B. 7666.

A. TRAKSMANN
J. LUKAS
M. HABER

RIIGIKAITSE ÕPETUSE KÄSIRAAMAT

KESK-JA KUTSEKOOLIDELE

TALLINNAS
1933

KV. ST. VI OSAK. VÄLJAANNE

B. 7666.

A. TRAKSMANN, J. LUKAS JA M. HABER

RIIGIKAITSE ÕPETUSE KÄSIRAAMAT

KESK- JA KUTSEKOOLIDELE

64400

KAITSEVÄGEDE STAABI VI OSAKONNA VÄLJAANNE
TALLINNAS, 1939

A. TRAKSMANN, J. LUKAS JA M. HABER

RIIGIKAITSE ÕPETUSE KÄSIRAAMAT

KESK- JA KUTSEKOOLIDELE

ENSV R. Kirjandusmuuseum
Ef-400a
RAAMATUKOGU

KAITSEVÄGEDE STAABI VI OSAKONNA VÄLJAANNE
TALLINNAS, 1933

RIIGI TRÜKIKOJA TRÜKK

Kirjanduamuuseumi
126976
Arhiivraamatukogu

Eesti Kirjanduse Muuseum
1933 : 1935
Arhiivraamatukogu

Aastate jooksul kesk- ja kutsekoolides suure innuga ja usinusega harrastatud riigikaitseline kasvatus ja õpetus on kujunenud meie haritud noorsoo üldise ettevalmistuse lahutamatuks osaks.

Kooli eesmärk on meie noorsoo võimalikult mitmekülgne ettevalmistus nendeks ülesanneteks, mis teda ootavad elus. Eestlasele ja Eesti rahvale elu on töö, kuid ühtlasi alaline võitlus selle eest, et kindlustada endale selle töö vilja. Töö ja võitlus — need kaks tegevust on olnud meie rahva kaaslasiks nii kaugemas kui lähemas minevikus. Niikaugele kui silm ulatub nägema tulevikku, võib öelda, et nad kujunevad meie paratamatuiks saatjaiks tulevikuski. Seepärast valmistades noorsugu elu vastu, peame teda õpetama töötama, kuid rööbiti sellega varustama teda ka oskustega kaitsta end ja oma kodu nende vastu, kes meile on vaenulikud. Eesti Vabadussõjast 1918—1920 võttis osa ümmarguselt 5000 õpilast ülikoolidest, alg- ja keskkoolidest, moodustades eriti sõja alul aktiivseima ja julgeima osa meie kaitsejõududest. Kuid veelgi rohkem oleksid suutnud korda saata need ohvrimeelsed noored, kui nad oma ülesannete täitmiseks oleksid omanud vastavat ettevalmistust. Ka kaotused nende hulgas sel juhul oleksid olnud hoopis vähemad, kui need olid tegelikult.

Eesti tulevik on ta noorsoo päralt.

Mida tugevam on meie haritud noorsugu moraalselt, mida paremini ta on ette valmistatud kaitsma oma kodu, seda rohkem on eeldusi, et meid ei tulda tülitama väljastpoolt.

Riigikaitseline kasvatus ja õpetus koolides taotleb meie haritud noorsoo ettevalmistamist selleks, mida ta vajab enda ja oma kodumaa edukaks kaitsmiseks. Kaitseväe ridades meie kesk- ja kutsekooli lõpetanud noored ei teeni reasõduritena, vaid juhtidena,

mistõttu ongi tarvilik nende pikemaajaline ettevalmistus riigikaitse alal koolides.

Kaitseväe keskjuhatus, kelle ülesandeks on meie kesk- ja kutsekoolide varustamine vajalikkude õppeabinõudega riigikaitse õpetuse alal, oli algusest peale teadlik, et edukas õppetöö riigikaitse alal koolides on võimalik ainult heade õppevahendite olemasolul, mille hulgas õpperaamatul on tähtis koht. Seepärast asuti juba aastaid tagasi vajaliku õpperaamatu koostamisele. Pikemaajalise töö tulemusena on valminud käesolev käsiraamat, mis nii kaitseväe vanemate juhtide kui haridusetegelaste poolt on tunnustatud kõlblikuks ning Kaitseministri otsusega 22. veebr. 1933 määratud käsitamiseks koolides.

Pole kahtlust, et käesolev käsiraamat tõstab veelgi meie koolinoorsoo huvi riigikaitselise õpetuse vastu, aidates kaasa nende teadmuste ja oskuste levimisele, mida vajab iga teadlik Eesti kodanik oma kohuste täitmisel kodumaa vastu.

Väljaandja.

„Riigikaitse õpetuse käsiraamatu" käsikirja töötas läbi Kaitseministri ksk.-ga 16. nov. 1932. a. nr. 270 määratud komisjon järgmises koosseisus:

esimees

A. TRAKSMANN, kolonel, Kv. staabi VI osakonna ülem;

liikmed:

A. BORKVELL, Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi koolivalitsuse abidirektor;
E. PETERSON, Tallinna linna poeglaste reaalgümnaasiumi inspektor;
J. LUKAS, major, Kv. st. VI osak. A jsk. ülem;
M. HABER, major, riigikaitselise kasvatuse ja õpetuse nõunik;
J. LIPPUS, major, Jalaväe inspektuuri vanem relvurohvitser.

Komisjoni töödest võtsid osa:

D. BUXHOEVDEN, cand. chem., sõjagaaside alal;
F. OJA, kolonelleitnant, sõjatopograafia alal;
F. JAKOBSON, major, side alal.

SISUKORD.

ESIMENE JAGU.

Üldised mõisted.

Esimene peatükk.

Vaenuliste kokkupõrgete põhjused ja iselaad.

Lk.

1. Kodu 1
2. Kodumaa. Riik 1
3. Ühiskondlik ja riiklik julgeolek 2
4. Sõda ja rahu 4
5. Võitlus ja võitlusabinõud 6
   A. Võitlus ja võitlusetahe 6
   B. Võitlusviisid 7
   D. Juht ja alluvad 13
   E. Koostöö 14
   G. Edu võitluses 14
   H. Võitlusabinõud 16

Teine peatükk.

Tähtsamad järgud eestlaste võitlustes oma olemasolu eest kuni Maailmasõjani.

1. Muistsete eestlaste sõjaline kultuur 19
2. Muistne vabadusvõitlus 27
3. Harju vabadusvõitlus 1343 („Jüriöö“) 36
4. Talupoegade vastuhakkamised 37
   Pühajärve „sõda“ 37
   Mahtra „sõda“ 38
5. Eestlaste rahvuslik ärkamine 39

Kolmas peatükk.

Eesti Vabadussõda 1918.—1920. a. Koolinoorsugu Vabadussõjas.

Lk.

1. Eesti iseseisvuse mõtte arenemine ja teostamine 1917.—1918. a. . . . 40
2. Eesti rahvusväeosad 44
3. Saksa okupatsioon 45
4. Eesti Vabadussõda 46
   A. Sõja põhjused 46
   B. Sõja algus ja kaitsejõudude organiseerimine 47
   D. Taandumislahingud 51
   E. Vastupealetung 53
   G. Meie vägede kaitselahingud ja vene punaväe vastupealetungid . . 56
   H. Meie vägede otsustav pealetung kaitseliinide üleviimiseks Vene territooriumile 57
   I. Sõda landesvääriga 58
   J. Esimesed rahuläbirääkimised enamlastega 61
   K. Kaitselahingud riigi piiril ja rahuläbirääkimised Tartus 62
5. Koolinoorsugu Vabadussõjas 67
   A. Tallinna ja Harjumaa kooliõpilased 67
   B. Tartumaa kooliõpilased 67
   D. Viljandi- ja Pärnumaa kooliõpilased 68
   E. Virumaa kooliõpilased 70
   G. Võrumaa kooliõpilased 71
   H. Järvamaa kooliõpilased 71

Neljas peatükk.

Meie riigikaitse ja kaitsejõud.

1. Kaitsevägi 72
   A. Meie riigikaitse üldised põhimõtted 72
   B. Kodaniku teenistuskäik kaitseväes 73
   D. Kaitseväe jaotus ja juhtimine. Riigikaitse üldine ettevalmistamine 76
2. Kaitseliit 79
   A. Kaitseliidu ülesanne 79
   B. Kaitseliidu organisatsiooni põhijooned 80

Viies peatükk.

Meie nähtamatud vaenlased.

1. Meie riigikord ja selle vastased 82
2. 1924. a. 1. detsembri sündmused 85

Kuues peatükk.

Meie riigi välise julgeoleku alused.

Lk.
1. Suhted naaberriikidega 93
2. Rahvasteliit ja Lääne-Euroopa suurriigid 95

Seitsmes peatükk.

Kodaniku üldkohused riigikaitse alal.

1. Rahuajal 97
2. Sõjaajal 98

TEINE JAGU.

Teadmusi kaitseväe sisekorra, vahiteenistuse ja distsipliini alalt.

Kaheksas peatükk.

Sisekord kaitseväes.

1. Kindla korra vajadusest ühiskonnas ja kaitseväes 100
2. Kaitseväelase peamised omadused ja kohused 101
A. Kaitseväelase omadused 101
B. Kaitseväelase üldkohused 101
3. Ülemate ja käsualuste vastastikused suhted 104
A. Ülemad ja käsualused 104
B. Vanemad ja nooremad 104
D. Käsk ja käsutäitmine 108
4. Kaitseväe kombed 108
A. Kaitseväeline viisakus 108
B. Kaitseväelaste vastastikune nimetamine. Tervitamine 109
5. Päevakord 110
6. Väljalubamine kasarmu piirkonnast 111
7. Puhkus 112
8. Omavoliline lahkumine 113

Üheksas peatükk.

Vahiteenistus kaitseväes.

1. Vahiteenistuse eesmärk 113
2. Garnison. Garnisoniülem ja garnisonikomandant 114
3. Vahiteenistuse toimkonnad, nende alluvus ja revideerimine 114
4. Vahiteenistuse vorm, rakmed ja relvastus 116

Lk.
5. Tunnimehe üldkohused 117
6. Tunnimehe erikohused 119
7. Vahtkondade ja tunnimeeste vahetamine 119
8. Relvade tarvitamine vahiteenistuses 122

Kümnes peatükk.

Distsipliin kaitseväes.

1. Distsipliin ühiskonnas 124
A. Distsipliin perekonnas 124
B. Distsipliin koolis 124
D. Distsipliin seltskonnas 125
2. Distsipliin kaitseväes 126
3. Distsiplinaarvõim. Distsiplinaar- ja kohtuvõimu vahekord 131
4. Distsiplinaarkaristused ja nende määramine ajateenijatele 131
A. Distsiplinaarkaristuste liigid 131
B. Karistuse määramine tingimusi 132
5. Kaebused 132

KOLMAS JAGU.

Algmõisted väeliikidest, võitlusvahendite kasutamisest ja lahingutegevusest.

Üheteistkümnes peatükk.

Väeliikide omadused.

1. Jalavägi 134
A. Omadused ja ülesanded 134
B. Organisatsioon ja relvastus 134
2. Suurtükivägi 136
A. Omadused ja ülesanded 136
B. Organisatsioon ja relvastus 138
3. Lennuvägi 142
A. Omadused ja ülesanded 142
B. Organisatsioon ja relvastus 142
4. Ratsavägi 142
A. Omadused ja ülesanded 142
B. Organisatsioon ja relvastus 145
5. Soomusvägi 145
A. Soomusrongid 145

Lk.
B. Tankid 149
D. Soomusautod 152
6. Insenerivägi 153
7. Kerged osad 156

Kaheteistkümnes peatükk.

Sõjagaas.

1. Sõjagaas võitlusvahendina 156
2. Sõjagaaside füsioloogiline mõju 157
3. Gaasikallaletung 162
4. Gaasikaitse 167
A. Individuaalsed gaasikaitsevahendid 170
Gaasitorbiku EI kirjeldus 170
Gaasitorbiku EI käsitsemine 175
Gaasikindel riietus 181
B. Kollektiivsed gaasikaitsevahendid 182
5. Esimene abi gaasiga mürgitatuile 186

Kolmeteistkümnes peatükk.

Side.

1. Sidest üldse 187
2. Elektrilised sidevahendid 188
A. Telefon 188
B. Telegraaf 188
Morse tähestik 189
D. Raadio 193
3. Optilised sidevahendid 194
A. Helkaparaat 194
Signalisatsiooni üldkood 195
B. Raketid 196
D. Lipud 197
E. Linad 198
4. Kõlalised sidevahendid 199
5. Virgatsid 199
A. Jalavirgatsid 199
B. Ratsavirgatsid 199
D. Virgatsid mehaanilistel liikumisvahenditel 201
6. Sidetuvid 202
7. Sidekoerad 204

Neljateistkümnes peatükk.

Algmõisted sõjatopograafiast.

Lk.
1. Sõjatopograafia aine 205
2. Kaart ja plaan 206
3. Kaardi ja plaani mõõt 209
A. Arvmõõt 209
B. Joonmõõt 210
D. Joonmõõdu leidmine arvmõõdu järgi ja vastupidiselt 213
4. Topograafilised tingmärgid 214
5. Maapinna reljeefi kujutamine horisontaalidega 218
6. Topograafilise kaardi (plaani) kasutamine 221
A. Kaardi orienteerimine 221
B. Oma asukoha leidmine kaardil (orienteerumine) 224
D. Liikumine maastikul kaardi ja kompassi järgi 225
E. Punkti kõrguse ja maapinna kallakuse määramine 228
G. Maapinna läbilõike (profiili) joonestamine 230
H. Kaardi (plaani) suurendamine ja vähendamine 232
7. Sõjalissilmamõõduline ülesvõte 234
Krokii 237
8. Perspektiivvisand 238

Viieteistkümnes peatükk.

Laskeasjandus.

1. Laskeosavuse tähtsusest üldse 242
2. Vene jalaväe vintpüssi (1891. a. mudel) kirjeldus 243
A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused 243
B. Vintpüssi osad ja nende ülesanded 244
D. Vintpüssi lahutamine ja kokkupanek 250
E. Vintpüssi osade koostöö 254
3. Inglise vintpüssi (1914. a. mudel) kirjeldus 255
A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused 255
B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded 255
D. Vintpüssi lahutamine ja kokkupanek 260
4. Väikesekaliibrilise vintpüssi „Erma“ kirjeldus 262
A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused 262
B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded 262
D. Püssi lahutamine ja kokkupanek 266
E. Püssi osade koostöö 266
5. Väikesekaliibrilise vintpüssi „FN“ (1926. a. mudel) kirjeldus . . 267
A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused 267

Lk.
B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded 268
D. Püssi lahutamine ja kokkupanek 271
E. Püssi osade koostöö 271
6. Õhupüss „Diana" (tüüp 45) kirjeldus 273
A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused 273
B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded 273
D. Püssi osade koostöö 276
7. Õhupüss „Excellent F2" kirjeldus 277
A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused 277
B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded 277
D. Püssi osade koostöö 280
8. Laskemoon 280
A. Vintpüsside laskemoon 280
B. Väikesekaliibriliste vintpüsside laskemoon 282
D. Õhupüsside laskemoon 283
9. Püsside puhastamine ja hooldamine 283
A. Püsside puhastamine 283
B. Püsside hooldamine 286
10. Algmõisted lasketeooriast 287
A. Lasu tekkimine 287
B. Kuuli lendjoon 288
D. Hajumus 289
E. Tulerelva ja laskmise tõhukuse hindamine 296
G. Sihiku-ulatus 297
H. Tabatav ja tabamatu ala 299
11. Püssi käsitsemine 301
A. Sihtimine 301
B. Püssi laadimine ja tühjendamine 311
D. Takistused laadimisel ja lasu andmisel 315
E. Püssi kaitsevinnastamine ja kaitsevinnast vabastamine 316
G. Lasu andmine 317
H. Laskeasendid 320
I. Laskevõtete ühendatud täitmine 326
J. Laskmine 328
K. Õppelasmise läbiviimine 331
12. Käsigranaadid 334
A. Käsigranaatide liigitus 334
B. Käsigranaat „Eesti kaigas" 335
D. Käsigranaat „Lemon" 337
E. Käsigranaatide viskamine 339

Kuueteistkümnes peatükk.

Jalaväe rivi.

Lk.

1. Rivi tähtsusest riigikaitselisel ettevalmistusel 346
2. Juhtimise viisid ja abinõud 347
   A. Käsklus 347
   B. Leppemärgid ja signaalid 347
   D. Käsk 349
3. Üksikmees 349
   A. Üksikmees koondrivis 349
      a) Seisang ja tegevused relvata 349
      b) Seisang ja tegevused relvaga 358
   B. Üksikmees lahkrivis 366
4. Laskurijagu 370
   A. Koosseis 370
   B. L-jagu koondrivis 371
   D. L-jagu lahkrivis 378
5. Rühm koondrivis 389
6. Laskurikompani koondrivis 398

Seitsmeteistkümnes peatükk.

Välikindlustamine.

1. Välikindlustamise eesmärk ja üldised alused 403
2. Välikindlustamise tööriistad 403
3. Laskepesad laskurile 408
   A. Laskepesa laskmiseks lamades 408
   B. Laskepesa laskmiseks põlvelt 410
   D. Laskepesa laskmiseks püsti 410
   E. Astmega laskepesa 411
4. Ühenduskraavid 411
5. Vastupanupesa 413
6. Vaatluspunktid 414
7. Varjendid 417
   A. Killukindel varjend 417
   B. Kaitse sõjagaasi eest varjendites 417
   D. Killu- ja ühtlasi gaasikindel varjend 420
8. Tõkked 422
   A. Traattõkked 422
   B. Raidtõkked 423
   D. Barrikaadid 425

Lk.
E. Tankivastased tõkked 425
G. Ujutised ja soistamised 428

Kaheksateistkümnes peatükk.

Üksikvõitleja lahingus.

1. Maastiku tundmaõppimine 430
A. Maa pinnavormid (reljeef) 430
B. Looduslikud ja kunstlikud esemed 433
D. Pinnase iseloom 433
E. Maastiku kirjeldamine 434
2. Maastiku kasutamine 437
A. Asukoha valik 437
B. Liikumine 444
3. Moondamine 449
A. Moondamisest üldse 449
B. Moondamine tehniliste vahenditeta 450
D. Tehniline moondamine 452
4. Vaatlus 459
A. Vaatlusest üldse 459
B. Vaatluspunkt 459
D. Vaatluspost 460
Vaatleja kohused 461
E. Gaasivaatlus ja õhuvaatlus 462
Gaasivaatleja kohused 462
G. Märkide nähtavus ja kättejuhatamine 462
H. Kauguste hindamine 464
5. Teenistus vahipostil ja õhukaitsepostil 467
A. Vahipost 467
Vahtide kohused 468
Vahiposti tegevusest mitmesugustel juhtudel 470
B. Õhukaitsepost 471
6. Sõduri kohused lahingus 472

Üheksateistkümnes peatükk.

Laskurijagu lahingus.

1. Luurel 474
A. Luurest üldse 474
B. Luurorganid 475
Luursalk 475
Luurpatrull 475
D. Laskurijagu luurpatrullina 478

Lk.
2. Puhkekaitsel 494
A. Vägede puhkusest üldse 494
B. Puhkekaitse 494
D. Laskurijagu eelpostis 494
3. Kaitselahingus 500
A. Kaitsest üldse 500
B. Laskurijagu vastupanupositsioonil esijärgus 502
D. Laskurijagu lahingueelpostis 506
4. Pealetungilahingus 506
A. Pealetungist üldse 506
B. Laskurijagu lähenemisel 508
D. Laskurijagu kallaletungil ja rünnakul 509
E. Laskurijagu võitluses vastase positsiooni sügavuses 512

Lisa 1. 16. peatükis kasutatud tingmärkide seletus 516

Lisa 2. Taktikalisi tingmärke 517

Vigade parandus 527

Esimene jagu.

Üldised mõisted.

Esimene peatükk.

VAENULISTE KOKKUPÕRGETE PÕHJUSED JA ISELAAD.

1. Kodu.

Kodu mõistega oleme tuttavad kõige varajasemast lapsepõlvest. See oli vanemate kodu, kus veetsime esimesed eluaastad. Isa-ema hoolitsev käsi juhtis seal meie esimesi samme, kaitses meid välisilma kahjulikkude mõjude eest. Vanemate koduga on seotud meie esimesed elamused, rõõmu- ja murepäevad. Lapsepõlve-kodu on meile armas, ta püsib meil meeles.

Kuid vanemad kaovad. Noor inimene peab looma oma isikliku kodu. Ühel on võimalik jääda vanemate koldele, teine peab siirduma mujale. Ajajooksul saab isiklikki kodu armsaks ning kalliks. Inimene püüab teda korraldada võimalikult paremini, kaitsta teda õnnetuste ning kõige kurja eest.

Inimene ei lahku meeleldi kodunt. Kuigi ta olude sunnil peab viibima võõrsil, tunneb ta kojuigatsust. See tunne võib areneda sedavõrt võimsaks, et inimene maksku mis maksab koju püüab.

Kodu on elu ning arenemise eeltingimuseks. Koduta inimene on õnnetu, on koormaks endale ja teistele.

2. Kodumaa. Riik.

Rahvas vajab elamiseks suuremat või vähemat maa-ala. Tsivilisatsiooni algastmeil rahvad vahetasid oma eluaset, rändasid ühest paigast teise. Kultuuri arenedes rahvaste rändamine kadus. Rahvad jäid püsima ühele kindlale maa-alale, mis sai rahva koduks, kodumaaks.

Eesti rahva kodu on Läänemere idarannikul, Soome lahe, Liivi lahe ja Peipsi järve vahelisel maa-alal, kus eestlased asusid juba meie ajaarvamise esimesel sajandil. Meie esivanematel tuli siin kaua võidelda teiste rahvastega oma olemasolu ja iseseisvuse eest. Pealetungijate suur jõuline ülekaal sundis eestlasi alistuma ja kandma ajutiselt võõrast ülevõimu. Kangelasliku heitlusega Vabadussõjas 1918.—1920. a. vabastasime oma kodumaa uuesti ja lõime iseseisva riigi, Eesti Vabariigi.

Me armastame Eestit, oma kodu- ja isamaad; armastame mitte sellepärast, et siin leiduks suuri looduslikke rikkusi või muid erilisi väärtusi, mis võiksid kergendada, mugavamaks teha meie elu. Maailmas on palju rikkamaid maid kui Eesti ja ka looduslikult ilusamaid. Kuid armastame siiski Eestit, armastame loomusunnil, ürgjõuliselt. Seda tunnet nimetatakse isamaa-armastuseks, patriotismiks. See tunne on omane kõikidele rahvastele. Isamaa-armastus ühes seosetundega maaga, kus isik ja ta esivanemad elanud, võidelnud ja surnud, ning rahvaga, kellega isik seotud tõuliselt, keeleliselt ja kultuuriliselt, moodustab rahvustunde. Rahvustunne on võimsaks teguriks rahva arenemisel. Ta tiivustab rahvaid suurtele tegudele üldsuse huvides, kuigi selleks tuleks tuua suuri ohvreid.

Tõsise patriotismiga ei pea seltsima sallimatus teiste riikide ning rahvuste vastu. See tekitab rahvusvahelist vaenu, võib esile kutsuda veriseid kokkupõrkeid. Eestis ei ole pinda rahvuslikule sallimatusele. Meie riigi põhiseadus annab vähemusrahvustele õiguse oma rahvuskultuurilistes huvides ellu kutsuda sellekohaseid autonoomseid asutisi, kuigi vähemusrahvused moodustavad ainult väikese osa (u. 12%) meie riigi rahvastikust. Kohtades, kus elanikkude enamus on vähemusrahvusel, võib kohalikkude omavalitsuste asjaajamise keeleks olla selle vähemusrahvuse keel. Saksa, vene ja rootsi rahvusest kodanikkudel on õigus pöörduda riiklikkudesse keskasutistesse kirjalikult oma keeles.

3. Ühiskondlik ja riiklik julgeolek.

Inimene on sunnitud elama ühiskonnas, sest tal on rida tarvidusi, kehalisi ja vaimseid, mida ta ei suuda rahuldada väljaspool ühiskondlikku elu. Juba lapsena inimene peab kuuluma perekonda, vanimasse ühinemisvormi.

Vaadeldes ühiskondlikku elu, näeme, et inimesed ei ela üksteisega täielikus rahus. Tekib arusaamatusi, hõõrumisi ja tülisid üksikute inimeste ja inimgruppide vahel. Inimese iseloomus on omadusi, mis kutsuvad esile vaenulikke kokkupõrkeid.

Inimese elu on võitlus oma olemise eest. Sellele võitlusele inimest sunnib elu alalhoidmise instinkt. Inimene vajab oma kehaliste ja vaimsete nõuete rahuldamiseks mitmesuguseid väärtusi: ihukatet, eluhoonet, meelelahutust j.n.e. Nende väärtuste hulk on piiratud, inimese nõuded ning soovid aga piiramatud. Igaüks tahab elada võimalikult hästi, omandada võimalikult palju väärtusi. Siit tekib inimeste vahel võistlus, mis võib areneda avalikuks vägivallaks kaasinimeste vastu.

Et ühiskonnas valitseks kord ning igale ühiskonnaliikmele oleks tagatud julgeolek igapäevases elus ja tegevuses, selleks on loodud mitmesugused normid. Tähtsamad neist on kõlbluse ja õiguse normid.

Kõlbluse all mõistame rahva arusaamist heast ja kurjast. Kõlbluse normide vastu eksija langeb teiste ühiskonnaliikmete pahameele alla.

Kuid on inimesi, kes ei hooli ümbruskonna pahameelest. Kõlbluse normide mõju nendesse inimestesse on väike. Seepärast on loodud tugevama iseloomuga normid, õiguse normid: mitmesugused seadused ja määrused, mille täitmine kõikidele sunduslik. Õiguse normid loob ja paneb maksma riik, praegusaja kõige täiuslikum ja tugevam ühiskonnavorm. Õiguse normid on sunduslikud kõikidele kodanikkudele; riik valvab nende normide täitmise järele vastavate asutiste kaudu. Normide vastu eksijad langevad kohtu alla. Süüdlastele määratakse karistus.

Nõnda ühiskonnas ja riigis luuakse kindel sisemine kord, mis tagab inimestele vastastikuse julgeoleku, riigi sisemise julgeoleku. Kuid riigi sisemine julgeolek üksinda veel ei kindlusta rahvale head käekäiku. Täielikuks julgeolekuks riik vajab kaitset ka väljastpoolt ähvardavate ohtude vastu. Milles seisab väline oht?

Samuti kui üksik inimene ei saa elada eraldatult kaasinimestest, ei saa ka riik eksisteerida isoleeritult. Mitmesugustel põhjustel ta peab läbi käima teiste riikidega, iseäranis naaberriikidega. Nagu põrkavad kokku üksikute inimeste ja inimgruppide huvid, samuti tekib riikidegi vahel arusaamatusi,

hõõrumisi, vastolusid. Ka nende vastolude kõrvaldamiseks on loodud normid, rahvusvahelise õiguse normid, mitmesugused kokkulepped suhete korraldamiseks riikide vahel. Kuid me teame ajaloost, et kokkuleppeid on rikutud mitmesugustel põhjustel ja ettekäänetel. Ja kuna praegu pole olemas rahvusvahelist erapooletut füüsilist jõudu, millega riike saaks sundida vastastikusele järeleandmisele, — areneb vastoludest tüli, mida lahendatakse relvade abil. Tekib sõda.

Kaasaja riigid on vastastikku seotud sedavõrt tihedalt, et 2—3 riigi sõjaline kokkupõrge ei saa piirduda võitlusega ainult nende riikide vahel. See kokkupõrge paratamatult laieneb, tõmmates kaasa teisi riike ning rahvaid. Seepärast kõik riigid on sunnitud otsima teid, kuidas kindlustada end sõja vastu, s. o. kuidas tagada riigi väline julgeolek. Et jõuda selgusele, milliseid teid selleks tuleb käia ja missuguseid abinõusid valida, tutvume sõja iseloomuga ligemalt.

4. Sõda ja rahu.

Sõda nõuab kohutavaid ohvreid, eriti praegusaja sõda. Ta röövib tuhandeilt, miljoneilt elu, hävitab määratu palju ainelist vara. Sõja kannul käib suurte inimhulkade viletsus. Ainult üksikutele inimgruppidele, peamiselt sõjatarvete produtseerijatele võib sõda tuua ainelist kasu.

Seepärast sõda on juba ammugi leidnud üldise hukkamõistmise, kuigi üksikud teadlased on teda hinnanud positiivse nähtusena. Kuid vaatamata sellele üldisele hukkamõistmisele on rahvad ikkagi sõdinud. Antiikaja maailmariik Room sündis, kasvas ja elas sõdades. Raugemata hooga kestsid sõjad keskajal. Võrdlemisi vähe rahuaastaid leiame ka uuemal ajal. Alles hiljuti rahvad elasid üle suure Maailmasõja, mis oma ulatuselt ning ohvritelt ületas endised sõjad.

Verised heitlused on puhkenud väga mitmesugustel põhjustel, nagu teame seda ajaloost. Inimsoo ühiskondliku arenemise algastmeil näeme sagedaid vastastikuseid röövkäike üksikute sugukondade, suguharude ja rahvaste vahel. Nende röövkäikude eesmärgiks oli saagivõtmine, rikastumine teiste arvel. Pärastpoole tekkis võitlusi usulistel, dünastilistel j.n.e. põhjustel. Võitlusi on esile kutsunud rahvaste laiumistung kui loomuliku juurdekasvu tagajärg. Uuemal ajal seltsivad

sellele mitmesugused majanduslikud tegurid, nagu võitlus tooresainete, kaubaturgude, veeteede j.n.e. pärast.

Käsikäes nende heitlustega on inimsugu püüdnud leida teid sõdade vältimiseks; sellel alal on saavutatud ka mõningaid positiivseid tagajärgi. Nõnda meie ajal sõjad ei saa tekkida üksikute isikute ja inimgruppide tahtel nagu varem, vaid selleks peavad olema sügavad lahkuminekud riikide ning rahvaste elulistes huvides.

Eriti tõsiselt ja järjekindlalt püüavad kestva rahu poole need rahvad, kes tunda said viimase sõja koledusi. Kuid tee, mille kaudu üldise rahuni tahetakse jõuda, ei ole uus: relvad maha panna, desarmeeruda ja kõik huvide kokkupõrked ning riikidevahelised tüliküsimused lahendada sunduslikus vahekohtus. Sõjaväed osutuksid sel juhul tarbetuiks, sest väline oht kaoks. Riigid võiksid nad laiali saata, nende ülalpidamise kulud säästa või kasutada muuks otstarbeks. Ent kas on see kava teostatav ligemas tulevikus? Püüame jõuda selles küsimuses selgusele.

Igale sõjale järgneb rahuleping. Sellega määratakse kindlaks sõjast osavõtnud riikide vastastikused suhted lühemaks või pikemaks ajaks. On ikka olnud nii, et rahuleping ei rahulda riike täiesti. Võitja pool võib oma huvides kaotajale peale sundida raskeid kohustusi ja harilikult teebki seda. Seega rahuleping ise juba loob pinna rahulolematusele ja vaenule rahvaste vahel. Sõja kaotanud rahvas tekib kättemaksuiha ning valmistumine uuteks heitlusteks.

Maailmasõjale järgnenud rahulepingud samuti ei rahulda kahjuks kõiki rahvaid ning riike. Mõned rahvad kuidagi ei taha leppida rahulepingu tingimustega ning loodud olukorraga. Nõutakse rahulepingute revideerimist ja muutmist. Kuid kokkulepete muutmine võib esile kutsuda teiste rahvaste rahulolematuse. Nõnda tärkab rahvastes vastastikune sallimatus. Ei ole tegureid, mis suudaksid selle sallimatuse täielikult hävitada või luua vähemalt tunduvaid takistusi ta arenemisele.

Sõja põhjustena on püsima jäänud ka majanduslikud tegurid. Edusammud tehnikas on võimaldanud tõsta saaduste tootmist. Väärtusi toodetakse sageli rohkem kui vajab oma riigi elanikkond. Ülejäägile otsitakse turgu väljaspool riigi piire. Kuid ka teised riigid vajavad turgu oma saadustele. Seepärast tuleb piirata välismaa kaupade sissevedu. Harilikult saavutatakse seda tollide abil. Riigid kaitsevad end kõrgete

„tollimüüridega". Sellest võib areneda n. n. tolli- ehk majandussõda. Mitmesugused riikidevahelise majanduselu reguleerimise lepingud ei suuda, nagu näitab tegelik elu, kõrvaldada vastolusid täielikult. Lepinguid võidakse rikkuda ja vahekohtu otsustele mitte alistuda. Riigi käsutuses on relvastatud jõud, mida ta võib tegevusse rakendada oma huvide kaitseks. Rahvusvahelise väe loomiseks on vähe väljavaateid.

Me näeme, et sõdade põhjusi on olemas. Nad on lahutamatult seotud inimkonna arenemiskäiguga, mis ei lase end juhtida üksikute isikute, inimgruppide ja rahvaste tahtest. Sellest ongi tingitud raskused üldise kestva rahu teostamisel. Ülemaailmlik rahu on tähis, on aade, mille poole inimkond püüab. Raske on ette näha, kas ja millal ta selleni jõuab. Seepärast peavad rahvad ikka veel arvestama sõja võimalusi. Siit vajadus — korraldada riiki nii, et ta vähem kannataks sõjaliste kokkupõrgete korral. Riigikaitse ettevalmistamine on tähtsam osa selles töös.

5. Võitlus ja võitluseabinõud.

A. Võitlus ja võitlusetahe. Võitlust selle sõna laiemas mõttes näeme nii taime- kui loomariigis. Taim tungib oma juurtega maapinda, et leida mullast oma kasvuks vajalikku toitu. Oleme näinud, kui sügavale ja kaugele ulatuvad puujuured, kuis nad tungivad isegi kivisesse pinda. Puud metsas sirutavad üksteise võidu oma latvu kõrgemale valguse ning päikese poole, mille energiat nad vajavad. Teiste varju jäänud kasvud on kidurad. Halastamata võitlus saagi pärast sünnib loomariigis.

Inimene pidi algama võitlust juba ürgajal, et kaitsta end kiskjate loomade, omasarnaste ja loodusjõudude vastu. Võitlustes tugevnes inimese keha ja arenes ta mõistus. Ta omandas ajajooksul võitluseks kogemusi ning võis siirduda algelisest enesekaitsest tarbekorral ka kallaletungile oma vaenlastele. Saavutatud edu andis inimesele hoogu aktiivseks tegevuseks. Inimeses arenesid pealetungivaim (aggressiivsus) ja võitlusetahe.

Võitlusetahe, teotahe, on tähtsamaks algteguriks inimkonna kultuurilises arengus. Elu ilma võitlusetahteta ning võitluseta on raske ette kujutada. Kui näiteks ürginimene oleks piirdunud vaid passiivse põgenemisega oma vaenlaste eest, ilma et oleks avaldanud neile vastupanu ja soodsatel

hetkedel neile ise kallale tunginud, oleks inimesed langenud kiskjate loomade saagiks ning hävinud. Võitlusetahe peitub iga inimese loomuses ja ilmneb juba laste mängudes.

Kultuurinimese kasvatus on suurelt osalt teo- ja võitlusetahte suunamine.

Ütluses „elu on võitlus" on sügav tõde.

B. Võitlusviisid. On kaks põhivõitlusviisi: pealetung (kallaletung) ja kaitse. Tunneme mõlemat tegevust mitmesugustest mängudest. Jälgides näiteks jalgpallimängu, võime sageli tähele panna, kuis üks meeskond hoogsasti läbi murrab vastase kaitsest ja jõuab vastaspoole värava alla. Vastaspoole meeskond koondub siis oma värava kaitseks, võtab kõik jõu kokku selleks, et suruda kallaletungijat oma värava alt tagasi ja omakorda üle minna kallaletungile. Nõnda vahelduvad kaitse ja kallaletung kogu mängu kestel. Samasugust tegevust näeme selgesti ka korvpallimängus ja teistes võistlusmängudes.

Mis on nende tegevusviiside hüved ja pahed? Selle küsimuse selgitamiseks meenutame meile kõigile tuntud mängu — lumesõda. Võtame vaatlusele juhu, kus üks osa mängust osavõtjaid asub kaitsel, teine tungib kallale. Kaitsjad valisid oma asukohaks (positsiooniks) lumehange, millele nad andsid ringvalli-taolise kuju; see vall pakub varju ning kaitset kallaletungijate lumepallide eest. Kallaletungijad tahavad tähendatud valli vallutada (joon. 1).

Kuidas teotsevad kallaletungijad? Peab tähendama, et neil on võimalus teotseda mitut viisi. Vaatleme nendest üht varianti.

Kallaletungijad valmistasid enesele lumepalle niisugusel arvul, kuipalju keegi suutis kaasa võtta, et üks käsi jääks viskamiseks vabaks. Lumepallide valmistamine sündis kaitsjate eest varjatult (joon. 2). Igaks juhuks valmistati ka väike lumepallide tagavara, mis asetati varjatud kohta. Enne kallaletormamist uuriti hoolega vastase kaitse-ehitist (joon. 3) ja tehti kindlaks, et ringvallis on ühes kohas auk, mis nähtavasti on väravaks. Sealt võis pääseda valli sisemusse. Valli kaitsjate arv oli umbkaudu teada.

Tarvilised andmed kogutud ja lumepallid valmistatud, alustati tegevust kindla kava järgi. „Juht" jaotas pealetungist osavõtjad kahte gruppi (joon. 4), kummalgi grupil oma „juht". Vähem grupp tormas valli kallale rindelt ja algas valli kaits-

jatega võitlust (joon. 5). Samal ajal suurem grupp hiilis varjatult, kasutades olemasolevaid hooneid, kaitsjate selja taha (joon. 6)

Joon. 1. Lumesõja „lahinguväli". Vasakul näha kaitsjate kindlus, paremal — hooned, mille varjus valmistuti kallaletungiks.

Joon. 2. Kallaletungijad valmistavad „laskemoona".

Joon. 3. Kallaletungijate „piilurid“ uurivad kaitsjate seisukohti.

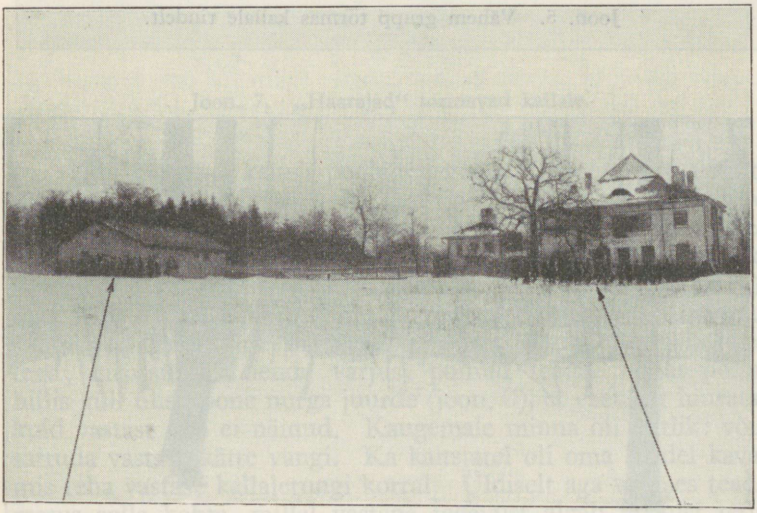

Tungivad kallale rindelt.

Lähevad „haarama“.

Joon. 4. Kallaletungijad jagunesid kahte gruppi.

Joon. 5. Vähem grupp tormas kallale rindelt.

Joon. 6. Suurem grupp hiilis varjatult kaitsjate seljataha.

ringvalli värava kohale. Sealt tormas see grupp kallale hetkel, mil kõikide kaitsjate tähelepanu oli tõmmatud kallaletungijatele rindelt (joon. 7). Kaitsjate üllatus oli suur, kui see grupp neile seljatagant värava kaudu täiesti ootamata löögi andis. Mõned kaitsjatest tormasid neile küll vastu, et lüüa neid tagasi, kuid selle tõttu nõrgenes vastupanu rindel.

Joon. 7. „Haarajad" tormavad kallale.

Kuidas arenes kaitsja poole tegevus? Toome sellest samuti ühe võimaliku variandi. Iga kaitsja valmistas enesele suure hulga lumepalle, sest neid polnud vaja kaasas kanda nagu pealetungijail, vaid võis asetada oma kõrvale maha. Pealetungijaid peeti hoolega silmas, milleks määrati erilised vaatlejad (joon. 8). Vaatlejad võisid näha vaid seda, mis sündis ringvalli ligemas ümbruses, kaugemale oli vaatlus piiratud puudega ja hoonetega; mis sündis nende varjus, polnud teada. Paar poissi hiilis küll ühe hoone nurga juurde (joon. 9), et vaenlast luurata, kuid vastast nad ei näinud. Kaugemale minna oli ohtlik: võis sattuda vastase kätte vangi. Ka kaitsjatel oli oma kindel kava, mis teha vastase kallaletungi korral. Üldiselt aga valitses teadmatus selle kohta, millal vastane tegevust algab ja kust teda kõige rohkem kallale tungib. Igaks juhuks määrati üks grupp, kes pidi esialgu olema varus, et vastu panna küljepealt või seljatagant kallale tormavale vastasele. Et aga rindel käis äge

võitlus ja kallaletungijad kippusid juba üle valli, läksid varus olijadki võitlusse. Kui siis mõni hetk hiljem pealetungijate

Joon. 8. Vaatlejad „kindluses".

löögigrupp selja tagant kallale tungis, leidis ta ees üsna nõrga vastupanu (joon. 10). Suurem osa vallikaitsjaid „langes vangi".

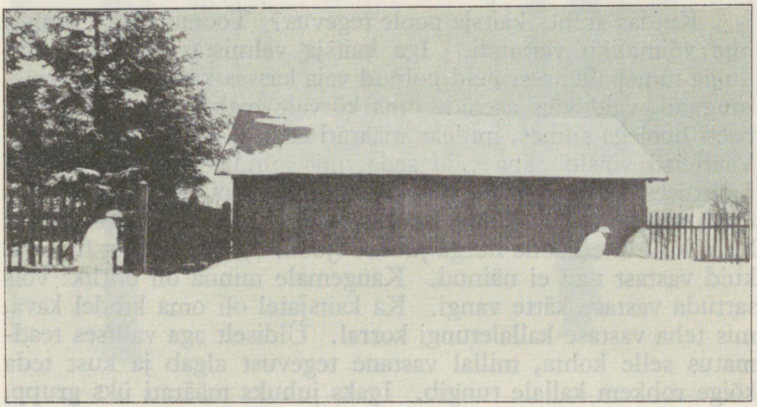

Joon. 9. Kaitsjate „luurajad".

Vähem osa, kellel korda läks taanduda, asus „abivägede" korraldamisele, et päästa oma seltsilised vangist ja vall tagasi võtta. Neil õnnestuski leida abi ja võitlus läks edasi, kuid osad olid nüüd vahetatud: kaitsjad asusid pealetungile, pealetungijad püüdsid kaitsta vallutatud „kindlust".

Kirjeldatud mängust võime teha mõningad järeldused mõlema tegevusviisi kohta. Pealetungijal poolel on tegevuse algatus: ta võib kallale tormata enda poolt valitud ajal ja kohas, võib oma jõude grupeerida oma äranägemise järgi. Kaitsjal on soodsamad võimalused oma tulejõu kasutamiseks, ta võib

Joon. 10. Kindluse „ründamine" rindelt ja selja tagant.

oma asukohti kindlustada. Kuid kaitsja peab pöörama suuremat tähelepanu oma julgeoleku tagamisele ning kulutama selleks rohkem jõudu kui pealetungija. Kaitsetegevusega üksinda pole võimalik saavutada otsustavaid tagajärgi. Et sundida vastast järeleandmisele, tuleb tungida talle kallale. Kaitse ja pealetung vahelduvad ja täiendavad üksteist võitluses.

D. Juht ja alluvad. Seal kus hulk teotseb ühise eesmärgiga, peab olema üks, kes juhib ühist tegevust. Jalgpallimeeskonnal on „kapten", orkestril — orkestrijuht, tehasel — direktor, koolil — koolijuhataja j.n.e. Ka eelpoolkirjeldatud mängus, lumesõjas, nii kaitselolijatel kui pealetungijatel oli

oma juht, kelle korraldustele pidid alluma mängust osavõtjad. Ilma juhita pole mõeldav ükski ühine tegevus.

Millised on juhi ülesanded võitluses? Juht peab üksikasjalikult kaaluma, kuidas antud tingimustes teotseda. Ta peab, nagu öeldakse, hindama olukorda, milles võitlus sünnib. Selle hinnangu põhjal juht teeb otsuse tegevuseks. Oma otsuse ta väljendab täpsas, selges, lühikeses ja kindlas käsus. Juhi käsk on vankumatuks juhiseks alluvatele, s. o. kõigile neile, kelle tegevust juht ühtlustab ja suunab. Kõiki tegevuse üksikasju ei saa juht oma käsus ette näha ning alluvatel tuleb sageli teotseda omal algatusel, kuid nii, et nende tegevus oleks kokkukõlas juhilt antud üldise ülesandega. Võitluse ajal juht jälgib sündmuste käiku ja annab oma alluvatele vajalikke juhatusi teotsemiseks. Sageli viib ta alluvaid võitlusse oma isikliku eeskujuga.

Ülaltoodust järgneb, et nõudmised juhi isiku suhtes on suured. Juht peab omama laialdasi teadmisi ja kogemusi, püsivat tahet ja julgust nii oma otsuste võtmisel kui nende teostamisel. Juhi ja alluvate vahel peab valitsema vastastikune arusaamine ja usaldus.

E. Koostöö. Koostöö seisab selles, et iga üksik tegelane või tegelaste grupp, täites oma eriülesandeid, korraldab oma tegevuse nii, et see tegevus ei takistaks naabrite tööd, vaid seda, ümberpöördult, soodustaks. Paljud teavad, millist suurt tähtsust omab kokkumäng jalgpallimeeskonnale, — kui palju on vaja ühiseid harjutusi, enne kui orkester hästi suudab ette kanda muusikapala. Koostöö nõuab palju ühist harjutamist, enne kui ta annab häid tagajärgi. Ühise tegevuse edu ei ole mõeldav ilma tiheda koostööta teotsejate vahel.

Koostöö võitluses organiseerib juht, kes selleks annab alluvatele ülesanded vastavalt nende võimetele, jälgib ja juhatab tarbekorral nende ülesannete täitmist. Ka eelpoolkirjeldatud mängus poolte juhid hoolitsesid, nagu nägime, tiheda koostöö eest teotsejate vahel. On enesestki mõistetav, et koostöö on seda täielikum, mida kauem võitlejad on töötanud koos, mida lähemalt nad tunnevad üksteist.

G. Edu võitluses. Edu võitluses osutub paljude tegurite mõju tulemuseks. Need tegurid võime jagada kahte liiki: vaimsed ja materjalsed.

Esimesse liiki kuuluvad võitlejate hingelised omadused: isamaa-armastus, kohusetunne, võitlusetahe, ohvrimeelsus, solidaarsus, ausus, julgus, vaprus. Siia kuulub samuti väljaõpe ja selle tulemusena — usk oma võimetesse.

Materjalsete tegurite all mõistame võitlejate arvulist suurust, nende varustamist relvadega ja sõjatarvetega, maastiku omadusi j.n.e.

Võitlejate sisemisel väärtusel, moraalil ja sõjatehnilisel väljaõppel, on edu saavutamiseks põhjapanev tähtsus. Suurt mõju avaldavad muidugi ka võitlejate arvuline suurus ja tehniline varustus. Kuid need tegurid üksinda ei ole küllaldased võidu saavutamiseks. Võitluse raskused lasuvad inimesel, tema vaimsetel ja kehalistel võimetel. Ei seisa inimene tarvilikul kõrgusel, muutub võimsaimgi lahingumasin terbetuks. Sõjaajalugu ning lahingute uurimused näitavad, et võitjaks jääb see pool, kes oskab paremini kasutada oma võitlusabinõusid ja jõude, kel on tugevam tahe ja vastupidavamad närvid. Vabadussõja lahingutes 1918.—1920. a. oli meiegi vastasel pea alati arvuline ja tehniline ülekaal. Vaimne ülekaal aga kuulus meile ja viis meid võidule.

Alljärgnev näide meie Vabadussõjast selgitab, kuivõrt mõjuvaid tagajärgi võib anda üksikute võitlejate osav ja julge tegevus. Näide iseloomustab ühtlasi valeteadete mõju vastasesse.

3. jaanuaril 1919. a. sai Skautspataljoni ülem kapten Pinka 2. diviisi ülemalt Viljandist käsu kolmekümne skaudiga 6. rügemendi ühe kompani toetusel vaenlane välja lüüa Karksi-Nuiast. Skautide salk koosnes peamiselt Viljandi kooliõpilastest. Üks osavõtjatest iseloomustab noori järgmiselt:

„Kirju oli too salk väliselt; kuid sisemiselt tugevaks tervikuks sulatatud ühise vaimustuse ja noorustulega. Vähe oli saatjaid — ainult üksikud emad ja õed. «Issand, mis suudab see käputäis!» õhati.

Skautide salga ülesandeks oli vallutada Karksi mõis. Meid toetas üks vanaaegne suurtükk. Videvikus põrkasime kokku vastasega, kes oli ise asunud pealetungile. Mõis jäi punaste kätte. Salk tõmbus veidi tagasi, et end korraldada. Ettevõtlikke noori see ei rahuldanud. Esimene tuleproov pidi andma suuremaid tagajärgi, seepärast arutati omavahel elavalt küsimust, kuidas punaseid mõisas üllatada. Äkki sõnas üks skautidest — J. Kutsar: «Lähen mõisa ja ajan punased sealt üksinda

välja.» Ei ta pühendanud teisi oma plaanesse; nööris vaid jalga moonamehelt laenatud pastlad, ajas selga lambanahkse tölpkasuka ja tegi minekut. Oli veel palunud kapten Pinkat, et nii umbes tunni-poolteise pärast avagu meie «patarei» mõisa pihta «kiirtuli».

Ettevõtet peeti lootusetuks ja meest asjatult kadunuks. Nõutud aja möödumisel saatis kolmetolline mõned granaadid mõisa sihis, nii kiiresti kui vähegi suutis.

5. jaanuari varahommikul salk tungis uuesti mõisa peale. Sealtpoolt kostis ainult paar pauku, millele järgnes surmavaikus. Punaste poolt ei mingit vastupanu. Mõisa sissetunginud skaudid kohtasid majade vahel J. Kutsarit, kes muheldes, püss õlal, neile vastu tuli. Nagu selgus Kutsari enda seletusest, oli ta öö varjul hiilinud mõisa ja nõudnud kokkusaamist komissariga või komanderiga. Soov täidetud. Punasele komanderile Kutsar esinenud kommunistide põrandaaluse komitee käskjalana, keda saadetud pidama sidet ja viima informatsiooni. Kutsar jutustanud siis muinasloo «valgete» kätte sattumisest, mistõttu pidanud hävitama kõik kirjalikud dokumendid. Mees esinenud nii uskumapanevalt, kirunud «valgeid» nii meisterlikult, et punastel vähematki kahtlust ei tekkinud «käskjala» ehtsuses. Päritud siis Kutsarilt teateid valgete seisukorra, jõudude, meeleolu j.n.e. kohta, mida ta andnudki võrdlemisi tõeoludele vastavalt. Siis aga tulnud välja oma plaaniga. Seletanud, et «valgete» pärast võiks kas või otsekohe Viljandisse marssida; kuid häda seisab selles, et õhtupoolikul on Halliste jaama jõudnud ešelon inglasi, soomlasi ja rootslasi, umbes tuhat meest ühes patareidega. Nähtavasti on sel väel kavatsus peale tungida Karksile. Võib arvata, et see sündivat veel täna öösi.

Otsekui nende sõnade tõenduseks lõhkenud sel hetkel skautide ainsa suurtüki mürsud mõisa härrastemaja kohal võrdlemisi lühikeste vaheaegadega. Mõju olnud üllatav. Suures ärevuses antud kohe käsk olla valmis taganemiseks. Voor lahkunud viibimata mõisast. Varahommikul, skautide pealetungi ilmsikstulekul, joostud kiiresti mõisast välja. «Käskjalast» ei olevat enam keegi hoolinud".

H. Võitlusabinõud. Ürginimese esimesteks võitlusabinõudeks olid ta käed, jalad ja hambad, mille abil ta püüdis end kaitsta ümbritsevate metsloomade ja teiste inimeste vastu.

Inimene oli loomadest kehaliselt küll nõrgem, kuid mõistuselt targem. Ta leiutas abinõud, millega loomi võita. Ta esimesed relvad olid väga lihtsad: kaigas, nui, kivi. Need lihtsad abinõud täienesid ajajooksul, sest inimese leidlikkus tõusis ta mõistuse arenemisega. Ta märkas peagi, et kivi võib lüüa kildudeks. Neid kilde võis ühel või teisel juhul tarvitada terariistana. Killule võis hõõrumisega anda soovitav kuju ja kinnitada ta kepi külge. Nõnda leiutas inimene kivikirve. Vähemate kivikeste heitmiseks kaugema maa peale võeti tarvitusele ling. Ürginimese tähtsamaid leiutisi oli vibu ja nooled. Ling, vibu ja nooled (viskerelvad) võimaldasid inimesel võitlust pidada kaugema maa pealt, olles ise kaitstud vahemaaga või varjega. Hiljem inimene hakkas valmistama mõõku ja odasid. Pronksi ja raua tarvituselevõtmine andis relvade arenemisele uut hoogu.

Nõnda täienesid ajajooksul inimese relvad. Ta võis nüüd julgesti astuda loomadega võitlusse. Inimesest sai „looduse kuningas".

Kuid inimesel tuli kasutada relvi mitte ainult loomade, vaid ka omasarnaste vastu. Suguharude vahel tekkisid sageli tülid jahipidamise, kalapüügi ja karjamaade pärast. Inimesel tuli mõelda kaitseabinõudele vaenuliku suguharu relvade vastu, abinõud, mida loomade vastu polnud vaja. Tekkis kilp, hiljem kiiver ja raudriided.

Kaitsetegevuse soodustamiseks inimene hakkas ehitama kaitseehitisi, alul lihtsaid mullavalle, mille taga võis kaitset leida vaenlase viskerelvade eest. Selleks valiti looduslikult soodsad kohad, kuhu vaenlasel juurde pääseda raske. Nõnda tekkisid, näiteks, muistsetel eestlastel muinaslinnad.

Ehituskunst arenes ja lihtsate vallide asemel hakati ehitama tugevaid kindlusi, mille pärast peeti vihaseid heitlusi. Kallaletungijaid püüti tagasi suruda kõigi abinõudega; peale eelnimetatud relvade tarvitati tuld, tõrva, keeva vett j.n.e. Kaitsjaid sunniti allaandmisele näljaga, milleks piirati kindlust.

Kaitseehitiste ilmumine sundis täiendama relvi ja muutma võitlusviise. Tuli leida abinõusid kindlusmüüride lõhkumiseks. Kõige algelisemaks nendest oli harilik palk, millega mitme inimese abil püüti lüüa müürisse auk. Hiljem hakati selleks valmistama erilisi masinaid.

Et tabada vastast vallide ja müüride taha, võeti tarvitusele kiviheite-masinad (joon. 11).

Lühidalt, võitlusabinõude arenemine tõi enesega kaasa ka kaitseabinõude täienemise ja ümberpöördult. Vastavalt sellele muutusid ka võitlusviisid.

Suure tõuke andis relvade arenemisele püssirohu tarvitusele võtmine. Seda ainet tuntakse „musta" ja „suitsuta" püssirohu nime all. Must püssirohi leiutati Euroopas 13. sajandil. Teda hakati kasutama tulerelvade valmistamiseks. Kiviheitemasina asemele ilmus suurtükk, vibu asemele — püss. Nii suurtükk kui püss on ära käinud pika arenemistee, enne kui nendest kujunesid tänapäeva võimsamad relvad. Nende arenemist eriti soodustas suitsuta püssirohi (leiutatud 19. sajandi lõpul), mis omadustelt ületab musta püssirohu. Ta võimaldas

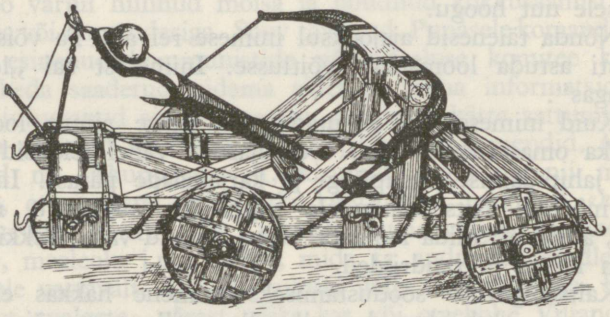

Joon. 11. Kiviheite-masin.

suurendada tulerelvade laskekaugust, läbilöögi- ning purustamisvõimet.

Suured edusammud relvade ning laskemoona konstruktsioonis võimaldasid tõsta relvade laskekiirust ja -täpsust väga kõrgele. Vintpüssi kõrvale tekkis automaatselt töötav kuulipilduja, mis annab 7—18 lasku sekundis, olenevalt relva süsteemist.

Mõjuvtule suur ulatus, laskekiirus ja tule täpsus sunnib võitlevaid vägesid liikuma vähemates osades ja gruppides juba suurtel kaugustel. Lähenemine vastasele peab sündima varjatult. Lähenemise varjamiseks või moondamiseks kasutatakse mitmesuguseid lähiseid (mets, võsa, org), loomulikku või kunstlikku udu ja suitsu või ööd.

Liikumise kergendamiseks ja kiirendamiseks inimene rakendas oma teenistusse loomad: hobuse, kaameli, eesli. Aurumasin ja mootor võimaldasid tõsta liikumise kiiruse ennekuulmatult kõrgele. Peale selle nad võimaldasid mitmesuguste kiirestiliikuvate ja võimsate võitlusabinõude loomise: autost sai soomusauto, traktorist — tank, rongist — soomusrong, aurulaevast — lahingulaev j.n.e. Lennuaparaatidest kujunes lennuvägi, mille abil kiiresti ning ootamatult võib pääseda vastase vägede selja taha, külvata õhust lõhkeaineid, mürkaineid, haigusidusid.

Keemiatööstus rakendati sõjagaaside valmistamisele; see võimas võitlusvahend tungib kergesti sinna, kuhu kuulil ja mürsul juurdepääs raskendatud: kaevikutesse ja tugeva kattega varjenditesse.

Sidepidamist üksikult teotsevate osade vahel võimaldavad telegraaf, telefon, raadio.

Ei leidu ühtki tähtsamat inimmõistuse saavutist teaduse ja tehnika alal, mis poleks leidnud või ei leiaks rakendamist rahvaste omavahelises heitluses. On jõutud selleni, et võitlusi ei peeta mitte ainult maa ja vee peal, vaid ka õhus, maa all (miinisõda) ja veel all (allveelaevad). Võideldakse mitte ainult füüsilise, vaid ka vaimse relvaga: vastava kihutustööga, propagandaga, püütakse nõrgestada rahva moraalset vastupidavust.

Võitlusabinõud ja -viisid täienevad ning muutuvad kultuuri arenemisega.

Teine peatükk.

TÄHTSAMAD JÄRGUD EESTLASTE VÕITLUSTES OMA OLEMASOLU EEST KUNI MAAILMASÕJANI.

1. Muistsete eestlaste sõjaline kultuur.

Muistses Eestis oli sõduriks iga vaba relvakandevõimeline mees, kes end varustas oma jõukuse kohaselt ja sõtta läks jalgsi või ratsa (joon. 12).

Eestlaste relvad olid: oda, tapper ehk sõjakirves, mõõk, nui, ling, vibu ja nooled.

J. Libe, A. Oinas, H. Sepp, J. Vasar. „Eesti rahva ajalugu".

Joon. 12. Muistsed eesti sõdurid.

Rekonstrueeritud E. R. Muuseumi ja Ülikooli Arh. kabineti leidiste põhjal.

Oda* (joon. 13 — 4 ja 5) koosnes puust varrest ja raudsest terast ehk odaotsast. Odad jagunesid kergeteks viskeodadeks ja rasketeks löögiodadeks; löögioda kuulus peamiselt ratsaniku relvastuse hulka, kes teda kasutas nii jalgsi- kui ratsavõitlustes. Suurem osa odaotsi valmistati kodumaal. Vähemal määral toodi neid sisse Skandinaaviast.

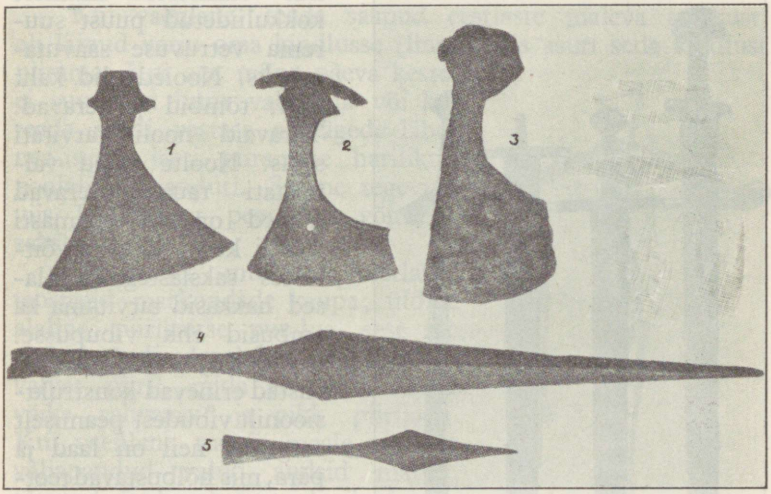

Joon. 13. Muistsete eestlaste relvi.

Tapper (joon. 13 — 1, 2 ja 3) valmistati rauast. Tera oli kas lai, kolmenurkset kuju, või pikenes tahapoole, moodustades „lõua". Ka kirved valmistati osalt kodumaal, osalt toodi sisse Skandinaaviast ja Venemaalt.

Mõõk (joon. 14) oli teistest relvadest kallihinnalisem ja suursugusem. Mõõgad olid enamasti kaheteralised. Tera pikkus u. 80 sm, laius 5 sm. Mõõk oli sõjamehele teatud viisil ka uhkuseasjaks ja seepärast hoolitseti ta ilustamise eest. Mõõk kanti arvatavasti pahemal küljel rihmaga üle parema õla. Mõõkadest suurem osa toodi sisse Skandinaaviast, väiksem osa valmistati kodumaal.

* Rahvalauludes oda kannab ka tuura nimetust.

Nui ehk kärp tehti kõvast puust, harilikult tammest; võib arvata, et nuiasse olid löödud ka raudokkad.

Lingu abil heideti vastase pihta vähemaid kive.

Vibu ja nooli tarvitati nii sõjas kui jahil. Vibud olid puust käsivibud, kuid mitte algelised ühest puust lihtvibud, vaid n.n. liidetud vibud, mis valmistatud mitmest kokkuliidetud puust suurema vetruvuse saavutamiseks. Nooled olid kaht liiki: tömbid ja teravad. Teravaid nooli tarvitati sõjas. Noolte otsad valmistati rauast; teravad nooled omasid enamasti rombi kuju. Hiljem võitlustes sakslastega eestlased hakkasid tarvitama ka ambusid ehk vibupüsse. (joon. 15). Need laskeriistad erinevad konstruktsioonilt vibudest peamiselt seega, et neil on laad ja pära, mis hõlbustavad teotsemist. Võrreldes vibuga amb omab suuremat täpsust, laskeulatust ja läbistamisvõimet.

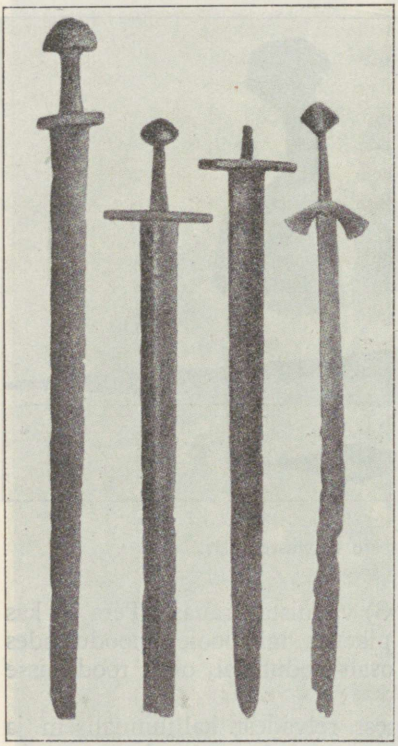

Joon. 14. Mõõku muistselt iseseisvusajalt Eestist.

Kindluste piiramisel ja mereretkedel eestlased tarvitasid ka viskemasinaid (paterelle, joon. 11).

Kaitseks tarvitas eesti sõjamees ümmargust puukilpi ja peakatteks nahast mütsi. Üksikud jõukad eestlased tarvitasid oma keha kaitseks n.n. rõngassärki.

Muistsete eestlaste sõjakäikude eesmärgiks kunagi ei olnud vastase lõplik allaheitmine ja maade vallutamine. Peale-

tungiretk oli rajatud vaenlase masendamisele ootamata ja kiire löögiga. Maleva tungis vaenlase maale äkitselt, levis väga kiiresti küladesse, surmas mehi, võttis vangisid ja riisus vara, niipalju kui seda saadi ja kaasa suudeti võtta. Selle järele malevlased kogunesid kokkulepitud kohta ja kadusid sama kiiresti kui ilmunud, veel enne kui vastane suutis korraldada tõsist vastupanu.

Kui vaenlane, teada saanud eestlaste maleva tulekust, oli läinud varju oma kindlusse (linna), siis asuti seda kindlust piirama. Kui aga mõne päeva kestel ei suudetud linna vallutada või kui teada saadi vastase abivägede lähenemisest, jäeti piiramine harilikult pooleli ja taanduti. Selline tegevusviis leidis aset peamiselt võitluses sakslastega.

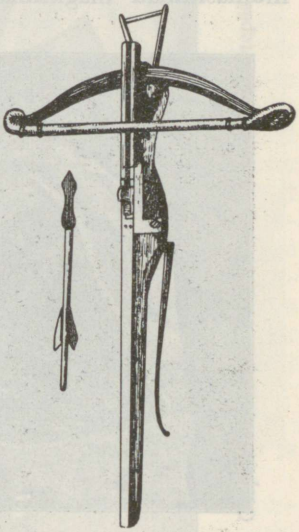

Joon. 15. Amb ja nool.

Maakaitset muistsed eestlased teostasid maakondade kaupa; üldine alaline piirikaitse puudus, sest see oleks nõudnud alalist sõjaväge ja valvet piiril, mida ei võimaldanud väike rahvaarv* ja pikk piirijoon. Kui vaenlane tungis maale, millest väljapandud vahid andsid märku, tõttasid ümbruskonna elanikud oma varaga peljupaikadesse ja muinaslinnadesse varju. Samal ajal algas sõdurite koondumine vaenlase tagasilöömiseks.

Peljupaikadeks olid raskesti ligipääsetavad soosaared, maa-alused koopad (joon. 16) ja tihe mets. Peljupaikadesse põgenemisel püüti kaasa võtta ka vara, kuid aeg ja ilmastik tegid selleks suuri takistusi ning päästa suudeti harilikult vähe.

Muinaslinnad on meie esivanemate kindlustised, kus vaenlasele avaldati kindlat vastupanu ühise juhatuse all. Muinaslinnu tuntakse praeguse Eesti territooriumil arvult 141. Kui võrrelda nende arvu maakondade järgi, leiame kõige roh-

* Eestlaste rahvaarvu muistse iseseisvuse aja lõpuks arvatakse umbes 150 000-le.

kem muinaslinnu Tartu- ja Virumaal, siis järgnevad Lääne-, Saare-, Harju-, Võru- ja Viljandimaa. Rohkem muinaslinnu on tihedamalt asustatud ja jõukamates maakohtades. Keskmiselt tuleb Eestis iga 330 km² peale üks muinaslinn. Järelikult, kui need asetada korrapäraselt üle riigi, asuksid muinaslinnad üksteisest 18—19 km kaugusel.

Muinaslinnade asutamisel on meie esivanemad laialt arvestanud maastiku omadusi, kasutanud soode, jõgede, järvede ja järskude kinkude looduslikku kaitset. Ehitusviisilt jagunevad muinaslinnad mägilinnadeks ja vall-linnadeks.

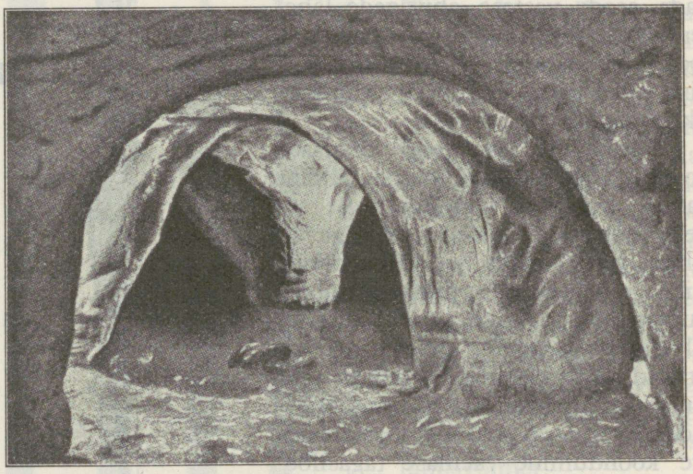

Joon. 16. Maa-alune peljupaik Arukülas, Tartu lähedal.

Mägilinnad, n.n. linnamäed, domineerivad Lõuna-Eestis, kus maapind ebatasane ning on võimalus leida kõrgeid kinkusid järskude nõlvadega. Tüüpiline mägilinn on Otepää linnamägi (joon. 17). Mäe nõlvade järskust suurendati kaevamisega. Mägilinnade hulka kuuluvad ka n. n. kalevisängid.

Vall-linnade ehk rahva tavalise nimetuse järgi maalinnade ehitamine nõudis palju vaeva, sest kindluse valli ehitamine nõudis hulga materjali mulla ja kivide näol, mida tuli kokku kanda. Tüüpiliseks vall-linnaks on Valjala maalinn Saaremaal (joon. 18). Linn on ehitatud madalale kühmule, mis ümbrus-

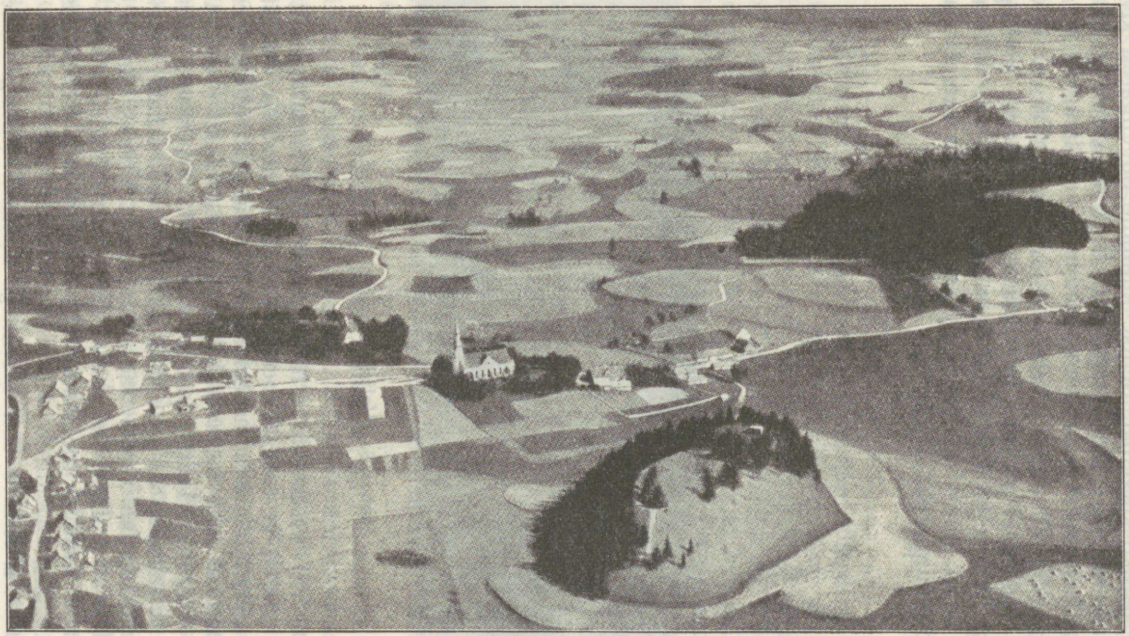

Joon. 17. Vaade Otepää ümbrusele linnulennult. Ees keskel Otepää linnamägi.

konnast natuke kõrgemal. Sellele kühmule on ehitatud kivist ja mullast ringvall, mis praegu veel 5—6 m kõrge ja harjal 6—10 m lai; maalinna sisepinna pikkus 85 m, laius 50 m.

Linnu kaitsti südilt. Vastase ülestungimist linna nõlvadele ja vallidele takistati viskeodadega, nooltega, kividega, palkidega ja tulega. Kui vaenlane püüdis nõlva või valli alla ehitada varju, püüti süüdata see põlema, milleks veeretati alla põlevaid puurattaid.

Joon. 18. Valjala maalinna varemed.

Muistsed eestlased, eriti saarlased ja rannikuelanikud olid ka julged ja osavad meremehed, kes meresõja oskustes olid ees oma lähematest naabritest ja lähedal viikingitele. Eestlased tungisid oma laevadel Väina, Koiva, Salatsi jõele, Asti järvele, Peipsile, Taani- ja Rootsimaale*. Muistsete meretkede eesmärgiks oli peamiselt rannikute röövimine. Harvemini tungiti kallale vastase laevadele merel. Viimati nimetatud juhtudel oli tavaliseks võitlusviisiks viskemasinate, odade ja noolte abil vastase meeskonna hävitamine, siis sellekohaste

* 1187. a. eetlased ühes kurelastega hävitasid tolleaegse Rootsi pealinna Sigtuna, mis asus Mälari järve saarel ja oli tugevasti kindlustatud.

konksudega vastase laevade ligitõmbamine ja vastase lõplik löömine käsitsivõitluses. Võitlusabinõudena merel kasutati ka tuleparvesid, millega püüti süüdata vastase laevu. Kui vastasele kallale tungiti sadamas, siis uputati sinna kividega täidetud kaste ja mitmesuguseid käepärast olevaid esemeid väljapääsu sulgemiseks vastase laevadele.

2. Muistne vabadusvõitlus.

(Vt. kaart, joon. 19).

Muistsete eestlaste asukoht Läänemere idakaldal oli rahvusvaheliste liiklemisteede rajal. Pealiiklemistee oli Soome laht, Neeva, Laadoga, Volhov, Ilmen ja sealt edasi idamaadesse või Bütsantsi. Samadesse sihtkohtadesse pääseti ka Liivi lahest mööda Väina ja Koiva jõge. Peateede vahel asusid mitmed kõrvalteed, mis läbistasid eestlaste maad. Liiklemisteedel meie esivanemad puutusid kokku võõraste rahvastega, alul peamiselt Skandinaavia viikingitega. Kokkupuuted kandsid osalt kaubitsemise, osalt sõjaliste retkede ja seikluste iseloomu. Viikingite retkedele eestlased sageli vastasid vasturetkedega Skandinaaviasse. Kuid need vastastikused retked ei taotlenud rahva kestva allaheitmise ning maade vallutamise eesmärki. Seepärast meie esivanemate kodumaa üldise saatuse ja iseseisvuse seisukohalt neil puudus eriline tähtsus.

XI sajandil jõudis Läänemere idakalda rahvasteni ristiusk, mis teravalt kokku põrkas rahvaste muistse usundiga ja moraaliga.

Meie esivanemate usundi aluseks oli looduse ja loodusnähtuste hingestamine, animism. Kõigesse ümbritsevasse suhtuti kui omasugusesse ja omaväärsesse, sõbralikult, heatahtlikult, austavalt. Sellest järgnes eestlase suur looduseaustus, leplikkus loodusnähtustega, samuti võimas ühtekuuluvustunne kõiksusega. Tähtsat osa meie esivanemate usundis mängis samuti surnute kultus. Arvati, et surnu elu jätkub umbes samasugusena kui maises elus: hing püsib laiba juures hauas, vajab endiselt riideid, toitu, tarberiistu j.n.e.; oma asukohast surnu võib ka lahkuda, liikuda „vaimuna", „viirastusena", teha kahju elavatele; eriti ohtlikkudeks peeti neid, kes polnud surnud loomulikku surma. Surnute poolehoiu võitmiseks püüti võimalikult hästi hoolitseda nende heaolu eest. Selleks toodi neile mitmesuguseid andeid, ohverdati loomi j.n.e.

Aegade jooksul meie esivanemate usund täienes uute mõistetega teiste usundite mõjutusel, kuid looduseaustus ja

Joon. 19. „E. Entsüklopeedia" järgi.

surnute kultus jäid eestlaste usundi põhielementideks. Eestlaste muistses usundis ei leidu ülivõimsaid jumalaid, kes tahavad orjastada inimese tahet. Ristiusk aga nõuab täielikku alistumist ainsale Jumalale, kõigevõimsamale taeva ja maa

Loojale. Juba seepärast eestlaste hulgas ristiusk ei võinud leida soodsat pinda levimiseks rahulikul teel; teda võis vaid peale suruda relvaga, nagu eestlaste kristianiseerimine teostatigi tegelikult.

Ristiusu lained tungisid meie kodumaale idast ja läänest. Idas, venelaste seas, levis kreeka-katoliku usk. Usulisele laiumistungile seltsis varsti venelaste maade allaheitmistung, et laiendada oma riiklikku võimu. Eestile sai eriti ohtlikuks Novgorodi vürst Jaroslav. Ta keeldus Kiievi suurvürstile kokkulepitud tasu maksmisest ja otsis Rootsist abi, et alata sõda Kiievi vürstkonnaga. Rootsi abivägede toetusel ta saavutaski rippumatuse Kiievist ja asus kindlustama ja laiendama oma vürstkonna piire. Kuid Vene ja Rootsi koostööd takistasid eestlased, kes asusid nende vahel. Et kindlustada enesele liiklemisvabadust läände, püüdis Jaroslav luua kindlaid toetuspunkte teel. Ta tungis 1030. a. eestlaste maale ja asutas Emajõel linna, mille ta nimetas oma ristimisel saadud nime järgi Jurjeviks. Kuid Skandinaavias arenevate sündmuste mõjul katkes varsti Vene ja Rootsi koostöö. Ka pidi Jaroslav sõjalist abi andma Kiievi vürstkonnale, mida ähvardas vaenlane. Surres Jaroslav jaotas riigi oma poegade vahel üksikosadeks. Eestile jäi oht idast küll püsima üksikute naaber-vürstkondade näol, kuid Suure-Vene laine survet ei tarvitsenud seekord karta.

Läänest tungis meie esivanemate maale suure laiumisvõimega rooma-katoliku usk, mida levitasid rootslased, taanlased ja sakslased. Usu levitamise kõrval nendel rahvastel, eriti sakslastel, olid ka kindlad politilised püüded, mis taotlesid ilmliku võimu laiendamise eesmärke. Sakslaste tung ida poole, mille põhjuseks oli elamistingimuste kitsamaks muutumine Lääne-Saksamaal, sai mõõduandvaks teguriks eestlaste saatuse kujunemisel.

Sakslased ilmusid Läänemere idakalda maile juba XII sajandil, alul kauplemise eesmärgil. Nad pidasid elavat kaubavahetust ka Venemaaga, milleks tuli läbistada liivlaste, lätlaste ja eestlaste maad. Ühes kaupmeestega Läänemere maile hakkas ilmuma ka vaimulikke, et levitada siin ristiusku. Kes ei lasknud end ristida vabatahtlikult, seda sunniti vägivallaga. Et aga rahvad oma usundist võitluseta ei taganenud, pidid vaimulikud enesele abiks kutsuma sõjaväge, milleks pöörduti Rooma paavsti poole. Viimane kuulutas Liivimaa vastu ristisõja. Ristisõdijate arv aga polnud kuigi suur; ka oli neil kom-

beks viibida Liivis vaid üürikest aega. Seepärast asutas Liivimaa piiskopp Albert, väga osav, kaval ja raudse tahtejõuga mees, sõjameeste ühingu Mõõgavendade ordu (1202. a.), mis koosnes vaimulikkudest rüütlitest (ratsanikkudest). Ordu liikmeteks astujaid leidus Saksamaal rohkesti; nende hulgas oli õnneotsijaid ja kurjategijaid. Viimased vabastati karistuse kandmisest, kui nad andsid lubaduse minna sõtta ristiusu levitamiseks. Rüütlid olid paremini varustatud ja relvastatud kui eesti sõdurid. Rüütli sõjavarustus oli: mõõk, oda, kilp, kiiver ja raudrüü, mis kattis üleni keha (joon. 20). Lahingutes sakslased

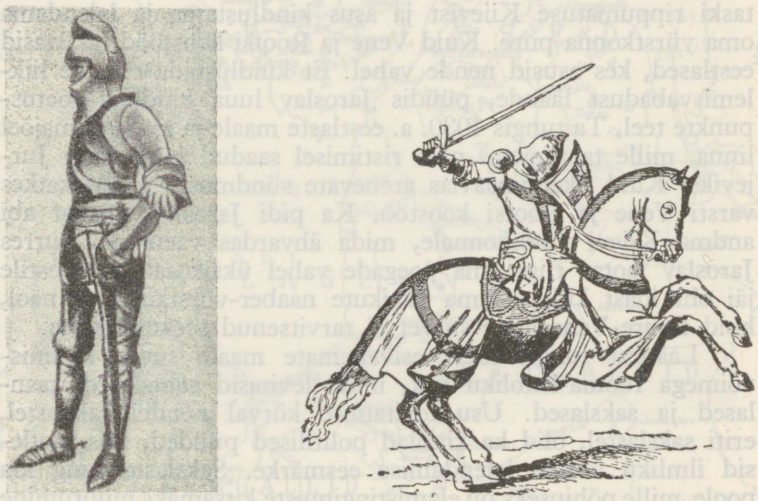

Joon. 20. Rüütel.

kasutasid ambusid, müürilõhkumis- ja kiviheite-masinaid, mida eestlased õppisid tundma ja kasutama hiljem.

Ordurüütlite ja ristisõdijate abiga piiskop Albert algas võitlust eeskätt liivlastega ja lätlastega. Esmalt sunniti ristiusku liivlased. Kergesti alistusid sakslastele lätlased. Liivlaste ja lätlaste abil pöörduti eestlaste vastu, kes kuidagi ei tahtnud taganeda oma usulistest tõekspidamistest. Paarikümne aasta kestel eestlased kaitsesid visalt oma rahvuslikku kultuuri ja rippumatust. Võitlustes oli tegemist kokku seitsme vastasega:

sakslased, taanlased, rootslased, venelased, leedulased, liivlased ja lätlased. Kõige tugevamad ja ohtlikumad vaenlased olid sakslased ja taanlased; venelastest kujunesid lõpuks teatud määral eestlaste liitlased sakslaste vastu, kuid nende abi tulemused polnud kuigi suured. Võitlust jätkati ka siis, kui üle poole maast oli alistatud.

Võitlus algas 1208. a., mil sakslased lätlaste toetusel ja õhutusel ootamatult tungisid Ugandisse, kus riisusid rahvast ja põletasid Otepää linnuse. Selle ülekohtu tasumiseks ugandlased ja sakalased teostasid ühise retke lätlaste maale, kus piirasid Beverini linnust ja võtsid lätlastelt saaki. Et tasuda sakalastele nende osavõttu Beverini ümbruse rüüstamisest, lätlased tungisid sakslaste abita ja nõusolekuta omal algatusel Sakalasse, kus surmasid palju inimesi ja röövisid vara. Selline tegevus aga polnud sugugi kokkukõlas sakslaste kavadega. Sakslastel ei olnud veel kuigi palju sõjaväge aktiivseks tegevuseks ja püüdsid seepärast eestlastega alal hoida rahu. Neil läkski korda eestlastega vaherahu teha üheks aastaks; seda aega kasutasid sakslased oma sõjajõudude suurendamiseks.

Vaherahu lõppedes (1209) teostus Võnnu ordumeistri ja lätlaste uus ühine sõjakäik Ugandisse, kus põletati palju külasid ja surmati inimesi. Samal ajal hakkas end tunda andma ka oht idast. Novgorodlased tungisid Torma ümbrusse, hiljem ühes pihkvalastega Ugandisse, kus asusid piirama Otepääd. Nädalapikkuse piiramise järele, kui linnuse kaitsjatel puudu tuli veest ja toidust, ostsid otepäälased end viimaks rahaga vabaks.

Vahepeal aga halvenes sakslaste olukord Riias. Liivlaste õhutusel tungisid kurelased 1210. a. suvel suure väega Riia linna kallale, mis oli sakslaste tähtsaimaks toetuspunktiks Läänemere idakaldal. Sakslaste raskusi kasutades eestlased tungisid kallale Võnnu linnusele ja asusid seda piirama. Eestlased vedasid linnuse alla puid, ehitasid suured riidad ja süütasid need põlema, et seega süüdata ka linnus. Ehitati piiramistorn, mille varjust võeti linnus odade saju alla. Linnus oli juba langemisel, kui eestlased teada said sakslaste abivägede lähenemisest Võnnule. Piiramine jäeti pooleli ja taanduti, demonstreerides põgenemist. Tegelikult aga peitsid end eestlased Ümera jõe metsa, kus jäid ootama vaenlasi. Kui viimased jälitamise hoos järele jõudsid, teostasid eestlased hoogsa vasturünnaku ja sundisid põgenema sakslasi ja nende liivlastest ja lätlastest

koosnevaid abivägesid. Siis algasid eestlased vastase jälitamist ja tekitasid talle suuri kaotusi.

Kokkupõrked sakslastega näitasid eestlastele, et võitluseks on vähe kahe maakonna, Sakala ja Ugandi, koostööst. Seepärast nad teatasid Ümera lahingust ka teistesse maakondadesse ja kutsusid kõiki ühinema kui „üks süda ja üks hing".

Ka sakslastele selgus, et olemasolevatest jõududest on vähe eestlaste vastupanu murdmiseks. Seepärast nad püüdsid kõigiti suurendada oma jõude küll ristisõdijate abil, küll kokkuleppe sobitamisega venelastega.

Sakslastel oli tarvis rammestada eeskätt Sakalat, Ugandi ligemat ja alalist toetajat, mis asus sakslaste pealetungiteedel kagusse, Eesti aladele. Esialgu oli otsene pealetung Sakalale kardetav, seepärast püüti seda maakonda haarata läänest, Soontagana kaudu; sinna sakslased tungisid suure väega, mis koosnes peale sakslaste venelaste, liivlaste ja lätlaste abivägedest. Soontagana sai sellest sõjakäigust palju kannatada, kuna kallaletung sündis täiesti ootamatult. Varsti pärast seda (1211. a.) sakslased tungisid Sakalasse.

Sakalaste linnus Viljandi oli hästi kindlustatud ja avaldas vaenlasele tugevat vastupanu. Enne linnuse piiramisele asumist vaenlane rüüstas ümbruskonna, võttis vange ja viis nad kantsi valli juurde. Kantsi kaitsjatele teatati, et vangid siis vabaks lastakse, kui kantsis olijad lasevad end ristida. Kui kaitsjad sellest kuuldagi ei tahtnud, tapeti vangid ja algas äge taplus, mis kestis viis päeva. Kiviheitemasinaga loopisid piirajad linnusesse kive, surmasid palju inimesi ja lõhkusid maju. Veepuuduse tõttu eestlased olid viimaks sunnitud alistuma ja andma nõusoleku ristiusu vastuvõtmiseks.

Oma võitu Viljandi juures sakslased ei saanud kasutada kuigi tagajärjekalt, sest neid ähvardas eesti maleva, mida koondas põhja pool Viljandit Sakalamaa vanem Lembitu. Lembitu sai aru, et ühes ristiusu vastuvõtmisega rahvas kaotab oma kultuuri ja vabaduse ning langeb võõra rahva kütkeisse. Lembitu õhutusel ja juhatusel teostati terve rida vasturetki, mis sünnitasid vastasele väga suurt kahju.

1211. a. eestlased tungisid kolme väega Koiva jõele, eesmärgiga vallutada liivlaste linnus (Toreida) ja sundida liivlasi sakslastest lahku lööma. Linnus piirati ümber ja teatati kindluse kaitsjatele, et piiramine kestab seni, kui linnus hävitatud või selle kaitsjad alla andnud. Kuid Riiga kohale jõudnud

ristisõdijatest, rüütlistest ja liivlastest moodustasid sakslased suure väesalga, kes appi ruttas linnuse kaitsjatele. Eestlased ei teadnud õigel ajal vastase abiväe kohalejõudmisest ja sattusid esialgu segadusse, kui liivlaste jalavägi neile ootamatult kallale tormas. Kui aga eestlased suutsid oma rinde korraldada, et alustada vasturünnakut, tormasid neile kallale rüütlid. Eestlased olid sunnitud taanduma. Koiva lahingule järgnes rahu 3 aasta peale. Rahulepingu tingimuste kohaselt jäi Sakala kuni Pala (Navesti) jõeni sakslaste võimkonda.

Kuid veel enne rahulepingu tähtaja möödumist võtsid sakslased ette rüüsteretke Sakalasse. Sellele vastasid eestlased ühise suurejoonelise sõjakäiguga, mida nimetatakse Lembitu „kolme maleva manöövriks". Kevadel 1215. a. liikusid kolm eesti malevat lõunasse järgmiselt: saarlased sõjalaevastikuga Väina jõe suhu, et sulgeda sadam ja ümber piirata Riia linn, ridalased pidid peale tungima liivlastele ja sakalased ühes ugalastega — lätlastele.

Kuigi eestlaste sõjakäik oli hästi ette valmistatud, ei suudetud vaenlast siiski lüüa. Saarlased pidid Riia alt kiiresti lahkuma, sest uued ristisõdijate salgad jõudsid Saksamaalt mere kaudu Liivisse ja pöörasid oma laevad saarlaste vastu. Saarlaste taandumisest teada saades lahkusid ka ridalased Liivist. Kõige rohkem sai kannatada lätlaste maa. Sakalased ja ugalased püüdsid tasuda kõik, mis lätlased ordurüütlite abilistena eestlastele kunagi halba teinud. Lätlased vastasid sellele sõjakäigule oma röövretkedega.

Vastastikuse tapluse tagajärjel rüüstati maa, iseäranis kannatas Sakala ja Ugandi. Rahulik töö oli halvatud. Eestlastes ikka rohkem ja rohkem pääsis mõjule veene, et Eesti tuleb vaenlastest vabastada. Ühise ettevõtte organiseerijaks oli Lembitu. Ta sõitis maakonnast maakonda ja kutsus rahvast otsustavasse võitlusse rüütlitega. Paluti abi ka venelastelt ja saadeti nendele kingitusi. Kuid venelaste abi, nagu alati, viibis. Lembitu koondas Viljandi lähedale eestlaste maleva, kokku 6000 meest.

Ka ordurüütlid ning nende abilised valmistusid otsustavale võitlusele eestlastega. Nende siht oli lõplikult murda eestlaste jõud. Nad kogusid hoolega sõjaväge ja saatsid võitlusse oma parimad väepäälikud. Neil oli ligi 3000 sakslast, peale selle liivlaste ja lätlaste väesalgad. Kuulda saanud, et

venelased lubanud eestlastele appi tulla, tungisid sakslased ühes liivlastega ja lätlastega Sakalasse, et jõuda venelastest ette.

Lembitu taandus oma vägedega põhja poole Viljandit, kus metsane ja soine maastik soodustas kaitset, et oodata vene abivägesid. Jäädi peatuma Pala jõe lähedusse metsaservale, kus oodati sakslaste lähenemist. Viimased lahkusid Viljandist ja liikusid lahingukorras eestlaste suunas: keskel rüütlid, paremal tiival liivlased, vasakul lätlased. Kui oli kätte jõudnud soodus hetk võitlusse astumiseks, liikus Lembitu oma väega vaenlasele vastu. Algas lahing, mida nimetatakse Madisepäeva lahinguks (1217).

Lahing teostus eestlastele väga halbades tingimustes. Ligemale kümme aastat kestnud sõda oli laastanud maa. Liitlaste-venelaste abi ei jõudnud pärale. Sakslaste jõud sellevastu kasvas. Tuli juurde ristisõdijaid. Saksasõbraline liivlaste vanem Kaupo oli agarasti töös oma ikestajate kasuks. Sakslaste relvastus, nagu eelpool tähendatud, oli parem. Kuid vaatamata sellele otsustati astuda võitlusse. Lembitu ühes sakalastega võitles esimestes ridades oma vägede paremal tiival. Nende vastas olid lätlased, kellest paljud langesid surnutena ja haavatutena. Eestlased võitlesid vaprasti, kuid sakslaste ülevõim murdis nende jõu. Keset palavat heitlust Lembitu langes. Ta surm sünnitas eestlaste ridades segaduse ja nad põgenesid, jättes lahinguväljale ligi 1000 surnut. Vaenlaste kätte langes hulk sõjavarustust ja u. 2000 hobust.

Pärast lahingut rüüstati ja riisuti maad kolme päeva kestel. Viimaks ilmus sakslaste juurde Lembitu vend Unepeve ühes teiste vanematega. Nad palusid rahu uuendada ja andsid nõusoleku ristimiseks. Pärast rahu sõlmimist sakslased ühes liivlastega ja lätlastega pöördusid tagasi.

Kuid eestlaste jõud polnud veel täielikult murtud. Piiskopp Albert nägi, et ta oma jõududega üksinda ei suuda eestlasi alistada. Ta pöördus Taani kuninga poole ja palus temalt toetust. Viimane oli nõus tingimusil, kui taanlaste poolt Eestis võidetud maa-alad jäävad Taani riigile. Tingimustes lepiti kokku ja 1219. a. tuli Taani sõjalaevastik Põhja-Eesti randa, vallutas siin eestlaste maalinna, lõhkus selle ja ehitas asemele Tallinna („Taani linna"). Siit arendasid taanlased eestlaste allaheitmist, kuid põrkasid sellejuures kokku sakslastega, kes pärast Lõuna-Eesti vallutamist tungisid põhja poole. Saks-

laste ja taanlaste vahel tekkis tüli. Viimaks lepiti kokku nii, et taanlastele jäi Tallinn ühes Harju- ja Virumaaga.

Ka rootslased ilmusid Läänemere idakallastele maid võitma. Nad vallutasid Lihula maalinna. Sellest said kuulda vabad ja julged saarlased, kes 1220. a. tulid suure sõjaväega Läänemaale ja purustasid rootsi väesalga. Saarlaste võit julgustas teisigi eestlasi. Järgmisel aastal võtsid harjulased ja virulased saarlaste õhutusel ja toetusel ette Tallinna piiramise, mis kestis 2 nädalat, ilma et linna oleks suudetud vallutada. Selleks ei jätkunud eestlastel sõjajõude. Tallinna piiramisele taanlased vastasid sõjakäiguga Saaremaale, kuid sunniti sealt varsti lahkuma.

Edu andis saarlastele uut julgust. Nad õhutasid nüüd ka mandri eestlasi vastuhakkamisele. Saarlaste tööl oli tulemusi. Peaaegu kõik maakonnad astusid välja rõhujate vastu. Harju- ja Läänemaa mehed puhastasid maa taanlastest, välja arvatud Tallinn, mis veel viimaste kätte jäi. Sakalased vallutasid ordurüütlite käes oleva Viljandi lossi (1223. a.) ja sundisid sakslased maalt lahkuma. Sakalaste eeskujul puhastasid oma maa ka ugalased. Pöörduti tagasi oma esivanemate usku. Saadikute kaudu lasti sakslastele Riiga teatada, et eestlased enam ristiusku vastu ei võta ja seni vastu panevad „kuni nende maal veel ainuski küünrapikkune poisikene järele on jäänud". Kuid veel samal aastal jõudis orduvendadele abiks tugev ristisõdijate salk. Endiselt olid sakslastele abiks liivlased ja lätlased. Ka eestlastele oli abi lubatud Venest, kuid venelaste suuremad jõud olid veel teel, kui suur sakslaste vägi alustas 1223. a. augustis Viljandi piiramist. Ligi 2 nädalat kestis eestlaste südi vastupanu. Suured kaotused, nälg ja haigused murdsid lõpuks Sakalamaa meeste mehise vastupanu.

Mitte paremini ei käinud ka ugalaste käsi. Ugalaste toetuspunkt oli Tartu kants (Taara mägi). Selle piiramine algas augustis 1224. a. Siia olid kogunenud eesti vapramad mehed. Abiks oli ka 200-meheline venelaste salk. Vastu pandi kaua ja südilt. Ajaraamatu (Läti Hindrek) andmetel on kõik Tartu kaitsjad, ligi 1000 eestlast ja 200 venelast, langenud. Ellu on jäetud vaid üks venelane, keda on saadetud Venesse teatama sellest, mis sündis Eestis.

Tartu langemisega oli eestlaste jõud mandril murtud. Maa oli rahvast tühi ning vastuhakkamist polnud karta.

Mõnda aega pidasid vastu veel saarlased. Neid lahutas mandrist meri. Saartele võis edukalt kallale tungida talvel, mööda jääd. Sõjakäik saartele võeti ette 1227. a. jaanuaris. Kuuepäevase võitluse järele langes Muhumaa linnus. Sellest kuulda saanud, alistusid ka saarlased.

Eesti rahvas alistati küll võõrale võimule, kuid kustutada rahvas vabaduseiha ei läinud korda. Vabadusepüüded avaldusid vahetevahel võimsate puhangutena, ähvardades purustada vägivallaahelad.

3. Harju vabadusvõitlus 1343 („Jüriöö").

Eestlaste seisukord oli eriti raske Taanile alluvas osas Harjus ja Virus. Taani keskvalitsus oli kaugel. Maad olid valitsemiseks jaotatud laenumeestele. Kaugelt mere tagant ei suutnud riigi keskvõim ennast küllalt maksma panna, seepärast oli laenumeestel vaba teotsemine. Laenumaad olid üldiselt väiksemad ja halvemad kui Lõuna-Eestis. See ei jätnud mõju avaldamata talupoegadele — eestlastele, kelle seisukord alatasa halvenes. Oma viletsuse üle eestlased kaebasid Taani kuningale ja ordumeistrile. Kui see kõik ei aidanud, otsustati alustada võitlust. Edu kindlustamiseks paluti abi väljastpoolt: rootslastelt ja venelastelt-pihkvalastelt. Loodeti ka leedulaste abile.

Tegevuskava oli tolle aja ning olukorra kohta küllalt põhjalikult ette valmistatud. Üldise vastuhakkamise tähtpäevaks oli määratud 1. mai. Kuid võitlus algas, arvatavasti provokatsiooni tagajärjel, 8 päeva varem, s. o. 23. aprillil. Esimestena tõusid harjulased, nende järele virulased ja läänlased. Mõisnikkude vägivald rahva usu ja vabaduse vastu kutsus eestlastes esile ääretu viha. Püüti tasuda tehtud ülekohut. Põletati Padise klooster ja hulk mõisu. Hukati aadlikke ja vaimulikke. Siis asuti Tallinna piiramisele. Valiti 4 kuningat ehk juhti, kelle käsutada oli maleva. Maleva koondus Tallinna alla. Oodati abi Rootsi valitsuse all olevast Soomest. Abi aga viibis, sest tegevus algas enne kokkulepitud tähtaega.

Vahepeal jõudis Liivi ordumeister Paidesse, et juhtida siit võitlust eestlastega. Juba enne Paidesse ilmumist teatas ordumeister eestlastele, et ta tahab uurida vastuhakkamise põhjusi ja kui sakslased süüdi, siis „hoolega püüda, et kõik asjad jälle heaks saaksid". See meeldis eestlastele ja nad saat-

sid oma 4 kuningat 3 teenri saatel Paidesse läbirääkimistele. Kui ordumeister küsinud, miks eestlased hukanud sakslasi, vastanud üks kuningatest: „oleme sulle kaevanud oma häda ja raskusi ja ülekohut, mida oleme kannatanud rüütlite ja aadli poolt; ning ennemini tahame tõesti kõik surra, kui niiviisi hävitatud saada". Selle asemel, et pidada läbirääkimisi, käskis ordumeister eestlased vangistada. Kui aga kuningad nõudsid, et neid vabastataks ja oma väe juurde tagasi lastaks, hukati nad ühes teenritega. Arvatavasti piinati neid enne hukkamist, et saada teada sõjasaladusi. Eestlaste juhid langesid inetu sõnamurdmise ohvrina. Maleva kaotas oma pealikud.

Orduväed, mis vahepeal lõunast järele jõudsid, liikusid Tallinna alla. Eesti maleva asus Ülemiste järve ligidal „Sõjamägedel", kus asjata ootas rootsi abivägede kohalejõudmist. Võitlus orduvägedega lõppes eestlaste kaotusega. Hiljem jõudsid Tallinna alla abiväed Soomest, kuid kuulnud eestlaste lüüasaamisest, pöördusid tagasi oma kodumaale.

Vabadusvõitlus puhkes Eestis ka mujal, kuid tagajärjetult. Eestlased kandsid suuri kaotusi, kuid see ohver ei parandanud nende seisukorda. Rahva elu halvenes veelgi, võõras võim aga kõvenes alatasa.

4. Talupoegade vastuhakkamised.

Sajandite kestel oli eestlaste kodumaa alaliseks sõjatallermaaks, kus võitlesid omavahel saksa, poola, rootsi ja vene rahvas. Eriti raske oli rahva elu-olu Põhjasõja ajal, kus vene väed rootsi vägede eemaloleku ajal korraldasid sagedaid rüüsteretki Eestisse. 1721. a. rahulepingu järgi liideti Eesti Vene riigi külge. Uue valitsuse all halvenes eestlaste seisukord veelgi, sest Rootsi valitsuse poolt maksma pandud talupoegade olukorda kergendavad uuendused loeti maksvusetuiks. See kõik tegi eestlaste elu väljakannatamatuks, mistõttu nad korraldasid vastuhakkamisi. Need vastuhakkamised suruti maha võrdlemisi kerge vaevaga, enne kui nad said areneda laiaulatuslikeks. Rahva elu-olu nad ei kergendanud, küll aga andsid põhjust surve kõvendamiseks. Iseloomulikumaiks seesugustest katsetest on Pühajärve „sõda" ja Mahtra „sõda".

Pühajärve „sõda" (1841. a.). Talurahvas ootas oma elujärje parandamises abi kohalikkudelt võimudelt, kuid see jäi saamata. Umbusaldus ja vaen mõisnikkude vastu kasvas.

Abi loodeti vaid vene riigivõimult, eeskätt keisrilt. Levis kuuldus, et keiser tahab Liivimaa talupoegade seisukorda kergendada ja anda neile Venes „soojal maal" tasuta maad. Selle kuulduse tagajärjel hakkas Liivimaa talupoegi rohkel arvul kokku voolama Riiga, et maasaamise kohta järele pärida kubermanguvalitsuses ja lasta endid selleks üles kirjutada. Kui hiljem valitsusvõimude poolt need kuuldused kui põhjendamatud lükati ümber ja talurahvast manitseti rahule, tekkis Liivimaal mitmel pool talupoegade rahutusi.

Otepää kihelkonnas, Pühajärve vallas, levis samuti talurahvas maasaamiseks üleskirjutamise tuhin. Politseivõimud püüdsid liikumise eestvedajaid tabada, kuid see ebaõnnestus. Et käärimist mõjukalt tõkestada, otsustas Tartu sillakohtunik kindralkuberneri poolt Riiast Tartusse läkitatud, kuid veel teel oleva jalaväekompani käsutada Pühajärvele. Pühajärvele jõudnud sõdurite abil pandi toime majade läbiotsimine, kuid juhte ei leitud.

Järgmisel hommikul võeti ette metsa läbiotsimine. Sellejuures sillakohtunik sattus kaasasoleva poolkompaniga umbes 50-hingelisele nuiadega varustatud meestejõugule, kes tõrkus sillakohtunikule alistumast. Pikema läbirääkimise järele olid mehed lõpuks nõus mõisa minema, kuid tingimusel, et neid ei viidaks sinna vangidena, vaid lastaks järgida sõduritele. Kui see viimaks nii toimuski ning salgad hakkasid liikuma, valgusid talupojad metsa tagasi. Veidi hiljem tungis väike salk talupoegi u. 10-mehelise sõduriterühma kallale, kes teel vangistas ühe talupoja. Umbes tund aega hiljem liikus talupoegade salk Pühajärve mõisa poole. Kui sillakohtunik neile vastu läks kogu tema käsutuses oleva kompaniga, lõid talupojad kartma ja põgenesid, kusjuures nendest tabati 10.

Sellele vastuhakkamisele järgnes vali juurdlus ja karm karistus, mis jättis rahvasse sügava ja kestva mulje.

Mahtra „sõda" (1858. a.). Eestimaa 1856. a. talurahvaseaduse valmistamine sai rahvale teatavaks enne selle seaduse väljakuulutamist. Seadus pidi talurahva elu-olu märksa kergendama. Kuna seaduse väljakuulutamine viibis, arvasid talupojad, et mõisnikud seaduse maksmapanekut takistavad.

Olles arvamusel, et uus seadus juba täies ulatuses maksev, keeldusid talupojad 1858. a. kevadel mitmel pool teoorjuse, eriti abiteo täitmisest endises ulatuses. Kuna mõisnikkude

rõhuv enamik ei avaldanud selles suhtes mingit järeleandmist, tekkis maal rida kokkupõrkeid.

Juuru kihelkonnas, Mahtra mõisas ütlesid peremehed, et nad enam sõnnikuveo päevi ei tee. Tõrkujad käsutati haagikohtuniku juurde, kuid mehed sinna ei läinud. Kutsuti kohale sõdurid. Peremehed aga püüdsid abi leida teistest kogukondadest ja kutsusid sealt mehi teatud päevaks Mahtrasse. Ühel päeval kogunes Mahtrasse ligikaudu 1000 inimest. Sõdurid piirati ümber. Üks talumees, kes ootamatult tungis ohvitseri kallale, lasti maha. Selle järele rahvas tormas sõdurite kallale ja sundis nad põgenemisele. Mõis rüüstati. Juhuslikult lahti pääsenud tuli süütas mõisahooned. Talupojad võitsid küll lahingu, kuid kasu sellest ei olnud. Kohalejõudnud uue väeüksuse kaasabil vangistati süüdlastena ligi 50 meest, kes langesid sõjakohtu alla ning said valju karistuse osalisteks.

5. Eestlaste rahvuslik ärkamine.

Ajajooksul muutusid eesti rahva hariduslikud ja tulunduslikud olud. Hakati omandama talusid. Talurahvas sai isikliku priiuse. Linnades kasvas eesti element, eesti haritlaskond. Rahvas muutus jõukamaks, julgemaks ja teadlikumaks. 19. sajandi teisel poolel kujunes rahvuslik ärkamine, mis oli alul tundelist laadi, kuid rahva paremate poegade õhutusel pea muutus kindlajooneliseks rahvuslikuks teadvuseks. Algas võitlus vaimse relvaga. Aktiivseim osa selles eesti vaimuelu murrangus kuulus haritlastele. Ajalehtede, laulupidude, eesti seltside ja oma kooli kaudu pandi liikuma rahva meeled. Rahvas arenes iseseisvusetahe, mis ootas soodsat silmapilku avaldumiseks.

1905. a. sündmused Venemaal aitasid kaasa üldisele rahvuslikule tõusengule eestlaste elus. Kodanikkudele anti trüki-, sõna-, koosolekute pidamise ja ühingute asutamise vabadused, mis piiratud kujul hakkasid maksma ka tegelikult. Varsti astus kokku riigiduuma (parlament). Enne valimisi tuli rahvas teha selgitustööd, mis laiendas laiemate hulkade silmaringi. Elu muutus liikuvamaks, sai uut hoogu ja värskust. Eestlastes arenes seltskondlik tegevus, mis oli ettevalmistuseks omariiklusele. Kui hiljem Venemaal maksvusele pääses rahva enesemääramise õigus, oli eesti rahvas küps rippumatu riigi rajamiseks.

Kolmas peatükk.

EESTI VABADUSSÕDA 1918.—1920. a. KOOLINOORSUGU VABADUSSÕJAS.

1. Eesti iseseisvuse mõtte arenemine ja teostamine 1917.—1918. a.

Vene keiserriigis eesti rahval puudus rahvuslik omavalitsus Vastavalt Vene riigi administratiivjaotusele Eesti oli lõhestatud kahe administratiivüksuse — Eesti ja Liivi (põhjapoolse osa) kubermangu vahel. Ainult balti sakslastest suurmaaomanikkudel oli seisuslik omavalitsus. Eriti raskeks ja ülekohtuseks olid kujunenud agraar-olud, mis sundisid eestlasi suurel arvul emigreeruma Vene sisekubermangudesse, kus elutingimused olid lahedamad. See asjaolu tähendas aga Eestile suurt rahvusliku jõu kaotamist. Kõik püüded muuta olukorda ja vahekordi loomulikumaks jäid tagajärjetuks, sest selle vastu seisis balti saksa aadel, kes vene hooviringkondades oli kaitstud väga tugevate isiklikkude sidemetega.

Olukorda tõi põhjaliku muutuse vene 1917. a. veebruari revolutsioon.

Revolutsiooni tagajärjel Vene keiserriik varises kokku. Riigi valitsuse etteotsa said vabamate vaadetega tegelased. Seda olukorda ruttasid ära kasutama Vene riiki kuuluvad vähemusrahvused oma õiguste laiendamiseks. Eesti, tänu oma politikategelaste üksmeelsele energilisele tegevusele, saavutas esimesena 30. märtsil 1917. a. Vene Ajutiselt Valitsuselt kinnituse Eesti ajutisele omavalitsuse seadusele. Selle seadusega eestlastega asustatud Eesti kubermang ja Liivi kubermangu põhjaosa liideti üheks omavalitsuslikuks administratiivüksuseks. Eesti sai sellega küll võrdlemisi laiapiirilise omavalitsuse, kuid mitte veel autonoomse üksuse õigusi, mida taotleti.

Ajutise omavalitsuse seaduse põhjal moodustati maa esinduskogu — Eesti Maapäev kaudsete kaheastmeliste valimiste teel, üks liige iga 20 000 elaniku kohta. Maakondades astusid tegevusse maakonnanõukogud. Maapäev moodustas täidesaatva organi — Ajutise Maavalitsuse, kelle esimeheks oli K. Päts. Maapäeva võimufunktsioonid kestsid kuni Eesti Asutava Kogu kokkuastumiseni aprillis 1919. a.

K. Päts.

Ta tegevus omandas Eesti riikliku iseseisvuse saavutamisel määrava tähtsuse.

Ajutine omavalitsuse seadus ei rahuldanud Eesti riigipolitilisi ja rahvuslikke nõudeid. Sedamööda kuidas tulid ilmsiks vene revolutsiooni negatiivsed küljed — korralageduse tõus, vähemusrahvuste õiguste ignoreerimine j.n.e. — selgus ikka rohkem ja rohkem, et ühendus Venega on kahjulik Eestile ja viib maa ja rahva vastu hukatusele. Rahva eluliste huvide rahuldamiseks osutus tarvilikuks end lahti kiskuda surmahaigust põdeva Vene hiiglase küljest. Sellele vastavalt suurenesid ka Eesti riigipolitilised nõudmised, kasvades autonoomiast föderatsioonini ja föderatsioonist täieliku riikliku iseseisvuseni. Föderatsiooni mõtte võttis omaks esimene suuremaarvulisem eesti rahva esinduse koosolek Tallinnas — Eesti Rahvuskogu — 16. juulil 1917. a. See seisukoht ei püsinud kaua. Oktoobrikuus toimus Venes „oktoobrirevolutsioon", mille tulemusena juhtivale kohale riigis pääsesid enamlased. See sündis ka Eestis, mitte küll elanikkude enamuse soovil, vaid maal asuvate rohkearvuliste vene vägede püssitääkide kaasabil. Eesti rahvusväeosad, kes vahepeal olid ellu kutsutud, ei suutnud siiski takistada pööret ja järgnevaid sündmusi. Neil läks korda ainult osaliselt pehmendada olukorda, kaitstes maad vene sõdurite rüüstamiste vastu.

Enamlaste kõrgema valitsemis- ja administratiivasutisena hakkas teotsema „Eestimaa Täidesaatev Komitee". Tegelikult oli selle komitee kõrval veel hulk, peamiselt vene sõjaväelaste revolutsioonilisi võimuorganeid, igasuguseid nõukogusid ja komiteesid, mistõttu võimu korralduses maal valitses täieline segadus.

Rööbiti enamlaste Täidesaatva Komiteega püsis ka Eesti rahvuslik Maapäev. Ainsa Eesti rahva poolt valitud võimuorganina Maapäev 28. nov. 1917. a. astuski otsustava ja äärmiselt kaugeleulatava tähtsusega sammu. Ta kuulutas ennast kõrgeimaks võimuks Eestis ja võttis vastu otsuse Eesti Asutava Kogu kokkukutsumiseks. Selle aktiga Eesti tunnustati Venest rippumatuks. Samal päeval oli aga Maapäev sunnitud minema laiali enamlaste ja vene sõjaväeosade vägivaldsel survel. Mõne päeva pärast võeti üle ka Ajutise Maavalitsuse funktsioonid. Maapäev jätkas siiski oma tegevust põranda all, toetudes eesti rahvusväeosadele, keda enamlased ei julgenud veel puudutada.

Ajutine Maavalitsus ja ta ümber koondunud rahvuslikult mõtlejad ringkonnad püüdsid leida võimalusi ja teid Eesti iseseisvuse tegelikuks maksmapanemiseks, milleks asuti hankima toetust ja poolehoidu välisriikidest. Selleks 1918. a. alul saadeti Stokholmi, Pariisi ja Londoni Eesti esindajad, kes meie sihte ja vajadusi pidid selgitama. Meie esindajate töö tulemusena meile sõbralikud liitriigid — Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia — tunnustasid Eesti iseseisvuse *de facto* märtsis ja juunis 1918. a., s. o. ajal, kus tegelik võim maal oli juba läinud Saksa okupatsioonivägede kätte.

1918. a. alul enamlased kuulutasid välja Eesti Asutava Kogu valimised, muidugi lootuses saada endale valimistel soovitava enamuse. Kui aga valimiste tulemused osutusid sootu vastupidisteks lootusele — esialgsete kokkuvõtete järgi enamlased said ainult 30% antud häälte arvust —, siis valimised katkestati ja Eesti Asutava Kogu kokkutulekut ei võimaldatud. Selle sammuga enamlased olid kaotanud lõplikult eesti rahva usalduse, püsides võimul vaid vene vägede toetusel. Olukord maal kujunes järjest kriitilisemaks. Vene väed rüüstasid ja tarvitasid vägivalda. Kodanik kaotas täiesti igasugu julgeolekutunde. Samal ajal kohalikud sakslased oma esindajate kaudu astusid korduvalt samme saksa vägede kutsumiseks maale korra ja julgeoleku jaluleseadmiseks. Polnud kahtlust, et saksa riigivõimud neile kutsetele suhtusid väga heatahtlikult; hellitas ju Saksamaa Baltimaade vallutamise lootusi kogu Maailmasõja kestusel. Esimene tegelik samm Eesti allaheitmiseks tehti juba oktoobris 1917. a. meie saarestiku vallutamisega. Soodsaks ettekäändeks mandriosa vallutamiseks oli enamlaste rumal dekreet, millega kogu balti aadel kuulutati „linnupriiks", s. o. väljaspool seadust seisvaks. Tegelikult see dekreet tabas ka eestlasi, sest koos saksa aadliga võeti kinni ka hulk eesti tähtsamaid tegelasi.

Kuid enne kui saksa väed suutsid asuda maa okupeerimisele, eesti rahvusväeosadel koos „Omakaitsega" õnnestus siiski igal pool kogu maal kukutada enamlaste võim, kusjuures enamlised võimumehed koos lagunenud vene väeosadega maalt põgenesid.

24. veebruaril 1918. a. kuulutas Eesti Maapäev Tallinnas Eesti tema ajaloolistes etnograafilistes piirides iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. Ühtlasi moodustati kolmeliikmeline

Eesti Päästekomitee (K. Päts, J. Vilms ja K. Konik ja Ajutine Valitsus, kelle juhiks pea- ja siseministrina oli K. Päts.

2. Eesti rahvusväeosad.

Eesti rahvusväeosi hakati energiliselt asutama aprillis 1917. a. Eesmärgiks oli koondada kodumaale Maailmasõja päevil 1914.—1917. a. vene sõjaväkke mobiliseeritud eesti rahvusest ohvitserid ja sõdurid, et luua neist oma relvastatud

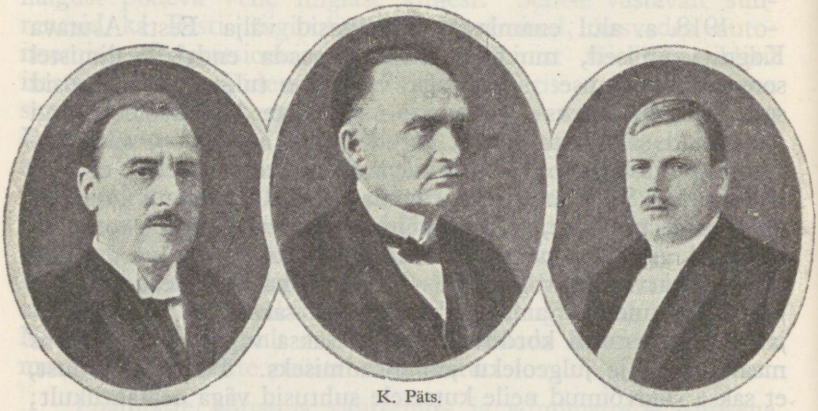

K. Konik. K. Päts. J. Vilms.

Eesti Päästekomitee.

jõud, millele Eesti oleks võinud tugeneda oma rahvuslikkude huvide ja ka julgeoleku kaitsmisel. Kõigile raskustele ja takistustele vaatamata suudeti 1917. a. lõpuks organiseeida terve eesti diviis, mis 1918. a., pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist, moodustati ümber riiklikrahvuslikuks Eesti sõjaväeks. Eesti rahvusväeosad etendasid meie iseseisvuse saavutamisel tähtsat osa. Nad kaitsesid kodumaad demoraliseerunud vene sõdurite rüüstamiste ja vägivalla vastu. Saksa okupatsioonivõimud saatsid eesti rahvusväeosad laiali aprilli alul 1918. a. Kuid asjaolu, et eesti väljaõpetatud sõjaväelased olid koondatud kodumaale, võimaldas siiski kiiresti luua riikliku kaitseväe Vabadussõja alul 1918. a.

Rööbiti rahvusväeosadega 1917. a. lõpul hakati korra ja julgeoleku kaitseks maal korraldama ka kodanikkude enese-

kaitse organisatsiooni ehk „Omakaitset", mis hiljem nimetati „Kaitseliiduks".

3. Saksa okupatsioon.

Eesti iseseisvuse väljakuulutamine maal sündis ajal, mil saksa väed olid juba okupeerimas Eesti territooriumi. Okupeerimine teostati tegelikult 20. veebr.—5. märtsini 1918. a. Kõik protestid ja teated, et Eesti on ennast kuulutanud seadusliku korras iseseisvaks vabariigiks, et ta loeb ennast erapooletuks Saksa-Vene vahelises sõjategevuses, jäeti tähele panemata.

Saksa okupatsiooniaeg kuulub meie lähema ajaloolise mineviku raskemate perioodide hulka.

Okupatsioonivõimud katkestasid seadusevastaselt Eesti Maapäeva, E. Ajutise Valitsuse ja omavalitsuseasutiste tegevuse. Ka eesti rahvuslikud väeosad saadeti varsti laiali, kusjuures neilt võeti tasuta kõik relvad ja muu varustus. Kõigis ametiasutistes eesti keel suruti täielikult tagaplaanile. Eesti ajalehed võisid ilmuda ainult väga valju kontrolli all.

Okupatsioonivõimude kõrval juhtivat osa maal hakkas etendama väiksearvuline, kuid hästiorganiseeritud saksa aadel, kes oli kõikjal administratiivvõimu esindajaks. Aadli seisuslikud maapäevad astusid jälle tegevusse. Sakslaste püüdeks välispolitiliselt oli Eesti ja teiste Baltimaade liitmine Saksamaa külge, milleks igasugu abinõudega hangiti nõusolekut ka eesti tegelastelt. Kuid eesti politikajuhid ei kaldunud hetkekski kõrvale kord kindlaks määratud orientatsioonist, mis täies ulatuses oli rajatud nende riikide toetusele, kes meie iseseisvuse olid juba faktiliselt tunnustanud.

Politilise surve kõrval okupatsioonivõimud suhtusid äärmise hoolimatusega ka rahva majanduslikkude tarvete rahuldamisse. Toiduainete sundvõtmist toimetati sellisel määral, et maad oli ähvardamas nälg. Igapäevastest tarbeainetest oli suur puudus, sest nende muretsemise eest ei hoolitsenud keegi.

Saksa okupatsioonivõim lagunes pärast liitriikide otsustavat edu läänerindel. Lootusetu seisukord väerindel tõi kaasa revolutsiooni Saksamaal, mis viis kokkuvarisemisele Saksa keiserriigi ühes ta sõjaväega.

4. Eesti Vabadussõda.

A. Sõja põhjused. Läänerindel liitlaste ja sakslaste vahel 11. novembril 1918. a. sõlmitud vaherahu lepingu üheks tingimuseks oli, et Saksamaa peab evakueerima kõik need maad, mis ta oli vallutanud endise Vene riigi pinnal. Evakueerimine pidi sündima sedamööda, kuidas okupeeritud rahvad suudavad end ise korraldada. Viimast nõuet sakslased, vähemalt Eestis, ei suutnud aga täita, sest revolutsiooni mõjul lagunenud sõjavägi ihkas võimalikult kiiresti tagasi kodumaale. Selle tagajärjel 11. novembril 1918. a. algas saksa okupatsioonivõimude ja vägede lahkumine Eestist, kusjuures võim maal järkjärgult läks üle Eesti Ajutisele Valitsusele. Kuid lahkuvate saksa vägede kannul algas ühtlasi vene enamliste vägede sissetung Eestisse. Nõukogude Vene valitsus oli Bresti rahulepinguga loobunud Baltimaadest Saksamaa kasuks. Nüüd, kus Saksa sõjaline võim oli kokku varisenud ning eesti rahvas ise polnud veel suutnud oma riigikaitset korraldada, arvas enamline Venemaa paraja aja olevat Baltimaade uueks vallutamiseks.

Nõukogude Venemaa sõdis tol ajal Murmanis ja Arhangelskis — liitlaste vastu, Siberis ja Lõuna-Venemaal — vene „valgete" ja Ukrainas — rahvuslikkude vägede vastu.

Lääne piiril valitses veel rahu. Sõja puhkemist siin takistas saksa sõjaline jõud, kuni viimane püsis lahingukõlblikuna. Saksa sõjaväe lagunedes Vene Ülemaaline Täidesaatev Komitee tühistas Bresti rahulepingu 18. nov. 1918. a., kuulutades, et sakslaste poolt okupeeritud maa-alad kuuluvad tagasivõtmisele. Mis puutub eriti Eestisse, siis deklareeriti, et N.-Venemaa ei tunnusta demokraatlikku Eesti Ajutist Valitsust. Sellega N.-Venemaa juhid ise annulleerisid oma 2. nov. 1917. a. avaldatud dekreedi, kus kõigile endise Vene riigi piirides asuvatele rahvastele oli antud enesemääramise õigus.

Loobunud rahvaste enesemääramise õigusest, N.-Venemaa asus talitama endise imperialistliku Venemaa eeskujul, kes oma ajaloolise ülesandena nägi Suur-Vene kogumist ja ülesehitamist.

N.-Venemaa tõsisemaks vastaseks Baltimail tol ajal osutus demokraatlik Eesti Vabariik, kes ei vabastanud mitte ainult oma kodumaad enamlastest, vaid aitas mõjuvalt kaasa ka oma lõunanaabri — lätlaste vabastamisele.

Eesti Vabariik algas Vabadussõda väga rasketes tingimustes. Tuli kiiresti organiseerida riiklik võim maal, kust alles olid lahkumas saksa okupatsiooniväed; oli tarvis hoolitseda rahva toitlustamise ja varustamise eest, mis oli kujunenud eriti teravaks; tuli organiseerida sõjaväge, seda relvastada ja varustada.

Eriti suuri raskusi oli sõjaväe organiseerimisel ja varustamisel. Küll oli juba 1917. a. suudetud organiseerida eesti diviis, kuid saksa okupatsioonivõimudelt see väekoondis saadeti laiali; relvad ja varustus võeti ära. Järelikult 1918. a., okupatsioonivõimude lahkudes, Eesti Vabariigil puudus igasugu relvastatud jõud, välja arvatud mõned kaitseliidu organisatsioonid, kes olid suutnud end alal hoida, teotsedes põranda all.

B. Sõja algus ja kaitsejõudude organiseerimine (vt. kaart joon. 23). Mandril enamlased tungisid Eestisse korraga kahes suunas:

— Narva—Rakvere—Tapa kaudu Tallinna peale ja
— Irboska—Petseri—Võru—Valga kaudu Tartu ja Viljandi peale.

Pealetungi teostamiseks enamlased formeerisid 7. armee, mille koosseisu kuulus paar vene diviisi ühes soomusautodega ja Venemaale jäänud eestlastest formeeritud eesti kommunistlikud väeosad. Lõunarindel teotsesid meie vastu ka läti rahvusest kommunistlikud väeosad. Soome lahes teotses vene sõjalaevastik, korraldades dessantretki selle lahe lõunakaldal.

Eesti Vabadussõda algas 28. novembril 1918. a. venelaste pealetungiga Narvale. Pealetungist võttis osa umbes 4000 meest 12 suurtükiga, samal ajal Narva-Jõesuus vene sõjalaevastiku toetusel randus umbes 700-meheline dessantsalk. Meie poolt kaitsesid Narvat umbes 450 meest mõne kuulipildujaga. Kaitsjate enamiku moodustasid ohvitserid ja vabatahtlikult kokkutulnud kooliõpilased. Puudusid täiesti suurtükid.

Pihkva raioonis olid saksa okupatsioonivõimud organiseerinud vene „valgetest" vägedest n. n. Põhja-korpuse. Kuid see väeüksus osutus lahinguvõimetuks ning 25. nov. enamlased vallutasid Pihkva, kust täiesti takistamatult jätkasid edasitungi Petseri kaudu Võru suunas. Eesti poolt selles raioonis teotses ainult mõnikümmend ohvitseri ja kooliõpilast.

Seisukord riigis osutus äärmiselt kriitiliseks. Kuid rahva juhid ja patrioötilised kodanikud ei kaotanud pead. Viibimata kuulutati välja alul vabatahtlik, hiljem üldine sunduslik mobilisatsioon ja asuti energiliselt väeosade organiseerimisele. Esimene relvastus ja laskemoon oli pärit veel rahvusväeosade ajast, mis viimaste laialisaatmisel oli suudetud ära peita. Kasutati ka okupatsioonivägedelt mahajäetud tagavarasid. Muidugi läksid mehed sõjaväkke kodunt kaasa toodud riietuses, sest vormiriided puudusid (joon. 24). Ühes väeosade organiseerimisega loodi ka diviiside juhatused: 1. diviis — Narva rindel, kindral A. Tõnissoni juhatusel, 2. diviis — kagurindel — kolonel V. Puskari juhatusel. Raudteede suundades tekkisid improviseeritud soomusrongid vabatahtlikkudest, moodustades hiljem erilise soomusrongide diviisi. Kaitsevägede üldiseks juhtimiseks 23. detsembril kutsuti ellu Vägede Ülemjuhataja instituut, kindral J. Laidoneriga eesotsas, kelle staabiülemaks määrati kindral J. Soots. Meie esindajad pöördusid ühtlasi abisaamiseks sõbralikkude välisriikide poole, sest oli kindlasti loota, et meie heroilisest võitlusest enamlusega ollakse huvitatud ka Lääne-Euroopas.

Esimene abi saabus vennasrahvalt Soomest relvade ja laskemoona näol. Ühtlasi tegi Soome meile esimese välislaenu — 20 milj. Soome marka meie erapankade kindlustusel. Mis puutub vägede saatmisse, siis Soome valitsus sisepolitilistel põhjustel sellest ametlikult loobus, küll aga lubas seltskondlikele organisatsioonidele vabatahtlikkude salkade formeerimise Eesti abistamiseks.

Eestile oli väga tähtis saavutada ülekaal Soome lahes, tagades sellega mereühenduse välismaaga, pealinna Tallinna ja Viru rinde julgeoleku merelt. Kuna meil puudus tugev sõjalaevastik, siis pöörduti Briti valitsuse poole palvega, saata Soome lahte osa inglise laevastikust. 12. detsembril 1918. a. saabuski inglise kerge eskaader admiral Sinclair'i juhatusel Tallinna reidile, tuues kaasa ka varustust. Laevastiku vastuvõtt kujunes sügavasti liigutavaks ajalooliseks silmapilguks vanale Tallinnale. Eesti rahvas on alati kõrgelt hinnanud meile sõbraliku Suur-Briti abi, antud meie rahva ajaloo raskemal hetkel. Teadis Eesti ju väga hästi, kuivõrra ohtlik oli tol ajal navigatsioon miiniväljadega täidetud Soome lahes. Üks inglise kerge ristleja hukkuski miini otsas Hiiumaa juures.

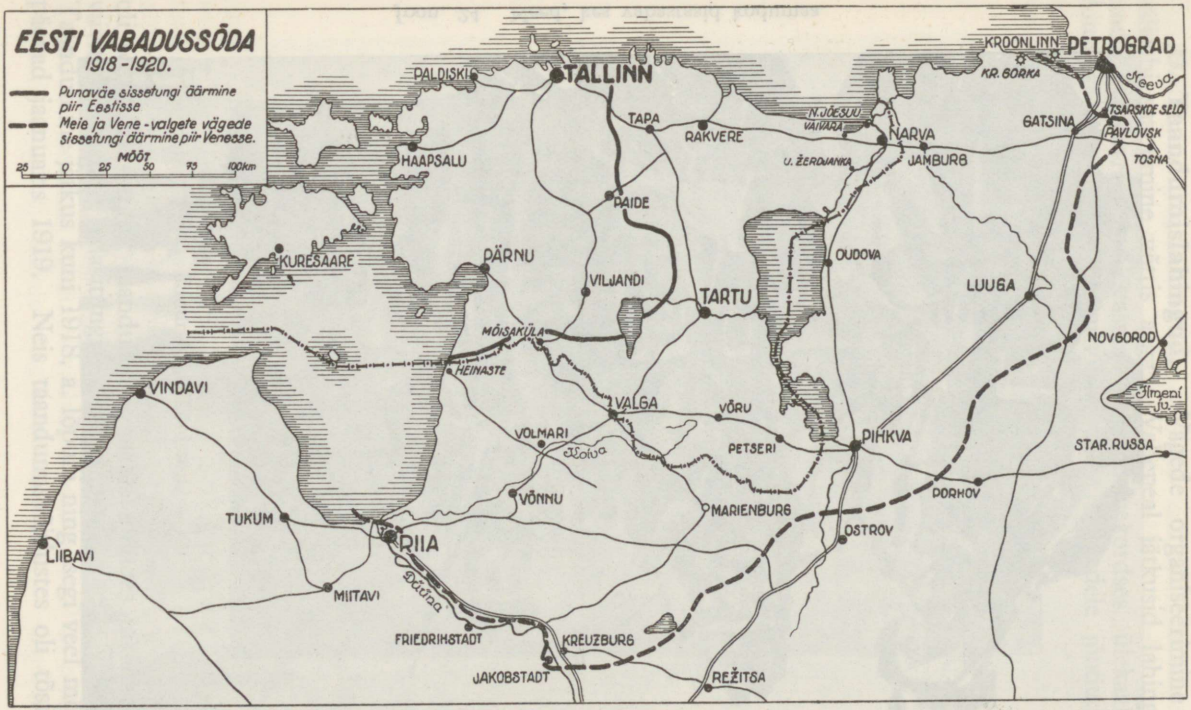
EESTI VABADUSSÕDA
1918 - 1920.
Punaväe sissetungi äärmine piir Eestisse
Meie ja Vene - valgete vägede sissetungi äärmine piir Venesse.
MÕÕT
25 0 25 50 75 100km
PALDISKI
TALLINN
TAPA
RAKVERE
N.JÕESUU
VAIVARA
NARVA
KROONLINN
KR. BORKA
PETROGRAD
GATSINA
TSÄRSKOE SELO
PAVLOVSK
TOSNA
JAMBURG
U. ŽEROJANKA
HAAPSALU
PAIDE
KURESAARE
PÄRNU
VILJANDI
TARTU
OUDOVA
LUUGA
NOVGOROD
MÕISAKÜLA
HEINASTE
VINDAVI
VALGA
VÕRU
VOLMARI
PETSERI
PIHKVA
STAR. RUSSA
PORHOV
VÕNNU
MARIENBURG
OSTROV
TUKUM
RIIA
LIIBAVI
MIITAVI
FRIEDRIHSTADT
KREUZBURG
JAKOBSTADT
REŽITSA

Joon. 23.

Joon. 24. Need, kes vabastasid kodumaa.

D. Taandumislahingud. Vägede organiseerimine ja välisabi saabumine võttis aega. Vahepeal jätkusid lahingud rindel olukorras, kus vastane oli mitmekordses ülekaalus. Ainsaks võimalikuks tegevusviisiks meie nõrkadele jõududele

Kindral A. Tõnisson.

oli seega järk-järgult taanduda sisemaale, püüdes takistada ja viivitada vastase edasitungi, niipalju kui vähegi võimalik. Taandumine jätkus kuni 1918. a. lõpuni ning isegi veel mõned päevad jaanuaris 1919. Neis taandumisvõitlustes oli tõsiseid

kangelastegusid, kus üksikud väikesed salgad ja grupid avaldasid meeleheitlikku vastupanu kodumaale sissetunginud vaenlase väehulkadele. Kuna sõda enamlise Venemaaga kandis klassisõja iseloomu, siis võitlust peeti suure isikliku vihavaenuga, kus ei heidetud armu ei kohalikele elanikele ega vangi langenuile. Võitlusi peeti peamiselt teede ja asulate ümbruses, seda enam,

Kolonel V. Puskar.

et sõditi talvel. Mida sügavamale kodumaale, seda visamaks kujunes eesti julgete partisanide vastupanu, kuna lõpuks jaanuari alul rinne peatus Jägala — Paide—Põltsamaa—Viljandi üldjoonel. Eesti kaitsevägi oli selleks ajaks tõusnud 4800 meheni, omas 140 kuulipildujat, 25 suurtükki ja 3 soomusrongi. Meie vastas teotses umbes 7000—8000 enamlast, venelasi, eestlasi ja lätlasi, ühes 30—40 suurtükiga ja kuni 2500 kuulipildujaga.

E. Vastupealetung. Jaanuari alul saabus Eestisse esimene soome vabatahtlikkude salk. See salk ei olnud suur,

Kindral J. Laidoner.

kuid seda suurem oli ta ilmumise moraalne mõju. Veel enne soomlaste saabumist meie jalaväeosad soomusrongide toetusel tungisid hoogsasti kallale Aegviidu suunas.

Soodus hetk vastupealetungiks oli saabunud ning alates 7. jaanuarist 1919. a. algas hoogus, võidukas edasitung ida ja kagu sihis. On võimatu kirjeldada seda sisemist indu ja energiat, millega meie väed asusid oma kodumaa vabastamisele.

Kindral J. Soots.

Oli kindlaid andmeid, et korratuses taganevad enamlised röövsalgad olid toime pannud mitmes kohas massilisi tapmisi. Mure omaste saatuse pärast, kellest paljud olid jäänud maha taandumisel, tiivustas nii juhte kui sõdureid jätkama edasi-

tungi väsimata energiaga nii öösi kui päeval. Selle tulemusena üks linn teise järgi langes meie vägede kätte. Põhjarindel tegevust mandril energiliselt toetas väikene laevastik admiral Pitka juhatusel. Laevastik täienes sel teel, et inglased

Admiral J. Pitka.

meile andsid üle 2 vene kerget ristlejat, mis nad olid vangistanud Tallinna all.

Vabastamisel nii mõneski linnas avanes kohutavaid pilte enamlastelt toimepandud mahalaskmistest. Üldse tapeti enamlaste poolt 450 inimest täiesti süüta.

Viru rindel Narva vallutati 18. jaanuaril 1919. a. Meie väed olid seega 12 päeva jooksul puhastanud Põhja-Eesti vaenlasest. Lõunarindel 14. jaanuaril vallutati Tartu, 1. veebruaril — Valga, Võru ja Petseri, mille järele rinne selles raioonis stabiliseerus Heinaste—Valga—Petseri üldjoonel. Lõuna-Eesti vabastamisele 30. jaanuarist alates aitas kaasa soomlastest koosnev kahepataljoniline rügement kahe patareiga.

G. Meie vägede kaitselahingud ja vene punaväe vastupealetungid. Surunud välja vaenlase kodumaa piiridest, eesti väed olid kandnud tõsiseid kaotusi ning vajasid korraldamist. Seepärast kiiresti asuti kindlustatud kaitsepositsioonide organiseerimisele, et võimaldada elavjõudude kokkuhoidu rindel. Meie kaitseväe juhtkond omas Maailmasõjast häid kogemusi sõjapidamises kindlustatud positsioonidel; seda kasutati nüüd ära kodumaa piiride kaitsmisel. Püsiva kaitse iseloomu omandas kõigepealt Viru väerind, kuna lõunas, maastiku iseloomu ja vastase hoogsama tegevuse tõttu, kaitse kujunes rohkem liikuvaks.

Vene punaväe vastukallaletungid algasid veebruari keskel 1919. a. kõigil rinnetel. Tolleks ajaks eesti kaitsejõudude üldarv 400 km rindel oli tõusnud 12000 meheni, omades ümmarguselt 45 suurtükki ja 170 kuulipildujat. Vastase jõud selleks ajaks tõusis u. 20000 mehele, 100 suurtükiga ja 300 kuulipildujaga.

Kallaletungid kujunesid kõige ägedamaiks Võru suunas, kus vastane paiskas lahingusse oma parimad kommunistlikud osad. Võru suund osutus meile eriti tähtsaks, sest vastase edu siin oleks viinud kokkuvarisemisele kogu kagurinde. Kokkukõlas pealetungiga rindel vastane jätkas ägedat kihutustööd ka riigi sisemuses, püüdes õhutada rahvas vaenulikkust maksva korra vastu. Kuid nii kallaletungid rindel kui kihutustöö tagalas andsid vaid osalisi tulemusi. Ainult Võru suunas läks vastasel korda suruda veidi tagasi meie kaitserinnet, kuna mujal igal pool meie püsisime kindlasti. Riigist merega eraldatud Saaremaal kommunistidel läks korda panna toime mässukatse, mis aga kohe likvideeriti.

Vaprate vägede kaitsel rindel võisid jälle asuda oma rahuliku töö juurde eesti talunik ja tööline sisemaal. Riigis kees palaviklik ülesehitus- ja organiseerimistöö, mille peamiseks eesmärgiks oli anda rindele kõik, mis ta vajas vastupanuks. Kut-

suti ellu laiaulatuslik seltskondlik organisatsioon „Ühistöö", kelle peamiseks ülesandeks oli kingituste kogumine ja toimetamine rindele ja seal asuvate osade külastamine oma esindajate kaudu, tuues rahva moraalset ja materjalset toetust vapratele kodukaitsjatele.

Vaatamata raskele sõjaajale algasid jälle tegevust koolid, muude hulgas ka eesti ülikool Tartus. Ajutine Valitsus, otsustanud riigi valitsemise niipea kui vähegi võimalik üle anda alalisele peremehele, kuulutas välja Asutava Kogu valimised, mis ka teostati. 23. aprillil 1919. a. astus kokku Eesti Asutav Kogu, kes sanktsioneeris lõplikult Eesti riigi iseseisvuse demokraatliku vabariigina ja andis riigi põhiseaduse.

H. Meie vägede otsustav pealetung kaitsepositsioonide üleviimiseks Vene territooriumile. Ägedad kaitselahingud riigi piiril 1919. a. alul näitasid meie ülemjuhatusele, et oleks kõigiti soovitav meie kaitsepositsioonid viia üle vastase territooriumile, vabastades seega kodumaa täielikult sõja koledustest. Ühtlasi oli politiliselt soovitav aidata kaasa meie naaberrahvaste organiseerimisele, mis oleks tunduvalt kergendanud meie seisukorra rindel. Eriti tähtis oli Lätimaa puhastamine enamlastest ja Läti demokraatliku valitsuse toetamine, millega oleks täielikult likvideerunud enamlusoht meie lõunarindel. Seepärast kokkuleppel Läti valitsusega meie asusime formeerima Tartus läti väeosi, kes pidid meile aitama kaasa Lätimaa vabastamisel. Ühtlasi meie territooriumil pikema aja jooksul täiendas end vene valgete vägede koondis — Põhjakorpus. Viimasele tehti ülesandeks alustada pealetungi Jamburg—Petrogradi suunas. Põhja-korpuse edasitungi pidid toetama Jamburg—Petrogradi raudtee ja mereranna vahel meie väeosad, eesmärgiga aidata siin jalule meie vennasrahvas — ingerlased, kes oli sügavasti vaenulik mitte ainult enamlusele, vaid ka vene võimule üldse. Oli kindlaid andmeid, et vene valgeid vägesid, sedamööda kuidas nad sisse tungivad Venemaale, toetab kõigiti vene rahva rõhuv enamus.

Seega aprilli lõpul eesti vägede ülemjuhatusel valmis suurejooneline pealetungikava, mis pidi viima enamluse lõplikule kokkuvarisemisele mitte ainult Eestis, vaid kogu Petrogradi, Pihkva ja Riia vahelisel maa-alal. See kava teostuski suurel määral, kuigi vene valgete vägede jõuetuse tõttu nende tegevus lõpuks varises kokku enamlaste vastulöökide all. Vahe-

peal soomlased olid lugenud oma ülesande Eestis täidetuks ning märtsi—mai jooksul nad saadeti tagasi kodumaale.

Põhja-korpuse pealetung Jamburgi suunas algas 12. mail 1919. a., toetatud eesti vägede edasitungiga mererannal. Operatsioon kohe alguses arenes suure eduga. Operatsiooni toetas inglise laevastik Soome lahes admiral Covan'i juhatusel.

24. mail algas hoogsat edasitungi ka meie 2. diviis lõunarindel, mille tulemuseks oli meie vastu seisva eesti enamlise diviisi täielik purustamine ja Pihkva vallutamine 26. mail. Ühtlasi algas edasitungi vahepeal moodustatud 3. diviis kindral E. Põdder'i juhatusel, üldsuunas — Marienburg (Alūksne)— Jakobstadt (Jekabpils), eesmärgiga vabastada enamlusest Põhja-Lätimaa. Meiega koos teotses siin ka kaks läti väeosa.

Mais ja juunis operatsioonid kõigis suundades arenesid suure eduga. Eriti hoogus oli meie ratsaväe edasitung Jakobstadti suunas, mille tulemuseks oli enamlaste paaniline põgenemine, et end päästa täielisest ümberpiiramisest. Meie kätte Põhja-Lätis langes vaenlaselt rikkalik sõjasaak, mis kasutati oma vägede varustuse täiendamiseks. 5. juuni õhtul meie ratsaosad vallutasid Jakobstadti Düüna jõel, kus lõid ühenduse poola ratsaväega. Seega kujunes ühine enamlusvastane väerind Lääne-Euroopa idapiiril. Ühtlasi oli enamlusvastane võitlus ühe kuu jooksul kantud meie kodumaa piiridest kaugele lõunasse ja itta, kusjuures eesti kaitseväe kõrvale olid astunud tegevusse sõbralikud läti väeosad ja ingeri pataljon.

I. Sõda landesvääriga. Saksa okupatsioonivõimu langemise järele balti aadel veel ei kaotanud lootust Balti hertsogiriigi jaluleseadmiseks, kus juhtiv osa oleks sakslaste käes. Baltimaade uuesti vallutamiseks otsustati ära kasutada Riias 1918. a. novembris moodustatud balti saksa vabatahtlikest koosnev „landesväär" ja riigisakslastest koosnev — „raudne diviis", kokku umbes 10 000 meest. Relvastuse ja varustuse neile andis Saksamaa, kes oli huvitatud, et Baltimaad ei läheks kaduma sakslastele. Vabatahtlikele lubati anda maad Baltimaadest. Vägesid asus juhtima saksa kindral von der Goltz, kuulutades oma tegevuse ametlikuks eesmärgiks võitluse enamlusega.

Mai lõpul v.d. Goltz'i väed olid jõudnud Düüna jõe joonele ning vallutanud Riia, sundides põgenema meile sõbraliku Läti enamusvalitsuse Ulmanis'ega eesotsas. Läti uus vähemusvalitsus Needra'ga eesotsas, toetades landesvääri, oli vaenulik

Eestile. Juuni alul arvasid landesvääri juhid, et on saabunud paras aeg oma võimu maksmapanekuks Eestis Läti eeskujul. Selleks v. d. Goltz algas oma vägedega edasitungi Riia alt põhja poole, kuna samal ajal meie 3. diviis jätkas edukalt

Kindral E. Põdder.

enamlaste jälitamist Jakobstadti suunas. Meie Ülemjuhataja, teada saades, et v. d. Goltz'i eesmärgiks on samuti võitlus enamlastega, nõudis, et tema väed ei tungiks põhja poole joont: Koiva jõgi — Segevold (Sigulda) — Alt Pebalg (Vec Piebalga)

— Neu Schwaneburg (Jaun Gulbene), sest et sellest joonest põhja poole enam enamlasi ei ole. V. d. Goltz pöörgu oma väed itta ja võtku oma alla Kreuzburgi — Neu Schwaneburgi joon, mis võimaldaks eesti vägedel tõmbuda tagasi põhja poole.

Kuna v. d. Goltz jätkas siiski edasitungi põhja poole, siis oli kokkupõrge meie vägede ja sakslaste vahel möödapääsmatu.

Liitlaste sobitusel läks siiski korda teha 10. juunil vaherahu, mis pidi kestma kuni 19. juunini. 19. juunil sakslased katkestasid vaherahu, jätkates edasitungi põhja suunas. Selle järeldusena algasid meie ja sakslaste vahel ägedad lahingud, mis meie Vabadussõjas on tuntud üldnime all „Sõda landesvääriga". Sakslaste pool oli suur arvuline ja tehniline ülekaal, kuid, nagu palgalised väed alati, neil puudus tugev rahvuslik moraal ja püsivus. Meie vägede paremuseks olid värsked sõjakogemused ja määratu meeleolu tõus kogu rahvas. Landesväär, koosnedes balti sakslastest, oli meie rahva põline vaenlane, kelle majanduslikku ja politilis-moraalset survet eestlased olid õppinud tundma paljude sajandite kestel. Kõige värskemad kogemused sellest olid säilunud Saksa okupatsiooni ajast, mis oli veel kõigil elavalt meeles. Igale eestlasele oli selge, mis tähendaks meie rahvale maa uuesti vallutamine landesvääri poolt. Igaüks luges oma aukohuseks võitluse landesvääriga, sest eestlasele see oli võitlus elu ja surma peale. Kallaletungiks landesväärile meie sõdur ei vajanud ülemate käske — juhid ja sõdurid, väeosad ja väeliigid tormasid siin edasi ürgjõuliselt, ainsa eesmärgiga lüüa lõplikult verivaenlane. Sellele ürgjõulisele rahvuslikule tõusule landesvääril polnud moraalselt midagi vastu panna. Tulemuseks oli, et v. d. Goltz'i väed vaatamata oma arvulisele ja tehnilisele ülekaalule löödi raskesti Võnnu lahingutes 22. juunil 1919. a., kust algas meie vägede hoogus edasitung Riia suunas vastase jälitamiseks. 3. juulil olid meie väed Riia all. Ainult liitlaste komisjoni sobitusel v. d. Goltz'il läks korda teha meie ülemjuhatusega vaherahu, mis päästis landesvääri täielisest hävitamisest. Võitlusest landesvääriga võttis osa kaks läti rügementi.

Meie otsustav võit aitas uuesti jalule Läti Ulmanis'e enamusvalitsuse ja võimaldas temale jätkata oma sõjaväe organiseerimist. Kuid läti vägede korraldamine ei edenenud siiski mitte niivõrra hoogsasti, kui oodata võis, mispärast eesti väed kaitsesid enamlaste vastast rinnet Põhja-Lätis Lubani järvest põhja poole. Alles 1919. a. lõpul anti lätlastele üle meie poolt

organiseeritud kaitsepositsioonid lõuna pool Ostrov-Marienburgi joont. Peale selle eesti väed abistasid veel kord oma liitlast, nimelt kui sügisel sakslased Bermondt-Avalovi juhatusel Kuramaalt algasid uuesti edasitungi Riia poole. Meie ülemjuhatus saatis siis Riiga liitlastele abiks soomusrongid, mis koos läti väeosadega sakslaste edasitungi seisma panid.

J. Esimesed rahuläbirääkimised enamlastega. Pihkva raioonis meie väed olid augustis, pärast landesvääri likvideerimist, asunud hoogsale edasitungile ning kuu keskpaigas jõudnud jooneni Ostrov-Porhov. Vahepeal Põhja-korpus oli suurenenud ning ta nimetati ümber Loode-armeeks. Venelaste jõudude suurenemisega meie ülemjuhatus otsustas Pihkva rinde kaitsmise üle anda venelastele, mis ka teostati augusti lõpul. Kuid venelased ei suutnud Pihkva all end ise kaitsta ning 25. aug. langes linn enamlaste kätte. Meie väed, taandunud Pihkva alt, asusid aegsasti ettevalmistatud kaitsepositsioonile meie praegusel riigipiiril.

Pärast Pihkva vallutamist Nõukogude Venemaa välisasjade komissar tegi meile ettepaneku rahuläbirääkimiste alustamiseks. Läbirääkimised algasidki tegelikult Pihkvas, kandes informatsiooni iseloomu. Meie esindajad esinesid ettepanekuga, et venelased teeksid rahuläbirääkimise ettepaneku ka meie naabritele. Põhjuseks oli, et meie ei tahtnud teha separaatrahu, mis oleks raskendanud naabrite seisukorda.

Nähes meie rahuläbirääkimisi, Loode-armee juhatus tegi viimase katse Petrogradi vallutamiseks. Edasitung esialgu arenes edukalt; kuid Loode-armee juhtide saamatuse tõttu enamlastel läks korda sundida armee taandumisele. Ka rahva meeleolu muutus vene valgete vägede vastu vaenulikuks, sest need olid maal pannud maksma veel suurema terrori ja vägivalla kui enamlased.

Loode-armee taandumine muutus peatselt paaniliseks põgenemiseks. Armee lagunes niivõrra kiiresti, et meie piirile jõudsid ainult viletsad riismed, millel puudus igasugune lahinguline väärtus. Novembri keskpaigu tuli eesti kaitseväel need riismed vastu võtta, neilt relvad ära võtta ja nad korraldada koonduslaagritesse. Armee riismetes levis kohutava kiirusega plekiline soetõbi, mis ähvardas kujuneda ohtlikuks ka rahulikele elanikele. Valju korra ja sanitaarabinõude kiire tarvitusele võtmisega suudeti taud siiski tõkestada.

K. Kaitselahingud riigi piiril ja rahuläbirääkimised Tartus (joon. 31 ja 32). Loode-armee likvideerimisega eesti kaitseväed seisid Vabariigi idapiiril jälle üksinda silm-silma vastu suurte enamliste massidega, kes võidujoovastuses Loode-armee üle lootsid sama hõlpsasti lüüa põgenema ka meid. Enamlastel teotses meie vastu kaks armeed: 7. — Narva, 15. — Pihkva rindel. Mõlemate armeede üldine jõud tõusis 40 000 meheni ühes 700—800 kuulipildujaga ja 300 suurtükiga. Meie vägede üldjõud rindel sel ajal ei ületanud 17 000 meest ühes 500 kuulipildujaga ja 180 suurtükiga.

Punaväe pealetung meie kaitsepositsioonidele algas novembri keskpaigas. Peamiseks eesmärgiks oli Narva vallutamine, mispärast peajõud suunati sinna. Narva kaitselahinguid 1919. a. lõpul võib ajas jaotada kolme perioodi:

1. periood — 16. kuni 30. novembrini. Sellel perioodil pealetung Narvale teostati rindelt, raudtee ja merekalda vahel. Pealetungil oli vaid osaline edu. Meie kaitsepositsioonid kõikjal jäid endiselt püsima Narva jõe idakaldal, 10—15 km Narvast ida pool. 30. novembril vaenlase pealetung rauges, olulisi tagajärgi saavutamata.

2. detsembril algasid Tartus rahuläbirääkimised enamlastega. Kuna Eesti oli tol ajal esimene, kes söandas astuda rahuläbirääkimistesse Nõukogude Venemaa valitsusega, siis ta sellega oli tõmmanud kogu maailma tähelepanu endale. Eesti oli see, kes pidi selgitama, missuguseid tulemusi üldse on loota läbirääkimistest enamlastega. Liitlastest meie rahupüüetele suhtusid kõige soodsamini Inglise ja P.-A. Ühendriikide valitsus Lloyd Georg'iga ja Wilson'iga eesotsas. Need riigimehed nägid, et vene valged olid liiga jõuetud vallutama uuesti Venemaad. Rahuläbirääkimistest oli tõsiselt huvitatud ka Nõukogude Venemaa, kelle üldine seisukord kujunes järjest raskemaks ning kes seepärast pidi maailmale näitama, et ka tema tahab rahu ja püüab arendada sõbralikke suhteid teiste rahvastega.

Nõukogude Venemaa delegatsiooni esimeheks Tartu rahuläbirääkimistel oli esialgu Krassin, pärast Joffe, meie poolt — J. Poska. Venelaste nõudmised meile osutusid esialgu vastuvõtmatuiks. Muuseas nad nõudsid, et riigi piiriks Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel pidi olema: Viru rindel üldjoon — Kunda — Sonda jaam — Rannapungerja — Peipsi järv, kagu

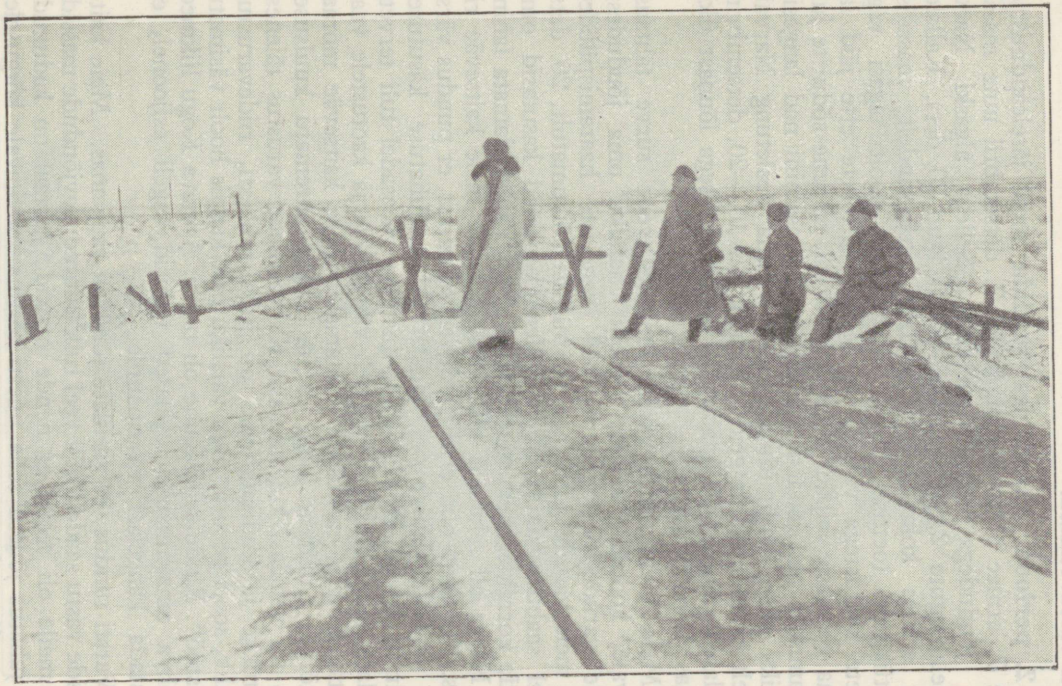

Joon. 31. Vaherahu ajal Narva rindel.

rindel — endine Võru maakonna piir. Seesugune piir oli meile täiesti vastuvõtmatu.

2. periood. Eesmärgiga sundida meid järeleandmisele, vene 7. armee algas Narva rindel 7. detsembril uute massiliste jõududega uut kallaletungi. Sellega algaski Narva kaitselahingute 2. periood, mis kestis kuni 20. dets. Kallaletung arenes kolme päeva jooksul otse rindelt, massilise suurtükitule toetusel, kuid löödi meie poolt tagasi väga raskete kaotustega vaenlasele. Meie traattõkete ette jäid lamama venelaste laipade read. On tõsiasi, et vene sõdurite julgustamiseks nad joodeti purju. Seda hõlpsamini nad langesid ohvriks meie kuulipildujate tulele. Kuna pealetung Narvale rindelt ei andnud mingeid tulemusi, siis 10.—20. detsembrini venelased püüdsid vallutada Narvat haaramisega lõunast üldsuunas Ust-Žerdjanka — Samokrass.

Meie ülemjuhatus, õieti hinnates vene surve tähtsust Narvale, koondas sellesse raiooni enamiku oma jõududest. Rinde varudega likvideeriti kõik venelaste haaramispüüded ning meie vägede kaitsejoon jäi püsima kõikumatult. 20. dets. rindel saabus vaikus, mida mõlemad pooled kasutasid oma vägede korraldamiseks uueks võitluseks. Vahetpidamata lahingud Narva all tekitasid raskeid kaotusi ka meie kaitseväe ridades. Kaotused olid eriti tunduvad seepärast, et puudus värskete jõudude juurdevool tagalast. Ülemjuhatuse käsutuses puudusid ka suuremad varud, mistõttu väeosadel tuli tervete nädalate kaupa püsida esijoonel, väsimusele ja kaotustele vaatamata. Kõigile raskustele vaatamata noore kaitseväe moraal oli kõrge. Lühikese ajaga ta lõi endale surematu kuulsuse, lüües nii venelasi kui sakslasi. Ka väeosade varustus täienes. Suurtükke ja kuulipildujaid oli juba rohkesti, riidevarustus korralik, sooja pesu ja muu vajaliku eest kandis hoolt väsimatu „Ühistöö". Rinde seljatagune oli tugev. Asutava Kogu liikmed ja rahva omavalitsuse tegelased viibisid sageli esijoonel, et tiivustada kangelasi vastupanule.

Varsti tundus, et vaenlase jõud on raugemas. Meie kaitseliinide vastu saadeti küll veel tulle suured elavjõudude massid, kuid meile oli selge, et nende masside moraal on kadunud, vene juhatus jõuetu seda uuesti tõstma soovitavale kõrgusele. Kõige selle tulemuseks oli meie tugev üleolekutunne, mis rindelt kandus tagalasse.

Joon. 32. Rahukonverents Tartus.

Mida rohkem vene vägede juhatusele selgus tema võimetus meid vallutada relvastatud jõuga, seda vähem nõudlikuks läksid ka vene esindajad Tartus. Jõuluõhtul lepiti kokku rahulepingu peatingimustes. Vaherahu lepingu kavagi oli juba valmis ning ootas allakirjutamist. Kuid ootamatult vene delegatsioon esines nõudmisega, et Eesti 10 km laiuses ribas Narva jõe läänekaldal ei tohi pidada sõjaväge ega ehitada mingeid kindlustusi. Ühtlasi ähvardati, et kui Eesti ei anna järele, siis punaarmee alustab uuesti kallaletungi.

Kuna nimetatud tingimused olid meile kahjulikud, siis ülemjuhatus ja Viru rinde juhatus valmistusid uute kallaletungide tagasilöömiseks, püüdes täiendada niipalju kui vähegi võimalik väeosi ja nende varustust.

3. periood. 27. detsembril vene 7. armee asus uuesti üldisele pealetungile, mis vältas kuni 30. detsembrini, moodustades Narva kaitselahingute kolmanda ja viimase perioodi. Vaenlase väemassid nende päevade jooksul tegid viimseid meeleheitlikke pingutusi meie kaitsepositsioonide vallutamiseks. Sageli neid sunniti selleks kuulipildujatega selja tagant, mida juhtisid erilised kommunistlikud osad. Kuid eelmiste lahingute tagajärjel meie vägedel oli juba niivõrra kindel usk oma üleolekusse, et keegi enam ei kahelnud vene jõupingutuse asjatuses. Vene 7. armee kaotused olid kohutavad. Armee ülema telegrammis oma ülemjuhatusele tähendatakse, et „rügementidest on järele jäänud ainult viletsad riismed. Armee ei ole enam isegi kindel, et ta suudaks end kaitsta vastase vastupealetungide vastu, kui need peaksid järgnema". Võib olla, et see vastupealetung meie poolt olekski järgnenud, kui nende esindajad Tartus poleks 31. detsembril kirjutanud alla vaherahu lepingu, milles meie õiglased soovid leidsid täieliku tunnustuse.

Sõja kahjutasuna maksis Nõukogude Venemaa meile 15 miljonit kuldrubla; ühtlasi omandasime need Vene riigi varandused, mis asusid Eesti territooriumil.

Eesti on endale iseseisvuse ja vabaduse võidelnud kätte rasketes lahingutes, pidades sõda kahe suurrahva — sakslaste ja venelaste — relvastatud jõududega. Edukas tegevus vastase ülekaalus olevate jõudude vastu sai võimalikuks seetõttu, et võitlus rahva vabaduse eest oli kujunenud iga eestlase südameasjaks, millele ta andus viimse hingetõmbuseni.

5. Koolinoorsugu Vabadussõjas (joon. 33).

A. Tallinna ja Harjumaa kooliõpilased. Tallinna keskkoolide õpilaste organiseerimine kodukaitseks algas 1917. a. kohalikus reaalkoolis. Kutsuti ellu Tallinna keskkooliõpilaste keskkomitee, mis teotses ka saksa okupatsiooni ajal. Töö tulemused olid sedavõrt head, et okupatsiooni langedes võidi Tallinnas välja panna 200 õppurit-korrapidajat.

Need 200 koolipoissi astusid Ajutise Valitsuse esimesel tegevusepäeval (11. XI 1918.) kaitseliitu. Osa nendest läks 27. novembril 1918. a. vabatahtlikult punaväe vastu. 28. novembril nad võtsid osa Narva kaitselahingust. Kui meie väikene väesalk oli sunnitud taanduma Narva jõe läänekaldale, taandusid koolipoisid viimastena.

Tallinna jäänud õpilastest moodustati Kooliõpilaste rood (kompani), mille ülesandeks oli pealinna sisemise julgeolu tagamine. Kuna tung sellesse eriüksusesse alatasa suurenes, hakati sealt vabatahtlikke saatma mitmesugustesse rindeväeosadesse ja formeeritavatesse löögiüksustesse.

Jaanuari lõpuks 1919, kui kompanis alalolevate õpilaste arv tõusis 400-ni, formeeriti õpilastest kahekompaniline pataljon ja asutati õppekomando. Aprillis 1919. a. suurendati pataljoni koosseisu ja anti talle iseseisva väeosa õigused.

Kui puhkesid lahingud landesvääriga, palus pataljon end saata rindele, kuid jäeti ülemjuhatuse korraldusel pealinna sisemise julgeoleku kaitseks kuni sõja lõpuni. Kaitseülesannete kõrval jätkati õpinguid koolides.

B. Tartumaa kooliõpilased. Ka Tartus andusid ülikooli ja keskkoolide õpilased kodukaitse tööle suure innuga. Nad olid esimesed vabatahtlikud kaitseliidu ridades. Treffneri gümnaasiumi ja kommertskooli poisid moodustasid erilised lendsalgad, kellel küll alul puudusid relvad. Ehkki mitmed õpilased tõid kodunt kaasa sakslaste eest ärapeidetud relvastuse, kuid sellest jätkus vaevalt relvade käsitsemisega tutvumiseks. Novembri lõpul saadi püssid ja laskemoon. Lendsalka kuuluvaile anti kaitseliitlaste tunnistused ja välised tunnusmärgid.

Kui saksa väed detsembri alul olid Tartust lahkumas, tuli õpilaste lendsalkadel osa võtta korra ja julgeolu tagamisest linnas.

Meie väikearvulised kaitseväe ja kaitseliidu osad ei suutnud kaitsta linna suurte enamlaste salkade vastu kuigi kaua

ja olid sunnitud taanduma Põltsamaa suunas. Taandusid ka kooliõpilaste lendsalgad, liitudes kaitseliiduga. Treffneri gümnaasiumi lendsalgast astus 22 poissi vabatahtlikult Kuperjaanovi partisanide salka. Ülejäänud õpilased taandusid ühes kaitseliiduga Põltsamaale. Jaanuaris 1919. a. formeeriti Tartu kaitseliitlastest ning õpilastest Tartu vabatahtlikkude pataljon, mis sama aasta 13.—31. jaanuarini osa võttis lahingutest Viljandi- ja Valgamaal.

Veebruari alul koondus pataljon uuesti Tartusse, mis vahepeal puhastati punaväest. Kooliõpilased eraldati kõigist pataljoni allüksustest ja koondati sama pataljoni reservkompanisse. Õppuritel lubati elada kodus tingimusega ilmuda esimesel nõudmisel teenistusse.

Märtsis 1919. a. moodustati Tartu linna ja -maa õpilastest Tartu kooliõpilaste pataljon, kus õppurite arv hiljem tõusis 1000-ni; see oli tingitud Ülemjuhataja korraldusest saata õpilased rindeväeosadest ligemasse õppuriüksusse. Õppurid kandsid vahiteenistust, pidasid sõjalisi harjutusi ja jätkasid selle kõrval oma koolitööd.

Kui meie vägede seisukord 1919. a. suvel Pihkva rindel muutus kriitiliseks ning punavägi ähvardas läbi lõigata meie vägede taandumisteid, saadeti Tartu kooliõpilaste pataljon kolmekompanilises koosseisus rindele, kus ta kaasa aitas meie vägede taandumisele Pihkvast. Pärast ülesande täitmist toodi pataljon Tartusse tagasi, kus ta edukalt jätkas oma tööd endises vaimus kuni sõja lõpuni.

D. Viljandi- ja Pärnumaa kooliõpilased. Viljandi- ja Pärnumaal algas õpilaste organiseerimine veidi hiljem kui Tallinnas ja Tartus. Osa õpilasi koondus 1918. a. novembris kaitseliitu ja formeeritavatesse kaitseväeosadesse. Jaanuari alul 1919 koondus Viljandisse umbes 40 õpilast, kes astusid Skautskompanisse ja läksid lahinguväljale. Karksi-Nuia ja selle ümbruse vallutamisel väljendasid nad suurt vaprust. Hiljem võitlesid nad innukalt Pikksaare jaama juures, Marienburgi suunas j.n.e.

Põltsamaa gümnaasiumi 74 õpilast astusid samuti 1. jaanuaril 1919. a. kodukaitsjate ridadesse; nad määrati 6. rügemendi 14. kompanisse.

Nii olid Viljandimaa õpilased jaotatud mitme väeosa vahel, kuhu jäid kuni 1919. a. mai alguseni, millal nad koon-

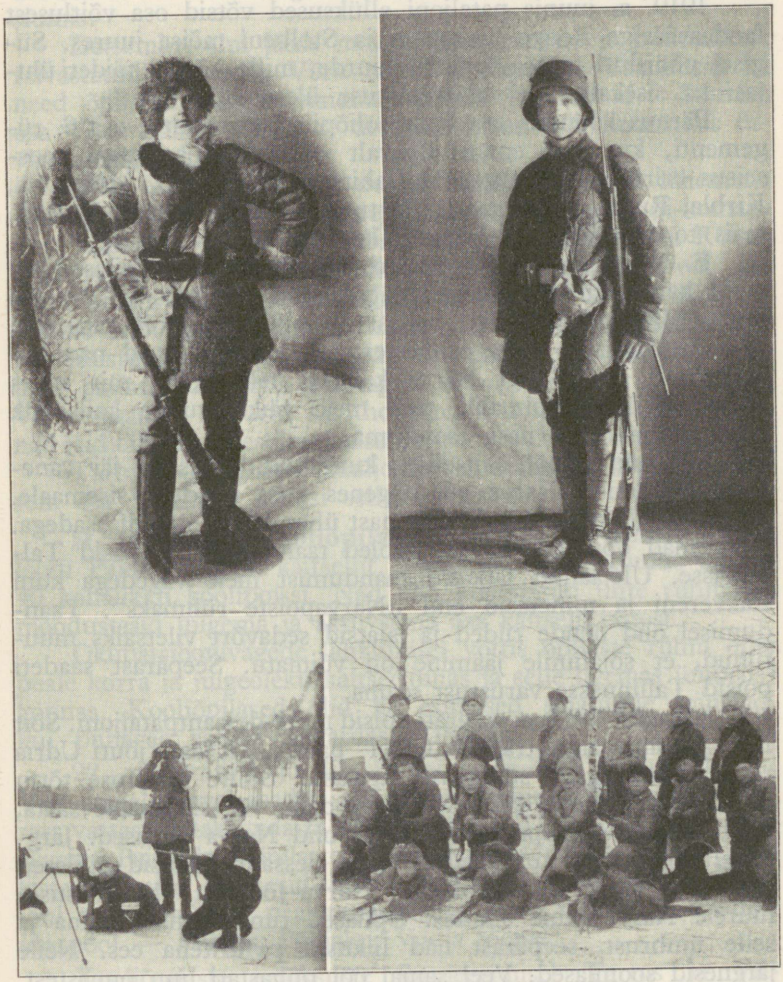

Joon. 33. Kooliõpilasi Vabadussõjas.

dati Viljandi kooliõpilaste pataljoni. Teenistus pataljonis sarnles üldiselt teenistusega Tallinna ja Tartu õppuripataljonis.

1919. a. juunis pataljoni allüksused võtsid osa võitlusest landesvääriga Roopa ümbruses ja Stolbeni mõisa juures. Sügisel pöörduti tagasi õppetöö juurde, mille kõrval täideti ühtlasi ka sisekaitse ja vahiteenistuse ülesandeid.

Pärnus koondus osa keskkooliõpilasi kaitseliitu, osa 6. rügementi, kus nad ennastsalgavalt võitlesid 2. kompani koosseisus erirühmana, võttes osa lahingutest Voltveti, Mõisaküla, Kirbla, Ruhja, Pikksaare ja Burtneki järve ümbruses. 1919. a. mais toodi rühm üle Viljandi kooliõpilaste pataljoni.

E. Virumaa kooliõpilased. Ka Narvas kooliõpilased astusid kaitseliitu esimestena. Vabadussõja alguseks oli Narvas umbes 150 kaitseliitlast, kellest $^2/_3$ olid keskkooli vanemate klasside õpilased. Juba esimestest lahingutest võtsid nad kohusetruult osa. Kuigi Narva kaitseks tehti kõik, mis tolles olukorras üldse võimalik, pidi meie väikearvuline kaitsesalk linna jätma maha ning taanduma.

Ligikaudu pool kaitseliitu kuulunud õpilastest jäi vanemate nõudmisel Narva või põgenes ühes nendega sisemaale. 40—50 kooliõpilast lahkusid linnast ühes 4. rügemendi osadega. Nooremad õpilased, umbes pooled taandunutest, sõitsid Tallinnasse. Ülejäänud jätkasid taandumist meie vägedega kuni Rakvereni ja nimetasid end „Narvapoiste rühmaks". Taandumisel olid nende riided ja jalatsid sedavõrt viletsaiks muutunud, et sõjaliinile jäämine oli võimatu. Seepärast saadeti poisid Tallinnasse varustust saama.

Jaanuaris 1919. a. määrati poisid mere-dessantpataljoni. Sõit Narva suunas algas traaler „Olevi" pardal. 17. jaan. jõuti Udria randa, punavägede sügavasse tagalasse. Suure lainetuse tõttu ei olnud sel päeval võimalik kuigi palju vägesid maale saata, kuid väheste maalepääsnute hulgas olid Narva õpilased. Järgmisel hommikul, kui maabus terve dessant, liikusid õpilased ühes soomlaste 2. kompaniga Narva-Jõesuhu, kust asusid luurele Narva linna suunas. Õpilased tundsid hästi linna ja selle ümbrust, seepärast nad liikusid piiluritena ees. Neile järgnesid soomlased. Veel samal ööl puhastati linn punastest. Õpilased olid õnnelikud, et neil korda läks kaasa aidata kodulinna vabastamisele.

1919. a. mais koondati ka Virumaa õppurid eriüksustesse, kus nad edukalt jätkasid väärtuslikku tööd oma kodumaa kasuks.

G. Võrumaa kooliõpilased. Võrumaa kooliõpilaste koondamine kodukaitseks algas 1918. a. sügisel Võru meesgümnaasiumis.

Detsembri alul jättis meie väikesearvuline ja puudulikult relvastatud kaitsesalk Võru maha ja taandus. Taandusid ka need õpilased, kellele vanemad selleks loa andsid. Suurem osa Võru õpilasi teenis 2. diviisi komandandi-komandos diviisi staabi juures.

1919. a. märtsi teisel poolel hakkas vaenlane lähenema Võrule lõunast suurte jõududega. Diviisi komandandi-komandost läksid ligi 100 meest vabatahtlikult lahinguväljale. Rõhuv enamus vabatahtlikkudest olid Võrumaa kooliõpilased, kes suure eduga väga rasketes tingimustes võitlesid Sänna, Rõuge ja Viitina raioonis. Lahingute tulemused andsid õpilastele tõsise rahuldustunde, sest ülesande täitmine õnnestus hiilgavalt: vaenlane paisati kodulinna alt tagasi. Pärast lühikest puhkeaega Võrus saadeti õppurid küüthobustel Panikovitši mõisa, kuhu nad jäid tähtsa teedesõlme ainsateks kaitsjateks mitmeks päevaks.

Tartu kooliõpilaste pataljoni formeerimisel koondus suurem osa Võrumaa õpilasi sellesse väeossa.

H. Järvamaa kooliõpilased. 1918. a. novembri lõpuks loodi Paides kohalik kaitseliit. Tema koosseisu kuulus umbes 40 kohalikku koolipoissi. Nad olid koondatud ühte rühma ja moodustasid julgema ja aktiivsema osa kaitseliitlastest.

Okupatsioonivägede lahkumisel võttis õpilaste rühm oma peale korra ja julgeoleku kaitse linnas ja selle ligemas ümbruskonnas. Kooliõpilased olid ka esimesed sõjaliinile minejad, kui punaväe salgad ähvardasid Paidet.

22. detsembril jõudis Paidesse 35—40 õpilast Türilt. Veel samal päeval saadeti see rühm sõjaliinile ülesandega luurata vastast ja takistada ta edasiliikumist. Türi õpilaste rühmale järgnes Paide kooliõpilaste rühm, 30—40 poissi. Kahele õpilaste rühmale järgnesid Paide pataljoni muud osad. Ühisel jõul pandi vaenlase pealetung seisma mõni kilomeeter Paidest ida pool — Mündi, Põhjaku, Vodja joonel.

Kooliõpilaste eriüksuste formeerimisel Tartus ja Viljandis läks osa Järvamaa õpilasi sinna üle, osa jäi Paide pataljoni (hiljem 7. rügement) 5. kompanisse.

Üldse teenis Vabadussõja kestel meie kaitseväes ümmarguselt 5000 kooliõpilast ja 300 üliõpilast, rahvusele vaatamata.

Tolleaja õpilas- ja üliõpilaskonna arvu kohta on see suur protsent. Palju koolinoori läks teenistusse vabatahtlikult. Õppursõdurid — nii nimetati õpilasi Vabadussõjas — moodustasid ustava, vapra ja elurõõmsa elemendi meie noore kaitseväe ridades. Õppuriüksustele usaldati riigi sisemise julgeoleku kaitse. Kriitilistel hetkedel nad pakkusid mõjuvat abi lahinguteski.

Kodumaa hindas koolinoorte teeneid vääriliselt. Ligi pooled lahingutest osavõtnuist said autasuna prii kooli, tasuta maa või Vabadusristi. Noorte õilis kodukaitsetöö jääb eeskujuna püsima järeltulevatele põlvedele.

Neljas peatükk.

MEIE RIIGIKAITSE JA KAITSEJÕUD.

1. Kaitsevägi.

A. Meie riigikaitse üldised põhimõtted. Meie riigikaitse üldised põhimõtted, mis heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse poolt, on järgmised:

Meie riigikaitse on enesekaitse, kui Vabariigile kallale tungitakse. Kaitse eesmärgiks on hästi ettevalmistatud ja osavasti teostatud visa vastupanuga murda kallaletungija tahe meid vallutada.

Kallaletung võib sündida ootamatult, mispärast peame olema alati kaitsevalmis.

On olulise tähtsusega, et selleks vajalikud tegevused — kaitse korraldamine riigi piiridel ja ta elulistes keskkohtades, mobilisatsioon ja vägede koondamine — teostuksid kiiresti ja takistuseta.

Riigikaitse teostamine pole ainult kaitsevägede ülesanne; võitlusest riigi iseseisvuse eest peavad võtma osa kõik kodanikud. Kallaletungija peab leidma teel ees kogu rahva vastupanu.

Edukaks võitluseks vastase võimaliku ülekaaluga on tarvilik, et omakşime tugeva moraaliga, hästi organiseeritud, õpetatud ja tehniliselt varustatud kaitsejõudu ning et rahvas kõigis oma eluavaldustes oleks ette valmistatud riigikaitseks.

Riigikaitse korraldamisel on tähtis, et meie riigi elulised keskkohad oleksid hästi kaitstud vastase õhu-

ja gaasikallaletungide eest. Kogu rahvas, olles teadlik teda ähvardavast ohust, mis ühenduses nimetatud kallaletungidega, peab aitama kaasa selle kaitse korraldamisele.

Kallaletung sõjas teostub mitte ainult relvaga, vaid ka sõnaga. Vastase propaganda eesmärgiks on nõrgestada meie kaitsejõudu ja rahva moraalset vastupidavust.

Tugev isamaaline kasvatus ja plaanikindlalt teostatud selgitustöö peavad halvama niisuguse riigivastase õõnestustöö ta idus.

Võitlus ka kõige raskemas olukorras lõpeb edukalt, kui omame kindlat tahet võita. Kogu rahva valmisolek kaitsta lõpuni oma riiklikku rippumatust on kõige tugevamaks pandiks, et jääda püsima iseseisvana.

B. Kodaniku teenistuskäik kaitseväes (joon. 34). Kaitseväeteenistuse üldkestus on 38 aastat, 17-dast eluaastast kuni 55-da eluaastani. Teenistus teostatakse neljas järgus: alalises kaitseväes, käsutusväes, reservväes ja maakaitseväes. Käsutusvägi, reservvägi ja maakaitsevägi moodustab tagavaraväe.

Alaline kaitsevägi. Alaline kaitsevägi on kooliks, kus kodanikud omandavad riigikaitseks tarvilikud teadmused ja oskused. Ta moodustab ühise, kindla, lahkhelideta pere. Ühistunde arendamise huvides on alalisväelastel keelatud olla politiliste erakondade, ühingute ja rühmituste juhtivate ja kontrollivate organite liikmeks. Keelatud on samuti aktiivne osavõtt politilistest miitingutest, koosolekutest ja kihutustööst.

Alalisse kaitseväkke kutsutakse sundaega teenima noormehed, kes saanud 20 aastaseks.

Kesk- ja kutsekoolide õpilastel on õigus saada tegelikku kaitseväeteenistusse ilmumiseks ajapikendust teatava aastani (21—23), olenevalt kooli tüübist. Üliõpilastest võivad ajapikendust saada (25.—26. eluaastani) ainult need, kes ülikooli astunud enne 1. maid 1928.

Peale selle antakse ajapikendust tervise parandamise otstarbel (kuni 2 a.), perekondlikkudel (kuni teise venna sundaja ärateenimiseni) ja majanduslikkudel põhjustel (1 a.) kaitseväeteenistuse seaduses ettenähtud alustel.

Kõik alalisse kaitseväkke kutsutavad kodanikud vaadatakse tervislikult läbi arstlikus komisjonis. Tervislikult kõlbmatud vabastatakse kaitseväeteenistusest jäädavalt, kergemate

vigadega kodanikud arvatakse maakaitseväkke. Kodanikke, kes kohtulikult on karistatud sunnitööga, ei arvata kaitseväkke, vaid määratakse töödele kaitseväe huvides.

Alalisse kaitseväkke sundaega teenima lubatakse astuda ka enne 20 eluaastat, vabatahtlikuna. Vabatahtlikkudena võetakse teenistusse noormehi, kes vähemalt 17 aastat vanad, omavad täielikku algkooli haridust, vastavad tervise ja kehaehituse poolest kaitseväeteenistuse nõuetele.

Sunduslik teenistus kestab alalises kaitseväes rahuajal:

— jalaväes, suurtükiväes ja ratsaväes 12 kuud;

— mereväes ja merekindlustes 18 kuud;

— kõigis teistes väeliikides 18 kuud, kusjuures Kaitseministril on õigus oma määrusega lühendada kuni 12 kuuni teenistuse aega üksikutes nende väeliikide väeosades või allüksustes.

Peale sundaega teenijate ja vabatahtlikkude kuuluvad alalisse kaitseväkke tegelikus teenistuses olevad ohvitserid ja üleajateenijad.

Oma põhiettevalmistuse ulatuse järgi ohvitserid jagunevad kaadriohvitserideks ja täiendusohvitserideks. Kaadriohvitserideks loetakse ohvitsere, kes omavad rahuaegse sõjakooli täielikku või Kaitseministri poolt sellele vastavaks tunnustatud ettevalmistust. Kõiki teisi ohvitsere, kelle sõjaline põhiettevalmistus on väiksem, loetakse täiendusohvitserideks.

Täiendusohvitserid saavad sõjalise ettevalmistuse sõjakooli aspirantide klassis, kuhu õpilasteks võetakse neid vabatahtlikult või sunduslikult kaitseväeteenistusse astunud ajaja üleajateenijaid, samuti ka käsutus- ja reservväelasi, kes vastavad järgmistele tingimustele: ei ole üle 27 a. vanad, omavad vähemalt täielikku keskkooli haridust, valdavad riigikeelt, on teinud läbi vähemalt noorsõduri õppekursuse, on kõlblikud oma tervisliku seisukorra ning kehaehituse poolest riviteenistuseks ja sõjakooli astumiseks, on olnud Eesti Vabariigi kodakondsuses vähemalt 1 aasta, ei ole kohtu otsusega ilma jäetud hääleõigusest Riigikogu valimistel ja rahvahääletamisel või riigiteenistuses olemise õigusest, ei seisa kohtu või eeluurimise all ega ole tunnustatud maksujõuetuks ärialal. Õppetöö (teenistus noorsõdurina, viibimine sõjakoolis ja praktika väeosades) kestab mitte üle ühe kuu pärast sundusliku teenistusaja lõppu.

Aspirantide klass komplekteeritakse õpilastega väeosadest põhimõttelikult vabatahtlikul alusel. Juhul, kui vabataht-

likult sõjakooli astuda soovijate hulgast ei leidu tarvilisel arvul kohaseid kandidaate aspirantide klassi komplekteerimiseks, määrab Kaitseminister kaitsevägede staabi ülema ettepanekul selleks vajaliku arvu ajateenijaid. Vastavalt sellele valitakse väeosadest nõutav arv tingimustele vastavaid ajateenijaid ja komandeeritakse sõjakooli sunduslikult.

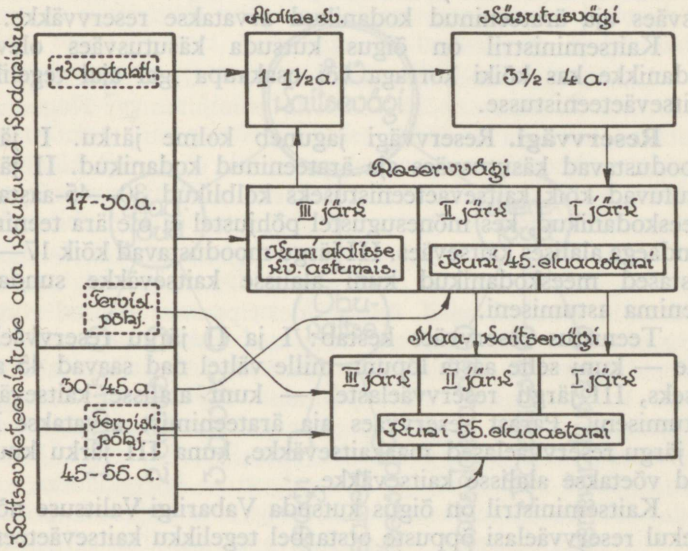

Joon. 34. Kodaniku teenistuskäik kaitseväes.

Üleajateenijateks loetakse rahuajal allohvitsere ja sõdureid, kes on sundusliku tegeliku teenistusaja alalises kaitseväes ära teeninud ja pärast seda alalisse kaitseväkke omal soovil teenistusse vastu võetud.

Allohvitseriks võib saada laitmatute elukommetega sõdur, kes on lõpetanud sellekohase õppekursuse õppekompanis. Õppekursus kestab 3½—4 kuud. Õpilasteks võetakse vastu ajateenijaid, kes on lõpetanud noorsõduri kursuse. Õppekompani „hästi" lõpetanud sõdurid ülendatakse kursuse lõpetamisel kapraliks ja enne käsutusväkke arvamist noorem-allohvitseriks, „rahuldavalt" lõpetanuid sundaja teenistuse kestel allohvitserideks ei ülendata, käsutusväkke arvamisel ülendatakse nad

kapraliteks; allohvitseriks ülenduse nad võivad saada tagavaraväelaste õppustel.

Ohvitserid ja allohvitserid on kaitseväe juhtideks, kasvatajateks ja õpetajateks.

Käsutusvägi. Pärast sundaja ärateenimist alalises kaitseväes kaitseväelased arvatakse käsutusväkke. Teenistuse kestus alalises kaitseväes ja käsutusväes on kokku 5 aastat. Käsutusväes aja ärateeninud kodanikud arvatakse reservväkke.

Kaitseministril on õigus kutsuda käsutusväes olevaid kodanikke kas kõiki korraga või osakaupa igal ajal tegelikku kaitseväeteenistusse.

Reservvägi. Reservvägi jaguneb kolme järku. I järgu moodustavad käsutusväes aja ärateeninud kodanikud. II järku kuuluvad kõik kaitseväeteenistuseks kõlblikud 30—45-aastased meeskodanikud, kes mõnesugustel põhjustel ei ole ära teeninud sundaega alalises kaitseväes. III järgu moodustavad kõik 17—30-aastased meeskodanikud kuni alalisse kaitseväkke sundaega teenima astumiseni.

Teenistus reservväes kestab: I ja II järgu reservväelastele — kuni selle aasta lõpuni, mille vältel nad saavad 45 aastaseks, III järgu reservväelastel — kuni alalisse kaitseväkke astumiseni. Pärast reservväes aja ärateenimist arvatakse I ja II järgu reservväelased maakaitseväkke, kuna III järku kuuluvad võetakse alalisse kaitseväkke.

Kaitseministril on õigus kutsuda Vabariigi Valitsuse nõusolekul reservväelasi õppuste otstarbel tegelikku kaitseväeteenistusse seadusega kindlaksmääratud ajaks.

Maakaitsevägi. Maakaitsevägi jaguneb samuti kolme järku. I järku arvatakse kõik reservväe I järgus aja ärateeninud kodanikud. II järku kuuluvad kõik reservväe II järgus aja ärateeninud kodanikud ja kõik 45—55-aastased meeskodanikud, kes mõnesugustel põhjustel ei ole teeninud ei alalises kaitseväes, ega käsutus- või reservväes. III järgu moodustavad kõik oma tervise tõttu maakaitseväkke määratud meeskodanikud.

Maakaitseväkke kodanik kuulub kuni selle aasta lõpuni, mille jooksul ta saab 55 aastaseks; pärast selle tähtaja möödumist vabastatakse kodanik täielikult kaitseväeteenistuse kohustustest.

D. Kaitseväe jaotus ja juhtimine. Riigikaitse üldine ettevalmistamine. Praegusaja sõjas tuleb võidelda maal,

merel ja õhus. Edukaks tegevuseks ka väike kaitsevägi peab omama mitmesuguseid väeliike, relvi ja abinõusid.

Vastavalt oma tegevuse iseloomule ja ettevalmistusele meie kaitsevägi jaguneb (joon. 35) maajõududeks, merejõududeks ja õhukaitseks.

Väeliigid kaitseväes on: jalavägi, suurtükivägi, lennuvägi, ratsavägi, soomusvägi ja inseneerivägi. Nende iseloomustus vt. 11. ptk.

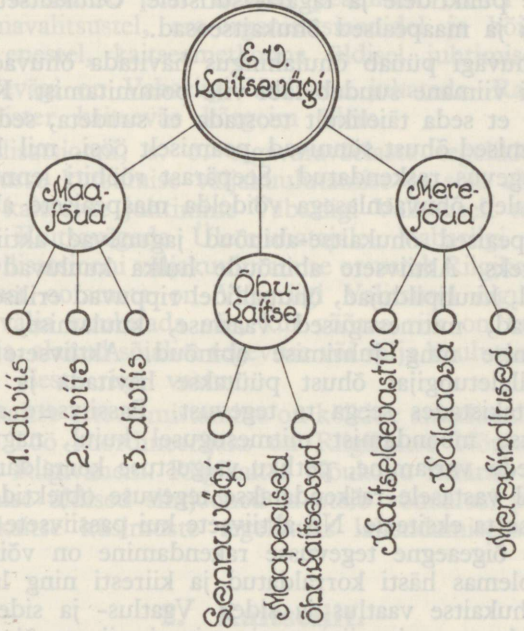

Joon. 35. Kaitseväe jaotus.

Maajõud, olles ette valmistatud võitluse pidamiseks maal, kaitsevad meie riigi maa-alasid. Üle piiri meie maale tunginud vastane paisatakse tagasi maajõudude kiire ja otsustava löögiga, mida toetavad merejõud ja õhukaitseosad.

Maajõudude suurimaks väekoondiseks on diviis. Sõjaajal diviis koosneb brigaadidest (brigaadis on 2—3 rügementi), mitmesugustest väeosadest väeliikide järgi, tagalaosadest ja -asutistest. Rahuajal diviis koosneb jalaväerügementidest, üksi-

kutest jalaväepataljonidest, suurtükiväe ja teiste väeliikide väeosadest. Meil on kolm diviisi, igal neist on erinev koosseis.

Merejõudude ülesandeks on valvata meie riigi veepiiri ja kaitsta meie territooriumi ootamata kallaletungide vastu merelt. Merejõud jagunevad kaitselaevastikuks, kaldaosaks ja merekindlusteks.

Õhukaitse eesmärgiks on tagada julgeolek õhust sõjaliselt tähtsatele punktidele ja tagala-asutistele. Õhukaitset teostavad lennuvägi ja maapealsed õhukaitseosad.

Lennuvägi püüab õhulahingus hävitada õhuvaenlast veel enne, kui viimane suudab läbi viia pommitamist. Kogemused näitavad, et seda täielikult teostada ei suudeta, seda enam et pommitamised õhust sünnivad peamiselt öösi, mil hävituslennukite tegevus raskendatud. Seepärast rööbiti lennuväe tegevusega tuleb õhuvaenlasega võidelda maapealsete abinõudega.

Maapealsed õhukaitse-abinõud jagunevad aktiivseteks ja passiivseteks. Aktiivsete abinõude hulka kuuluvad õhukaitse suurtükid, kuulipildujad, õhupallidel rippuvad erilised võrgud, helgiheitjad, mitmesugused vaatluse, kuulamise, mõõtmise, sidepidamise ning juhtimise abinõud. Aktiivsete abinõude varal kallaletungijat õhust püütakse hävitada ja desorganiseerida, takistades seega ta tegevust. Passiivsete abinõudena tarvitatakse moondamist mitmesugusel kujul, nagu kunstlik udu, tulede varjamine, petliku valgustuse korraldamine j.n.e., mille abil vastasele raskendatakse tegevuse objektide leidmist, või viiakse ta eksiteele. Nii aktiivsete kui passiivsete õhukaitse-abinõude õigeaegne tegevusse rakendamine on võimalik siis, kui on olemas hästi korraldatud ja kiiresti ning lakkamatult töötav õhukaitse vaatlus ja side. Vaatlus- ja sidevõrk peab haarama kogu meie riigi territooriumi nii, et õhuruumis ei oleks vaatlemata kohti ning suundi ja õhuvaenlase ilmumisest oleks võimalik hoiatada vastavaid kaitseorgane ja kodanikke viivitamatult.

Kuid ka kõige täiuslikum õhukaitse, nagu näitavad kogemused, ei suuda sõjaajal anda täielikku kaitset vaenlase kallaletungide vastu õhust. Seepärast õhust pommitamise tagajärgede pehmendamiseks ja likvideerimiseks on vaja aegsasti ehitada pommi- ja gaasikindlaid varjendeid, korraldada arstiabi, tuletõrjet, liiklemise juhtimist, purustuste parandamist, tagada tööstuse, eriti sõjatööstuse, tegevust, ametiasutiste tööd,

ette näha inimeste ja varanduste evakuatsiooni suurtest keskustest laiali üle maa j.n.e.

Kõiki ülalloendatud ülesandeid meie kaitsejõud ei suuda täita üksinda. Kõik ametkonnad, asutised, organisatsioonid ja kodanikud peavad siin aitama kaasa. Aktiivne õhukaitse on kaitsejõudude ülesanne, kusjuures vaatlus- ja sideteenistuse alal tuleb laialt kasutada muude organisatsioonide kaasabi. Passiivne õhukaitse peab lasuma peamiselt teistel ametkondadel, omavalitsustel, era-organisatsioonidel ja kõigil kodanikkudel enestel, kaitseametkonna üldisel juhtimisel.

Kaitsevägi on Vabariigi Valitsuse juhatada. Rahuajal on Kaitseminister kaitseväe kõrgeim ülem.

Mobilisatsiooni, s. o. tagavaraväelaste tegelikku kaitseväeteenistusse kutsumise väljakuulutamise ja sõja alguse korral läheb kaitseväe juhtimine Vabariigi Valitsuselt tema poolt määratud Kaitsevägede Ülemjuhatajale. Vabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni väljakuulutamise otsustab Riigikogu. Riigikogu otsust ootamata on Vabariigi Valitsusel õigus mobilisatsiooni välja kuulutada siis, kui võõras riik on kuulutanud Eestile sõja, alanud sõjalise tegevuse või välja kuulutanud mobilisatsiooni Eesti riigi vastu.

Riigikaitse ettevalmistamine on kõikide ametkondade ühine ülesanne. Töö koordineerijaks on Riigikaitse Nõukogu, kelle esimeheks Riigivanem. Riigikaitse Nõukogu määrab riigikaitse korraldamise üldised sihtjooned ja otsib võimalusi põhjapanevate riigikaitse küsimuste tegelikuks lahendamiseks.

2. Kaitseliit.

A. Kaitseliidu ülesanne. Kaitseliit on vabatahtlik riiklikkude ülesannetega seltskondlik rahva omakaitse organisatsioon. Ta ülesanded on: seaduslikkude võimude abistamine Eestis maksva põhiseadusliku riigikorra ja kodanikkude julgeoleku kaitsmisel; ühiskondlikkude õnnetuste puhul abiandmine; oma liikmetele sõjalise õppuse ja kasvatuse andmine; kodanikkudes isamaaliste ja rahvuslikkude tunnete süvendamine; rahva kehalise kasvatuse arendamine.

Kaitseliidu tekkimine ja arenemiskäik väljendab kujukalt eesti rahva tahet kaitsta oma kodumaad. Kaitseliidu organi-

satsiooni algeod tekkisid 1917. a. sügisel „Omakaitse" nime all. Sellest organisatsioonist hiljem võrsus kaitseliit. Vabadussõja päevil kaitseliit sulas kaitseväega kokku. Pärast rahutegemist Nõukogude Venemaaga jäi kaitseliidu tegevus soiku: Tartu rahuleping ja kindel kord siseriigis lõid rahvas ettekujutuse, et vähemalt lähemas tulevikus pole enam põhjust karta kokkupõrkeid, mis nõuaksid relvade abi. Kuid 1924. a. 1. detsembri sündmused näitasid selle arvamuse ekslikkust. Rahva ärksamad pojad äratasid siis kaitseliidu varjusurmast uuesti ellu ja määrasid ta tegevuse eesmärgiks kodukaitse.

Nüüd on kaitseliit arenenud üleriiklikuks organisatsiooniks, millel on suur tähtsus eeskätt meie rahva sisemise julgeoleku seisukohalt. Julgeoleku tunne on tarvilik igale kodanikule ta igapäevases töös. Ka levitab ja süvendab kaitseliit laiemates rahvakihtides arusaamist riigikaitse vajadusest, õhutab rahva enesetunnet ja isamaa-armastust. Ka arendab kaitseliit kodanikkudes tegelikke oskusi enesekaitse teostamiseks. Kaitseliit teotseb samuti spordi ja noorsoo kasvatuse aladel.

B. Kaitseliidu organisatsiooni põhijooned (joon. 36). Kaitseliit koosneb vabatahtlikult kaitseliitu astunud kodanikkudest ja kaitseliidu koosseisu määratud ohvitseridest ja ametnikkudest. Kaitseliidu liikmeteks võetakse vastu riigitruid Eesti Vabariigi kodanikke, kes vähemalt 17 aastat vanad ja kellel on kolme kaitseliitlase soovitus. Kaitseliidus olemine ei vabasta kedagi ei rahu- ega sõjaajal üldistest kaitseväeteenistuse kohustustest.

Kaitseliidu kaitsetegevuse (operatiiv-, väljaõppe ja sõjalise varustamise ala) üldine juhtimine kuulub rahuajal Kaitseministrile; sõjaajal kaitseliit allub Kaitsevägede Ülemjuhatajale.

Kaitseliidu ülemaalised organid on: kaitseliiduülem ja kaitseliidu peastaap, keskkogu, vanematekogu, keskjuhatus ja revisjonikomisjon.

Kaitseliiduülem on kaitseliidu tegelik juhataja. Kaitseliiduülema määrab ametisse rahuajal Vabariigi Valitsus, sõjaajal Kaitsevägede Ülemjuhataja.

Keskkogu moodustavad: kaitseliiduülem, kaitseliidu peastaabiülem ja 2—3 liiget igast malevast, vastavalt maleva liikmete arvule. Keskkogu harutab kaitseliidu organisatsioonisse ja üldtegevusse puutuvaid küsimusi, valib vanematekogu, keskjuhatuse ja revisjonikomisjoni, vaatab läbi ja võtab vastu majanduslikud aruanded ja eelarve.

Vanematekogu koosneb vähemalt 15-nest riigi- ja seltskonnategelasest-kaitseliitlasest, kes valitakse keskkogu poolt kolmeks aastaks. Vanematekogu määrab kindlaks kaitseliidu tegevuse üldised sihtjooned, võtab seisukoha kaitseliidu tegevusaasta majandusliku aruande, eelarve ja muude küsimuste kohta.

Keskjuhatuse moodustavad: kaitseliiduülem, kaitseliidu peastaabiülem ja 3 keskkogu poolt kolmeks aastaks valitud liiget. Keskjuhatus koostab aastaaruande ja eelarve, valitseb kaitseliidu vara ja ettevõtteid (välja arvatud

laskemoon ja sõjaline varustus, mida valitseb kaitseliiduülem), töötab välja kodukorra ja erimäärused, harutab organisatsioonisse puutuvaid küsimusi.

Revisjonikomisjon teostab kaitseliidu summade, vara ja majandusliku asjaajamise revideerimist.

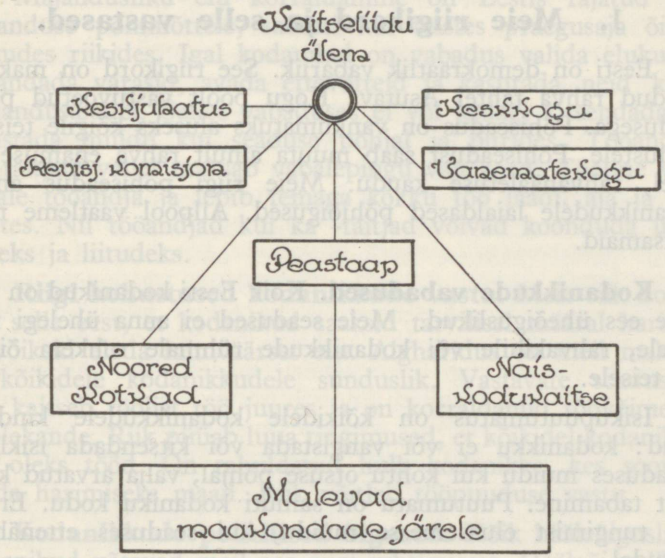

Joon. 36. Kaitseliidu organisatsioon.

Kaitseliit jaguneb malevateks, malevad malevkondadeks. Maleva ja malevkond on majandusadministratiivsed üksused. Nad jagunevad peale selle veel kompaniteks, eskadronideks, patareideks, rühmadeks j.n.e.

Iga maleva tegelikuks juhiks on malevapealik.

Tihedas kontaktis kaitseliiduga töötavad: noorte organisatsioon „Noored Kotkad" ja naisorganisatsioon „Naiskodukaitse".

Viies peatükk.

MEIE NÄHTAMATUD VAENLASED.

1. Meie riigikord ja selle vastased.

Eesti on demokraatlik vabariik. See riigikord on maksma pandud rahva tahtel Asutava Kogu poolt vastuvõetud põhiseadusega. Põhiseadus on vankumatuks aluseks kõigile teistele seadustele. Põhiseadust saab muuta ainult rahva enamuse otsusel, rahvahääletuse kaudu. Meie riigi põhiseadus annab kodanikkudele laialdased põhiõigused. Allpool vaatleme neist tähtsamaid.

Kodanikkude vabadused. Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees üheõiguslikud. Meie seadused ei anna ühelegi rahvusele, rahvakihile või kodanikkude rühmale rohkem õigusi kui teisele.

Isikupuutumatus on kõikidele kodanikkudele kindlustatud: kodanikku ei või vangistada või kitsendada isiklikus vabaduses muidu kui kohtu otsuse põhjal, välja arvatud kuriteolt tabamine. Puutumatu on samuti kodaniku kodu. Ei või olla tungimist eluasemesse muidu, kui seaduses ettenähtud juhtudel.

Eestis on vabadus avaldada oma mõtteid kõnes, trükis, kirjas, pildis või muus kujutuses. Seda vabadust võib piirata ainult kõlbluse ja riigikaitse huvides. Usutunnistus ja usuliste toimingute täitmine on takistamatu, kui see ei käi avaliku korra ja kõlbluse vastu. Kuid usutunnistus ja maailmavaade ei või olla vabanduseks kuriteo kordasaatmisel või kodaniku kohuste täitmisest kõrvalehoidmisel. Riik ei jäta näiteks kaitseväeteenistusse võtmata kodanikku, kes tõendab, et ta põhimõtteliselt on sõja vastu. Posti, telegraafi, telefoni või muul üldtarvitataval teel edasiantavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid teha on õigus kohtuvõimudel seaduses ettenähtud juhtudel.

Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba. Seda vabadust võivad kitsendada kohtuvõimud või tervishoidlikkudel põhjustel (näiteks taudi levimise takistamiseks) ka teised võimud, kuid ainult seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Vähemusrahvuste liikmetele lubatakse ellu kutsuda autonoomseid asutisi oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides.

Majandusliku elu korraldamine on Eestis rajatud eraomanduse põhimõttele, samuti kui teistes praegusaja õiguslikkudes riikides. Igal kodanikul on vabadus valida elukutset, omandada varasid, avada ettevõtteid ja kasutada neid kõigil majandusaladel. Selles vabaduses ei või kedagi kitsendada või takistada muidu kui seaduse põhjal ja piirides. Tööandjate ja -täitjate vahel maksab vabalepingu vahekord. Tööline valib omale tööandja ja lepib temaga kokku töö laadi, aja ja tasu suhtes. Nii tööandjad kui ka -täitjad võivad koonduda ühinguteks ja liitudeks.

Riigi kohustused kodanikkude vastu. Meie riik hoolitseb selle eest, et kodanikud saaksid tarvilisel määral haridust ja võiksid elada inimväärset elu. Algharidus on meil maksuta ja kõikidele kodanikkudele sunduslik. Vastavate seadustega riik kaitseb töölist töö juures ja on korraldanud töövõimetute hoolekande. Riik püüab luua tingimused, et kõikidel kodanikkudel oleks tööd. On rahuldatud hulk kodanikke, kes soovisid saada harimiseks maad. Riik võitleb tööpuuduse vastu.

Kodanikkude politilised õigused. Kõik hääleõiguslikud kodanikud võtavad meil osa riigi juhtimisest. Hääleõiguslikkudeks loetakse kodanikud, kes on 20 a. vanad, välja arvatud mõned liigid kurjategijaid ja need, kes seaduslikus korras on tunnustatud nõdra- või hullumeelseks, samuti pimedad, kurttummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all. Oma politilisi õigusi kodanikud teostavad Riigikogu valimiste, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise teel.

Õigusemõistmist teostavad sõltumatud kohtud. Ülimaks kohtuvõimuks on Riigikogu poolt valitud Riigikohus. Kohtunikke, kui nad seaduse järgi ei ole valitavad, nimetab ametisse Riigikohus. Kohtunikud määratakse või valitakse ametisse eluajaks. Neid võib ametist tagandada ainult kohtu teel.

Nagu ülaltoodust näeme, on meie riiklik elu korraldatud nii, et rahvas saab segamatult teha loovat tööd, kusjuures riik hoolitseb kodanikkude heaolu eest ühetaoliselt. Kui on möödapääsmatuid kitsendusi, siis on nad maksma pandud rahva enamuse tahtel üldiste huvide kaitseks. Seepärast Eestis ei ole alust riigikorra vastu sihitud rahulolematusel. Kuigi vii-

mane peaks tekkima, siis seaduseandlusega on võimalus muuta maksvat korda vastavalt elunõuetele. Vaatamata sellele on meie riigikorral, nagu demokraatlikul korral üldse, siiski vaenlasi. Aktiivsemad nendest on kommunistid ehk enamlased.

Kommunistlik kord on teostatud Nõukogude Venemaal. Selle korra iseloomustuseks on väikesearvulise kihtkonna — kommunistliku partei — täielik diktatuur, mis valitseb kogu rahvast väga valjude abinõudega. Kõige raskemate karistuste abil surutakse maha igasugune mõtteavaldus, mis pole kokkukõlas partei seisukohtadega. Kogu kirjandus, ajakirjandus, kunst ja teadus on rakendatud kommunistliku partei kihutustöö teenistusse. Inimene seal võib väljendada ainult seda, mida soovib partei; inimese individualiteet on hävitatud. Ka kodaniku isiklik varandus, ta kodu hävitati. Vägivaldselt võeti ära kõik maad, majad, tehased ja ka liikuv varandus. Maal loodi ühismajapidamised („kolhoosid"), kus endine taluperemees töötab riigi moonakana, saades oma ülalpidamiseks toidu- ja muid aineid kindlate normide järgi. Rahva usulisi tundeid ja moraalseid tõekspidamisi ei austata, vaid need sõtkutakse hoolimatult porri. Koguni kohtud on kujunenud kommunistliku partei tööriistaks võitluses teisitimõtlejate vastu. Üldse kommunistlik kord püüab kõigi abinõudega hävitada inimest kui iseseisvat isikut, ta moraalseid tõekspidamisi ja varanduslikke hüvesid eesmärgiga — luua selle asemele massinimesi, kel puudub kõik ning kes seepärast oleksid partei sõnakuulelikkudeks orjadeks.

Kommunismil on suur laiumistung. Ta püüab pääseda võimule terves maailmas. Selleks kommunistid kutsuvad ühinema oma mõtteosalisi kõigis maades ja algama ülemaailmset revolutsiooni, üldist vägivaldset ühiskondlikku pööret, mis kaasa tooks määratu suure verevalamise ja tsivilisatsiooni hävingu. Ülemaailmse revolutsiooni ettevalmistamise ja teostamise kommunistid peavad oma tegevuse sihiks. Seda tegevust juhib eriline organisatsioon, III kommunistlik internatsionaal (Komintern), kelle asukoht Moskvas.

Kominterni juures on eesti sektsioon, kus tähtsamateks tegelasteks on Eestist põgenenud kommunistid. Eesti sektsiooni tegevuse eesmärgiks on meie riigikorra kukutamine. Komintern saadab salaja Eestisse kommunistlikke tegelasi, kes peavad õhutama meie rahvas rahulolematust maksva korra vastu, tekitama ärevat meeleolu, korraldama kommunistlikke raku-

kesi ja löögisalku väljaastumiseks relvastatud jõuga. Komintern annab eesti sektsiooni kasutada suuri rahasummasid, millest määratakse toetusi kohapealsetele tegelastele. Rahaga ostetakse inimesi ära, et nad avaldaksid riiklikke saladusi, korraldaksid terroristlikke akte silmapaistvate isikute kallal. Eriti intensiivset tegevust arendavad kommunistid noorte keskel, sest noorel puuduvad elukogemused. Ka kaitseväes püüavad kommunistid teha oma salajast urgitsemis- ja lõhkumistööd.

Kuni 1924. a. detsembrikuuni oli kommunistidel Eestis võrdlemisi suur vabadus teotsemiseks. Kaitseametkond, olles informeeritud kommunistide kavatsustest ja jälgides nende ettevalmistusi vägivaldseks võimuhaaramiseks, pani maksma kindlad korraldused võimaliku mässu likvideerimiseks. Pealinnas ja teistes garnisonides koostati täpsad tegevuskavad, milles juhtidele ja väeosadele ette nähti vastavad ülesanded. Kommunistide tegevust jälgiti, kuid nende relvastatud väljaastumist ei suudetud siiski uskuda, eriti meie seltskonna laiemates kihtides. 1. detsembri verised sündmused paljastasid enamluse tõelise palge. Selgus, et kommunistid püüdsid pääseda võimule kõige alatumal viisil. Seepärast kommunistide avalikud organisatsioonid suleti. Siit peale jätkavad kommunistid oma tegevust salaja põranda all.

Kommunistide tegevusviiside selgitamiseks vaatleme lühidalt 1924. a. 1. detsembri sündmusi.

2. 1924. a. 1. detsembri sündmused.

Kommunistlik lõhkumistöö algas meie kodumaal iseseisva Eesti loomispäevil. Seda teostati avalikult ja salaja. Avalikult kommunistid püüdsid pääseda meie seaduseandlikkudesse ja omavalitsuse asutistesse, mitmesugustesse majanduslikkudesse, kultuurilistesse ja sportlikkudesse ühingutesse. Töölis- ja noorsoo-organisatsioonides püüti haarata võim.

Avalikku tegevust juhiti ning toetati põranda alt, kus olid tegevuses energilised ja vilunud eestvedajad. Iga avalik tegelane võis kergesti kaduda põranda alla ning pääseda vastutusest meie seaduste ees. Nii avaliku kui põrandaaluse tegevuse ühiseks eesmärgiks oli, ja on seda praegugi, Eesti riikluse hävitamine ja Eesti liitmine Nõukogude Venemaaga.

Selle eesmärgi saavutamiseks kommunistid kõigiti püüdsid kutsuda esile üldist rahulolematust. Majanduslikke raskusi

kasutati riigikorra mahategemiseks. Organiseeriti intsidente ja töötakistusi ametiasutistes ja Riigikogus. Levitati ärevaid kuulujutte. Tehti intensiivset propagandat töölismassides, et tõõtada ümber nende meelsust kommunismi kasuks. Püüti leida ning koondada aktiivset elementi meelitavate lubaduste ja suurte rahasummade abil. Püüti luua kommunistlikke rakukesi igas tähtsamas asutises ja ettevõttes. Nendest rakukestest arenesid löögisalgad, kelle ülesanne oli vägivaldne võimuhaaramine. Samal ajal tehti salajast kihutustööd kaitseväes, et halvata meie sõdurite meelsust.

Löögisalkade organiseerimist juhatasid salaja Eestisse tulnud kommunistlikud tegelased. Vähe leidus Eestis inimesi, kes olid nõus tõstma relva kaaskodanikkude vastu, kuigi selle eest pakuti suurt tasu. Seepärast tuli täiendada löögisalku väljastpoolt. Selleks kasutati Kominterni poolt väljaspool Eestit eriliselt ettevalmistatud löögimehi, kes raha eest olid valmis kõige alatumateks tegudeks. Nad tulid 28.—29. novembril 1924. a. salaja mitmest kohast üle Eesti idapiiri, tuues kaasa relvi ja laskemoona, sest kohapeal ei suudetud seda muretseda küllaldasel arvul. Samuti oli puudu juhtidest, mispärast mitmed neistki tulid väljastpoolt. Nad ei osanud isegi eesti keelt.

Mässuliste tegevuskava oli: haarata eeskätt võim meie pealinnas, kutsuda siis appi piiri taga koondatud III internatsionaali väeosi ning nende abil arendada mässulist tegevust üle Eesti Vabariigi. Mäss oleks tervele maailmale kujutatud siseriikliku sündmusena, et hoida ära Lääne-Euroopa riikide vahelesegamist.

Võimu haaramiseks pealinnas kommunistid kavatsesid vallutada ootamata löögiga eeskätt tähtsamad valitsusasutised ja halvata ning desorganiseerida Tallinna garnisoni kaitsejõud. Samal ajal taheti hävitada juhtivad riigitegelased.

Kogu pealinn jaotati mässuraioonideks. Igas raioonis oli oma mässustaap ja salajased koondumiskohad (joon. 37). Viimased olid valitud nende punktide läheduses, mida kavatseti vallutada. Mässu üldjuhtimiseks moodustati mässu-peastaap, mis tegevuse alguseks asus linna südamesse, Tõnismäele nr. 8.

29. novembril andis mässu-peastaap löögisalkadele käsu koonduda määratud kohtadesse 30. novembri õhtuks. Koondumine sündis ükshaaval, et mitte äratada tähelepanu. Koondumisruumidesse oli toodud sööke, jooke ja muusikariistu, et tarbekorral simuleerida pidu. Kokkutulnutele pandi juurde ustavad vahid, et ükski enam ei pääseks välja. Omavoliliselt lahkujaid

ähvardati surmata. Relvade kohaletoimetajateks olid erilised käskjalad. Relvad kanti kohale käsipakkides ja kottides.

Tähtsamateks relvadeks olid lähedamaa tulerelvad: püstolid, püstol-kuulipildujad ja käsigranaadid (joon. 38). Erilisi käsigranaate oli valmistatud veepudelitest, mis oma välise kuju poolest käsigranaadina silma ei torganud (joon. 39). Relvade hulgas oli niisuguseid, mida Eestis tarvitusel ei olnud (püstol-kuulipilduja „Thompson", joon. 40), mis selgesti tõendab, et relvi oli sisse toodud väljastpoolt.

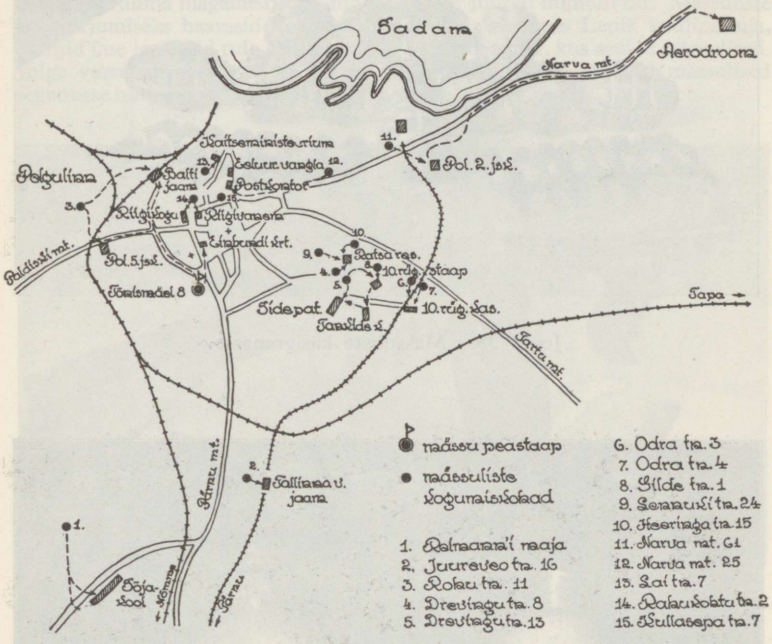
Sadama
Narva mnt.
Aerodroomi
Politseimaja
Pol. 2. jaos.
Politsei-aed
Politsei-maja
Politsei-vangla
Politsei-aed
Politsei-aed
Politsei-maja
Politsei-aed
Politsei-aed
Politsei-aed

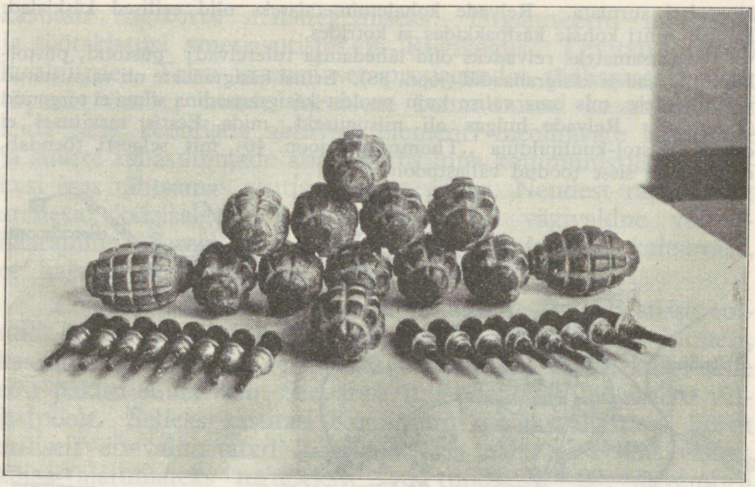

Joon. 38. Mässuliste käsigranaate.

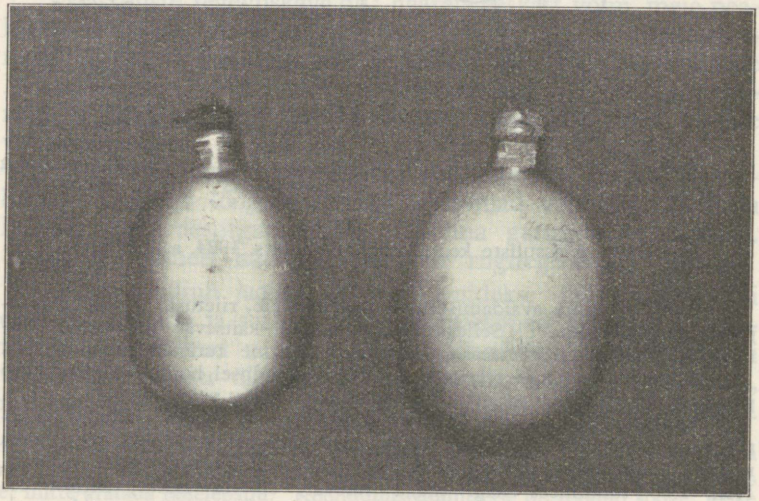

Joon. 39. Veepudelitest valmistatud käsigranaadid.

ei saanud tunnimees tulerelva kasutada, vaid teotses täägiga, haavates üht sissetungijat. Staabi vahimeeskonna ruumide suunas sissetungijad viskasid käsigranaate. Osa mässulisi tungis trepist üles maja neljandale korrale, kus mässuliste andmetel pidi olema telefoni keskjaam.

Kuigi kallaletung oli ootamatu, ei kaotanud meie sõdurid meelekindlust. Korrapidaja allohvitser (kapral Brücker) avas mässuliste pihta tule, samuti vahirühma veltveebel (Aaman). Kolme mehega löödi tagasi mässuliste sissetung vahirühma magamisruumi ning hoiti ära suured inimohvrid. Mässuliste väljatõrjumiseks haarasid veltveebel Aaman ja reamees Lepik kuulipilduja, jooksid õue ja avasid tule nende ruumide akende pihta, kus asusid mässulised. Julge vastuhakkamine koridoris ja kuulipildujatuli väljas viisid mässulised segadusse ning nad põgenesid.

Joon. 40. Püstol-kuulipilduja „Thompson".

Nõnda päästis üksikute kaitseväelaste kohusetruudus ja algatus riigikaitse tähtsaima asutise — tema peaaju ja sidetsentrumi. Kohalerutanud kõrgemad juhid võisid segamatult asuda tööle, et panna tegevusse riigikaitse aparaat.

Kaitseväe ühendatud õppeasutised Tondil. Koondumine kallaletungiks sõjakoolile algas 30. novembri õhtul. Koondumiskohaks oli maja, mis u. ½ km Tondi kasarmutest põhja pool. Sinna tuli kokku u. 50 kommunisti. Siin varustati asjaosalised relvadega ja laskemoonaga. Osa riietus sõduri palitutesse 10. rügemendi õlakutega. Paar meest asetas endale ohvitseri vormikuue tunnusmärgid: mustad kraed ja kraetäpid.

Kella 5 paiku algas lähenemine kasarmule. Liiguti varjatult, kasutades lähedalolevat võsa ja metsa. Löök oli sihitud kadettide pataljonile kui tähtsamale elavjõudude koondisele garnisonis. Kadette kavatseti tabada unelt. Osa mässulisi piiras kasarmu ümber ja viskas läbi akende kasarmusse mõned käsigranaadid. Umbes kümme mässulist tungis kasarmu sisemusse, kus

jagunes kaheks salgaks: osa jooksis alumisele korrale, teine tormas trepist üles teisele korrale. Esimene salk surmas korrapidaja kadeti, enne kui see suutis midagi ette võtta, ja avas ägeda tule magajate pihta. Unest toibuvate kadettide keskel valitses esialgu segadus. Oli surnuid ja haavatuid. Kuid kadett Zoobel, riietunud tule all, hiilis lüliti juurde ja kustutas tule; see

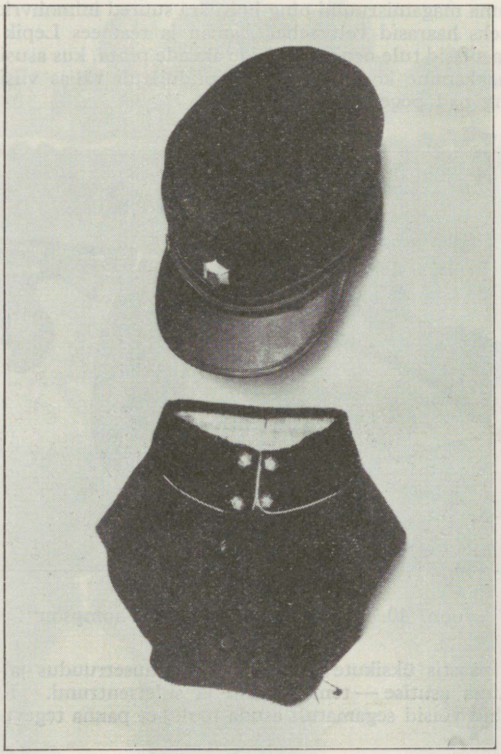

Joon. 41. Ohvitseri müts ja vormikuue rinnaesine, auastme tunnustega.

takistas mässulistel tulistamist ja tekitas neis segaduse. Peagi algas vastupanu teisel korral asunud kadettide algatusel. Korrapidaja ülemisel korral kadett Paas, kes kuulis laskmist, saatis kadett Pessori ja Johansoni vaatama, mis sünnib alumisel korral. Joostes trepist alla, kadett Pessor sattus kokku ülestungivate kommunistidega. Pessor laskis ühe nendest maha ja haavas teist, kuid haavatuna kolmest kuulist langes ka ise trepile. Kadeti

julge vastuhakkamine tekitas mässajates hirmu: seesolijad tormasid ruumidest välja, väljasolijad avasid akende pihta korratu tule ja kadusid ise pimedusse. Vahepeal kadetid riietusid. Ohvitserid ruttasid kohale. Algas mässajate jälitamine. Palju asjaosalisi vangistati. Leiti hulk relvi, rakmeid, sidumismaterjali ja riideid, mis mässajad põgenemisel maha jätnud.

Auto-tankide divisjon. Selles väeosas oli kommunistidel õnnestunud luua oma väike „rakuke". Mässajate salga eestvedajaks oli tankikompani nr. 2 noorem-allohvitser Loorents, kes juhtis kallaletungi tankide garaažile. Tunnimehelt, kelleks osutus Loorents'ile alluv sõdur, kiskus Loorents relva. Garaažis olevatel tankidel katkestas Loorents magneto ühenduse küünaldega peale ühe tanki, mille ta sõiduvalmis seadis ja kuhu asus ise ühes kaaslasega. Hiljem sõitis ta tankil õue ja avas lahtilükatud luugist revolvritule õue koondunud sõduritele. Seda momenti kasutasid veltveebel

Reamees A. M. Keng.

Mälestussammas 1. dets. 1924. a. langenud kadettidele Tallinnas, Tondil.

Kaptein ja noorem-allohvitser Madisson, kes tankile juurde hiilisid ja riigiäraandja tankijuhi surmasid. Tema kaaslasel läks korda põgeneda. Seega oli mässajate aktiivne tegevus auto-tankide divisjonis murtud. Neil ei õnnestunud oma võimusesse saada mõjuvat relva. Tänu selle eest võlgneme veltv. Kaptein'ile ja noorem-allohvitser Madisson'ile.

Peale nimetatud väeosade tungisid mässajad samuti 10. rügemendi, sidepataljoni ja maalennudivisjoni kallale, kuid löödi kiiresti tagasi.

Kadett A. Pessor.

Veltveebel A. Kaptein.

Mässajad ei piirdunud kallaletungiga kaitseväeosadele. Püüti vallutada Toompea, kus tungiti vahtkonna ruumidesse, Riigikogu hoonesse ja Riigivanema majja, kuid sunniti igalt poolt kaitseväeosade abil põgenema. Kiiresti puhastati mässajatest ka Tallinna jaam ja peapostkontor, kuhu mässulised võisid pääseda kerge vaevaga, sest need asutised ei olnud erilise valve ning kaitse all.

Teistes linnades aktiivset väljaastumist ei olnud. Olemasolevad andmed näitavad, et mässajate salgad olid ka mujal korraldatud ning löögivalmis. Nad ootasid sündmuste arenemist Tallinnas, kust neile pidi antama juhtnööre teotsemiseks.

III internatsionaali, samuti selle juures asuva eesti sektsiooni tegevus ei lõppenud 1. detsembri mässukatse nurjumisega Eestis. Kommunistlik lõhkumistöö jätkub pidevalt, suurte rahasummade toetusel. See sunnib meid ettevaatusele ja alalisele valmisolekule, et tarbekorral suudaksime alata võitlust viivitamatult, sest ajakaotus, nagu näitavad ülalkirjeldatud sündmused, võib saada saatuslikuks meie riigile ning rahvale.

Kuues peatükk.

MEIE RIIGI VÄLISE JULGEOLEKU ALUSED.

1. Suhted naaberriikidega.

Endise Venemaa läänepiiril tekkinud uutel riikidel — Soomel, Eestil, Lätil, Leedul ja Poolal on palju ühiseid huvisid. Neil kõigil oli ligemas minevikus ühine vaenlane idast pealetungiva kommunismilaine näol. Nende riikide kaugem minevikki sisaldab ühiseid jooni. Nad on huvitatud üksteise iseseisvana püsimisest tulevikus ja püüavad seepärast vastastikku läheneda, luua eriline liit (Balti liit). Kuid Läänemere kallastel ristlevad ka teiste riikide huvid; see asjaolu raskendab liidu mõtte teostamist, kuid vastastikune lähenemine areneb järjekindlalt.

Eriti silmapaistvalt on arenenud Eesti-Läti koostöö. Mõlemad rahvad võitlesid ühiselt Vabadussõjas 1918—1920. 1. novembril 1923. a. sõlmiti Eesti ja Läti vabariigi vahel kaitseliidu leping 10 aasta peale. Selle lepinguga mõlemad riigid kohustuvad ajama täielikku rahupolitikat, mille eesmärgiks on alal hoida ja tihendada sõprussidemeid, arendades majanduslikke suhteid kõikide rahvastega, eriti Balti riikidega. Kui tungitakse kallale ühele lepinguosalisele tema praegustel piiridel ilma väljakutseta tema enese poolt, on teine lepinguosaline kohustatud andma sõjalist abi. Kui lepinguosalised on sunnitud pidama kaitsesõda, siis ei alga üks ilma teise nõusolekuta rahuläbirääkimisi ega sõlmi rahu. Omavahelised tülid, mida ei saa kõrvaldada diplomaatilisel teel, kantakse Alalise Rahvusvahelise Kohtukoja ette või antakse Rahvusvahelise Vahekohtu otsustada. Kumbki riik ei või sõlmida liitu mingi kolmanda riigiga ilma teise nõusolekuta. Pärast lepingu kestuse möödumist on mõlemal lepinguosalisel õigus leping üles öelda, teisele osalisele sellest üks aasta ette teatades. Nii oleme korraldanud oma vahekorra lõunapoolse naabriga.

Eestist põhja pool asub sealpool Soome lahte Soome vabariik, kus elab meie vennasrahvas. Ta pojad tulid meile appi Vabadussõja raskeimal hetkel. Soomelt võime kindlasti loota toetust ka tulevikus.

Üle Läänemere asuva Rootsiga ühendavad meid ajaloolised sidemed. Meie kodumaa kuulus 17. sajandil Rootsi valitsejate

alla, kes püüdsid kergendada eestlaste elujärge. Rootsi valitsuse aeg püsib praegugi meie rahva mälestuses „vana hea rootsi ajana". Selle riigi rahupolitika on tõenduseks, et siit pole meil karta ohtu.

Idas on meie naabriks Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit (NSVL — Nõukogude Venemaa). Suhted temaga on määratud mitmesuguste kokkulepetega, millest julgeoleku mõttes on meile tähtsad: Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel (2. veebr. 1920. a.) ja Leping mittekallaletungi ja tülide rahulisel teel lahendamise kohta Eesti ja NSVL vahel (4. mail 1932. a).

Rahulepinguga Venemaa tunnustab ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suveräänõigustest Eesti rahva ja maa kohta. Eesti rahvale ja maale ei järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu. Rahulepinguga on määratud Eesti Vabariigi piir NSVL-ga nii, nagu ta läheb praegu.

Mittekallaletungi ja tülide rahulisel teel lahendamise lepinguga mõlemad „lepinguosalised tagavad vastastikku nende vahel olevate piiride puutumatust sel kujul, nagu need kindlaks on määratud 2. veebruaril 1920. a. allakirjutatud rahulepingus, ja kohustuvad hoiduma igast kallaletungi aktist üksteise vastu ja igasugustest vägivaldsetest tegudest, mis on sihitud teise lepinguosalise territooriumi tervuse ja puutumatuse või tema politilise iseseisvuse vastu, vaatamata sellele, kas on sarnane kallaletung või sarnased teod ette võetud üksikult või ühiselt teiste riikidega, sõjakuulutamisega või ilma". Lepinguosalised kohustuvad alistama lepitussegakomisjonile kõik tüliküsimused, mida ei oleks võimalik lahendada harilikus korras. Lepituskomisjon koosneb kummagi valitsuse poolt nimetatavast kahest liikmest, kes valitakse vastava riigi kodanikkude hulgast. Komisjoni isitungeid peetakse normaalselt üks kord aastas, vahelduvalt Tallinnas ja Moskvas. Komisjoni tööd juhatab üks selle riigi kodakondsusse kuuluvatest liikmetest, kelle territooriumil istungijärku peetakse. Ülaltähendatud leping on sõlmitud kolmeks aastaks. Kui lepingut kummagi riigi poolt üles ei öelda, pikendub ta jõusse jäämine igakord järgnevaks kaheks aastaks.

Üldse NSVL-ga Eesti on püüdnud luua parimaid suhteid, mille tagatiseks on ülaltähendatud kokkulepped. Kuid hinnates oma vahekordi idanaabriga, meie ei tohi jätta tähele panemata asjaolu, et NSVL pinnal asub III kommunistlik internatsionaal*, mis lakkamatult teotseb ka meie riigikorra ja riikliku iseseisvuse hävitamise alal. See sunnib meid olema valvel ja alati kaitsevalmis.

---

* Vt. lk. 84.

2. Rahvasteliit ja Lääne-Euroopa suurriigid.

Kogu ajaloo kestel inimsoo parimad esindajad on püüdnud leida teid, kuidas vältida sõdasid. Ammugi on jõutud arusaamisele, et parimaks rahu alalhoidmise tagatiseks on maailma riikide huvide üldine koordineerimine. Selle mõtte teostamiseks on olnud palju kavasid, kuid ikka on selgunud nende teostamatus (utoopilisus). Eriti tugeva tõuke rahvaste üldise koondamise mõttele andis Maailmasõda. Mitmel pool asuti koostama kavasid, kuidas koordineerida rahvastevahelist koostööd nii politilisel kui majanduslikul alal. Põhja-Ameerika Ühendriikide presidendi Wilsoni algatusel tekkis Rahvasteliidu kava, mille lõplikult koostas eriline komisjon.

Rahvasteliidu pakti järgi on liidu liikmeteks: a) liitlased, kes pidasid sõda Saksamaa ja ta liitlaste vastu, ühes arvatud Briti dominioonid; neid liikmeid nimetatakse ürgliikmeteks; hiljem loobusid nende hulgast P.-Ameerika Ühendriigid, et hoiduda Euroopa tülidesse sattumisest, ja Equador; b) 13 „head erapooletut riiki" (Argentiina, Taani, Helveetsia, Hispaania, Hollandi, Kolumbia, Norra, Paraguay, Pärsia, Rootsi, Salvador, Tshiile ja Venetsueela), keda kutsuti liidu põhikirjaga ühinema ning liikmeks astuma teatud aja jooksul; d) liikmed, kes Rahvasteliidu poolt $^2/_3$ häälte enamusega vastu võetakse. Liikmeks vastuvõtmise eeltingimuseks on, et riik oleks tunnustatud teiste riikide poolt, omaks kindlaid piire, küllaldast maa-ala ja rahvaarvu; et tal oleks valitsus võimalikult demokraatlikul alusel ja ta oleks valmis täitma rahvusvahelisi kohustusi. Rahvasteliit on oma ümber koondanud suurema osa maailma riikidest, nende hulgas ka Eesti, kõik teised Balti riigid ja Poola.

Rahvasteliidu tegevuse eesmärgiks on hoolitseda kogu inimsoo heakäekäigu ja üldise rahu eest. Selleks Rahvasteliit arendab kavakindlalt rahvaste koostööd ja valvab rahvusvahelise õiguse normide täitmise järele. Rahvasteliidu liikmed on kohustatud austama üksteise rippumatust. Ühele või teisele liidu liikmele kallaletungi korral otsib Rahvasteliit kokkuleppe võimalusi sõja ärahoidmiseks. Kui üks liidu liikmetest tungib teisele kokkuleppe vastaselt kallale, kohustuvad teised liikmed viivitamatult lõpetama selle riigiga läbikäimise.

Rahvasteliidu alalised organid on: täiskogu, nõukogu ja sekretariaat. Peale selle asuvad Rahvasteliidu juures Rahvusvaheline kohus ja Rahvusvaheline tööorganisatsioon.

Täiskogusse saadab iga liige-riik kuni 3 esindajat, kellel on üks hääl. Täiskogu koosolekud on korralised ja erakorralised. Korralisi koosolekuid peetakse üks kord aastas, erakorralisi tarviduse järgi. Otsused tehakse ühel häälel, välja arvatud protseduuriküsimused ja uute liikmete vastuvõtmine, kus otsustatakse häälteenamusega. Täiskogu poolt vastuvõetud otsused vajavad ratifitseerimist iga liikme-riigi poolt.

Rahvasteliidu nõukogu koosneb viiest alalisest ja üheksast ajutisest liikmest. Nõukogu juhatab liidu jooksvat tööd. Ta kompetents on üksikute küsimuste lahendamine, mis paktis ette nähtud või mis täiskogu

on andnud nõukogu lahendada. Nõukogu harutab ka iga küsimust, mis kuulub Rahvasteliidu võimkonda. Otsuste tegemine peab sündima ühel häälel, välja arvatud mõned protsessuaalsed küsimused.

Rahvasteliidu sekretariaat korraldab liidu jooksvat asjaajamist. Tema juhatajaks on peasekretär. Sekretariaadi juures on rida Rahvasteliidu poolt valitud komisjone.

Rahvasteliidu asukohaks on Genf.

Teoreetiliselt annab Rahvasteliit oma liikmetele suured tagatised rahu ning rippumatuse alalhoidmiseks. Liidu senised teened riikide vahel tekkinud vähemate tüliküsimuste lahendamisel on silmapaistvad. Vähemate tülide kõrvaldamisega hoitakse ära suuremadki. Kuid Rahvasteliidul puudub tegelik jõud, mille ta võiks kiiresti tegevusse rakendada. Rahvasteliidu aparaat on raskesti liikvele pandav ning loodetav abi võib hilineda. Mõned rahvusvahelises elus suure tähtsusega riigid on veel väljaspool Rahvasteliitu (P.-Ameerika Ühendriigid, NSVL, Brasiilia, Argentiina) ning Rahvasteliidu otsused pole nendele riikidele sunduslikud. Nõue, et otsuste tegemine peab sündima ühel häälel, raskendab kokkuleppe saavutamist. Lõpuks peab tähendama, et ka Rahvasteliitu kuuluvate riikide omavaheline läbikäimine ei sünni igakord rahu ja leplikuse vaimus. Ka siin on kõrvalekaldumisi Rahvasteliitu kõrgetest eesmärkidest, eriti siis, kui kaalul on rahvaste elulised huvid. See kõik vähendab Rahvasteliidu tähtsust reaalse tegurina kestva üldise rahu tagamisel.

Kuidas suhtuvad meisse Lääne-Euroopa suurriigid? See oleneb eeskätt sellest, kuivõrt need riigid on huvitatud Balti riikide püsimisest. Vaadeldes viimase aja sündmusi, näeme, et Balti riigid olid esimesed, kes võtsid vastu ja lõid tagasi kommunismi pealetungi. Asudes Lääne ja Ida vahel, Balti riigid kaitsevad Lääne-Euroopa kultuuri kommunismi kallaletungide eest. Balti riikide vöö kindlustab Lääne-Euroopa julgeolekut idast. Järelikult, Balti riikide püsimine on Lääne-Euroopa riikidele kasulik. Seepärast on sealt oodata heatahtlikku suhtumist Balti riikidesse. Eestisse on seni eriti sõbralikult suhtunud Inglismaa ja Prantsusmaa. Inglise sõjalaevastik andis meile suurt abi Vabadussõja ajal.

Teiste riikide huvi enese vastu peame kõigiti alal hoidma; kõige paremini saavutame selle oma tõsise kultuuritööga, rahuarmastusega, sisemise ühtlusega ja vaimse tugevusega.

Ülaltoodust selgub, et Eesti on loonud parimad suhted oma naabritega, äratanud kaugemate riikide huvi enese vastu, on teinud kõik, mis praegusajal võimalik, et tagada julgeolek rahvusvaheliselt; kuid täielikku kindlustust meie riigi ning rahva iseseisvusele see siiski veel ei suuda anda. Oma elulisi huvisid iga rahvas peab lõpuks ikkagi kaitsma ise. Järelikult meie kodumaa julgeolek oleneb meist endist, meie tahtest ja valmisolekust kaitseks. See on suurim tagatis meie riigi ja rahva iseseisvusele.

Meie Vabadussõda, helveetslaste sajandeid kestnud visa võitlus rahva vabaduse eest, mis lõi rippumatu Šveitsi, Belgia ja Serbia heroiline tegevus Maailmasõjas pakuvad kujukaid näiteid sellest, mida võib korda saata väikegi rahvas, kellel on tahet kõike kaalule pannes võidelda lõpuni.

Seitsmes peatükk.

KODANIKU ÜLDKOHUSED RIIGIKAITSE ALAL.

1. Rahuajal.

Iga riik on sunnitud võitlema oma olemasolu eest vaimselt, majanduslikult ja politiliselt. Selles võitluses viimseks ja otsustavaks abinõuks on rahva vastupanu relvastatud jõuga. Seepärast kõik praegusaja riigid peavad korraldama oma riigikaitset. Riigikaitse huvides kodanikkudel tuleb kanda sunduslikke kohuseid. Demokraatliku riigikorra juures need kohused määrab kindlaks rahvas ise oma esindajate kaudu.

Meie riigikaitse tugevus oleneb sellest, kuivõrt iga kodanik taotleb riigi huvisid ja kuipalju on tal tahet ohverdada oma isiklikke hüvesid kodumaale. Ohvrimeelsuse jõuallikaks on isamaaarmastus, mis ühendab ühiskonna mitmesugused huvidegrupid üheks tervikuks. Selle vaimse sidemeta puruneb riiklik organism kergesti.

Meie noore riigi ajalugu näitab, et Eesti kodanikkudel seda sisemist jõudu on: üksmeelselt kandis kogu rahvas Vabadussõja raskusi; 1924. a. 1. detsembri sündmuste puhkemisel kogu rahvas tõusis põhiseadusliku korra kaitseks. Kodanikkude kohus on armastust oma kodumaa vastu alal hoida, arendada ja süvendada seevõrra, et sellest jätkuks ka tõsistel aegadel.

Iga füüsiliselt kõlbliku meeskodaniku kohus on õppida tundma ja kasutama relvi juba rahuajal, sest sõja puhkemisel ei ole selleks enam aega. Tehnika arenemisega on relvad ja võitlusviisid muutunud keerukaiks; nende tundmaõppimine nõuab pikemaajalist harjutamist. Lühike tegelikus kaitseväeteenistuses viibimise aeg pole selleks küllaldane; peale selle kaitseväes omandatud oskused ununevad kiiresti. Seepärast on kodanikkude moraalseks kohustuseks täiendada end ka iseseisvalt, jälgides hoolega relvade ning võitlusviiside arenemist. Selles enesetäiendamise töös kodanikkudele on abiks omakaitse organisatsioonid, eriti Kaitseliit, kus igal riigitruul kodanikul on võimalus täiendada end riigikaitse alal.

Loomulikult, mitte kõik kodanikud ei saa olla omakaitse organisatsioonide aktiivseteks tegelasteks. Osa jääb tegelikust tööst eemale tervislikkudel põhjustel või oma igapäevase tegevuse iseloomu tõttu. Kuid eemalejäänute kohuseks jääb moraalse toetuse andmine kõigile neile, kes taotlevad kodukaitse sihte. See toetus väljendub heatahtlikus suhtumises kõikidesse kaitseorganisatsioonidesse, olgu need sunduslikud või vabatahtlikud.

2. Sõjaajal.

Praegusaja sõjast võtab osa kogu rahvas. Kuna osa peab võitlust rindel või selle ligemas seljataguses, töötavad teised siseriigis sõjatarvete valmistamise ja rindele toimetamise alal. Sõda nõuab suurt ainelist kulu, mille katmiseks tuleb kasutada kogu riigi ja rahva varanduslikke ressursse. See kõik veeretab kodanikkude õlgadele hulga erakordseid ja raskeid kohustusi. Mida paremini täidetakse need kohustused, seda kindlam on üldine seisukord, seda julgem võib olla rinne. Ümberpöördult, kui kodanikud ei taha kanda neid kohustusi muutub vastupanu organiseerimine üldse küsitavaks. Näitena tuletame meele Vabadussõja algpäevi, mil meie riigikassa oli tühi. Meie noort rahvaväge varustati siis peamiselt vabatahtlikult annetatud ja rekvisitsioonidega kogutud varaga. Määratu suur tähtsus oli „Ühistöö“ organisatsioonil, kus kodanikud oma igapäevase töö kõrval ennastsalgavalt töötasid kaitseväe varustamise ja arstiabi korraldamise alal.

Sõda ei riiva kodanikke ainult materjalselt. Materjalsele küljele seltsib isikliku julgeoleku küsimus. Rääkimata võitlejatest rindel, kelle elu on alalises ohus, varitseb oht koda-

nikke ka sisemaal, sest sinna võib tungida vastase lennuvägi. Meie riigi väike pindala võimaldab vastase ülekaalus olevatele õhujõududele ette võtta retki ja ootamata kallaletunge kogu meie riigi territooriumi ulatuses. Need asjaolud loovad sõjaajal riigis raske olukorra, kus rahva närvid on alaliselt pingul. Vastane omakorda kõigiti püüab mürgitada rahva meeleolu veelgi, milleks ta levitab ärevust tekitavaid kuuldusi ja mitmesuguseid ebaõigeid andmeid. Sel viisil vastane püüab tekitada korratusi, rahulolematust, vastuhakkamisi, kõigutada kodanikkudes usku võidusse ning halvata rahva võitlustahet. Niisugune propaganda on tänapäeva moodne abirelv. Teda kasutati edukalt juba Maailmasõjas. On põhjust arvata, et ka Eesti suhtes see relv leiab laialdast kasutamist sõjaajal.

Vastase kahjuliku kihutustöö eest meid ei suuda kaitsta füüsiline relv. Siin tuleb teotseda vaimse relvaga, mis nõuab kodanikkude laiematelt hulkadelt tõsist arusaamist võitluse eesmärkidest, suurt iseseisvusetahet, võitlusetahet ja ohvrimeelsust.

Kodanikkude kohus on korras hoida seda vaimset relva; valvata, et teda ei pääseks hävitama vaenlaselt külvatud kõhklemise ja rahulolematuse eod. Peame kuulma ja nägema, mis sünnib ümbruskonnas; energiliselt vastu astuma kõigile, kes püüavad halvata meis iseseisvusetahet ja võitlusvalmust. Peame oskama ära tunda vastase nähtamatut sõjariista, propagandat.

Sõdivad pooled koguvad andmeid üksteise sõjajõudude ja võitlusabinõude kohta. Üheks teadetekogumise viisiks on salaluure (spionaaž), mida toimetatakse eriliste agentide kaudu, kes liiguvad nii rindel kui tagalas. See sunnib meid nii avalikkudes kohtades kui ka kitsamates ringkondades hoiduma kõnelemast kõigest sellest, mis puutub meie kaitsejõude, kaitsevahendeid, tegevuskavasid j.n.e. Saladusi tuleb hoida kindlasti. Vaenlase luureagentide kaudu salajased andmd võivad jõuda vastaseni. See võib ajada nurja meie kavatsused, raskendada meie tegevust. Salaluure vastu võitlemise eesmärgil on sõjaajal tarvilik piirata teadete levitamist meie kaitsejõudude ja kaitsetegevuse kohta ka ajakirjanduses.

Teine jagu.

Teadmusi kaitseväe sisekorra, vahiteenistuse ja distsipliini alalt.

Kaheksas peatükk.

SISEKORD KAITSEVÄES.

1. Kindla korra vajadusest ühiskonnas ja kaitseväes.

Kindla korra vajadus üksiku isiku ja ühiskonna elus ilmneb kõikjal. Allpool sellest mõningad näited.

Kui õhtul laps kogub kokku oma mänguasjad ja asetab nad korralikult selleks määratud kohta, siis leiab ta nad järgmisel hommikul hõlpsasti.

Õpilased klassis ei või kõik korraga hakata kõnelema, et vastata õpetaja küsimusele, sest siis oleks õpetajal võimata aru saada vastustest ning jätkata tundi.

Jalakäijad liiguvad kõnniteedel, jättes tänava keskkoha vabaks sõidukitele. Sõidukite liiklemine sünnib kindlate reeglite järgi, mis on maksma pandud õnnetuste vältimiseks.

Igal ühingul ja seltsil on oma põhikiri ja kodukord, mis loovad organisatsiooni tegevuses kindla korra.

Ülaltoodud lihtsatest näidetest jätkub, et kriipsutada alla korra võrratut tähtsust. Kord on tingimata tarvilik loovaks tööks ja tegevuseks. Kord on edu ning arenemise alus. Kord annab organisatsioonile ta sisemise tugevuse.

Korranõue on seda suurem, mida tähtsam ja vastutusrikkam on antud organisatsiooni ülesanne. Kaitseväel lasub meie riigi iseseisvuse ja põhiseadusliku riigikorra kaitse. See vastutusrikas ülesanne ei ole teostatav kindla sisemise korrata kaitseväes eneses. Seepärast kaitseväe elu on seatud kindlatesse raamidesse, kaitseväelise korra reeglid välja töötatud peensusteni ja nende reeglite täitmine sünnib erilise täpsusega.

Kaitseväe üksikute osade korrapärasest tegevusest oleneb kogu kaitsejõudude teovõime ja tugevus.

Kaitseväe sisemine kord on määratud kindlaks Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud „Sisemäärustikus".

2. Kaitseväelase peamised omadused ja kohused.

Kaitseväelased jagunevad kahte suuremasse liiki: elukutselised ja ajateenijad. Elukutselised kaitseväelased on ohvitserid, kaitseväeametnikud ja üleajateenijad (allohvitserid ja sõdurid). Ajateenijad on allohvitserid ja sõdurid, kes teenivad sundaega. Ajateenijatele on rahuaegne teenistusaeg seadusliku koolisunduse jätkamine, kus kodanik oma tõsiseimale ja austavaimale ülesandele — riigikaitsele — ette valmistatakse riigi kulul.

Sõjalise ettevalmistuse ja auastmete poolest kaitseväelased jagunevad: ohvitserideks (kindralid, vanemohvitserid ja nooremohvitserid), kaitseväeametnikkudeks, allohvitserideks (ohvitseri asetäitjad, veltveeblid, vanem-allohvitserid ja noorem-allohvitserid) ja sõduriteks (kapralid, reamehed ja noored).

A. Kaitseväelase omadused. Oma välimuse, käitumise ja kehalise arenemise poolest peab iga kaitseväelane esinema korralikkuse, mehisuse ja jõu eeskujuna. Need omadused avalduvad tema korralikus, puhtas ja hästi hooldatud riietuses, seisakus, liigutustes ja kaitseväelise viisakuse reeglite pidamises. Igasugune korratus, lohakus ja viisakusetus iga üksiku kaitseväelase välimuses ja käitumises alandab kaitseväe au ja temast lugupidamist.

Veel tähtsamad kui väline käitumine on kaitseväelase moraalsed omadused. Peamised neist on: isamaa-armastus, kohusetunne ja riiklik meelsus, distsipliinitunne, ustavus ja ausameelsus, julgus, vaprus ja võitlusvalmus, otsustamis- ja algatusvõime, kannatlikkus ja kindel usk oma võimetesse.

Autu ja raskesti karistatav on äraandmine ja salakuulamine vaenlase kasuks, ülemale vastuhakkamine, lahinguväljalt omavoliliselt lahkumine, vaenlasele allaandmine. Argus on kaitseväelasele häbiks ja teotuseks.

B. Kaitseväelase üldkohused. Kõikide kaitseväelaste peamiseks kohuseks on kaitsta Eesti Vabariiki ja tema põhi-

seaduslikku korda igal ajal ja igal viisil, vajaduse korral selleks ohvriks tuues oma elu.

Riigikaitse teenistusele kaitseväelased on kohustatud pühendama kogu oma mõistuse, tahtmise ja jõu. Neile on keelatud siduda end igasuguse kõrvalise tegevusega, mis võiks takistada teenistuskohuste korralikku täitmist.

Igast tähelepandud või kuuldud teost või juhtumusest, mis on sihitud Eesti Vabariigi ja tema põhiseadusliku korra vastu, on kaitseväelane kohustatud viibimata teatama oma ülemale või lähemale riigikaitse asutisele; on aga asi väga kiire iseloomuga, siis ükskõik missugusele lähemale riigiasutisele.

Oma kohuseid kaitseväelane peab tundma hästi ja oskama neid täita täpsalt.

Kõikides teenistusse puutuvates küsimustes kaitseväelane on kohustatud pöörduma oma vahetu ülema poole. Viimase loal võib ta pöörduda järgmise või kõrgema ülema poole. Selle alla ei kuulu distsiplinaarkaristuste seadluses ettenähtud kaebused (vt. lk. 132).

Kaitseväelane on kohustatud ette kandma oma vahetule ülemale kõigist temaga juhtunud tähtsamatest sündmustest, kõikidest kõrgematelt ülematelt saadud käskudest ja temale tehtud märkustest, saadud ergutustest ning kiitustest j.n.e.

Kaitseväelased on kohustatud vastastikku toetama üksteist ülesannete ja käskude täitmises, sest ühisel nõul ja jõul on võimalik edukalt täita ka kõige raskemad ülesanded.

Kaitseväelane, kes teotseb oma ameti alal või temale antud ülesande või käsu täitmisel, loetakse teenistuskohuste täitmisel olevaks.

Teenistuskohuste täitmisel ei tohi lubada lõtvust ega kõrvalekaldumist kellegi eestkostmise või perekondlikkude ja tutvussidemete mõjul.

Kaitseväelane ei tohi avaldada ega edasi anda ei suuliselt ega kirjas teenistuslikke saladusi neile, kes ei ole õigustatud neid teadma. Teenistuse asjus peab olema ettevaatlik ja tagasihoidlik nii jutuajamises ja kirjavahetuses omavahel kui ka lähemate sugulastega ja sõpradega.

Oma väeosa au ja head nime kaitseväelane peab pidama kalliks. Seepärast ta on kohustatud täpsalt täitma distsipliini ja sisemise sideme väliseid avaldusi, samuti ka viisakuse reeg-

leid, meeles pidades, et iga üksiku kaitseväelase käitumise järgi hinnatakse seda väeosa, mille vormi ta kannab.

Oma väeosast ja juhtidest halvakspanevalt kõnelemine ja nende kohta pahatahtlikkude juttude levitamine on autu ja karistatav tegu.

On keelatud ja karistatav trükis avaldada või trükis avaldamiseks anda ilma väeosa või kõrgema ülema loata kirjutisi või andmeid sõjaväeliste küsimuste üle, niisama ka andmeid, juhtumuste kirjeldusi ja näiteid, mis kellelgi on teada oma ametiala ja teenistuse iseloomu tõttu, välja arvatud kirjutised, mis saadetakse kaitseväe ametlikkudele ajakirjadele.

Koosolekutelt, pidudelt, rongkäikudelt ja koosviibimistelt, kus ilmsiks tuleb riigi põhiseadusliku korra vastane meeleolu, peavad kõik kaitseväelased lahkuma ja neist ette kandma oma ülemale, lähemale riigikaitse asutisele või, kui asi väga kiire iseloomuga, lähemale riigiasutisele.

Esinemisest avalikkudel pidudel ja koosolekutel võib kaitseväelane osa võtta väeosa ülema loaga.

Kaitseväelastele on keelatud segada end kodanlikkude ametivõimude tegevusse ja korraldustesse, välja arvatud juhud, kui see seaduses otsekohe on ette nähtud.

Õnnetustel, kaitsel vägivalla vastu, kurjategijate tagaajamisel j.n.e. on kaitseväelane kohustatud mitte üksi abiks olema riigivõimu esindajale, vaid ka esinema ettevõtlikkuse, julguse ja mehisuse eeskujuna.

Kaitseväelased peavad hoiduma eraisikutega tülli sattumast või segamast nende omavahelistesse tülidesse.

Kaitseväelane peab andma abi kaasteenijale, kui sellele kallale tungitakse jõuga või relvaga. Relvaks loetakse ka igasugune terariist või abinõu, millega teisele haava võib lüüa või teha kahju tervisele.

Kaitseväelased kannavad neile riigi poolt väljaantud kui ka isiklikke relvi vastavalt sellekohastele erimäärustele.

Reameheks ülendamisel noor annab avalikult ja pidulikult truudusetõotuse. Peale selle andmist kirjutab ta alla truudusetõotuse lehele, mis alal hoitakse teenistuslehe juures. Ühes sellega noor ülendatakse reameheks ja võetakse vastu kaitseväelaste ühise pere täieõiguslikuks liikmeks.

Alltoodud truudusetõotuse sõnu iga kaitseväelane peab teadma peast.

Kaitseväelase truudusetõotus.

Mina tõotan ustavaks jääda Eesti demokraatlikule Vabariigile ja tema seaduslikule valitsusele, kaitsta Eesti Vabariiki vaenlase vastu kõige oma mõistuse ja jõuga, igal ajal valmis olles lahingutes langenud kangelaste eeskujul riigi kasuks oma elu ohverdama, kindlasti pidada kaitseväe distsipliini ja tõrkumata ning täpsalt täita kõiki oma kohuseid, meeles pidades, et vastasel korral seadus mind raskesti karistab.

3. Ülemate ja käsualuste vastastikused suhted.

A. Ülemad ja käsualused. Ühise, kõrgema, juhtiva võimu tahte maksmapanemiseks ja kaitseväe osade tegevuse ühtlustamiseks kaitseväelased oma vastastikuste suhete poolest jagunevad ülemateks ja käsualusteks, vanemateks ja nooremateks.

Ülemaks nimetatakse kaitseväelast, kes on määratud alaliselt või ajutiselt juhtima teiste kaitseväelaste tegevust ja kandma nende eest seaduses ettenähtud vastutust.

Ülemale on antud võim ja tema peale on pandud kohustus käsualuseid käsutada, nõuda nendelt sõnakuulmist ja karistada neid distsiplinaarselt oma võimu piirides.

Ülema käsutusse määratud kaitseväelasi, auastmele vaatamata, nimetatakse käsualusteks.

B. Vanemad ja nooremad. Kõrgemas auastmes kaitseväelasi nimetatakse nendest nooremate suhtes, kui nad ei ole viimastele ülemad ega käsualused, vanemateks, auastmes nooremaid — nooremateks. See on maksev ka tagavaraväes olevate kaitseväelaste kohta, kui nad kannavad kaitseväe vormi.

Vanemate kohus on valvata nooremate käitumise järele väljaspool teenistust, võttes tarvitusele seaduslikke abinõusid korra jaluleseadmiseks. Vanemal on õigus nooremaid käskida, teha neile meeldetuletusi ja viimased on kohustatud neid vanemate käske täitma kui ülema käske. Näide: kapral kohtab tänaval temale teenistuskorras mittealluva reamehe, kes on lohakalt riides — saapad puhastamata ja palitul puudub vöörihm. Kaprali kohus on saata see reamees oma üksusesse. Reamees peab täitma kaprali käsku viivitamatalt. Ilmunud üksusesse, peab ta oma vahetule ülemale ette kandma temale tänaval tehtud märkusest.

Distsiplinaarkaristuste määramise õigust vanematel nooremate suhtes ei ole.

Kaitseväelaste auastmete vanuse astmestik on järgmine.

Kõigis väeliikides peale mereväe.	Mereväes.
Kindralid (admiralid).	
1. Kindral.	1. —
2. Kindralleitnant.	2. Viitseadmiral.
3. Kindralmajor.	3. Kontradmiral.
Vanemohvitserid.	
4. Kolonel.	4. Mereväe-kapten.
5. Kolonelleitnant.	5. Kaptenleitnant.
6. Major.	6. Kaptenmajor.
Nooremohvitserid.	
7. Kapten.	7. Vanemleitnant.
8. Leitnant.	8. Leitnant.
9. Nooremleitnant.	9. Nooremleitnant.
10. Lipnik.	10. Lipnik.
Allohvitserid.	
11. Ohvitseri asetäitja.	11. Ohvitseri asetäitja.
12. —	12. Instruktor.
13. Veltveebel.	13. Pootsman (veltveebel).
14. Vanem-allohvitser.	14. Vanem-allohvitser.
15. Noorem-allohvitser.	15. Noorem-allohvitser.
Sõdurid.	
16. Kapral.	16. I järgu madrus; spetsialist.
17. Reamees.	17. II järgu madrus.
18. Noor.	18. Noor.

Auastmete tunnused (joon. 46) kantakse: maaväes — õlakutel ja ohvitserimütsi tormirihmal, mereväes — varrukatel (kuuel) ja õlakutel (palitul ja suvekitlil). Kindralite ja admiralide suvimütsi-nokkadel on 2 rida kullavärvi tammelehe-kujulisi ilustisi, kaptenleitnandi ja mereväe-kapteni suvimütsi-nokkadel 1 rida samasuguseid ilustisi. Kindralitel on peale selle: suvimütsi-rumm, talimütsi-põhi, kuue ja palitu kraelapid tumepunast värvi, pükste välistel külgedel tumepunased lampassid (vöödid).

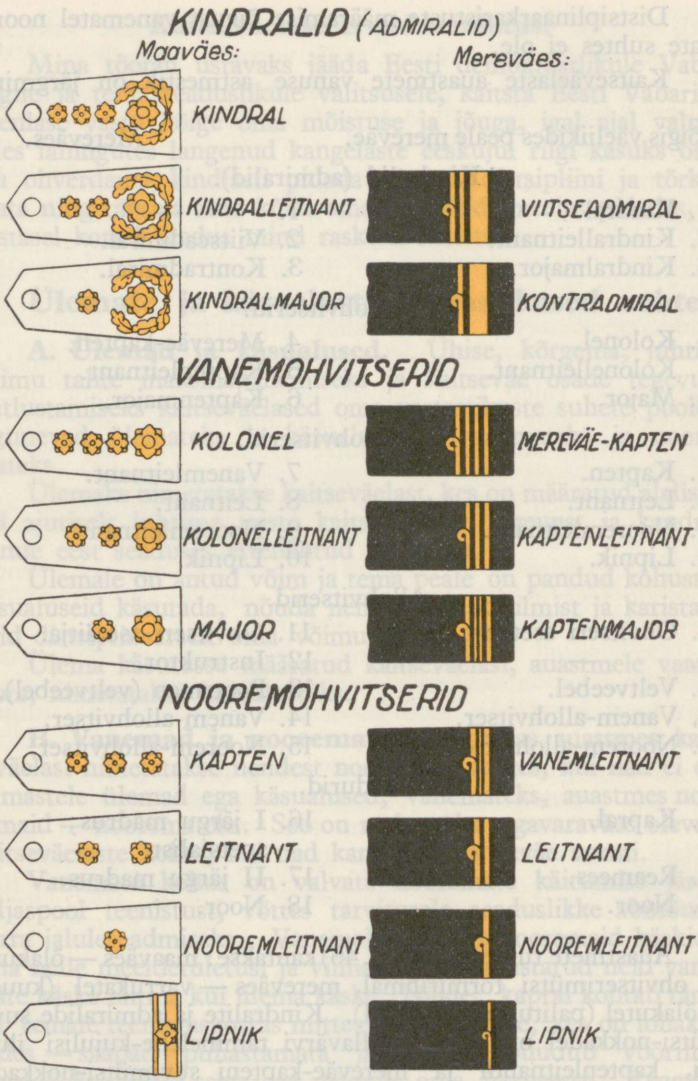

Joon. 46. Kaitseväelaste

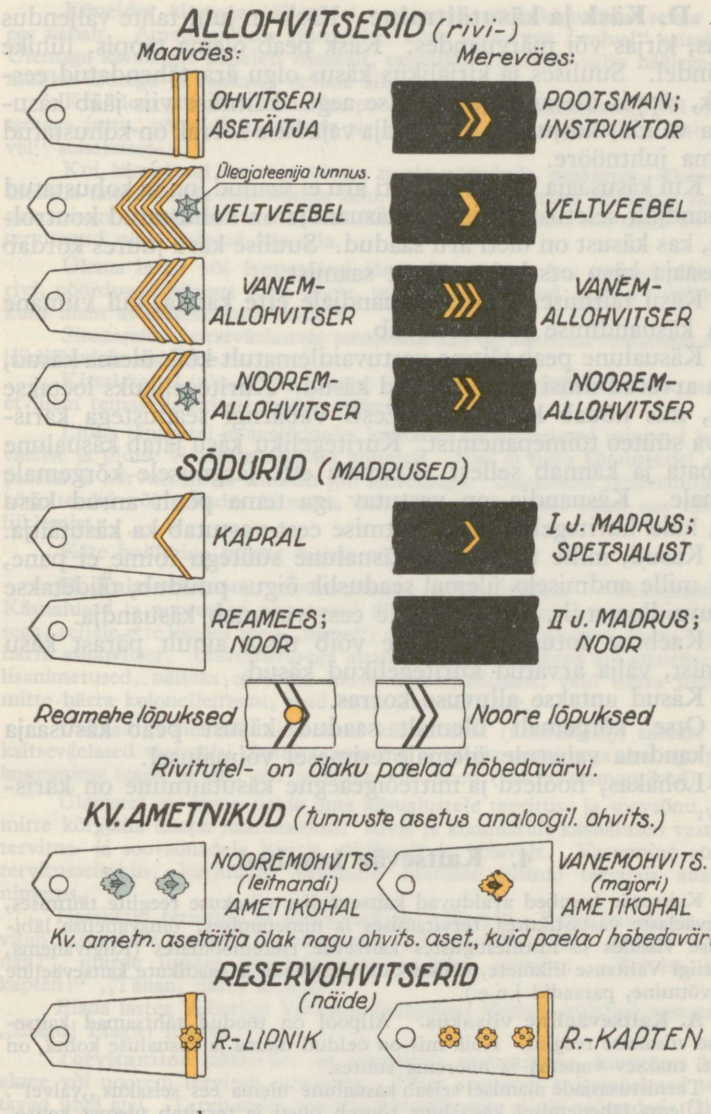

auastmete tunnused.

D. Käsk ja käsutäitmine. Käsk on juhi tahte väljendus sõnas, kirjas või märguandes. Käsk peab olema täppis, lühike ja kindel. Suulises ja kirjalikus käsus olgu ära tähendatud eesmärk, täppis ülesanne ja täitmise aeg. Täitmise viis jääb käsutäitja valida, kusjuures käsuandja vajaduse korral on kohustatud andma juhtnööre.

Kui käsusaaja käsust selgesti aru ei saanud, on ta kohustatud käsuandjalt seletust küsima. Käsuandja on kohustatud kontrollima, kas käsust on õieti aru saadud. Suulise käsu juures kordab käsusaaja käsu otsekohe pärast saamist.

Käsu täitmisest tuleb käsuandjale ette kanda, kui viimane seda käsuandmise juures nõuab.

Käsualune peab täitma vastuvaidlematult kõik ülema käsud, välja arvatud ilmsi kuritegelikud käsud. Kuritegelikuks loetakse käsk, mis nõuab käsualuselt Eesti Vabariigi seadustega karistatava süüteo toimepanemist. Kuritegeliku käsu jätab käsualune täitmata ja kannab sellest viibimata ette järgmisele kõrgemale ülemale. Käsuandja on vastutav iga tema poolt antud käsu eest, kuid kuritegeliku käsu täitmise eest vastutab ka käsutäitja.

Käsud, mille täitmisega käsualune süütegu toime ei pane, kuid mille andmiseks ülemal seaduslik õigus puudub, täidetakse vastuvaidlematult. Tagajärgede eest vastutab käsuandja.

Kaebust antud käsu peale võib tõsta ainult pärast käsu täitmist, välja arvatud kuritegelikud käsud.

Käsud antakse alluvuse korras.

Otse kõrgemalt ülemalt saadud käsust peab käsusaaja ette kandma vahetule ülemale esimesel võimalusel.

Lohakas, hooletu ja mitteõigeaegne käsutäitmine on karistatav.

4. Kaitseväe kombed.

Kaitseväe kombed avalduvad kaitseväelise viisakuse reeglite täitmises, kaitseväelaste vastastikuses tervitamises ja nimetamises, omavahelise läbikäimise viisides ja mitmesugustes kaitseväe tseremooniates (Riigivanema, Vabariigi Valitsuse liikmete, välisriikide riigipeade ja saadikute kaitseväeline vastuvõtmine, paraadid j.n.e.).

A. Kaitseväeline viisakus. Allpool on toodud tähtsamad kaitseväelise viisakuse reeglid. Kõik mis on öeldud ülema ja käsualuse kohta, on samuti maksev vanema ja noorema suhtes.

Teenistusasjade ajamisel seisab käsualune ülema ees seisakus „valvel". Ülema lähenemisel käsualune tõuseb püsti ja tervitab ülemat kaitseväeliselt. Uuesti istumiseks avalikkudes kohtades ülema erilist luba ei ole vaja.

Kõneldes ülemaga väljaspool teenistust, võib käsualune seista tema ees vabalt. Ametliku jutu alustamisel asub käsualune „valvel" seisakusse. Ülemaga käsualune kõneleb viisakalt, rahulikult, parajalt valju häälega, loomuliku tooniga ja vaadates temale silma.

Kui ülem pöördub käsualuse poole tervitusega, küsimusega või alustab temaga juttu, pöördub käsualune riviliselt tema poole, tervitab ja jääb „valvel" seisakusse.

Kui käsualusel on vaja ülema poole pöörduda peakattes, läheneb ta ülemale taktsammul, jääb seisma kahe sammu kaugusel ja ühes jala juurdepanemisega tõstab käe tervituseks. Käe laseb ta alla siis, kui ülem on vastu tervitanud ning lasknud käe alla.

Ülema hüüu või leppemärgi järele käsualused, kes asuvad väljaspool rivi, pöörduvad kiiresti tema poole, tervitavad ja jäävad „valvel" seisakusse, kuni ülem avaldanud oma käsu.

Sinatamine kaitseväelastele teenistuse alal on keelatud vaatamata nende isiklikkudele suhetele.

Kitsal kohal (uks, trepp, purre) ülemat kohates jääb käsualune seisma, et ülem temast lahedasti mööda pääseks.

Linna tänavatel ja avalikkudes kohtades kaitseväelased esinevad kaitseväelise ja üldise viisakuse reeglite kohaselt. Nad ei liigu kõnniteedel gruppidena ja kõrvuti mitte rohkem kui kahekaupa. Seismisest tänavanurkadel, kõnniteedel või muudes kitsastes kohtades hoidutakse, kuna see takistab liiklemist.

Käte hoidmine pükste taskus on keelatud.

B. Kaitseväelaste vastastikune nimetamine. Tervitamine. Käsualused ja nooremad nimetavad ülemaid ja vanemaid auastme nimetusega, sellele ette lisades sõna „härra"; näiteks — härra kindral, härra kapten, härra allohvitser. Liitnimetusega auastmete juures jäävad ära auastme liigi lisanimetused, näiteks ei öelda härra nooremleitnant, vaid härra leitnant, mitte härra kolonelleitnant, vaid härra kolonel j.n.e.

Ülemad (vanemad) nimetavad käsualuseid (nooremaid), samuti kõik kaitseväelased vastamisi üksteist, auastme ja perekonnanimega, kui aga perekonnanime teada ei ole, siis auastme või ameti (kaitseväeametnikud) järgi.

Ülematel on õigus öelda oma käsualustele tervitus- ja soovsõnu, kuid mitte kõrgema ülema juuresolekul. Rivis ja koondatult käsualused vastavad tervitus- ja soovsõnadele kooris, ühtlaselt ja kõlavalt. Vastamine sünnib tervitusseisakus, kusjuures vastusele lisatakse juurde tervitaja auastme nimetus.

Harilikud tervitus- ja soovsõnad on: „Tere!" „Jätku leivale!" „Tervitan aastapäeva puhul!" ja vastused: „Tervist!" „Jätku tarvis!" „Tänan!", juurde lisades tervitaja ülema auaste, näiteks: „Tervist, härra kapten!" „Tänan, härra kindral!"

Elada lastes Vabariigi Valitsust (kõrgemat ülemat, külalisi) vastatakse: „Elagu! Elagu! Elagu!"

Tervitamine kaitseväes on eranditult vastastikune, kusjuures käsualune või noorem tervitab esimesena. Ühes auastmes kaitseväelased tervitavad ühel ajal. Tervitamise reeglite mittetäitmist ei või vabandada tähelepanematusega. Tervitusvõtted — vt. 16. peatükk.

Märgime allpool tähtsamad tervitamise reeglid.

Eemalt möödudes tervitavad üksused kuni 50 meetri, üksikud kaitseväelased kuni 25 meetri kauguseni.

Vormis kaitseväelastel on keelatud teretamiseks mütsi maha võtta.

Eesti Vabariigi, samuti ka välisriikide hümnide ametlikku ettekandmist kaitseväelased on kohustatud kuulama tervitusseisakus.

Välisriikide sõjaväelasi tervitatakse samade reeglite järgi kui oma kaitseväelasi. Viisakus nõuab, et külasviibivaid välisriikide ohvitsere meie kaitseväelased tervitaksid esimestena, vaatamata oma auastmele.

Kohtamisel matusrongiga, surnu puusärgi kohale jõudes, avaldatakse tervitusega surnule oma viimsest lugupidamist.

Jalutamisel avalikkudes kohtades tervitatakse ainult esimesel kohtamisel.

Teatrisaalides, kinodes, loengutel ja koosolekutel, kus tervitus võib segada, jääb see ettekannete ajal ära.

Rivis asuvad kaitseväelased tervitavad ainult käskluse järele. Kõrgema ülema juuresolekul nooremale ülemale tervituskäsklust ei anta.

Kui rivist möödumisel ülem pöördub rivis asuva kaitseväelase poole, ei tõsta viimane kätt tervituseks (välja arvatud ohvitserid ja veltveeblid, kes tervitamiseks käe tõstavad), vaid võtab „valvel" seisaku.

Käskluse järele tervitavad mitte ainult rivistatud, vaid üldse koos teotsevad kaitseväelased, näiteks rivitutel õppustel, töödel, kasarmus, laagris j.n.e. Neil juhtudel iga kaitseväelane tervitab samuti kui üksikult. Tervituskäskluse annab kõige vanem kohalolijatest või kes esimesena ülemat tähele pani.

Tervituskäsklust kaitseväeosadele ei anta: taktikalistel õppustel ja manöövritel, peatustel rännakul, lippude ja surnute saatmisel, lõunavaheajal eluruumides, kui meeskond puhkab, ja pärast õhtust loendust. Kuid kaitseväelased, kelle poole ülemad neil juhtudel pöörduvad, tervitavad üldises korras. Mittepuhkajad tõusevad tervitamiseks püsti.

5. Päevakord.

Väeosa elu, tegevus ning õppetöö sünnib kindla kava järgi ühes otstarbekohase ja täpsa ajajaotusega. Üldise ajajaotuse, päevakorra, määrab kindlaks väeosaülem. Päevakorras on ette nähtud: hommikune äratus, hobuste puhastamine, hommikune ülevaatus, söögiajad, õppuste ja tööde algus ja lõpp, õhtune loendus, magamaheitmine.

Meeskonna äratab harilikult üksuse korrapidaja 1—2 tundi enne õppuste algust. Selleks korrapidaja annab kindlaksmääratud ajal vile või käskluse „üles!"

Aeg hommikusest äratusest kuni õppuste alguseni kasutatakse riietumiseks, magadisasemete korraldamiseks, hobuste puhastamiseks, söötmiseks ja jootmiseks, riiete, rakmete ja jalatsite puhastamiseks, relvade ülevaatamiseks ja tarbekorral puhastamiseks, enese pesemiseks, hommikuseks ülevaatuseks, hommikusöögiks, haigete ambulantsi saatmiseks, eluruumide, teiste kõrvalruumide ja kompani välispiirkonna puhastamiseks ja õppuste eeltöödeks.

Hommikusel ülevaatusel kontrollitakse, kas sõdurid on end korralikult pesnud ja riietanud ning kas nende pesu ja riided on korras ja puhastatud. Ilmsiks tulnud puudused kõrvaldatakse.

Kaitseväelastele antakse sööki 3 korda päevas: hommikueine antakse välja nii, et see lõpeks 20 minutit enne õppuste algust, lõunasöök on kell 12,

õhtusöök mitte varem kui ½ tundi pärast õppuste lõppu (ratsa- ja suurtükiväe osades pärast hobuste puhastamist).

Normaalses olukorras on õppeaeg tööpäevadel 7 tundi, laupäevadel 4 tundi. Väeosaülemal on õigus õppeaega pikendada väliõppuste ja laskeharjutuste läbiviimiseks. Lõunavaheaeg kestab harilikult 2½ tundi. Laupäeviti teostatakse õppused enne lõunat. Õppustest võtavad osa kõik allüksuse kaitseväelased, välja arvatud haiged arsti otsusel ja need, kelle kohta see määrustikus ette nähtud.

Aeg pärast õppuste lõppu kuni õhtuse loenduseni, laupäeval pärast eluruumide pesemist, pühapäevadel ja pühadel pärast hommikust koristamist ja ülevaatust on kaitseväelase vaba aeg (välja arvatud hobuste puhastamise aeg), kui ei ole erikorraldusi.

Vaba aega kaitseväelane kasutab kõigepealt oma isiklikkude asjade järelevaatamiseks ja korraldamiseks, siis kehalise jõu ja vaimse tasapinna tõstmiseks võimlemisega, spordiga, mängudega, lugemisega, laulmisega j.n.e.

Lõunavaheaeg ja aeg pärast õhtust loendust kuni sundusliku magamaheitmiseni on puhkeaeg, millal keelatud on mängud, laulmine ja jutuajamine, mis võib rikkuda üldist rahu.

Tööpäevadel lõunavaheajal ja pärast õppuste lõppu, pühapäevadel pärast hommikueinet, on teenistusest vabadel kaitseväelastel lubatud vastu võtta külalisi selleks määratud ruumides. Külalistel on keelatud kaasa tuua joovastavaid jooke, uimastavaid aineid, lubamatut kirjandust ja kaubelda ükskõik missuguste asjadega. Külaliste vastuvõtmine võib sündida kuni kella 20.30-ni. Külaliste nimed kantakse külaliste raamatusse.

Õhtusel loendusel kontrollitakse nimeliselt meeskonna koosseisu. Loenduse aja määrab väeosaülem vastavalt aastaajale ja kohalistele oludele; harilikult sünnib loendus kell 21.00. Meeskonna rivistab üksuse korrapidaja, loendust peab veltveebel. Omavoliliselt loenduselt puudujate kaitseväelaste nimed annab veltveebel teada vastavatele ülematele. Pärast sõdurite ja allohvitseride nimede väljahüüdmist, millele hüütav vastab „jah", veltveebel avaldab tarvilised korraldused. Loendus lõpeb riigihümni laulmisega.

Üks tund pärast õhtust loendust, harilikult kell 22.00, kasarmukorras elavad allohvitserid ja sõdurid heidavad magama; samal ajal minnakse üle öövalgustusele ja lukustatakse eluruumide välisuksed.

6. Väljalubamine kasarmu piirkonnast.

Kasarmu piirkonnaks loetakse väeosa eluruumid ja muud igapäevaseks tarvitamiseks ettenähtud kõrvalruumid, samuti ka kasarmu õu. Täpsalt määrab kasarmute piirkonnad kindlaks väeosaülem.

Ajateenijad kaitseväelased võivad kasarmu piirkonnast lahkuda ainult vastava ülemuse igakordse loaga.

Kasarmu piirkonnast väljalubamine kauemaks kui üheks ööpäevaks ühes korralistest õppustest või toimkondadest vabastamisega loetakse puhkuseks.

Load kasarmu piirkonnast lahkumiseks õppustest vabal ajal ja kompaniülema poolt kindlaksmääratud tundidel kuni õhtuse loenduseni annab veltveebel, kelle poole selleks pöördutakse suuliselt alluvuse korras. Loa andmine sünnib suuliselt.

Väljalubamine kasarmu piirkonnast pärast õhtust loendust, õppetundidest vabastamisega (kokku mitte üle 24 tunni), õppustest vabadel lau-

päeva õhtutel ja pühapäevadel (mitte üle 36 tunni) sünnib kompaniülema kirjaliku loaga. Seda luba võib saada ainult korraliku teenistuse ja hea käitumise korral.

Väljalubatud peavad korralikult ja puhtalt riietuma ja ajateenijad ilmuma vahetule ülemale ja kompani korrapidajale.

Korrapidaja valvab ja vastutab, et väljaminejad oleksid riietatud vormi järgi ja nõuetele vastavalt, et nad ei viiks välja keelatud asju. Ta registreerib neid väljalubatute raamatusse ja kontrollib, kas väljaminejatel on kaasas isikutunnistus ning tarvilikud load.

Väljaminejad, kes ülaltähendatud nõuetele ei vasta, korrapidaja jätab registreerimata ja saadab tagasi puuduste kõrvaldamiseks.

Väljast tagasitulevad ajateenijad on kohustatud viibimata ilmuma korrapidajale, kes nende tagasituleku aja minutilise täpsusega väljalubatute raamatusse üles märgib ja neilt lubatähed (kui neid oli) ära võtab.

Kõikidest mittekaines ja korratus olekus tagasiilmunutest ning keelatud asju kaasatoojatest korrapidaja kannab ette veltveeblile ja teeb sellekohase märkuse väljalubatute raamatu vastavasse lahtrisse.

Tagasitulija on kohustatud ilmuma veel vahetule ülemale; öösi tagasitulnud ilmuvad hommikul.

Hilise ajani väljalubamise tähe valmistamise eest on kohustatud hoolt kandma igaüks ise. Loa saamiseks see täht esitatakse alluvuse korras veltveebli kaudu kompaniülemale. Kompaniülema poolt allakirjutatud väljalubamise tähed jagab välja korrapidaja.

Rühmavanemal ja veltveeblil on õigus jätta esitamata kompaniülemale allakirjutamiseks nende lubatähed, kes seda ei vääri; seda võib ära keelata ka rühmaülem.

7. Puhkus.

Ajateenijad võivad saada teenistusaja vältel väeosaülema poolt kuni seitse päeva korralist puhkust, korraga või osakaupa, palga edasisaamise õigusega.

Väeosaülemal on õigus puhkusest ilma jätta teenistuskohuseid halvasti täitvaid kaitseväelasi, kiiduväärt teenistuse eest aga pikendada puhkust seitsme päeva võrra.

Puhkepäevadel ja pühadel antavaid puhkusi ei võeta tähendatud normi arvele.

Peale selle ajateenijad võivad saada Kaitseministri korralduste järgi erakorralist puhkust kokku ühe kuuni kogu teenistuse vältel. Palka selle aja eest nad ei saa.

Puhkuse loa saamiseks ajateenijad pöörduvad alluvuse korras suulise palvega allüksuse (kompani, patarei, eskadroni, komando) ülema poole, kes need palved esitab alluvuse korras kirjalikult väeosaülemale otsustamiseks, juurde lisades oma arvamused teenistuse väärilikkuse kohta.

Puhkuse järjekorra määrab kindlaks kompaniülem (komandoülem).

Pühadel on kõik kaitseväelased vabastatud harilikkudest õppustest ja töödest, peale sisemiste tööde. Toimkondi kannavad pühade ajal kõik kaitseväelased usukommetele vaatamata.

8. Omavoliline lahkumine.

Omavoliliseks lahkumiseks loetakse kasarmu piirkonnast lahkumine väljalubamise määrusi täitmata.

Iga kaitseväelane, kes teada saab kellegi omavolilise lahkumise kavatsusest, peab sellest kohe ette kandma allüksuse korrapidajale. Kui korrapidaja või keegi kaitseväelane märkab kellegi lubata puudumist, peab ta sellest kohe ette kandma veltveeblile, kes sellest omakorda viibimata ette kannab allüksuse ülemale.

Üheksas peatükk.

VAHITEENISTUS KAITSEVÄES.

1. Vahiteenistuse eesmärk.

Vahiteenistuse eesmärk on: 1) riigivaranduste, isikute ja üldise julgeoleku kaitse, 2) areteeritute valvamine ja 3) auavaldused.

Kaitseväe alalise valve all on riigivarandus, mis vajalik riigikaitse teostamisel: relvad, laskemoon, lõhkeained, mitmesuguse kraamivarustuse tagavarad j.n.e. Erakorraliselt võidakse kaitseväe valve alla anda muudki riigivarandust ja ka eravarandust, kui seda ähvardab tõenäoline oht.

Isikute ja üldise julgeoleku kaitse on politsei ülesanne. Kuid erakorralistes oludes, nagu rahutused, mitmesugused ühiskondlikud ja looduslikud õnnetused — tulekahju, veeuputus j.n.e., kaitsevägi abistab politseid üldise korra ja julgeoleku tagamisel. Kaitseväelise valve all on peale selle Riigivanema korter, Riigikogu hoone istungijärgu ajal ja Vabariigi Valitsuse koosolekuruumid.

Normaalselt kuuluvad kaitseväelise valve alla ainult areteeritud kaitseväelased. Erakorraliselt võib kaitseväeosi määrata ka kodanlikkude vanglate väliseks valveks või vangla ülemuse abistamiseks vangide rahutuste ning korratuste likvideerimisel.

Auavalduseks määratakse kaitseväeosi (aukompani, auvahtkond) Garnisoni määrustikus ettenähtud juhtudel: Riigivanemale, Kaitseministrile, Vägede Ülemjuhatajale ja nendele välisriikide kõrgematele võimukandjatele, kellele rahvusvahelised kombed kaitseväelise auavalduse ette näevad.

Vahiteenistuse ülesanded on vastutusrikkad. Vahiteenistus nõuab kaitseväelaselt äärmist kohusetruudust, täpsust, teenistuslikku vilumust ja ennastsalgavust kohuste täitmisel.

Millist tähtsust omab vahiteenistus üldise julgeoleku tagamisel, seda näeme piltlikult 1924. a. 1. detsembri sündmustest: Kaitseministeeriumi vahirühma ja kadetikompani valvekorra meeste kohusetruu tegevus hoidis ära suuremad inimohvrid ja soodustas kallaletungi kiiret likvideerimist.

2. Garnison. Garnisoniülem ja garnisonikomandant.

Garnisoni moodustavad kaitseväe ja piirivalve osad ning asutised, mis paigutatud ühe asula piirkonda. Asulas üksinda seisev kaitseväeosa, mis vähem kui rühm, niisama üksik kaitseväe- (piirivalve-) asutis või töökoda harilikult garnisoni nimetust ei kanna.

Garnisoni väeosadel tuleb täita teenistuslikke ülesandeid ka väljaspool oma eraldatud elamispiirkonda. Need ülesanded, peamiselt üldise julgeoleku, vahiteenistuse ja kaitseväe tseremooniate (paraadid, jalutus- ja rongkäigud j.n.e.) alal, moodustavad garnisoniteenistuse.

Garnisoniteenistuse korraldamiseks ja juhtimiseks igas garnisonis määratakse üldine juht, kes nimetatakse garnisoniülemaks. Harilikult määratakse garnisoniülemaks kohalik ametiastmelt kõrgeim riviüksuse ülem.

Garnisonikomandant on garnisoniülema ligem abiline garnisoniteenistuse üksikasjalisel korraldamisel ja teostamisel.

Komandant valvab, et garnisoni piirkonnas alaliselt või ajutiselt viibivad kaitseväelased täpsalt täidaksid distsipliini ja välise korra nõudeid ja et nad oleksid riietatud vormikandmise reeglite järgi.

3. Vahiteenistuse toimkonnad, nende alluvus ja revideerimine.

Vahiteenistuse teostamiseks määratakse: 1) alalised vahtkonnad, 2) erakorralised vahtkonnad, 3) valvkonnad või valvurid ja 4) pannakse valvamise kohused vastavatele korrapidajatele või ametimeestele.

Vahtkonnaks nimetatakse kaitseväelastest koosnevat relvastatud meeskonda, kes Garnisoni määrustikus ettenähtud korras vahiteenistuse ülesannete täitmiseks paneb välja tunnimehi vahipostidele ja tarbekorral saadab välja piilureid.

Alalisteks nimetatakse niisuguseid vahtkondi, mis pannakse välja teatavate valve-esemete juurde järjekindlalt kas kogu ööpäevaks või ainult ööks. **Valve-esemeteks** nimetatakse vahiteenistuse toimkonna valve või kaitse alla antud asju ja isikuid.

Alalisi ööpäevaseid vahtkondi vahetatakse iga 24 tunni järele, kuna alaliste öiste vahtkondade teenistus kestab harilikult videvikust koiduni.

Erakorralisteks nimetatakse niisuguseid vahtkondi, mis pannakse välja teatava aja jooksul ajutiselt valve alla võetavate esemete juurde. Erakorralised vahtkonnad võivad olla ööpäevased, päevased või öised.

Tunnimeheks nimetatakse relvastatud kaitseväelast, kes on välja pandud või välja saadetud vahtkonnast vahipostile vahtkonnaülema või vahtkonnaülema õigustega isiku (korrapidaja) poolt kindla valveülesandega.

Vahipostiks nimetatakse kohta või piirkonda ühes kõigi nende esemetega, mis tunnimehele valvamiseks määratud.

Vahtkond koosneb vahtkonnaülemast ja sõduritest vahipostide arvu kohaselt.

Tunnimehi määratakse iga ööpäevase vahiposti peale kolm vahetust, öisele vahipostile kaks vahetust.

Kui vahtkond on kõvendatud kuulipildujatega, siis määratakse iga kuulipilduja peale vähemalt kaks kuulipildurit.

Vahtkondadesse, kus alaliselt kinni peetakse areteerituid, määratakse tarviline arv saatetunnimehi areteeritute saatmiseks nende kinnipidamise kohas ja piirkonnas.

Vahtkonnaülemaks ja tema abiks määratakse, arvesse võttes valve-eseme tähtsust ja vahipostide arvu, ohvitser, allohvitser või sõdur garnisoniülema otsuse põhjal.

Vähema tähtsusega kaitseväe varanduste (toitluslaod, kraamilaod j.n.e.) valvamist toimetatakse **valvkondadega,** kust pannakse välja **valvurid valvepostidele.**

Garnisoni vahiteenistusse määratud kaitseväelasi loetakse vahiteenistuse kandmise ajal väljaspool oma alaliste ülemate käsutust. Selle aja kestusel garnisoni alalised vahtkonnad ja muud toimkondlased alluvad garnisoniülemale, komandandile ja vahtkondade revidendile. Garnisoni vahtkondade revident on garnisoniülema korraldusel iga 24 tunni peale määratud ohvitser, kes valvab garnisoni vahtkondade ja valvkondade teenistuskohuste täitmise järele ja revideerib nende tegevust.

Garnisoni vahtkondade revideerimise õigus on kõigil eelmises lõigus tähendatud isikutel ja peale selle veel: 1) nendel ülematel, kellele vahtkonna meeskond allub alalise teenistuse korras, alates kompaniülemast, 2) Kaitseministri poolt kirjalikult volitatud isikutel, 3) diviisi staabi ülemal ja 4) komandandi volitusel komandandi platsadjutandil. Rühmaülemal on vahtkonna revideerimise õigus ainult siis, kui vahtkond terves koosseisus on temale alluvast rühmast.

4. Vahiteenistuse vorm, rakmed ja relvastus.

Kõik vahiteenistuses olevad kaitseväelased kannavad kaitseväe vormi. Nende rakmed ja relvastus on järgmine:

Joon. 47. Ohvitser vahiteenistuse vormis.

— ohvitseridel (joon. 47) vöörihm ühe õlarihmaga; relvaks püstol tupega, padruneid püstolis 7 ja tagavaraks 25;

— allohvitseridel ja sõduritel (joon. 48) vöörihm ühe padrunitaskuga; relvaks püss täägiga ja 30 padruniga. Sõduritel, kes on relvastatud kuulipildujaga, on kaasas 18 magasini (linti) padruneid (kk „Madseni" magasin mahutab 25 padrunit, kk „Lewisi" magasin — 47 padrunit, raskekuulipilduja „Maksimi" lint — 250 padrunit).

Kõigil püssidega relvastatud toimkondlastel on vahiteenistuse kandmise ajal täägid püsside otsas. Garnisoniülema erilisel korraldusel mütsi asemel võib olla kiiver.

Peale selle on kõigil vahiteenistuse toimkonda määratud kaitseväelastel kaasas gaasitorbik, mis postil seisvatel sõduritel peab olema kandeasendis.

Tunnimehe relv vahipostil peab olema alati korras, laetud ja tegevusvalmis. Vene püss laetakse nelja, inglise püss viie padruniga nii, et rauas padrunit ei oleks ja vinn oleks lastud alla.

Püssid laetakse ja tühjendatakse vahtkonna ruumis vahtkonnaülema või tema abi juuresolekul ning valve all.

Padrunitasku kaane kinnised peavad olema kinni.

5. Tunnimehe üldkohused.

Tunnimees vahipostil täidab ainult oma vahtkonnaülema ja tema abi käske ning korraldusi; ainult nende käsul ja juuresolekul ta võib valve alla võtta uusi esemeid ja lahkuda vahipostilt.

Tunnimees on puutumatu isik. Tunnimehe puutumatuses väljendub tema isiku, autoriteedi ja julgeoleku eriline kaitse seaduse poolt, vastavalt nendele tähtsatele ülesannetele, mis on täita igal tunnimehel.

Joon. 48. Tunnimees (väline liikuv) vahipostil.

Tunnimees on kohustatud alati hoolsasti ja ennastsalgavalt valvama ja kaitsma oma vahiposti, ei tohi seda maha jätta, kuni ei ole vahetatud või maha võetud seaduslikus korras, kuigi tema elu sealjuures on ohus.

Tunnimees vahipostil peab olema erk, valvas, teguvõimas. Temal on kategooriliselt keelatud relva ja laskemoona ära panna käest või anda neid kellelegi üle, kuigi saab selleks käsu kas või oma vahtkonnaülemalt või tema abilt; samuti on keelatud magada, istuda, süüa, juua, suitsetada, laulda, ilma otstarbeta vilistada või hüüda, oma loomulikke tarbeid õiendada, kõrvaliste isikutega rääkida või nendega mõnel muul viisil tegemist teha, ilma oma ülemate isikliku käsuta valve alla võtta asju

või esemeid; keelatud on üldse kõik see, mis kuidagi võiks nõrgestada tunnimehe tähelepanu ja valvsust ka kõige lühemaks ajaks.

Oma vahiposti piirkonda tunnimees ei lase kedagi peale oma vahtkonnaülema, selle abi ja järjekorralise vahetuse tunnimehe, kui see tuleb vahetamiseks. Kõiki teisi vahiposti piirkonnale liginevaid isikuid käsutab ta seisma postitabelis tähendatud kaugusel (umbes 25 sammu) ja laseb neid vahiposti piirkonda ainult vahtkonnaülema (abi) juuresolekul.

Tunnimehed vahipostil peavad seisma või liikuma nagu näidatud postitabelis ja plaanil. Liikuvad tunnimehed käivad vahipostil kindlaks määratud piirkonnas, paigalised aga seisavad neile määratud kohtadel. Kui aga tunnimehel (ka paigalisel) vahiposti paremaks järelevaatamiseks või kaitsmiseks on tarvilik ajutiselt lahkuda oma kohalt, peab ta seda tegema, kuid nii, et seega ei nõrgeneks kogu vahiposti valve ja kaitse. Samuti peab tunnimees talitama siis, kui vahiposti läheduses pannakse toime raske kuritegu (näit. tapmine), mida ta võib takistada õigeaegse abiandmisega.

Tunnimees vahipostil peab kandma laetud püssi, millel tääk otsas (joon. 48). Väline liikuv tunnimees peab hoidma püssi jalal või parema kaenla all käes, allalastud täägiga ettepoole, paigalised ja kõik sisemised tunnimehed — jalal.

Kui vahiposti läheduses tuleb ette korrarikkumine, nõuab tunnimees selle lõpetamist ja ei luba korrarikkujal läheneda vahipostile ligemale ettenähtud kaugusest, tarbekorral kutsub välja vahtkonnaülema (abi) ühes abijõududega vahtkonnaruumist.

Tunnimees on kohustatud vastama ainult oma vahtkonnaülema ja selle abi küsimustele ja andma neile seletusi.

Garnisoniülema, komandandi, vahtkondade revidendi ja alaliste ülemate küsimustele vastab ta ainult siis, kui ta neid tunneb näo järgi.

Kui ülaltähendatud isikud teevad tunnimehele meeldetuletusi teenistuskohuste hooletu täitmise pärast, peab tunnimees panema neid tähele ja talitama sellele vastavalt.

Tunnimehed tervitavad kaitseväe osi, kõiki oma ülemaid (ka alalises teenistuskorras), kõiki ohvitsere, kaitseväeametnikke ning neid allohvitsere ja sõdureid, kes kannavad Vabadusristi. Samuti avaldavad nad tervistuskorras au kaitseväe lippudele ja kõikidele matusrongidele.

Tervitamiseks paigal või liikumisel tunnimees võtab püssi jalale ja tervitab harilikus korras.

Tunnimees ei tervita: vahetamise ajal vahipostil, päikese loojaminekust tõusuni, vahipostidel areteeritute vahetul valvamisel ja tulekahju või rahutuse puhul väljapandud erakorralistes vahtkondades.

Saatetunnimehed areteeritu saatmisel ja vahtkonnast väljasaadetud piilkonnad kedagi ei tervita.

6. Tunnimehe erikohused.

Lukustatud, pitseeritud (plommitud) ladude ja muude varanduse hoiukohtade juures peab tunnimees vastuvõtmisel selgusele jõudma valvatava varanduse hoiupaiga (hoone, kapi, kasti) korrasolekus. Selleks tema vaatab põhjalikult järele seinad, aknad, uksed, lukud, pitserid (plommid), nende nöörid j.n.e. ning selgitab, kas ei ole kohti, kust hoiukohtadesse võib pääseda sisse ilma märkamata või kiskuda sealt midagi välja.

Ta ei lase ladudesse (hoiukohtadesse) kedagi ilma vahtkonnaülema (abi) juuresolekuta ja käsuta.

Kui ladu on avatud, laseb sinna sisse ainult vahtkonnaülema või tema abi poolt lubatud isikuid.

Ladude lahtioleku ajal tunnimees vastutab endiselt ladude välise julgeoleku eest, valvab, et ühte lattu sisselastud isikud ei avaks ilma vahtkonnaülema (abi) juuresolekuta teisi ladusid ega viiks sisse isikuid, kelle kohta puudub vahtkonnaülema (abi) luba.

Tunnimees laskemoona ja lõhkeainete ladude juures valvab veel, et nende läheduses keegi ei teeks tuld, ei suitsetaks, relvadest ei laseks ega teeks midagi muud, mis võib ohtlik olla ladudele ja seal hoitavatele ainetele.

Peale eespool tähendatud erikohuste tunnimees täidab ka kõiki neid üksikasjalisi juhiseid, mis vahiposti tabelis tema vahiposti kohta on ette nähtud.

7. Vahtkondade ja tunnimeeste vahetamine.

Vahetatava vahtkonna asukohta jõudnud uus vahtkonnaülem rivistab oma vahtkonna maja ette, kus asub vahtkonnaruum, rindega vastu sissekäiku nii, et rivi ja maja vahele jääks vaba ruum vana vahtkonna rivistamiseks, laseb võtta relvad jalale, jätab endale asetäitja ja läheb vahtkonnaruumi, kus esitab end vana vahtkonna ülemale, teatades tuleku põhjuse ja vana vahtkonna tunnussõna. Vana vahtkonna ülem vastab oma auastme ja nime nimetamisega ainult siis, kui tunnussõna on õige. Pärast seda uue vahtkonna ülem lahkub ruumist ja asub oma vahtkonna paremale tiivale.

Uue vahtkonna liginemisel majale, kus asub vahtkonnaruum, vana vahtkonna ülem rivistab oma vahtkonna ruumis.

Selgusele jõudnud, et tulnud vahetus on õige, vana vahtkonna ülem viib oma vahtkonna ruumist välja, rivistab uue vahtkonna vastu 5—10 sammu kaugusele, nii et vana vahtkonna parem tiib jääks vastu uue vasakut tiiba ja asub ise paremale tiivale.

Pärast vana vahtkonna rivinemist mõlemad vahtkonnaülemad, vana vahtkonnaülema algatusel, annavad tervituseks üheaegselt käskluse „TERVITUSEKS — **VALVEL**!".

Vastastikku tervitamine kestab 3—5 sekundit. Vana vahtkonna rivistamisel uue vahtkonna vastas ja vahtkondade vastastikku tervitamise ajal ilmuvatele ülematele ja revideerijatele tervituskomandosid ei anta.

Pärast vastastikku tervitamist uue vahtkonna ülem viib oma vahtkonna ruumi, kuhu läheb ka vana vahtkonna ülem (ühes abiga), jättes endale asetäitja. Tarbekorral viiakse vana vahtkond kõrvale.

Ruumis uue vahtkonna ülema korraldusel pannakse selleks määratud kohtadele vahipostile mitte kaasavõetavad asjad, laaditakse esimese vahetuse tunnimeeste püssid ja vajaduse korral pannakse selga või võetakse kaasa vahiposti üleriided.

Pärast muude tarviliste korralduste tegemist uus vahtkonnaülem (abiga) läheb vahtkonna tunnimeestega vahipostidele. Temaga kaasa läheb vana vahtkonna ülem, kes liikumisel asub ühe sammu paremal uue vahtkonna ülemast. Püsse kantakse rihmal.

Kui uue vahtkonna ülem tunnimeestega on ruumist lahkunud, viiakse vana vahtkond ruumi.

Tunnimeeste vahetamise kohast vahipostil harilikult 15 sammu kaugusel (sisemisel vahipostil maja ees) uus vahtkonnaülem (abi) jätab kaasasolevad tunnimehed seisma ning annab käskluse: „Nr..... VAHIPOSTI TUNNIMEHED ETTE, TAKTSAMMU — **MARSS!**“ * Selle käskluse järele vana tunnimees pöörab näo läheneva vahetuse poole ja võtab seisaku „valvel“, kuna nimetatud vahiposti uued tunnimehed liiguvad vahtkonnaülemate järele vahetatava tunnimehe juurde. Teiste vahipostide tunnimehed jäävad seisakusse „vabalt“.

Ühe sammu kaugusel vanast tunnimehest vahtkonna ülem (abi) jätab posti tunnimehed seisma nii, et esimese vahetuse tunnimees asuks vahetatava tunnimehe vastas ning vahtkonnaülemad (abid) asuvad vastamisi kahele poole tunnimehi vana ja uue tunnimehe vahekohta (joon. 49). Selle järele vana tunnimees annab üle vahtkonnaülemate (abide) juuresolekul esimese vahetuse tunnimehele kõik vahiposti kohta käivad korraldused ja valvatavad esemed. Vastuvõtmisel kontrollib uus tunnimees uste, akende, lukkude, plombide või pitserite ning sideabinõude korrasolekut, tutvub vahiposti kaitsereeglitega ja selle ümbruse iseäraldustega. Vahiposti vastuvõtmise ja kontrollimise juures viibivad ka teise ja kolmanda vahetuse tunnimehed.

Vahiposti vastu võtnud, uus tunnimees võtab püssi rihmalt, ja kui vanal tunnimehel oli postikasukas seljas, võtab üle ka viimase ning paneb selga. Pärast seda uue vahtkonna ülem, andes teise ja kolmanda vahetuse tunnimeestele käskluse: „MINU JÄRELE TAKTSAMMU — **MARSS!**“, viib nad vahtkonna juurde ja rivistab selle vasakule tiivale. Asudes ise vana vahtkonnaülemaga ettenähtud kohale, viib vahetused järgmise vahiposti juurde. Vana tunnimees aga võtab püssi rihmale ja oma vahtkonnaülema käskluse järele „VAHTKONNARUUMI TAKTSAMMU — **MARSS!**“, läheb otsemat teed vahtkonnaruumi. Padrunid võtab ta püssist välja pärast vahtkonnaülema tagasitulekut, viimase käsul.

Samas korras vahetatakse kõigi järgmiste vahipostide üksiktunnimehed.

Pärast kõigi vahipostide vahetamist uus vahtkonnaülem (abi) viib teise ja kolmanda vahetuse tunnimehed vahtkonna ruumi. Enne nende ruumi jõudmist lahkuvad sealt need vana vahtkonna kaitseväelased, kelle

* Käsklused on kokkukõlastatud 21. märtsil 1933. a. kinnitatud „Jalaväe eeskirja I osaga“.

relvad laadimata. Laetud relvadega tunnimehed lahkuvad vahtkonna ruumist siis, kui nad oma vahtkonnaülema (abi) juuresolekul on relvadest padrunid välja võtnud. Kui ruum lubab, võib vana vahtkond jääda kuni vahetuse lõpuni vahtkonnaruumi.

Vana vahtkonna lahkumiseks antud käsklus „TAKTSAMMU — **MARSS!**" loetakse momendiks, millal see vahtkond läheb välja alluvusest vahiteenistuse eriülematele ja reeglitele.

Tunnimehi vahetatakse normaalselt iga kahe, valvureid iga nelja tunni järele. On vaikse ilmaga külma rohkem kui —15°C, siis vahtkonnaülema

Joon. 49. Rivistus üksiktunnimeeste vahetusel, uue ja vana vahtkonnaülema juuresolekul.

korraldusel, kõva tuulega ja tuisuga ka vähema külmaga vahtkondade revidendi korraldusel, vahetatakse tunnimehi ja valvureid ühe tunni järele.

Vahtkonnaülemate juuresolekul vahetatakse ainult esimese vahetuse tunnimehed vahtkondade vahetusel, nagu see ülal kirjeldatud. Edaspidine tunnimeeste vahetus sünnib ilma vahtkonnaülema või tema abi juuresolekuta (joon. 50).

Enne vahipostidele väljasaatmist vahtkonnaülem (abi) rivistab järjekorralise vahetuse tunnimehed, tuletab neile meelde kohused, kontrollib teadmisi, vaatab järele laskemoona, laseb enda (abi) juuresolekul laadida püssid (joon. 51) ja käsklusega „VAHIPOSTIDELE, TAKTSAMMU — **MARSS!**" käsutab tunnimehed otsemat teed neile määratud vahipostidele.

Kui vahetamise ajal uus tunnimees vahipostil leiab korratusi, kutsub ta välja vahtkonnaülema (abi). Sarnasel korral vana tunnimees täidab oma kohuseid edasi kuni vahtkonnaülema korralduseni.

Vahtkonnaruumi jõudnud, vahetatud tunnimees kannab ette vahtkonnaülemale kohuste ja vahiposti üleandmisest ning vahipostil tähelepandud juhtumustest. Vahtkonnaülema (abi) järelevalve all võtab ta püssist välja padrunid ja asetab püssi määratud kohale.

Joon. 50. Tunnimeeste vahetus ilma vahtkonnaülema juuresolekuta.

8. Relvade tarvitamine vahiteenistuses.

Kõik vahiteenistuses olevad kaitseväelased võivad relva tarvitada omal algatusel isiklikult ja tagajärgede eest vastutamata järgmistel juhtudel:

1) valve-eseme kaitseks;

2) enesekaitseks, see on a) kui nendele tungitakse kallale ja kui see väljendub sarnases tegevuses või ähvarduses, mida kallaletungija võib teostada kohe; b) kui nad nõuavad kallaletungijalt või vastuhakkajalt relva või mõne teise elule ohtliku abinõu ärapanemist ja kui seda nõudmist kohe ei täideta või ärapandud relvad või abinõud uuesti kätte võetakse kallaletungi või vastupanu teostamiseks;

3) vahialt põgeneva areteeritu vastu, areteeritute avaliku mässu mahasurumiseks ja nende vastuhakkamisel vahtkonnale.

Kõigil neil juhtudel, kui aeg ja olukord seda veel lubab, on relvade tarvitaja kohustatud enne hoiatama või võimaluse korral abi kutsumisega ära hoidma relvade tarvitamise. Kui

Joon. 51. Püsside laadimine vahtkonnaruumis, vahtkonnaülema juuresolekul.

relvade tarvitamine kõrvalistele isikutele võib osutuda ohtlikuks, peab sellega olema äärmiselt ettevaatlik.

Kas tarvitada tera- või tulerelva, jääb tarvitaja (käskija) enese valida.

Kui vahipostil pärast relva tarvitamist või sellekohast ettevalmistust padrun jäi rauda, võtab tunnimees selle välja ja seab relva endisesse seisukorda.

Kümnes peatükk.

DISTSIPLIIN KAITSEVÄES.

1. Distsipliin ühiskonnas.

A. Distsipliin perekonnas. Kes meist ei mäleta oma lapsepõlvest seda keeldude-käskude hulka, mis nii ebameeldivalt kitsendas meie „vabadust". Mitte alati ei mõistnud meie nende kitsenduste tõelisi põhjusi. Nii mõnigi kord nad näisid meile liigsetena, isegi ülekohtustena. Kuid täitma neid pidime, sest sõnakuulmist nõuti meilt järjekindlalt. Sõnakuulmisel meid kiideti, seati teistele eeskujuks; halba käitumist sellevastu laideti ja karistati. Mida suurem oli süü, seda karmim oli ka harilikult karistus. Nii või teisiti, meid sunniti sõna kuulma, painutama oma tahet vanemate või kasvatajate tahtele.

Mõistuse arenedes ja elukogemusi omandades hakkasime selgemini mõistma nende keeldude-käskude otstarvet ja kasu eeskätt just meile enestele. Märkasime nimelt, et nende kitsenduste varal meid püüti eemal hoida halvast ja juhtida heale. Seepärast ikka teadlikumalt ning suurema arusaamisega hakkasime suhtuma nendesse kitsendustesse, harjusime nendega. Vastavalt sellele vähenes tarvidus sundabinõude — kiituste ja karistuste — järele.

Me teame samuti, et perekonna täiskasvanudki liikmed ei teotse ainult oma isiklikkudes huvides. Nad aitavad üksteist vastamisi ja kitsendavad oma hüvesid üksteise kasuks. Perekonnaelu koordineerijaks on enamasti perekonnapea, kellel lasub hool ning mure terve perekonna heaolu eest. Perekonnapeal on suurim vastutus, seepärast ka suurim võim; perekonnapea tahtele alistuvad kõik antud perekonna liikmed.

Alistumine juhtiva võimu — käesoleval juhul perekonnapea-tahtele ongi distsipliini tähtsamaid põhijooni. Nagu ülaltoodust näeme, algab distsipliini kujundamine inimeses õige varakult, siis kui ta lapsena vaevalt hakkab taipama oma ümbruskonda. On vaja pikaajalist harjutamist sellekohaste surveavalduste varal, enne kui see alistumine muutub harjumuseks.

B. Distsipliin koolis. Perekonna distsiplineeriv mõju ei kao lapse astudes kooli. Kodu- ja koolidistsipliin on tihedalt seotud. Sisuliselt koolidistsipliin sarnaneb distsipliiniga perekonnas, erineda võivad vaid välised vormid.

Koolidistsipliin väljendub üldise koolikorra, õpetajate, klassi- ja koolijuhataja korralduste täpsas täitmises. Koolikord sisaldab hulga reegleid, mida õpilased peavad täitma kõrvale kaldumata. Koolikord kirjutab ette õpilastele näiteks, mis kellaajal nad peavad ilmuma kooli ja sealt lahkuma, kuidas ja kuhu asetama oma üleriided, kuidas kasutama ja hoidma õppeabinõusid, kuidas end ülal pidama õppetunnis, tundide vaheaegadel ja avalikkudes kohtades, kuidas suhtuma õpetajatesse, täisealistesse üldse ja oma kaasõpilastesse. Tunnis nõutakse õpilastelt tähelepanu ja viisakust vastuste andmisel. Koolikord on ühine kõikidele õpilastele. Alul on koolikorra nõuete täitmine raske. Kuid järjekindla harjutamise tulemusena kujunevad õpilastes ajajooksul vastavad harjumused, mis märksa kergendavad korrareeglite täitmist.

D. Distsipliin seltskonnas. Vaevalt arvab keegi, et iseseisvat elu alanud inimene võib vabaneda distsipliini mõjust. Kodu ja kool kasvatavad ning distsiplineerivadki noort inimest selleks, et ta distsiplineerituna suudaks esineda seltskonnas, eksimata nende kirjutatud ja kirjutamata seaduste, määruste ja reeglite vastu, mis asetavad ühiskondliku elu kindlatesse raamidesse. Vahe seisab vaid selles, et täiskasvanu peab iseseisvalt kokkukõlastada suutma oma tegevust ühiskondliku korraga ning kaaskodanikkude huvidega. Täisealisel puuduvad alalised juhatajad ning nõuandjad ta igapäevases töös, nagu seda on alaealisele vanemad ja õpetajad. Täisealiselt nõutakse peamiselt teadlikku alistumist distsipliini nõuetele. Teadlik alistumine nõuab sügavat kohusetunnet ja tõsist arusaamist alistumise tarvilikkusest.

Ükskõik mis alale noor ühiskonnaliige tööle asub, kõikjal puutub ta kokku kindlate nõuetega, täpsa korraga, vajadusega alluda kellegi tahtele. Kaldub ta kõrvale ettekirjutatud korrast, ei täida ta oma ülesandeid täpsalt, võib ta kaotada oma tööala, oma koha.

Tahab inimene liikuda seltskonnas, peab ta alluma maksvatele kommetele, viisakuse reeglitele ja traditsioonidele. Seltskonnaski on kujunenud teatud sundvahendid. Tähtsaim nendest on avalik arvamine. Hinnates mitmesuguseid elunähtusi, avalik arvamine mõistab hukka moraalivastased teod. Seltskonna hukkamõistva otsuse alla langenul on elada ja teotseda raske.

Lõpuks, inimesel kui ühiskonnaliikmel ja riigikodanikul on täita hulk kohustusi kaasinimeste ja riigi vastu. Ühiskondliku ja riikliku korra ning distsipliini säilitamiseks on loodud seadused, mille täitmine kõikidele sunduslik. Sundabinõudeks on mitmesugused kohtulikud karistused.

Perekonna-, kooli- ja seltskondliku elu vaatlusest selgub, et distsipliin on ühiskondlik nähtus. Ta tähendab üksiku isiku alistumist üldisele korrale, mis on maksev antud ühiskonnas, ning sellele võimule, mis säilitab seda korda. See alistumine sünnib kas teadlikult inimese kohusetunde mõjul või väliste surveabinõude varal. Distsipliin saavutatakse järjekindla harjutamisega isikliku tahte ohjeldamises üldsuse huvides. Distsipliini arendamine algab juba lapseeas, jätkub koolis ja seltskonnas, kusjuures lõppsihiks on teadliku distsipliini kujundamine.

2. Distsipliin kaitseväes.

„Kaitseväe distsipliin avaldub maksvate seaduste, määruste ja ülema (vanema) käskude vastuvaidlematus, kiires ja täpsas täitmises, kaitseväelaste heades väliskommetes ja nende korralikus välimuses.

Alludes ainsale kõrgema juhtiva võimu tahtele esineb distsiplineeritud kaitsevägi võimsa lahingujõuna. Selle tahte täitmist ei tohi takistada ei isiklikud tunded, kannatused ega surmaoht.

Distsipliin on kaitseväe peamine ja ühendav jõud. Distsiplineerimata kaitsevägi toob riigile ainult kahju, sest sõja korral ta osutuks lahinguvõimetuks.“

Nii määrab kaitseväe distsipliini mõiste „Sisemäärustik“. Nagu toodud väljavõttest näeme, kaitseväe distsipliin ei erine sisuliselt distsipliinist ühiskonnas. Nii ühiskonnas kui kaitseväes distsipliin nõuab alistumist kindlale korrale ning juhtiva võimu tahtele. Küll aga köidavad tähelepanu kaitseväelaselt nõutavad: vastuvaidlematus, kiirus ja täpsus käsutäitmisel, alistumine kõrgema juhtiva võimu tahtele ka surmaohus. Need on kaitseväe distsipliini kõige olulisemad omadused ning tunnused.

Juba kodus ja koolis puutume kokku vajadusega täita antud ülesandeid, korraldusi ja käske vastuvaidlematult ja kiiresti. Kuid eriti teravalt see nõue meile siin silma ei paista.

Siirdunud iseseisvasse ellu inimene asub tööle ühiskonnas. Tööandja või tööjuhataja ei näe meeleldi seda, kui vaieldakse vastu tema korraldustele ja käskudele, mis ühtlasi vähendab töötamise kiirust. Sellest ei tule järeldada, et nüüd vaja täita saadud ülesandeid, korraldusi ja käske mehaaniliselt. Ei, siingi on nõutav täiesti teadlik suhtumine töösse, kuid vaielda tuleb, võrdluseks öeldud, iseenesega: tuleb enesele selgeks teha, miks seda ülesannet, korraldust või käsku üldse peab täitma, täitma just nii ja mitte teisiti. Seda tuleb omale selgitada iseseisva juurdlemisega, ilma avaliku vaidluseta.

Kaitseväelane peab olema valmis teotsema lahingus, kus olukord muutub väga kiiresti. Juhil ei ole aega vaielda oma alluvatega käsu motiivide kohta. Möödunud soodus hetk ei kordu. Ajakaotus võib osutuda ebaedu põhjuseks. Selle selgituseks võtame järgmise näite.

Jagu asub kaitsel rühma koosseisus. Rindel on vaikne. Jao kaevikus on ainult vaatleja ühes oma abiga (joon. 52).

Joon. 52. Vaatlejad jao kaevikus.

Ülejäänud mehed asuvad mõnikümmend meetrit tagapool jao varjendi juures (joon. 53), kus nad parajasti lõunatavad. Korraga kuuldub vastav kõlasignaal, millega jaoülem kutsutakse kaevikusse. Jaoülem ruttab vaatluspunkti ja hetk hiljem käsutab

ta kaevikusse kohale (joon. 54) kogu meeskonna, kellel veel söömine pooleli. Ta juhib meeskonna tähelepanu poolparemale, kus põõsastega kaetud maastikuvolt on vastasele soodsaks lähiseks naaberjao positsioonile. Põõsastes on näha umbes 10—12-meheline vaenlase grupp, kes varjatult läheneb naaberjao kaevikule; naabrid vastast veel ei näe. Jaoülem annab tuleavamise käskluse ning vastase edasitung pidurdatakse. Naabrid märkavad neid varitsevat ohtu.

Joon. 53. Jao vaba meeskond.

Oletame nüüd, et meil samas olukorras on tegemist jaoga, kes pole harjunud teotsema vastuvaidlematult ja kiiresti. Seni kui jaoülem suudaks mehed viia veendumusele, et söömine tuleb jätta pooleli ja võimalikult kiiresti hüpata kaevikusse, oleks vastane võib-olla ründamas naaberjao positsiooni ning naabrite toetamine osutuks võimatuks. Vastase edu korral aga tuleks kõnealloleval jaol võidelda hoopis halvemates tingimustes, nimelt tiivalt või isegi seljatagant pealetungiva vastasega.

Analoogilisi näiteid võib tuua igaüks, kes vähegi tuttav lahingutegevuse iseloomuga. Nendest selgub, miks kaitseväes

nõutakse seaduste, määruste, käskude ja korralduste täitmist vastuvaidlematult ja kiiresti.

Täpsust nõuab igasugune vastutav töö. Seda võib tõestada igaüks oma tähelepanekute ja isiklikkude kogemuste varal. Allpool näide sellest, millist tähtsust omab täpsus käsutäitmisel lahingus.

Rühm jälitab taanduvat vastast, kes on kaotanud lahingu ja püüab kaduda silmapiirilt. Tegevus sünnib suvepäeval, selge

Joon. 54. Jagu kaevikus võitlusevalmis.

ilmaga. Rühm tungib kiiresti edasi, et mitte kaotada vastasega kontakti. Paremal ja vasakul areneb analoogiline tegevus. Rühmale julgeoleku tagamiseks rühmaülem saatis ette piilurid. Piiluritele määrati liikumissuund ja tehti ülesandeks, liikudes vaenlase kannul kättenäidatud suunas, hoolega läbi vaadata looduslikud esemed ja varjed, kus vaenlane ennast võiks peita. Piilurid täitsid oma ülesannet hoolega ja täpsalt. Kõiki vastase järelkaitse-osi nad märkasid õigel ajal ja teatasid nende asukohad ja umbkaudse suuruse rühmaülemale. Viimane tegi siis vastavad korraldused oma meeskonnale. Vastase vastupanu murti ning edasitung jätkus edukalt.

Kuidas rühma tegevus oleks võinud areneda siis, kui ettesaadetud piilurid mitte nii hoolsasti ja täpsalt poleks täitnud oma ülesannet? Vastuse leidmine sellele küsimusele ei ole raske. On väga tõenäolik, et sattunud ootamatult vastase tule alla, rühm oleks kandnud suuri kaotusi. See kahtlemata oleks halvanud rühma hoogsa tegevuse ning edaspidine edu oleks olnud küsitav.

Alistumine kõrgema juhtiva võimu tahtele ka surmaohus on kaitseväe distsipliini eriliseks tunnuseks. Siin kaitseväe distsipliin esitab isikule kaugelt suuremad nõudmised kui ühiskondlik distsipliin. Igapäevases elus harilikult ju ikka peetakse inimese elu tähtsamaks kui teenistuskohuseid või -ülesandeid. Kaitseväe elus ei saa see olla nii, sest kaitseväelase ülesanne ning tegevus on ju ikka seotud ohtudega. Kas suudaks näiteks avaldada vaenlasele mingit tõsist vastupanu sõdur, kes mõtleb vaid oma elu päästmisele? Ei mingit, sest oht varitseb teda lahingus ju kõikjal. Seesugune sõdur elaks alalises hirmus ning ta tegevus seisaks vaid põgenemises. Kaitseväelasele olgu oma kohuste täitmine tähtsam kui elu. Alles siis väärib ta sõduri nime ja võib olla kasulik oma riigile ja rahvale. See on suur ohver, mida sõdurilt nõutakse. Seda suudavad teadlikult tuua vaid vaimselt tugevad iseloomud, kellel on sügav kohusetunne.

Kaitseväes peab valitsema teadlik distsipliin. Teadlik distsipliin väljendub kaitseväelase selges arusaamises oma kohustest ja viimaste kohusetruus täitmises. Teadliku distsipliini jõuallikaks on inimese kohusetunne, isamaa-armastus, ohvrimeelsus ja muud sarnased omadused.

Kodanikkude enamik alistubki distsipliini nõuetele teadlikult, oma sisemise äratundmise mõjul. Kuid leidub ka neid, kes ühel või teisel põhjusel ei täida kõiki distsipliini nõudeid. Viimaseid ülem peab kohtlema vastavalt alltoodud normidele. „Kaitseväe distsipliin kohustab ülemat käsualuseid karistama seadustest ja käskudest üleastumiste, nende hooletu ja lohaka täitmise ja halva käitumise eest ning seadustes ettenähtud juhtudel neid andma kohtu alla. Samuti distsipliin nõuab, et ülem peab oma käsualuste eest isalikult hoolt kandma, olema nendele vastutulelikuks ja heatahtlikuks nõuandjaks nii teenistuses kui isiklikus elus ja hoidma neid eemale kõlbmatuist tegudest."

3. Distsiplinaarvõim. Distsiplinaar- ja kohtuvõimu vahekord.

Kaitseväes ülematel on õigus karistada alluvaid vähemate üleastumiste eest seadluses ettenähtud alustel. Seda ülemate õigust nimetatakse nende distsiplinaarvõimuks. Käsitledes distsipliini perekonnas nägime, et ka perekonnapeal on võim oma perekonna liikmete suhtes. Isa-ema võib karistada oma lapsi. Kuid need karistused, mida kasutatakse perekonnas, ei ole seadustes loetletud, vaid välja kujunenud teatud tavana. Karistused aga, mida oma alluvatele võivad määrata kaitseväeülemad, on seadluses üksikasjalikult kindlaks määratud, karistuste alam- ja ülemmäärad täpsalt ära tähendatud. Selles on oluline vahe, kui võrrelda perekonnapea võimu näiteks oma laste suhtes kaitseväeülema distsiplinaarvõimuga.

Ülemal on õigus anda alluvat ka kohtu alla. On süütegusid, mille eest karistatakse ainult distsiplinaarkorras. Need on peamiselt vähemad üleastumised või niisugused väärteod, mis on korda saadetud mitmesugustel süüdpehmendavatel asjaoludel (tähelepanematus, ettevaatamatus). Mõnede üleastumiste eest võib karistada kas distsiplinaarkorras või anda kohtu alla. Ülem otsustab, kas süüdlast karistada distsiplinaarkorras või anda kohtu alla. Kuid on süütegusid, mille eest ei saa karistada distsiplinaarkorras, vaid süüdlane tuleb anda kohtu alla.

4. Distsiplinaarkaristused ja nende määramine ajateenijatele.

A. Distsiplinaarkaristuste liigid. Ajateenijaid sõdureid (noori, reamehi ja kapraleid) ja allohvitsere võib karistada: 1) noomitusega, 2) karistustoimkondadega, 3) kasarmuarestiga, 4) kartseriarestiga, 5) ümberpaigutamisega alamale ametikohale, 6) alandamisega auastmes ja reameheks alandamisega.

Noomitusi avaldatakse nelja silma all, vastava kogu ees või käsukirjas. Vastava kogu all mõistetakse vähemalt kolme kaitseväelase juuresolek, kes on karistatavaga ametikohalt üheõiguslikud või temast kõrgemad.

Noomitus väljendub selles, et ülem, seletanud käsualusele tema üleastumise, ütleb või kirjutab: avaldan noomituse.

Karistustoimkonnad on kahesugused: karistustöötoimkonnad ja karistusteenistustoimkonnad.

Karistustöötoimkond seisab selles, et süüdlane määratakse majanduslikkudele töödele väljaspool järjekorda, vabastamata õppustest või muudest teenistuskohustest. Alammäär — 1 toimkond, ülemmäär — 8 toimkonda.

Karistusteenistustoimkond väljendub selles, et süüdlane määratakse väljaspool järjekorda sise- või garnisoniteenistusse. Alammäär — 1 toimkond, ülemmäär — 6 toimkonda.

Kasarmuarestiga (sõjalaevadel — laevaarest) karistatud kaitseväelane ei tohi selle karistuse kandmise kestel lahkuda oma kompani piirkonnast teenistusest vabal ajal. Külaliste vastuvõtt on temale keelatud. Kasarmuarestiga karistatute nimed kirjutatakse nähtavale kohale riputatud tahvlile. Alammäär — 24 tundi, ülemmäär — 21 ööpäeva.

Kartseriarestiga karistatud ajateenijaid peetakse kinni üksikult, lukustatud kambris kas garnisoni arestimajas või oma üksuse juures. Kartseriarestis olevatele ajateenijatele antakse söögiks leiba ja soola üldise normi järgi iga päev, samuti ka vett; sõduri harilikku toitu nad saavad igal kolmandal päeval. Magamiseks on paljad lavatsid. Keelatud on suitsetamine, kirjavahetus ja kõrvaliste isikutega kokkusaamine. Alammäär — 24 tundi, ülemmäär — 14 ööpäeva.

Sundusliku teenistusaja kestel üle 10 ööpäeva kartseriarestis oldud aeg tuleb ajateenijal teenida järele. Järeleteenitava aja eest karistatu ei saa palka.

Ümberpaigutamine alamale ametikohale seisab selles, et karistatu määratakse ametikohale, mis tema senisest ametikohast on madalam, kuid karistatu auaste jääb endiseks.

Auastmes alandamine. Ajateenijaid allohvitsere ja kapraleid võib auastmes alandada ühe astme võrra, kusjuures ei minda üle allohvitseride auastmetelt sõdurite (kaprali ja reamehe) auastmele.

Reameheks võib alandada ajateenijaid allohvitsere ja kapraleid, kusjuures nad paigutatakse ümber ka reamehe ametikohale.

Ülaltoodust selgub, et distsiplinaarkaristused algavad kergetest, nagu seda on näiteks noomitus nelja silma all, ja lõpevad raskematega.

B. Karistuse määramine tingimusi. Tingimusi määratud karistuse kandmine lükatakse edasi karistaja ülema poolt määratud tähtajani. Kui selle aja kestel karistatu ei saatnud korda samaraskelt või raskemalt karistatud üleastumist, siis kustutatakse tingimusi määratud karistus üldse. Vastasel korral aga viiakse tingimusi määratud karistus täide ja uue üleastumise eest määratakse kõvendatud karistus.

5. Kaebused.

Võib ette tulla juhuseid, kus ühel või teisel viisil rikutakse kaitseväelase teenistuslikke õigusi. Nende jaluleseadmiseks ning oma õiguslikkude huvide kaitseks kaitseväelastel on õigus avaldada kaebust.

Avaldatud kaebust ei saa võtta tagasi. On keelatud avaldada põhjendamata või valekaebusi. Et nendest hoiduda ning ülemust nendega asjata mitte koormata, peab kaebaja enne kaebuse avaldamist põhjalikult tutvuma kaebuste avaldamise korraga. Ta on kohustatud otsima vastavatest seadustest, määrustikkudest ja eeskirjadest õiendusi või küsima nõu vahetult ülemalt. Viimasel ei ole õigust keelata kaebuse avaldamist.

Kaebuste kohta tehtud otsus antakse sõduritele ja allohvitseridele teada kompaniülema kaudu. Kui kaitseväelane pole saanud vastust esitatud kaebuse kohta ühe kuu jooksul, siis ta on õigustatud küsima selle kohta teateid oma vahetult ülemalt. Samuti on tal õigus kaebust korrata.

Kui kaebaja pole rahul tehtud otsusega, siis tal on õigus kahe nädala jooksul kaevata edasi kaebuse otsustaja vahetule ülemale. Edasikaebuses tuleb tähendada motiivid, mille põhjal kaebaja ei jäänud otsusega rahule. Edasikaebamise õigus on ka sellel kaitseväelasel, kelle peale kaebus tõstetud.

Kolmas jagu.

Algmõisted väeliikidest, võitlusvahendite kasutamisest ja lahingutegevusest.

Üheteistkümnes peatükk.

VÄELIIKIDE OMADUSED.

1. Jalavägi.

A. Omadused ja ülesanded. Jalavägi on peamine väeliik. Ta kandvaks jõuks on relvastatud inimene. Jalaväe ülesanne on vastase hävitamine lähedamaavõitluses. Jalavägi saab teotseda igasugusel maastikul nii päeval kui ööl, vaatamata ilmale. Ta võib iseseisvalt, oma relvade abil lahingut ette valmistada, läbi viia ja saavutatud edu kasutada. Vallutatud positsiooni jalavägi suudab kaitsta, lüües tagasi vastase vastulööke. Need on jalaväe tugevad küljed. Kuid jalaväel on ka nõrku külgi, mille tõttu lähebki vaja teisi väeliike.

Jalaväe relvade tuli on võimetu vastase suurtükkide, kõrgemal lendavate lennukite ja välikindlustiste vastu. Jalaväel on väike liikumiskiirus — normaalselt päeval 4 km, öösi 3 km tunnis — seepärast ta ei suuda toimetada kaugeluuret ega teotseda küllaldase eduga vastase jälitamisel või muus olukorras, kus nõutav kiire liikumine. Jalaväel on raske ületada omal jõul mitmesuguseid tõkkeid ja takistusi, viia läbi laiaulatuslikke välikindlustamise töid j.n.e. Neil põhjustel jalavägi harilikult teotseb teiste väeliikide toetusel. Kuid ka teotsedes koos teiste väeliikidega, jalavägi otsustab lahingu, andes vastasele lõpliku hoobi. Selle ülesande jalavägi võib täita siis, kui ta teotseb julgesti ja oskusega, kasutades osavasti maastikku, oma relva, labidat ja teisi võitlusvahendeid.

B. Organisatsioon ja relvastus. Jalaväe iseseisvad väeosad on jalaväerügement ja üksik jalaväepataljon.

Jalaväerügement koosneb staabist, pataljonidest (harilikult 3), erikomandodest ja tagalaosadest. Meie pataljonis (joon. 55) on 3 laskurikompanit ja 1 kuulipildurikompani. Pataljoni tegevuse piirides saavutatakse kõikide jalaväe relvade koostöö lahingus.

Üksik jalaväepataljon erineb organisatsiooniliselt harilikust pataljonist seega, et üksiku jalaväepataljoni koosseisu kuuluvad peale kompanite veel erikomandod ja tagalaosad.

Kompani jaguneb rühmadeks, rühmad jagudeks. Meie laskurirühmas on 2 laskuri- ja 2 kergekuulipildurijagu.

Jalaväe relvad jagunevad individuaalseteks, mida käsitseb üks võitleja, ja kollektiivseteks, mille teenimiseks on vaja rohkem kui üks võitleja. Individuaalrelvad on: püss täägiga, püstol-kuulipilduja, püstol, käsi- ja püssigranaat; kollektiivrelvad — kergekuulipilduja, raskekuulipilduja, jalaväesuurtükk ja miinipilduja.

Püssi omadused on kirjeldatud 15. peatükis.

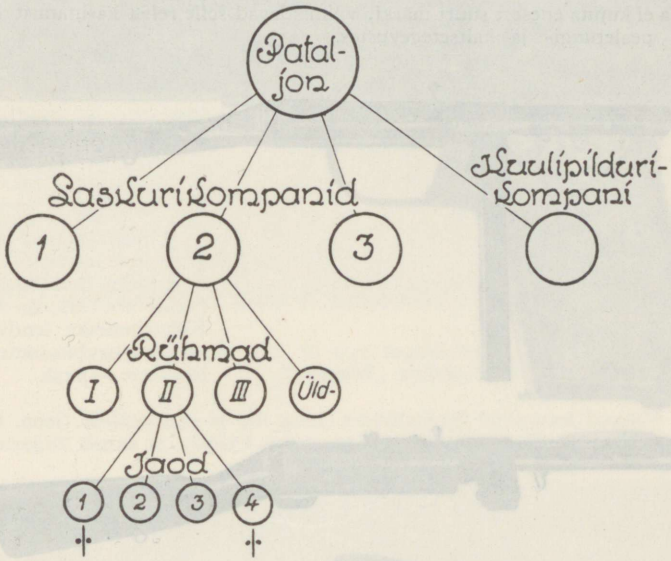

Joon. 55. Pataljoni organisatsioon.

Püstol-kuulipilduja (joon. 56) on püstolipadrunitega automaattuld (s.o. tuld, mis kestab vahetpidamata kuni triklile vajutamise lõpetamiseni) andev relv. Tulekiirus kuni 9—10 lasku sekundis. Püstol-kuulipildujaga on võimalik tulistada igast asendist, ka käigul. Seda relva tarvitatakse kõige lähematel kaugustel: rünnakul, rünnaku tagasilöömisel, võitlustes metsades, asulates, kaevikute ja tõkete vallutamisel, luurel.

Püstol (joon. 57) on automaatse laadimisega kerge käsi-tulerelv enesekaitseks ja võitluseks kõige väiksematel kaugustel.

Käsigranaadi viske ulatus on 30 —40 m. Tugevad viskajad heidavad ka üle 50 m. Neil kaugustel käsigranaat täiendab teisi jalaväe relvi, kuid ei asenda neid. Käsigranaate tarvitatakse lähedamaa võitlustes kaevikutes, asulates ja metsades. Granaadivõitlus on tugeva moraalse mõjuga, kuid harilikult lühikese kestusega.

Püssigranaat heidetakse erilise abinõu ja padruni abil kaitseväe püssist. Püssigranaadil on järsk lendjoon, mis võimaldab kaevikutes, ühen-

duskraavides, laskepesades ja muudes katmata kindlustistes varjul olevate märkide tabamist. Püssigranaadi lennukaugus on keskmiselt 500 meetrit.

Kergekuulipilduja — kk — (joon. 58) on ühe mehe poolt kantav, püssipadrunitega laskev tulerelv, millest on võimalik anda kiiret automaattuld. Kindel töötamine kk-ga on võimalik 600—700 meetrini. Hea sihtur võib anda vaenlast maashoidvat tuld veel isegi 1000 m kauguselt. Suurematel kaugustel kk tuli on mõjuta. Kk võrdlemisi väike raskus (8—12 kg) ja asjaolu, et ta ei kujuta enesest suurt märki, võimaldavad selle relva kasutamist kõikides pealetungi- ja kaitsetegevustes.

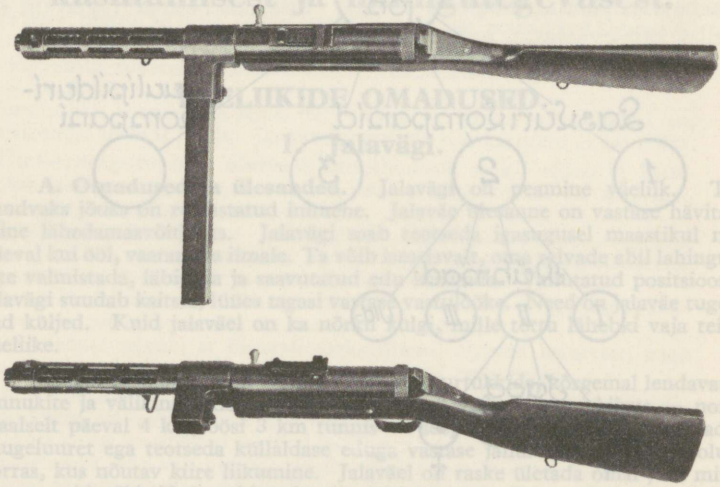

Joon. 56. Püstol-kuulipilduja.

Raskekuulipilduja — rk — (joon. 59) on kindlale alusele asetatud automaat-tulerelv. Ta on varustatud mehaaniliste raua tõste- ja pöördeabinõudega; töötab püssipadrunitega. Mõjuvtule ulatus kõrgete ja sügavate märkide pihta on kuni 2000 m, kaudse sihtimise juures isegi kuni 2300 m — harilikkude püssipadrunitega ja kuni 3500 m — suurte kauguste peale laskmiseks määratud erilaskemoona tarvitamisel; kaugustel üle 800 m tabava tule saavutamine nõuab väga täpsat kaugusemääramist ja ilmastiku mõju arvestamist; suurim mõju on rk pikitulel kaugustel kuni 800 m.

2. Suurtükivägi.

A. Omadused ja ülesanded. Suurtükiväe peamiseks omaduseks on tugev tulejõud. Võrreldes teiste relvadega, suurtükid omavad suurt laskeulatust. See võimaldab üksteisest kaugel asuvate patareide tule koondamist ühe märgi pihta.

Suurtükiväg abistab jalaväge ja teisi väeliike nende ülesannete täitmisel, hävitades või halvates vastast oma tulega.

Suurtükiväg suudab anda tabavat tuld siis, kui ta näeb tulistatavat märki ja oma tule tagajärgi. Halbades vaatluse tingimustes (udu, öö, tugev

Joon. 57. Püstol.

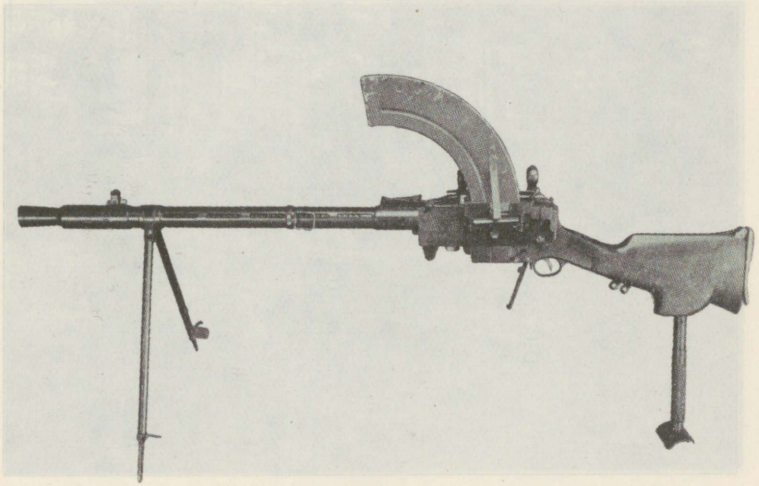

Joon. 58. Kergekuulipilduja „Madsen".

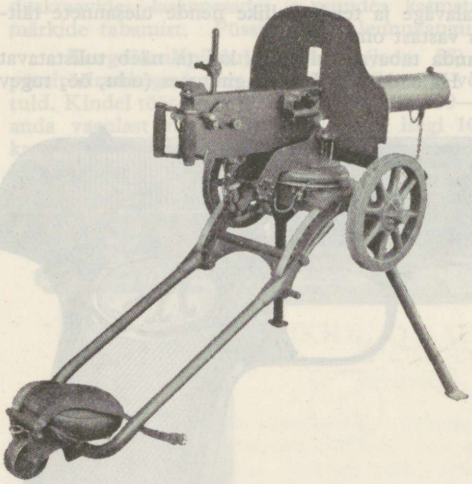

Joon. 59. Raskekuulipilduja „Maksim".

lumesadu j.n.e.) on suurtükitule tabavus väike. Suurtükivägi võib tulistada ainult kohal olles. Positsioonile asumine, vaatluse ning side loomine ja märkide kindlakstegemine nõuab aega.

B. Organisatsioon ja relvastus. Suurtükiväe organisatsiooni algüksuseks on suurtükk. Suurtükkidest moodustatakse rühmad, rühmadest patareid, patareidest grupid.

Oma tule omadustelt suurtükid jagunevad kahuriteks ja haubitsateks (joon. 60, 61 ja 62). Kahurimürsku lendjoon on lame, haubitsamürsku lendjoon — järsk.

Mürsud jagunevad šrapnellideks (joon. 63) ja granaatideks (joon. 64). Šrapnell seatakse lõhkemiseks õhus, maapinna ligidal; ta annab lõhkemisel

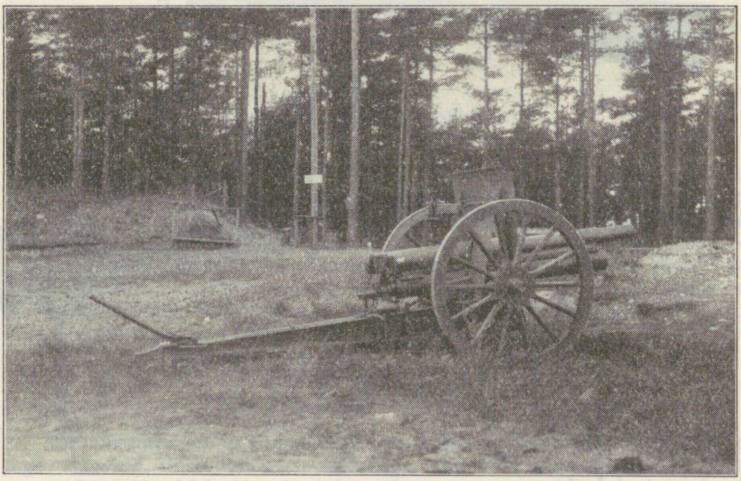

Joon. 60. 76 mm vene kahur.

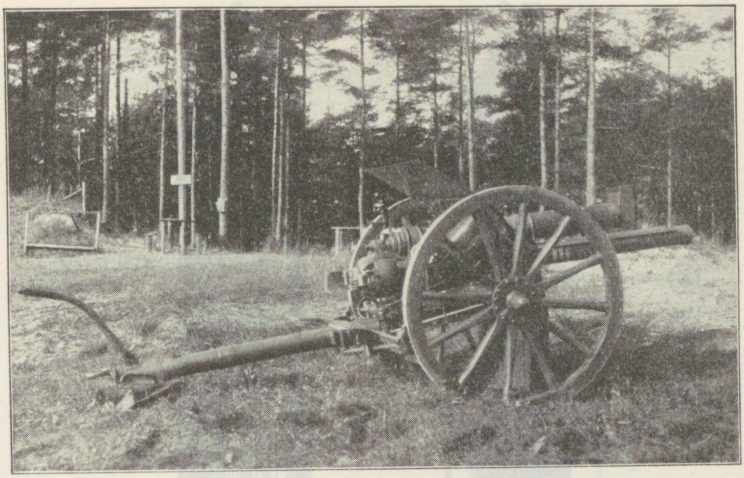

Joon. 61. 84 mm inglise kahur.

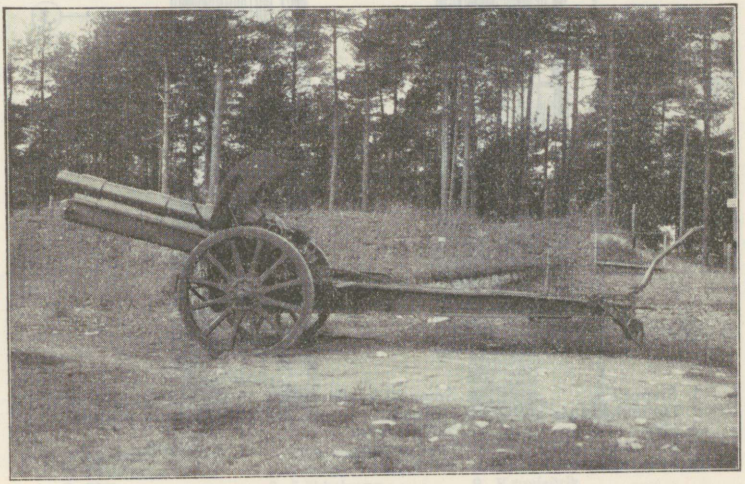

Joon. 62. 150 mm saksa väljahaubits.

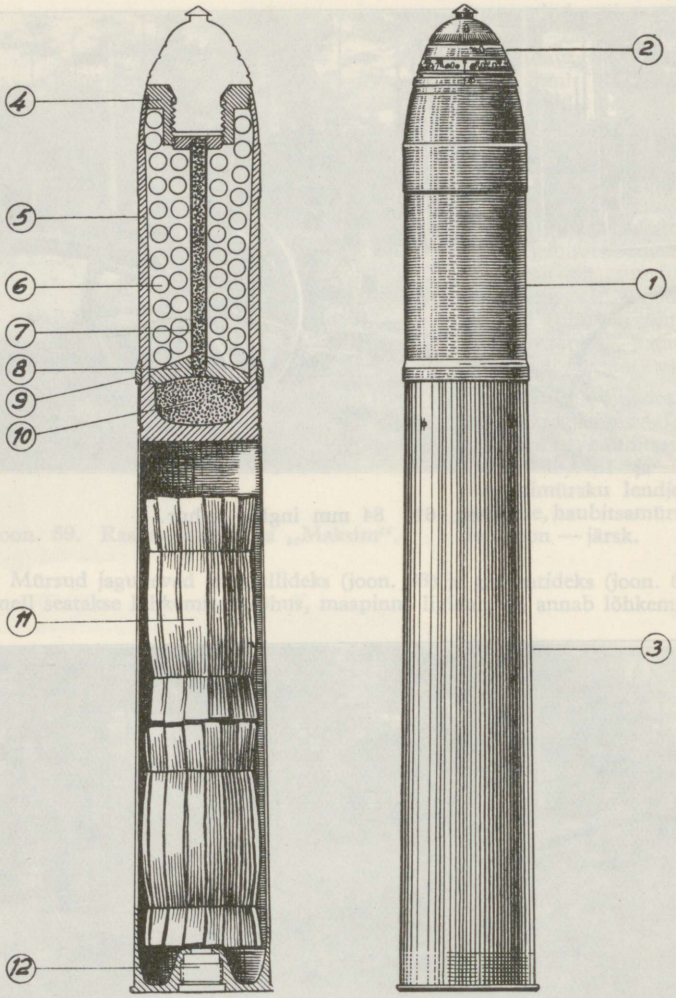

1. Šrapnell.
2. Distants-süütaja.
3. Hüls.
4. Vahepuss.
5. Šrapnelli kann.
6. Šrapnelli kuulid (paiskelaeng).
7. Tsentraaltoru.
8. Diafragma.
9. Juhtvöö.
10. Must rohi.
11. Viskelaeng (suitsuta rohi).
12. Kruvisütik.

Joon. 63. Šrapnell.

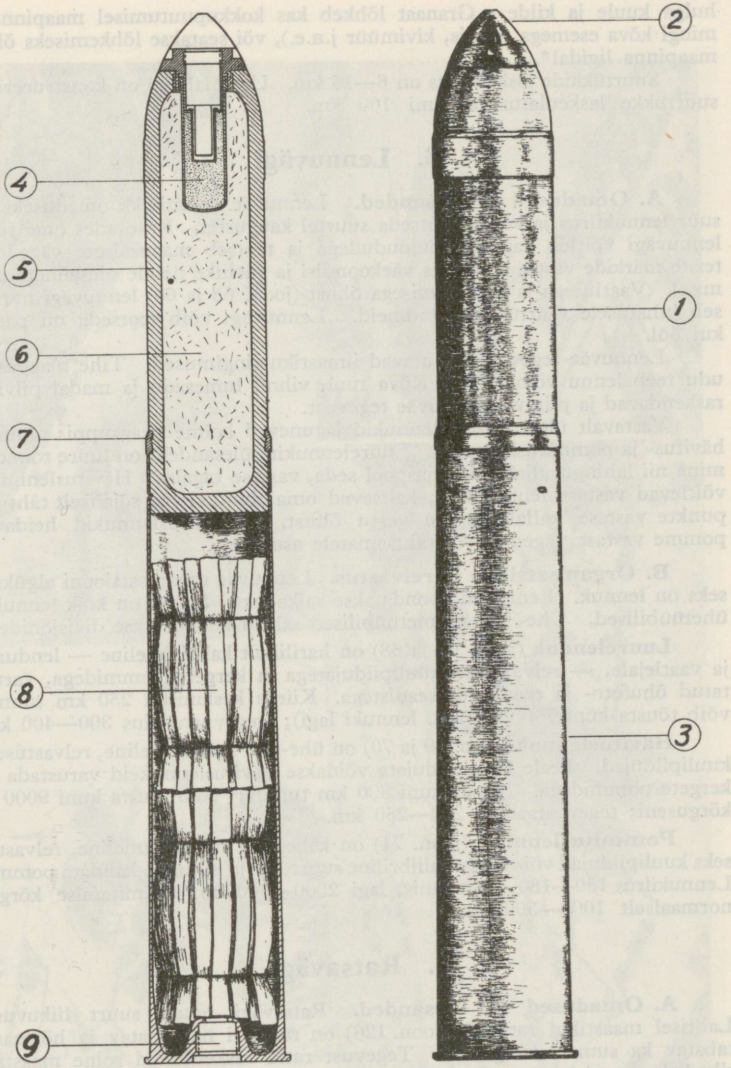

1. Granaat.
2. Plahvataja.
3. Hüls.
4. Detonaator.
5. Granaadi kann.
6. Löhkelaeng.
7. Juhtvöö.
8. Viskelaeng (suitsuta rohi).
9. Kruvisütik.

Joon. 64. Granaat.

hulga kuule ja kilde. Granaat lõhkeb kas kokkupuutumisel maapinnaga, mingi kõva esemega (ehitis, kivimüür j.n.e.), või seatakse lõhkemiseks õhus, maapinna ligidal*.

Suurtükkide laskeulatus on 6—15 km. Uusimal ajal on konstrueeritud suurtükke laskeulatusega kuni 100 km.

3. Lennuvägi.

A. Omadused ja ülesanded. Lennuväe peamiseks omaduseks on suur lennukiirus ja võime teotseda suurtel kaugustel. Kasutades oma relvi, lennuvägi võitleb vastase õhujõududega ja teotseb maapealsete vägede ja teiste märkide vastu, abistades väekoondisi ja väeliike nende ülesannete täitmisel. Vaatlusega ja pildistamisega õhust (joon. 65 ja 66) lennuvägi muretseb juhatusele väärtuslikke andmeid. Lennuvägi võib teotseda nii päeval kui ööl.

Lennuväe tegevust mõjutavad ilmastiku tingimused. Tihe maapealne udu teeb lennu võimatuks. Kõva tuul, vihm, lumesadu ja madal pilvitus raskendavad ja piiravad lennuväe tegevust.

Vastavalt ülesannetele lennukid jagunevad kolme peagruppi: luure-, hävitus- ja pommituslennukid. Luurelennukite ülesandeks on luure toimetamine nii lahinguväljal kui väljaspool seda, vastase tagalas. Hävituslennukid võitlevad vastase lennukitega, kaitsevad oma õhujõude ja sõjaliselt tähtsaid punkte vastase kallaletungide vastu õhust. Pommituslennukid heidavad pomme vastase vägedele või tähtsamatele asutistele.

B. Organisatsioon ja relvastus. Lennuväe organisatsiooni algüksuseks on lennuk. Lennukid koondatakse salkadeks. Salgas on kõik lennukid ühetüübilised. Ühe- või mitmetüübilised salgad koondatakse divisjonideks.

Luurelennuk (joon. 67 ja 68) on harilikult kaheistmeline — lendurile ja vaatlejale, — relvastatud kuulipildujatega ja kergete pommidega, varustatud õhufoto- ja raadioside-seadistega. Kiirus keskmiselt 250 km tunnis; võib tõusta kuni 7000 m (n.n. lennuki lagi); tegevusraadius 300—400 km.

Hävituslennuk (joon. 69 ja 70) on ühe- või kaheistmeline, relvastuseks kuulipildujad. Peale kuulipildujate võidakse hävituslennukeid varustada ka kergete pommidega. Kiirus kuni 300 km tunnis; võib tõusta kuni 9000 m kõrguseni; tegevusraadius 200—250 km.

Pommituslennuk (joon. 71) on kahe- või mitmeistmeline, relvastuseks kuulipildujad või väikesekaliibriline suurtükk ja suurem kandam pomme. Lennukiirus 150—180 km tunnis, lagi 2000—6000 m, pommitamise kõrgus normaalselt 1000—3000 m.

4. Ratsavägi.

A. Omadused ja ülesanded. Ratsavägi omab suurt liikuvust. Lahtisel maastikul ratsanik (joon. 126) on raskesti moondatav ja hõlpsasti tabatav ka suurtel kaugustel. Tegevust ratsa raskendavad soine maastik, tihedad metsad ja sügav lumekate.

---

* Lõhkemata mürsud on ohtlikud, sest nad võivad lõhkeda löögist, tules ja mitteasjatundlikul koostvõtmisel.

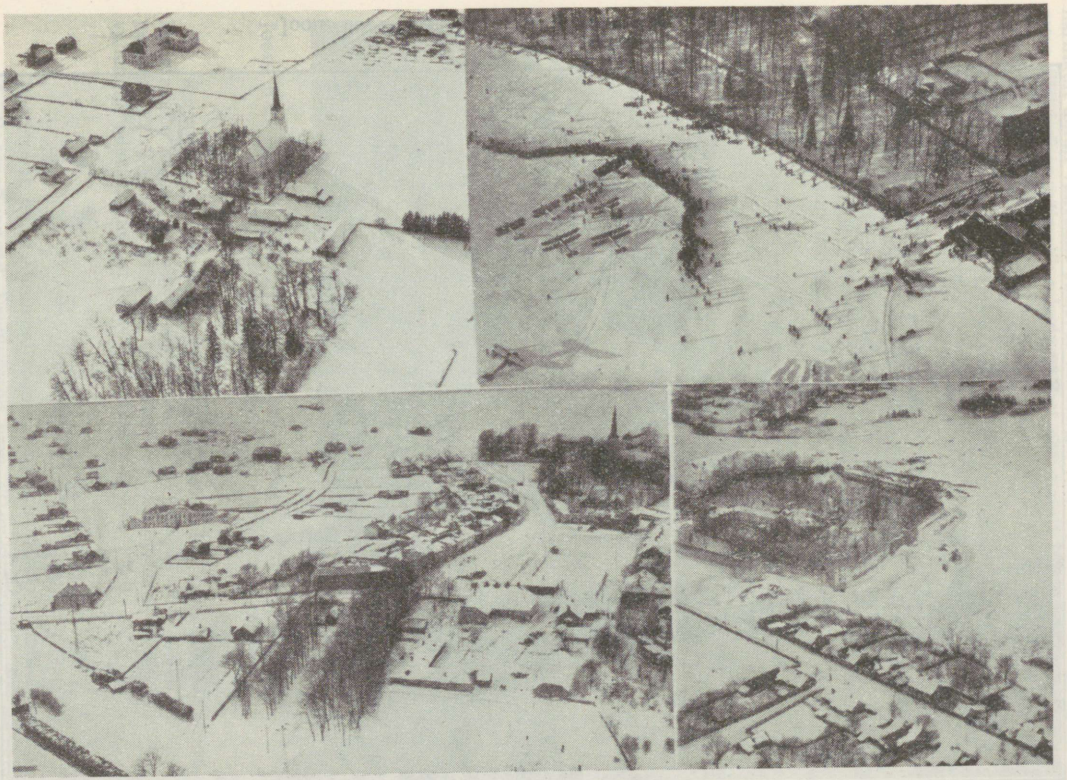

Joon. 65. Ülesvõtteid õhust.

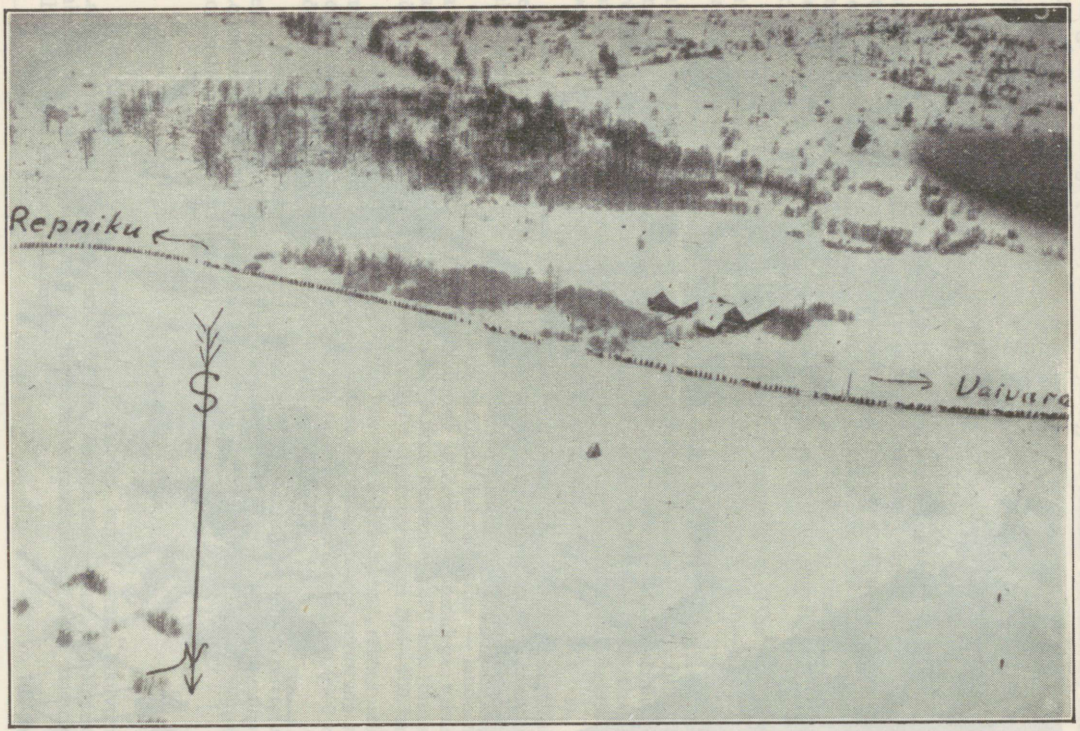

Joon. 66. Ülesvõte õhust. Näha rännakukolonn.

Ratsavägi võib teotseda lahingus ratsa ja jala. Lahing ratsa on võimalik harilikult ainult vähemate ratsaväe üksustega. Ratsaosad astuvad lahingusse ratsa siis, kui on võimalik tabada vastast ootamatult kiire, lühikese, hoogsa löögiga. Kui ootamatust saavutada võimata või kui maastik tegevust ratsa ei võimalda, siis ratsaüksused võitlevad jala.

Ratsaväe peamised tegevusalad on luure, teotsemine tiibadel, katteülesanded ja jälitamine. Neid ülesandeid ta võib täita kas iseseisvalt või koos teiste väeliikidega.

B. Organisatsioon ja relvastus. Meie ratsaväerügement koosneb staabist, ratsaeskadronidest, kuulipilduri-eskadronist, suuskratturi-eskadronist, erikomandodest ja tagalaosadest. Eskadron vastab umbes jalaväe kompanile ning jaguneb rühmadeks, rühmad jagudeks. 2—3 eskadroni, koondatud ühise juhatuse alla, moodustavad ratsaväedivisjoni.

Joon. 67. Luurelennuk „Hawker Hart" ratastel. Mootor „Rolls-Royce" 525 HP. Maksimaalne kiirus 280 km/t.

Ratsaväe relvadeks on: piik, mõõk (terarelvad), püss täägita, püstol, käsigranaat, kerge- ja raskekuulipilduja. Oma tulejõudu ratsavägi kasutab jalastatult. Tarvidus määrata sealjuures osa meeskonnast hobuste juurde vähendab jalaväelahingust osavõtva ratsaväe arvu.

5. Soomusvägi.

Soomusväe hulka kuuluvad soomusrongid, tankid ja soomusautod.

A. Soomusrongid. Soomusrong (joon. 72) on kiirestiliikuv (25—40 km tunnis) võitlusvahend. Ta mõjub oma suurtükkide ja kuulipildujate tulega; meeskond on kaitstud ka soomust läbistavate püssikuulide ja mürsukildude eest.

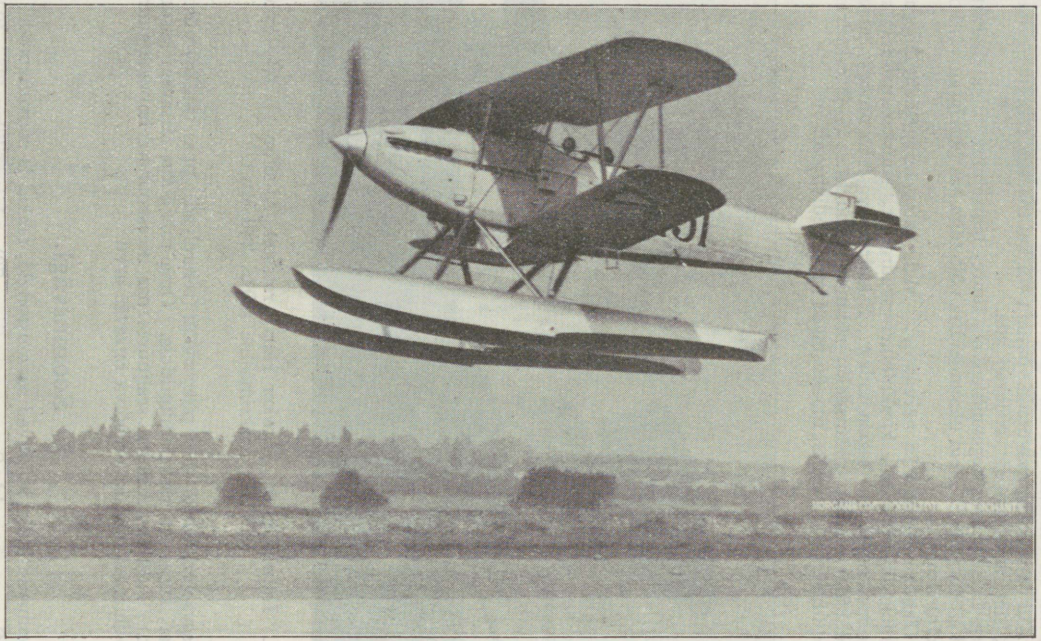

Joon. 68. Luurelennuk „Hawker Hart“ pontoonidel.

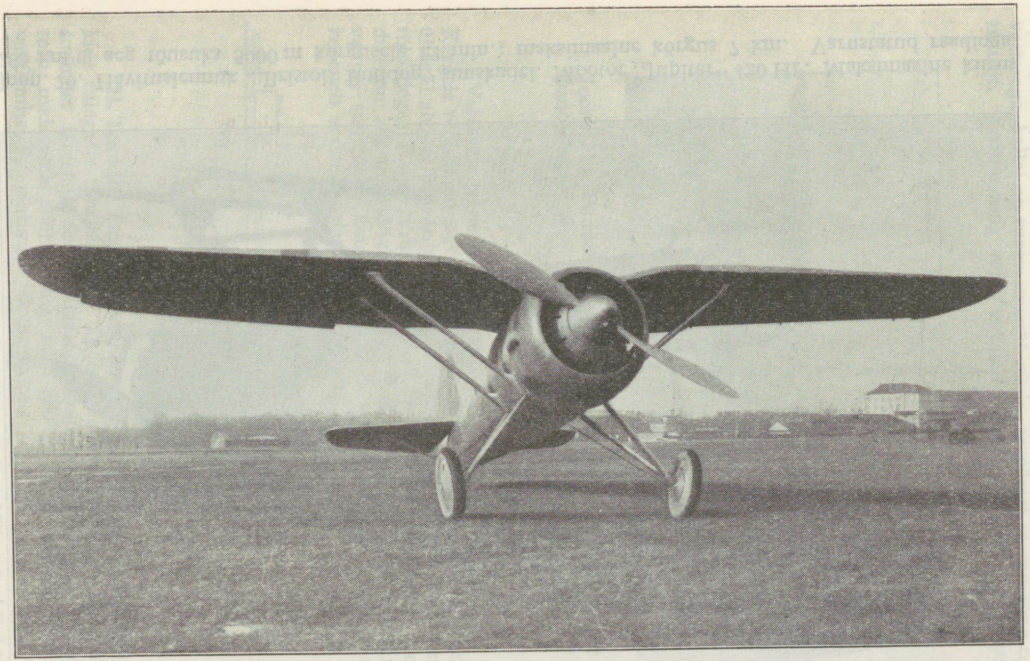

Joon. 69. Hävituslennuk „P. XI“. Mootor „Mercury“ 500 HP. Maksimaalne kiirus maapinna lähedal 300 km/t, 4000 m kõrgusel 350 km/t; aeg tõusuks 5000 m kõrgusele 6 min. 45 sek., maksimaalne kõrgus (lagi) 10 km.

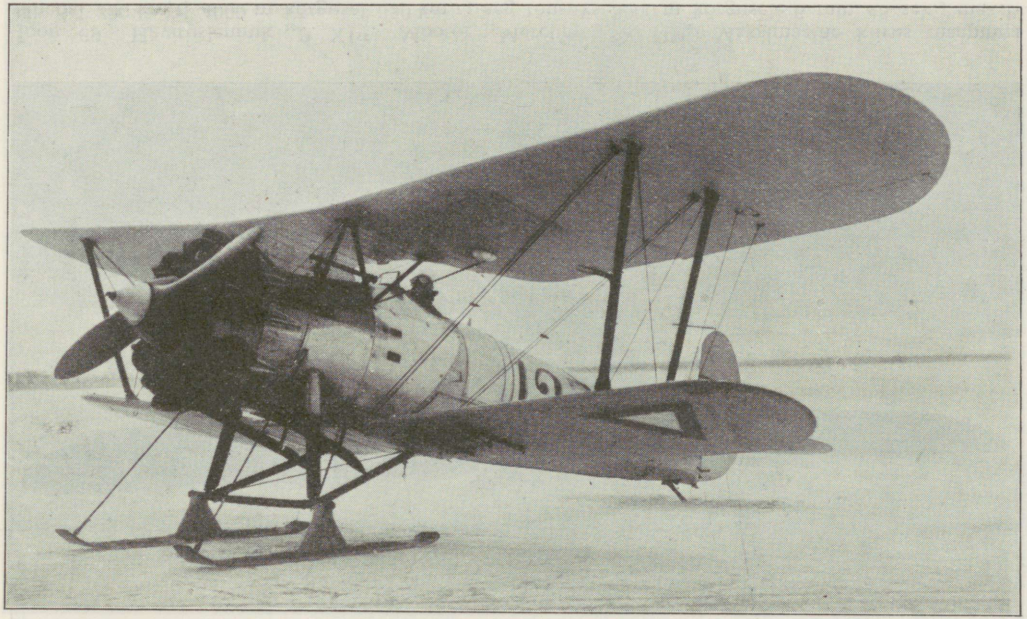

Joon. 70. Hävituslennuk „Bristoll Bulldog“ suuskadel. Mootor „Jupiter“ 420 HP. Maksimaalne kiirus 265 km/t; aeg tõusuks 5000 m kõrgusele 12 min.; maksimaalne kõrgus 7 km. Varustatud raadioga.

Soomusrong võib liikuda ainult raudteeliinil ja kujutab endast suurt märki. Raudteeliini asukoht harilikult on täpsalt teada vastasele ning hõlpsasti purustatav. Soomusrong ei ole võimeline pidama kestvaid tulelahinguid vastasega, kellel on tugev suurtükivägi; seepärast soomusrong teotseb ootamatult. Soomusrong vajab aegajalt varustamist veega ja küttematerjaliga.

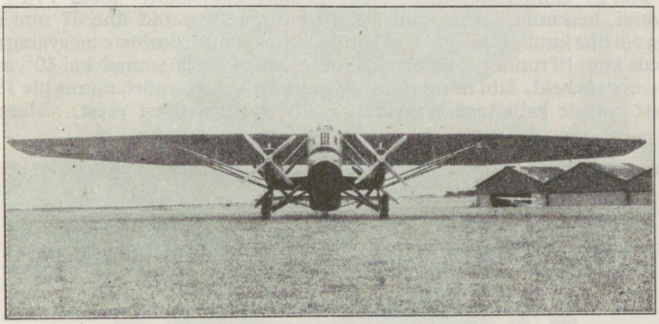

Joon. 71. Pommituslennuk „Farman 220", 4 mootorit „Hispano-Suiza" 650 HP, kandejõud 4 tonni, maksimaalne kiirus 220 km/t, reisukiirus 180 km/t.

Vastavalt relvastusele soomusrongid jagunevad kergeteks ja rasketeks. Kergele rongile on asetatud kerged suurtükid ja dessantosa; viimane teotseb ühistel alustel jalaväega. Rasked soomusrongid on varustatud raskete suurtükkidega. Kerge ja raske rong koos moodustavad divisjoni. Soomusrongide divisjon koosneb löögiosadest ja baasist. Löögiosade koosseisu kuuluvad vedur, suurtüki-, kuulipildujate- ja dessantvagunid ja platvormid. Baas koosneb vedurist, elamis- ja majandusvaguneist.

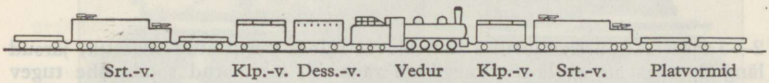

Joon. 72. Soomusrongi löögiosa.

B. Tankid. Tank teotseb kuulipildujate või väikesekaliibriliste suurtükkide tulega ja murdejõuga. Ta on kaetud soomusega, mis läbistamatu ka soomust läbistavatele kuulidele ja mürskude kildudele. Tankil on liikuv torn, mida võib pöörata ringi kuni 360°. Tanki meeskond on keskpärastes vaatlemise ja sihtimise tingimustes.

Tankid jagunevad rasketeks ja kergeteks. Nii rasked kui kerged tankid on väga mitmesugust tüüpi ning erinevate omadustega. Allpool toome näiteina ühe raske ja ühe kerge tanki iseloomustuse.

Raske tank „Mark V" (joon. 73). Kaal 32 tonni, kiirus kuni 7 km tunnis, relvastuseks üks 57 mm suurtükk ja 5 kuulipildujat. Mahutab kütte- ja määrdeaineid 10 tundi kestvaks sõiduks. Sõidab üle tõusudest, mis ei ole järsumad kui 45°; ületab kuni 2,5 m laiusi kraave; murrab igasuguseid traattõkkeid ja kuni 35 sm läbimõõduga üksteisest eemal asuvaid puid ja kivimüüre paksusega kuni 50 sm. Tanki meeskonnaks on 4—6 meest.

Kerge tank „Renault" (1917 a. konstruktsioon; joon. 74). Kaal 6,5 tonni, keskmine kiirus kuni 5 km tunnis, relvastatud ühe 37 mm suurtükiga või ühe kuulipildujaga. Ühekordse kütte- ja määrdeainete tagavaraga võib teotseda kuni 10 tundi. Võib ületada tõuse, mis ei ole järsumad kui 40°, murda maha traattõkkeid, läbi murda kuni 40 sm paksuse kivimüüri, minna üle 180 sm laiusest vabade kallastega kraavidest ja 70 sm sügavusest veest. Meeskond

Joon. 73. Raske tank „Mark V".

2—3 meest. Suurekaliibrilise suurtükiväe tulega purustatud maastik, järsud längud, sügavate ja laiade kaevikute rägastik, läbimatud sood, tihe tugev mets ja sügavad veekogud moodustavad läbimatu tõkke kergetele tankidele. Sügav lumi raskendab kergete tankide tegevust.

Kirjeldatud tankid olid tarvitusel Maailmasõjas. Pärast seda on ehitatud uusi tanke, mis tunduvalt ületavad ülalkirjeldatuid oma võimsusega ning omadustega, eriti kiirusega: maastikul keskmiselt kuni 15—20 km tunnis (joon. 75 ja 76).

Tankide vähimaks üksuseks on rühm, mis teotseb alati koos. Rühmad on koondatud kompaniteks.

Tankivastane võitlus. Tankivastast võitlust peavad korraldama kõik väeliigid oma ülesannete ja võimete kohaselt. Võitluse edu eeltingimuseks on julgus ja osavus tankivastase kaitse teostamisel ja vastase tankide omaduste ning tegevusviiside tundmine.

Joon. 74. Kerge tank „Renault".

Parimaks kaitseks tankide vastu on looduslikud tõkked (sügavad jõed, järved, kuristikud, sood, tihedad metsad j.n.e.), mida tuleb kasutada igal juhul, kui seda võimaldab olukord. Looduslikkude tõkete puudumisel ehitatakse tankivastased tõkked kunstlikult, mille kohta ligemalt vt. 17. ptk. p. 8, E.

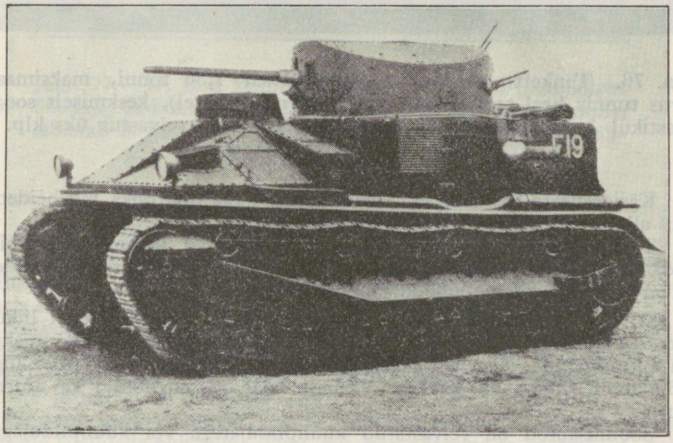

Joon. 75. Tank „Vickers Mk II". Kaal 12 tonni, kiirus maastikul kuni 25 km tunnis, tegevusraadis 220 km, relvastus 3 klp. ja 47 mm suurtükk, 5 meest.

Aktiivseks võitluseks tankide vastu jalavägi kasutab automaatrelvi, püsse, käsigranaate ja juurdeantud või koosseisu kuuluvaid suurtükke.

Jalaväe relvade tähtsamaks märgiks on tankidele järgnev vastase jalavägi; viimast tuleb tankidest eraldada ja hävitada. Tankide tulistamiseks kuulipildujaid ja üksikuid häid laskureid varustatakse soomustläbistava laskemoonaga. Hariliku laskemoonaga tulistatakse vaatluspilusid, et pimestada tanki meeskonda. Tulistamine peab sünidma kõige lähematelt kaugustelt (50—100 m) ja vastasele täiesti ootamatult. Selleks kuni vastase tankide ilmumiseni vastavale kaugusele tankivastaseks kaitseks määratud relvad asuvad täiesti varjatult ning ei võta osa tulevõitlusest.

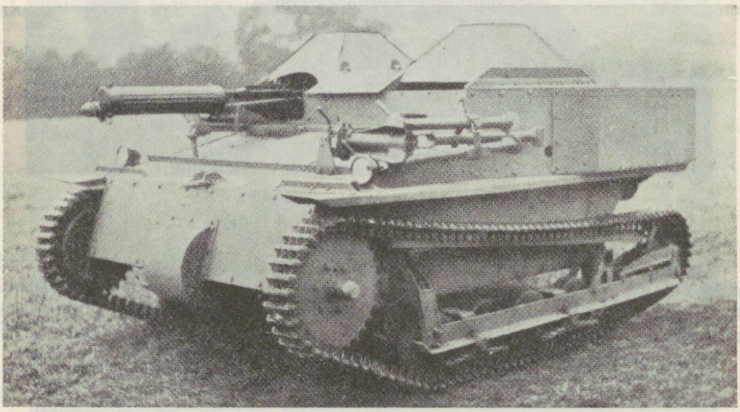

Joon. 76. Tankett „Garden Lloyd". Kaal 1,36 tonni, maksimaalne kiirus tunnis heal teel kuni 42 km (500 m ulatusel), keskmiselt soodsal maastikul kuni 16 km, tegevusraadius 160 km, relvastus üks klp. või 47 mm suurtükk, 2 meest.

Käsigranaate kasutatakse seotult mitmekaupa puntraiks, mis heidetakse tanki alla kõige lähematelt kaugustelt.

Tankivastased suurtükid (joon. 77) hävitavad tanke otselaskmisega lähedatelt kaugustelt. Suurtükid asetatakse varjatult nendesse raioonidesse, kus on oodata vastase tankide lähenemist.

D. Soomusautod. Soomusautod on kahte tüüpi: teedel liikuvad (joon. 78) ja teedel ja maastikul liikuvad (joon. 79). Raskus ja liikumiskiirus väga mitmesugune, olenevalt süsteemist. Keskmiseks raskuseks tuleb lugeda 4—6,5 tonni, kiirus 25—50 km. Viimasel ajal on saavutatud ka suuremat kiirust.

Soomusautod on relvastatud kuulipildujatega või kuulipildujaga ja väikesekaliibrilise suurtükiga. Soomus kaitseb meeskonda jalaväe tule ja kergete mürskude kildude eest. Soomusautode tuli on mõjuv ainult lahtiste märkide pihta lähedail kaugustel. Soomusautod ei suuda iseseisvalt läbi viia pikema vältusega tulevõitlust.

Teedel liikuvate soomusautode tegevus on olenev teedevõrgust, tee pinna omadustest, mida võib muuta lõhkumisega, samuti ka tee laiusest ja võimalusest teed sulgeda. Pehme pinnaga (liiv, sügav muda või lumi) ja kitsamad kui 2,5 m teed, samuti sügavad augud ja tõusud üle 25—30° takistavad tähendatud tüüpi soomusautode liiklemist.

Maastikul liikuvad soomusautod sarnanevad oma omaduste ja tegevuse iseloomu poolest suurel määral moodsate tankidega, mistõttu nende vastu võitlemine on samasugune, kui tankivastane võitlus.

Soomusautosid harilikult kasutatakse rühmadena (2—3 soomusautot), erijuhtudel üksikult.

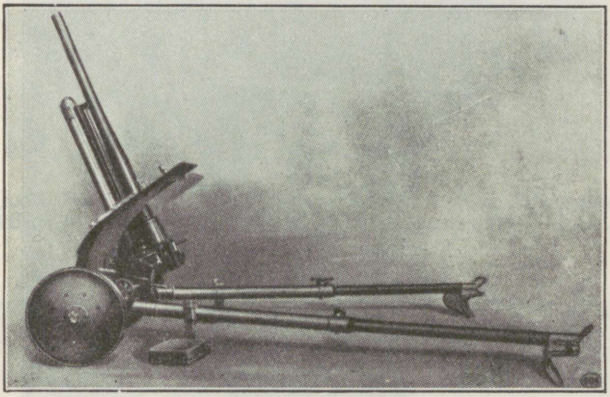

Joon. 77. 47. mm Boforsi tehase kahur „L/33". Algkiirus 560 m/s, laskekaugus 6600 m, laskekiirus 30 lasku minutis, läbistab 40 mm-paksuse soomuse 920 m kauguselt (90° pihtamisnurga juures).

6. Inseneriväg i.

Inseneriväe ülesandeks on väekoondiste ja väeliikide abistamine lahingus, liikumisel ja puhkusel. Vastavalt erialalistele ülesannetele inseneriväg i koosneb side-, pioneri-, gaasikaitse- ja teedeosadest.

Sideosade ülesandeks on tehniliste sideühenduste loomine ja alaline sideteenistus nendel ühendustel. Sideosad (jaod, rühmad, kompanid) moodustavad sidepataljoni; oma ülesannete täitmiseks sideosad määratakse väekoondiste ja väeosade käsutusse.

Pioneriosade ülesanne on: kaitsepositsioonide organiseerimine, maanteede ja sildade ehitamine (joon. 80), parandamine ja korrashoid, teiste väeliikide abistamine lahingus, purustus- ja miinitööd.

Gaasikaitseosade (g-osade) peamine ülesanne on gaasiga mürgitatud maa-alade puhastamine gaasist ja väeliikide abistamine gaasikaitse korraldamisel. G-osad määratakse väekoondiste käsutusse.

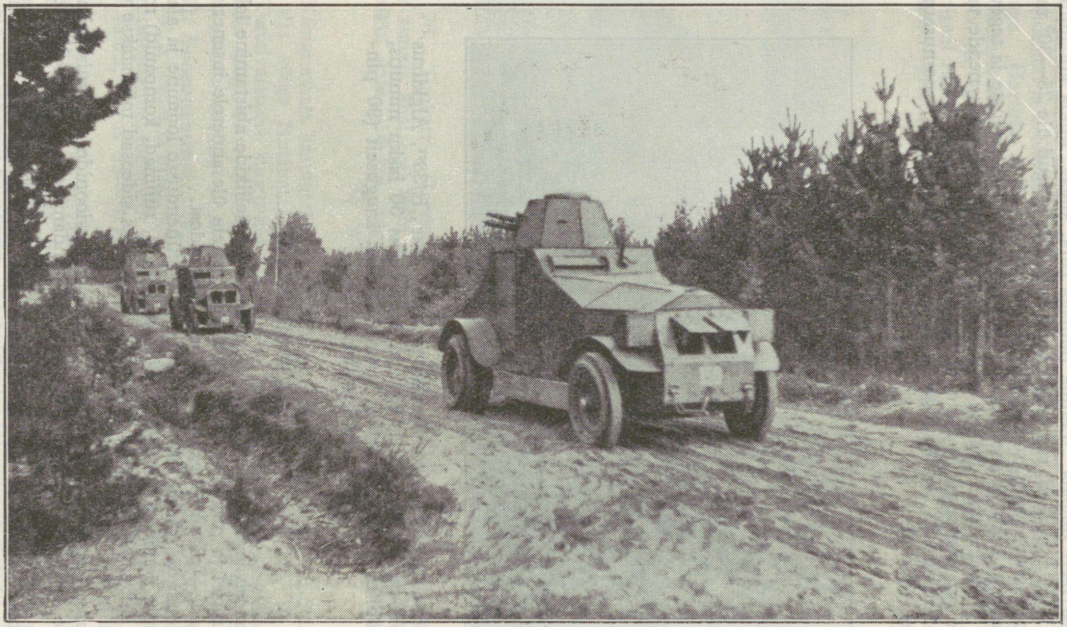

Joon. 78. Soomusautode rühm.

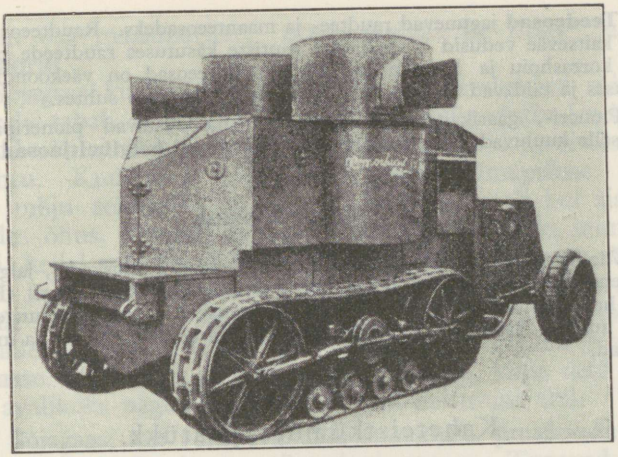

Joon. 79. „Austin“ pooltank-soomusauto. Kaal 5,8 tonni, kiirus maastikul kuni 15 km tunnis, tegevusraadius 100 km, relvastus 2 klp., 5 meest.

Joon. 80. Kiirsild.

Teedeosad jagunevad raudtee- ja maanteeosadeks. Raudteeosad teotsevad kaitseväe vedusid korraldavate asutiste käsutuses raudteede parandamise, korrashoiu ja kasutamise alal. Maanteeosad on väekoondise juhi käsutuses ja täidavad analoogilisi ülesandeid maanteede suhtes.

Pioneri-, gaasikaitse- ja teedeosad moodustavad pioneripataljoni. Peale selle kuuluvad pioneripataljoni koosseisu veel **helgiheitjaosad.**

7. Kerged osad.

Väeliikidest need osad, mis liiguvad hobustel, suuskadel, jalgratastel või mehaanilistel veovahenditel, nimetatakse kergeteks osadeks. Kergete osade hulka kuuluvad seega ratsaväe, soomusväe ja suuskratturite osad, samuti autodel, vankritel ja regedel liikuvad jalaväe, suurtükiväe ja inseneriväe osad.

Kaheteistkümnes peatükk.

SÕJAGAAS.

1. Sõjagaas võitlusvahendina.

Sõjagaasiks nimetatakse võitlusvahendina tarvitatavaid keemilisi aineid, mis avaldavad organismile ärritavat või hävitavat mõju. Oma füüsilise seisukorra poolest sõjagaas võib olla gaas, vedelik või kõva aine.

Mõte kasutada mürkaineid võitlusvahendina tekkis juba vanal ajal. Peloponnesose sõjas (V sajandil e. Kr.) spartalased sundisid vastast alla andma mürksuitsu abil, mis tekkis väävli, arseeni, pigi ja tõrva segu põlemisest. Keskajal tarvitati suitsu losside vallutamisel: loss piirati sisse ja süüdati tuule poolt küljest paksu suitsu andev aine, et lämmatada suitsuga lossi kaitsjad. XIX sajandil tehti eriteadlaste poolt ettepanekuid mürskude täitmiseks ärritavate või mürgitavate ainetega; need ettepanekud aga ei leidnud vastuvõtmist. Arvati jätkuvat tera- ja tulerelvadest. Haagi konverentsi otsusega 1907. a. keelati mürkainete või mürgitatud relvade tarvitamine sõjas. Sellest hoolimata võeti sõjagaas tarvitusele Maailmasõjas, kus ta mõjuva võitlusvahendina etendas suurt osa.

Pärast Maailmasõda 17. juunil 1925. a. Genfis kirjutati alla „Protokoll lämmatavate, mürgiste või sarnlevate gaaside ja bakterioloogiliste vahendite sõjas tarvitamise keelu kohta", mille on ratifitseerinud (heaks kiitnud) ja millega ühinenud

suurem osa maailmariike, nende hulgas ka Eesti* ja kõik ta naabrid.

Sõjagaas kui võitlusvahend erineb tulerelvadest mitmeti. Tulerelv tabab ainult kuuli, mürsu või mürsukillu lendjoonel asuvaid võitlejaid ja esemeid. Väljaspool lendjoont ei ole mingit ohtu. Kuulide ja mürskude mõju on silmapilkne. Sõjagaasi mõju sellevastu on suurem nii ruumiliselt kui ajaliselt. Levides õhus, sõjagaas tabab teatud ulatuses kõiki inimesi ja loomi, kellel puuduvad kaitsevahendid. Ühes õhuga sõjagaas tungib kaevikutesse ja varjenditesse, mis pakuvad kaitset tulerelvade vastu. On sõjagaase, mis ei avalda mõju otsekohe, vaid alles mõne aja pärast; on samuti täiesti lõhnata ja värvita sõjagaase. Viimased mõjuvad täiesti salaja, kuna neid ei saa teha avalikuks nägemise, kuulmise või haistmise abil.

Sõjagaasi kui võitlusvahendi suurimaks puuduseks on ta rippuvus ilmastiku ja maastiku tingimustest. Tugevad tuulepuhangud ja vertikaalsed õhuvoolud ajavad gaasi laiali ning vähendavad ta mõju. Ühtlaselt puhuv tuul, mille kiirus kuni 5 m/sek., soodustab gaaside tarvitamist. Tugev vihm ja lumesadu vähendavad sõjagaasi mõju. Kõrgema temperatuuri juures vedelad sõjagaasid auravad kiiremini; nende mõju on selletõttu intensiivsem, kuid vähema kestusega; temperatuuri langemisega väheneb vedelate sõjagaaside auramine. Sõjagaas on õhust raskem ja valgub madalamatesse kohtadesse maastikul. Seega lohud, orud, kaevikud, mürsuaugud j.n.e. on eriti gaasiohtlikud. Metsas, võsastikus, linnades, külades j.n.e. sõjagaas püsib kauem kui lahtisel maastikul. Soine maapind raskendab gaasimürskude ja -miinide kasutamist. Veekogud, mille suurus vähemalt 2 km, takistavad gaasilaine liikumist.

2. Sõjagaaside füsioloogiline mõju.

Füsioloogilise mõju järgi sõjagaase võib liigitada 4 gruppi: ärritavad, lämmatavad, mürgitavad ja nahale mõjuvad sõjagaasid.

---

* Nimetatud protokoll on Eesti Vabariigi Valitsusele kohustav ainult nende riikide suhtes, kes selle alla kirjutanud ning ratifitseerinud, või kes sellega ühinenud; protokoll kaotab sunduslikkuse Eesti Vabariigi Valitsusele iga vaenuliku riigi suhtes, kelle sõjaväed või kelle liitlased ei respekteeri keeldusid, mis selles protokollis ette nähtud.

Ärritavad sõjagaasid mõjuvad kas nina limanahale, kõrile või silmade pisaranäärmetele, pannes inimest aevastama, köhima, oksendama või tekitades pisaratevoolu. Ärritavaid sõjagaase harilikult tarvitatakse nõrkades koondistes, nad ei mõju surmavalt, vaid viivad võitlejad ajutiselt rivist välja.

Lämmatavad sõjagaasid mõjuvad peamiselt hingamisorganitele, eriti kopsudele ja bronhidele; tagajärjeks on aeglane lämbumissurm.

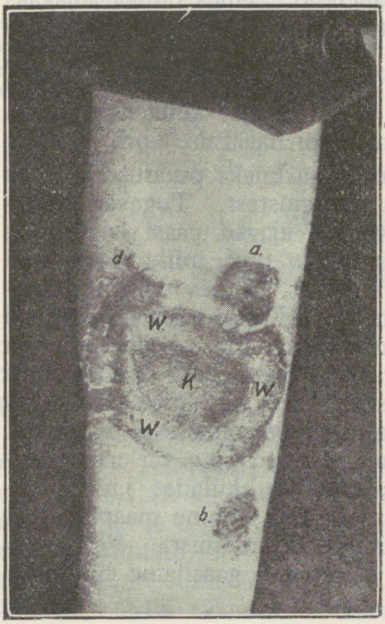

Joon. 81. Yperiidi villid inimese käsivarrel.

K—koht, kuhu sattus yperiidi vedelik. WW— vill, mis tekkinud yperiidi aurudest. a b d—kohad, kuhu yperiit on tunginud mööda kinnitusplaastri ribasid, mis asetatud risti üle marlipadjakese.

Mürgitavad sõjagaasid avaldavad mõju verele ja halvavad ergukava tegevust, millele järgneb surm.

Nahale mõjuvad ained ehk söövgaasid tekitavad naha pinnal ville (joon. 81), mis mõne aja pärast muutuvad väga pikaldaselt paranevateks haavadeks. Söövgaaside aurud mõjuvad hävitavalt ka silmadele ja sisemistele organitele. Harilikud jalanõud ja riided söövgaaside eest ei kaitse; mürgine vedelik või aur tungib nendest läbi, tekitades nahal ville ja haavu.

Üldtuntuimate sõjagaaside omadused on tähendatud allpool (vt. sõjagaaside kollektsioon, joon. 82).

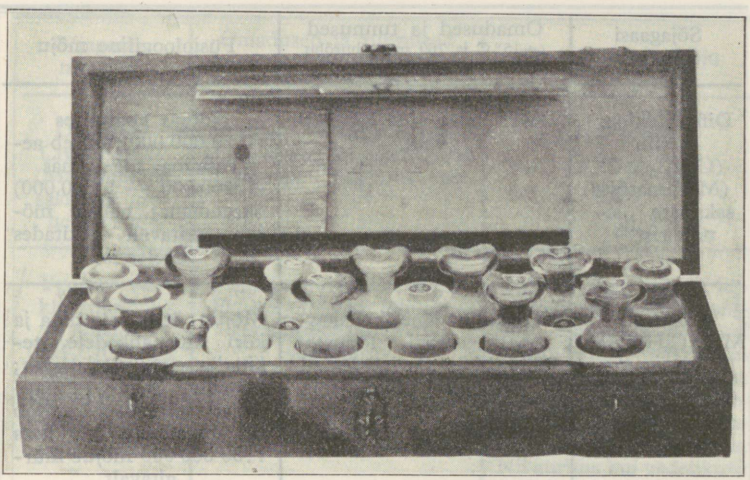

Joon. 82. Sõjagaaside kollektsioon.

Sõjagaasi nimetus	Omadused ja tunnused (+15° C ja 760 mm õhurõhu juures)	Füsioloogiline mõju
Broombensüül $C_6H_5CH_2Br$	Vedelik, püsiv, kressi või sinepiõli lõhnaga.	Koondises 1:2 000 000 mõjub ärritavalt silmadele, tekitades pisaratevoolu.
Klooratsetofenoon $C_6H_5COCH_2CL$	Puhtal kujul valge kristalline aine; vees lahustub vähe. Alkoholis, eetris, bensoolis j. t. lahustub hõlpsasti. Madal temperatuur vähendab ta mõju.	Koondises 1:30 000 000 mõjub ärritavalt silmadele ja nahale; paneb aevastama ja köhima.
Kloorpikriin CCl_3NO_2	Vedelik; vänge lõhnaga; harilikul temperatuuril aurab võrdlemisi kiiresti; ei lagune vees, hapetes ega lehelises.	Nõrgas koondises (1:2 000 000) mõjub ärritavalt silmadele. Suuremal hulgal sissehingatud kloorpikriini aur mõjub ka hingamis- ja seedimisorganitele, tekitades köha, okset, lahtist kõhtu.

Sõjagaasi nimetus	Omadused ja tunnused (+15° C ja 760 mm õhurõhu juures)	Füsioloogiline mõju
Difenüülkloorarsiin $(C_6H_5)_2AsCl$ (Maailmasõjas sakslaste „sinine rist“)	Kõva valge aine, laguneb vees.	Nõrgas koondises (1:20 000 000) paneb aevastama, tugevamas (1:200 000 — 1:500 000) oksendama; nahale mõjub ärritavalt, tekitades sügelemist.
Adamsiit* MH $(C_6H_4)_2AsCl$	Kristalline aine, kollakas-rohelist värvi, lõhnata; õhuniiskus ja sademed talle ei mõju.	Mõjub ärritavalt nina ja kõri limanahkadele, tekitades aevastust ja köha; pikemat aega ta aurudes viibimisel mõjub ka silmadele; koondises 1:30 000 000 mõjub mürgitavalt.
Kloor Cl_2	Gaas kollakas-rohelist värvi, vänge lõhnaga. Vedeldub —33,6° C juures või harilikul temperatuuril 6—8 atmosfääri rõhumisel; hangub —102° C juures; vees ja veeaurudes astub metallidega reaktsiooni; värsked taimed kloorgaasis pleegivad.	Põletab bronhe ja kopse; tungides kopsude kaudu verre, ühineb vere hemoglobiini rauaga, mille järeldusel veri tarretub; surmav koondises 1: 10 000.
Fosgeen $COCl_2$	+15° C ja 760 mm rõhu juures värvita gaas erilise lõhnaga, mis mädaneva puuvilja või mädaneva heina lõhna sarnane; väikeses koondises seda lõhna on raske ära tunda. Tubaka suitsul on fosgeeniga segatud õhus vastik maik. Fosgeen vedeldub +8,2°C, hangub —126°C juures. Laguneb vees. Tugev vihm vähendab ta mõju.	Mõjub hävitavalt kopsudele ja limanahkadele. Tekitab kopsude tursumist, mille järelduseks on lämbumissurm. Suuremas koondises mõjub ka silmadele, tekitades pisaraid. Surmav koondises 1:100 000.

* Ameerika prof. Adams'i nime järgi, kes selle aine valmistas.

Sõjagaasi nimetus	Omadused ja tunnused (+15° C ja 760 mm õhurõhu juures)	Füsioloogiline mõju
Difosgeen $ClCOOCCl_3$ (Maailmasõjas sakslaste „roheline rist“)	Värvita vedelik, mis +126°C juures keeb; lõhnalt sarnleb fosgeeniga. Laguneb vees.	Nagu fosgeen.
Yperiit* (dikloordietüülsulfiid) $(CH_2ClCH_2)_2S$ (Maailmasõjas sakslaste „kollane rist“)	Puhtal kujul värvita vedelik, nõrga sinepi lõhnaga; keemispunkt +217°C; väga püsiv.	Yperiidi aur mõjub hävitavalt hingamisorganitele, kusjuures mõju ei avaldu kohe, vaid alles mõne aja pärast; suurema koondise juures aur mõjub ka silmadele, tekitades ajutise pimestuse. Nii auruna kui vedelikuna mõjub naha välispinnale, tungib läbi hariliku riietuse ja tekitab nahal ville, mis muutuvad raskesti paranevateks haavadeks; surmav.
Lewisiit** $CHClCH\ AsCl_2$ $(CHClCH)_2\ AsCl$	Destilleerimata lewisiit on tume vedelik, vänge lõhnaga; keemiliselt vähe püsiv; laguneb kiiresti vees.	Üldiselt nagu yperiit. Mürkaines sisalduv arseen tungib läbi naha kehasse ja mõjub surmavalt. Lewisiiti hakati valmistama Maailmasõja lõpul, mistõttu ta sõjagaasina vähe tuntud.

Igapäevasest elust tunneme väga mürgist gaasi „vingu“ (CO). See gaas tekib ka lõhkeainete plahvatusel. Ving ehk süsinikhapend on värvita ja lõhnata gaas, mis õhus põleb sinise leegina. Ta vedeldub —190°C juures. Teda on väga raske neutraliseerida; harilikkudest gaasikurnadest ta tungib läbi. Sõjagaasina teda seni pole tarvitatud, kuna ta on õhust kergem, kiiresti diffundeerib ja on raskesti tihendatav.

* Tarvitati sakslaste poolt esmakordselt Yperni all, Maailmasõjas.
** Ameerika kindrali Lewis'i nime järele, kes selle aine valmistas.

3. Gaasikallaletung.

Gaasikallaletung annab otsustavaid tagajärgi ainult siis, kui ta tabab ootamatult ja küllalt tugevas koondises. Otstarbekohaste kaitsevahendite õigeaegse tarvitamisega on võimalik vältida sõjagaaside halvavat mõju vägedele. Maailmasõjas kaotused sõjagaasist olid alul väga suured; kui täienesid kaitsevahendid ning arenes gaasikaitse, kaotused vähenesid suurel määral. Seega sõjagaaside kasutamisel edu eeltingimuseks on gaasikallaletungi ettevalmistamine täielikus saladuses ja sõjagaaside paiskamine vastase sekka küllaldases koondises ootamatult ja võimalikult lühikese ajaga.

Vastane võib gaasikallaletunge teostada: gaasilainete laskmisega gaasipudelitest (gaasipuhumine), gaasimürskudega tulistamisega suurtükkidest, gaasimiinide heitmisega gaasipildujatest, sõjagaasi levitamisega lennukitelt, gaasi sisaldavate käsi- ja püssigranaatide pildumisega.

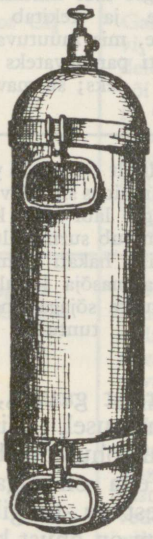

Joon. 83. Gaasipudel.

Gaasipuhumine on teostatav peamiselt positsioonisõja* oludes.

Gaasipudel (joon. 83) on metallist nõu, varustatud käepidemetega kandmiseks ja ventiiliga gaasi välja laskmiseks. Gaasipudelid sisaldavad sõjagaasi vedelas seisukorras, suure rõhu all; pudelite kaal täidetult on umbes 38 kg. Harilikult nad täidetakse klooriga kas puhtal kujul või segatult teiste mürkainetega, nagu fosgeen, kloorpikriin j.n.e. Gaasipudelid, mida tuleb tarvitada suurel hulgal korraga (1—2 pudelit märgi rinde 1 m kohta), toimetatakse esijoone kaevikutesse varjatult ja ühendatakse mitmekaupa patareideks (joon. 84). Gaas lastakse välja ventiili avamisega erilise kummist vooliku kaudu (joon. 85) soodsail maastiku ja ilmastiku tingimustel: lage, enam-vähem tasane maapind

* Positsioonisõda — võitlus tingimustes, kus vastased on moodustanud pideva rinde ja asuvad kindlustatud positsioonidel.

ja kiirusega 2—3 m/sek. vastase poole puhuv ühtlane tuul. Gaasipatareidest väljalastud gaasipilved ühinevad liikumisel pidevaks gaasilaineks, mille tuul kannab vastase poole (sõjagaasid on õhust raskemad). Gaasipudelite avamisega seeriate kaupa saadakse mitu üksteise järele voolavat gaasilainet. Soodsatel tingimustel gaasilaine hävitav mõju ulatub kaugele vastase tagalasse. Allpool näiteina mõningad andmed sõjagaasi kasutamisest gaasilainetena Maailmasõjas.

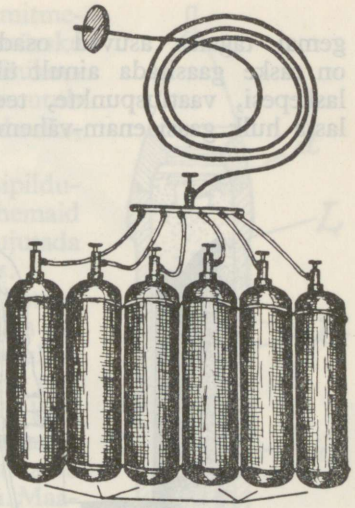

Joon. 84. Gaasipudelite patarei.

Esimene suurem gaasikallaletung Maailmasõjas oli 22. aprillil 1915. a. Flandrias, kus sakslased lasksid liitlaste peale 6 km laiuse gaasilaine, mis sisaldas 180 000 kg kloorgaasi; laine sügavus 600—900 m. Tuule kiirus 2—4 m/sek. Ilm jahe ja kuiv. Kuna liitlaste gaasikaitse oli ette valmistamata, olid nende kaotused õige suured; sakslaste ja ameeriklaste andmetel — 15 000 mürgitatut, kellest suri ligi 5000.

19. ja 20. oktoobril 1915. a. sakslased teostasid gaasikallaletungi prantslastele Reimsi linna lähedal. Gaasilaine laius 17 km, väljalastud gaasi hulk 500 000 kg kloori ja fosgeeni segu. Tuule kiirus 3 m/sek. Esimene gaasilaine lasti välja 19. oktoobril kell 7.00, teine 20. oktoobril kell 4.00. Prantslaste kaotused kahe päeva kestel olid 5096 mürgitatut, kellest 815 suri.

Gaasipuhumine on seotud suurte raskustega. Küllalt laia (5—12 km) gaasilaine saamiseks on vaja kaevikutesse toimetada ja seal asetada kohale mitu tuhat gaasipudelit, millist tegevust vastase eest varjata on raske. Gaasilaine laskmiseks tuleb oodata soodsat ilma, vastavat tuule kiirust ja suunda; tuule suuna suuremal muutumisel võib väljalastud gaasilaine tabada oma vägesid. Gaasilaine, mille saamiseks on vaja palju mürkainet, mõjub peamiselt esijoonel asuvale vastasele; kau-

gemal tagalas asuvad osad kannatavad vähe. Lainete abil on raske gaasitada ainult üksikuid kohti, nagu kuulipildujate laskepesi, vaatluspunkte, teedesõlmi j.n.e.; ikka tuleb välja lasta hulk gaasi enam-vähem laial rindel.

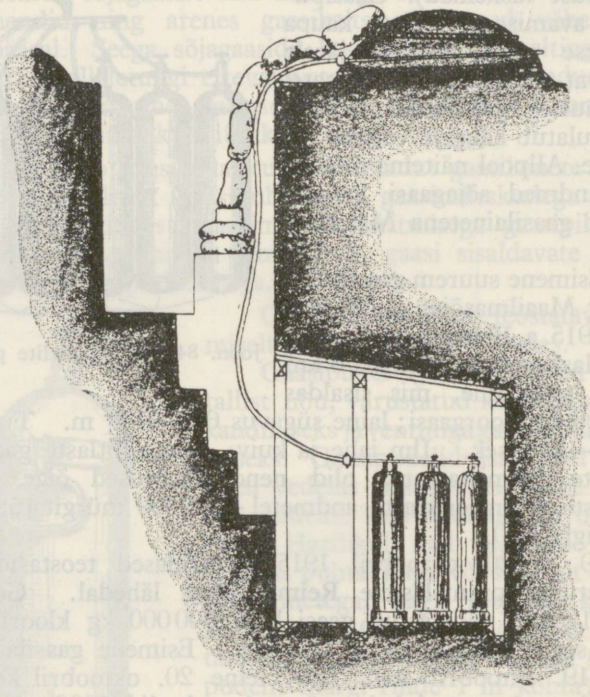

Joon. 85. Gaasi väljalaskmine vooliku kaudu.

Gaasimürskudega tulistamine on võimalik suurtükiväe tuleulatuse piirides igasugusel maastikul, välja arvatud pehmepinnalised sood ja rabad, mis ebasoodsad mürskude lõhkemiseks. Gaasimürskudega tulistamine võimaldab ootamatuid gaasikallaletunge ka üksikutele punktidele nii esijoonel kui varupositsioonidel.

Gaasimürsud on ehituselt mitmesugused. Mürkaine mahutatakse mürsku vedelas või kõvas (joon. 86) seisukorras. Granaadi lõhkedes vedelik muutub auruks, kõva aine peeneks tolmuks, suitsuks.

Gaasimiinide heitmisega gaasipildujatest üksikuid punkte või vähemaid raioone on avõimalik kiiresti üle ujutada sõjagaasiga väga suures koondises.

Gaasipildujad on ehituselt lihtsad (joon. 87): metallist toru, mille üks ots lahtine, teine kinnine, toetub metallist plaadile. Tõstenurga andmiseks on eriline jalg (Stokes'i gaasipilduja), või kaevatakse gaasipilduja vastavalt maasse (Livens'i gaasipilduja). Miin asetatakse gaasipildujasse toru suudme kaudu. Maailmasõjas ühendati elektrijuhtmetega hulk gaasipildujaid patareideks (joon. 88), millest kõik miinid korraga välja heideti, süüdates miinide laengud elektri sädemega. Selline tegevus on võimalik vaid positsioonisõjas.

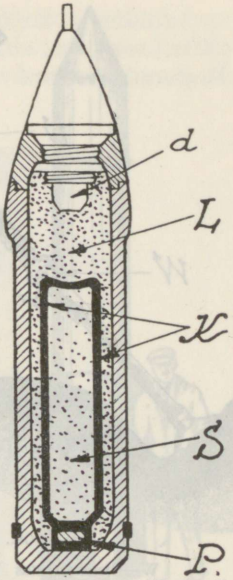

Joon. 86. Gaasimürsk kõva mürkainega.
d — detonaator, L — lõhkeaine, K — nõu mürkaine mahutamiseks, S—mürkaine. P — punn.

Sõjagaasi levitamise kohta lennukitelt puuduvad sõjakogemused, kuna seda hakati uurima alles Maailmasõja lõpul. Gaasikallaletung lennukitelt on võimalik kahel viisil: gaasivihma näol ja gaasipommide heitmisega. Gaasivihma tekitamiseks lennukid kannavad kaasas metallist nõusid (sisterne), mis sisaldavad vedelat sõjagaasi suure rõhu all; jõudnud märgi kohale, lennukid valavad mürgise vedeliku välja ning see langeb vihmana maapinnale. Gaasivihma tekitajad lennukid peavad lendama madalalt. Seda aga takistavad õhukaitse relvad, sundides lennukeid vähemalt 1000 meetri kõrgusele. Gaasivihma tekitamiseks on see lennukõrgus liiga suur, sest sõjagaas haihtuks enne maapinnale jõudmist. Seepärast suurem kallaletung gaasivihmaga on õhukaitse relvade tule piirkonnas vaevalt teostatav.

Lennukite gaasipommid (joon. 89) esinevad mitmes suuruses; väikesed kaaluvad umbes 10 kg, suured—1000 kg ja

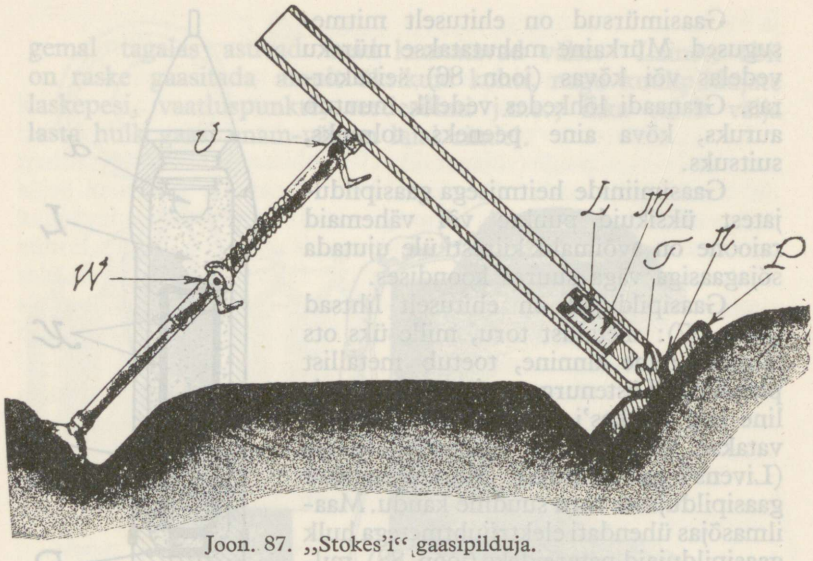

Joon. 87. „Stokes'i" gaasipilduja.

W — hammasratas } ristjala kõrguse
V — vänt } reguleerimiseks.
P — metallplaat.
T — teravik.
M — miin.
L — laeng.

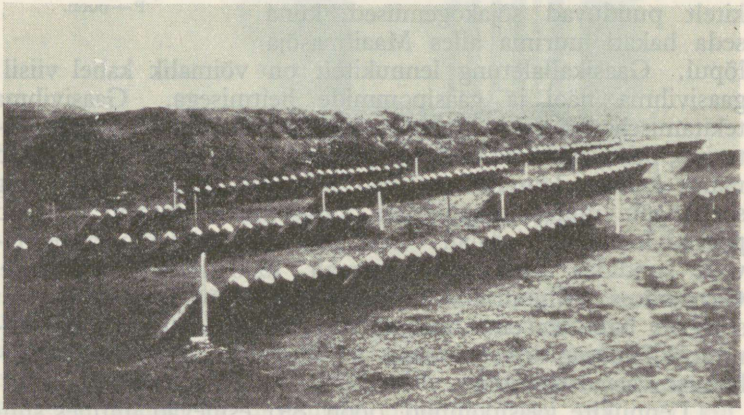

Joon. 88. „Livens'i" gaasipildujate patarei.

rohkem. Moodne pommituslennuk võib kaasa võtta pomme kuni 3000 kg raskuses ja viia neid kuni 400 km kaugusele oma baasist*. Gaasipommituse märkideks on harilikult tähtsamad asulad, raudtee sõlmjaamad, sadamad, vägede puhkuseraioonid, laskemoonalaod j.n.e. Õhukaitserelvade tule tõttu pommitamine peab sündima suurematelt kõrgustelt (1000—3000 m), mis tunduvalt vähendab pommide tabavust.

Sõjagaasi sisaldavad käsigranaadid, mis oma välise kuju poolest ei erine harilikkudest käsigranaatidest, kaaluvad 450—550 grammi; nende viskeulatus 35—45 meetrit. Viskajad ja nende ligemad naabrid peavad olema gaasitorbikuis, sest granaadi lõhkemisel mürkaine võib tabada neid endid. Granaatide heitmisel püssidest ei ole seda karta, kuna püssigranaate võib heita keskmiselt kuni 500 m kauguseni.

Joon. 89. Lennuki tonniline gaasipomm.

4. Gaasikaitse.

Gaasikaitse eesmärgiks on koguda andmeid ilmastiku ja maastiku gaasiohtlikkuse kohta, avastada ning segada vastase ettevalmistusi gaasikallaletungiks ja halvata sõjagaasi mõju tehniliste vahenditega või muul teel. Gaasikaitse korraldamisest ja teostamisest peab võtma osa iga kodanik. Selleks ta peab enesele muretsema kaitsevahendid, õppima tundma sõjagaaside omadusi, kaitsevahendite käsitsemist ja abiandmist gaasist kannatanuile. Kaitseväes korraldavad gaasikaitset kõik osad ja asutised nende käsutuses olevate abinõudega igas olukorras nii rindel kui tagalas, erilist korraldust ootamata.

* Selle mürkaine hulgaga võib katta maa-ala, mille suurus umbes $^1/_3$ ruutkilomeetrit, arvestades 10 grammi mürkainet ühele ruutmeetrile. Keskmiselt arvestatakse, et ühe ruutkilomeetri suuruse maa-ala gaasitamiseks seevõrra, et seal häviks iga elav olend, on vaja 18 tonni gaasipomme.

Andmete kogumine ilmastiku kohta sünnib meteoroloogilise vaatluse abil, mida toimetavad meteoroloogiajaamad. Kogutud andmed ja ennustused ilmastiku kohta levitatakse

Joon. 90. Gaasialarmi käsisireen.

üldiseks teadmiseks. Kaitseväes andmete kogumine maastiku ja vastase gaasikallaletungi ettevalmistuste kohta sünnib gaasiluure ja gaasivaatluse abil. Gaasiluure organiseeritakse koos väeliikide luurega. Seda toimetavad erimeeskonnad, kes teot-

sevad koos jalaväe, ratsaväe või suurtükiväe luureosadega; õhuluure aitab paljastada vastase ettevalmistusi gaasikallaletungiks. Gaasivaatlus* organiseeritakse igas kompanis, patareis,

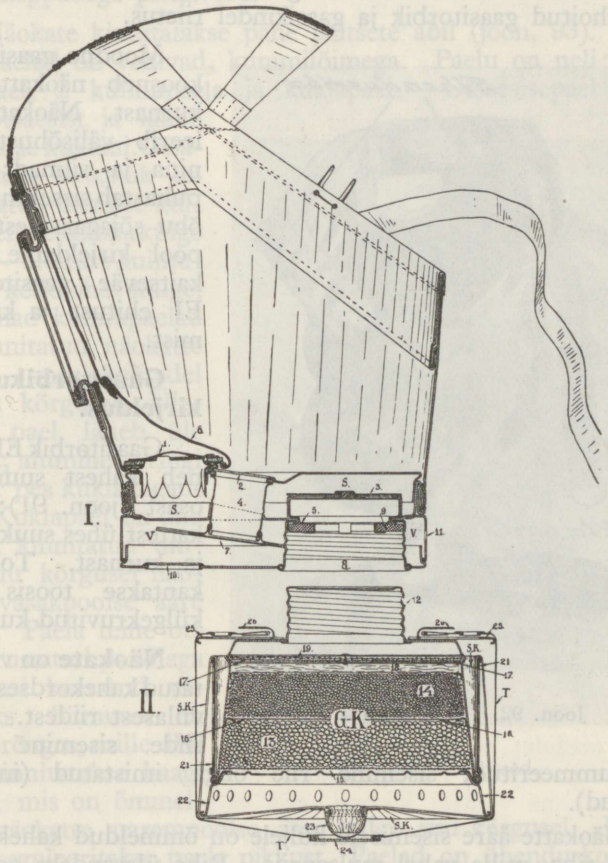

Joon. 91. Gaasitorbik E I.

eskadronis ja neile vastavais üksustes ning asutistes nii rindel kui tagalas. Gaasiohu korral gaasivaatlejad alarmeerivad üksused ja asutised (joon. 90).

* Gaasivaatluse kohta vt. ka 18. ptk. p. 4, E.

Gaasikaitsevahendid jagunevad individuaalseteks ja kollektiivseteks.

A. Individuaalsed gaasikaitsevahendid. Parimaks individuaalseks ehk isiklikuks gaasikaitsevahendiks on hästi korrashoitud gaasitorbik ja gaasikindel riietus.

Joon. 92. Tihendusriba.

Moodne gaasitorbik koosneb näokattest ja kurnast. Näokate isoleerib välisõhust suu, nina ja silmad; kurn puhastab sissehingatava õhu sõjagaasidest. Allpool kirjeldame meie kaitseväe gaasitorbiku EI ehitust ja käsitsemist.

Gaasitorbiku EI kirjeldus.

Gaasitorbik EI koosneb kahest suuremast osast (joon. 91): näokattest ühes suukarbiga ja kurnast. Torbikut kantakse toosis ühes külgekruvitud kurnaga.

Näokate on valmistatud kahekordsest puuvillasest riidest. Välise riide sisemine külg on gummeeritud, sisemine riie õliga imistatud (impregneeritud).

Näokatte ääre sisemisele küljele on õmmeldud kahekordne riidest riba, mille vahel multonriie. Riba ülesandeks on näokate tihedasti näole ligistada, seepärast nimetatakse teda tihendusribaks (joon. 92). Õmblused on õhukindlalt kaetud tooreskummi lahusega.

Silmade kohal on näokattesse õmmeldud neljakandiline pikergune kummist raam, mille õmblused on väljastpoolt õhukindlalt kaetud kummilahusega, seestpoolt — erilise lakiga.

Raamis on kaks sõõrikujulist tsellofaanist akent (vaateava). Aknad on õhutihedalt kinnitatud alumiiniumist võrudesse, mille abil asetatud raamis olevatesse pesadesse. Akna hoiab pesas käppadega plekkvõru.

Näokate kinnitatakse pähe päitsete abil (joon. 93). Päitsete paelad on venivad, kummilõimega. Paelu on neli: otsaesisepael, 2 kulmupaela ja kuklapael. Otsaesisepael algab kesk otsaesist ja läheb üle pealae kuklani. Otsaesisepaela keskpaik on kinnitatud ülemise kulmupaela keskkoha külge ja ots — alumise kulmupaela keskkoha külge. Mõlemad kulmupaelad on kinnitatud näokatte külge meelekohtadel kulmu kõrgusel. Ülemine pael läheb üle pealae; alumine — ringi ümber pea kukla tagant läbi. Kuklapael on ühe otsaga kinnitatud umbes suu kõrgusel näokatte vasakpoolse ääre külge. Paela teine ots on varustatud pandlaga ja tagasi keeratud silmuseks. Silmuses on liikuv rõngas, mille abil pael kinnitatakse haagi külge, mis on õmmeldud näokatte parempoolse ääre külge suu kõrgusel. Pandla abil reguleeritakse paela pikkust. Paelad on ühenduskohtadel kokku õmmeldud riidest jätkude abil.

Joon. 93. Päitsed.

Kuklapaelast tagapool on näokatte külge kinnitatud torbiku kandepael.

Näokate on valmistatud kolmes suuruses. Suurused on ära tähendatud tähtedega, mis asuvad näokatte vasakul välisel küljel: S — suur, K — keskmine, V — väike.

Suukarp (joon. 91, I). Näokatte külge on õhukindlalt kinnitatud plekist suukarp. Suukarp on vaheseinaga jaotatud kahte ossa: sissehingamise (S) ja väljahingamise (V) kamber.

Sissehingamise kamber (S) asub suukarbi näokattepoolses osas. Tal on kaas, milles kaks avaust: äärepoolsem on sissehingamise avaus (1) ja keskpoolsem — väljahingamise avaus (2); viimane on kaetud traatvõrguga. Sissehingamise kambri põhjas (joon. 94) on sissehingamise ventiil ja väljahingamise toru.

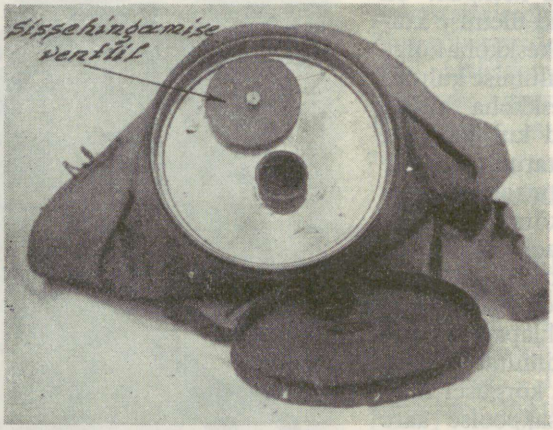

Joon. 94. Sissehingamise kamber.

Sissehingamise ventiil kujutab karbi põhja külge tinutatud madalat kausikest (joon. 91, 5), mille põhjas kuus sõõrikut väljalõiget. Põhja keskele on nupukese abil kinnitatud sõõrikujuline ventiili kummi, mis väljahingamisel suleb ventiili (kausi põhja) avaused. Sissehingatav õhk juhitakse kummiriidest koti abil (joon. 91, 6) akna klaaside peale nende kuivatamiseks. Kott on kinnitatud sissehingamise kambri kaane külge.

Väljahingamise kamber asub suukarbi allpoolses osas. Väljahingamise kambris on väljahingamise ventiil, mis kujutab pikergust lamedat kummist kotti (joon. 95), mille neli nurka on ära lõigatud ja mis oma keskkohas tõmmatud

väljahingamise toru (joon. 91, 4) otsa. Väljahingamise kambri põhja külge on tinutatud kurna kruvitoru pesa (joon. 91, 8) kurna kruvimiseks suukarbi külge. Pesa põhjas on kummist rõngas suukarbi ja kurna õhukindlaks ühendamiseks. Väljahingamise kamber kaetakse kaanega, milles on kaks avaust: suurem — kurna kruvitoru pesa mahutamiseks, vähem — väljahingatava õhu tarvis. Väljahingamise kambri küljel on väikene auk (joon. 91, 11) kambrisse kogunud vee ja sülje välja nõrgumiseks.

Suukarp on kaetud väljastpoolt kaitsevärviga, seestpoolt lakiga.

Kurn (joon. 91, II). Kurn koosneb kolmest peaosast: gaasikurnast (GK), suitsukurnast (SK) ja kurna kaitsetupest (T).

Gaasikurn on plekkkarp. Karbi pealmises otsas on kruvitoru (12) kurna ühendamiseks suukarbiga (8). Kurna kesta põhi on sõelataoliselt auklik. Kest on kaetud kaitsevärviga. Kestas on kaks kihti gaasisiduvat ainet. Alumine kiht (13) on keemiliste ainete ja söetolmu segu, millele on antud jämedateraline kuju. Pealmiseks kihiks (14) on eriliselt puhastatud ja ümbertöötatud puusüsi (aktiveeritud süsi). Kihid on asetatud peenikeste traatsõelte vahele (16, 17). Keskmine sõel (16) eraldab kihte üksteisest. Ülemise sõela (17) all on puuvillakiht (18). Sõela peal on jämedam traatvõrk (19) ja selle peal plekist rist, mille abil kesta ülemises otsas on saavutatud umbes 4 mm paksune tühi ruum.

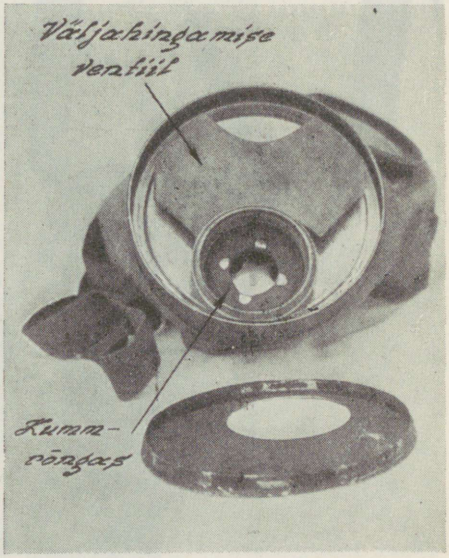

Joon. 95. Väljahingamise kamber.

Suitsukurna moodustab kahekordne väga tihedast riidest käis (SK). Käis on ühte otsa pidi õhukindlalt kinnitatud gaasi-

kurna kesta alumise ääre külge, keeratud kahte korda üle sarra (21 ja 22), kotisuu kombel gaasikurna põhja all nööriga kokku tõmmatud ja kaetud väikese vaskkübaraga. Kurna õmblused ja kokkutõmmatud käise ots on kaetud kummilahusega.

Sard koosneb võrust (21) ja rõngast (22), mille seintes on hulk auke. Sarra ülesandeks on suitsukurna laiali ja gaasikurna kestast eemal hoidmine, mis annab suitsukurnale võimalikult suure pinna õhu läbipääsuks.

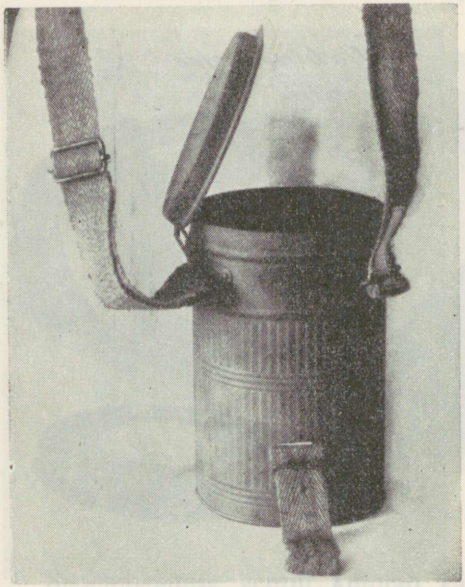

Joon. 96. Kandetoos.

Kurna kaitsetupe (T) ülesanne on kaitsta suitsukurna niiskuse ja vigastuste eest. Tupp on valmistatud gummeeritud riidest; põhjas on traat võruga kaetud avaus (24). Pealt tupp tõmmatakse kinni nööriga. Tupe ülemises ääres on kuus vaskplekiga palistatud silma õhu jaoks. Tupp hoitakse ülevalt laiali aukliku ja käppadega varustatud ketassarra (25) abil. Aukude ülesandeks on võimaldada õhu paremat läbivoolu. Käpad (26) hoiavad tupe suu sarra ligi.

Kandetoos (joon.96) on plekist. Toosi kaas on liigendi abil toosiga ühendatud. Lahtivõtmiseks on kaanel paksemast plekist nokk. Kandmiseks on riidest kandepael. Kandepaela pikkust võib reguleerida pandla abil. Kandepaela otsad on rullitud. Rullid hoiavad paela kõrvades; viimased on needitud toosi külgedele.

Toosi alumisel äärel on aas, millest käib läbi riidest tripp nööbiauguga. Tripp on toosi paigalhoidmiseks küljel ja kinntatakse nööbiga, mis on õmmeldud parajale kõrgusele palitul või pükstel.

Toosi põhjas papist sõõri all paberist ümbrikus on tagavara aknaklaas.

Gaasitorbiku EI käsitsemine.

Torbikut EI kantakse kas kande-, oote- või kaitseasendis.

Kandeasendis kantakse torbikut siis, kui lähemal ajal pole oodata gaasirünnakut. Torbik on üldiselt paremal küljel, eri-

Joon. 97. Ooteasend.

juhtudel vasakul küljel, kandepaelaga üle vastupidise õla, tripiga kinnitatud vastava nööbi külge. Toosi ülemine äär peab olema kämbla laiuse võrra vöörihmast allpool. Tripinööp sellisel kõrgusel, et torbiku väljavõtmiseks toosi oleks võimalik kallutada 45° all ettepoole. Näokate on kurnaga ühendatud; torbik asub kandetoosis kurnaga eespool, näokate ülal.

Ooteasendis (joon. 97) kantakse torbikut siis, kui gaasirünnakut on oodata lähemal ajal.

Joon. 98. Gaasitorbiku kandetoosist väljavõtmine.

Torbik võetakse kandeasendist ooteasendisse käskluse järele **„TORBIK!“** — Selleks parema käega kallutada toos 45° all ettepoole, vasaku käega avada toosi kaas, sama käega võtta torbik toosist välja (joon. 98), tõsta torbiku kandepael mõlema käega üle pea ja riputada torbik rinnale. Parema käega sulgeda toosi kaas ja samal ajal vasaku käega korraldada päitseid (joon. 99)*.

Kaitseasendisse (joon. 100) võetakse torbik gaasialarmi puhul või käskluse järele: **„GAAS!“**. Seejuures kohe katkestada hingamine ja sulgeda silmad, kuni torbik on asetatud näole täielikult. Hingamist alata väljahingamisega.

Joon. 99. Päitsete korraldamine ja kandetoosi kaane sulgemine.

Joon. 101. Gaasitorbiku kaitseasendisse võtmine.

* Kui torbikut kantakse vasakul küljel, on tegevused samad, kuid täidetakse vastupidise käega.

Torbiku võtmisel ooteasendist kaitseasendisse toimida järgmiselt.

Pista pöidlad mõlema kulmupaela taha paelte näokatte külge kinnitamise kohal, jättes muud sõrmed vabaks ja väljapoole näokatet, tõmmata päitsed laiali, tõsta näokate näo ette ja ajada lõug ette (joon. 101). Asetada lõug sügavalt näokattesse ja pöialdega tõmmata päitsed üle pea kukla taha. Päitsed pähe

Joon. 100. Gaasitorbik kaitseasendis.

Joon. 102. Valesti ettepandud gaasitorbik: päitsete paelad ei ole pingul.

tõmmata nii sügavalt, et paelad oleksid parajasti pingul, hoolitsedes selle eest, et paeltes ei oleks keerde (joon. 100 — õieti, joon. 102 — valesti ettepandud gaasitorbik).

Vasaku käega haarata rippuv kuklapael ja viia kukla tagant läbi paremale poole. Parema käega võtta kinni paela otsas olevast metallrõngast ja asetada see näokatte parema ääre küljes olevasse haaki, abistades seda tegevust vasaku käega (joon. 103).

Hingamist alata väljahingamisega.

Torbik võetakse kaitseasendist ooteasendisse käskluse järele: „TORBIK — **PEAST**!“ Seda täidetakse järgmiselt.

Parema käega päästa kuklapael haagist lahti, haarata sama käega kurnast kinni, lükata see alt ülespoole üle lõuaotsa kuni näokate vabaneb peast (joon. 104) ja lasta torbik rinnale.

Joon. 103. Kuklapaela kinnitamine.

Joon. 104. Gaasitorbiku võtmine kaitseasendist ooteasendisse.

Ooteasendist kandeasendisse viiakse torbik käskluse järele: „TORBIK — **KÜLJELE**!“ Seda täidetakse järgmiselt.

Haarata suukarbist vasaku käega kinni ja tõmmata kandepael üle pea; samal ajal parema käega avada kandetoosi kaas (joon. 105).

Vasaku käega asetada näokate toosi, abistades seda tegevust parema käega.

Parema käega sulgeda kandetoosi kaas*.

Torbik võetakse kandeasendist otsekohe kaitseasendisse gaasialarmi puhul või käskluse järele: **„GAAS!"** Seda täidetakse järgmiselt.

Haarata toos parema käega väljastpoolt ja kallutada ülemise otsaga 45° ettepoole. Samal ajal vasaku käega tõmmata toosi kaas lahti (joon. 106).

Joon. 105. Gaasitorbiku viimine ooteasendist kandeasendisse.

Vasaku käega haarata näokatte vasakust ülemisest nurgast kulmupaelte kinnitamise kohalt ja võtta torbik toosist välja (joon. 98).

Pista pöidlad mõlema kulmupaela taha paelte näokatte külge kinnitamise kohal, kõik muud sõrmed jätta vabaks ja

* Täitmise kirjelduses on eeldatud, et torbikut kantakse paremal küljel. Kui torbik viiakse ooteasendist vasakule küljele, täidetakse kirjeldatud tegevused vastupidise käega.

väljapoole näokatet, tõmmata päitsed laiali, tõsta näokate näo ette ja ajada lõug ette (joon. 101). Edaspidine tegevus — nagu ooteasendist kaitseasendisse võtmisel. Lõpuks vasaku käega viia torbiku kandepael üle pea. Samal ajal sulgeda parema käega kandetoos (joon. 107).

Joon. 106. Kandetoosi avamine gaasitorbiku võtmisel kandeasendist kaitseasendisse.

Enne gaasitorbiku näolt mahavõtmist peab veenduma, kas õhk on küllalt puhas. Selleks on vaja **gaasi haista.** Gaasi haistmist EI torbikus toimetada järgmiselt.

Tõmmata kopsud parajasti õhku täis. Vasaku käe kaks esimest sõrme pista kõrva kõrgusel näokatte serva alla, võimaldades seega välisõhu pääsemist näokatte alla, ja ettevaatlikult tõmmata õhku ninna lühikeste sõõmudega. Samal ajal tähele panna, kas ei tule ilmsiks mingisugust mõju silmadele. Kui haistmisel on märgata gaasi olemasolu, tuleb sõrmed

näokatte ääre alt ära võtta ja ühe järsu, sügava väljahingamisega puhuda torbik läbi.

Enne torbiku asetamist kandetoosi tuleb näokate seestpoolt pühkida kuivaks. Kui olukord võimaldab, asetatakse torbik kuivama õhu kätte.

Gaasikindel riietus. Kaitseks söövgaaside (yperiit,

Joon. 107. Torbiku kandepaela viimine üle pea ja kandetoosi sulgemine.

lewisiit) eest kasutatakse peale gaasitorbiku gaasikindlat riietust: ülikonda, saapaid ja kindaid. Gaasikindla riietusega, mis takistab hingamist läbi naha, kiiret liikumist ning teotsemist lahingus, varustatakse peamiselt degaseerimise komandosid; viimaste ülesanne on kiiresti hävitada laialipaisatud söövgaasi nii lahinguväljal kui tagalas.

Meil valmistatud gaasikindel riietus on näidatud joon. 108. Ülikonnal on kuub, püksid ja peakate koos. Varrukate ja püksi-

säärte suud seotakse pehme paelaga tihedasti ümber käsivarte ja jalasäärte. Käte ja jalgade kaitseks on erilised kindad ja saapad (joon. 109).

Joon. 108. Gaasikindel ülikond.

B. Kollektiivsed gaasikaitsevahendid. Kollektiivse ehk ühiskaitse abinõudena ja võtetena esinevad: gaasikindlad ruumid ja varjendid, degaseerimine, meteoroloogilise vaatluse, gaasivaatluse ja gaasiluure toimetamine.

Gaasikindlad ruumid seatakse sisse kohtades, kus on oodata vaenlase gaasikallaletungi. Selleks on kõige otstarbekohasem kasutada keldriruume, sest viimased pakuvad kaitset ka pommikildude eest. Keldriruumidest valitakse gaasikindla ruumi sisseseadmiseks niisugune ruum, mis asub hoone keskpaiga kohal ja mille seinad ei moodusta hoone välisvundamendi

Joon. 109. Gaasikindlalt riietatu.

müüri. Kui keldris ei ole sellist ruumi, siis valitakse niisugune keldriruum, mille välissein on võimalikult väike ja milles puuduvad aknad või viimased on kõige väiksemad. Akende avaused müüritakse kinni. Sissekäikude ette asetatakse gaasikindlad uksed, õhukindlast riidest. Selleks püstitatakse sissekäikude ette postid (raam) kallakuga 25—30°. Postidele riputatakse õlitatud riie. Riidele on kinnitatud põiklatid, mis oma raskusega tõmbavad riide pingule ja tihedasti vastu ukseposte (vt. 17. ptk. p. 7, B).

Õhku gaasikindlas ruumis värskendatakse ventilaatori abil, mis ühendatakse filtriga (joon. 110); viimane puhastab õhutoru kaudu ruumi pääseva õhu sõjagaasidest.

Gaasikindlad ruumid on soovitav ehitada juba hoonete püstitamisel.

Ajutiselt saab teha gaasikindlaks ka harilikke ruume elamutes. Selleks valitakse tuba, millel võimalikult vähe aknaid

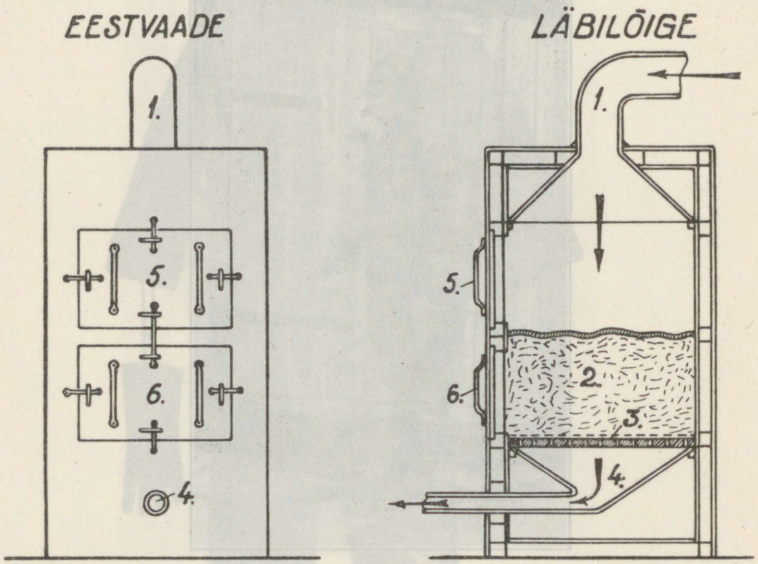

Joon. 110. Filter õhu värskendamiseks gaasikindlas ruumis.

1. Õhutoru (välisõhu tarvis).
2. Aktiveeritud süsi.
3. Raudrest tiheda metallvõrguga.
4. Õhutoru ventilaatoriga ühendamiseks.
5. Luuk filtri täitmiseks värske söega.
6. Luuk kasutatud söe väljavõtmiseks.

ja uksi; kõik praod ja pilud suletakse õhukindlalt saviga või kitiga, avaused — õlitatud riidega. Hädakorral võib õlitatud riide asemel kasutada seebise veega niisutatud telgiriideid, tekke, presente j.n.e. Sulgemise tihendamiseks lüüakse väikeste naelte abil ukseraamide soontesse vildist, nahast või kummist ribad.

Gaasikindel varjend vt. 17. ptk. p. 7, D ja joon. 111.

Degaseerimiseks nimetatakse maapinnale ja õhku paisatud mürkaine hävitamist keemilisel teel. Näiteks, yperiidi hävita-

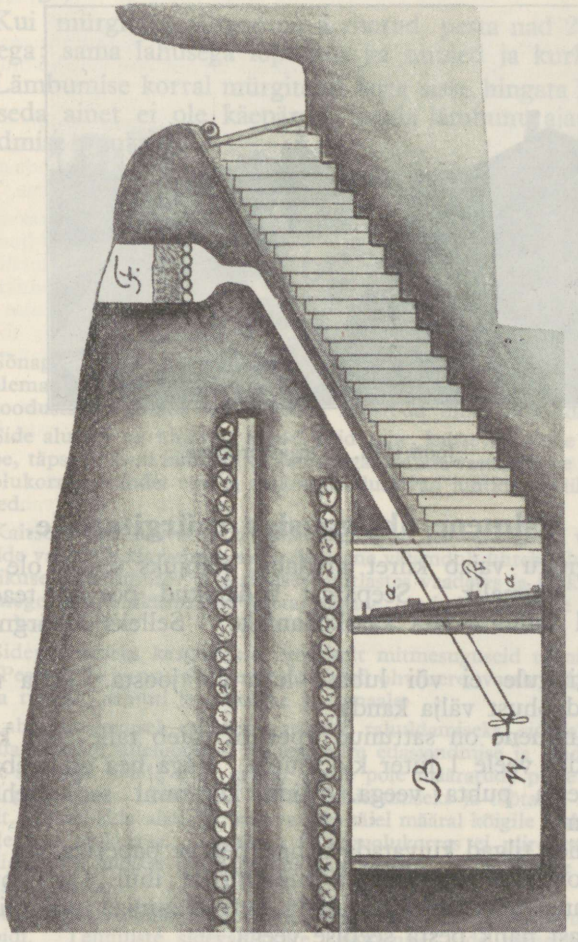

Joon. 111. Gaasikindel varjend.
F — filter. R — ruum riiete ja jalatsite puhastamiseks sõjagaasist. aa — gaasikindel uks. B — varjend. W — ventilaator.

miseks maapinnalt mürgitatud ala kaetakse õhukese kuiva kloorlubja korraga. Ruumide ja riiete puhastamine kergesti haihtuvatest sõjagaasidest sünnib peamiselt tuulutamisega.

Söövgaasidest puhastamiseks tarvitatakse keemilisi vahendeid (joon. 112).

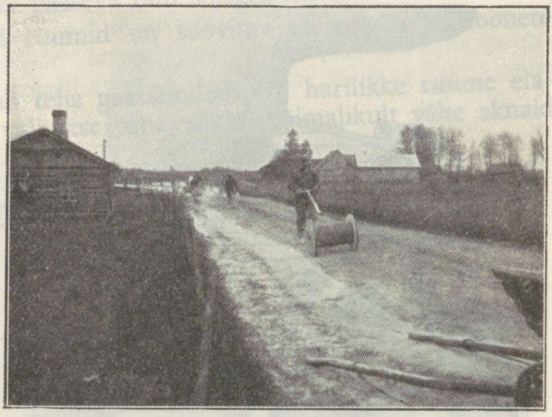

Joon. 112. Degaseerimine.

5. Esimene abi gaasiga mürgitatuile.

Mürgitatu vajab kiiret arstiabi. Kahjuks see ei ole alati ja kõikjal võimalik. Seepärast kodanikud peavad teadma, kuidas sel juhul aidata kaaskodanikke. Selleks alljärgnevad juhised.

Mürgitatule ei või lubada käia või joosta. Teda tuleb mürgitatud õhust välja kanda.

Kui inimene on sattunud yperiiti, tuleb talle teha kuum vann, lisades veele 1 liiter kloorlupja. Väga hea on seebitada ihu ja pesta puhta veega. Mida kiiremini seda tehakse, seda parem.

Yperiidi tilgad kuivatada nahalt pehme paberiga või puuvillaga, hoidudes nende laiali pühkimisest ihul. On soovitav puuvill enne tarvitamist niisutada petrooleumiga või piiritusega. Pärast nahk pesta seebise veega.

Yperiidiga kokkupuutunud riideid ei tohi kasutada enne nende degaseerimist.

Gaasitatud piirkonnast väljakantud haige peab lamama; ta olgu soojalt kaetud, sest ta kardab külma.

Mürgitatule anda rohkesti juua kuuma piima või teed. On kasulik oksendamisega seda välja heita ja anda siis neid jooke aegajalt uuesti.

Kui mürgitatu silmad on ärritatud, pesta nad 2% soodalahusega; sama lahusega loputada ka huuled ja kurk.

Lämbumise korral mürgitatul lasta sisse hingata hapnikku. Kui seda ainet ei ole käepärast, kanda lämbunu ajaviitmatult abiandmise punkti.

Kolmeteistkümnes peatükk.

SIDE.

1. Sidest üldse.

Sõnaga „side" tähendatakse kõike seda, mis juhile kindlustab ühenduse ülematega, alluvatega ja naabritega. Side võimaldab vägede juhtimist ning soodustab väeosade ja väeliikide koostööd ühise ülesande täitmisel.

Side aluseks on ühine ja kindel võidutahe, kaitseväe ühine kasvatus ja väljaõpe, täpsad käsud kindlate ülesannetega, alaline vastastikune informeerimine olukorrast. Sidet suurel määral soodustavad juhtide isiklikud kokkusaamised.

Kaitseväeline kasvatus ja väljaõpe loovad kaitseväelaste, väeosade ja väeliikide vahel tiheda vaimse side. Viimane väljendub ühtekuuluvustundes, vastastikuses arusaamises ja usalduses, ühtlastes vaadetes ja tõekspidamistes lahingutegevuse põhiküsimuste kohta, juhtide, osade ja väeliikide harjumuses töötada koos.

Sidepidamiseks kasutatakse peamiselt mitmesuguseid tehnilisi vahendeid. Peale selle kasutatakse eriti määratud ohvitsere, vaatlejaid, virgatseid, koeri ja tuvisid, samuti leppemärke ja signaale.

Lahingutegevusel esinevate nõuete rahuldamiseks sidevahend peab võimaldama kiire sideloomise, teadete kiire edasiandmise ja saadetava teate täieliku saladuse nende eest, kellele teade pole määratud; peale selle sidevahend peab olema lihtis ning hõlbus käsitsemiseks ja töötama kindlasti ja pidevalt. Ei ole sidevahendit, mis vastaks täiel määral kõigile ülaltähendatud nõuetele igas olukorras. Seepärast lahinguolukorras ei piirduta ühe sidevahendiga, vaid luuakse mitmekordne side kõikide olemasolevate sidevahendite kasutamisega.

Side luuakse juhtide ja alluvate vahel sügavuti ja naaberosade vahel rinnetpidi. Tehniliste sidevahendite kasutamisel side rinnetpidi luuakse põhimõtteliselt vasakult paremale. See põhimõte ei vabasta juhti kohustustest otsida sidet ka vasakpoolse naabriga. Iga juht on vastutav side eest alluvatega. Side katkemisel ka alluv on kohustatud otsima sidet oma juhiga. Väeliikide koostöötamisel sidet korraldab ja vastutab selle eest see väeliik, mis on määratud teise toetamiseks. Suurtükivägi näiteks loob side jalaväega.

2. Elektrilised sidevahendid.

Elektrilised sidevahendid, eriti traatsidevahendid, moodustavad sidevõrgu luustiku. Elektriliste sidevahendite hulka kuuluvad telefon, telegraaf, raadio ja maatelegraaf.

A. Telefon. Telefon võimaldab kõneühendust traatjuhtmetega ühendatud aparaatide abil. Juhtmeteks kaitseväes tarvitatakse väljakaablit (joon. 113 ja 114).

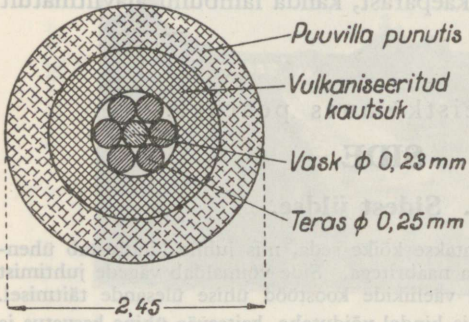

Joon. 113. Kerge väljakaabel ristlõikes.

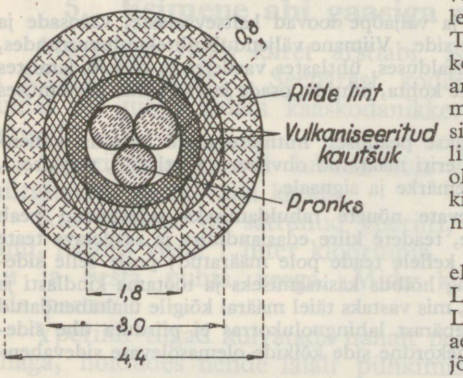

Joon. 114. Raske väljakaabel ristlõikes.

Ühendus võib olla ühe- või kahejuhtmeline. Ühejuhtmelistel ühendustel teist juhet asendab maa.

Kaitseväes tarvitatavad telefoniaparaadid (joon. 115) jagunevad induktorilisteks ja foonilisteks. Induktoriliste aparaatide väljakutse abinõu tekitab kellaheli; fooniliste aparaatide väljakutse — suminat.

Telefonil kui sidevahendil on väärtusi ja puudusi.

Väärtused. Telefon võimaldab juhtide vahetu kõnelemise suurematele kaugustele. Telefonikõnedes võib tarvitada kokkulepitud keelt, mis jääb arusaamatuks teistele, asjasse mittepühendatuile. Telefoni käsitsemine on lihtis, ei nõua erilist oskust. Püsivvõrgu* olemasolu ja kasutamise võimalused kiirendavad tunduvalt telefoniside loomist.

Puuduesd. Telefoniliinide ehitamine nõuab palju aega. Liinid on hõlpsasti rikutavad. Liinide rikete ülesotsimine on aegaviitev, nõuab palju töö-jõudu ja võib halvata sidet mõneks ajaks. Telefonikõnesid saab pealt kuulata, eriti ühejuhtmelistel liinidel.

B. Telegraaf. Telegraaf võimaldab telegrammide vahetamist punktide vahel, mis on varustatud vastavate aparaatidega ja ühendatud traatjuhtmetega.

---

* Püsivvõrk — alaline, rahuajal ehitatud traatühenduste võrk.

Telegraafiaparaat koosneb üleande- ja vastuvõtteosadest. Üleandmist ja vastuvõtmist on võimalik teostada ainult vaheldamisi. Elektrivoolu vaheldav katkestamine saateaparaadi abil paneb tööle vastuvõtteaparaadi, mis üleantava teksti kirjutab lindile kas Morse tähestiku märkidega või trükitähtedega.

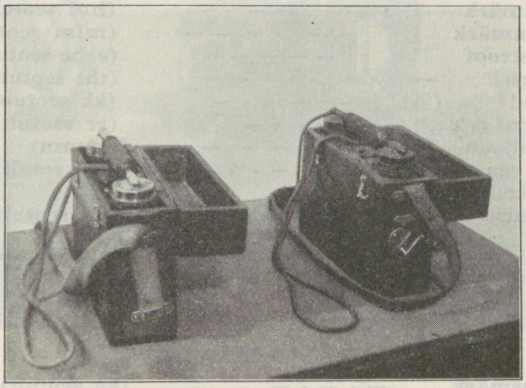

Fooniline. Induktoriline.

Joon. 115. Väljatelefoni-aparaadid.

MORSE TÄHESTIK.

Tähed.

A	· —	I	· ·	Q	— — · —	Y	— · — —
B	— · · ·	J	· — — —	R	· — ·	Z	— — · ·
C	— · — ·	K	— · —	S	· · ·	Ä	· — · —
D	— · ·	L	· — · ·	T	—	Ö,Õ	— — — ·
E	·	M	— —	U	· · —	Ü	· · — —
F	· · — ·	N	— ·	V	· · · —	CH	— — — —
G	— — ·	O	— — —	W	· — —	è,é,ê	· · — · ·
H	· · · ·	P	· — — ·	X	— · · —		

Numbrid.

Arvud.	Täielik Morse märk.	Lühend. Morse märk.
1	· — — — —	· —
2	· · — — —	· · —
3	· · · — —	· · · —
4	· · · · —	· · · · —
5	· · · · ·	· · · · ·
6	— · · · ·	— · · · ·
7	— — · · ·	— — · · ·
8	— — — · ·	— — — · ·
9	— — — — ·	— — — — ·
0	— — — — —	—

Kirjavahemärgid.

Punkt	.	· · · · · ·	(iii)
Koma	,	· — · — · —	(aaa)
Semikoolon	;	— · — · — ·	(nnn)
Koolon	:	— — — · · ·	(os seotult)
Küsimärk	?	· · — — · ·	(imi seotult)
Hüüumärk	!	— — · · — —	(mim seotult)
Apostroof	’	· — — — — ·	(eche seotult)
Kriips	—	— · · · · —	(tht seotult)
Sulud	( )	— · — — · —	(kk seotult)
Jutumärgid	„“	· — · · — ·	(rr seotult)
Murdjoon	/	— — — — — —	(mmm)
Uue rea märk		· — · — · ·	(al seotult)
Allakriipsutamise märk		· · — — · —	(uk seotult)

Sulud, jutumärgid ja allakriipsutused antakse üle enne ja pärast sõna või lauset, mille kohta nad käivad.

Teenistusmärgid.

Algusmärk	— · — · —	(ka seotult)
Palun võtta	· — — · · — —	(pw seotult)
Palun anda	· — — · · —	(pa seotult)
Lõpumärk	· — · — ·	(ec seotult)
Vahemärk	— · · · —	(tst seotult)
Arusaadav	· · · — ·	(sn seotult)
Oodake	· — · · ·	(as seotult)
Number	— · · — ·	(nr seotult)
Numbrid	— · · — · — · ·	(n r d)
Arusaamatu / **Korrake**	· · — — · ·	(ud seotult) (?)
Õige	· — · · — · · — ·	(r r r)
Eksitus (üleandmisel)	· · · · · · · · ·	
Vastaku see, kes mind kuuleb)	— · — · — — · —	**CQ (Tarvitatakse ainult raadiojaam.)**

Morse aparaadi (joon. 116) keskmine töökiirus on 70 tähte minutis (700 sõna tunnis), **Hughes** (joon. 117) ja **Teletype** (joon. 118) aparaatidel u. 150 tähte minutis (1500 sõna tunnis). Aparaadi töökiirus oleneb töötava isiku vilumusest.

Väärtused. Telegraafil üleantavate teadete kinnipüüdmine on raskem kui telefonil. Teadete üleandmisel jääb järele kirjalik dokument.

Puudused. Telegraafi juhtmestik on samuti kergesti vigastatav kui telefoni juhtmestik. Telegraafiaparaadid ühes vooluallikatega on rasked ümberpaigutamiseks.

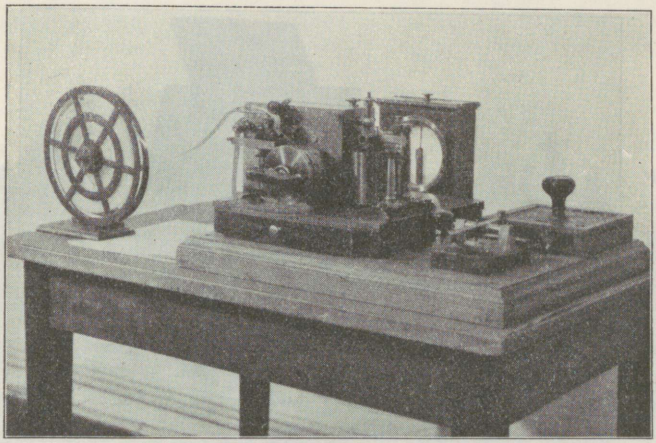

Joon. 116. Telegraafiaparaat „Morse“.

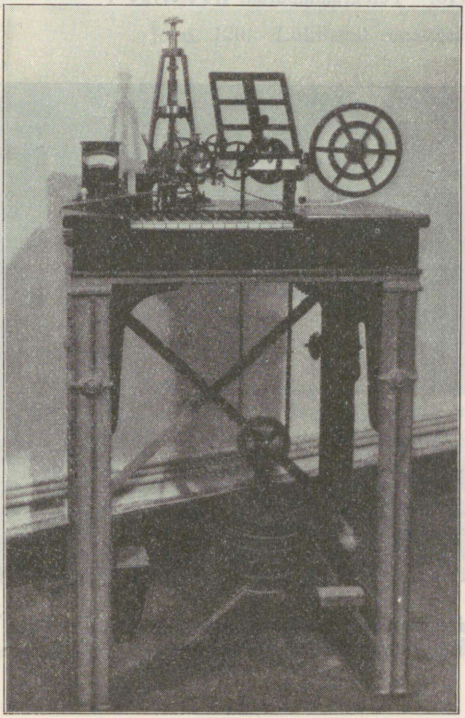

Joon. 117. Telegraafiaparaat „Hughes“.

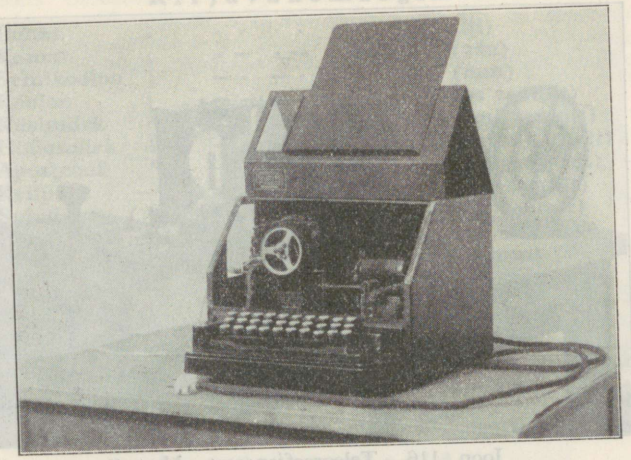

Joon. 118. Telegraafiaparaat „Teletype".

Joon. 119. Välja-raadiojaam. Telegrafeerimise ulatus — 75 km, telefoneerimise ulatus — 25 km.

Joon. 120. Lühilaine raadiojaam.

D. Raadio. Raadio võimaldab teadete üleandmist punktide vahel, mis omavahel ei ole ühendatud traatjuhtmetega. Morse tähestiku abil või kõnena üleantav teade levib saatejaamast igas suunas. Raadioaparaatidel puudub eriline väljakutse organ, seepärast tuleb nende juures olla alaliselt valvel ning panna tähele väljakutseid, või kuulata ainult kokkulepitud kellaaegadel, näiteks iga tunni alguses 10 minutit. Raadiot kasutatakse sidepidamiseks maajaamade, laevade ja lennukite vahel.

Meie kaitseväes on tarvitusel raadioaparaate mitut tüüpi (joon. 119 ja 120). Töötamiskiirus raadiotelegraafi aparaadiga on samane kui Morse aparaadiga; raadio-telefoni aparaadiga — nagu telefoniga.

Väärtused. Raadio abil on võimalik teateid vahetada igal ajal, igas olukorras, isegi liikuvate esemete — laevade, lennukite — vahel. Raadioga on võimalik sidet luua ka punktidega, mille täppis asukoht on teadmata. Raadio võimaldab teadete edasiandmist piiramata arvu vastuvõttejaamadele korraga. Raadiojaam on kiiresti ülesseatav ja töövalmis kohe pärast ülesseadmist.

Puudused. Raadioside on avalik, seepärast teateid võib edasi anda ainult šifreeritult*. Šifreerimise ja dešifreerimise tõttu teadete edasiandmise kiirus on väiksem normaalsest töökiirusest. Raadiojaama tööd võivad segada teised jaamad; vastane võib sihiliku segamisega teha jaama töö täiesti võimatuks. Ka äike ja teised elektromagnetilised mõjud võivad segada raadio-

* Šifreerimiseks nimetatakse üleantava teate teksti sellist moondamist, et sellest arusaamine ilma võtmeta on väga raske või täitsa võimatu.

jaama tööd. Pikalainelise raadiojaama asupaika on võimalik määrata kindlaks raadiogoniomeetriliste jaamadega (joon. 121) ja jaama ümberpaigutamisel jälgida selle väeosa liikumist, millele raadiojaam on juurde antud.

Joon. 121. Raadiogoniomeetriline jaam.

3. Optilised sidevahendid.

Optilised sidevahendid võimaldavad teadete üleandmist nähtavate signaalidega. Optiliste sidevahendite hulka kuuluvad: helkaparaadid, optiline telegraaf, heliograaf, raketid, lipud ja linad.

A. Helkaparaat (joon. 122). Helkaparaadiga antakse teateid edasi kas Morse tähestiku või kokkulepitud signaalide abil. Lühiaegne helk

tähendab punkti, pikemaaegne — kriipsu. Lausete ja korralduste edasiandmiseks on kasulik tarvitada koodi*.

SIGNALISATSIOONI ÜLDKORD.

ABI Abiväed — liitlased
AEG Aeg — kella— tunniaeg
AUT Automobiil
BRI Brigaad
EDE Edela
EDS Edasi
ESK Eskadron
EVA Evakueerima
GRU Grupp
HAV Haavatud
HON Hoone [-ed]
HÄV Hävitama [-tud]
IDA Ida
JÄL Jälitama [-tab]
JÄR Järgmine
KAG Kagu
KAO Kaotused
KVK Kaevik [-ud]
KTS Kaitse
KLT Kallaletung
KTO Kallaletung — oma
KTV Kallaletung —vaenlase
KLM Kilomeeter
KIR Kirde
KTN Kirikutorn
KOG Kogumine
KOL Kolonn
KPB Komandopunkt — brigaadi
KPR „ — rügemendi
KPP „ — pataljoni
KPK „ — kompani
KOM Kompani
KPK Kuulipilduja — kerge
LNG Laengud
LHG Lahing
LNK Lennuk
LIK Liikumine
LOD Loode

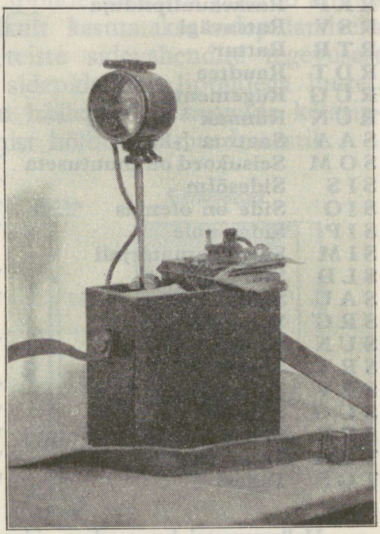

Joon. 122. Helkaparaat.

LÄN Lääne
LÕP Lõppenud [otsas]
LÕU Lõuna
MIO Midagi ei ole teadustada
MTR Meeter[-trit]
MTS Mets
MOT Mootorratas [-tad]
OLE Olge
OME Oleme
PDR Padrunid [kuulipilduja — püssi]
PAR Parem
PAT Pataljon
PTR Patarei

* Kood — leppesignaalide kogu.

PTS	Peatus	TNK	Tank
PIO	Pionerid	TEA	Teade [-ted]
POE	Poole	TEE	Tee
POT	Poolt	TOE	Toetus
PÕH	Põhi	TOI	Toidumoon
RKT	Rakett [-id]	TÕK	Tõke [-ed]
RKP	Raskekuulipilduja	VPB	Vaatluspunkt — brigaadi
RSV	Ratsavägi	VPR	„ — rügemendi
RTR	Rattur		
RDT	Raudtee	VPP	„ — pataljoni
RÜG	Rügement		
RÜN	Rünnak	VPK	„ — kompani
SAA	Saatma [-ke]		
SOM	Seisukord on muutuseta	VPG	„ — grupi
SIS	Sidesõlm	VPS	„ — patarei
SIO	Side on olemas	VLO	Vallutatud omade poolt
SIP	Sidet pole	VLV	Vallutatud vaenlase poolt
SIM	Sidumismaterjali		
SLD	Sild	VNL	Vaenlane [-se]
SAU	Soomusauto	VNE	Vaenlane on edasi tunginud [tungib edasi]
SRG	Soomusrong		
SUN	Suund [-nas]	VNT	Vaenlane on taandunud [taandub]
SRT	Suurtükk		
SRV	Suurtükivägi	VLM	Valmis
SÜG	Sügavus	VNK	Vankrid
SBR	Sõber [sõbralik — oma]	VAR	Varustus
TAA	Taandumine	VAS	Vasak
TGS	Tagasi	VSK	Veski

Helkaparaate kasutatakse sidepidamiseks esijärgu üksuste vahel, samuti rööbiti traatsidega igal pool, kus seda võimaldavad maastik ja olukord. Rohkem kui 20 sõna sisaldavate teadete üleandmiseks on kasulikum tarvitada teisi sidevahendeid.

B. Raketid. Lahingutegevuses tarvitatavad raketid on kahesugused: püstoliraketid, mis lastakse välja püstolitest või papptorudest, ja keppraketid, mis tõusevad õhku oma laengutest.

Püstolirakettidest on tarvitusel enamasti ainult valged, punased ja rohelised kui kõige intensiivsema leegiga. Püstolirakett tõuseb õhku erilise püssirohu laengu abil, mis süütab põlema ka raketi. Põlemise kestus 3—5 sekundit, tõus vertikaalses suunas kuni 80 m.

Rakette kasutatakse: suurtükitule väljakutsumiseks, jalaväe asukohtade teatamiseks suurtükiväele, teatud märgi vallutamisest või teatud kohani jõudmisest teatamiseks, hoiatus- ja alarmisignaalideks. Näide raketisignaalidest:

„vaja tõkketuld“ — rida punaseid rakette;

„märk vallutatud“ — rida valgeid rakette;

„gaasirünnak“ — rida valgeid, punaseid ja rohelisi rakette vaheldamisi.

Raketisignaale tuleb sagedasti muuta, vastasel korral vaenlane võib saada aru nende tähendusest.

Valgeid rakette kasutatakse peale selle valgustamiseks pimedatel öödel.

Väeosade asukohtade näitamiseks lennukile kinnisel maastikul erilistel juhtudel kasutatakse ka bengaalitulesid, mille põlemiskestus on umbes 15—30 sekundit. Rakette kasutatakse signaalide andmiseks ka lennukitelt.

D. Lipud. Lipud võimaldavad signaalide andmist väikestele kaugustele peamiselt Morse tähestiku abil, kusjuures harilikult kasutatakse koodi. Lippude nähtavus piirdub umbes 500 meetriga. Lippusid harilikult kasutatakse sidepidamiseks kompani allüksuste vahel ja teiste sidevahendite tegevusest lakkamisel. Eriti kohane on sidepidamine lippudega luurel, kus käsklusi ei saa anda valju häälega ega kasutada kõlasignaale. Signaalilippude kasutamist hõlbustab murdmaastik.

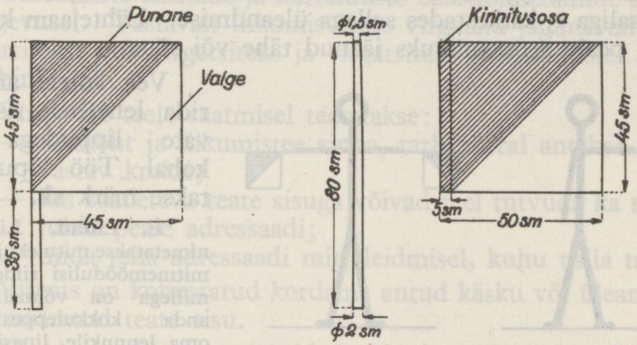

Joon. 123. Signaalilipu mõõted.

Signaalilipu mõõted on 50×45 sm (joon. 123). Lina lühem külg on kinnitatud varre külge. Värvilt lipp jaguneb diagonaalselt kahte ossa: ülemine varrepoolne osa on punane, alumine — valge. Lipuvarre pikkus on 80 sm, läbimõõt ülalt 1,5 sm, alt 2 sm. Lippude puudumisel võib signaale edasi anda mütsiga, taskurätiga j.n.e.

Signaali andmiseks signalist, asudes keha eesküljega sihtjaama* poole ja hoides kummaski allalastud käes üht signaalilippu, annab sihtjaamale morsemärke väljasirutatud käte ja neis hoitavate lippude tõstmisega külgsuunas õla kõrgusele (joon. 124). Punkti üleandmiseks tõstetakse parem käsi, hoitakse õla kõrgusel mõni sekund ja langetatakse siis

* Sihtjaam — signaale vastuvõttev jaam; lähtejaam — signaale üleandev jaam.

ühes lipuga; kriipsu üleandmiseks tõstetakse mõlemad käed ühes lippudega.

Sihtjaama väljakutsumiseks lähtejaama signalist asub määratud kohale, tõstab väljasirutatud parema käega ühe lipu ja keerutab seda pea kohal, kuni sihtjaam vastab sama signaaliga.

Teate üleandmise eel lähtejaam annab **pv** (palun võtta), millele sihtjaam vastab **pa** (palun anda). Pärast seda lähtejaam asub teate teksti üleandmisele.

Üleandmine sünnib üksikute tähtede kaupa, sõna lõpul antakse tähed **ii.** Kui sihtjaam on tähe või sõna vastu võtnud, siis ta annab signaali **e.** Mittearusaamise korral sihtjaam vastab signaaliga **t,** katkestades sellega üleandmise. Lähtejaam kordab selle peale arusaamatuks jäänud tähe või sõna.

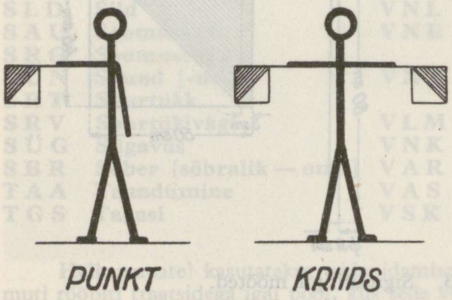

Joon. 124. Signaliseerimine lippudega.

Vea korral antakse rida lehvitusi ristikäivate lippudega pea kohal. Töö lõpul antakse märk **sk.**

E. Linad. Linadeks nimetatakse mitmekujulisi ja mitmemõõdulisi riidetükke, millega on võimalik üle anda kokkuleppesignaale oma lennukile, linasid vastavalt koodile maapinnale paigutades. Linad on: 1) tähislinad — väeosade asetuse esijoone näitamiseks, 2) tunnuslinad — komandopunktide, suurtükiväe, raadiojaamade ja laskjate patareide tähendamiseks ja 3) signaalilinad — kokkuleppesignaalide edasiandmiseks.

Tähislina suurus on 50×40 sm. Kahest servast ta on kinnitatud kepikeste külge, mille peale teda võib kerida.

Lennuki nõudel kokkulepitud signaaliga, määratud kellaajal või ülema käsul iga esijoone sõdur laotab oma tähislina. Tähislina tuleb liigutada või teha muul teel lennukile märgatavaks (taskulambiga, päikese paistel ka peegliga või läikiva plekitükiga märku andes).

Mitte-esijoonel viibivatele sõduritele tähislina laotada on keelatud, sest vastasel korral vaatleja võiks eksikombel nõuda suurtükituld eespool olevate oma osade peale.

Lennuki signaali peale „sain aru", või lennuki lahkumisel tähislinad korjatakse ära.

Tähislinade puudumisel tuleb kasutada paberilehti, tasku- või käterätikuid j.n.e.

4. Kõlalised sidevahendid.

Kõlaliste sidevahendite hulka kuuluvad viled, sireenid, pasunad ja kellad. Need sidevahendid on eriti kasulikud udus ja pimeduses, täiendades teiste sidevahendite tööd. Signaalide edasiandmine võimsate vahendite abil on lahingu ajal võimalik kuni 500 meetrini, kui signaalide jälgijad on küllalt tähelepanelikud. Kõlalisi sidevahendeid kasutatakse lühemate käskluste edasiandmiseks ja alarmiks (gaasialarm ja õhualarm).

5. Virgatsid.

Virgatsite ülesandeks on kirjalikkude, erakorralistel juhtudel suusõnaliste käskude ja korralduste edasitoimetamine lahingutegevusel. Vastavalt liikumisviisile virgatsid jagunevad jalavirgatsiteks, ratsavirgatsiteks ja virgatsiteks mehaanilistel liikumisabinõudel.

Virgatsile teele saatmisel teatatakse:

— sihtkoht ja liikumistee sinna, tarbekorral antakse kaasa vastav krokii;
— kas saadetava teate sisuga võivad teel tutvuda ka teised juhid peale adressaadi;
— mida teha adressaadi mitteleidmisel, kuhu tulla tagasi.

Virgats on kohustatud kordama antud käsku või üleandmiseks määratud teate sisu.

Ükski ei tohi virgatsit pidada kinni ta ülesande täitmisel. Kõikide kohuseks on abistada virgatsit, eriti juhtudel, kui ta liikumisabinõu on muutunud kõlbmatuks.

A. Jalavirgatsid. Jalavirgatseid kasutatakse käskude, korralduste ja teadete edasiandmiseks lühema maa peale (kuni 5 km). Teadete edasiandmiseks suurematele kaugustele erakorralises olukorras (teiste sidevahendite puudumisel või nende tegevuse lakkamisel) organiseeritakse virgatsiteahel kahemeheliste vahetuspostidega, postide vahe umbes 500 meetrit. Postid peavad silmas pidama teel olevat virgatsit ja tema väljalangemise korral teate edasi toimetama viivitamatult.

B. Ratsavirgatsid. Ratsavirgatseid (joon. 126) kasutatakse käskude, korralduste ja teadete saatmiseks suurematele kaugustele (kuni 20 km). Ratsavirgatsi liikumise kiirus on 8—9 km tunnis. Teadete edasitoimetamiseks suurtele kaugustele võib moodustada ratsavirgatsite ahela, mille vahetuspostid asetatakse iga 5—8 km tagant.

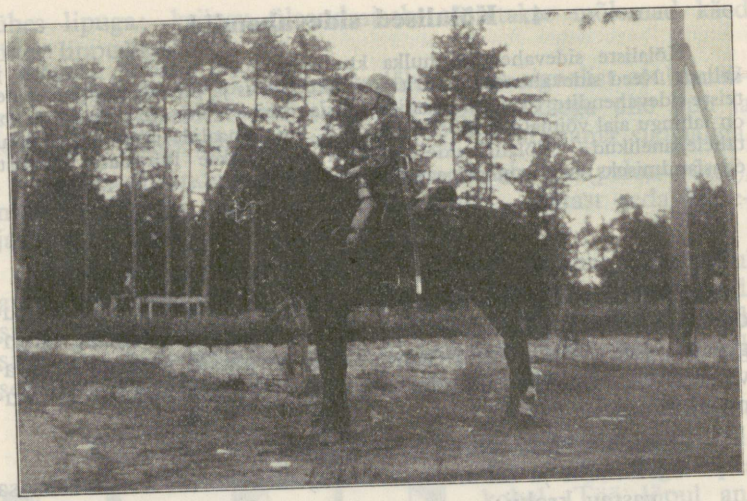

Joon. 126. Ratsavirgats.

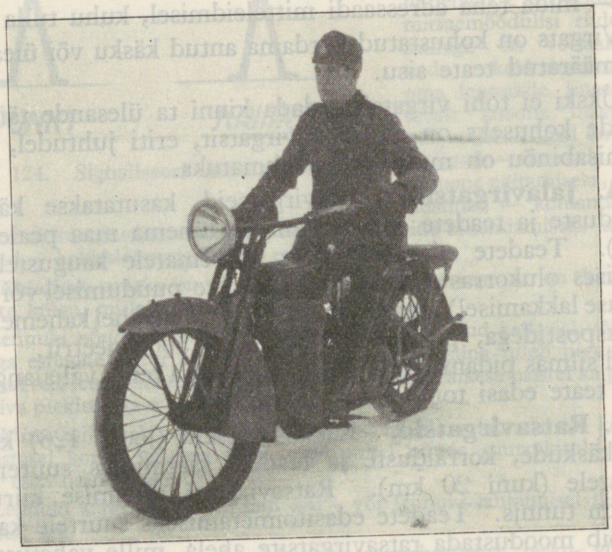

Joon. 127. Mootorrattur-virgats.

D. Virgatsid mehaanilistel liikumisvahenditel. Nende liikumiskiirus on mitmesugune, olenevalt liikumisvahendist.

Ratturvirgatsi liikumiskiirus on 10—15 km tunnis. Rattureid kasutatakse teadete saatmiseks kuni päevateekonna kauguseni. Teadete saatmiseks suurematele kaugustele võib moodustada ratturiteahela.

Joon. 128. Jalgratas-dresiina.

Mootorratta (joon. 127) ja **auto** kasutamine teadete saatmiseks võib sündida ainult headel teedel, kus nende keskmine liikumiskiirus on 25—40 km tunnis. Rinde läheduses võib mootorimüra ja sõidust tekkinud tolm pakkuda vaenlasele head jälgimisvõimalust, mida ta võib kasutada sõiduki tulistamiseks. Ka võivad need tundemärgid paljastada staapide ja komandopunktide asukohad.

Teadete saatmiseks raudtee suunas kasutatakse mootori või inimese jõul (joon. 128) liikuvaid dresiinasid või ka raudtee vedureid.

Arvesse võttes maastiku erilisi tingimusi lennuki startimiseks ja maandumiseks, lennuki kasutamine teadete edasisaatmiseks on raskendatud. Teadete üleandmine madalal lendavalt lennukilt sünnib viskteate allaviskamisega tunnuslinaga tähistatud kohta. Viskteate külge kinnitatud pikad mitmevärvilised lindid võimaldavad viskteate ülesleidmist ka sel juhul, kui teade ei kukkunud tähistatud kohale.

Erilise abinõuga on võimalik edasitoimetamiseks määratud pakki võtta lennukile ka maa pealt.

Normaalselt kasutatakse lennukeid teadete edasitoimetamiseks suurematele kaugustele.

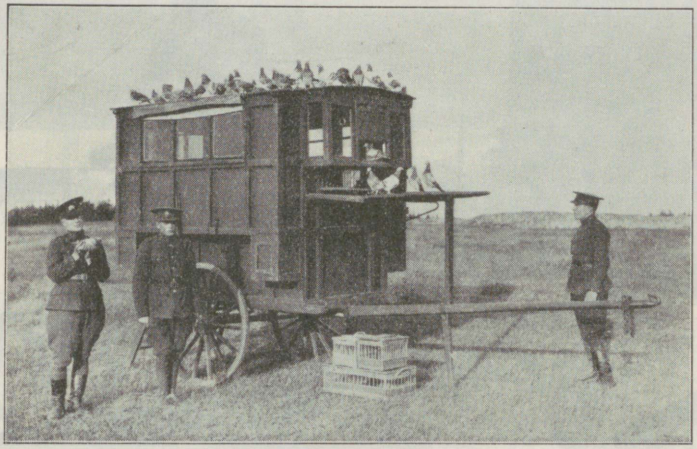

Joon. 129. Liikuv tuvila.

6. Sidetuvid.

Teadete saatmine sidetuviga põhjeneb tuvi haruldasel orienteerumisvõimel, mis temale lubab alati ja igas olukorras üles leida selle koha, kust ta on harjunud saama toitu ja ulualust. Sidetuvide elukohti nimetatakse tuvilateks; need võivad olla alalised ja liikuvad (joon. 129 ja 130). Liikuva jaama koha muutmisel jaam ei saa astuda tegevusse kohe, vaid enne tuleb tuvid harjutada uue asupaigaga; alles 3—6 päeva pärast võib tegevusraioon tõusta kuni 15 kilomeetrini. Tuvilatest tuvid antakse välja vitstest punutud korvides (joon. 131) nendele, kellel tuvisidet tuleb kasutada. Kasutamise silmapilgul tuvi võetakse korvist ja saadetav teade, mis on kirjutatud väikesele paberilehekesele ja paigutatud kindlasse alumiiniumist torukesse, kinnitatakse

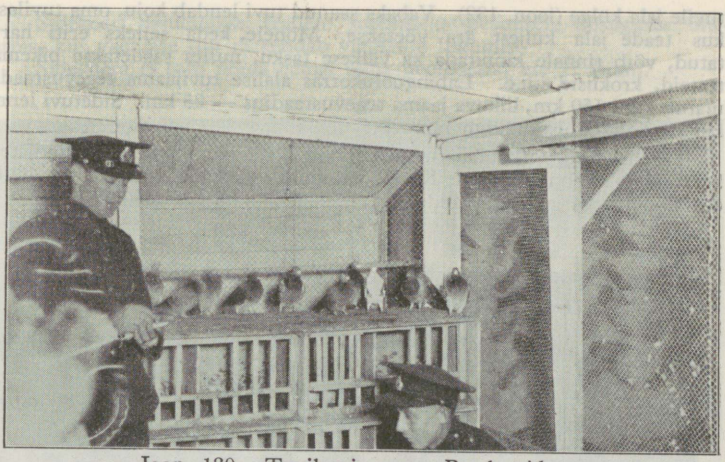

Joon. 130. Tuvila sisemus. Pesakastid.

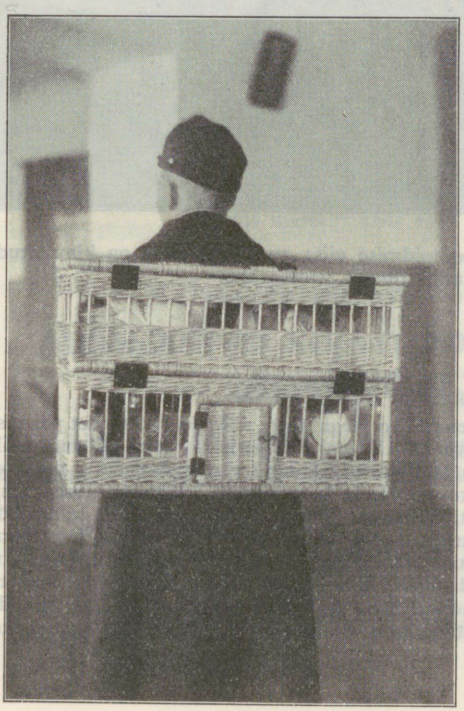

Joon. 131. Seljaskantav tuvikorv, mahutab kuni 20 sidetuvi.

tuvile jala külge (joon. 132). Vabaks saanud tuvi lendab koju, oma tuvilasse, kus teade jala küljest ära võetakse. Mõnele, keda selleks eriti harjutatud, võib rinnale kinnitada ka väikese tasku, milles saadetakse pikemaid teateid, krokiisid j.n.e. Lahinguolukorras alalise tuvijaama tegevusraadius ulatub kuni 150 km, liikuva jaama tegevusraadius — 25 km. Sidetuvi lennukiirus on keskmiselt 1 km minutis.

Gaasitatud piirkonnas tuvid, kui nad ei ole paigutatud gaasikindlatesse korvidesse, tuleb lahti lasta. Korvis viibimise ajal tuvisid varustatakse küllaldase joogiveega ja kasina toiduga.

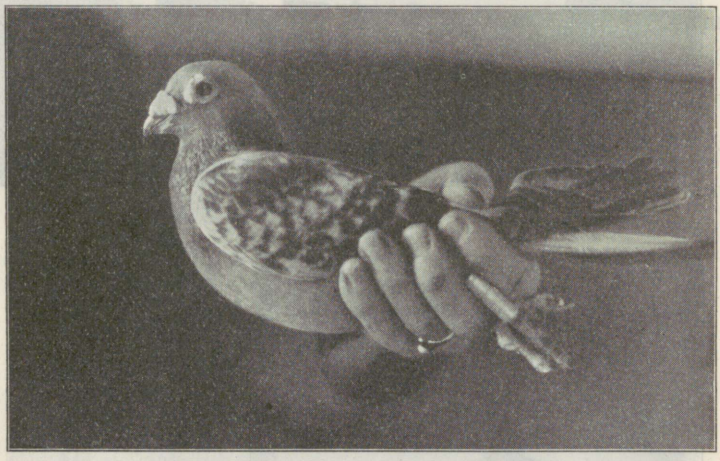

Joon. 132. Sidetuvi käeshoidmise viis; tuvi jala külge on kinnitatud alumiiniumist teatetoruke.

7. Sidekoerad.

Sellekohaselt väljaõpetatud koertega (joon. 133) peetakse sidet peamiselt esijoonel asuvate üksuste vahel. Koera dresseerimise perioodil määratakse üks sõdur tema hoolitsejaks, kellel ainuüksi on luba temaga tegemist teha, teda meelitada ja toita. Teadete saatmiseks koer viiakse hoolitseja juurest sinna, kust teade saadetakse; lahtipääsemisel koer leiab oma hoolitseja kiiresti üles ja viib endaga kaasa kaelarihma külge kinnitatud teate. Eriliselt arenenud koera on võimalik ära harjutada kahe hoolitsejaga, kes asuvad kahes punktis; siis võib koera saata vaheldamisi ühest punktist teise. Koer leiab üles enda hoolitsejad ka siis, kui nad vahepeal on muutnud oma asupaika. Teadete saatmist koeraga võib teostada kuni 5 kilomeetrini. Selle maa koer jookseb ära 12 minutiga.

Sidekoeri kasutatakse teadete saatmiseks peamiselt niisuguses olukorras, kus vaenlase tuli raskendab virgatsite liikumist.
Sidekoera ei tohi hoida eemal tema hoolitsejast üle 12 tunni.

Joon. 133. Sidekoerad. Koertel on kaelas teaterihm. Käskluse järele „tööle marss!“ koer asub teele.

Neljateistkümnes peatükk.

ALGMÕISTED SÕJATOPOGRAAFIAST.

1. Sõjatopograafia aine.

Lahinguedu eeltingimuseks on tegevusraiooni maastiku tundmine*. Andmed maastiku iseloomu kohta on võimalik saada:

— isikliku vaatlusega;
— maastiku graafilistelt kujutistelt (plaanid, kaardid, päevapildi-ülesvõtted j.n.e.);
— maateaduslikkudest kirjeldustest;

* Vt. 18. ptk. p. 1.

— isikute küsitlemisega, kes tuttavad antud raiooni maastikuga.

Isiklik vaatlus on parim maastiku tundmaõppimise viis, kuid ta on kasutatav vaid väikeste raioonide suhtes ja heades vaatlustingimustes. Suuremate maa-alade tundmaõppimine isikliku vaatlusega on seotud suure ajakuluga. Vastase valdamisel olevate raioonidega tutvumine sel viisil osutub võimatuks.

Hästi valmistatud plaanid ja kaardid annavad ülevaate ka suurte maa-alade pinnavormidest, looduslikkudest ja kunstlikkudest esemetest, kaugustest j.n.e. Päevapildi-ülesvõtted täiendavad plaanide ja kaartide andmeid, eriti ülesvõtted õhust (joon. 65 ja 66). Kuid plaanide ja kaartide andmed vananevad aja jooksul, sest maapinna looduslikud ja kunstlikud esemed muutuvad. Seepärast käsikäes plaanide ja kaartide kasutamisega tuleb tarvitada ka teisi maastikuga tutvumise viise.

Maateaduslikkude kirjelduste kasutamine ja isikute küsitlemine on võimalik väga piiratud aladel ja ulatuses; sel teel kogutakse peamiselt selliseid andmeid, mis kaardilt, plaanilt, pildilt või jooniselt ei selgu, nagu jõe sügavus, jooksu kiirus, põhja iseloom, tee omadused, sildade kandejõud j.n.e.

Ülaltoodust selgub, et maapinna graafilised kujutised plaanide ja kaartide näol osutuvad maastiku tundmaõppimisel tähtsamateks allikateks.

Seadused maakera pinna mõõtmise ning vähendatud kujul paberil kujutamise kohta annab geodeesia. Geodeesia jaguneb kõrgemaks ja elementaarseks. Kõrgem geodeesia käsitleb suurte pindalade kujutamist paberil, arvestades maapinna kumerust. Elementaarne geodeesia ehk topograafia vaatleb vähemate maa-alade mõõtmise ning paberil kujutamise viise, võttes maapinda tasapinnana. Sõjatopograafia õpetab maastiku tundmaõppimist ning paberil kujutamist sõjalisteks otstarveteks, pöörates suurimat tähelepanu maapinna reljeefile ja maastiku esemetele.

2. Kaart ja plaan.

Maakera pind on kumer ja tema täppis kujutamine võimalik vaid sellise keha pinnal, mis oma välise kujuga sarnleb maakeraga. Nagu teame, maakera kujutatakse gloobusega. Kuid maakera raadius on sedavõrt suur (ümmarguselt 6370 km), et maapinna reljeefi ja esemete tähtsamategi üksikasjade märkimiseks tuleks valmistada õige suur gloobus, mille praktiline ka-

sutamine võimatu. Seepärast maakera pinda kujutatakse tasapinnal.

Kera pinda ei saa laotada tasapinnale voltideta ja katketeta, nagu seda võib teha näiteks koonuse või silindri pinnaga. Maakera terve pinna või selle suure osa kandmiseks tasapinnale — paberile — tuleb enne valmistada kartograafiline võrk meridiaanide ja paralleelide näol, mis võimaldab arvestada vigu. On niisugune võrk valmis, kantakse sinna topograafiliste töödega saadud andmed.

Terve maakera pinna või selle suure osa kujutist tasapinnal kartograafilise võrgu abil, s. o. arvesse võttes maakera kumerust, nimetatakse kaardiks. Kaardid jagunevad maateaduslikkudeks, topograafilisteks ja merekaartideks. Maateaduslikkudel kaartidel tähendatakse üksikud maailmajaod, mandrid või riigid ja neis asuvad tähtsamad linnad, veekogud, mäed j.n.e. Topograafiline kaart kujutab peamiselt maapinna reljeefi ühes tähtsamate esemetega (joon. 134). Merekaartidel tähendatakse need esemed, mis tähtsad meresõidundusel: tuletornid, veesügavused, saared, veealused kivid, karid, sadamad, tähtsamad esemed kaldal j.n.e. (joon. 135).

Väiksemaid maa-alasid, mille läbimõõt ei ületa 100 km, võib võtta tasapinnana. Niisuguste vähemate alade kujutamist tasapinnal, maakera kumerust arvestamata, nimetatakse plaaniks.

Maapinna ebatasasuste ja suuremate looduslikkude ja kunstlikkude esemete kandmiseks plaanile kasutatakse horisontaalset projektsiooni. Selle mõiste selgitamiseks oletame, et vertikaalselt mingisuguse keha kohal asub valguseallikas niivõrt suurel kaugusel, et kehale langevaid valgusekiiri võib lugeda paralleelseteks. Vari, mille niiviisi valgustatud keha heidab horisontaalsele tasapinnale, ongi selle keha horisontaalne projektsioon. Joon. 136 on näidatud kuubi, joonlõigu AB ja kõverjoone ABDE horisontaalsed projektsioonid. Sellest selgub, et eseme horisontaalse projektsiooni saamiseks tuleb lasta perpendikulaarid eseme piirjoonte punktidest horisontaalsele tasapinnale ning ühendada joonega perpendikulaaride lõikepunktid tasapinnaga. Ülaltähendatud tehet nimetatakse projekteerimiseks. Projektsioonis saab väljendada keha pikkust ja laiust, mitte aga kõrgust. Maapinda ei saa projekteerida paberile loomulikus suuruses, vaid seda tuleb teha vähendatult. Seega maastiku plaani võime nimetada ka ta horisontaalseks projektsiooniks vähendatud kujul.

Võrreldes kaarti plaaniga leiame järgmist. Kaardil võib kujutada ükskõik kui suurt maa-ala, plaanil ainult vähemaid

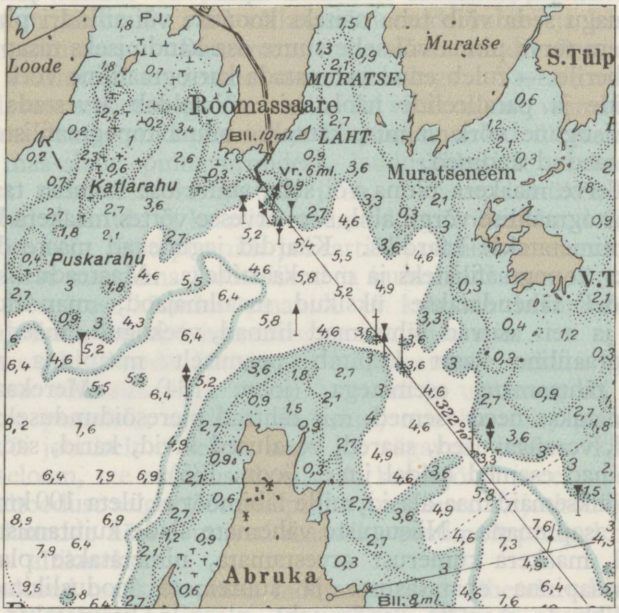

Joon. 135. Osa merekaardist leht 11, mõõt 1:135 000.

maa-alasid. Kaardil tähendatud jooned ja nurgad ei vasta täpsalt maastiku joontele ja nurkadele, kuid teades kaardi projekt-

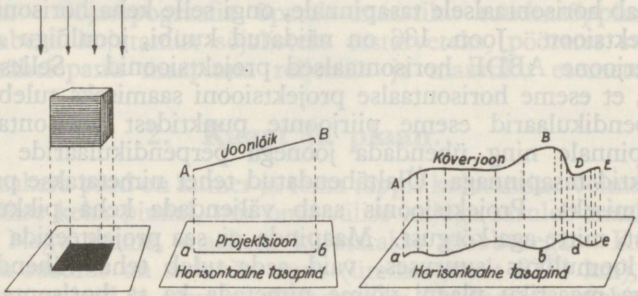

Joon. 136. Horisontaalsed projektsioonid.

Joon. 134. Osa topograafilisest plaanist 1:25 000. Kõrgused on sõidades, h = 2 sülda (4,2672 m). Plaanil on koordinaatide võrk.

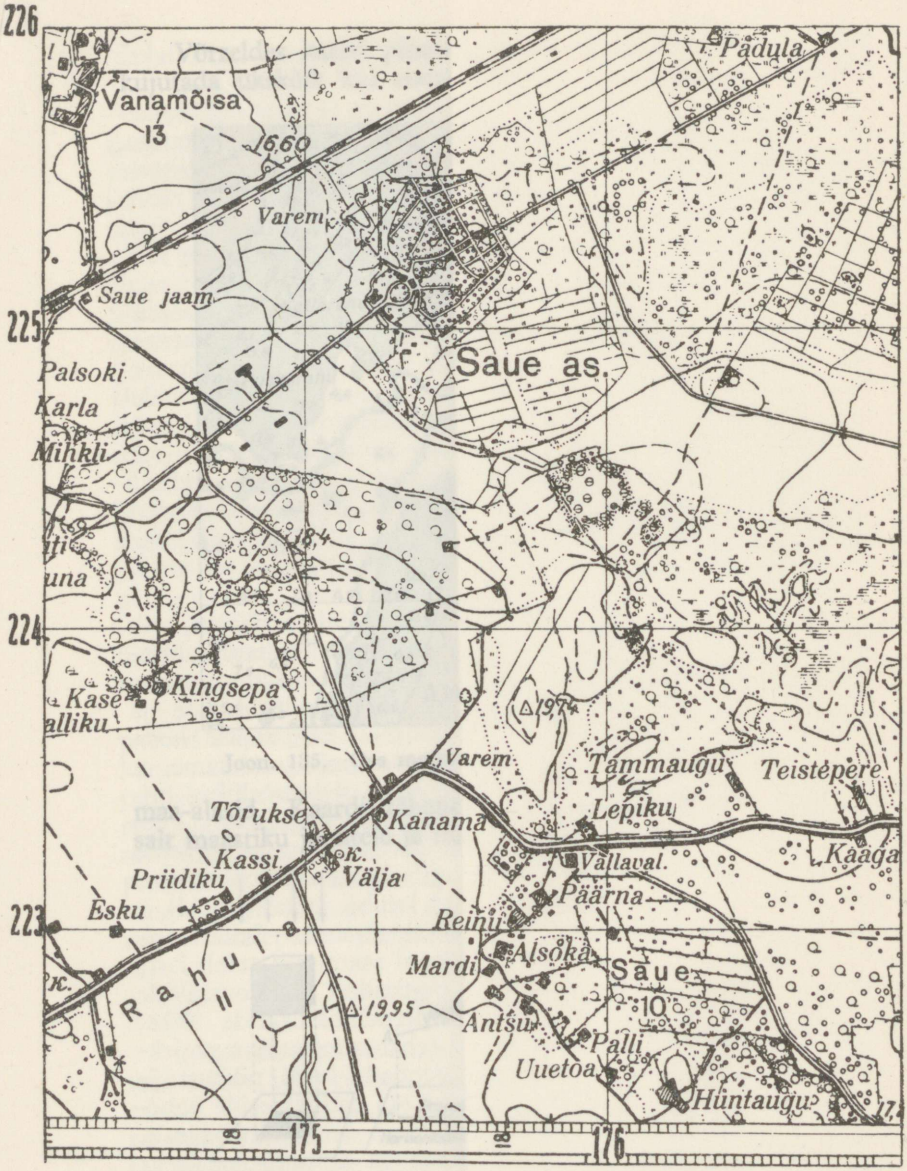

Joon. 134. Osa topograafilisest plaanist 1 : 25 000. Kõrgused on süldades, h = 2 sülda (4,2672 m). Plaanil on koordinaatide võrk.

siooni on võimalik välja arvestada nende tõelisi suurusi. Plaanil kõik horisontaalsed nurgad on sama suured, kui vastavad nurgad maastikul, kaugused kindlas arvulises suhtuvuses tegelikkude kaugustega (nende horisontaalsete projektsioonidega); viimaseid on seepärast hõlpus välja arvestada, kui on teada plaani mõõt. Kaartidel on meridiaanide ja paralleelide võrk, plaanidel mitte alati.

3. Kaardi ja plaani mõõt.

Maapinna kujutamisel paberil on tarvis vähendada kaugusi ja suuremate esemete kontuure teatud arv kordi. Olgu näiteks kahe punkti vahe maastikul 50 m. Kui need punktid kanname paberile 1 sm kaugusel üksteisest, siis vähendame sellega tegelikku kaugust 5000 korda (50 m = 5000 sm), ning paberil näidatud kaugus on 1/5000 tegelikust kaugusest. Kaardilt või plaanilt võetud joonlõigu pikkuse (käesoleval juhul 1 sm) suhet vastavale tegelikule kaugusele maastikul (käesoleval juhul 50 m) nimetatakse kaardi või plaani mõõduks. Mõõtu võib väljendada arvuga (arvmõõt) ja graafiliselt (joonmõõt).

A. Arvmõõt. Arvmõõt antakse murdarvuna (1/50 000) või suhtena (1 : 50 000). Murru lugejaks on 1, murru nimetaja näitab, mitu korda kaugused, mis saadud tegeliku mõõtmisega maastikul, on vähendatud paberile kandmisel. Näiteks arvmõõt 1/25 000 tähendab, et plaani ühele sentimeetrile vastab maastikul 25 000 sm ehk 250 m. Mida suurem on murru nimetaja, seda vähem on kaardi või plaani mõõt ning ümberpöördult. Võrreldes näiteks plaane, mille arvmõõdud on 1/25 000 ja 1/10 000, leiame, et viimase plaani mõõt on esimesest 4 korda väiksem (100 000 : 25 000 = 4). Mida suuremas mõõdus on valmistatud kaart või plaan, seda üksikasjalikumalt kujutab ta maapinda.

Arvmõõdu kasutamine. Joon. 134 näidatud plaani järgi, mille mõõt 1 : 25 000, on tarvis määrata kaugus mööda maanteed Lepiku talust Kaaga taluni. Mõõdame plaanil ülaltähendatud talude vahe mööda maanteed. Saame $3\frac{1}{2}$ sentimeetrit. Järelikult tegelik kaugus maastikul 250 m $\times$ $3\frac{1}{2}$ = = 875 m.

Leida samal plaanil punkt, mis asub raudteel Saue jaamast 1200 m kirdesse. Kuna 250 meetrile vastab 1 sentimeeter,

siis 1200 meetrile vastab 1200:250=4,8 sentimeetrit. Nõutava punkti võime nüüd kõige hõlpsamini ja täpsamalt leida järgmiselt: võtame sentimeetriteks ning millimeetriteks jaotatud joonlaualt sirklile 4,8 sm, asetame ühe sirkliharu raudteele Saue jaama kohale, teisega leiame otsitava punkti raudteel, Saue jaamast 1200 m kirde pool.

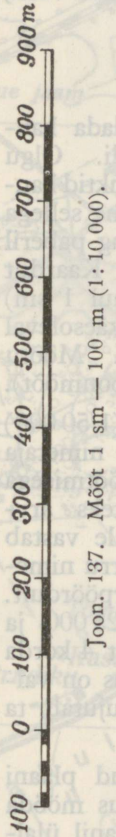

Joon. 137. Mõõt 1 sm — 100 m (1 : 10 000).

Arvmõõdu hüveks on see, et ta võimaldab kiiresti välja arvestada kaugusi igasugustes lineaarmõõtudes. See on tähtis eriti kaartide kasutamisel, mis ei ole koostatud meetermõõdustikus. Sellisteks on näiteks vene kaardid 1:42 000 ehk 1 verst tollis (1 sm vastab 420 m), 1:84 000 ehk 2 versta tollis (1 sm vastab 840 m), 1:126 000 ehk 3 versta tollis (1 sm vastab 1260 m).

Arvmõõdu paheks on see, et tema kasutamisel tuleb teha arvutusi, kuigi lihtsaid, kuid lahinguolukorras siiski aegaviitvaid. Peale selle arvmõõdu kasutamisel peab olema käepärast lineaarmõõt sentimeeter või toll, mis jaotatud: sm — millimeetriteks, toll — liinideks.

B. Joonmõõt. Joonmõõt kujutab kaugusi graafiliselt ning võimaldab neid määrata matemaatilise arvutuseta.

Et selgitada joonmõõdu valmistamist, võtame ülesande: valmistada joonmõõt 1 sentimeetris 100 meetrit (1 : 10 000), täpsusega 20 m. Joonestame paberile joonlõigu mingis vabas pikkuses, näiteks 10 sm, ja jaotame ta sentimeetriteks (joon. 137). Iga seesugune jaotus, mida nimetatakse joonmõõdu aluseks, vastab 100 meetrile maastikul. Kuna mõõdu täpsus peab olema 20 m, siis tuleb leida jaotus, mis vastab sellele kaugusele. Selleks arvutame nii: kui 1 sm vastab 100 m, siis 20 meetrile vastab (100 : 20 = 5) $^1/_5$ sm ehk (10 mm : 5) 2 mm. Seepärast joonlõigu esimese sentimeetri jaotame viieks võrdseks osaks, seega iga osa pikkus 2 mm*. Jaotusjoonte kohale

* Mida vähemateks võrdseteks osadeks jaotame joonmõõdu aluse, seda täpsamat mõõtmist joonmõõt võimaldab. Väikeste lineaarmõõtude jaotamine eriliste abinõudeta on raske. Piirväärtuseks siin loetakse 0,1 mm (mõõdu täpsuse piir), millele käesoleva mõõdu juures maapinnal vastab 1 meeter.

kirjutame arvud, nagu näidatud joonisel: 0 esimese ja teise sentimeetri jaotusjoonel, 0-ist vasakule jaotused, mis vastavad kaugustele 20, 40, 60 ja 80 meetrit (numbrite kirjutamiseks ei jätku joonisel ruumi); joonlõigu alguses 100 (meetrit); 0-ist paremale märgime kaugused 100, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800, 900; viimase arvu juurde tähendame lineaarmõõdu, milles joonmõõt valmistatud, s. o. m (meetrit). Mõõdu hõlpsamaks käsitsemiseks anname talle joon. 137 näidatud kuju (juurde joonestatud üks rööpjoon, jaotused vaheldamisi värvitud mustaks).

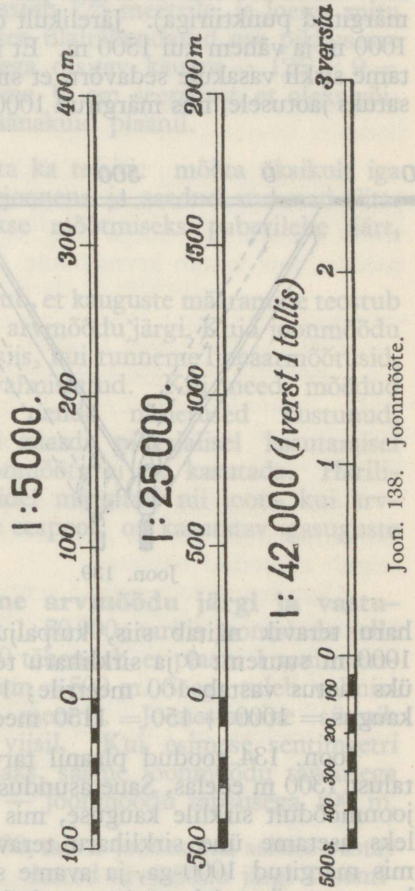

Joon. 138. Joonmõõte.

Joon. 138 on näiteina toodud kolm joonmõõtu. Esimesel nendest (1:5000) on mõõdu aluseks 2 sm, mõõdu täpsus 10 m. Teisel (1:25 000) on mõõdu aluseks samuti 2 sm, mõõdu täpsus 100 m. Kolmas joonmõõt (1:42 000) on vene sõjatopograafiliste kaartide mõõte. Ta aluseks on 1 toll, ta täpsus 50 sülda (1 süld = 2,13 m). Kuna viimase mõõdu arvmõõt on 1:42 000*, siis meetermõõdustikus ta vastab mõõdule 1 sentimeetris 420 meetrit.

Joonmõõdu kasutamine. Olgu meil tarvis määrata kaugus kahe punkti vahel, mis joon. 134 toodud plaanil märgitud arvudega 19,95 ja 19,74 (trigonomeetrilised punktid).

* 1 verst = 500 × 7 × 12 = 42 000 tolli. Siit arvmõõt 1:42 000, s. o. plaani ühele tollile vastab maastikul 42 000 tolli.

Võtnud plaanilt tähendatud punktide vahe sirklile (sirkli puudumisel võib kasutada paberilehte, pliiatsit või muud käepärast olevat asja), asetame sirkli plaani joonmõõdule (1 : 25 000) nii, et ühe sirkliharu teravik asub jaotusel, mis märgitud 0-ga, teise sirkliharu teravik asetub siis 1000 ja 1500 vahel (joon. 139 märgitud punktiiriga). Järelikult otsitav kaugus on suurem kui 1000 m ja vähem kui 1500 m. Et määrata kaugus täpsalt, nihutame sirkli vasakule sedavõrt, et sirkli parempoolse haru teravik satuks jaotusele, mis märgitud 1000-ga (joon. 139). Vasakpoolse

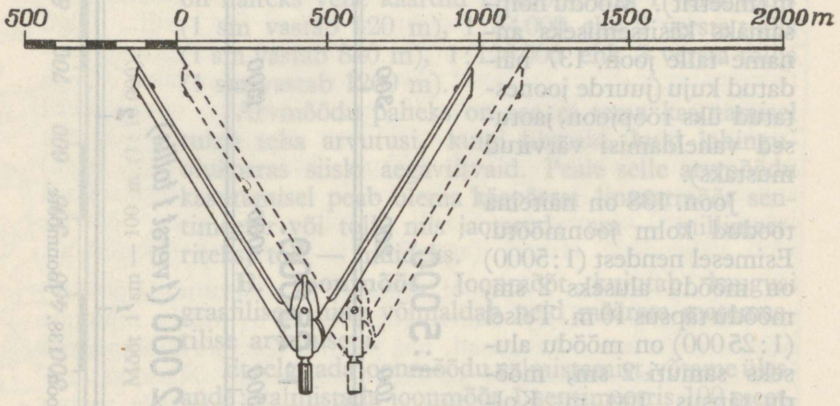

Joon. 139.

haru teravik näitab siis, kuipalju nimelt otsitav kaugus on 1000 m suurem: 0 ja sirkliharu teraviku vahe on $1\frac{1}{2}$ jaotust; üks jaotus vastab 100 meetrile; $100 \times 1\frac{1}{2} = 150$; seega otsitav kaugus = 1000 + 150 = 1150 meetrit.

Joon. 134 toodud plaanil tarvis leida punkt, mis Padula talust 1300 m edelas, Saue asundusse viival teel. Võtame plaani joonmõõdult sirklile kauguse, mis vastab 1300 meetrile. Selleks asetame ühe sirkliharu teravikuga joonmõõdu jaotusele, mis märgitud 1000-ga, ja avame sirkliharud seevõrra, et teise haru teravik tuleks 0-ist vasakule kolmanda jaotuse kohale, sest üks jaotus vastab 100 m. Nüüd asetame sirkli plaanile nii, et ühe sirkliharu teravik asub Padula talu tingmärgi keskkohal, teise sirkliharu teravik Saue asundusse viival teel. Vasakpoolse sirkliharu teravik näitab siis otsitavat punkti.

Kaugusi mööda kõver- või murdjooni saab kõige kiiremini määrata allkirjeldatud viisil.

Olgu meil tarvis määrata kaugus mööda maanteed Kassi talust Lepiku taluni (joon. 134). Võtame sirklile ½ sentimeetrit, mis plaani mõõdu järgi vastab 125 meetrile, ja loeme mitu korda see mõõt mahub maantee ülaltähendatud osa pikkusesse plaanil. Saame 9 korda, seega otsitav kaugus = 125 × 9 = = 1125 m. Mõõtmiseks võtsime ½ sm seepärast, et oleks võimalik täpsamalt mõõta tee käänakuid plaanil.

Sama kaugust võib mõõta ka teisiti: mõõta üksikult iga tee osa, mida võib võtta sirgjoonena ja saadud summad liita. Sirkli puudumisel kasutatakse mõõtmiseks paberilehe äärt, pliiatsit j.n.e.

Ülaltoodud näidetest selgub, et kauguste määramine teostub joonmõõdu järgi kiiremini kui arvmõõdu järgi. Kuid joonmõõdu kasutamine on võimalik vaid siis, kui tunneme lineaarmõõtusid, mille alusel joonmõõt on valmistatud. Kui need mõõdud on meile tundmatud või nende nimetused kustunud, mis võib juhtuda plaani või kaardi pikaajalisel kasutamisel väljaolukorras, siis sellist joonmõõtu ei saa kasutada. Harilikult on plaanidel ning kaartidel märgitud nii joon- kui arvmõõt. Viimane, nagu nägime eespool, on kasutatav igasuguste lineaarmõõtude suhtes.

D. Joonmõõdu leidmine arvmõõdu järgi ja vastupidiselt. Olgu antud arvmõõt 1 : 50 000; tarvis joonestada selle järgi joonmõõt. Mõõt 1 : 50 000 tähendab, et plaani 1 sentimeetrile vastab maastikul 50 000 sm = 500 m. Seega tuleb valmistada joonmõõt 1 sm 500 meetrit. Joonestamine sünnib lk-del 210—211 kirjeldatud viisil. Kui esimese sentimeetri (mõõdu aluse) jaotame 10 osaks, saame joonmõõdu täpsusega 50 m, jaotades aluse 5 osaks — joonmõõdu täpsusega 100 m.

On antud arvmõõt 1 : 42 000, tarvis joonestada sellele vastav joonmõõt meetermõõdustikus. Antud arvmõõdu järgi 1 sentimeetrile vastab 420 meetrit. Võttes joonmõõdu aluseks 1 sm ja jaotades ta 10 võrdseks osaks, saaksime mõõdu täpsuse 42 meetrit, jaotades 5 osaks — mõõdu täpsuse 84 meetrit. Arvud 42 ja 84 pole kerged peast arvutamiseks. Et saada selleks sobiv arv, tuleks mõõdu alus 1 sm jaotada 21-ks või 42 võrdseks osaks,

mis on raskesti teostatav. Seepärast käesoleval juhul toimime teisiti: leiame mõõdu aluse, millele vastab mingi ümmargune arv meetreid, mis jagamisel 10 või 5-ga annab terveid kümneid, näiteks 500 m. Otsitava aluse leiame järgmise arvutusega:

$$\begin{array}{l} 1 \text{ sm vastab } 420 \text{ m} \\ x \text{ „ „ } 500 \text{ „} \\ \hline x : 1 = 500 : 420 \end{array}$$

$$x = \frac{500}{420} = 1{,}19 \text{ sm (ümmarguselt).}$$

Kanname nüüd joonlõigule 1,19 sm pikkused jaotused, esimese nendest jaotame 10-ks võrdseks osaks, märgime jaotused vastavate arvudega ning saame joon. 140 näidatud joonmõõdu, mis vastab arvmõõdule 1:42 000.

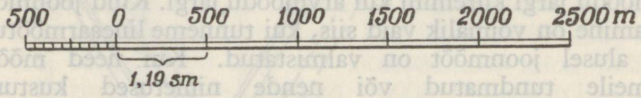

Joon. 140.

Iga joonmõõtu võib väljendada arvmõõduna, kui on teada lineaarmõõdud, mis on joonmõõdu aluseks. Kuidas seda teha, selgub alltoodud näidetest.

Olgu antud joonmõõt 1 sentimeetris 1 kilomeeter. Mis on selle mõõdu arvmõõt? 1 km = 1000 m = 100 000 sm. 1 sentimeetrile vastab 100 000 sm, järelikult otsitav arvmõõt on 1:100 000.

Mis on kaardi 1 tollis 3 versta arvmõõt? Selle leidmiseks peame teadma, et 1 verst=500 sülda, 1 süld=7 jalga, 1 jalg= = 12 tolli; 3 versta = 1500 sülda ehk 1500.7.12 = 126 000 tolli. Kaardi 1 tollile maapinnal vastab 126 000 tolli; siit arvmõõt 1:126 000.

4. Topograafilised tingmärgid.

Maapinna esemed märgitakse topograafilistel plaanidel ja kaartidel eriliste märkide abil, mis nimetatakse topograafilisteks tingmärkideks. Kui esemed on nii suured, et nende pindala saab paberile kanda valmistatava kaardi või plaani mõõdus,

siis märgitakse paberil nende esemete kontuurid, vähendatud vastavalt mõõdule. Kontuurid täidetakse eriliste tingmärkidega, mis kannavad kontuurmärkide nimetust (vt. joon. 142 kalmistu, põõsastik j.n.e.).

Esemed, mis on nii väikesed, et neid vastavalt kaardi või plaani mõõdule vähendades võimata selgesti paberil tähendada, märgitakse mõõtmärkide (vt. joon. 142 kirik, tehas j.n.e.) abil. Mõõtmärk ei väljenda eseme pindala suurust. Mõõtmärkidele antakse vastava eseme väline kuju (tuuleveski, üksik puu, mälestussammas, tee j.n.e.) või kujutatakse neid teatud sümboli abil (kirik, postkontor, elektrijaam j.n.e.).

Tähtsamad meil tarvitatavad topograafilised tingmärgid on näidatud joon. 142. Nende kasutamiseks on järgmised juhised.

Tingmärgid joonestada täpsalt ja selgesti.

Suurema näitlikkuse otstarbel mõned tingmärgid joonestatakse varjupoolsest küljest jämedamate joontega, kusjuures oletatakse, et valgusekiired langevad esemele 45° all loodest kagusse. Põhi on plaanil ja kaardil harilikult ülal, lõuna all. Maapinnast kõrgemal olevate esemete tingmärgid joonestatakse jämedamate joontega (varjundatakse) ida- ja lõunapoolsest küljest, maapinnast madalamal asuvate esemete tingmärgid — lääne- ja põhjapoolsest küljest (joon. 141).

Asulate, metsade, järvede ja soode nimetused kirjutatakse lääne-ida suunas, jõgede nimetused piki jõge, kusjuures veejooksu suund märgitakse noolega. Tähtsamate esemete nimetused kirjutatakse suuremalt.

Numbritega märgitakse elamute arv külades, maapinna punktide kõrgused, geograafiline laius ja pikkus(kaardi või plaani nurkades) j. m.

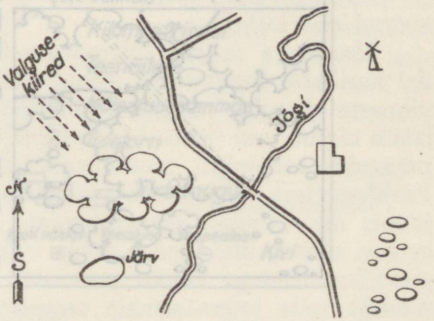

Joon. 141. Topograafiliste tingmärkide varjundamine.

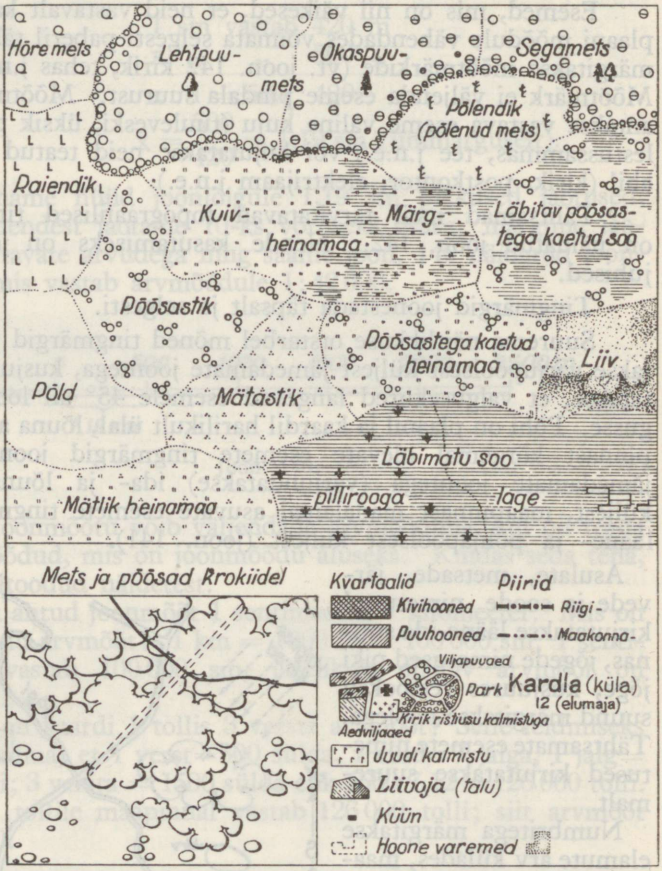

Joon. 142. Topograafilised

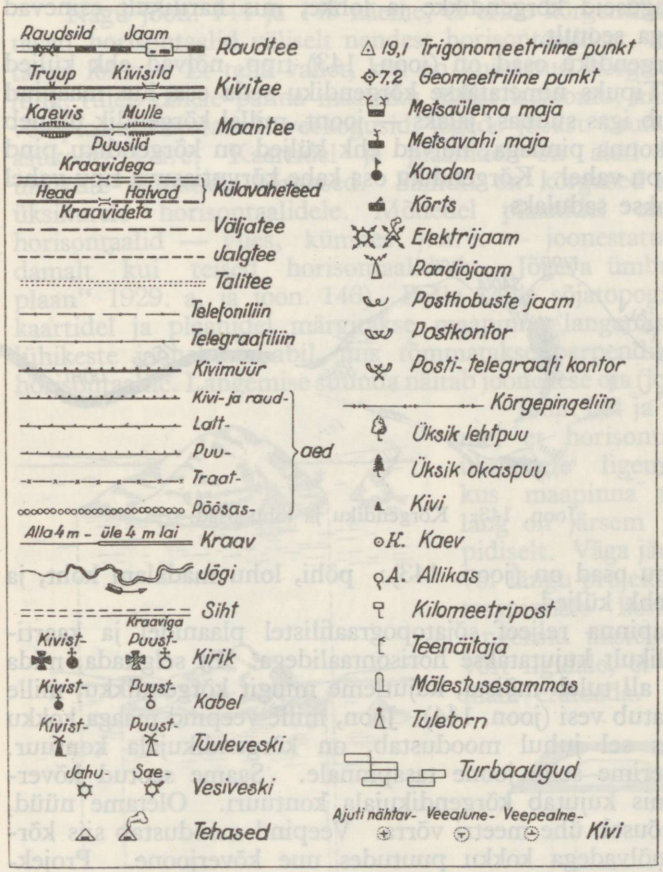
Raudsild
Jaam
Raudtee
Truup
Kivisild
Kivitee
Kaevis
Mulle
Puusild
Maantee
Kraavidega
Head
Halvad
Kraavideta
Külavaheteed
Väljatee
Jalgtee
Talitee
Telefoniliin
Telegraafiliin
Kivimüür
Kivi- ja raud-
Latt-
Puu-
Traat-
Põõsas-
aed
Alla 4 m - üle 4 m lai
Kraav
Jõgi
Siht
Kraaviga
Kivist-
Puust-
Kirik
Kivist-
Puust-
Kabel
Kivist-
Puust-
Tuuleveski
Jahu-
Sae-
Vesiveski
Tehased
19,1 Trigonomeetriline punkt
7.2 Geomeetriline punkt
Metsaülema maja
Metsavahi maja
Kordon
Kõrts
Elektrijaam
Raadiojaam
Posthobuste jaam
Postkontor
Posti- telegraafi kontor
Kõrgepingeliin
Üksik lehtpuu
Üksik okaspuu
Kivi
K. Kaev
A. Allikas
Kilomeetripost
Teenäitaja
Mälestusesammas
Tuletorn
Turbaaugud
Ajuti nähtav-
Veealune-
Veepealne-
Kivi

tingmärgid.

5. Maapinna reljeefi kujutamine horisontaalidega.

Sõjatopograafilistel plaanidel ja kaartidel tuleb kujutada mitmesuguseid kõrgendikke ja lohke, mis harilikult esinevad üksteisega seotult.

Kõrgendiku osad on (joon. 143) tipp, nõlvad ehk küljed ja jalg. Tipuks nimetatakse kõrgendiku seda osa, kus maapind madaldub igas suunas; jalaks — joont, millel kõrgendik ühineb ümbruskonna pinnaga; nõlvad ehk küljed on kõrgendiku pind jala ja tipu vahel. Kõrgendiku osa kahe kõrvutiasuva tipu vahel nimetatakse sadulaks.

Joon. 143. Kõrgendiku ja lohu osad.

Lohu osad on (joon. 143): põhi, lohu madalam koht, ja veerud ehk küljed.

Maapinna reljeef sõjatopograafilistel plaanidel ja kaartidel harilikult kujutatakse horisontaalidega. Et selgitada, mida viimaste all tuleb mõista, kujutleme mingit kõrgendikku, mille jalani ulatub vesi (joon. 144). Joon, mille veepind maaga kokku puutudes sel juhul moodustab, on kõrgendikujala kontuur. Projekteerime selle joone tasapinnale. Saame seotud kõverjoone, mis kujutab kõrgendikujala kontuuri. Oletame nüüd, et vesi tõuseb ühe meetri võrra. Veepind moodustab siis kõrgendikunõlvadega kokku puutudes uue kõverjoone. Projekteerime selle joone samale tasapinnale, kuhu projekteerisime kõrgendikujala. Uus kõverjoon mahub eelmisse. Niiviisi iga meetri tagant veepinna lõikejooni kõrgendikuga tasapinnale projekteerides, saame niimitu kõverjoont, kuipalju kordi mahub 1 meeter kõrgendiku kõrgusse. Kui saadud kõverjooned kanname paberile, milleks neid ühise mõõdu järgi vähendame, saame

kõrgendiku plaani, mis on väljendatud horisontaalides. Ülaltoodust järgneb, et horisontaal on seotud kõverjoon, mis ühendab ühel ja samal kõrgusel asuvaid maapinna reljeefi punkte.

Samuti võime saada ka lohu plaani (joon. 145).

Nagu joon. 144 ja 145 näeme, ei erine kõrgendikku kujutavad horisontaalid väliselt nendest horisontaalidest, mis kujutavad lohku. Et teha vahet, kus on kujutatud kõrgendik, kus lohk, tuleb tähele panna maastiku üldist iseloomu, mis kaardil või plaanil kujutatud: veekogusid, jõgede jooksu suundi, soode asukohti j.n.e. Kaartidel ja plaanidel on alati näidatud üksikute punktide kõrgused. Samuti on kõrgused märgitud üksikutele horisontaalidele. Mõnedel plaanidel on teatud horisontaalid — viies, kümnes j.n.e. — joonestatud jämedamalt kui teised horisontaalid (v. „Jõgeva ümbruskonna plaan" 1929. a. ja joon. 146). Peale selle sõjatopograafilistel kaartidel ja plaanidel märgitakse maapinna langemise suund lühikeste joonekeste abil, mis tõmmatakse perpendikulaarselt horisontaalile. Langemise suunda näitab joonekese ots (joon. 146).

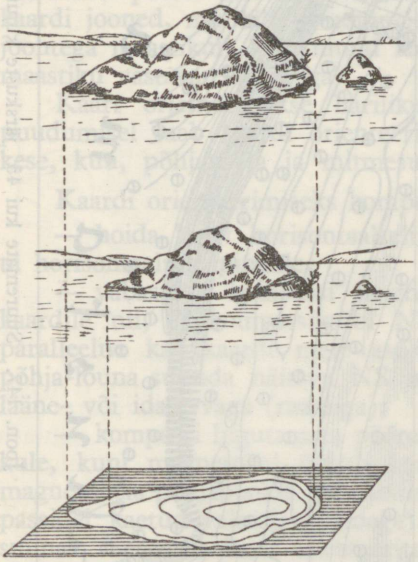

Joon. 144. Kõrgendiku kujutamine horisontaalidega.

Joon. 144 ja 145 näeme, et horisontaalid on üksteisele ligemal seal, kus maapinna tõus või läng on järsem ja vastupidiselt. Väga järsu tõusu või längu projekteerimisel tasapinnale horisontaalid langeksid üksteisele sedavõrt ligidale, et neid võimata eraldada. Horison-

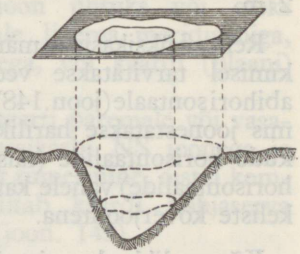

Joon. 145. Lohu kujutamine horisontaalidega.

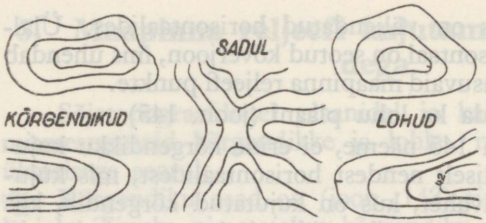

Joon. 146. Kõrgendikkude ja lohkude kujutamine horisontaalidega.

gendiku horisontaalseid läbilõikeid iga meetri tagant, s. o. võtsime kõrguste vaheks (h) ühe meetri. See vahe ei ole kõikidel kaartidel ja plaanidel ühesugune, olenedes nende mõõdust ja kujutatava reljeefi iseloomust. Meil tarvitusel olevatel endistel vene sõjatopograafilistel kaartidel ja plaanidel on kõrguste vahe: Põhja-Eesti kohta 2 sülda (ümmarguselt 4,3 m), Lõuna-Eesti kohta 4 sülda (ümmarguselt 8,5 m); uutel mõõdus 1:25 000 meil valmistatud plaanidel — 2 m.

Reljeefi üksikasjade märkimisel tarvitatakse veel abihorisontaale (joon. 148), mis joonestatakse harilikkude horisontaalide (täishorisontaalide) vahele katkeliste kõverjoontena.

Kõrgendikkude tipud, kui nad plaanil küllalt

taalide abil kujutatava järskuse piiriks loetakse 45°. Suuremaid järskusi kujutatakse nii, nagu näidatud joon. 147.

Eespool horisontaalide mõistet selgitades, projekteerisime paberile kõr-

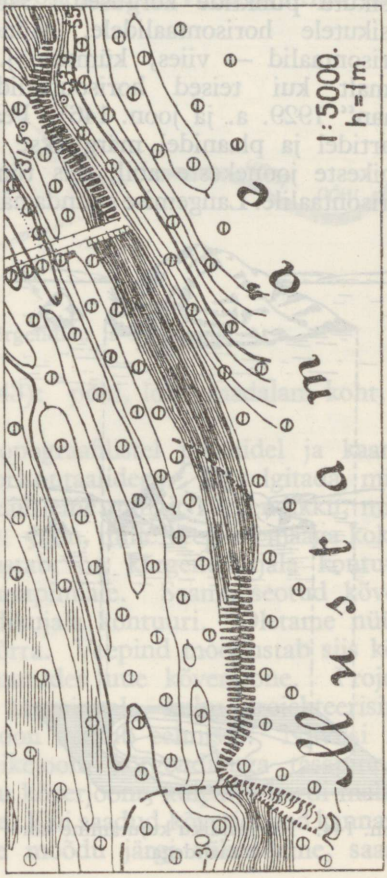

Joon. 147. Suuremate kui 45° järskuste kujutamine.

selgesti ei väljendu horisontaalidega või abihorisontaalidega, märgitakse tarbekorral punktjoonega.

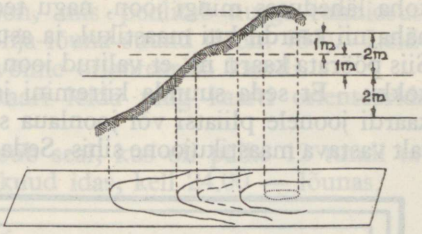

Joon. 148. Abihorisontaalid ja kõrgendikutipu märkimine plaanil.

6. Topograafilise kaardi (plaani) kasutamine.

A. Kaardi orienteerimine. Kaartidel ja plaanidel on harilikult põhi ülal, lõuna all, ida paremal ning lääs vasakul. Kui plaani valmistamisel sellest üldisest reeglist kaldutakse kõrvale, siis märgitakse põhja-lõuna suund noolega.

Orienteerida kaart tähendab — asetada kaart ilmakaarte järgi. Harilikult pööratakse selleks kaardi põhjaserv vastu põhja. Sellega pöörduvad ka kaardi teised servad vastavate ilmakaarte poole. Kui oleme kaardi orienteerinud, siis ühtuvad kaardi jooned, mis läbistavad meie asukoha kaardil, vastavate joontega maastikul; kõik muud kaardi jooned on paralleelsed maastiku vastavate joontega.

Kaart orienteeritakse harilikult kompassi abil; viimase puudumisel saab kaardi orienteerida ka maastikujoonte, päikese, kuu, põhjanaela ja mitmesuguste tunnusmärkide järgi.

Kaardi orienteerimiseks kompassi abil:

— hoida kaart horisontaalselt või, kui võimalik, asetada ta horisontaalsele pinnale;

— vabastada kompassi magnetnõel ja asetada kompass kaardile nii, et kompassikarbi NS joon ühtuks või oleks paralleelne kas kaardi meie asukohale ligema meridiaaniga, põhja-lõuna suunda näitava NS noolega, või kaardi (plaani) lääne- või idaservaga (raamiga);

— kompassi liigutamata pöörata kaarti paremale või vasakule, kuni magnetnõel ühtub kompassikarbi NS joonega ja magnetnõela põhjapoolne ots (harilikult tumesinine, öistel kompassidel kaetud valendava ainega) näitab kaardi põhjaserva suunas. Seega on kaart orienteeritud (joon. 149).

Maastikujoonte järgi saab kaarti orienteerida siis, kui asutakse kaardil kujutatud maastikul. Selleks valida oma asu-

koha läheduses mingi joon, nagu tee, kraav j.n.e., mis selgesti näha nii kaardil kui maastikul, ja asuda kaardiga sellele joonele. Siis pöörata kaarti nii, et valitud joon kaardil ja maastikul langeb kokku. Et seda suunda kiiremini ja täpsamalt leida, asetame kaardi joonele pliiatsi või joonlaua serva ja suuname selle täpsalt vastava maastikujoone sihis. Seda tegevust nimetatakse visee-

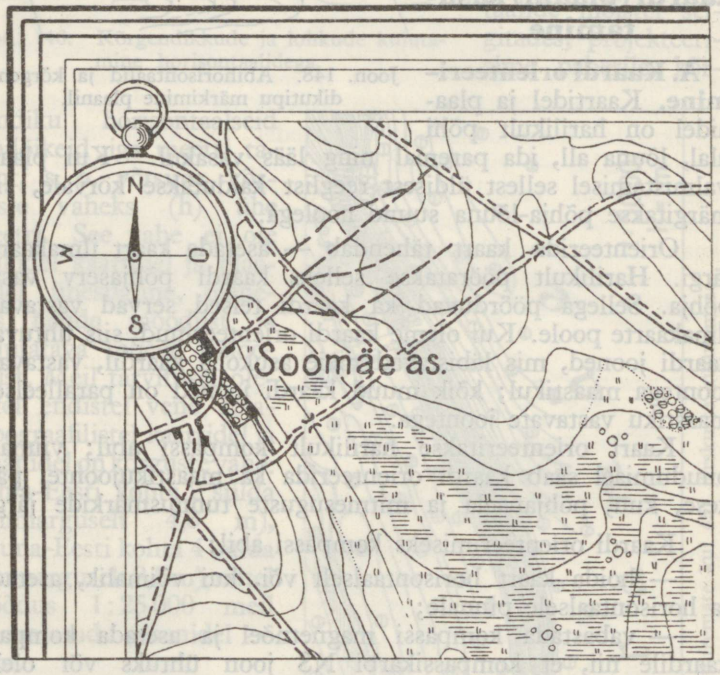

Joon. 149. Kaardi orienteerimine kompassi abil.

rimiseks. Et veenduda, kas kaart on asetatud ilmakaarte järgi õieti ja mitte vastupidiselt, tuleb viseerida mingi selgesti nähtava maastikupunkti peale, mis kaardil märgitud. Kui sellejuures viseerjoon lõikab vastavat punkti kaardil, siis kaart on õieti orienteeritud. Põhi asub sel juhul kaardi põhjaserva suunas (joon. 150).

Päikesepaistese ilmaga on võimalik leida ilmakaari taskukella abil. Selleks ajanäitaja pöörata nii, et tunniosuti oleks

sihitud päikese poole. Joon, mis poolitab nurga tunniosuti ja number 12 vahel, on põhja-lõuna suund (joon. 151). Leidnud sel viisil lõunakaare, võime orienteerida kaardi.

Selgel ööl saab ilmakaari leida ning kaarti orienteerida kuu ja Põhjanaela järgi.

Täiskuu (joon. 152) asub seal, kus oli päike 12 tundi tagasi; kell 18.00 näeme täiskuud idas, kell 24.00 — lõunas.

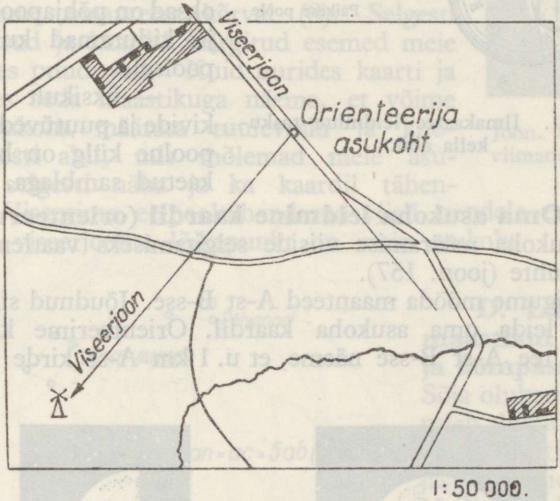

Joon. 150. Kaardi orienteerimine maastikujoone abil.

Kuu esimene veerand (joon. 153) asub seal, kus oli päike 6 tundi tagasi; kell 18.00 on kuu esimene veerand lõunas, kell 24.00 — läänes.

Kuu viimane veerand (joon. 154) asub seal, kuhu päike jõuab 6 tunni pärast; kell 6.00 on kuu viimane veerand lõunas, kell 24 00 — idas.

Põhjanael leitakse järgmiselt (joon. 155): esmalt leitakse Suur Vanker; tema tähed **a** ja **b** ühendatakse (ettekujutuses) sirgjoonega, mida pikendatakse ülespoole kuni täheni, mis asub Suure Vankri tähest **a** ligikaudu 5 korda kaugemal kui tähtede **a** ja **b** vahe. Niiviisi leitud täht on Põhjanael. Pöörame nüüd kaardi põhjaserva Põhjanaela suunas, ning kaart on orienteeritud.

Ligikaudu saab ilmakaari määrata ka mitmesuguste tunnusmärkide järgi:

— üksikult kasvanud puude kändudel on kasvuvööd lõuna pool paksemad, põhja pool õhemad (joon. 156);

— üksikult asuva puu oksad on põhjapoolsel küljel kiduramad kui lõunapoolsel;

— üksikult asuvate kivide ja puutüvede põhjapoolne külg on harilikult kaetud samblaga.

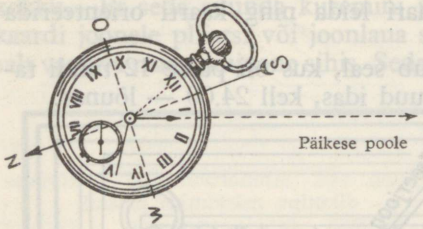

Joon. 151. Ilmakaarte leidmine taskukella abil.

B. Oma asukoha leidmine kaardil (orienteerumine). Oma asukoha määramise viiside selgitamiseks vaatleme järgnevaid juhte (joon. 157).

Liigume mööda maanteed A-st B-sse. Jõudnud sillale (1), tahame leida oma asukoha kaardil. Orienteerime kaardi ja leidnud tee A-st B-sse näeme, et u. 1 km A-st kirde pool on

Joon. 152. Täiskuu.

Joon. 153. Kuu 1. veerand.

kaardil märgitud sild, teest paremal — mets; võrdleme kaardi andmeid maastikuga ning veendume, et seisamegi tähendatud sillal.

Liigume mööda maanteed B-st A-sse. Käinud osa maanteed, tahame määrata oma asukoha. Vaadeldes ümbruskonda, leiame lääne pool maanteed üksiku puu. Orienteerime kaardi ja teeme kindlaks, et see üksik puu on märgitud ka kaardil.

Kaarti liigutamata asetame kaardile joonlaua (pliiatsi) nii, et ta serv puudutaks üksiku puu tingmärgi alust. Pöörame joonlauda seni, kuni ta serv, puutudes üksiku puu tingmärgi alust kaardil, suundub üksikule puule maastikul ja tõmbame viseerjoone; saadud joone lõikepunkt maanteega ongi meie asukoht (2).

Joon. 154. Kuu viimane veerand.

Asume maanteest kõrval (3). Selgesti eraldatavad ja kaardil märgitud esemed meie läheduses puuduvad. Kuid uurides kaarti ja võrreldes seda maastikuga näeme, et võime oma asukoha määrata tuuleveski ja kilomeetriposti abil, mis mõlemad meie asukohast selgesti näha ja ka kaardil tähendatud. Viseerime eelpooltähendatud viisil nendele esemetele. Saadud viseerjoonte lõikepunkt on meie asukoht.

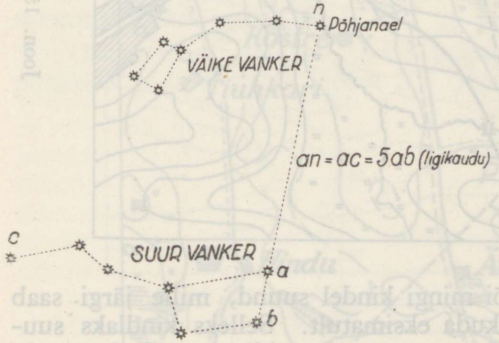

Joon. 155. Põhjanaela leidmine.

D. Liikumine maastikul kaardi ja kompassi järgi. Sõja olukorras sageli tuleb liikuda tundmata maastikul, väljaspool teid, öösi. Neil juhtudel liikumine sünnib kompassi ja kaardi järgi teatud kindlas suunas, mille määrab juht või valib alluv iseseisvalt, vastavalt saadud ülesandele.

Liikumine tundmata maastikul ning tundmata suunas on aga võimalik vaid siis, kui on olemas hästi tuntud esemed

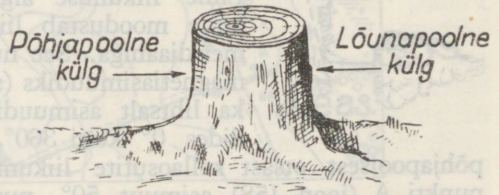

Joon. 156.

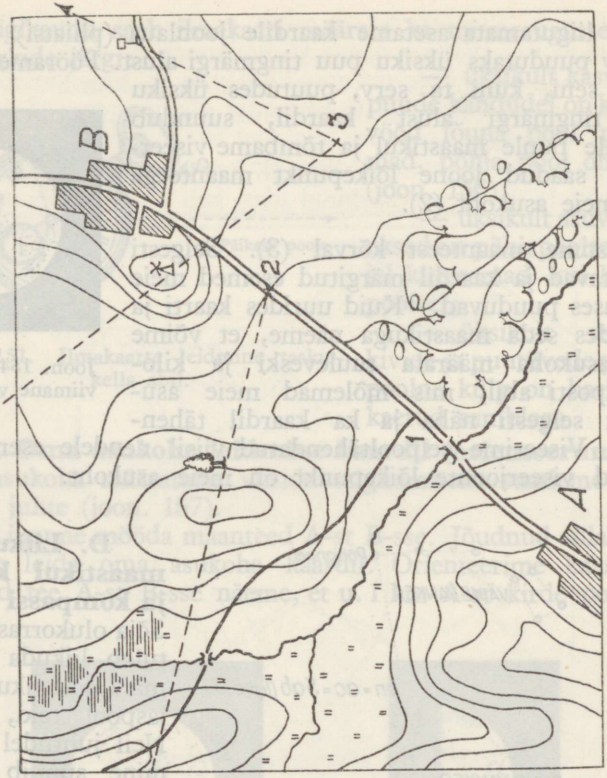

Joon. 157. Oma asukoha leidmine kaardil.

või mingi kindel suund, mille järgi saab liikuda eksimatult. Selleks kindlaks suunaks on magnetimeridiaan, mida kompassi abil alati on võimalik määrata kindlaks. Enne liikumise algust määratakse nurk, mille moodustab liikumissuund magnetimeridiaaniga. See nurk, mida nimetatakse magnetiasimuudiks (sageli nimetatakse teda ka lihtsalt asimuudiks), määratakse kraadides 0° kuni 360°, lugedes magnetnõela põhjapoolsest otsast kellaosutite liikumise suunas. Nii on punkti A (joon. 158) asimuut 50°, punkti B asimuut 115°, punkti D asimuut 210°, punkti E asimuut 300°.

Asimuut leitakse kaardilt (plaanilt) järgmiselt. Oletame, et meil on tarvis liikuda Kitse talust (P) punkt A suunas (joon. 159). Joonestame kaardile läbi oma asukoha (punkti P) NS joone. Malliga või muu vastava abinõuga määrame nurga APN suuruse kraadides. Saame 135°. Seega otsitav asimuut = 360° — 135° = 225°.

Kui asimuut kaardi järgi on leitud, asutakse liikumise lähtepunkti ja leitakse liikumissuund kompassi järgi maastikul. Selleks hoida vabastatud magnetnõelaga kompass horisontaalselt käes, pöörata kompass nii, et

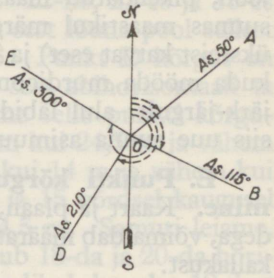

Joon. 158. Asimuudid.

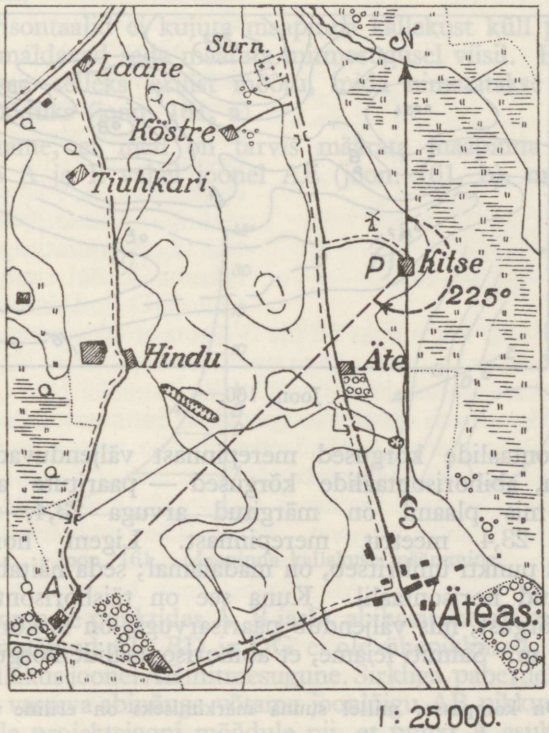

Joon. 159.

magnetnõela ots oleks tähe N kohal, kujutleda joon läbi kompassikarbi põhja tsentrumi ja asimuudi kraadi*. See joon, pikendatud maastikul, näitabki liikumissuunda. Leitud suunas maastikul märgitakse esemed (kõige parem kaks kitsast üksteist katvat eset) ja liigutakse nende sihis. Kui on tarvis liikuda mööda murdjoont, siis tuleb asimuute määrata ja liikuda järk-järgult: alul läbida murdjoone eesimene sirge osa, leida siis uue suuna asimuut, liikuda järgmisse punkti j.n.e.

E. Punkti kõrguse ja maapinna kallakuse määramine. Kaart ja plaan, millel reljeef on kujutatud horisontaalidega, võimaldab määrata maastiku punktide kõrgusi ja maapinna kallakust.

Olgu tarvis määrata punktide kõrgusi joon. 160 näidatud plaani järgi, kus kõrguste vahe h = 2 m ning kõikide

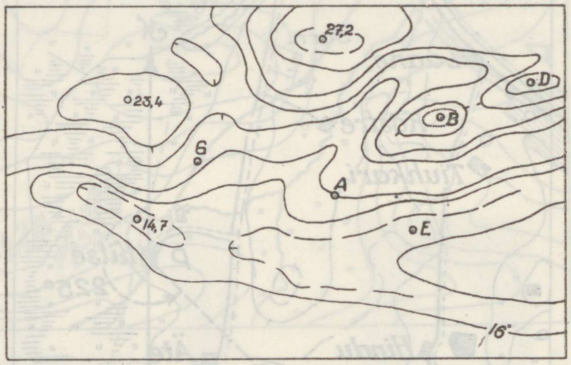

Joon. 160.

täishorisontaalide kõrgused merepinnast väljenduvad paarisarvudega, abihorisontaalide kõrgused — paaritute arvudega. Punkt, mis plaanil on märgitud arvuga 23,4, tähendab kõrgust 23,4 meetrit merepinnast. Ligem horisontaal, mis seda punkti ümbritseb, on madalamal; seda näitab jooneke tähendatud horisontaalil. Kuna see on täishorisontaal ning näitab kõrgust, mis väljendub paarisarvuga, on ta kõrgus järelikult 22 m. Samuti leiame, et abihorisontaalide kõrgused, mis

* On kompasse, millel suuna märkimiseks on eriline viseerimise abinõu.

ümbritsevad punkte 27,2 ja 14,7, on vastavalt 27 m ja 15 m. Lühendamise eesmärgil horisontaale nimetatakse numbritega, mis väljendavad nende kõrgust: 22-ne, 27-es ja 15-es horisontaal. Punkti A kõrgus on 18 m, sest lõuna pool sellest on horisontaal, mis märgitud arvuga 16. Punkt D kõrgus on suurem kui 26 m ja vähem kui 27 m, sest abihorisontaali ta ümber pole märgitud. Keskmiselt loeme selle punkti kõrguseks 26,5 m. Punkti B kõrgus on suurem kui 24,5 m ja vähem kui 25 m. Punkti E kõrgus on suurem kui 14 m ja vähem kui 15 m; kuna ta asub horisontaalidest 14 ja 15 võrdsel kaugusel (seda hindame silmaga), on ta kõrgus 14,5 m. Samuti leiame, et punkti G kõrgus on 18,7 m, sest ta asub 18-da ja 20-da horisontaali vahel, selle vahe esimesel kolmandikul, lugedes 18-dast horisontaalist; 2 m : 3 = 0,7 m (ümmarguselt); 18 m + 0,7 m = = 18,7 m.

Horisontaalid ei kujuta maapinna kallakust küll piltlikult, kuid võimaldavad seda määrata mitmesugusel viisil. Harilikult kasutatakse selleks erilist mõõtu, mida nimetatakse projektsioonimõõduks (joon. 161, a).

Oletame, et meil on tarvis määrata maapinna kallakus punktide A ja E vahel joonel AE (joon. 161, b), mis lõikab

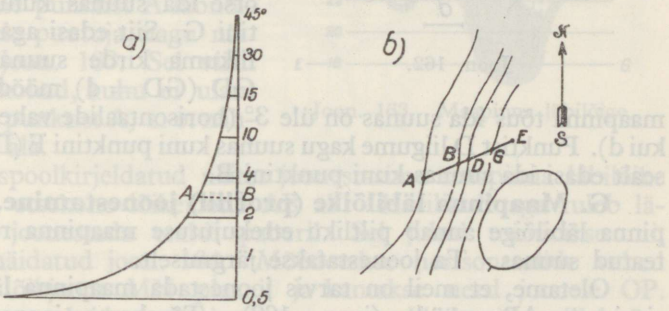

Joon. 161. Maapinna kallakuse määramine.

täishorisontaale punktides A, B ja D, abihorisontaali punktis G. Kuna joonlõigud AB, BD ja DG ei ole ühepikkused, on maapinna kallakus joonel AE mitmesugune. Sirkliga, paberilehe äärega või muu vastava abinõuga võtame joonlõigu AB pikkuse ja asetame selle projektsiooni mõõdule nii, et punkt A asuks kõver-

joonel, punkt B vertikaaljoonel ja joonlõik AB horisontaalselt. Antud juhul joonlõik AB satub mõõdu jaotiste vahele, mis märgitud 2° ja 4°, võrdsele kaugusele nendest jaotistest. Seega maapinna tõus A ja B vahel on 3°. Samuti leiame, et maapinna tõus punktide BD vahel on 15°. Joonlõigu DG pikkuse võtame kahekordselt, sest kõrguste vahe täis- ja abihorisontaali vahel on 2 korda väiksem kahe täishorisontaali vahest; asetanud saadud pikkuse projektsioonimõõdule, leiame, et kallakus DG vahel on 2°. Maapind GE vahel on enam-vähem tasane, kuna selle joone pikenduse suunas kirde poole pole märgitud horisontaali. Praktiliste harjutuste varal tuleb jõuda selleni, et kallakuse hindamine projektsioonimõõdu abil sünniks silma järgi, sirkli või muu abinõu kasutamiseta.

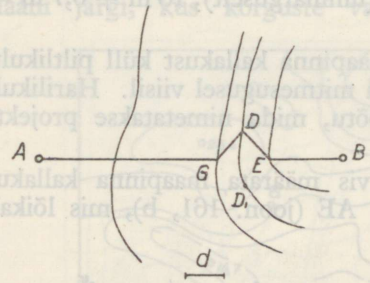

Joon. 162.

Olgu meil tarvis liikuda punktist A punkti B (joon. 162) nii, et liikumisteel ei tuleks ette tõususid üle 3°. Võtame projektsioonimõõdult (joon. 161, a) joonlõigu pikkuse, mis vastab 3° (d). Selle mõõdu abil teeme kindlaks, et punktist A võime liikuda otse ida suunas kuni punktini G. Siit edasi aga peame liikuma kirde suunas joont GD (GD = d) mööda, sest maapinna tõus ida suunas on üle 3° (horisontaalide vahe vähem kui d). Punktist D liigume kagu suunas kuni punktini E (DE=d), sealt edasi ida suunas kuni punktini B.

G. Maapinna läbilõike (profiili) joonestamine. Maapinna läbilõige annab piltliku ettekujutuse maapinna reljeefist teatud suunas. Ta joonestatakse järgmiselt.

Oletame, et meil on tarvis joonestada maapinna läbilõige sirgjoont AB mööda (joon. 163). Tõmbame joonega AB paralleelse joone EG. Plaanilt näeme, et kõige madalam horisontaal, mida joon AB lõikab, omab kõrgust 18 meetrit. Märgime selle kõrguse joone EG juurde. Plaani alumiselt servalt leiame kõrguste vahe h väärtuse. Olgu see käesoleval juhul 2 m. Seega järgmiste horisontaalide kõrgused on 20 m, 22 m, 24 m, 26 m ja 28 m. Vastavalt sellele joonestame ülalpool joont EG 6 sirgjoont, mis joonega EG ning omavahel paralleelsed.

Nende joonte vahed olgu omavahel võrdsed; vahede suurus harilikult võetakse 10, 20 j.n.e. korda suurema mõõtkava järgi kui antud plaani mõõt: kui näiteks plaani mõõt on 1:25 000, siis ülaltähendatud paralleeljoonte vahe tuleb võtta mõõdus 1:2500, 1:1250 j.n.e. Joonte juurde märgime vastavalt kõrgused 20 m, 22 m, 24 m, 26 m, 28 m. Nüüd tõmbame igast punktist, kus joon AB lõikab horisontaale, ristjooned (perpendikulaarid) joonele EG. Ristjoontel märgime vastavate horisontaalide kõrgused, mis hõlpsasti leiame horisontaaljoonte abil. Saadud punktid ühendame omavahel joonega; saadud kõverjoon kujutabki maapinna läbilõiget joont AB mööda.

Saadud läbilõige ei ole täiesti loomutruu, sest kõrguste vahed on 10 korda suurendatud. Kui joonestaksime kõrguste vahed täpsalt plaani mõõdus, siis saaksime läbilõike, mis pole küllalt näitlik, sest tõusud ja längud oleksid vaevalt eraldatavad.

Et määrata maa-ala, mis punktist A pole vaadeldav, tõmbame punktist A läbilõikejoonele puutuja, nagu näidatud joon. 163. Sel viisil leiame kohad, kuhu ei ulatu vaatlus punktist A, s. o. nähtamatu ala.

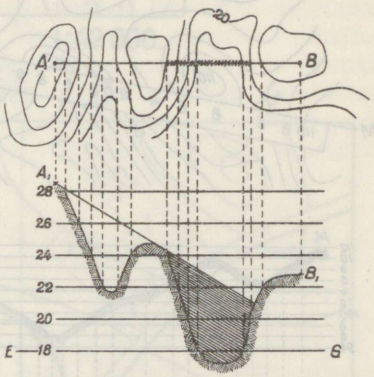

Joon. 163. Maapinna läbilõige.

Eespoolkirjeldatud näites joonestasime maapinna läbilõike plaanil, otsekohe lõikejoone AB all. Harilikult aga tuleb läbilõige joonestada eraldi paberil. Sel juhul toimitakse nii, nagu näidatud joon. 164. Mõõdetakse horisontaalide vahed mööda lõikjoont MN plaanil ja kantakse need joonele OP. Saadud punktides püstitatakse perpendikulaarid, millel ära märgitakse horisontaalide kõrgused. Edasi läbilõike joonestamine sünnib samuti, nagu kirjeldatud eespool.

Horisontaalide vahede mõõtmiseks plaanil on otstarbekohane kasutada paberilehe äärt või joonlauakujuliselt kokkupandud paberilehte, mis asetatakse lõikejoone MN juurde. Horisontaalide lõikepunktid joonega MN ja vastavad kõrgused märgitakse paberilehe äärele ja kantakse viimase abil hõlpsasti

üle joonele OP. Ruudulise paberi kasutamine hõlbustab ning kiirendab profiili joonestamist veelgi.

Maapinna läbilõikeid võib valmistada mitte ainult sirgjooni, vaid ka murd- ja kõverjooni mööda, näiteks mööda teed. Needki läbilõiked joonestatakse eespoolkirjeldatud põhimõtteil.

H. Kaardi (plaani) suurendamine ja vähendamine. Kaardilt 1 : 42 000 (joon. 165) on tarvis ära joonestada Kuuseküla ümbrus 2 korda suuremas mõõdus, s.o. mõõdus 1 : 21 000. Lihtsaim viis selleks on järgmine. Jagame antud raiooni ühe-

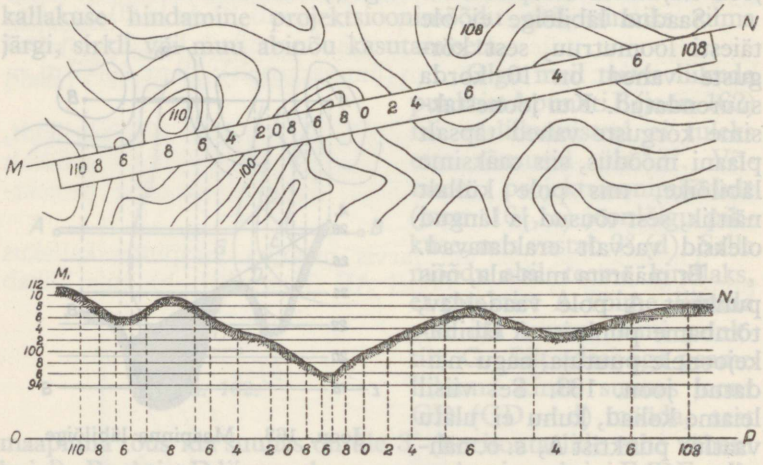

Joon. 164. Maapinna läbilõike joonestamine.

suurusteks ruutudeks, mille külgede pikkuse valime vabalt, näiteks u. 1 sm. Saame 16 ruutu. Joonestame paberile ruudustiku, milles samuti 16 ühesuurust ruutu, kuid ruutude küljed 2 korda suuremad kui kaardile kantud ruudustikus. Ruudud nii kaardil kui paberil märgime horisontaalsuunas arvudega 1, 2, 3, 4, vertikaalsuunas tähtedega a, b, d, e. Silma järele kanname kaardilt kontuurid ja leppemärgid vastavatesse ruutudesse paberil, kusjuures on soovitav pidada sellist järjekorda: teed, jõed, asulad, tähtsamad ebatasasused ja kõik muu. Töö täidetakse pliiatsiga ja kontrollitakse tarviduse ja võimaluse korral maastikul.

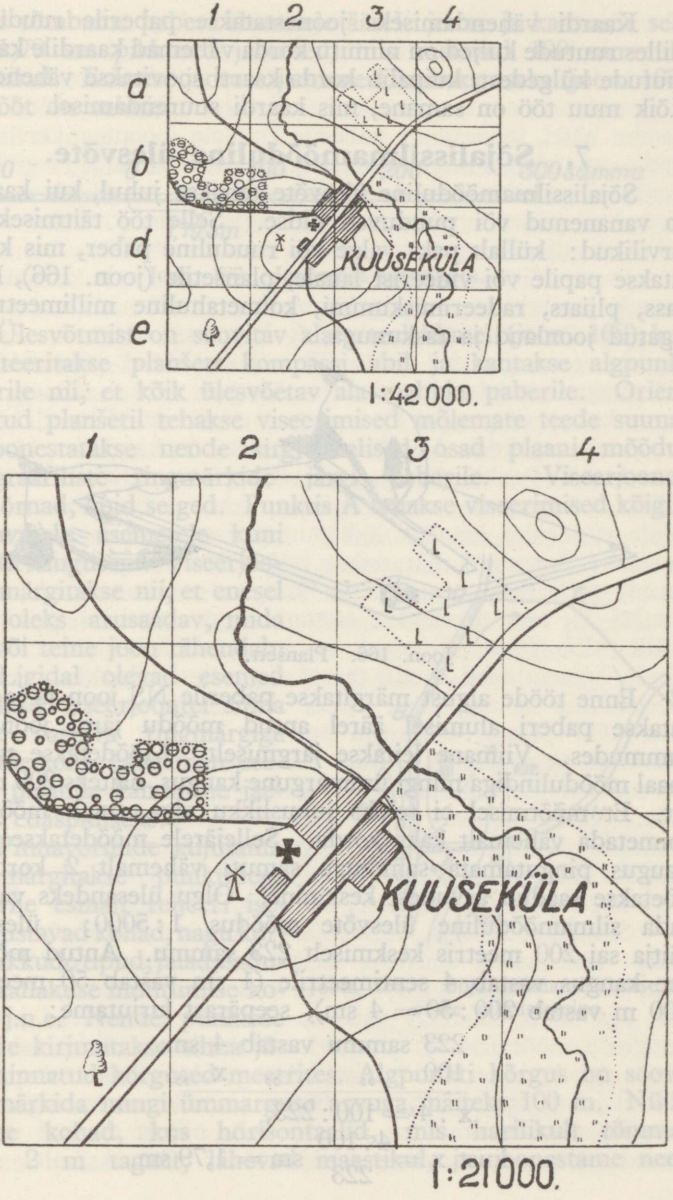

Joon. 165. Kaardi suurendamine ja vähendamine.

Kaardi vähendamiseks joonestatakse paberile ruudustik, milles ruutude küljed on niimitu korda vähemad kaardile kantud ruutude külgedest, kuipalju korda kaarti soovitakse vähendada. Kõik muu töö on samane, mis kaardi suurendamisel.

7. Sõjalissilmamõõduline ülesvõte.

Sõjalissilmamõõduline ülesvõte tehakse juhul, kui kaardid on vananenud või puuduvad üldse. Selle töö täitmiseks on tarvilikud: küllalt paks valge või ruuduline paber, mis kinnitatakse papile või vineerist lauale, planšetile (joon. 166), kompass, pliiats, radeerimiskummi, kolmetahuline millimeetriteks jagatud joonlaud ja taskunuga.

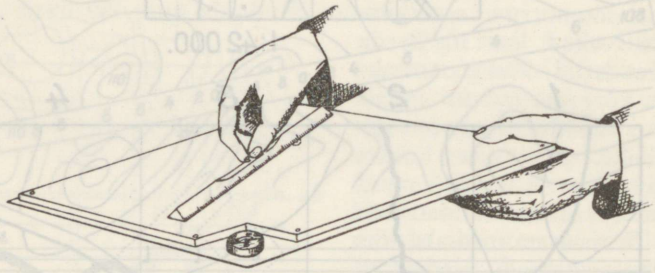

Joon. 166. Planšett.

Enne tööde algust märgitakse paberile NS joon ja joonestatakse paberi alumisel äärel antud mõõdu järgi joonmõõt sammudes. Viimane leitakse järgmiselt. Mõõdetakse tasasel maal mõõdulindiga mingi ümmargune kaugus, näiteks 200 meetrit. Et mõõtmisel ei tekiks juhuslikku viga, tuleb mõõtmist toimetada vähemalt kaks korda. Sellejärele mõõdetakse sama kaugus pingutamata sammuga samuti vähemalt 2 korda ja võetakse saadud arvudest keskmine. Olgu ülesandeks valmistada silmamõõduline ülesvõte mõõdus 1 : 5000; ülesande täitja sai 200 meetris keskmiselt 223 sammu. Antud mõõdus see kaugus vastab 4 sentimeetrile (1 sm vastab 50 meetrile; 200 m vastab 200 : 50 = 4 sm), seepärast kirjutame:

$$\begin{array}{l} 223 \text{ sammu vastab } 4 \text{ sm} \\ 100 \quad \text{„} \quad \text{„} \quad x \quad \text{„} \end{array}$$

$$x : 4 = 100 : 223,$$

$$\text{kust } x = \frac{4 \cdot 100}{223} \text{ sm} = 1{,}79 \text{ sm}.$$

Nüüd tõmbame paberi alumisele äärele joone ja kanname sellele 1,79 sm pikkused jaotused, mis vastavad 100 sammule maastikul. Esimese jaotuse jaotame kümneks osaks (joon. 167) ja mõõt on valmis.

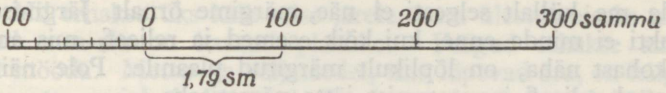

Joon. 167. Joonmõõt sammudes.

Ülesvõtmist on soovitav alata teelahkmel (joon. 168), kus orienteeritakse planšett kompassi abil ja kantakse algpunkt paberile nii, et kõik ülesvõetav ala mahuks paberile. Orienteeritud planšetil tehakse viseerimised mõlemate teede suunas ja joonestatakse nende sirgjoonelised osad plaani mõõdus topograafiliste tingmärkide järgi paberile. Viseerjooned olgu õrnad, kuid selged. Punktis A tehakse viseerimised kõigile nähtavatele esemetele kuni 0,5 km kauguseni. Viseerjooned märgitakse nii, et enesel alati oleks arusaadav, mida üks või teine joon tähendab.

Ligidal olevad esemed kantakse viseerjoontel silma järele vastava tingmärgiga plaanile kohe, kaugemate esemete plaanile kandmine jäetakse edaspidiseks.

Pinnavormide kujutamisel märgitakse punktidega paberile esmalt reljeefi iseloomustavad kohad, nagu kõrgendikkude tipud, jalad, sadulad, kallakuse muutumise kohad j.n.e. Nende punktide juurde kirjutatakse silma järele hinnatud kõrgused meetrites. Algpunkti kõrgus on soovitav märkida mingi ümmarguse arvuga, näiteks 100 m. Nüüd leiame kohad, kus horisontaalid, mis harilikult tõmmatakse 2 m tagant, lähevad maastikul, ja joonestame need

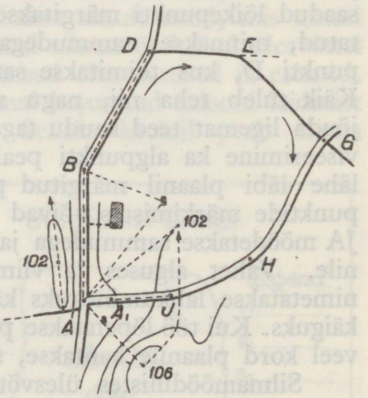

Joon. 168. Sõjalissilmamõõdulise ülesvõtte valmistamine.

plaanile. Suuremate ühtlase länguga nõlvade ja veerude plaanile kandmisel on otstarbekohane esmalt joonestada plaanile ülemine ja alumine horisontaal, vahepealsed tõmmata silma järele, võrdsel kaugusel üksteisest. See osa reljeefist, mida oma asukohast näeme hästi, joonestame paberile kindlate jooontega; selle osa, mida me küllalt selgesti ei näe, märgime õrnalt. Järgmisesse punkti ei minda enne, kui kõik esemed ja reljeef, mis antud asukohast näha, on lõplikult märgitud plaanile. Pole näiteks lubatud reljeefi joonestamist jätta pärastiseks.

Joon. 168 on algpunktiks A, viseerjooned on näidatud õrnade punktjoontega (tegelikult nad on õrnad katkematud jooned). On kõik töö punktis A lõpetatud, minnakse samme lugedes teed mööda punkti B. Talu kohal peatutakse ja märgitakse see plaanile, hinnates kaugust taluni silmaga. Siis liigutakse edasi punkti B, kus on tee käänak. Plaanil leitakse see punkt punktide A ja B vahelise kauguse kandmisega viseerjoonele AB. Punktis B orienteeritakse plaan, tehakse viseerimised ja märkimised samuti kui algpunktis. Eemaloleva küüni peale viseerides leitakse lõikepunkt viseerjoonega punktist A; saadud lõikepunkti märgitakse küün. On töö punktis B lõpetatud, minnakse sammudega kaugust mõõtes teed mööda punkti D, kus toimitakse samuti nagu eelmistes punktides. Käik tuleb teha nii, nagu nooltega näidatud joon. 168, et jõuda ligemat teed kaudu tagasi algpunkti. Punktis J tehakse viseerimine ka algpunkti peale. Harilikult see viseerjoon ei lähe läbi plaanil märgitud punktist A, sest viseerimistes ja punktide märkimistes võivad juhtuda väikesed vead. Kaugus JA mõõdetakse sammudega ja punkt A kantakse uuesti plaanile. Vahet alguses ja viimati märgitud punkti A vahel nimetatakse lahkuminekuks käigus, kirjeldatud käiku — seotud käiguks. Kui töö lõpetatakse punktis J, ilma et sealt algpunkt veel kord plaanile kantakse, siis käik on sidumata.

Silmamõõdulistes ülesvõtetes käigud peavad olema seotud; sentimeetri suuruste lahkuminekute juures ülesvõttes peab olema suurem viga; on aga lahkuminek vaid millimeetrites, siis on ta seletatav väikeste vigadeta, mis võivad juhtuda kauguste mõõtmises ja punktide märkimises. Esimesel juhul viga tuleb leida ja ülesvõtmist sellest punktist edasi teha uuesti. Teisel juhul aga nihutatakse viimast ja eelviimast käigupunkti paralleelselt lahkumineku joonega AA_1 nii, et suunad ja kaugused sellejuures muutuksid võimalikult vähe üksikult.

Kui maa-ala esimese käigu piirkonnas on kantud plaanile lõplikult, alatakse uut käiku. Selleks minnakse punktist A teed mööda näiteks lõuna poole ja tullakse lähemat teed tagasi punkti G, kus tehakse käigu sidumine. sest punkt G on juba plaanil olemas.

Nii tehakse üks käik teise järele, kuni ülesvõtmiseks määratud maa-ala on kantud plaanile. Käigud tehakse ainult teid mööda. Metsa- ja väljateedel, mis lõpevad ära, on käigud sidumata, mujal alati seotud. Teede puudumisel tuleb käikusid teha mööda jõgede ja kraavide kaldaid, sihte j.n.e.

Plaani servale tehakse topograafiline kirjeldus ehk legend. Kui plaani esiküljel puudub selleks ruum, siis kirjutatakse legend eraldi lehekesel. Kirjelduses tähendatakse esemete omadused, mida graafiliselt võimata kujutada, näiteks pinnas (savine, liivane j.n.e.), sillad teedel (millest ehitatud, kandevõime, laius j.n.e.), liikumise võimalused väljaspool teid, metsade tihedus j.n.e.

Krokii. Krokii on sõjalissilmamõõduline ülesvõte, mis on valmistatud vastavalt antud lahingulisele ülesandele. Ta kujutab vaid seda maa-ala, millel ülesannet täidetakse; esemetest ja ebatasasustest krookiile märgitakse ainult need, mis antud ülesande täitmisel tähtsad; harilikul silmamõõdulisel ülesvõttel aga märgitakse kõik sõjaliselt tähtsad ebatasasused ja esemed.

Krokii peab võimaldama temal kujutatud raiooni leidmist vastaval topograafilisel kaardil. Selleks krokiil peab olema vähemalt kaks orienteerimispunkti.

Kui olukord võimaldab, tehakse seotud käigud mööda neid jooni, mis antud ülesande täitmisel tähtsad. Need jooned ei tarvitse alati olla teed. Vastase tule all krokii valmistatakse vaatlusega mõnest punktist.

Krokii täiendatakse topograafilise kirjeldusega samuti, kui harilik sõjalissilmamõõduline ülesvõte. Krokii üldine kuju on näidatud joon. 169.

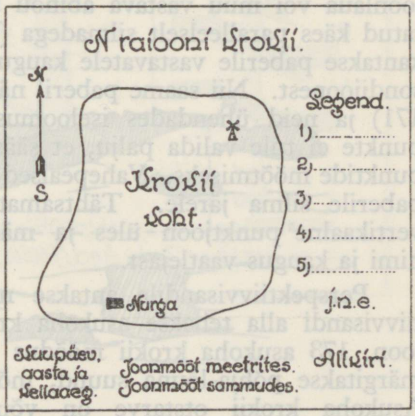

Joon. 169. Krokii üldine kuju.

8. Perspektiivvisand.

Perspektiivvisandil maastik märgitakse nii, nagu see paistab vaatlejale ta asukohast. Tähtsamad tingmärgid selleks on näidatud joon. 172.

Esemed jagatakse kauguse järgi kolme liiki: esemed esiplaanis, keskplaanis ja tagaplaanis (joon. 172). Esimesed joonestatakse jämedamate joontega, teised keskmiselt ja kolmandad hoopis õrnalt. Metsad märgitakse ühtlaste vertikaal- või põikjoonekestega, kõrgendikud neid iseloomustavate joontega, heinamaad ja sood topograafiliste tingmärkidega.

Perspektiivi seadustest tuleb võtta arvesse seda, et horisontaalsed rööpjooned lõikuvad horisondil, vertikaalsed aga jäävad paralleelseteks.

Joonestamine praktiliselt sünnib järgmiselt. Keset sektorit, millest visand tehakse, valitakse mingi teravaltnähtav punkt (algpunkt) ja kujutletakse sellest läbi horisontaalne sirgjoon, mida nimetatakse horisondijooneks. Harilikult pole selleks mitte see joon, kus taevas näib puutuvat kokku maapinnaga. Sirgjoont, mis läbistab algpunkti vertikaalselt, nimetatakse algvertikaaliks. Joonlaua abil joonestatakse kaks vastastikku perpendikulaarset katkendilist sirgjoont; üks nendest vastab horisondijoonele, teine — algvertikaalile. Maastikul valitakse iseloomustavad ja üksteisest küllalt kaugel asuvad punktid. Mõõdetakse nende kaugused algvertikaalist ja horisondijoonest joonlaua või muu vastava abinõu abil, hoides seda väljasirutatud käes paralleelselt silmadega (joon. 170). Need punktid kantakse paberile vastavatele kaugustele algvertikaalist ja horisondijoonest. Nii saame paberil näiteks punktid A ja B (joon. 171) ja neid ühendades iseloomustava joone AB. Selliseid punkte ei tule valida palju, et säästa aega, mis kuluks nende punktide mõõtmiseks. Vahepealsed punktid ja esemed kantakse paberile silma järele. Tähtsamatest kohtadest tõmmatakse vertikaalne punktjoon üles ja märgitakse selle lõpul eseme nimi ja kaugus vaatlejast.

Perspektiivvisandile antakse nelinurkne kuju. Perspektiivvisandi alla tehakse asukoha krokii suuremas mõõdus (vt. joon. 173 asukoha krokii mõõdus 1 : 5000), millele tingimata märgitakse põhja-lõuna suund, mõõt ja orienteerimispunktid. Asukoha krokii otstarve on võimaldada perspektiivvisandi kasutajatel vaatleja asukoha leidmist.

Kui kaardil on täisnurksete koordinaatide võrk, siis märgitakse perspektiivvisandi alla selle punkti koordinaadid, kus perspektiivvisand joonestatud. Krokii sel juhul ei ole nõutav.

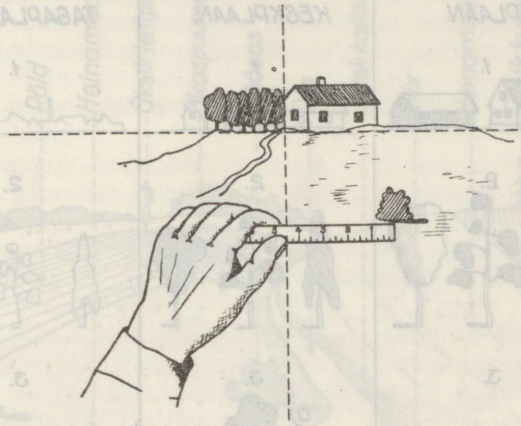

Joon. 170.

Perspektiivvisandi joonestamisel maastikust, kus kõrguste vahed väikesed, vertikaalsed mõõdud kantakse paberile 2 korda suurendatult (vertikaalne mõõt 2 korda suurem hori-

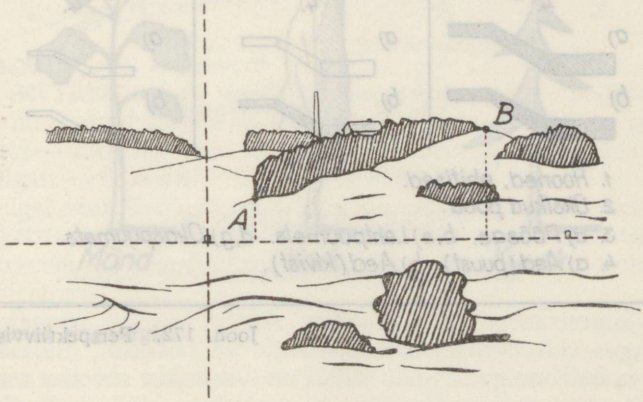

Joon. 171.

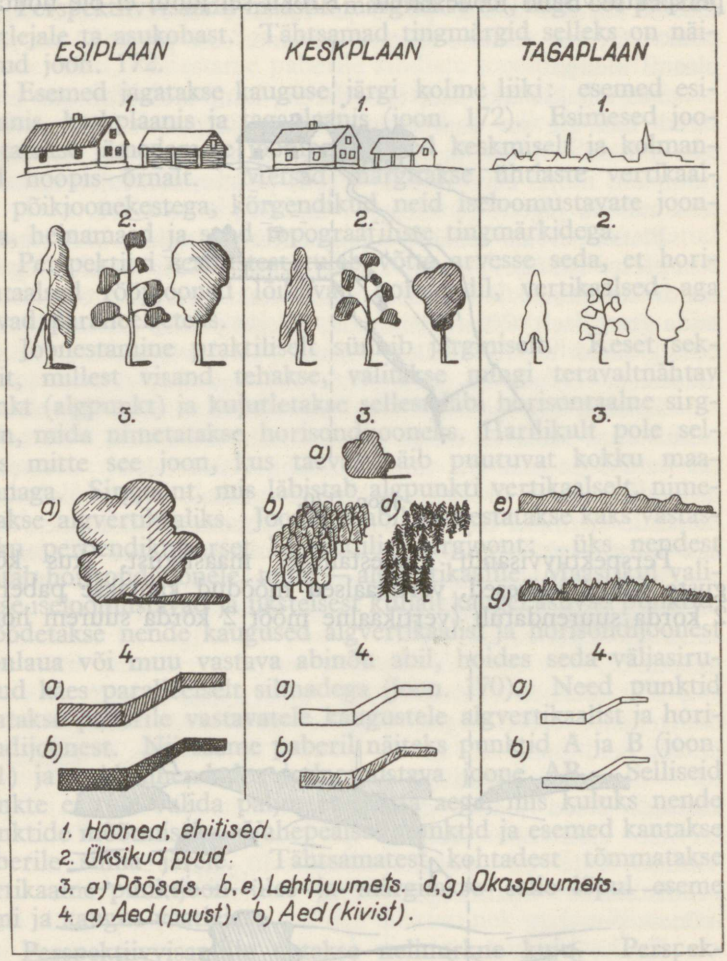

1. Hooned, ehitised.
2. Üksikud puud.
3. a) Põõsas. b, e) Lehtpuumets. d, g) Okaspuumets.
4. a) Aed (puust). b) Aed (kivist).

Joon. 172. Perspektiivvisandi

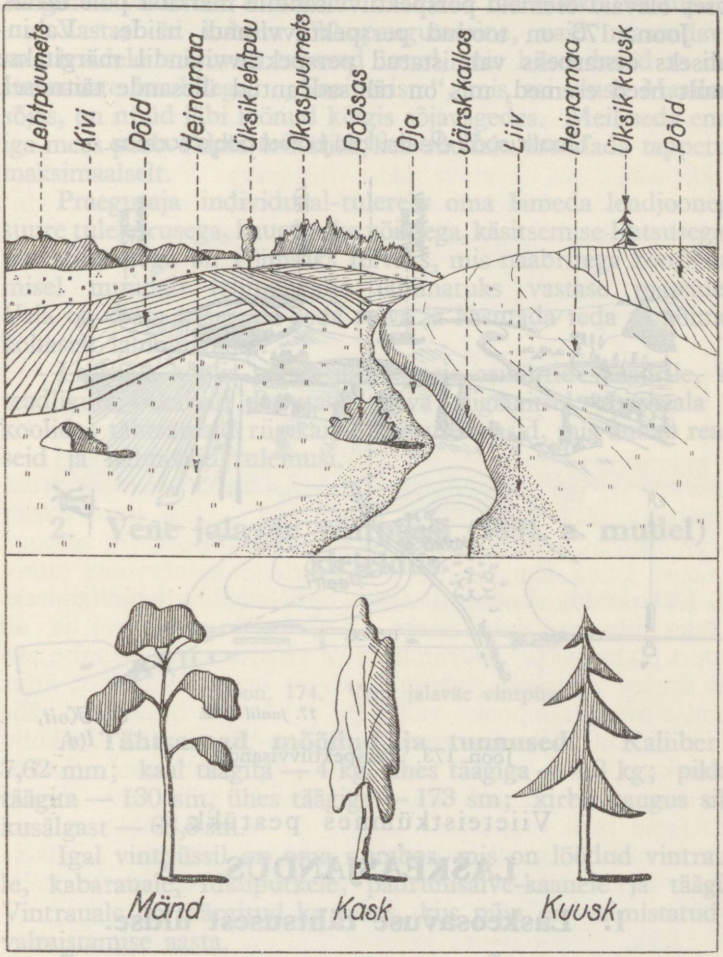

tähtsamad tingmärgid.

sontaalsest). See annab perspektiivvisandile suurema selguse, sest muidu ta tuleks paberile väga kitsa ribana. Vaatleja otseses läheduses olevaid esemeid perspektiivvisandile märkida pole tarvis.

Joon. 173 on toodud perspektiivvisandi näide. Lahinguliseks otstarbeks valmistatud perspektiivvisandil märgitakse ainult need esemed, mis on tähtsad antud ülesande täitmisel.

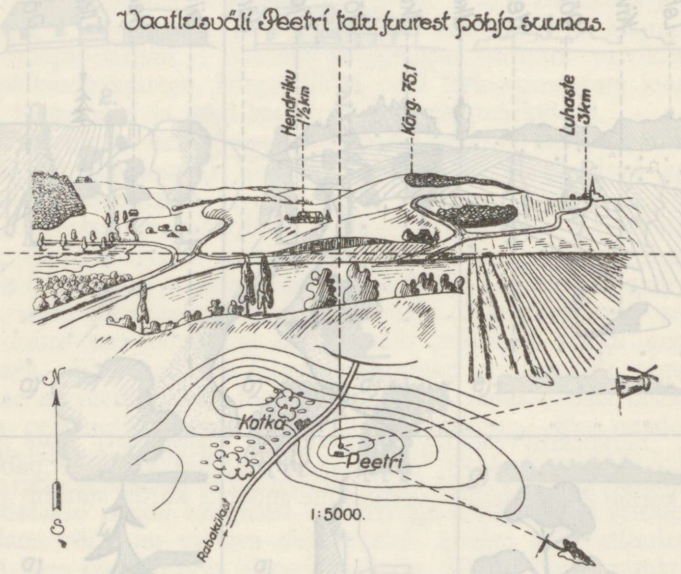

Joon. 173. Perspektiivvisand.

Viieteistkümnes peatükk.

LASKEASJANDUS.

1. Laskeosavuse tähtsusest üldse.

Jalaväe tabav tuli on mõjuv abinõu vastase hävitamiseks lahingus. Jalaväe tule tähtsaks osaks on püssituli, mida annab tugeva iseloomuga ja hästi väljaõpetatud laskur moodsa relvaga.

Laskeosavus omab eriti suurt tähtsust meil, sest väikesearvulise elavjõu hulgaga peame suutma võitlusse astuda arvuli-

selt ülekaalus oleva vastasega. See nõuab erilist tähelepanu meie rahva väljaõpetamisele osavateks laskuriteks, kes üle riigi piiri tunginud vastasele suudaksid avaldada tarvilikku vastupanu.

Vastast ei kohuta õhkupaugutamine, vaid masendavalt ta närvidele mõjuvad tabavad lasud, mis hõrendavad ta ridu surmavate kuulidega. „Snaiperism", mis sai aluse Maailmasõjas, on nüüd läbi löönud kõigis sõjavägedes. Meil seda enam iga mees peab olema erikütiks, kes suudaks arendada tappetuld maksimaalselt.

Praegusaja individuaal-tulerelv oma lameda lendjoonega, suure tulekiirusega, kaugelaske võimega, käsitsemise lihtsusega ja portatiivsusega on võimsaks relvaks, mis naabritega koostöötamisel muudab lahinguvälja läbimatuks vastase massidele. Vaja on osata käsitseda seda relva ja kasutada teda ta võimete kohaselt lahinguväljal.

Laskeala koolis paneb aluse meie eriküttide kaadrile, kes teadlikult oskaksid kasutada relva riigikaitsel. Laskeala on koolides tähtsamaid riigikaitse õpetuse alasid, mis annab reaalseid ja nähtavaid tulemusi.

2. Vene jalaväe vintpüssi (1891. a. mudel) kirjeldus.

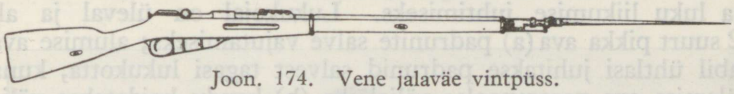

Joon. 174. Vene jalaväe vintpüss.

A. **Tähtsamad mõõdud ja tunnused.** Kaliiber — 7,62 mm; kaal täägita — 4 kg, ühes täägiga — 4,3 kg; pikkus täägita — 130 sm, ühes täägiga — 173 sm; kirbu kaugus sihikusälgast — 68,5 sm.

Igal vintpüssil on oma number, mis on löödud vintrauale, kabarauale, lukuputkele, padrunisalve-kaanele ja täägile. Vintrauale on märgitud ka tehas, kus püss on valmistatud ja valmistamise aasta.

Õppepüssid eraldatakse märgiga „Õp.", mis on löödud vintrauale; nende laad on värvitud mustaks. Lahingukõlbmatute püsside tunnuseks on märk „Pr.", mis on löödud vintrauale. Peale selle nendel püssidel on padrunipesa küljes auk ja lööknõel lühendatud, mille tõttu neid ei saa kasutada laskmiseks.

B. **Vintpüssi osad ja nende ülesanded. Vintraud.** Vintraud (joon. 175) on kuuli lennu juhtimiseks. Vintraua õõnes on 4 paremale pöörduvat vintvööd (a). Vindid teevad vintrauas kolm pööret ja panevad kuuli keerlema, mille tõttu kuul püsib lennul terava otsaga ees ning tungib paremini läbi õhu. Vintraua õõne tagumises osas on padrunikujuline padrunipesa (b). Padrunipesa kohal on vintraud jämedam, mis tagab suuremat vastupidavust gaaside survele. Vintraua eesotsa peal on kirbualus, mis on ühest tükist vintrauaga. Vintraua tagaosa peale on joodetud sihikuraami alus. Vintraua tagaotsal on vindid (d), mille abil raud ühendatakse lukukojaga.

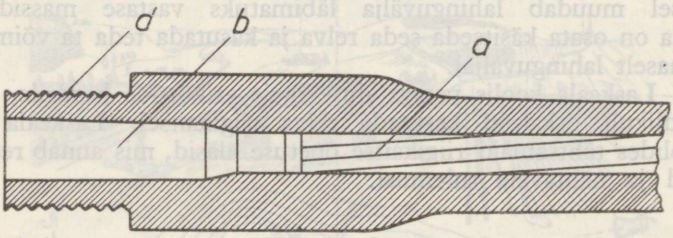

Joon. 175. Vintraua tagaosa läbilõige.

Lukukoda. Lukukoda (joon. 176) on luku mahutamiseks ja luku liikumise juhtimiseks. Lukukojal on üleval ja all 2 suurt pikka ava (a) padrunite salve vajutamiseks; alumise ava abil ühtlasi juhitakse padrunid salvest tagasi lukukotta, kuna ülemise ava parempoolse väljalõike (b) kaudu heidetakse välja tühjad kestad. Ülemise ava külgedel on põiksooned (d), kuhu asetatakse pideme randid padrunite salve vajutamisel. Lukukoja eesotsas on järsu kandiga põikõnarad, mille taha lähevad sulu tapid luku sulgemisel. Lukukoja vasakul küljel on pesa jaotusheitjale (e) ja all pesa päästumehhanismile (g). Lukukoja tagaots lõpeb sabaga (h), milles on pesa (i) sabakruvi peale; lukukoja eesotsa all on tapp (j) tugikruvile.

Lukk. Lukk (joon. 177) on padruni padrunipessa saatmiseks, padrunipesa sulgemiseks, laengu süütamiseks ja tühja kesta või padruni väljaheitmiseks. Lukul on alljärgnevad osad (joon. 178).

Lukuputk käepidemega. Lukuputke ülemine osa moodustab lukuharja (a), mis juhib luku liikumist lukukojas. Luku-

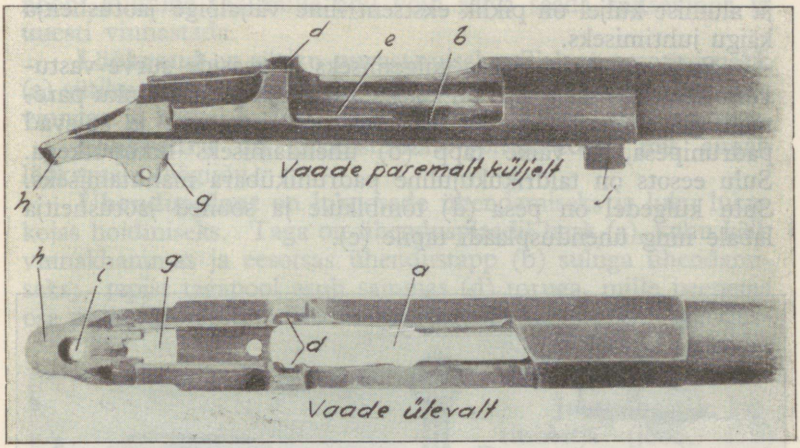

Joon. 176. Lukukoda.

harja eesotsas on pesa (b) sulu tapile ja põikõnar (d) ühendusplaadi harja jaoks. Lukuputke tagaotsas on kaks väljalõiget: suurem (e) kaitsevinna hamba käigu jaoks ja väiksem (g) — vinna kaitsevinnas hoidmiseks. Ta paremal küljel tagaotsal on vindikujuline kallakpind vinna tagasisurumiseks. Vasakul

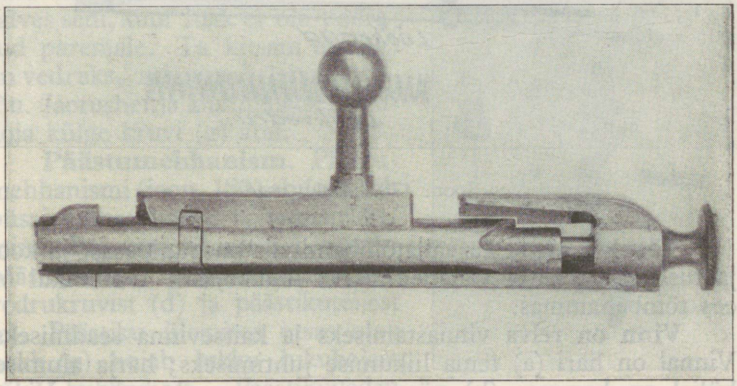

Joon. 177. Lukk.

ja alumise küljel on piklik ekstsentriline väljalõige jaotusheitja käigu juhtimiseks.

Sulu on padrunipesa sulgemiseks ja gaaside surve vastuvõtmiseks lasu ajal. Tal on kaks suurt tappi (a), mis luku paremale pööramisel asetuvad lukukoja põikõnaratesse ja sulevad padrunipesa, ja väike tapp (b) ühendamiseks lukuputkega. Sulu eesots on taldrikukujuline padrunikübara mahutamiseks. Sulu külgedel on pesa (d) tõmbikule ja sooned jaotusheitja labale ning ühendusplaadi tapile (e).

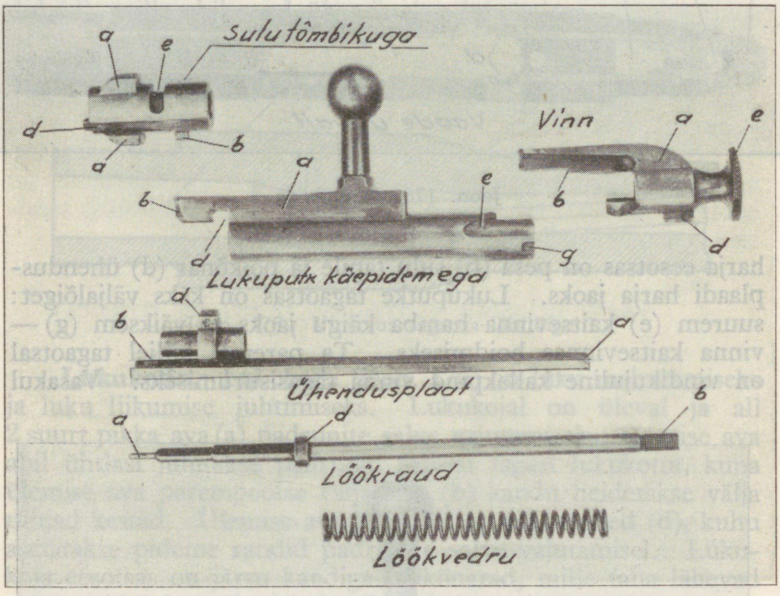

Joon. 178. Luku osad.

Tõmbik on kesta väljatõmbamiseks padrunipesast ja koos jaotusheitjaga kesta väljaheitmiseks lukukojast. Tõmbikul on ees tõmbehammas.

Vinn on relva vinnastamiseks ja kaitsevinna seadmiseks. Vinnal on hari (a) tema liikumise juhtimiseks; harja alumisel küljel on hammas (b) püssi kaitsevinna seadmiseks. Vinna alumisel küljel on vinnakhammas (d). Vinna tagumine osa on

nööbi kujuline (e), mille abil võib relva seada kaitsevinna ja uuesti vinnastada.

Löökraud on sütiku purustamiseks. Tal on eesotsas nokk (a) sütiku pihta löömiseks, tagaotsas vint (b) ühendamiseks vinnaga ja keskel krae (d), kuhu toetub löökvedru ühe otsaga.

Löökvedru on kokkusurutav spiraalvedru, mis annab löökrauale löögijõu.

Ühendusplaat on lukuosade ühendamiseks ja luku lukukojas hoidmiseks. Taga on ühendusplaadil hark (a), kuhu käib vinnakhammas ja eesotsas ühendustapp (b) suluga ühendamiseks; tapist tagapool asub sammas (d) toruga, mille peenema osa peale käib sulu ja jämedama osa peale lukuputk. Ühendusplaadi allküljel on piklik soon päästiku nokale.

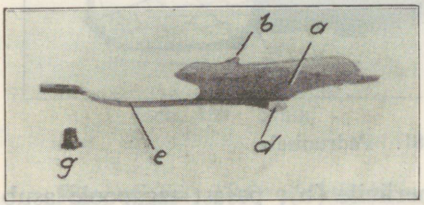

Joon. 179. Jaotusheitja.

Jaotusheitja. Jaotusheitja (joon. 179) eraldab järjekordse padruni salvest ja heidab kestad ja padrunid lukukojast välja. Jaotusheitja laiemal osal — labal (a) on aste (b) kesta väljaheitmiseks ja jagajahammas (d), mis eraldab alumisi padruneid ülemisest ja hoiab neid salves seni, kuni lukk ei ole pööratud paremale. Ta kitsam osa (e) on vedruks, mis annab labale töötõu. Jaotusheitja kinnitatakse lukukoja külge kruvi (g) abil.

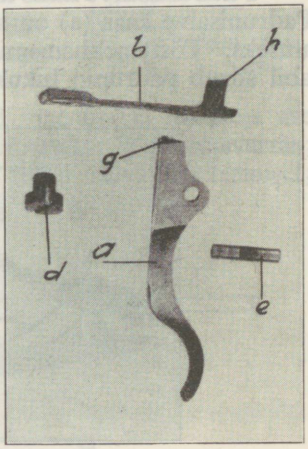

Joon. 180. Päästumehhanism.

Päästumehhanism. Päästumehhanismi (joon. 180) abil sünnib püssi vinnastamine ja vinnapäästmine. Päästumehhanism koosneb: päästikust (a), päästikuvedrust (b), vedrukruvist (d) ja päästikuteljest (e). Päästiku ülemises otsas olev nokk (g) hoiab lukku lukukojast välja kukkumast. Päästikuvedru käänatud ots, mis ulatub läbi pääs-

tiku peas oleva akna, moodustab päästikunoka (h), mille taga peatub vinna vinnakhammas.

Padrunisalv. Padrunisalv (joon. 181) on padrunite ja tõstemehhanismi mahutamiseks. Salve tagaseina sisse on

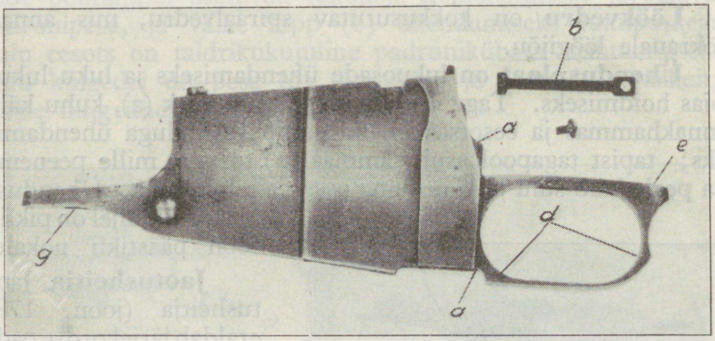

Joon. 181. Padrunisalv.

puuritud pesa (a) salvekaaneriivile (b); pesast tagapoole asub päästikukaitse (d) sabakruvi pesaga (e). Salve sabataolisel eesotsal on toekruvi pesa (g).

Padrunisalve kaas ühes tõstemehhanismiga (joon. 182). Padrunisalve kaas (a) on salve sulgemiseks ja tõstemehhanismi aluseks. Tõstemehhanismi plaat (b) hoova (d) ja vedrude (e) abil surub padrunid lukukotta.

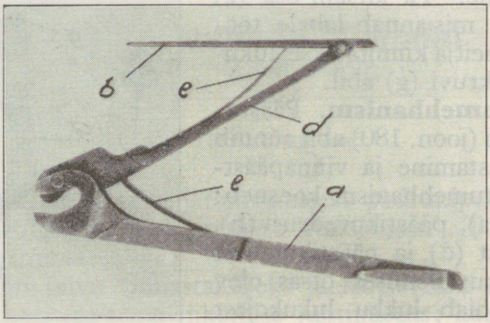

Joon. 182. Padrunisalve kaas ühes tõstemehhanismiga.

Sihik ja kirp. Sihiku ja kirbu abil püss suundakse märki. Sihik (joon. 183) koosneb:

— sihikualusest (a), mille külgliistudele (b) on lõigatud astmed (d);

— sihikuraamist (e), millel on sihtimissälk ja jaotused 13—32;

— sihikuvedrust, mis on kinnitatud kruviga sihiku alusele;

— sihikukaelusest (g), mis liigub sihiku raamil ja mille alumisele servale on lõigatud sälk sihtimiseks alates 1300 sammust kaugemale. Kaelusel on 2 riivi kaeluse kinnihoidmiseks soovitaval jaotusel. Kaeluse asetamiseks astmetele või jaotustele tuleb vajutada sõrmedega riivikübaratele (h).

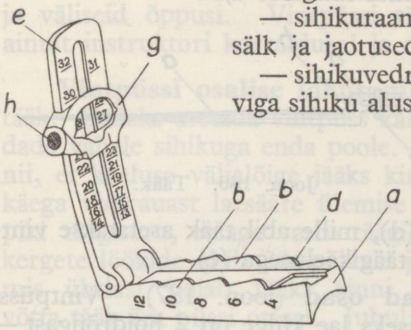

Joon. 183. Sihik.

Kirp (joon. 184) on kujult sarikataoline ja kinnitatakse kirbualusele nii, et teda võib nihutada paremale või vasakule ja tarbekorral ka vahetada.

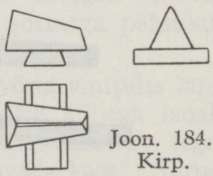

Joon. 184. Kirp.

Laad. Vintpüssi laad (joon. 185) ühendab püssi osad ja hõlbustab ta käsitsemist. Lael on:

— säär (a), millesse on lõigatud vintraua ja lukukoja ase ja vardapesa, kuhu vindi abil kinnitatakse puhastusvarras;

— kael (b), millest haaratakse kinni relva käsitsemisel;

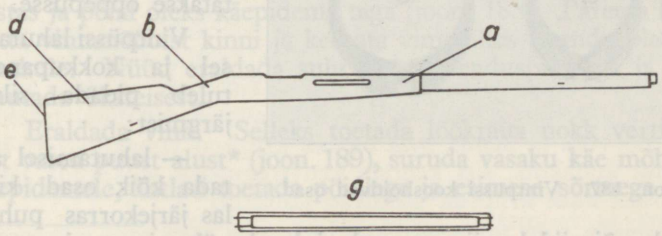

Joon. 185. Vintpüssi laad ja rauakate.

— pära (d) on relva toetamiseks laskmisel vastu õlga; ta lõpeb kabarauaga (e).

Rauakate. Rauakate (joon. 185, g) kaitseb käsi põletamise eest vintraua kuumaks minekul laskmise ajal.

Tääk. Tääki kasutatakse torkeks käsitsivõitlusel. Täägil (joon. 186) on neljakandiline soontega tera (a). Täägitera on põlve (b) abil ühendatud täägi ühendustoruga (d), mille abil tääk asetatakse vintraua otsa, kus kinnitatakse täägikaelusega (e).

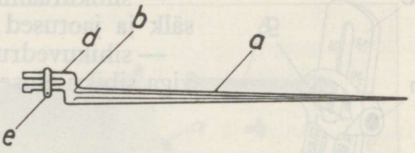

Joon. 186. Tääk.

Vintpüssi kooshoidvad osad (joon. 187). Vintpüssi kooshoidmiseks ja kinnitamiseks lae külge on 2 hoidrõngast — ülemine (a) ja alumine (b), toe- (d) ja sabakruvi (e).

D. Vintpüssi lahutamine ja kokkupanek. Üldised alused.

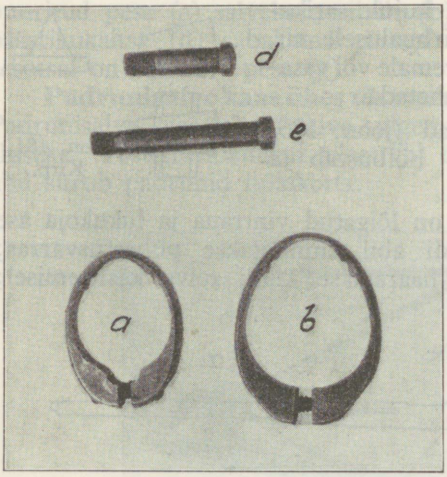

Joon. 187. Vintpüssi kooshoidvad osad.

Sagedane vintpüssi lahutamine ja kokkupanek on püssile kahjulik — rikub osi. Vintpüss lahutatakse ainult vajaduse korral, nagu puhastamiseks, sissemäärimiseks, ülevaatuseks ja muudel otstarvetel. Vintpüssi materjalosa õppimiseks tarvitatakse õppepüsse.

Vintpüssi lahutamisel ja kokkupanekul tuleb pidada silmas järgmist:

— lahutamisel asetada kõik osad kindlas järjekorras puhtale lauale või riidele nii, et osad ei lasuks üksteise peal;

— kruvide lahti- ja kinnikeeramisi toimetada ettevaat-

likult, ilma jõu tarvitamiseta, et vältida vintide ja kruvipeade sälkade rikkumist.

Vintpüss lahutatakse kas osaliselt või täielikult. Vintpüss lahutatakse osaliselt harilikuks puhastamiseks pärast laskmisi ja väliseid õppusi. Vintpüssi täielik lahutamine teostatakse ainult instruktori korraldusel ja otsesel järelevalvel.

Vintpüssi osalise lahutamise järjekord. Võtta maha tääk. Selleks asetada vintpüss kabarauaga vastu maad jalapöidade vahele sihikuga enda poole. Pöörata täägikaelus vasakule nii, et kaeluse väljalõige jääks kirbu kohale. Haarata vasaku käega vintrauast laesääre ülemise otsa kohalt ja asetada pöial piki täägitoru, otsaga vastu täägikaelust. Parema käe peopesa kergete löökide abil täägipõlvele ja vasaku käe pöidla survega, mis ühtlasi hoiab tääki kinni, et see ei kukuks maha, võtta tääk ära püssi otsast. Juhul kui tääk käelöökidega ei tule ära, võib tarvitada puuhaamrit.

Keerata lahti puhastusvarras ja tõmmata see ettevaatlikult vardapesast välja.

Võtta välja lukk lukukojast. Selleks asetada vintpüss otsaga lauale, suruda vasaku käe esimese sõrmega päästikule ja parema käega tõmmata välja lukk lukukojast.

Võtta ära padrunisalve kaas. Selleks võtta vintpüss lapiti vasakusse kätte ja toetada esiots vasakpoolse küljega lauale. Tõmmata parema käe esimese sõrmega salvekaane-riiv tagasi ja samal ajal pöidla ja keskmise sõrmega avada kaas. Suruda tõstemehhanism parema käe pöidla ja sõrmede vahel kokku ning tõmmata see teljelt ära.

Luku lahutamine. Võtta lukk lapiti vasakusse kätte nii, et esimese ja keskmise sõrme otsad asuksid sulu taldriku vastas ja pöial oleks käepideme taga (joon. 188). Parema käega võtta vinnanööbist kinni ja keerata vinn ühes ühendusplaadiga vasakule. Nüüd eraldada sulu ühes ühendusplaadiga ja need lahutada üksteisest.

Eraldada vinn. Selleks toetada löökraua nokk vertikaalselt vastu puust alust* (joon. 189), suruda vasaku käe mõhnaga käepidemele, ühtlasi toetada pöidlaga ja esimese sõrmega luku

* Löökraua nokk, murdmise ja paenutamise eest hoidmiseks, on soovitav toetada puuoksale või kõvast puust valmistatud erilisele alusele.

putkele, et lukk seisaks kindlasti käes; parema käega keerata vinn löökraualt ära.

Eraldada löökraud ühes löökvedruga lukuputkest.

Võtta löökraualt ära löökvedru.

Vintpüssi kokkupanek sünnib lahutamisele vastupidises järjekorras, alates viimati lahutatud osast.

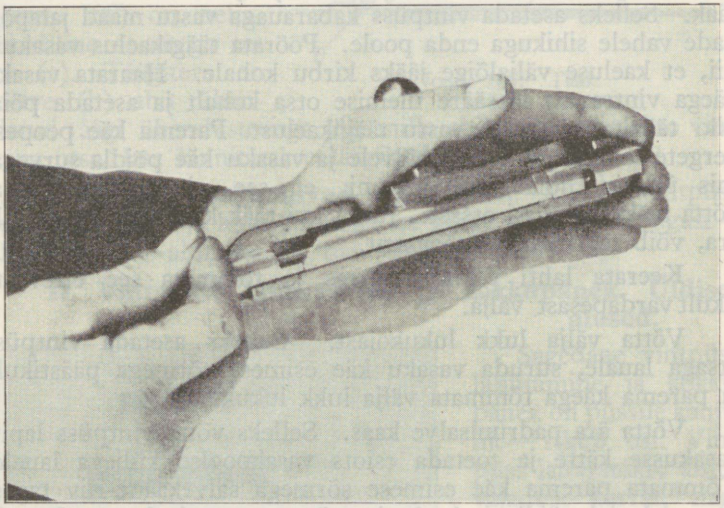

Joon. 188.

Luku kokkupanek. Asetada löökvedru löökrauale.

Juhtida löökraua vinditud ots lukuputke jämedamast õõnest sisse; toetada löökraua nokk vastu puust alust; suruda vasaku käega, nagu lahutamiselgi, käepide alla ja keerata vinn löökraua otsa nii, et vinna hari jääks käepidemest vasakule. Nüüd võtta vasaku käega käepidemest kinni nii, et vinna nööp jääks enda poole ja vaadata, kas löökraua ots on ühel tasemel vinna nööbiga ja nende peal olevad kriipsud kohakuti. Ei ole kriipsud kohakuti, siis keerata kruvikeerajaga löökrauda lapikust osast kuni kriipsud asetuvad kohakuti.

Asetada sulu ühendusplaadi peenema toru otsa ja keerata paremale.

Koostatud sulu ja ühendusplaat asetada löökraua otsa nii, et sulu küljes olev tapp läheks vastavasse lukuputke õnarasse ja vinna vinnakhammas ühendusplaadi hargi vahele; löökraua noka väljaulatumist sulust kontrollida kruvikeeraja tera keskmise väljalõikega. Nokk pikkuselt peab parajasti mahtuma väljalõikesse; on ta aga lühem või pikem, siis keerata löökrauda kas vinna sisse või vinnast välja seni, kuni nokk parajasti mahub kruvikeeraja tera väljalõikesse. Nüüd võtta lukk lapiti vasakusse kätte nagu lahutamiselgi ja parema käega, haarates vinna nööbist, keerata vinn ühes ühendusplaadiga paremale kuni lukuputke ja vinna harjad moodustavad ühe sirgjoone.

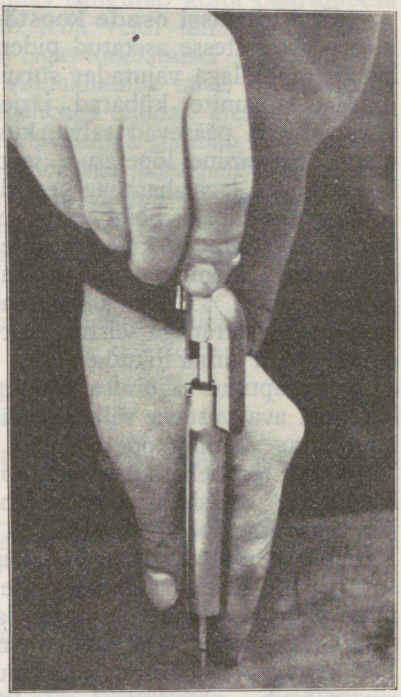

Joon. 189.

Kui lukk ülalkirjeldatud viisil on koostatud, siis panna ta kõrvale ja asuda vintpüssi koostamisele.

Asetada kohale salvekaas. Selleks vajutada kokku tõstemehhanism nagu lahtivõitmisel, asetada ta teljele ja panna kaas kinni.

Panna lukk lukukotta. Selleks toetada püss esiotsaga lauale, vajutada vasaku käe esimese sõrmega päästiku sabale ja parema käega juhtida lukk lukukotta ning panna lukk kinni.

Asetada puhastusvarras vardapessa ja keerata kinni. Siinjuures pidada silmas, et varras pessa asetamisel ei kukuks järsult alla, sest siis rikutakse ära varda ja vardapesa vindid, mille tagajärjel varras enam ei püsi pesas.

Panna tääk püssi otsa. Selleks keerata täägikaelus vasakule, nii et ta satuks kinnitustoru väljalõikega kohakuti. Asetada püss käe ulatusel enesest eemale, panna tääk püssi otsa nii, et kirbu alus läheks täägi ühendustoru väljalõikesse. Nüüd sirge parema käega tääki terast kinni hoides, järsu survega lükata tääk oma kohale ja pöörata täägikaelus paremale.

E. Vintpüssi osade koostöö. Püssi laadimine. Lukukoja põiksoontesse asetatud pideme ülemisele padrunile pideme lähedalt pöidlaga vajutades surume padrunid allapoole. Selle juures padrunite kübarad järjekorras suruvad jaotusheitja väljapoole ja pääsevad salve, kus suruvad kokku tõstemehhanismi. Surumine lõpetatud, jaotusheitja võtab esialgse asendi, kusjuures ta jagajahambaga eraldab alumised padrunid ülemisest ja oma labaga hoiab ülemise padruni salves.

Kui lükata lukku ettepoole, siis sulu taldriku alumine äär haarab ülemise padruni kübarast kinni ja lükkab selle padrunipessa. Luku käepideme paremale pööramisel jääb vinn ühes löökrauaga seisma, sest päästikuvedru vinnakhammas ei lase enam vinna liikuda edasi. Teised lukuosad liiguvad veel edasi lukuputke tagumise kallakpinna libisemise tõttu mööda lukukoja ava vastava väljalõike äärt. See edasiliikumine kestab kuni luku $^1/_8$ ringi pööramiseni. Löökvedru surutakse kokku. Tõmbiku tõmbehammas kargab kesta kübara taha. Luku käepideme edasipööramisel lähevad sulu tapid lukukoja järsu kandiga põikõnaratesse ja sulu lukustab padrunipesa. Lukuputke ekstsentriline väljalõige luku paremale pööramisel surub jaotusheitja vasakule, mille tõttu padrunisalves olev ülemine padrun vabaneb jaotusheitja jagajahamba alt ja surutakse tõstemehhanismi poolt luku ühendusplaadi vastu.

Vinna päästmine. Kui vajutada sõrmega päästiku sabale, siis päästik, pöördudes oma teljel, surub päästikuvedrule, mille tõttu selle vinnakhammas vajub allapoole ja vabastab vinna vinnakhamba; vinn ühes löökrauaga liigub ettepoole löökvedru survel. Löökraua nokk annab sütikule hoobi. Hoobist saadud põrutusel tekib sütikus säde, mis süütab püssirohu laengu. Tekib lask.

Tühja kesta väljaheitmine. Luku käepidemest vasakule pööramisel pöördub ka sulu, mille tapid tulevad välja lukukoja põikõnaratest ning lukul on tee tagasiliikumiseks vaba.

Lukuputke pöördumisel vasakule surub selle tagaotsal olev kallakpind vinna kallakpinnale; selle surve tõttu liigub

vinn ühes löökrauaga tahapoole, kusjuures löökraua nokk tõmbub sulu sisemusse ja löökvedru surutakse koomale. Enne kui luku käepide tõuseb täielikult vertikaalseisu, liigub kogu lukk veidi tahapoole, lukuputke harja esiotsa libisemise tõttu mööda lukukoja ülemise ava esiotsal olevat kallakpinda. Sellel liikumisel tõmbiku tõmbehammas kangutab kesta padrunipesa seinte küljest lahti ja tõmbab teda veidi tahapoole. Luku käepideme edasikeeramisel ja tagasitõmbamisel päästikuvedru vinnakhammas kargab vinna vinnakhamba taha. Jaotusheitja liigub paremale ja oma jagajahambaga eraldab ülemise padruni alumistest. Luku tagasiliikumisel tõmbik tõmbab kesta padrunipesast välja ja viib selle ühe servaga jaotusheitja heiteastme vastu, mis lööb kesta lukukojast välja. Kui lukk on tagasi tõmmatud lõpuni, tõuseb järgmine padrun luku ette, kus ta kinni hoitakse jaotusheitja laba ja lukukoja parempoolses küljes oleva tapi abil.

Luku väljatulemist lukukojast takistab päästikunokk, mille vastu toetub ühendusplaadi pikliku väljalõike esikant luku tagaseisu tõmbamisel.

3. Inglise vintpüssi (1914. a. mudel) kirjeldus.

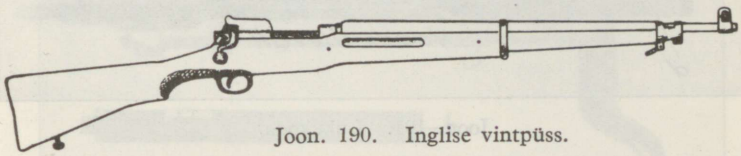

Joon. 190. Inglise vintpüss.

A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused. Kaliiber — 7,69 mm; kaal täägita — 4,235 kg; üldine pikkus täägita — 118 sm; kirbu kaugus dioptriaugust — 80 sm.

Inglise vintpüssil number on löödud vintrauale, lukukojale, lukule ja täägile. Peale numbri on löödud lukukojale ja pärale tehase märk ja vintrauale valmistusaasta.

Lahingukõlbmatute ja õppepüsside eraldamise tunnused on samad mis vene püssidel.

B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded. Vintraud. Vintraud on kuuli lennu juhtimiseks. Kuuli keerlema pane-

miseks on rauaõõne soonitud osas viis vasakule pöörduvat vintvööd. Vintraua tagumises jämedamas osas asub padrunipesa.

Lukukoda. Lukukoda (joon. 191) on luku ja kahe ülemise padruni mahutamiseks ning luku ja tõmbiku liikumise juhtimiseks.

Padrunite salve vajutamiseks, etteandmiseks ja tühja kesta väljaheitmiseks on lukukojal vastavad avad (a).

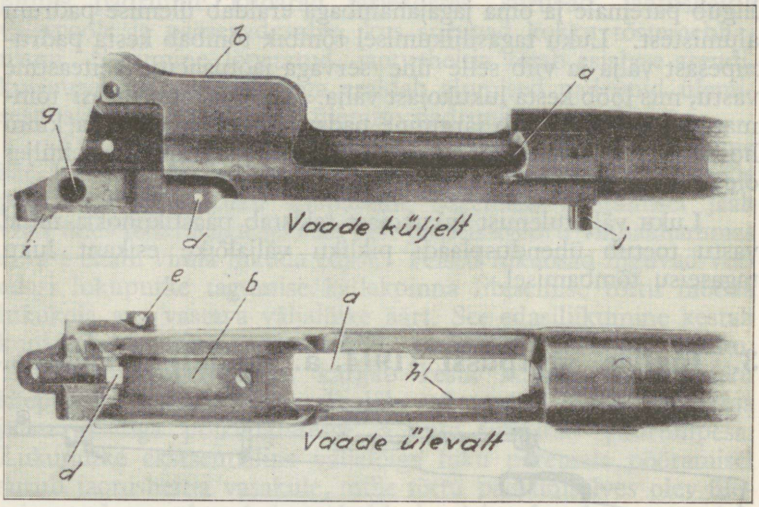

Joon. 191. Lukukoda.

Lukukoja tagaotsas on pesad sihikule (b), päästumehhanismile (d), kestaheitja-lukutõkkele (e) ja kaitseriivile (g). Lukukoja ava mõlemal küljel on järsud kandid — padrunijuhtijad (h) — padrunite salves hoidmiseks ja padrunipessa juhtimiseks, all tapid saba-(i) ja toekruvi (j) vinditud pesadele.

Lukk. Luku (joon. 192) abil saadame padruni padrunipessa, suleme padrunipesa lasu andmiseks, tekitame lasu ja heidame välja tühja kesta.

Lukul on järgmised osad (joon. 193): lukuputk (a) käepidemega ja tappidega, vinn (b), muhv (d), löökraud (e), löökvedru (g) ja tõmbik (h).

Padrunisalv kinnitusraamiga (joon. 194). Padrunisalve (a) asetatakse padrunid. Salv kinnitatakse kinnitusraami (b) abil püssi külge.

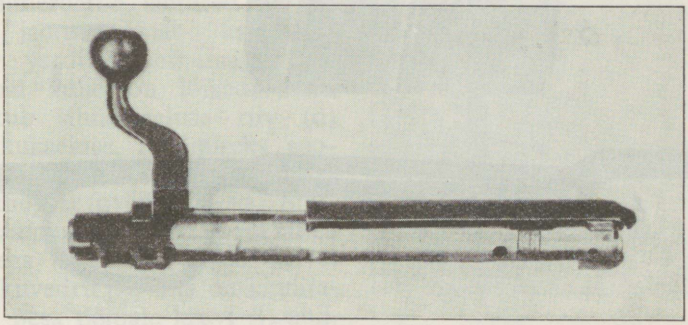

Joon. 192. Lukk.

Tõstemehhanism (joon. 195). Tõstemehhanism tõstab padrunid tõsteplaadi (a) ja vedru (b) abil salvest luku ette.

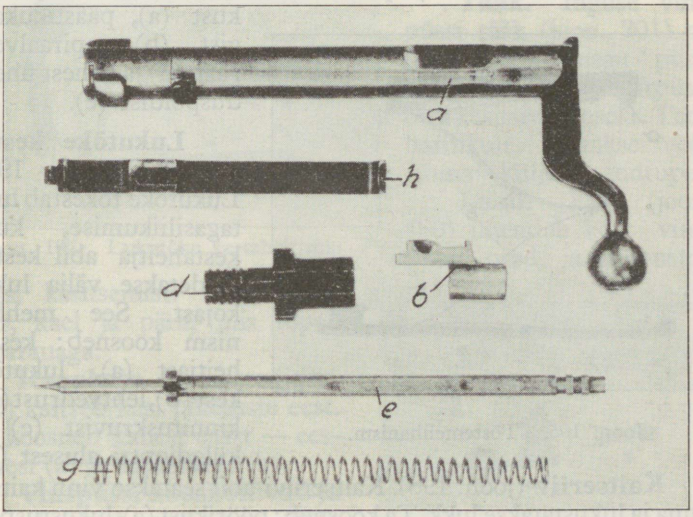

Joon. 193. Luku osad.

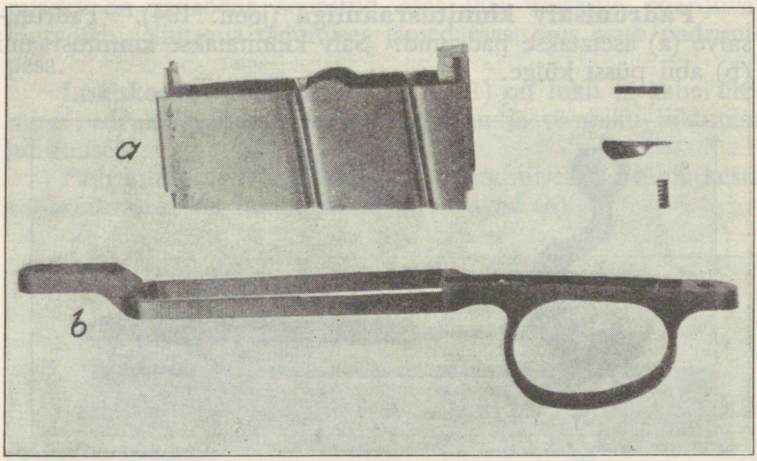

Joon. 194. Padrunisalv kinnitusraamiga.

Päästumehhanism (joon. 196). Päästumehhanism on vinna vinnashoidmiseks ja päästmiseks. Ta koosneb: päästikust (a), päästikukangist (b), spiraalvedrust (d) ja kahest ühenduspoldist (e).

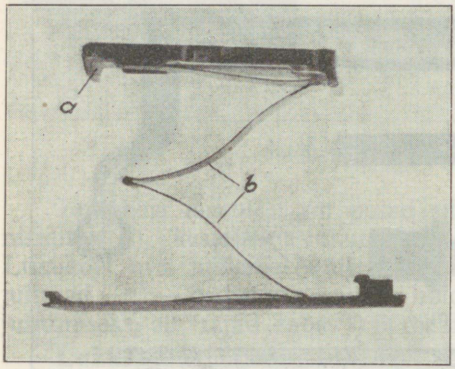

Joon. 195. Tõstemehhanism.

Lukutõke kestaheitjaga (joon. 197). Lukutõke tõkestab luku tagasiliikumise, kuna kestaheitja abil kestad heidetakse välja lukukojast. See mehhanism koosneb: kestaheitjast (a), lukutõkkest (b), lehtvedrust (d), kinnituskruvist (e) ja külgdioptri alusest (g).

Kaitseriiv (joon. 198). Kaitseriivi abil seatakse vinn kaitsevinna ja lukustatakse lukk. Ta koosneb: pöörikust (a), lukustuspoldist (b), spiraalvedrust (d), pesasulgejast (e) ja kinnituskruvist (g).

Sihik ja kirp. Sihiku ja kirbu abil suundakse püss märki. Sihikul (joon. 199) on: sihikuraam (a) dioptriga (b). Raamil on nummerdatud jaotused 2—16; iga jaotus vastab kaugusele 100 yardi. Sihikuraami paremal küljel on lõiked, kuhu asetub sihikukaeluse riiv (d) sihikukaeluse hoidmiseks soovitaval jaotusel. Sihikukaelusel on diopter (g) sihtimiseks. Sihikuraam on kinnitatud pesa külge teljega (h); teda hoiab üleval sihikuvedru (i), mis on kinnitatud pesa põhjale kruvi (j) abil.

Kirp (joon. 200, a) on kinnitatud vintraua esiotsale asetatud kirbualusele (b). Kirbualusel on kaks kaitsekõrva (d).

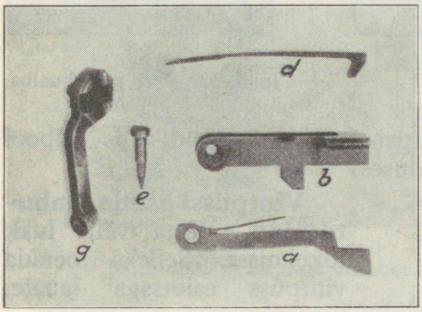

Joon. 197. Lukutõke kestaheitjaga.

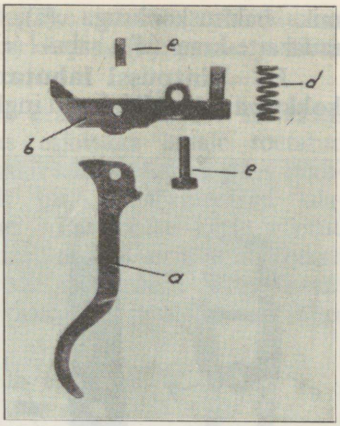

Joon. 196. Päästumehhanism.

Tääk. Inglise vintpüssi tääk (joon. 201) on pikk käepidemega puss, mis kinnitatakse vintpüssi otsa käsitsivõitluseks. Teda harilikult kantakse vöörihma küljes raudtupes.

Laad. Laad (joon. 190) ühendab kõik vintpüssi osad ja hõlbustab püssi käsitsemist. Lael on: säär, kael ja pära, mis lõpeb kabarauaga.

Rauakate. Rauakate (joon. 202) kaitseb käsi põletuste eest. Ta koosneb kahest osast — eesmisest (a) ja tagumisest (b).

Vintpüssi kooshoidvad ja ühendadvad osad (joon. 203). Siia kuuluvad: laesääre ots-

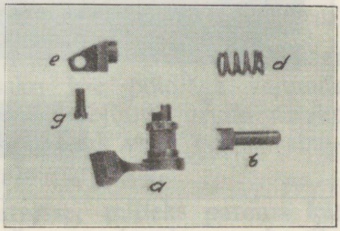

Joon. 198. Kaitseriiv.

mik hakituskonksuga (a), hoidrõngas rihmapandlaga (b), rauakatte-krae (d), saba- (e) ja toekruvi (g).

D. Vintpüssi lahutamine ja kokkupanek. Üldalused inglise vint-

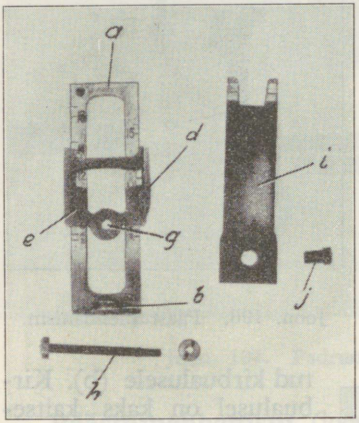

Joon. 199. Sihik.

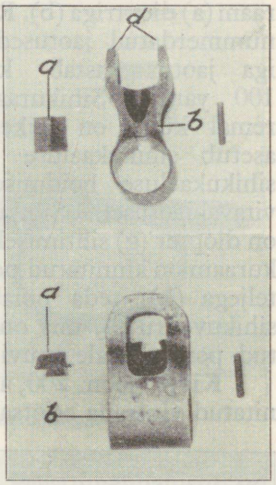

Joon. 200. Kirp ja kirbualus.

püssi lahutamiseks ja kokkupanekuks on samad, mis eelpool toodud vene vintpüssi kirjelduses.

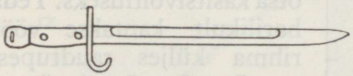

Joon. 201. Tääk.

Vintpüssi osaline lahutamine. Võtta välja lukk lukukojast. Selleks toetada vintpüss esiotsaga lauale.

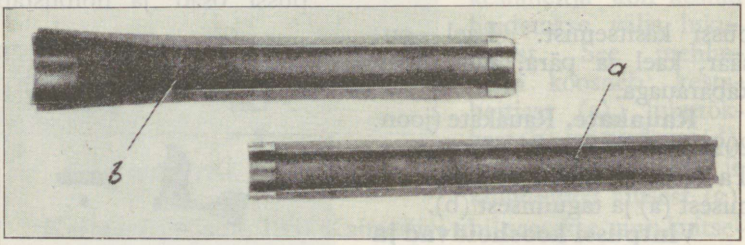

Joon. 202. Rauakate.

Vasaku käe pöidlaga suruda lukutõke viimase võimaluseni väljapoole. Parema käega tõsta luku käepide ülespoole ja tõmmata lukk lukukojast välja.

Vabastada salvekaane riiv ja eraldada salvest salvekaas ühes tõstemehhanismiga. Selleks esiotsaga lauale toetatud püss keerata vasakule küljele. Vasaku käega haarata püss lukukoja ümbert padrunisalve kohalt nii, et sõrmeotsad ulatuksid suruma altpoolt salvekaant. Paremasse kätte võetud õppepadruni (ka lahingupadruni) kuuli otsaga suruda mõõdukalt kaaneriivile ja samal ajal vasaku käe sõrmedega lükata kaant tahapoole; nii vabastame kaane raamist ja eraldame ta ühes tõstemehhanismiga püssi küljest.

Luku lahutamist õpilased koolis ei teosta.

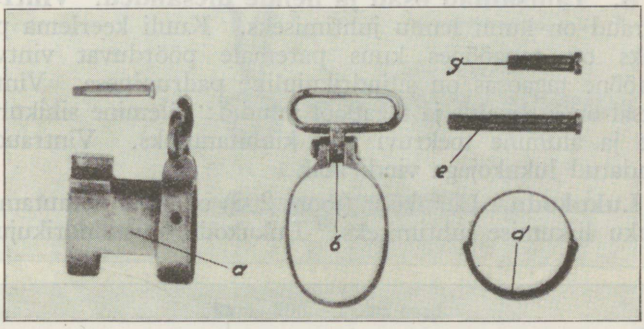

Joon. 203. Vintpüssi kooshoidvad ja ühendavad osad.

Püssi kokkupanek. Asetada kohale tõstemehhanism ja sulgeda salvekaas. Selleks asetada salvekaas raami väljalõikesse ja suruda kaas ettepoole, kuni kuuldub kerge klõpsatus.

Asetada lukk lukukotta. Selleks püss toetada esiotsaga lauale, panna lukk lukukotta, vasaku käe pöidlaga vajutada alla tõsteplaat ja lükata lukk eelseisu. Nüüd suruda vasaku käe esimese sõrmega päästikule, saata lukk veidi edasi, vabastada päästik ja siis keerata käepide paremale.

Tarbekorral panna lukk kaitsesse, milleks parema käe pöidlaga tõmmata kaitseriivi pöörik tagaseisu ja suruda alla.

4. Väikesekaliibrilise vintpüssi „Erma“ kirjeldus.

A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused. Kaliiber — 5,6 mm; kaal — 3,2 kg; relva üldine pikkus — 111 sm; kirbu kaugus sihikusälgast — 59 sm ja dioptriaugust — 82 sm.

„Erma“ number on löödud vintrauale ja lukukojale täielikult, teistele tähtsamatele osadele aga ainult numbri lõpposa.

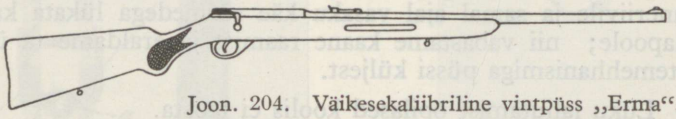

Joon. 204. Väikesekaliibriline vintpüss „Erma“.

B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded. Vintraud. Vintraud on kuuli lennu juhtimiseks. Kuuli keerlema panemiseks on rauaõõnes kuus paremale pöörduvat vintvööd. Rauaõõne tagaosas on silindrikujuline padrunipesa. Vintraua esiotsal on kirbualus ja tagapool nuudid: ülemine sihikuraami aluse ja alumine toekruvi tapi kinnitamiseks. Vintraud on ühendatud lukukojaga vindi abil.

Lukukoda. Lukukoda (joon. 205) on luku mahutamiseks ja luku liikumise juhtimiseks. Lukukoda on silindrikujuline,

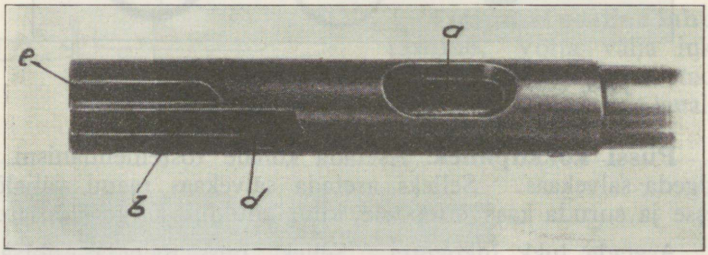

Joon. 205. Lukukoda.

millesse esiotsa lähedal on lõigatud ovaalne ava (a) padrunite padrunipessa asetamiseks ja tühjade kestade väljaheitmiseks. Paremal küljel on lukukojal piklik väljalõige (b), kus liigub käepide; väljalõike esiosa lõpeb järsu astmega (d), kuhu suru-

takse käepide padrunipesa lukustamiseks. Lukukojal on all ava päästenokale ja pesa päästikule. Lukukoja tagaosa peal on kaks pikka länguskandiga nuuti (e), mille vahe moodustab pika tapi dioptersihiku kinnitamiseks lukukoja külge.

Lukk. Luku abil lükkame padruni padrunipesse, suleme padrunipesa, tekitame lasu ja heidame välja tühja kesta.

Lukk koosneb alljärgnevatest osadest (joon. 206).

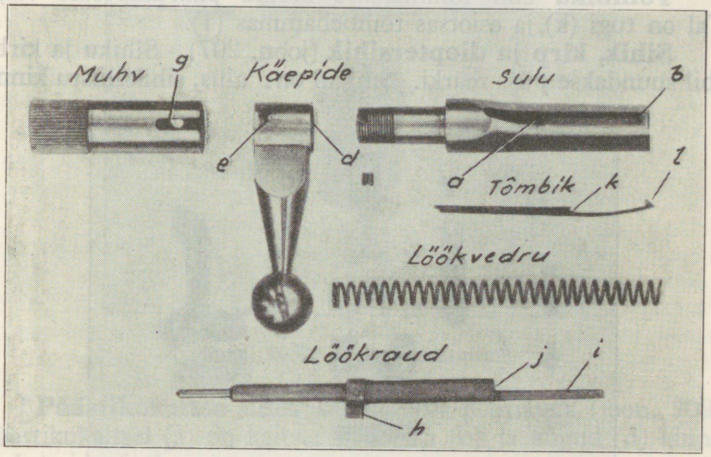

Joon. 206. Luku osad.

Sulu suleb padrunipesa. Ta esiotsal on taldrikukujuline sisselõige padrunikübara jaoks, küljel pesa tõmbikule ja all vinnakhamba tee (a) järsu esikandiga (b), mis piirab luku tagasiliikumist ja hoiab teda lukukojast väljakukkumise eest. Sulul on vindid ühendamiseks ühendusmuhviga.

Käepide on lukuga töötamiseks. Käepideme vöö esiotsal on rõngasrant (d) tõmbiku pesas hoidmiseks ja taga õnarad (e) löökraua etteliikumise reguleerimiseks. Löökraua juhttapp (h) asub luku kinnilükkamisel madalamas õnaras, mis ei lase löökraua nokka puutuda vastu padruni kübarat; sügavam õnar piirab löökraua ettejooksu päästmise ajal ja tagab seda, et löökraud juhuslikel tühjalt päästmisil ei lööks vastu padrunipesa äärt.

Muhv ühendab luku osad. Tal on õõs löökrauale ja piklik väljalõige (g) löökraua juhttapi käigu jaoks.

Löökraud annab löögi padruniкübarale. Tal on keskel juhttapp (h); esiotsas pikk nokk (i) löögi andmiseks padruniкübarale ja vinnakaste (j) löökraua vinnastamiseks.

Löökvedru on kokkusurutav spiraalvedru, mis ühe otsaga toetub vastu löökraua juhttappi ja teise otsaga muhvi õõnes olevale randile.

Tõmbiku abil tõmmatakse kestad padrunipesast välja. Tal on tugi (k) ja esiotsas tõmbehammas (l).

Sihik, kirp ja dioptersihik (joon. 207). Sihiku ja kirbu abil suundakse püss märki. Sihikul on: alus, sihikuliistu kinni-

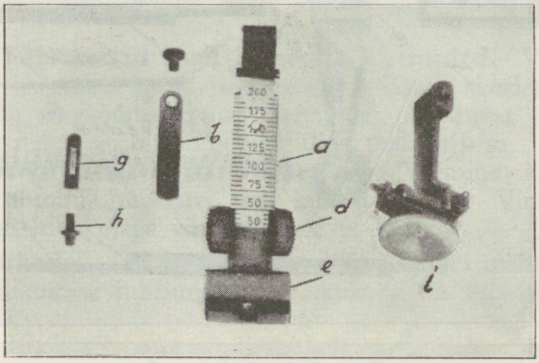

Joon. 207. Sihik, kirp ja dioptersihik.

tamiseks; raam (a) kaugusjaotustega meetrites; vedru (b), mis surub raami vastu vintrauda; kaelus (d) sihiku seadmiseks vastavatele laskekaugustele; sälgaga klots (e) ja selle reguleerimiskruvi.

Kirp (g) on kruvi (h) abil kinnitatud kirbualusele.

Dioptersihik (i) kinnitatakse lukukoja tapile; kinnituse pinevust tellitakse kruviga. Dioptrit on võimalik reguleerida üles, alla, vasakule ja paremale vastavate kruvide abil.

Päästumehhanism. Päästumehhanismi (joon. 208) abil sünnib vinnastamine ja vinnast päästmine. Ta koosneb: päästikust (a), päästukangist (b), päästikuvedrust (d), kangi tõstjast, millel on tõstepolt (e), spiraalvedru (g) ja silindriline pesa

(h). Päästukangil on vinnakhammas (i) luku tõkestusnoka (j) ja kestaheite kandiga (k). Päästumehhanism ühendatakse ja kinnitatakse pesasse telgedega (l).

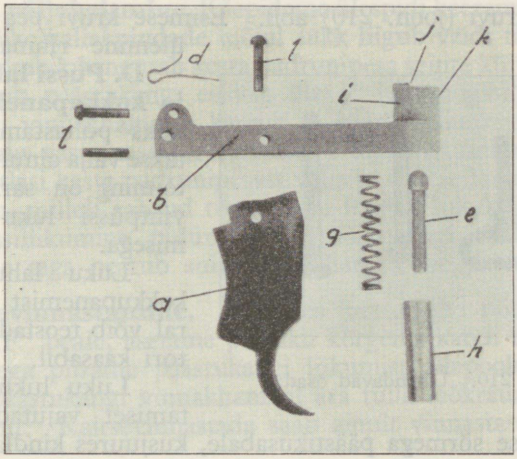

Joon. 208. Päästumehhanism.

Päästikukaitse ühes kaitseriivi pöörikuga (joon. 209). Päästikukaitsel (a) on kaitserviivi pesa (b) ja augud (d) kinnituskruvide jaoks.

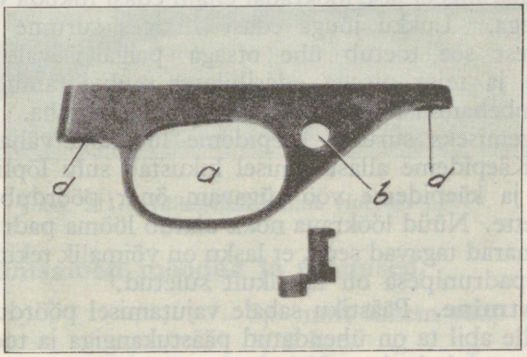

Joon. 209. Päästikukaitse.

Laad. Laad (joon. 204) ühendab kõik püssi osad ja soodustab püssi käsitsemist. Lael on säär, kael ja pära kabarauaga. Lae külge on kinnitatud rihmarõngad.

Ühendavad osad. Vintraud kinnitatakse lae külge kolme ühenduskruvi (joon. 210) abil. Esimese kruvi pea küljes on ülemine rihmarõngas.

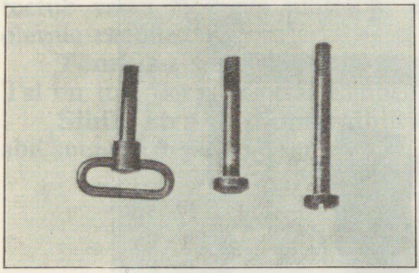

Joon. 210. Ühendavad osad.

D. Püssi lahutamine ja kokkupanek. Harilikuks puhastamiseks võetakse välja ainult lukk. See toiming on sarnane vene vintpüssi luku väljavõtmisega.

Luku lahutamist ja kokkupanemist tarbekorral võib teostada instruktori kaasabil.

Luku lukukotta asetamisel vajutada vasaku käe esimese sõrmega päästikusabale, kusjuures kindlasti pidada silmas, et lukul löökraua juhttapp asuks käepideme vöö madalamas väljalõikes. Vastasel korral lukk ei lähe lukukotta.

E. Püssi osade koostöö. Laadimine. Asetada padrun lukukotta kuuliga ettepoole.

Luku ettepoole lükkamisega saadame padruni padrunipessa. Sellel liikumisel jääb löökraua vinnakaste päästukangi vinnakhamba taha, mis ei lase löökraual enam edasi liikuda ühes teiste lukuosadega. Lukku jõuga edasi lükates surume löökvedru kokku, sest see toetub ühe otsaga paigalejäävale löökraua juhttapile ja teise otsaga edasiliikuva muhvi randile. Tõmbiku tõmbehammas kargab padrunikübara taha. Padrunipesa sulgemiseks surume käepideme lukukoja väljalõike astmesse. Käepideme allasurumisel lukustab sulu lõplikult padrunipesa ja käepideme vöö sügavam õnar pöördub löökraua juhttapi ette. Nüüd löökraua nokk ulatub lööma padrunikübara pihta. Õnarad tagavad seda, et lasku on võimalik tekitada ainult siis, kui padrunipesa on täielikult suletud.

Päästmine. Päästiku sabale vajutamisel pöördub päästik teljel, mille abil ta on ühendatud päästukangiga ja toetub tugipeaga vastu lukukoda. Vajutamise jätkamisel päästik surub päästukangi esiotsa vinnakhambaga allapoole, kusjuures ühtlasi

surutakse kokku tõstepoldi spiraalvedru. Vinnakhammas libiseb ära löökraua vinnakastme tagant ja löökraud liigub löökvedru survel ette, andes löögi oma nokaga padruni kübarale.

Kesta väljaheitmine. Käepideme ülespidi keeramisel lukukoja väljalõike kallakpindade mõjul lukk liigub veidi tahapoole, kusjuures tõmbik kangutab kesta padrunipesa seinte küljest lahti. Tõstja surub päästukangi esiotsa üles; luku tagasiliikumisel päästukangi vinnakhammas kargab löökraua vinnakastme taha ja läheb sulu vastavasse teesse. Luku tagasiliikumisel tõmbik tõmbab ühtlasi kesta padrunipesast välja ja viib selle kestaheitekandi vastu, millelt saadud tõukel kest lendab lukukojast välja. Luku tagasiliikumine pidurdatakse päästukangi tõkestusnoka poolt, mille taga peatub sulu vinnakhamba tee järsk esikant.

Kaitsevinnastamine. Keerates kaitserviivi pööriku pea üles täht „F" peale, asetame pööriku kõrgema kandi tõstepoldi alla. Sellega piirame päästukangi liikumist allapoole, mis ei võimalda päästukangi vinnakhambal ära tulla löökraua vinnakastme tagant. Kaitsevinnastada saab ainult vinnastatud püssi.

5. Väikesekaliibrilise vintpüssi „FN" (1926. a. mudel) kirjeldus.

Joon. 211. Väikesekaliibriline vintpüss „FN".

A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused.

Kaliiber	5,6	mm;	lühem	tüüp	sama.
Kaal	1,72	kg;	„	„	1,6 kg.
Relva üldine pikkus . . .	103	sm;	„	„	96 sm.
Kirbu kaugus sihikusälgast	50	„	„	„	46 „

Püssil on number vintraua alumisel poolel; lukukoja peal on vabriku märk „FN". Lühem tüüp erineb pikemast vintraua pikkuse ja kaalu poolest, kuna muud osad on sarnased.

B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded. Vintraud. Vintraud on kuuli lennu juhtimiseks. Kuuli keerlema panemiseks on rauaõõnes 6 paremale pöörduvat vintvööd. Rauaõõne tagaosas on silindrikujuline padrunipesa, mille alumine külg on välja lõigatud tõmbikuhamba mahutamiseks. Vintraud on ühendatud lukukojaga vindi abil.

Lukukoda. Lukukoda (joon. 212) on luku ja tõmbiku mahutamiseks ja nende liikumise juhtimiseks. Tal on üleval

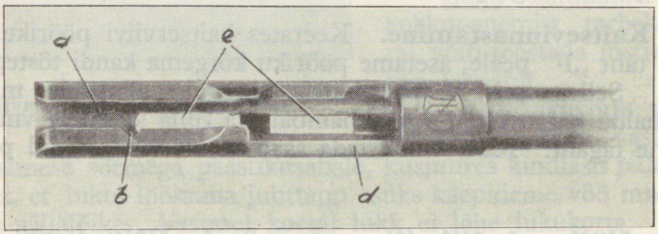

Joon. 212. Lukukoda.

piklik ava (a), kus liigub luku käepide; ava paremal küljel on vinnastamisõnar (b); lukukoja esiosal on järsu kandiga ava (d) padrunite padrunipessa asetamiseks ja padrunipesa lukustamiseks käepideme abil.

Lukukojal all on piklik väljalõige (e) tõmbikule ja päästiku nokale; sellest eespool on sügav põiklõige, tõmbikuhamba ette kogunud mustuse eraldamiseks. Tagaotsa allküljel on pesa päästikule.

Lukk. Luku abil lükkame padruni lõplikult padrunipessa, suleme padrunipesa, tekitame lasu ja tõmbiku kaasabil heidame välja tühja kesta. Lukul on alljärgnevad osad (joon. 213).

Sulu käepidemega. Sulu abil lukustatakse padrunipesa. Sulul on õõned: peenem lööknõela ja jämedam löökraua ja löökvedru jaoks. Õõne jämedamas osas on vint, mille abil sulu ühendatakse tugimutriga ja selle kaudu luku teiste osadega.

Sulu sulgev pind on taldrikukujuline, kuhu käib padruni kübar. Sulu peenemasse õõnde on poldi (a) abil liikuvalt kinnitatud lööknõel (b), mille tagumine ots ulatub jämedamasse õõnde. Sulu allküljel on järsu kandiga aste (d), mis paneb tegevusse lukukoja külge kinnitatud tõmbiku.

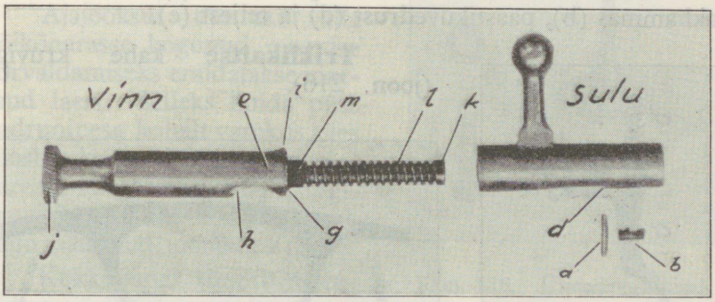

Joon. 213. Luku osad.

Vinn. Vinna abil vinnastatakse löökraud. Vinna esiotsa alumine külg on vinnakastmeks (g), millest tagapool on väljalõige eelkaitsehambaga (h). Vinna esiotsal üleval on hammas (i), vinna tõmmatud luku kaitsevinnastamiseks ja vinna liikumise juhtimiseks; taga nööp (j) vinna vinnastamiseks.

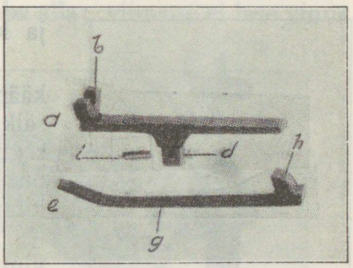

Joon. 214. Kestaheitemehhanism.

Löökraud annab löögi lööknõelale. Löökraua esiotsas on löökpea (k) hoobi edasiandmiseks lööknõelale ja tagaotsas auk ühenduspoldile.

Löökvedru (l) toetub ühe otsaga vastu löökraua pead ja teise otsaga tugimutrile (m).

Kestaheitemehhanism. Selle mehhanismi (joon. 214) abil tühjad kestad tõmmatakse padrunipesast ja heidetakse lukukojast välja. Ta koosneb:

— tõmbikust (a), mille esiotsal on tõmbehammas (b) ja all tapp (d) ühendamiseks tõmbevedruga;

— tõmbevedrust (e), mis augu (g) kaudu on ühendatud tõmbikuga; vedru tagaotsal on hammas (h) luku tagasiliikumise piiramiseks ja tõmbiku liikuma panemiseks;
— ühenduspoldist (i).

Päästumehhanism (joon. 215). Tema abil vinnastame ja vabastame vinna. Ta koosneb: päästikust (a), millel on vinnakhammas (b), päästikuvedrust (d) ja teljest (e).

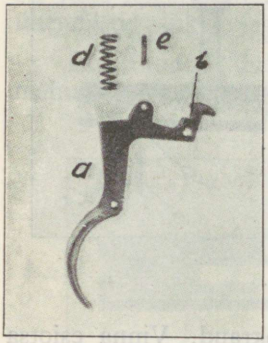

Joon. 215. Päästumehhanism.

Triklikaitse kahe kruviga (joon. 216).

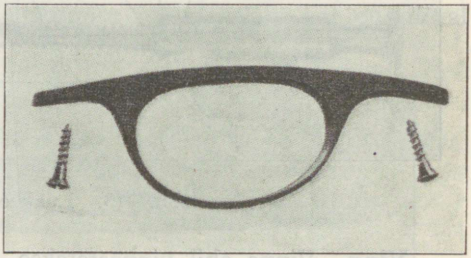

Joon. 216. Triklikaitse.

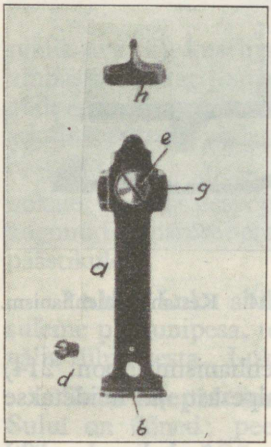

Joon. 217. Sihik ja kirp.

Sihik ja kirp (joon. 217). Sihiku ja kirbu abil suuname püssi märki.

Sihiku liistuks (a) on ülespidi käänatud otsaga lehtvedru, millel on sälk (b) sihtimiseks. Sihiku seadet reguleeritakse tõstekruvi (d) abil. Ühe otsaga sihiku raam on kruviga (e) kinnitatud sihikualusele (g).

Kirp (h) on tapiga kinnitatud vintraua esiotsale.

Laad. (Laad (joon. 211) on kõigi püssi osade ühendamiseks ja käsitsemise hõlbustamiseks. Temal on sääre, kael ja pära.

Ühendavad osad (joon. 218). Raud kinnitatakse lae külge ühe tugikruviga (a). Lae ja raua külge on kinnitatud rihmarõngad (b).

D. Püssi lahutamine ja kokkupanek. Harilikuks puhastamiseks „FN'il" võetakse välja ainult lukk. Selleks võtta püss laekaelaga vasakusse kätte, esimese sõrmega vajutada päästikusabale, parema käega haarata luku käepidemest ja tõmmata lukk lukukojast välja.

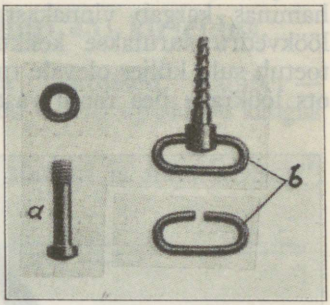

Joon. 218. Ühendavad osad.

Ajajooksul tõmbiku alla põikõnarasse kogunud mustuse kõrvaldamiseks eraldatakse vintraud laest. Selleks hoida püss padrunipesa kohalt vasakus käes päästikukaitsega enese poole; parema käega keerata lahti tugikruvi ja eraldada vintraud laest, nagu näidatud joonisel 219.

Kokkupanek sünnib vastupidises järjekorras.

E. Püssi osade koostöö. Laadimine. Lükata parema käe pöidlaga tõmbik eelseisu, asetada padrun padrunipessa (joon. 220) ja lükata pöidlaga vähe kaugemale, et ta pesast välja ei kukuks.

Luku käepidemest ettepoole lükkamisel läheb päästiku vinnakhammas vinna eelkaitsehamba alla; viimane ei lase vinna

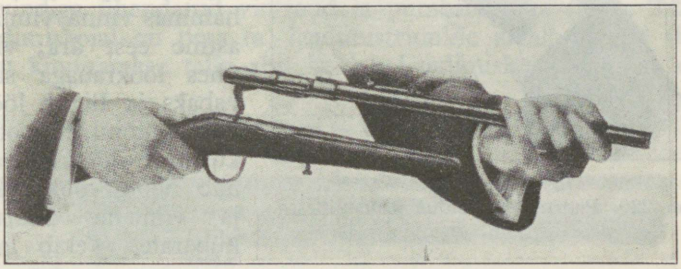
Joon. 219. Vintraua eraldamine laest.

ja löökrauda lõplikult ette minna ja tagab seda, et padrunipesa sulgemisel lööknõel ei annaks lööki padruni kübarale. Sulu sulgev pind surub tõmbiku täielikult eelseisu ja lükkab padruni

lõplikult padrunipessa. Nüüd pöörame käepideme paremale ja lukustame padrunipesa.

Vinnastamine. Luku vinnastamiseks tõmbame vinna tahapoole, kuni kuuldub kerge klõpsatus — päästiku vinnakhammas kargab vinnakastme taha. Vinna tagasitõmbamisel löökvedru surutakse kokku selle tõttu, et vedru üks ots toetub sulu küljes olevale tugimutrile, mis seisab paigal, ja teine ots löökraua pea randi vastu, mis ühes vinnaga liigub tagasi.

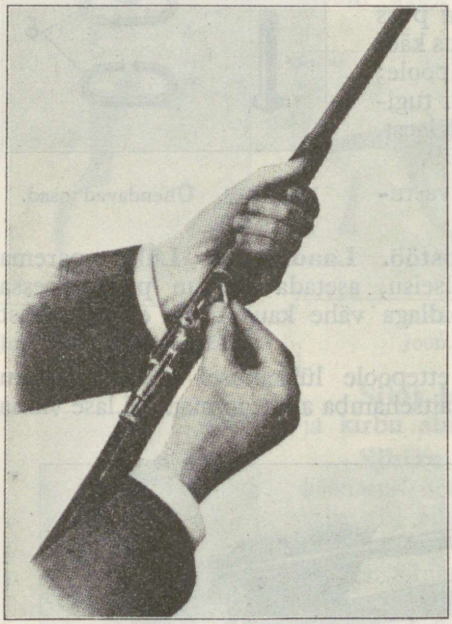

Joon. 220. Padruni asetamine padrunipessa.

Vinnastatud lukku võib tarbekorral seada ka kaitsevinna. Selleks pöörame vinna ¼ ringi paremale ja juhime selle hamba lukukoja ava paremal küljel olevasse vinnastusõnarasse.

Päästmine. Kui relv oli kaitsevinnastatud, siis vabastada ta kaitsevinnast, pöörates vinna ¼ ringi vasakule.

Päästikusabale surumisel libiseb päästiku esiotsal olev vinnakhammas vinna vinnakastme eest ära; vinn ühes löökrauaga saab vabaks ja liigub löökvedru mõjul ettepoole, kusjuures löökraud annab hoobi löökнõelale ja viimane padruni kübarale. Tekib lask.

Tühja kesta väljaheitmine. Käepidemest vasakule pööramisel sulu vabaneb lukukoja väljalõike järsu kandiga serva tagant ja satub kohakuti lukukoja pikliku väljalõikega; nüüd on lukul tee tagasiliikumiseks vaba. Luku tagasitõmbamisel sulu allküljel olev aste haarab tõmbikuvedru hambast kinni ja tõmbab vedru ühes tõmbikuga tagasi, kusjuures

tõmbik tõmbab kesta padrunipesast välja. Tõmbikuvedru küljes olev hammas piirab ühtlasi luku tagasiliikumist ega lase lukku lukukojast välja tõmmata.

6. Õhupüss „Diana“ (tüüp 45) kirjeldus.

A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused. Kaliiber — 4,5 mm; kaal — 3,2 kg; üldine pikkus — 110 sm; kirbu kaugus sihikusälgast — 43 sm.

Silindri tagaosa peal on relva sümbol ja nimi „Diana“.

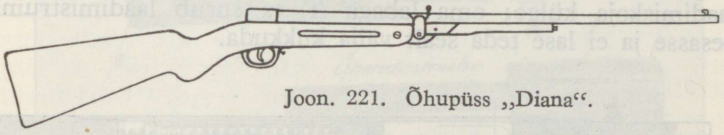

Joon. 221. Õhupüss „Diana“.

B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded. Vintraud ühes laadimiskojaga ja pumbasilindriga. Vintraud on kuuli lennu juhtimiseks. Kuuli keerlema panemiseks on vintraua õõnes 12 paremale pöörduvat vintvööd. Vintraual on kaks nuuti; ülemisele, mis vintraua esiotsal, on kinnitatud kirp ja alumisele hoova riivi kinnitustapp.

Laadimiskoda on laadimistrumli mahutamiseks; tema külge on vindiga ühendatud vintraud ja pumbasilinder (joon. 222). Laadimiskojal on pesa (a) laadimistrumlile ja all kõrvad (b), kuhu kinnitatakse telje abil hoob. Laadimiskoja ots, mis on

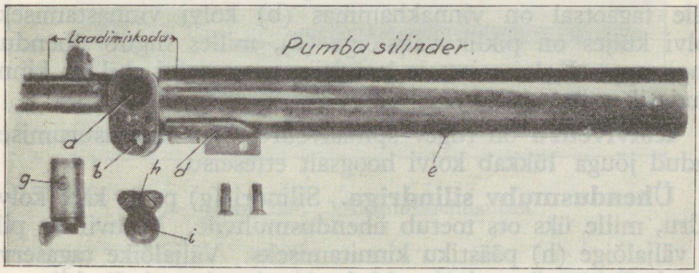

Joon. 222.

pumbasilindriga ühenduses, moodustab astme (joon. 223, a), millele toetub kolb ettejooksul. Astmest on läbi puuritud raua kaliibri jämedune õõs (joon. 223, b), mis on õhuvoolu toruks pumbasilindri ja vintraua õõne vahel.

Pumbasilinder (joon. 222) on pumba seinteks. Temal on esiotsas allküljel augud, kuhu kruvide abil on kinnitatud laega ühendamise plaat (d). Keskel allküljel on piklik väljalõige (e), kus liigub hoova kangi tapp.

Laadimistrummel käepidemega. Laadimistrumlist on põiki läbi puuritud auk (joon. 222, g), kuhu asetatakse kuulikesed püssi laadimisel. Ta välisel otsal on sisselõige trumlipesa sulgejale. Trumlipesa sulgeja (h) on kinnitatud kahe kruvi abil laadimiskoja külge; oma labaga (i) ta surub laadimistrumli pesasse ja ei lase teda sealt välja kukkuda.

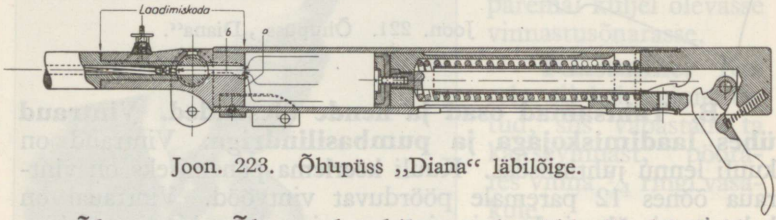

Joon. 223. Õhupüss „Diana" läbilõige.

Õhupump. Õhupumba abil surutakse õhk silindris kokku, mis annab kuulile liikumisenergia. Tal on alljärgnevad osad (joon. 224).

Pumbasilinder (kirjeldatud eelpool).

Kolb. Kolb on paksude seintega metallsilinder, mille sisse käib kolvivedru üks ots. Kolvi abil tekitatakse silindris õhusurve. Kolvi sisse esiotsa külge on kinnitatud varb (a), mille tagaotsal on vinnakhammas (b) kolvi vinnastamiseks. Kolvi küljes on piklik väljalõige (d), milles liigub ühenduskangi tapp. Kolvi esiotsale kruvi ja vasest seibi abil on kinnitatud tihendusnahk (e).

Kolvivedru on tugev spiraalvedru, mis kokkusurumisest saadud jõuga lükkab kolvi hoogsalt etteseisu.

Ühendusmuhv silindriga. Silindri (g) peale käib kolvivedru, mille üks ots toetub ühendusmuhvile. Muhvil on piklik väljalõige (h) päästiku kinnitamiseks. Väljalõike tagaserval on auk (i) päästikuvedrule. Muhv kinnitatakse vindi abil pumbasilindriga.

Vinnamismehhanism. Vinnamismehhanismi (joon. 225) abil surume kolvivedru kokku ja võimaldame kolvi vinnastumise. Vinnamismehhanism koosneb hoovast (a) ja ühenduskangist (b).

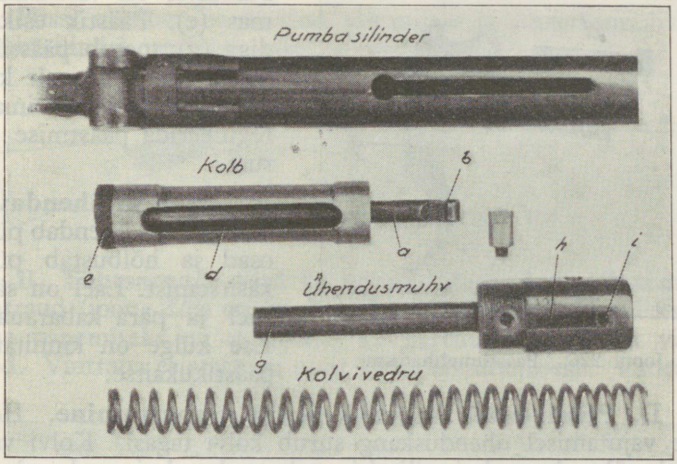

Joon. 224. Õhupumba osad.

Hoob kinnitatakse laadimiskoja kõrvade külge telje (d) abil. Hoova otsal on pesa, kuhu on asetatud hoova kinnitus-

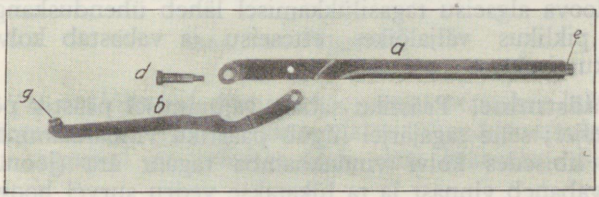

Joon. 225. Vinnamismehhanism.

riiv (e). Hoova külge telje abil on kinnitatud ühenduskang. Kangil on tapp (g) vinnamismehhanismi ühendamiseks kolviga.

Päästumehhanism. Päästumehhanismi (joon. 226) abil hoitakse kolb vinnas ja vabastatakse vinnast. Ta koosneb: päästikust (a), päästikuvedrust (b) ja -teljest (d). Päästikul on vinnakhammas (e). Päästik esikandiga (g) toetub päästikukaitse küljes olevale kruvile, mille abil on võimalik reguleerida päästmise kirust.

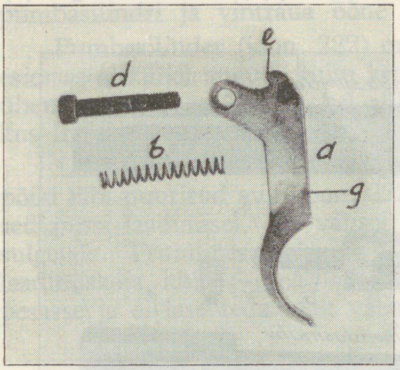

Joon. 226. Päästumehhanism.

Laad ja ühendavad osad. Laad ühendab püssi osad ja hõlbustab püssi käsitsemist. Lael on säär, kael ja pära kabarauaga. Lae külge on kinnitatud päästikukaitse.

D. Püssi osade koostöö. Kolvi vinnastamine. Hoovale vajutamisel ühenduskang surub kolvi tagasi. Kolvi varb liigub ühendusmuhvi silindris tahapoole; kui varb ulatub ühendusmuhvi silindrist läbi, siis päästiku vinnakhammas kargab kolvi vinnakhamba taha ja kolb vinnastatakse. Kolvi tagasiliikumisel surutakse kokku kolvivedru, mis ühe otsaga toetub liikuva kolvi ja teise otsaga paigalseisva muhvi vastu. Kolvi tagasiliikumisel tekib pumbasilindris tühi ruum, kuhu tungib õhk.

Hoova algseisu tagasilükkamisel läheb ühenduskangi tapp kolvi piklikus väljalõikes etteseisu ja vabastab kolvile tee etteliikumiseks.

Päästmine. Päästiku sabale vajutamisel päästik pöördub oma teljel; selle tagajärjel liigub päästiku vinnakhammas allapoole, libisedes kolvi vinnakhamba tagant ära (joon. 223). Kolb vabaneb vinnast ja ta lükatakse vedru survel hooga etteseisu. Ette liikudes kolb surub õhu pumbasilindris kokku. Kokkusurutud õhk, väljapääsu otsides, tungib laadimiskoja õõnde, kus surub tinakuulikese põhjale. Järjest kasvava õhusurvega lükatakse kuulike hooga rauaõõnest välja.

7. Õhupüss „Excellent F2“ kirjeldus.

A. Tähtsamad mõõdud ja tunnused. Kaliiber — 4,5 mm; kaal — 2,15 kg; üldine pikkus — 100 sm; kirbu kaugus sihikusälgast — 45 sm.

Püssi number on löödud vintrauale ja ühendusmuhvile. Pumbasilindri peal on püssi nimetus.

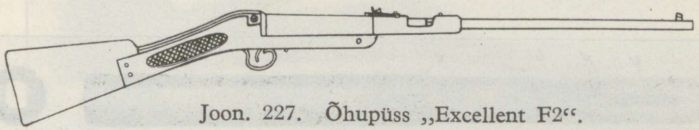

Joon. 227. Õhupüss „Excellent F2“.

B. Tähtsamad osad ja nende ülesanded. Vintraud. Vintraud (joon. 228) on kuuli lennu juhtimiseks. Kuuli keerlema panemiseks on rauaõõnes 12 paremale pöörduvat vintvööd. Vintraua esiotsas on nuut kirbu kinnitamiseks. Vintraua

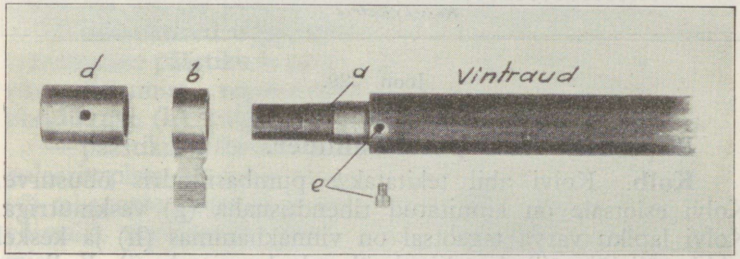

Joon. 228. Vintraud.

tagaosa (a) on lõigatud peenemaks; sinna asetatakse lukustuskrae käepidemega (b), mis kinnitatakse ühendusmuhviga (d). Vintraua tagaosal on vindiga auk raua liikumist piiravale kruvile (e).

Pumbasilinder rauakojaga. Pumbasilindri (joon. 229) esiosa moodustab rauakoja, kuhu kinnitatakse vintraud, kuna tagaosa on pumba seinteks, kus liigub kolb.

Rauakojal üleval on kitsas piklik ava (a) raua liikumise juhtimiseks ja väljalõige (b) kuulikese rauda asetamiseks. Väl-

jalõike järsu esikandi (d) taha keeratakse lukustuskrae käepide, mille abil surutakse vintraud vastu kummiga kaetud vaheseina. Pumbasilindril on rauakoja ja pumbaseinte vahel tugev vahesein, mille tsentraalne õõs ühtub vintrua õõnega. Vaheseina tagakülje vastu, mis kaetud nahast seibiga, toetub kolb ettejooksul. Pumbasilindri tagaosa peale on asetatud hõlmadega metallkest (e), mille abil silinder ühendatakse päraga.

Õhupump. Õhupumbal on alljärgnevad osad (joon. 229).

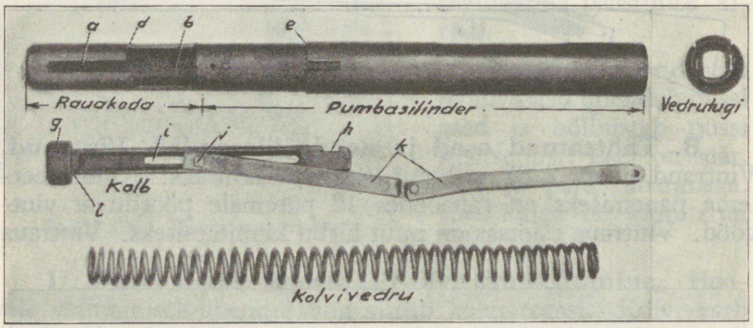

Joon. 229.

Eelpoolkirjeldatud **pumbasilinder.**

Kolb. Kolvi abil tekitatakse pumbasilindris õhusurve. Kolvi esiotsale on kinnitatud tihendusnahk (g) vaskmutriga. Kolvi lapiku varva tagaotsal on vinnakhammas (h) ja keskel piklik väljalõige (i), kus liigub ühenduskangi telg (j). Kolb on hoovaga ühendatud liigendilise ühenduskangi (k) abil.

Kolvivedru. See on tugev kokkusurutav spiraalvedru, mis ühe otsaga toetub kolvi randi (l) ja teise otsaga vedrutoe vastu.

Vedrutugi on silindri põhjaks ja ühtlasi selle tagaosa kinnitajaks pära külge.

Vinnamismehhanism. Vinnamismehhanism koosneb liigendilisest ühenduskangist (joon. 229, k) ja hoovast (joon. 230, a), millel on käepide. Hoob on telgede (b) abil ühenduses päraga ja ühenduskangiga. Hoova abil surume kolvivedru kokku ja võimaldame kolvi vinnastumise.

Päästumehhanism. Päästumehhanismi (joon. 231) abil hoitakse kolb vinnas ja vabastatakse vinnast. Tal on:

— päästik (a), mis kõrvadest läbikäiva telje (b) abil on ühendatud laega; päästiku ülemise haru esiotsal on vinnakham-

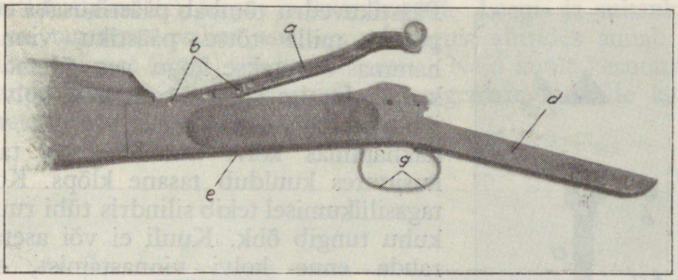

Joon. 230. Laad hoovaga.

mas (d), mille taha käib kolvi vinnakhammas; päästikusaba küljes on aas (e) päästiku vedru kinnitamiseks;

— päästikuvedru (g), mis kinnitatakse päästiku ja päästiku liikumist reguleeriva plaadikruvi (h) külge;

— päästiku liikumist reguleeriv plaat (i), mille ette- või tahapoole asetamisega on võimalik reguleerida päästmist.

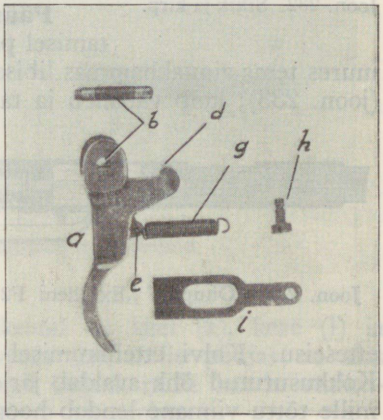

Joon. 231. Päästumehhanism.

Sihik ja kirp. Sihiku ja kirbu (joon. 232) abil suuname püssi märki. Sihikuks (a) on ülespidi keeratud otsaga lehtvedru, mis kruvi (b) ja hoidtapi abil kinnitatakse silindrile. Sihiku kõrgust reguleeritakse liikuva astmelise klotsi (d) abil.

Kirp (e) on tapi abil kinnitatud vintraua otsale.

Laad. Laad (joon. 230) ühendab püssi osad ja hõlbustab relva käsitsemist. „Excellent'i" lael on raudplekist säär (d),

kael (e) ja puust pära kabarauaga. Lae külge on kinnitatud päästikukaitse (g).

D. Püssi osade koostöö. Kolvi vinnastamine. Hoova käepidemest tagasitõmbamisel ühenduskang viib kolvi tagasi, kusjuures kolvivedru surutakse kokku. Päästikuvedru tõmbab päästikusaba ettepoole, mille tõttu päästiku vinnakhammas surutakse kogu aeg ühenduskangi alumise serva vastu. Kui kolv on jõudnud tagaseisu, kargab päästiku vinnakhammas kolvi vinnakhamba taha, kusjuures kuuldub tasane klõps. Kolvi tagasiliikumisel tekib silindris tühi ruum, kuhu tungib õhk. Kuuli ei või asetada rauda enne kolvi vinnastamist, sest rauaõõnest läbiliikuv õhuvool võib kuuli kaasa viia silindrisse. Hoova algasendisse tagasilükkamisel ühenduskangi telg liigub kolvivarva piklikus väljalõikes etteseisu, andes sellega kolvile võimaluse vabalt etteseisu joosta.

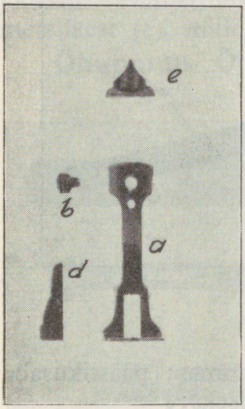

Joon. 232. Sihik ja kirp.

Päästmine. Päästiku sabale vajutamisel päästik pöördub oma teljel, kusjuures tema vinnakhammas libiseb ära kolvi vinnakhamba tagant (joon. 233); kolb vabaneb ja ta lükatakse vedru survel hooga

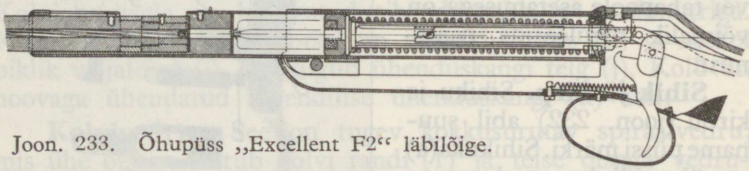
Joon. 233. Õhupüss „Excellent F2“ läbilõige.

etteseisu. Kolvi etteliikumisel surutakse õhk silindris kokku. Kokkusurutud õhk avaldab järjest kasvavat survet kuulikesele, mille tõttu viimane lendab hooga rauaõõnest välja.

8. Laskemoon.

A. Vintpüsside laskemoon. Vintpüssidest laskmiseks tarvitatakse lahingupadruneid. Lahingupadrun (joon. 234)

koosneb kuulist (a), padrunikestast (b), sütikust (d) ja suitsuta püssirohu laengust (e).

Kuulil on metallkest (g) ja südamik (h). Peale hariliku tinasüdamikuga kuuli on tarvitusel terassüdamikuga soomustläbistavad (i), leegi- ja suitsukuulid. Leegi- ja suitsukuulil on tagaotsas eriline aine, mis laengust süttides annab kas heleda valguse (leegi) või sinaka suitsu. Neid kuule kasutatakse peamiselt lennukite tulistamisel ja kaugemate märkide kättejuhatamiseks laskuritele.

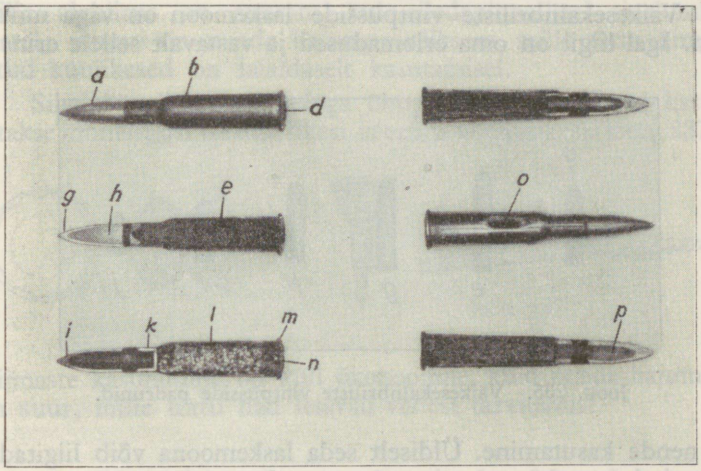

Joon. 234. Lahingupüsside padrunid.

Koonusekujulisel padrunikestal on kael (k), kere (l) ja kübar (m). Kübaras on sütikupesa (n), mille põhjas on alas sütiku purustamiseks ja väikesed augud, mille kaudu sütikuleek tungib laenguruumi ja süütab püssirohu.

Sütiku põhjas on kergesti süttiv segu, mis süütub põrutuse tagajärjel ja tekitab sädeme.

Suitsuta püssirohi oma keemilise koosseisu ja välise kuju poolest on väga mitmesugune.

Peale lahingupadrunite õppeharjutustel kasutatakse ka õppe- ja paukpadruneid. Õppepadrunil (o) on sooniline kest ja sütiku asemel kummi.

Püssist laskmiseks tarvitatavad paukpadrunid on ilma kuulita, kuna kk paukpadrunile (p) on otsa pandud punaseks värvitud puukuul, mis laskmisel puruneb.

B. Väikesekaliibriliste vintpüsside laskemoon. Väikesekaliibrilise vintpüssi padrun (joon. 235) koosneb tinakuulist (a), vaskkestast (b) ja püssirohu laengust (d). Kesta kübarasse on asetatud kergesti süttiv aine, mis löökнõela löögist plahvatab ja süütab laengu, täites sellega sütiku ülesandeid.

Väikesekaliibriliste vintpüsside laskemoon on väga mitut liiki. Igal liigil on oma eriomadused ja vastavalt sellele erineb

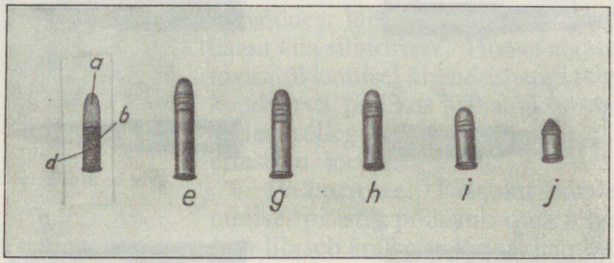

Joou. 235. Väikesekaliibriliste vintpüsside padrunid.

ka nende kasutamine. Üldiselt seda laskemoona võib liigitada järgmiselt:

— ülipikad — Extra Long (e);
— pikad — Long Rifle (g);
— poolpikad — Long (h);
— lühikesed — Kurz ehk Short (i);
— ülilühikesed — Flobert Spitzkugeln või Flobert Rundkugeln (j).

Jooksuomaduselt kõige stabiilsemad on pikad ehk „Long Rifle" padrunid. Koolides on sellest liigist tarvitusel suitsuta rohuga saksa „D" ja „R" padrunid, mille algkiirus on keskmiselt 315 m/sek. Neid võib edukalt kasutada laskmisteks kuni 200 m. Laskesportlased kasutavad pikkade liigist peamiselt inglise ja ameerika poolsuitsuta („semi-smokeless")

padruneid, mille hajumus on vähe väiksem saksa vastavatest padrunitest.

Peale pikkade kasutatakse koolides vähematele kaugustele laskmistel lühikesi ehk „Kurz" padruneid. Nad omavad algkiirust keskmiselt 260—280 m/sek. ja 50 m kaugusel löövad läbi 3—4 sm paksusest kuuselauast. Teised liigid koolides tarvitusel ei ole.

D. Õhupüsside laskemoon. Õhupüsside laskemoon, vastavalt relva ehitusele, omab mitmesugust välist kuju.

Vintvöödega varustatud raudadega õhupüssidest laskmisel kasutatakse peamiselt tinakuulikesi „Diabolo" (joon. 236), mille algkiirus on suurem, kui siledapinnalistel tinakuulikestel; samuti on nende hajumus väiksem, mille tõttu nimetatud kuulikesed on laialdaselt kasutamisel.

Siledaõõneliste raudadega õhupüssidest laskmisel kasutatakse ümmargusi tinakuulikesi ja erilisi nõeltutikesi (joon. 237).

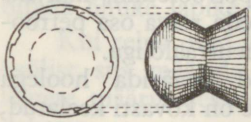

Joon. 236.

Joon. 237.

Viimaste kasutamine on küll ökonoomne, kuid nende hajumus on suur, mille tõttu nad leiavad vähest tarvitamist.

9. Püsside puhastamine ja hooldamine.

A. Püsside puhastamine. Relva eest tuleb alati hoolt kanda, pidades meeles seda, et ainult korralikult hooldatud püss suudab täita tema peale pandud lootusi. Püssi osadel ei tohi olla mingisugust mustust. Eriti tundelik on rauaõõs kui tähtsam relva osa. Kohe pärast õppuselt ja laskmiselt tulekut püss vaadata järele, puhastada, õlitada ja panna ta määratud kohale.

Üldjuhised püsside puhastamiseks.

Kõik abinõud, mis kasutatakse püsside puhastamisel, peavad olema tolmust ja liivast puhtad.

Igasuguste puhastuspulbrite, nagu kriit, tuhk, telliskivipuru, smirgel j.n.e. kasutamine on keelatud.

Püsside puhastamist tuleb toimetada kohe pärast laskmist. Kui mõnesugustel põhjustel kohe puhastada ei ole võimalik, siis lükata paari lapiga tahm rauaõõnest välja ja määrida püssiõõs puhastusõliga (lehelisõli).

Rauaõõne puhastamist toimetada alati lukukoja poolt otsast, kuna esiotsast ilma kaitseabinõude tarvitamiseta kulutatakse rauasuue loperguseks, mille tagajärjel püssi hajumus suureneb.

Lappi ei tule nühisele ümber keerata, vaid piklik lapi ribake asetada keskkohaga nühise esiotsale ja lükata siis läbi peo, et ta jääks püsivalt nühisega ühendusse. Sarnasel viisil nühisele asetatud lapp lükkab paremini vintsoonte uurded puhtaks.

Kui nühis läheb väga tihedalt või üldse ei lähe õõnde, siis tuleb lappi või takku vähendada, et nühis parajal survel läheks õõnde.

Kui mõnesugustel põhjustel on tekkinud relva osadele rooste, tuleb selle pruun kord kõrvaldada petrooleumis märjaks tehtud lapi ja puupulgakese abil. Pärast seda relva osa petrooleumist kuivatada ja hoolega määrida neutraalõliga.

Pärast puhastamist relva raudosad määrida hoolega neutraalse õliga. Puuosade õliga määrimine on kõvasti keelatud, sest see tursutab neid ja tekitab ebaloomulikke paindumisi, mis halvasti mõjuvad lasketagajärgedele. Puuosad tarbekorral hõõrutakse sisse värnitsas niisutatud lapiga.

Relva puhastamisel kasutada väljaantud abinõusid, millele lisaks valmistada veel erilised puupulgakesed nende osade puhastamiseks, kuhu käega ja vardaga ei pääse ligi.

Vintpüsside puhastamine. Kui püssist on lastud, siis rauaõõne puhastamisel talitatakse alljärgnevalt.

Lükata vaskharjaga õõs edasi-tagasi 3—4 korda läbi. Vaskhari kisub rauaõõne vintsoonte küljest lahti tahma, kuuli kesta jäänused ja tinakorra.

Lükata 1—2 lapiga lahtine mustus rauaõõnest lukukoja poolt ette välja. Lappi võib tarvitada ainult üheks läbilükkamiseks.

Kui suurem mustus on niiviisi rauaõõnest välja lükatud, siis asuda lehelisõlis imistatud lapikestega õõne lõplikule puhastamisele. Õõs on puhas siis, kui lapile enam ei jää mustust. Tuleb teha vahet mustuse ja „rauasine" vahel, mis lapile eristub mitmekordsel edasi-tagasi lükkamisel.

Pärast lehelisõlis imistatud lappidega puhastamist kuivatada õõs puhta ja kuiva lapiga täiesti kuivaks ja määrida neutraalõliga.

Kui püssist lastud ei ole, siis jääb ära vaskharjaga rauaõõne läbilükkamine; lükata 1—2 puhta lapiga tolm ja vana õlisegu õõnest välja, kuivatada õõs paari lapiga kuivaks ja määrida uuesti neutraalõliga.

Padrunipesa ja rõngasõnarate puhastamiseks kasutada erilisi pulgakesi. Nendele asetatud lapi või takkudega puhastada padrunipesa ja rõngasõnarad.

Lukukoja lukutee puhastamiseks on otstarbekohane kasutada samuti puupulka, millele on asetatud lapp või takud. Lukukoja õnaratesse ja muudesse sisselõigetesse kogunud mustus urgitseda välja pehmete puust tikkude ja õhukeste lapikeste abil.

Luku osade puhastamiseks tarvitada neutraalõli ja lappe. Sulu õõne puhastamiseks võib kasutada vasktraati, millele kinnitada õhuke lapike või takud.

Kui relva osad on lõplikult puhastatud ja kuivatatud lehelisõlist, siis määrida nad kergelt neutraalõliga. Õõnte ja sisselõigete määrimiseks on otstarbekohane tarvitada jõhvist määrdeharja.

Väikesekaliibriliste püsside puhastamine sarnaneb vintpüsside puhastamisega. Väikesekaliibriliste püsside puhastamisel lukku lahti võtta ei ole vaja, sest selle sisemusse ei pääse nii kergesti mustust. Lukul erilise hoolega puhastada padrunikübara pesa (taldrik). Pärast puhastamist õlitada kergelt kõik püssi raudosad neutraalõliga.

Õhupüssidel puhastatakse ainult rauaõõs tinatolmust. Tinakorra eraldamiseks rauaõõne seintelt on kasulik tarvitada vaskharjakesi.

„Excellent'i" vintraua puhastamisel lükatakse raud etteseisu, et tinatolm ja muu mustus ei satuks pumbasilindrisse. „Diana" vintraua puhastamisel samaks otstarbeks keeratakse laadimistrummel laadimisasendisse (käepidamega ülespoole).

Rauaõõs pärast puhastamist määritakse kergelt neutraalõliga. Samuti õlitatakse muud metallosad. Õhupumpade puhastamine teostatakse aeg-ajalt instruktori korraldusel ja otsesel kaasabil.

B. Püsside hooldamine. Püssi korrasolekut kontrollida iga kord, kui püss võetakse kätte. Eriti vaadata järele, kas kirp on õigel kohal ja sihikuraam vigastusteta.

Külma käest sooja ruumi viidud püssi metallosadele tulevad veepiisad. Lasta püss 15—20 min. seista ja siis kuivatada ta veepiiskadest.

Hoida püssi tõugete ja kukkumiste eest; kukkumisel võivad rikunduda püssi osad. Eriti kaitsta löökide eest kirpu ja sihikuraami.

Hoida püssi tolmu ja liiva eest; need võivad tekitada metallosade poleeritud pindadele kriimustusi, mis soodustavad rooste tekkimist.

Rauaõõnde ei tohi kunagi panna troppi, et kaitsta seda tolmu ja vihma eest. Tropid võivad õõnde ununeda ka laskmisel, mis põhjustab õõne paisuvuse ja ka lõhkemise.

Luku rikkumise vältimiseks on keelatud lukuga tühjalt klõpsutada; harjutustel asetada alati püssi õppepadrun või tühi kest.

Relva hoiuruumis püss asetada määratud kohale. Vene püssidel tuleb avada lukk ja selle vinn pöörata vasakule, et vabastada jaotusheitja ja löökvedru alalisest pingulolekust. Inglise püssidel lukku lahti ei tehta, vinn tuleb lasta alla.

Erakorteritesse asumisel asetada püss nähtavale kohale, kuid nii, et ta ei jääks eraisikutele tüliks. Kasulik on püsse riputada seina löödud naeltele.

Raudteel sõites hoida püss mahavõetud täägiga püstloodis käes ja istudes põlvede vahel. Püssi riputamine nagidele ja asetamine riiulitele ei ole lubatud, sest rongi järskudel tõmmetel võib ta sealt kukkuda maha. Samuti talitada omnibustel sõites.

Vankril sõites hoida püss käes nii, kuidas parem kaitsta teda vigastuste eest.

Rännakutel kantakse püss rihmal. Naabri abistamisel ei tohi kahte püssi asetada ühele õlale, sest siis võidakse rikkuda nende kirpu ja sihikut.

Väikesekaliibriliste vintpüsside ja õhupüsside hooldamisel käia eelpooltoodud reeglite järgi, pidades meeles veel alljärgnevat.

Ülilühikeste padrunite kasutamine on meil tarvitusel olevatele väikesekaliibrilistele püssidele kahjulik, sest lühikeste padrunite kuum leek sööb pikapeale padrunipessa õõnsusi,

mis muudab relva kõlbmatuks pikakestaliste padrunite tarvitamiseks. Samal põhjusel on „Ermast" laskmisel keelatud tarvitada lühikesi padruneid; neid võib tarvitada ainult „FN-ist" laskmisel.

Väikesekaliibriliste püssidega tühjalt klõpsutamisel lööknõela löökidest võib tekkida padrunipesa tagaseinale hatt. Hatt takistab padruni padrunipessa asetamist, raskendab tühja kesta väljaheitmist ning võib kutsuda esile tõmbiku murdumisi.

Tühjal püssil lasta löökraud etteseisu ettevaatlikult. Selleks luku ettelükkamisel vajutada päästikule, et löökraud ei saaks üldse vinnastuda. Hoiuruumides nende lukud peavad olema kinni ja vinn lastud etteseisu.

Õhupüssidega tühjalt ja asjatult plaksutamine on keelatud, sest see nõrgendab õhupumba kui relva jõuallika energiat. Tühjalt seisvatel õhupüssidel tuleb kolb lasta etteseisu, et alal hoida kolvivedru energiat.

10. Algmõisteid lasketeooriast.

A. Lasu tekkimine. Tulerelva löökraud, lüües padruni sütiku pihta, paneb sütiku ja selle kaudu ka padrunis oleva püssirohu plahvatama. Püssirohi muutub gaasiks ja avaldab tugevat survet padrunipesa seintele, sulule ja kuuli põhjale. Relva ehitus on niivõrt tugev, et see gaasisurvele järele ei anna ja gaas, väljapääsu otsides, surub tugeva jõuga kuuli rauaõõnest välja. Tekib lask. Nii siis tarvilik jõud kuuli rauaõõnest väljasurumiseks tekib püssirohu põlemisest.

Kuul lendab rauaõõnest välja suure kiirusega. Kiirust mis kuulil on rauaõõnest väljalendamisel, nimetatakse kuuli algkiiruseks. Algkiirus mitmesuguste relvade juures on väga mitmekesine. Näiteks vene jalaväe vintpüssil on see 880 m sekundis, väikesekaliibrilisel vintpüssil „Ermal" umbes 320 m sekundis (Long Rifle padrun), õhupüssil „Diana" 165 m sek. j.n,e.

Püssirohugaas kuuli rauaõõnest väljalükkamisel ühtlasi surub ka lukule ja tõukab püssi tahapoole, põhjustades relva tagasipõrke, mida laskur tunneb oma õlaga. Tugevasti õlassetõmmatud püssil, mis laskuri õlaga moodustab ühe terviku, on tagasipõrke hoog palju väiksem kui vabalt hoitud püssil ning tõuge õlasse nõrgem. Gaasid, mis suruvad padrunipesa

seintele, paralüseeritakse vastastikku ega kutsu esile relva juures mingisuguseid liikumisi.

B. Kuuli lendjoon. Joont, mida mööda liigub kuuli raskuskese pärast kuuli väljumist rauaõõnest, nimetatakse kuuli lendjooneks.

Kuuli lendjoon on kõverjoon, mille kuju oleneb raskusjõu mõjust, õhutakistusest, kuuli lennukiirusest, suunast või nurgast, milles kuul rauaõõnest välja lendab, ja kuuli keerlemisest oma pikitelje ümber.

Kui kuulile mõjuks ainult gaaside surumisest saadud algkiirus, siis lendaks ta vintraua õõne suunas sirgjooneliselt ja muutmata kiirusega edasi. Kuuli peale avaldab aga mõju raskusjõud; ühes edasilennuga vajub kuul alatasa maapinna poole. Selle tagajärjel ei ole kuuli lendjoon mitte sirg-, vaid kõverjoon (joon. 238). Peale raskusjõu mõjub kuuli lennule veel õhu-

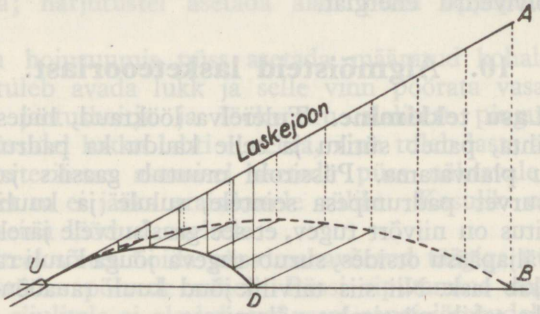

Joon. 238. Kõverjoon UB — kuuli lendjoon õhuta ruumis. Kõverjoon UD — kuuli lendjoon õhuga ruumis.

takistus, mis pidevalt vähendab kuuli lennukiirust. Õhutakistuse tõttu kuuli lõppkiirus on väiksem kui algkiirus. Raskuse mõju annab seda enam ennast tunda, mida kaugemale jõuab kuul, sest aeglasemaks jääva lennu juures ta iga järgmise kaugusüksuse läbilendamisel viibib kauemini raskuse mõju all. Seepärast õhus kuuli lendjoon on lõpposas palju kumeram kui algosas ja kuuli lennukaugus palju väiksem, kui see oleks õhuta ruumis.

Kuuli lendjoon on seda lamedam ja lähem sirgjoonele, mida suurem on kuuli algkiirus ja mida hõlpsamini ta suudab

ületada õhutakistuse. Õhutakistuse võitmiseks mõjuvad kaasa otstarbekohane kuuli vorm (sale, terav ots, tagumise osa kooniline kuju) ja ta põiklõike koormamise suurus (kuuliraskus kilogrammides jagatud kuuli põiklõike pinnaga), s. o. kuuli raskuse suhe oma läbilõike-pinnaga.

Mida suurema nurga all kuul relvast välja lasta, seda kumeram on ta lendjoone üldine kuju.

Kui siledaõõnega rauast lasta välja piklik kuul, siis pöörab õhutakistus ta peagi küljega vastu lennusuunda, kus ta juhuslikus suunas edasi lendaks. Selle tagajärjel lõpeks peagi kuulil õhust läbitungimise jõud ja ta kukuks maha. Et kuul kaugemale lendaks ja et ta lendjoon oleks kindel, peab kuul alati jääma terava otsaga ettepoole. Selleks kuul pannakse kiiresti keerlema oma pikitelje ümber; keerlev liikumine hoiab kuuli pikitelje suunas tasakaalus ja nii, et see alati riivab lendjoont. Analoogiline nähtus on mänguvurriga. Keerlema pandud vurr seisab püsti oma telje teravikul ainult keerlemise ajal, teda on siis isegi raske lükata ümber, kuna seisma jäämisel vurr kaotab tasakaalu ja kukub kohe ümber.

Rauaõõne vintvööd annavad kuulile keerleva liikumise. Vene vintpüssi rauasuudmest väljalendamisel kuuli keerlemiskiirus tõuseb 3450 tiirule sekundis. Pöörleva liikumise tagajärjel kuul kaldub laskesuunast kõrvale ja nimelt sinna poole, kuhu poole pöörduvad rauaõõnes olevad vintvööd. Kuuli kõrvalekaldumist keerlemise tagajärjel nimetatakse derivatsiooniks.

D. Hajumus. Kui ühest ja samast tulerelvast võimalikult ühesugustel sihtimistingimustel anda rida laske ühe ja sama märgi pihta, siis näeme, et kuulid ei taba märki mitte ühes punktis, vaid nad paiskuvad laiali teatavale pindalale. Seda tabamiste laialipaiskumist nimetatakse hajumuseks.

Kuulide hajumine esineb ka täiesti kindlale alusele kinnitatud tulerelva juures. Hajumise põhjustavad väga mitmesugused tegurid: vintraua võnked laskmisel, kuulide ja padrunikestade erinevus, ebaühtlus laengute suuruses, püssirohu mitmesugune põlemiskiirus, tulerelva raua kuumenemine laskmisel, ilmastik j. n. e.

Ülaltoodud hajumisteguritele tulevad juurde laskuri enda vead, mis esinevad püssi sihtipanekul, palgeshoidmisel ja päästmisel.

Tabamiskese. Tabamispildi (joon. 242) vaatlemisel näeme, et keskel on tabamused tihedamalt koos kui äärtel.

Normaalselt nad grupeeruvad sümmeetriliselt teatava keskpunkti ümber. Mida suurem laskude seeria, seda selgemalt ilmneb see grupeerumine. Grupeerumise keskpunkti nimetatakse tabamiskeskmeks. Tabamiskese on hajumispildi elementidest kõige tähtsam. Alles siis, kui on määratud kindlaks tabamiskeskme asukoht, võime kindlaks teha ja hinnata teisi hajumispildi omadusi.

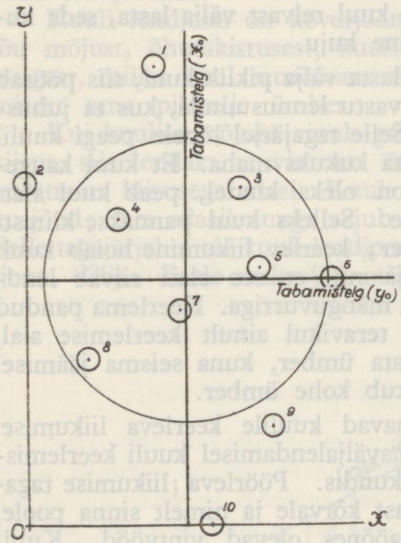

Joon. 239. Tabamiskeskme leidmine arvutamisega.

Näiteid tabamiskeskme leidmisest.

a) Tabamispildi (joon. 239) alumisele ja vasakule äärele tõmmata vastastiku perpendikulaarsed sirgjooned — koordinaatide teljed OY ja OX. Töö hõlbustamiseks teljed tõmmata läbi äärmiste kuuliaukude keskpunktide. Selle järele mõõta millimeetrilise täpsusega üksikute kuuliaukude keskkoha kaugused X ja Y telgedest. Mõõtmise tulemused tähendada üles, nagu näidatud järgneval arvutusel, kandes OX suunas mõõdetud külgkalduvused lahtrisse X ja OY suunas mõõdetud kõrguskalduvused lahtrisse Y. Kummagi lahtri summad, jagatud laskude arvuga, annavad tabamiskeskme koordinaadid X_0 ja Y_0 ehk tabamisteljed. Nende tabamistelgede lõikepunkt ongi tabamiskeskmeks.

Arvutuse näide:

Lasu nr.	X mm	Y mm
1	17	60
2	0	45
3	28	44
4	12	40
5	31	34
6	40	32
7	20	28
8	8	22
9	32	13
10	24	0
Summa	212	318

$X_0 = 212:10 = 21{,}2$, ümmarguselt 21 mm
$Y_0 = 318:10 = 31{,}8$, „ 32 „

b) Tabamispildil võib tabamiskeskme leida ka „raskuspunkti" otsimise teel (joon. 240, a).

Kahe lasu tabamiskese asub kuuliaukude keskpunkte ühendaval sirgjoonel, võrdsel kaugusel nendest keskpunktidest.

Kolmelasulises seerias tabamiskese on $^1/_3$ eelmise kahelasulise tabamiskeskme ja kolmanda lasu kauguse vahel, lugedes eelmisest tabamiskeskmest.

Neljalasulises seerias tabamiskese on $^1/_4$ eelmise kolmelasulise tabamiskeskme ja neljanda lasu kauguse vahel. Viielasulises seerias — $^1/_5$, kuuelasulises seerias — $^1/_6$ j.n.e.

Kui tabamused asetsevad paaridena, siis tuleb esmalt leida tabamiskese üksikute paaride vahel; kui see tehtud, siis leida paaride keskmetest üldine tabamiskese (joon. 240, b).

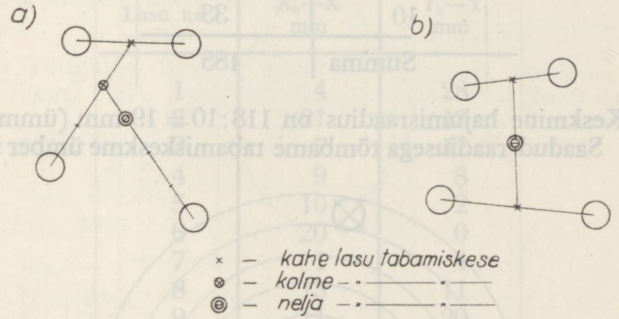

Joon. 240. Tabamiskeskme määramine graafiliselt.

d) Tabamispildile asetada läbipaistev ringvöödega tselluloid tahvel (joon. 241) nii, et kõik tabamused oleksid ühe ringi sees (viielasulises seerias võib ühe lasu, mis teistest kõige kaugemale läinud, jätta välja), siis tselluloid tahvli ringvööde kese ongi tabamiskeskmeks.

e) Suurearvulise laskudeseeria (joon. 242) juures, kus lastud 50, 100 ja rohkem lasku, võidakse leida tabamiskese kõige kiiremini tabamuste vertikaal- kui ka horisontaalsuunas pooleks lugemisega. Pärast poolekslugemisi tõmmatakse poolitusjooned (tabamisteljed). Nende lõikepunkt määrab tabamiskeskme asetuse.

Keskmine hajumisraadius. Kui mõõta üksikute tabamuste kaugused tabamiskeskmest, mõõtmisel saadud kaugused arvata kokku ja saadud summa jagada laskude arvuga, saame teise tähtsa elemendi hajumispildis — keskmise hajumisraadiuse (joon. 239).

Näide arvutamisest.

Lasu nr.	r mm
1	28
2	25
3	14
4	12
5	10
6	19
7	4
8	17
9	23
10	33
Summa	185

Keskmine hajumisraadius on 118:10 = 19 mm (ümmarguselt). Saadud raadiusega tõmbame tabamiskeskme ümber sõõri;

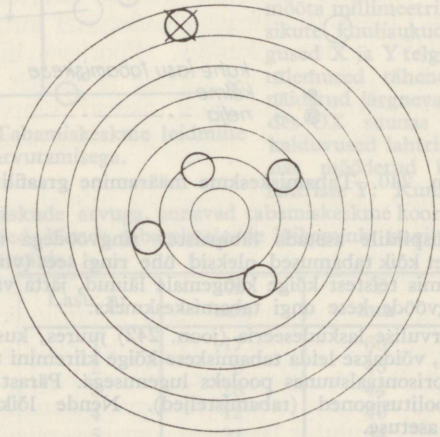

Joon. 241. Tabamiskeskme määramine tselluloid tahvli abil.

see sõõr mahutab endasse pooled kõigist tabamustest väikesearvulise laskudeseeria juures ja 54,4% tabamusi — suurearvulise seeria

juures. Keskmise hajumisraadiuse tundmine võimaldab iseloomustada tervet tabamispilti ja vastata tervele reale küsimustele, mis sageli tõusevad üles laskemoona, relvade võimete ja laskuri tagajärgede hindamisel.

Keskmine kõrgus- ja laiushajumine (X_k ja Y_k). Kui mõõta tabamuste kaugused horisontaalsest tabamisteljest, nad arvata kokku ja saadud summa jagada tabamuste arvuga, saame uue tabamispildi omadusi iseloomustava elemendi — keskmise kõrgushajumis-riba (Y_k). Talitades samuti vertikaalse tabamistelje suhtes, leiame keskmise laiushajumis-riba (X_k).

Näide arvutusest.

Lasu nr.	X_0—X mm	Y_0—Y mm
1	4	28
2	21	13
3	7	12
4	9	8
5	10	2
6	20	0
7	1	4
8	13	11
9	11	20
10	3	32
Summa	99	130

Keskmised laius- ja kõrgushajumis-ribad oleksid:

$X_k = 99:10 = 9{,}9$, ümmarguselt 10 mm ja

$Y_k = 130:10 = 13{,}0$ mm.

Sellest arvutusest selgub ja ka tabamispildilt näeme (joon. 239 ja 242), et kõrgushajumine on suurem kui laiushajumine; üldine tabamispilt omab ellipsi kuju. See on reeglipärane nähtus vertikaalpinnalistel tabamispiltidel.

Kui suurearvulise laskudeseeria juures kummalgi pool mõlemaid tabamistelgi tõmmata rööpjoontega rida keskmisi hajumisribasid, siis tabamused paikneksid neis ribades järgmiselt (joon. 242):

— esimestes ribades kummalgi pool tabamistelge — 29% kõigist tabamustest;
— teistes ribades ümmarguselt 15%;
— kolmandates ribades ümmarguselt 5%;
— neljandates ribades umbes ½% kõikidest tabamustest.

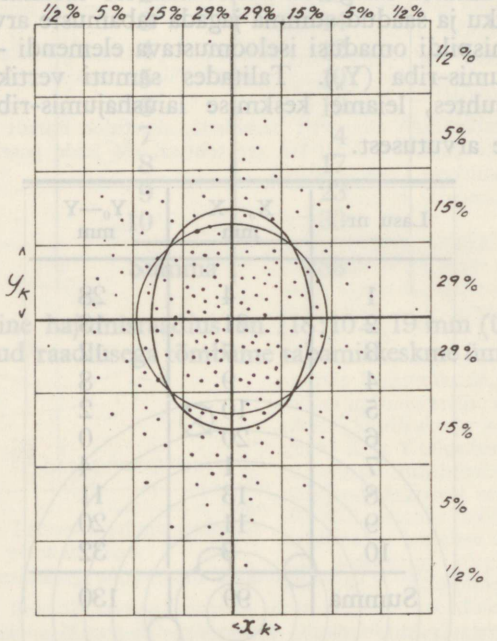

Joon. 242. Tabamispilt suurearvulise laskudeseeria juures. Tabamispildi keskele tõmmatud ring ja ellips sisaldavad 54,4% tabamusi.

Joon. 242. on näidatud veel keskmine tabamissõõr ja keskmine tabamisellips.

Tõenäoline hajumine. Sageli keskmist hajumist iseloomustavate elementide asemel käsitletakse elemente, mille abil on võimalik otsekohe määrata pindalasid, kuhu tõenäoliselt satuks 50% kõigist tabamustest. Neid hajumiselemente nimetatakse tõenäolisteks hajumisribadeks (joon. 243).

Sügavushajumine. Tabamuste grupeerumine horisontaalsel märgil, näiteks maapinnal, allub üldjoontes samadele seadustele, nagu eespool vaadeldud vertikaalsel märgil. Laiuti on horisontaalne hajumine sama suur kui vertikaalne; pikuti, s.o. sügavuses on ta aga palju suurem (joon. 244). Hajumise sügavus on seda suurem, mida lamedam on kuuli lendjoon, sest väikesed vahed kuulide jooksukõrguses annavad suuri vahesid jooksukauguses. Mida järsem lendjoon, seda väiksem on hajumise sügavus.

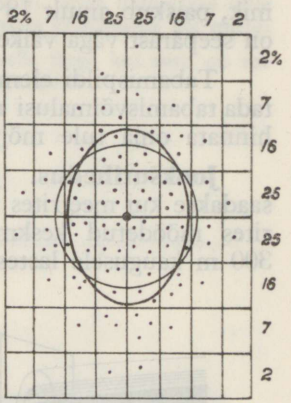

Joon. 243. Tõenäoline hajumine. Pildi keskele tõmmatud ring ja ellips sisaldavad 50% tabamusi.

Kui kuulivihu ümber tõmmata ringid (joon. 245), mille raadiused:

1. ringil R_k
2. „ 1,5 R_k
3. „ 3,0 R_k

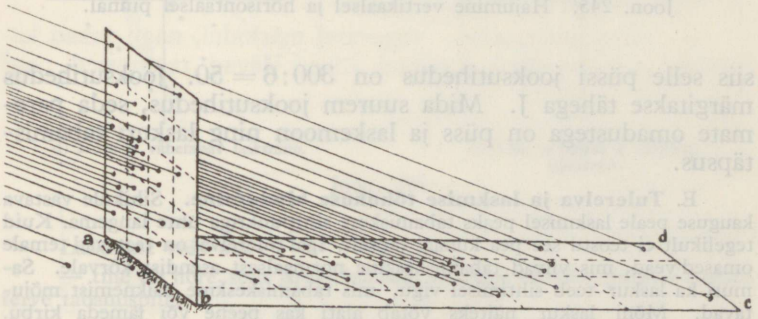

Joon. 244. Sügavushajumine.

siis need kuulid, mis satuvad sisemisse ringi (R_k), mis haarab endasse 54,4% kõigist kuulidest, moodustavad vihusüdamiku.

Esimesse ja teise ringi kokku satub 82% kuule; need moodustavad nii-nimetatud mõjuvtule piirkonna. Väljaspool mõjuvtule piirkonda, ligi 7 korda laiemale alale kui vihu süda-

mik, paiskub ainult 18% kuule; tule mõjuvus vihu välisservas on seepärast väga väike.

Tabamispildi elementide tundmine võimaldab välja arvestada tabamisvõimalusi mitmesuguste märkide pihta laskmisel ja hinnata oma tule mõjuvust lahingus.

Jooksutihedus. Jooksutiheduseks nimetatakse arvu, mis saadakse kui meetrites mõõdetud laskekaugus jagada sentimeetrites mõõdetud keskmisele hajumisraadiusele. Näiteks, kui 300 m kaugusele lastes saime keskmise hajumisraadiuse 6 sm,

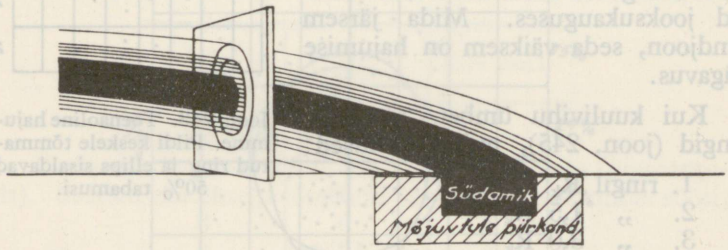

Joon. 245. Hajumine vertikaalsel ja horisontaalsel pinnal.

siis selle püssi jooksutihedus on $300:6=50$. Jooksutihedus märgitakse tähega J. Mida suurem jooksutihedus, seda paremate omadustega on püss ja laskemoon ning laskuri tabamistäpsus.

E. **Tulerelva ja laskmise tõhukuse hindamine.** Sihikule vastava kauguse peale laskmisel peaks tabamiskese sihtpunktiga ühte langema. Kuid tegelikult ei teostu see pea kunagi täpsalt. Igal tulerelval on teatavad temale omased vead, mis viivad tabamiskeskme normaalsest asendist kõrvale. Samuti ka laskur teeb sihtimisel vigu, mis tabamiskeskme paiknemist mõjutavad. Mõni laskur näiteks võtab alati kas peene või jämeda kirbu. See on tingitud muidugi iga inimese silmast ning nägemisteravusest. Tehtud vigade suurusest oleneb tabamiskeskme kõrvalekaldumine märgi keskkohast. Mida lähemale sihtpunktile või märgi keskkohale asub laskudeseeria tabamiskese, seda hõlpsam on antud relvaga tabada märki, seda paremini sihituks võib lugeda laskmist. Seega tabamiskeskme paiknemine sihtpunkti või märgi keskkoha suhtes on üheks elemendiks tulerelva tõhukuse ja laskuri sihtimisosavuse hindamisel.

Teiseks elemendiks relva tõhukuse ja laskeosavuse hindamisel on hajumise suurus. Nendest kahest elemendist tingituna relv võib olla (joon. 246):

— normaaljooksuga (e) või väärjooksuga (a,b), mida hinnatakse selle järgi, kas tabamiskese ühtub sihtpunktiga või märgi keskkohaga või mitte;

— tiheda (a,e) või laiali jooksuga (b,d), selle järgi, kui suur on see ovaal või sõõr, mis endasse mahutab terve tabamispildi.

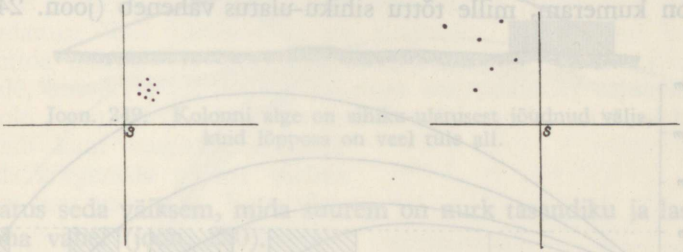

a) Tihe, kuid märgist S möödunud laskmine.

b) Hõre ja märgist S möödunud laskmine.

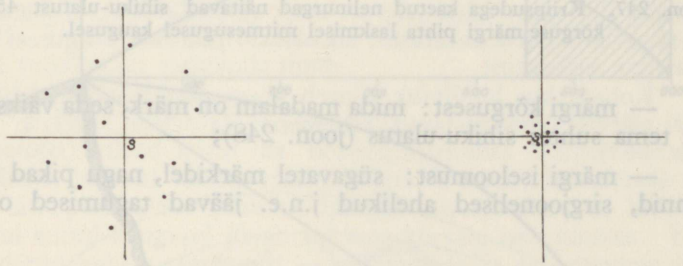

d) Hõre ja vähetabav laskmine.

e) Tihe ja märki S tabanud laskmine.

Joon. 246.

Laskmine võib olla:

— tihe või hõre, selle järele, kui suur on ellips või sõõr, millesse mahub terve tabamispilt;

— märki läinud või märgist möödunud — selle järele, kas tabamiskese ühte langeb märgi keskkohaga või mitte;

— kindlasti tabav või mittetabav. Laskmine on kindlasti tabav, kui kuulide jooks on tihe ja kuulid paiknevad märgi keskkohas; mittetabav on laskmine, kui kuulid on märgist möödunud või kui nad jooksevad niivõrt hõredalt, et ainult üksikud kuulid võivad tabada märki.

G. Sihiku-ulatus. Piirkonda, kus teatava sihikuseadega väljalastud kuulide keskmine lendjoon ei tõuse kõrgemale märgi ülemisest servast ega lange madalamale selle märgi alumisest

servast, s. o. piirkonda, kus teatava sihikuseadega on võimalik kindlasti tabada märki, nimetatakse keskmiseks sihiku-ulatuseks. Sihiku-ulatus oleneb:

— laskekaugusest: suurematel laskekaugustel on lendjoon kumeram, mille tõttu sihiku-ulatus väheneb (joon. 247);

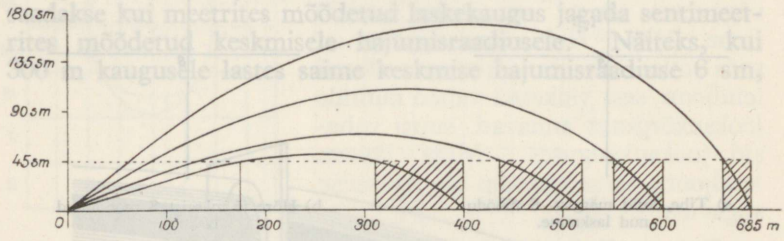

Joon. 247. Kriipsudega kaetud nelinurgad näitavad sihiku-ulatust 45 sm kõrguse märgi pihta laskmisel mitmesugusel kaugusel.

— märgi kõrgusest: mida madalam on märk, seda väiksem on tema suhtes sihiku-ulatus (joon. 248);

— märgi iseloomust: sügavatel märkidel, nagu pikad kolonnid, sirgjoonelised ahelikud j.n.e. jäävad tagumised osad

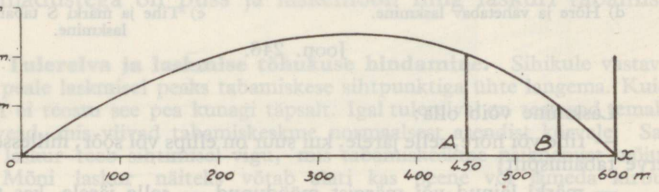

Joon. 248. Keskmiseks sihiku-ulatuseks 45 sm kõrgusele märgile on Bx ja 90 sm kõrgusele märgile Ax.

tabatavaiks ka siis, kui märgi esimene osa on juba jõudnud välja sihiku-ulatusest (joon. 249); sügavate märkide pihta juhitud pikitulel on alati suur mõju; harvendusest on kasu ainult siis, kui see on sihiku-ulatusest suurem;

— laskekohast ja maastikust: kui kõrgelt ja järsult laskekohalt lastakse alla tasandikule, siis sellel maapinnal on sihiku-

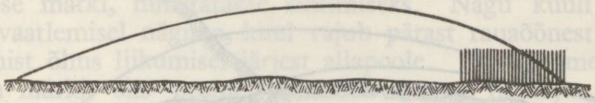

Joon. 249. Kolonni alge on sihiku-ulatusest jõudnud välja, kuid lõpposa on veel tule all.

ulatus seda väiksem, mida suurem on nurk tasandiku ja laskekoha vahel (joon. 250).

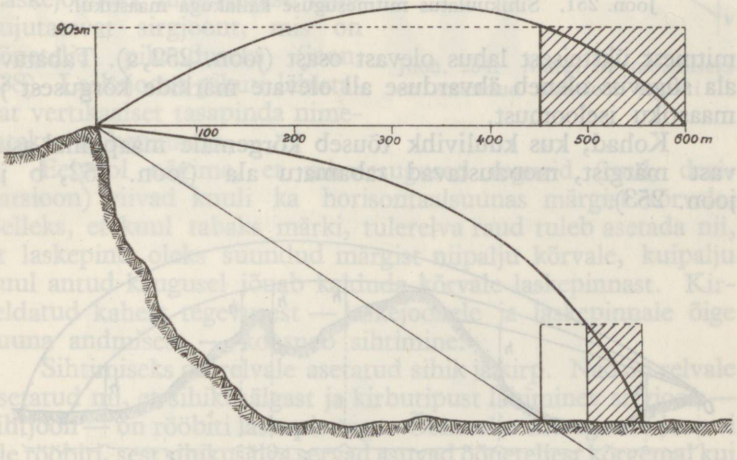

Joon. 250.

Ühtlase kallakuga maastikul, mis on lähedane kuuli lendjoone kujule, sihiku-ulatus suureneb tunduvalt. Kui aga kallak on laskuri poole, siis laskeulatus väheneb (joon. 251).

H. Tabatav ja tabamatu ala. Tuli, mis on suundud teatava kindla punkti pihta, ei mõju mitte üksi sellesse punkti, vaid teatud suuremasse alasse maastikul selle punkti ümbruses, kus tekitab tabamisohu. Ala, kus kuulivihu kõige madalam

lendjoon ei tõuse looduslikul maapinnal asuvast märgist kõrgemale, nimetatakse tabatavaks alaks. Tabatav ala võib koosneda

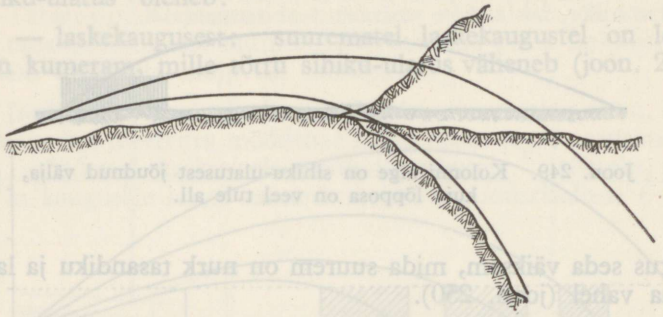

Joon. 251. Sihikuulatus mitmesuguse kallakuga maastikul.

mitmest üksteisest lahus olevast osast (joon. 252, a). Tabatava ala sügavus oleneb ähvarduse all olevate märkide kõrgusest ja maastiku iseloomust.

Kohad, kus kuulivihk tõuseb kõrgemale maapinnal asuvast märgist, moodustavad tabamatu ala (joon. 252, b ja joon. 253).

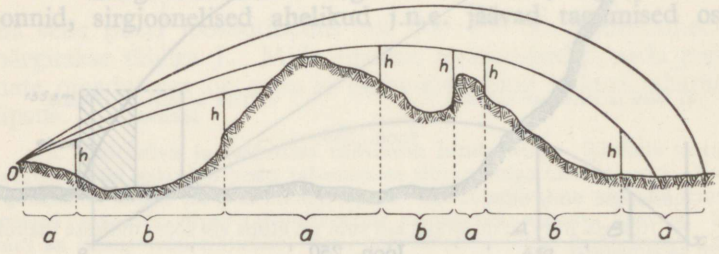

Joon. 252. Tabatav (a) ja tabamatu (b) ala märgile h.

Joon. 253. Tabamatu ala maastikul.

11. Püssi käsitsemine.

A. Sihtimine. Tegevust, mille abil kuul juhitakse soovitavasse märki, nimetatakse sihtimiseks. Nagu kuuli lendjoone vaatlemisel nägime, kuul vajub pärast rauaõõnest väljalendamist õhus liikumisel järjest allapoole. Kui tahame kuuli juhtida märki, siis peame püssiraua tõstma niipalju kõrgemale, kuivõrt kuul teatava vahemaa äralendamisel vajub allapoole (joon. 254). Mida kaugemal märk asub, seda rohkem jõuab kuul langeda, järelikult seda kõrgemale peame tõstma raua lasu andmisel. Raua tõstmist laskmisel nimetatakse laskejoonele suuna andmiseks. Laskejooneks nimetatakse ettekujutatavat sirgjoont, mis on õõnetelje pikenduseks (joon. 238). Laskejoont pikuti läbistavat vertikaalset tasapinda nimetatakse laskepinnaks.

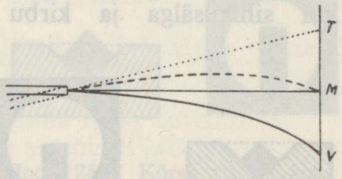

Joon. 254. Märgi M tabamiseks on suundud laskejoon punkti T.

Eelpool nägime, et mitmesugused tegurid (tuul, derivatsioon) viivad kuuli ka horisontaalsuunas märgist kõrvale. Selleks, et kuul tabaks märki, tulerelva raud tuleb asetada nii, et laskepind oleks suundud märgist niipalju kõrvale, kuipalju kuul antud kaugusel jõuab kalduda kõrvale laskepinnast. Kirjeldatud kahest tegevusest — laskejoonele ja laskepinnale õige suuna andmisest — koosneb sihtimine.

Sihtimiseks on relvale asetatud sihik ja kirp. Nad on relvale asetatud nii, et sihikusälgast ja kirbutipust läbiminev sirgjoon — sihtjoon — on rööbiti laskepinnaga. Õõnetelje enesega see joon ei ole rööbiti, sest sihikusälga servad asuvad õõneteljest kõrgemal kui kirbutipp (joon. 255). Sihikusälga kõrgust on võimalik reguleerida ja sel viisil laskejoont suunda märgist kõrgemale just niipalju, kui see osutub tarvilikuks laskmisel antud kaugusele. Et sihtjoon on laskepinnaga rööbiti, siis sihtjoonega ühtlasi juhime märki ka laskepinna. Kõrvaleviivate mõjude arvesse võtmisel juhitakse sihtjoon silma järgi märgist mööda või nihutatakse sihikusälka mehaaniliselt paremale või vasakule vastavate kindlate mõõtude järgi.

Sihtjoone võtmine. Sihtjoone võtmisel tuleb silm asetada sihtjoonele nii, et kirp ja sihikusälk või diopter-

auk, asuksid silma ees teatavas kindlas ja alalisesit ühesuguseks jäävas vastastikuses seisus ja moodustaksid igati

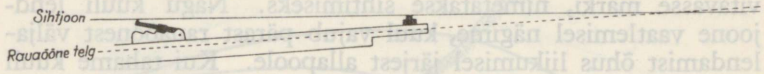

Joon. 255.

sümmeetrilise pildi, nagu see näidatud joon. 256. Niipea kui sihikusälga ja kirbu vahekord näib ebasümmeetrili-

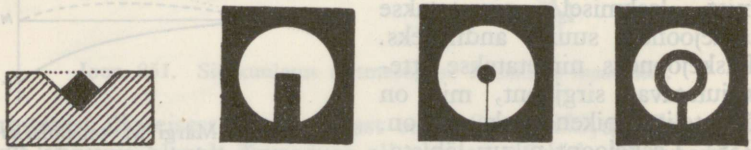

Joon. 256. Tasane kirp.

sena (joon. 258, 259 ja 260), on silm sihtjoonele asetatud valesti ja selle tagajärjel ka püss saab vale suuna. Kuidas

Joon. 257. Sihikusälga ja kirbu suurendatud mudel.

sihikusälk ja kirp õieti laskuri silma ees peavad seisma (tasane kirp), seda saab näha sihikusälga ja kirbu suurendatud mudelil (joon. 257) ja diafragmal. Sihtjoone võtmine ei ole veel märki sihtimine.

Kui silm sihtjoonel asub valesti, siis muutub kirbu ja sihikusälga pilt ja meil on tegemist veaga sihtjoone võtmisel, mis annab ka vea laskmisel. Kui kirbutipp paistab olevat sihikusälga või diopteraugu keskel, kuid on sihikusälga äärtest või diopteraugu keskmest allpool, siis on meil tegemist madala kirbuga (joon. 258). Kui kirbutipp ulatub üle sihikusälga servade või diopteraugu keskmest kõrgemale, siis on võetud kõrge kirp (joon. 259). Esimesel juhul tabaks kuul märki soovi-

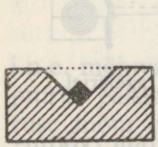

Joon. 258. Madal (peenike) kirp.

Joon. 259. Kõrge (jäme) kirp.

tavast punktist madalamalt, teisel juhul kõrgemalt. Teistest sihikusälga ja kirbu vahekordadest (joon. 260) võib veel ette tulla paremale (a) või vasakule (b) hoitud kirp, jäme ja paremale (d), peenike ja vasakule (e) hoitud kirp ja muud variandid.

Mitte iga inimese silm ei näe täiesti sümmeetrilist pilti sellisena. Mõne silmad poolitavad jooni, nelinurki, sõõre

Joon. 260.

valesti ja sellepärast sümmeetrilised pildid näivad neile ebasümmeetrilistena. Säärase silmaehitusega inimesed teevad ka sihtjoone võtmisel alalisi vigu. Silmavigu ei ole võimalik kõrvaldada harjutamisega, need ainult määratakse kindlaks ja neid peab arvestama sihtimistäpsuse hindamisel.

Sihtipanek. Püssi sihtipanekul hoitakse õige sihtjoon silma ees ja seatakse püss nii, et see joon läheks sihtpunkti. Sihtipanekul ei tohi püssi längutada, sest siis kaldub kuul õigest suunast kõrvale ja sinna poole, kuhu oli püss längus

(joon. 261), sest sihikusälga ja kirbutipu kaugused rauaõõne teljest ei ole mitte ühesuurused. Näiteks vene püssi längutamisel 5° võrra 300 m kaugusel kuul kaldub kõrvale 10 sm.

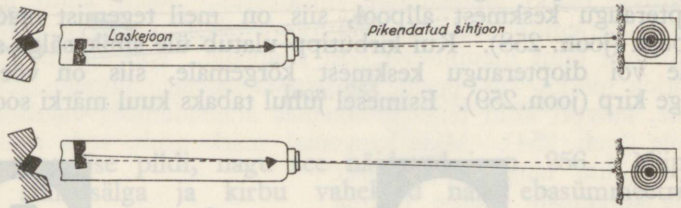

Joon. 261. Kuuli kõrvalekaldumine püssi längutuse tagajärjel.

Normaalne püssi sihtipanek sünnib märgi kirbule võtmisega (joon. 262). Seejuures märgi ja kirbutipu vahele peab jääma võimalikult kitsas, kuid siiski teravalt nähtav valguseriba. Suurte märkide pihta laskmisel sihitakse pea alati märki, s.o. sihtpunkt valitakse märgi keskel.

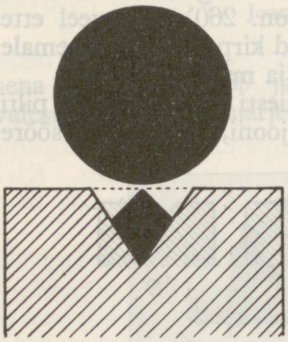

Joon. 262. Märgi kirbule võtmine.

Kõrvaleviivate mõjude arvestamisel tuleb sihtpunkt valida nii, et kuul satuks märgi keskkohta; sageli tuleb selleks sihtpunkt valida isegi väljaspool märki, kusjuures märgist kõrvale sihtimise suurust hinnatakse märgi laiusega või pindalaga, mille katab kirp. Nii võime sihtida ühe kuju võrra paremale või kahe kirbu laiuse võrra vasakule j.n.e. Sihtpunkti valikul on vajalik tunda kõrvaleviivaid mõjusid.

Valgustus. Heleda valguse juures (päiksepaistel) tekib kirbul kiirgamine, mis suurendab kirpu näiliselt sellest küljest, kuhu langevad valgusekiired. Läikival kirbul tekib suur sätendus, mis korraliku sihtimise teeb hoopis võimatuks. Kui kiirgava kirbu juures sihitakse ilma kõrvalevõtmiseta, siis kaldub kuul sinnapoole kõrvale, kust kirp on valgustamata. Näiteks kui valgustus langeb kirbule otse ülevalt, paistab kirp silmale

tõelikust kirbust kõrgemana; tasase kirbu asemel on sel juhul tegelikult võetud madal kirp. Kui valgustus tuleb paremalt, paistab kirp suuremana paremalt ja tõeline kirp on hoitud vasakule j.n.e. (joon. 263). Pime ilm, videvik, udu, metsavalgus

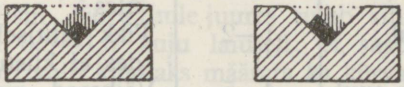

Joon. 263. Kirbu kiirgamine päikese valgusel.

j.n.e. mõjuvad vastupidiselt, s.o. kirp sihtimisel säärase valguse juures paistab tõelikust kirbust väiksemana. Valgustuse suuruse mõju oleneb kirbu omadustest ja laskja silmast. Üldisi reegleid vea suuruse kohta sel põhjusel ei ole võimalik anda. Iga laskur peab pukilt sihtides ise proovima, kuidas mõjub üks või teine valgustus.

Tuul. Tuul on teguriks, mis viib kuuli kõige rohkem kõrvale laskepinnast. Tuule mõju arvestamiseks peame tundma tema kiirust ja suunda. Tuule täpsat kiirust mõõdetakse tuulemõõtjaga–anemomeetriga (joon. 264). Selle puudumisel hinnatakse tuule kiirust ja suunda mitmesuguste väliste tunnuste järgi. Näiteks kui lahtist taskurätti kahte nurka pidi hoida tuule käes, siis võime selle abil kindlaks määrata tuule suuna ja kiiruse. Kui rätik nõrgalt lahti läheb ja jälle tagasi kokku vajub, on tuule kiirus 1—2 m/sek.; jääb rätik aga kogu ajaks lahti, on tuule kiirus 4—5 m/sek., rebib tuul selle juures rätikut, on ta kiirus 8—10 m/sek. Ka teiste tunnuste järgi on võimalik määrata tuule kiirust.

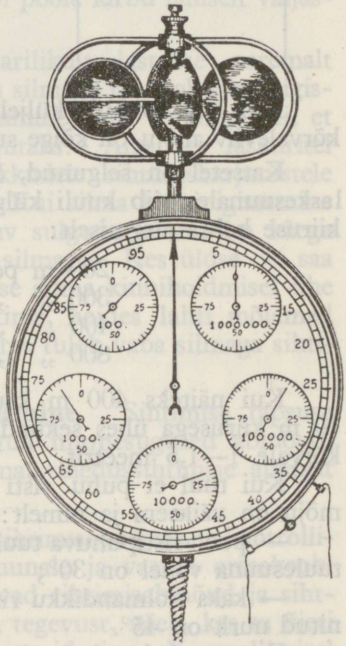

Joon. 264. Anemomeeter.

	Tuule kiirus m/sek.	Tuule tugevuse tunnused
Vaikne ilm	0—1	Suits tõuseb püsti üles.
Nõrk tuul	1—2	Tikk lahtiselt põledes ei kustu.
Keskmine tuul	4—5	Väikesed puuoksad liiguvad. Lipp lehvib suurte voltidega.
Kõva tuul	8—10	Jämedad oksad ja peenemate puude tüved liiguvad. Lipp lehvib peenelaineliselt ja ta ots plaksub.
Maru	12—14	Tuul hundab. Jämedad puutüved painduvad.

Kui tuul puhub küljelt risti laskesuunale, siis ta kuuli kõrvaleviiv mõju on kõige suurem.

Katsetel on selgunud, et tuul, mis puhub 90° nurga all laskesuunale, viib kuuli külgsuunas kõrvale iga m/sek. tuulekiiruse kohta järgmiselt:

200	m peal	3— 4	sm
300	„ „	6— 7	„
400	„ „	10—15	„
800	„ „	50	„

Kui näiteks 400 m kaugusele laskmisel puhub põiktuul 10 m kiirusega ühes sekundis, siis see viib kuuli laskepinnast kõrvale 1—1,5 meetrit.

Kui tuul ei puhu risti laskesuunale, siis ta kõrvaleviiv mõju on väiksem ja nimelt:

— pool ristipuhuva tuule mõjust, kui nurk laskesuuna ja tuulesuuna vahel on 30°;

— kaks kolmandikku ristipuhuva tuule mõjust, kui mainitud nurk on 45°.

Kaugustel, kus laskurilt nõutakse iseseisvat töötamist püssiga, on tuule mõju kõige hõlpsam meeles pidada, kui kuuli

kõrvalekaldumine ümber arvestada märgilaiuste või kirbulaiuse poolt kaetava ala peale. Näiteks 300 m kaugusele 45 sm laiuse kuju pihta laskmisel nõrka tuult üldse ei tule arvestada. Keskmise tuule juures tuleb sihtida kuju tuulepoolsele servale või isegi natuke väljapoole, sest selle tuule mõjul kuul kaldub kõrvale 24—35 sm. Kõva tuule juures tuleb sihtpunkt valida väljaspool kuju 0,5—1,5 kuju laiuselt, et saada kuul märgi keskele. Samuti võib kindlaks määrata ka kõrvaleviimise suuruse kirbulaiustes, kui on välja arvestatud selle ala laius, mis kirbu hari katab antud kaugusel. Kui näiteks vene püssi kirbu hari on 1 mm laiune (kirbu kaugus sihikusälgast 68,5 sm), siis ta 200 m kaugusel katab 29 sm laiuse ala:

$$685 : 1 = 200\,000 : x, \quad \text{kust } x = \frac{1.200\,000}{685} = 292 \text{ mm} = 29{,}2 \text{ sm}.$$

Kõva tuule juures 200 m peale laskmisel tuleks sihtpunkt valida kuju tuulepoolsele servale või poole kirbu laiuselt väljaspoole kuju.

Silma kinnihoidmine. Harilikult lastakse paremalt õlalt, järelikult tuleb sihtida parema silmaga ja vasak silm pigistada kinni. Ühe silma kinnipigistamine peab sündima nii, et see teise silma lahtiolekut ei mõjutaks. Algajatel laskuritel on kasulik harjutada enne tegelikkudele sihtimisharjutustele asumist ühe silma kinnihoidmist. Kui silma kinnipigistamine teostub raskustega, siis on soovitav sulgeda teine silm käega ja niiviisi harjutada vaatamist ühe silmaga. Kes üldse ei saa teist silma kinni hoida, või kes teise silma kinnihoidmisel ühe silmaga näeb halvasti, see õpib sihtima, hoides lahti mõlemad silmad. Niisuguse sihtimisviisi juures tuleb vaba silmaga sihtimisvahenditest vaadata mööda.

Sihtimise täpsuse kontrollimine. Sihtimise täpsuse kontrollimiseks on tarvitusele võetud mitmesugused abinõud, nagu ortoskoop, peegel, diafragma, tihedussihtimise aparaat j.m. abinõud.

Ortoskoobiga (joon. 265) sihtimise täpsuse kontrollimisel asub kontrollija risti laskesuunale ja vaatab ortoskoobi lahtisest otsast sisse, kus peegelduvad sihtimisabinõud ja sihtpunkt. Kontrollija, jälgides sihtija tegevust, näeb, kas ta õieti sihib või teeb sihtipanekul mingisuguseid vigu. Kontrollimisel tuleb pidada meeles, et horisontaalsuunas tehtavad vead peegel-

duvad vastupidiselt: kui paistab paremale hoitud kirp, siis oli kirp tegelikult hoitud vasakule ja ümberpöördult.

Peegliga kontrollimisel peegelduvad peegli pinnal märk ja sihtimisabinõud vastupidiselt, s.o. kontrollija silmale on kõige lähemal märk, siis paistab kirp, sihik ja laskuri silm Peegliga kontrollimisel kinnitatakse peegli külge väike märgike umbes 45° nurga all, mille kujutisele peeglis sihitakse. Sellele märgile on sihtpunkti kohale tehtud väike auguke, millest läbi vaadates kontrollija näeb peeglis kirbu ja sihiku vastastikust

Joon. 265. Sihtimise kontrollimine ortoskoobiga.

asetust, mille järele hindab sihtija sihtipaneku täpsust. Peeglisse sihtimisel asub sihtija nii, et ta näeks selgelt märgi kujutist peeglis ja et kaugus sihtimisel kasutatava püssi kirbutipu ja peeglis paistva kujutise vahel võrduks antud püssi kirbutipu ja sihikusälga vahelise kaugusega. Näiteks vene püssiga sihtimisel peaks see kaugus olema 68,5 sm.

Sihtpukilt (joon. 266) sihtimise kontrollimisel antakse sihtijale kindel ülesanne sihtimiseks. Kui püss on sihti pandud, siis vaatab kontrollija, kas sihtjoon on täpsalt suundud määratud punkti.

Diafragmaga (joon. 267) kontrollitakse peamiselt tasase kirbu võtmise täpsust. Õpilane seab kruvide abil diafragma vaateaugu nii, et sellest läbi vaadates paistaks tasane kirp.

Tihedussihtimisega kontrollitakse ühetaolisust püssi sihtipanekul ja määratakse kindlaks õpilase poolt tehtavad alalised vead sihtjoone võtmisel. Tihedussihtimine teostatakse pukile või sihtkastile kinnitatud püssi (joon. 268) ja liikuva märgi abil, mis on kinnitatud kas nihutamisseadisele (joon. 269) või traadist varrekese külge. Sihtimise kontrollimisi teostatakse alul lähedatel kaugustel, mida vastavalt õpilase arenemisele järk-järgult suurendatakse kuni 400 meetrini.

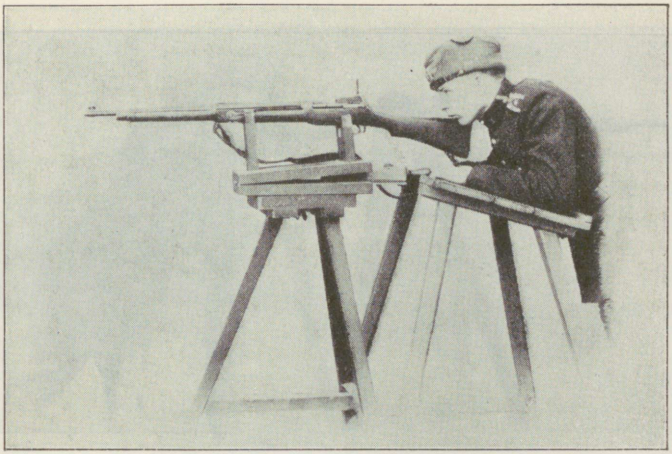

Joon. 266. Sihtimise kontrollimine sihtpukilt.

Alaliste vigade selgitamiseks instruktor paneb püssi niiviisi sihti, et märk asuks tasasel kirbul õieti; märgi asetus fikseeritakse punktiga valgel paberil või noteeritakse nihutamisseadise mõõtlattide järele. Nüüd nihutatakse märk paigast ära, ilma et õpilane näeks, kuhu poole sündis nihutamine. Õpilane asub pukile kinnitatud püssi juurde ja juhib märgi täpsalt sihtjoonele, andes selleks näitajale vastavaid märguandeid. Selle järele märgitakse märgi asetus. Siis nihutatakse märk uuesti paigast ära ja lastakse õpilased seada ta uuesti sihtjoonele. Sarnaselt korratakse seda tegevust vähemalt kolm korda, mille järele leitakse sihtimiskese ja asutakse õpilase sihtimise hindamisele.

Kui õpilase sihtimisest saadud punktid on koos, kuid eemal instruktori punktist, siis see näitab korralikkust ja suurt ühtlust sihtimisel, kuid alalist lahkuminekut instruktori ja õpilase sihtipanekutes. Kui instruktor on normaalse nägemisega, siis selgub õpilase nägemise ebanormaalsus ja see viga, mis õpilane alaliselt teeb sihtipanekul. Sihtipaneku lahkuminekute hindamisel tuleb pidada meeles seda, et paberil saadud punktid näitavad viga ümberpöördult. See tuleb sellest, et püss seisis paigal ja märk liikus. Kui näiteks õpilase sihtimiskese

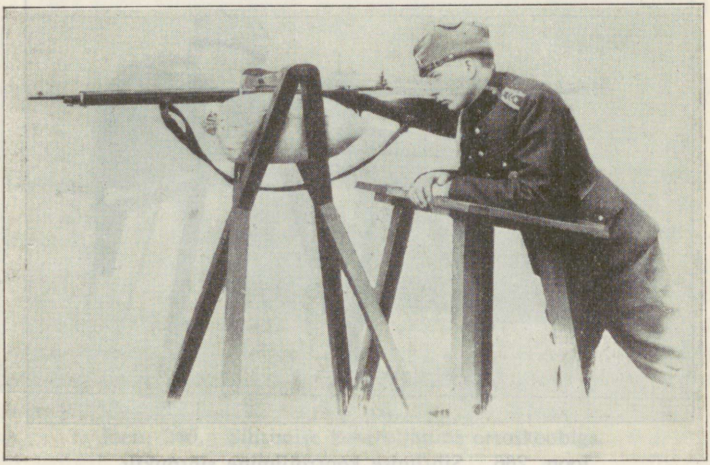

Joon. 267. Sihtjoone võtmise kontrollimine diafragmaga.

asub instruktori punktist kõrgemal, siis tegelikult õpilane sihtjoone võtmisel võttis kogu aeg peene kirbu (joon.270). Õpilase sihtipaneku täpsus loetakse normaalseks ja ta silmanägemine sarnaseks instruktori nägemisega siis, kui vahe õpilase sihtimiskeskme ja instruktori punkti vahel võrdub 1/3000; näiteks 100 m peal võib see vahe olla 3,3 sm.

On õpilase punktid ühel kõrgusel, kuid horisontaalselt laiali, siis ei aseta ta sihtjoone võtmisel kirpu sihikusälga keskkohta, vaid hoiab teda kord paremale, kord vasakule (joon. 271). Kui punktid on laiali vertikaalselt, siis tsentreerib õpilane küll kirbu sihikusälgas, kuid võtab selle juures kord

madala, kord kõige kirbu. Vahe äärmiste punktide vahel ei tohi olla suurem kui 1/1500 sihtimiskaugusest. Sellise sihtimisega on võimalik veel tabada märki. On punktid horisontaalselt ja vertikaalselt tihedalt koos, siis on sihtipanek täiesti korralik.

Juhuslikest vigadest õpilane saab lahti sihtimisharjutustega, mis korraldatakse instruktori poolt vastavalt esinenud vigade iseloomule. Kõik andmed ja tulemused, mis saadud õpilase kontrollimisel, märgitakse õpilase isiklikku laskeraa-

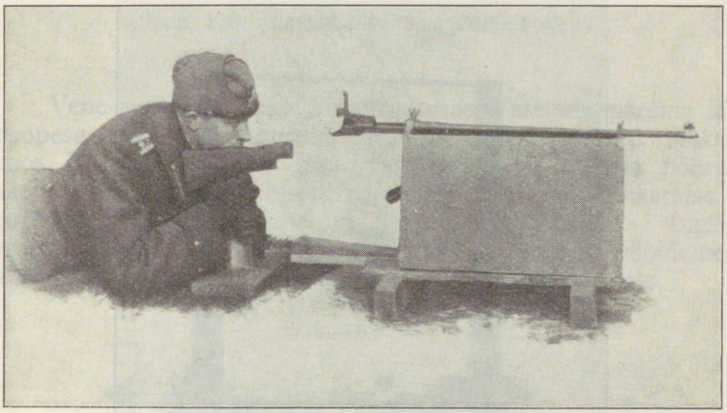

Joon. 268. Sihtimise kontrollimine sihtkastilt.

matusse. Need andmed annavad kujuka pildi õpilase arenemisest ja kergendavad instruktori tööd õpilase edaspidisel arendamisel.

B. Püssi laadimine ja tühjendamine. Kiirus püssi laadimisel ja tühjendamisel omab suurt tähtsust. Kiire laadimisega säästame aega täpsaks sihtimiseks ja hoiame püssi alati tegevusvalmis. Kiire laadimine omandatakse järjekindlate laadimisharjutustega. Korralikult väljaõpetatud laskur peab suutma ühe minuti jooksul läbi laadida vähemalt kuus pidet padruneid.

Laadimisel, vaatamata asendile, võetakse püss raskuskeskme kohalt vasakusse kätte ja haaratakse tugevasti laesäärest kinni. Püsti ja põlvelt asendis laadimisel jääb laepära vastu

paremat reit padrunitasku alla. Püssirauda hoitakse poolviltu üles-, ettepoole ja vasakule, maast umbes 45° nurga all (joon. 306). Lamades laadimisel toetub kabanurk vastu maad; raud hoida poolviltu üles-, ettepoole ja vasakule, suudmega umbes vasaku silma kõrgusel.

Luku avamiseks parem pihk asetada luku käepideme alla, pöörata käepide täiesti vasakule ja otsekohe selle järele, käeliikumist katkestamata, tõmmata lukk täiel ulatusel tagasi.

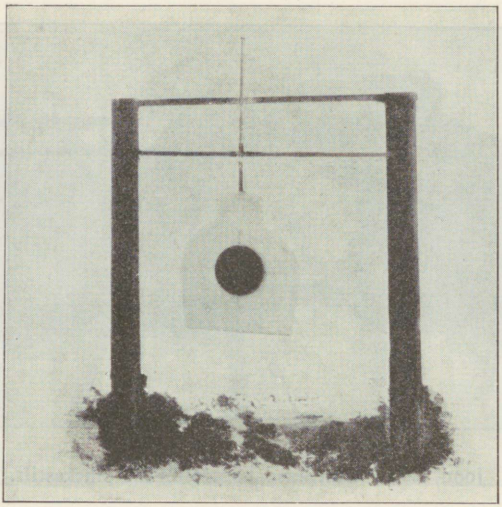

Joon. 269. Tihedussihtimise seadis.

Luku avamine peab olema kiire, kuid seejuures lukk ei tohi tulla tagaseisu järsu löögiga.

Pärast luku avamist võetakse padrunitaskust pide padruneid. Pide haaratakse pöidlaga ühelt ja ülejäänud sõrmedega teiselt poolt nii, et käe ülestõstmisel ja lukukoja juurde viimisel kuulid oleksid suundud ettepoole.

Pide asetada otsapidi lukukoja vastavatesse õnaratesse ja suruda ta veidi tahapoole längu. Parema käe pöial asetada pideme lähedal põiki või püsti ülemisele padrunile, samal ajal teiste sõrmedega toetamise eesmärgil haarata padrunisalve või

laesääre servast kinni. Pöidla tugeva ja sujuva rõhumisega vajutada padrunid salve. Vene vintpüssil selle järele visata pide pidemeõnaratest välja; inglise vintpüssil pide langeb ise välja luku kinnilükkamisel. Kui püssi ei laeta pidemest, vaid üksikute padrunitega, siis vajutada padrunid salve samalt kohalt, kust nad salve oleksid sattunud pidemest laadimisel.

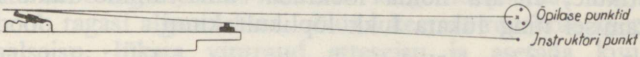

Joon. 270. Tihedussihtimine (vaade küljelt).

Vene vintpüssi luku kinnilükkamisel asetada parema käe peopesa luku käepidemele nii, et kõik sõrmed oleksid koos ja sirged, lükata lukk paraja survega ette ja pöörata käepide viimase võimaluseni paremale. Luku ettelükkamise ja paremale pööramise vahel ei pea tekkima peatust. Inglise vintpüssil luku kinnilükkamisel haarata sõrmedega käepidemest kinni, lükata lukk etteseisu ja pöörata käepide paremale.

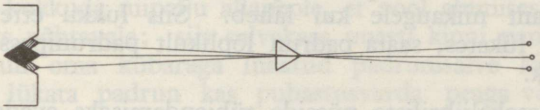

Joon. 271. Tihedussihtimine (vaade tagant).

Tühjendamisel võtta püss laadimisasendisse, tõmmata lukk lahti, püüda väljatulev padrun kinni ja panna see padrunitaskusse. Vene vintpüssil suruda parema käe pöidlaga ülemine padrun jaotusheitja hamba alla, avada salvekaas, püüda väljakukkuvad padrunid kinni ja panna ka need padrunitaskusse. Siis lüüa kinni salvekaas, lukk kinni lükata nagu laadimisel ja, vinna päästva käe pöidlaga nööbist kinni hoides, lasta löökraud etteseisu. Vene vintpüssil võib padrunid tõmmata välja ka üksteise järele luku avamisega ja sulgemisega; väljatõmbamisel padrunid püüda kinni parema käe sõrmedega ja asetada padrunitaskusse.

Inglise vintpüssil võetakse padrunid salvest välja ükshaaval, milleks tõmmata lukku, ilma käepidet pööramata, täies ulatuses edasi-tagasi. Väljatulevad padrunid püüda kinni ja panna padrunitaskusse. Kui kõik padrunid on väljas, siis tõuseb tõstemehhanismi plaat luku ette ja ei lase lukku ette lükata. Plaat vajutada vasaku käe pöidlaga alla ja lükata parema käega lukk ettepoole; nüüd vasaku käe esimese sõrmega vajutada päästikule, et ära hoida löökraua vinnastumine luku kinnilükkamisel ning lükata lukk lõplikult kinni.

Lastud kesta väljaheitmine ja uue padruni padrunipessa saatmine sünnib luku avamise ja kinnilükkamisega, kusjuures lukuga tuleb töötada täielikkude käikudega.

Väikesekaliibrilisi püsse saab laadida ainult ühe padruniga. Erilisi harjutusi väikesekaliibriliste püssidega laadimistehnika omandamiseks ei korraldata, sest nende püsside laadimiskiirus ei oma lahingulist tähtsust.

Väikesekaliibriliste püsside laadimisel võtta püss raskuskeskme kohalt vasakusse kätte nii, et rauasuue oleks poolviltu ülespoole, ja avada parema käega lukk; võtta padrun, asetada see „Ermal" lukukotta, kuna „FN" laadimisel enne lükata ette tõmbik ja siis asetada padrun padrunipessa, lükates teda pöidlaga tagant niikaugele kui läheb. Siis lukku ettevaatlikult ettepoole lükates, saata padrun lõplikult padrunipessa ja sulgeda lukk.

Väikesekaliibriliste püsside tühjendamiseks avada lukk ja tõmmata see tagaseisu; püüda kinni padrunipesast väljatõmmatud padrun ja sulgeda lukk. Tühi kest heidetakse välja luku tagasi tõmbamisega. „Erma" luku kinnilükkamisel suruda päästikule, et löökraud ei jääks vinna.

Õhupüsside laadimisel ei tohi kuulikest rauda asetada enne kolvi vinnastamist, sest vinnastamisel rauaõõnest läbiminev õhuvool võib viia kuuli pumbasilindrisse, mis takistab kolvi liikumist. Õhupüss „Diana" kolvi vinnastamiseks haarata püss vasaku käega püssi keskkohast; parema käega vabastada hoob riivist, mille järele hoob eemaldub rauast. Nüüd asetada parem pihk lapiti hoovale, toetada püss päraga vastu reit ja suruda hoob alla, kuni kuuldub klõpsatus; selle järele lükata hoob uuesti algseisu. Et ära hoida käte jäämist hoova ja raua vahele juhuslikel kolvi vinnast vabanemisil,

tohib hooba lükata algseisu ainult väljastpoolt. Kui kolb on vinnastatud, siis keerata laadimistrumli käepide vertikaalseisu, asetada tinakuulike, pea eespool, laadimistrumli õõnde ja keerata laadimistrumli käepide tagasi algseisu. Nüüd on püss laskevalmis.

„Excellent'i" vinnastamiseks haarata parema käega hoova käepidemest kinni ja püssi päraga reiele või kõhule toetades, tõmmata hoob tagasi, kuni kuuldub kerge klõpsatus. Seejärel saata hoob tagasi algasendisse. Nüüd keerata rauakrae käepide vertikaalseisu, lükata vintraud etteseisu ja asetada kuulike rauda. Kuulikese rauda asetamise hõlbustamiseks on kasulik lasta püss vertikaalseisu rauasuudmega allapoole. Kuul rauda asetatud, tõmmata rauakrae käepidemest raud tagaseisu ja lükata käepide paraja survega paremale. Nüüd on püss laskevalmis.

D. Takistused laadimisel ja lasu andmisel. Vintpüsside laadimisel ja tühjendamisel võivad ette tulla takistused. Vene vintpüssi laadimisel pidemest ülemine padrun jääb sageli kinni oma kübara äärega järgmise alumise padruni kübara taha ja takistab luku ettepoole liikumist. Takistuse kõrvaldamiseks pöörata püss küljele ja põrutada rusikaga vastu salvekaant. Ei aita see võte, siis teha padrunisalve kaas veidi lahti ja lasta padrunid kukkuda niipalju allapoole, et pool alumisest padrunist tuleks nähtavale; siis salvekaas uuesti kinni panna. On aga padrun oma kübaraga lükatud padrunisalve kitsamasse ossa, siis lükata padrun kas puhastusvarda peaga või kruvikeeraja teraga oma kohale tagasi; seda teha ettevaatlikult, et padrunisalv ei kriimustuks.

On padrun või kest kinni jäänud padrunipessa ja luku käepideme üles pööramisel tõmbiku tõmbehammas tuleb padruni kübara tagant ära, siis lüüa vardaga kest padrunipesast välja ja puhastada padrunipesa. Kesta kinnijäämine padrunipessa on tihti tõmbiku murdumise põhjuseks. Ei lähe padrun padrunipessa, siis on kas mustust padrunipesas või on padrunikest lopergune.

Ei järgne päästmisele lasku, siis on tegemist kas tõrkepadruniga või ei ulatu löökraua nokk küllaldaselt sulust välja. Ka luku liigne õlitus põhjustab talvel külmaga tihti tõrgete tekkimist. Kui tõrke põhjuseks on luku liigne õlitus, siis vea kõrvaldamiseks tuleb lukk liigsest õlist kuivatada ja määrida kergete õlidega. Löökraua noka õige pikkus määratakse kindlaks kruvi-

keeraja tera külgedel olevate sisselõigete abil. Kui on tegemist tõrkepadruniga, siis asetada see teise küljega uuesti padrunipessa; kui ta ka siis ei lähe lahti, loetakse säärane padrun kõlbmatuks ning antakse ta asemele uus.

Inglise vintpüssil esineb laadimistakistus ainult siis, kui ei lükata küllaldase hoolega pidet lukukoja ava tagaserva vastu. Sel juhul padrunid lähevad poolpõiki salve ja püssi ei saa üldse laadida. Muud takistused ja nende kõrvaldamine on samad, mis vene püssil.

Väikesekaliibrilistel püssidel, kui padrunipesa on must, jääb kest kinni padrunipessa ja ei tule luku normaalse tagasitõmbamise juures välja. Sel juhtumil katsuda ta lahti kangutada luku kerge edasi-tagasi liigutamise või mõõduka survega käepidemele. Järskude löökide andmisel käepidemele, olgugi käega, võib murduda tõmbik.

Kui tõmbik libiseb üle padruni kübarast, siis „Ermal" lükata lukk uuesti etteseisu, nii et tõmbik haaraks padruni kübara. Nüüd suruda sõrmega või puupulgakesega tõmbikule ja tõmmata lukk tagasi. Kui kest ka nüüd ei tule välja, siis tuleb ta padrunipesast välja lükata vardaga. Kui „FN'il" libiseb tõmbik üle padruni kübara, siis lükata kest padrunipesast välja vardaga. Samuti talitada kui kest on tugevasti kinni kiildunud padrunipessa, sest tugeval survel võib murduda tõmbemehhanismi vedru.

E. Püssi kaitsevinnastamine ja kaitsevinnast vabastamine. Kui laadimisele ei järgne kohe laskmine, siis kaitsevinnastatakse püss. Samuti kaitsevinnastatakse püss igasuguse liikumise algades. Juhatuse all töötajad laskurid seavad püssi kaitsevinna käskluse järele „**KUKK!**".

Vene püssi kaitsevinnastamisel hoida püss vasakus käes, nagu laadimisel ja tõsta ta, raua suunda muutmata, ülespoole ja toetada laekaba parema käe õlavarrele tihedalt küünarliigese lähedal. Haarata vinnanööbist parema käe pöidla ja kahe esimese sõrmega, tõmmata vinn viimase võimaluseni tagasi ja viia ta vasakule pööramisega kaitsevinnaku õnarasse. Kaitsevinnastamise kontrollimiseks katsuda pöörata luku käepidet; käepideme pihta löömine on keelatud. Kaitsevinnast vabastamine sünnib vinna tagasitõmbamisega ja paremale pööramisega.

Inglise vintpüssi kaitsevinna seadmisel hoida püss nii nagu laadimisel, suruda parema käe pöidlaga kaitseriivi pöörik

viimase võimaluseni tahapoole alla. Kaitsevinnast vabastamisel suruda kaitseriivi pöörik etteseisu.

„Erma" kaitsevinnastamisel lükata kaitseriivi pöörik täht „F" peale ja kaitsevinnast vabastamisel tõmmata pöörik tagasi allseisu täht „S" peale.

„FN" püssil vinn jääb luku sulgemisel eelkaitsesse; kui aga vinn on tõmmatud tagasi, siis ta kaitsevinnastamiseks haarata nööbist ja keerata vinna hammas paremale, kaitsevinnastamise õnarasse. Kaitsevinnast vabastamiseks keerata vinn endisele kohale.

Õhupüssidel puudub kaitsevinnastamise seadis.

G. Lasu andmine. Laskuril on vaja täita tabava lasu andmiseks rida tegevusi, mis nõuavad suurt tähelepanu ja pingutust. Need tegevused tulevad kohandada laskuri kehaehituse iseäraldustele. Heaks laskuriks võib saada ainult see, kes püüab ja teadlikult oskab sobitada üldreegleid soodsateks ja vähem energiat kulutavateks kiireteks töövõteteks. Olgu siin antud mõned üldised põhimõtted.

Kehaseis laskmisel mitmesuguses laskeasendis omab määratut tähtsust. Laskeasend peab tagama võimalikult kindla ja hästi tasakaalustatud kehaseisu, ilma et sealjuures üheski lihastegrupis tekiks erilisi pingeid või väänatusi.

Relvahoidmine laskeasendis peab olema tasakaalustatud nii, et selle nurkkõikumised, s.o. hõljumised oma tugipunkti ümber, oleksid minimaalsed. Tuleb saavutada seda, et relva vähemad hõljumised, mis paratamatult tekivad laskuri keha kõikumistest, sünniksid ainult paralleelnihkumistena, mitte aga nurkkõikumistena.

Relvahoidmine laskmisel ühes päästmisega peab tegema kahjutuks inimese paugukartusest tingitud noogutamised, s.o. kummardumise lasu andmisel ettepoole või püssi toetava õla ettelükkamise ja muud ebaloomulikud liigutused, mis viivad relva tasakaalust välja. Relva päästmisel iga üksiku kehaliikme töö peab sündima niiviisi, et see ei mõjutaks teiste liikmete või lihaste rahulikku seisu või töötamist. Eriti ei tohi päästva sõrmeliikme liikumine sünnitada mingisuguseid pingeid ja liikumisi käerandmes ja käsivarres. Kõige parem on seda kontrollida, kui tehakse allalastud vinnaga päästmisi, siis on näha, kuidas igasugune ebaloomulik käelihaste tegevus annab püssile suuri kõikumisi.

Laskuri silm igas laskeasendis peab asuma loomulikus otsevaatamise seisus.

Lasu andmisel tuleb erilist tähelepanu pöörda alljärgnevatele tegevustele.

Kandva ja päästva käe töö. Püssi kandev käsi, milleks on harilikult vasak, peab kõigis asendites toetama püssi otse alt niiviisi, et püss, käsivars ja küünarnukk asuksid ühel vertikaalsel tasapinnal. Jääb näiteks kandva käe küünarnukk vertikaalpinnast vasakule, siis läheb lasu ajal püss sihist ära ja kuul jookseb paremale ja alla. Püssi toetatagu alati randmest painutamata käega; painutatud randmes tekivad sageli väsitavad ja isegi valusünnitavad pinged, mis segavad püssi mugavat palgeshoidmist. Laesäär võidakse asetada kas esimese sõrme ja pöidla või esimese ja keskmise sõrme vahele, nii kuidas kellelgi mõnusam. Kandva käe küünarnukk paigutada püssi alla võimalikult kaugel eespool; see on eriti vajalik lamades ja üldse toetatud küünarnukkidega laskmisel. Mida kaugemale üksteisest on asetatud küünarnukid, seda väiksemad on püssi nurkkõikumised. Kandvat käsivart on soovitav toetada; lamades asendis võib seda teha kas liivakotiga või mõne muu esemega, kuid seejuures ei tohi püssi toetada esemele ja ka käeranne peab jääma vabaks.

Päästev käsi tõmbab püssi vastu õlga. Selleks tuleb laekael päästva käega haarata tugevasti ja imevalt pihku. Laekaela, pihu ja sõrmede vahele ei tohi jääda tühemeid. Päästev sõrm peab olema nii kindlasti toetatud laekaelale, et liikuma pääseks ainult päästmist teostav sõrme liiges. Pöial peab asuma tervikuna põigiti laekaelal ja võimalikult tihedalt sõrmede kõrval, mis haaravad laekaela alt.

Päästmine. Õige päästmine ei sünni päästiku lihtsa tagasitõmbamisega, vaid päästiku kokkupigistamisega päästva sõrme ja pöidla vahel. Päästmine teostatakse sõrme esimese liigese tüvega või teise liigese keskkohaga. Püssi palge tõstmisel hoida päästev sõrm seljaga vastu päästikukaitset. Päästa võib mitmel viisil.

Esimene viis. Laskur pigistab päästikut sujuvalt ja katkestamata, kuni järgneb lask. Seejuures laskuril ei ole võimalik saavutada püssi täielikku paigalseisu, vaid ta hoolitseb selle eest, et sihtjoone kõikumised oleksid võimalikult väikesed ja püsiksid alati kindlates piirides.

Teine viis. Laskur pigistab päästikut aegamööda ja sujuvalt neil hetkedel, mil püss seisab paigal ja on täpsalt sihis. Niipea kui püss vähegi liigub sihist ära, laskur katkestab pigistamise, ilma päästikut algseisu tagasi laskmata ja püüab püssi uuesti sihti viia. Kui püss on sihis, siis laskur jätkab jälle järkjärgult päästmist, kuni tekib lask.

Kolmas viis. Laskur päästab kiirelt õigel hetkel, s.o. siis kui püss on sihis ja seisab paigal. Seejuures kiire päästmine ei tohi muutuda rebimiseks.

Esimene ja teine viis on algajale kõige sobivamad. Vene püssi päästmisel, kus päästiku vedu on võrdlemisi pikk, osutub kõige paremaks teine viis. Väljaõppinud laskurid kasutavad edukalt kolmandat viisi. Missugust päästmisviisi keegi harrastab, see oleneb täiesti laskuri individuaalsetest omadustest.

Püssi palgepanemine. Palgepanemine teostub püssi tõmbamisega rinnalihase ja õla vahelisse õõnsusse ja põse toetamisega pära harjale. Õlasse tõmmatakse püss päästva käega; see tõmbamine peab sündima paraja tugevusega, nii et püss ja laskur moodustaksid laskmisel ühe terviku. Nõrgalt õlga tõmmatud püssi viib tõuge veel enne sihist ära, kui kuul on väljunud rauaõõnest. Pära tugipunkt õlas olgu nii valitud, et oleks saavutatud sobiv põse toetamine pärale ja mugav sihtimine. Ühe laskudeseeria juures tugipunkti asetus ja õlassetõmbe jõud jäägu muutmatuks, vastasel korral suureneb hajumus. Põse toetamine pära harjale peab sündima ilma kaelalihaste pingutuseta ja tagama silmale sobiva seisu sihtjoone võtmiseks.

Püssi suunmine märki. Kui asend laskesuuna suhtes on võetud õieti ja märk asub laskuri silmaga ühel kõrgusel, siis sihtjoon palgevõtmisel on suundud märki peaaegu õieti. Väiksemaid parandusi tehakse küünarnuki tugipunkti muutmisega; suurematèks parandusteks on juba vajalik muuta tervet asendit seni, kuni sihtjoon palgepandud püssil suundub märki. Püssi ja asendi tasakaalustuse kontrollimiseks hingata sügavalt mõned korrad; kui sihtjoon seejuures kõigub ainult vertikaalsuunas, siis asend ja püss on tasakaalus. Kui ilmnevad muud kõikumised, siis tuleb viga otsida laskeasendist ja püssi tasakaalustusest.

Hingamise kinnipidamine. Päästmise ajaks sihtjoon peab olema õieti märki suunatud ja püss jääma, olgugi lühikeseks ajaks, täiesti liikumatult paigale. Selleks tuleb enne päästmist väljahingamisel peatada hingamine. Hingamise peatamise õige hetke tabamine peab sündima instinktiivselt, niipea kui märk on õieti asetunud kirbule.

Tabamuse ennustamine. Kui päästmine sündis õieti ja püssi sihis hoidmine ei lõdvenenud enneaegu, siis võib laskur kindlasti öelda, kuhu suundus sihtjoon lasu momendil. Laskur peab suutma alati jälgida seda, kus kohal võis tema kuul märki tabada ja ennast alati harjutama tabamusi ennustama visekpunkti teatamisega. See õpetab laskurit hindama oma laskude tagajärgi ja valmistab teda ette iseseisva tulevõitluse pidamiseks lahinguolukorras.

Harjutamise tingimused. Kui laskur on leidnud oma kehaehitusele sobiva asendi ja tegevuse tehnika, siis harjutamisel peetagu neist alati kinni, sest alaline asendi vahetamine ja katsestamine võivad tihti rikkuda laskuri hoopis. Kiire ja täppis töötamine ei anna ainult häid tulemusi laskeprogrammi läbivõtmisel, vaid ta kergendab ka teotsemist lahinguolukorras.

H. Laskeasendid. Laskeasendid lamades käelt, põlvelt ja püsti käelt nimetatakse põhiasenditeks, sest laskmisel neis asendites esinevad kõik need keha, käte, jalgade ja püssi tasakaalustamise funktsioonid, mis laskmisel üldse võivad ette tulla. Põhiasendid omavad erilist tähtsust laskuri väljakoolitamisel ja on aluseks igasuguste eriliste laskeasendite äraõppimiseks. Iga algaja laskur peab põhjaliku süvenemisega ja hoolika otsimise teel leidma endale sobiva ja relva tasakaalustamist võimaldava asendi ning sarnased töövõtted, mis tagavad maksimaalse edu laskuri arengus.

Laskeasend lamades käelt laskmiseks (joon. 272). Lamades käelt laskmisel pidada silmas järgmisi põhinõudeid:

— kandva käe küünarnukk asetada otse püssi alla;

— silm asetada sihtjoonele loomulikus otsevaatamise seisus;

— laskuri rind ja kõht ei tohi olla surutud keha raskusega vastu maad, mis võiks takistada sügavat hingamist ja hinge vaba ning pingutusteta kinnipidamist.

Esimese nõude täitmiseks laskuri keha peab asuma tugevasti poolpõiki vastu laskesuunda, toetades keharaskust pea-

aegu terveni kandva käe poolsele küljele, nii et päästev käsi võimalikult vähe kannaks keha raskust; see annab suurima vabaduse püssi palge asetamiseks ja päästmiseks. Teise ja kolmanda nõude täitmiseks asend peab olema võimalikult kõrge, mis soodustab teravat sihtimist ja hõlbustab ühtlasi ka laskuri rinna ja päästva käe vaba ning pingutuseta töötamist. Laesääre toetuspunkti valik oleneb laskuri kehaehitusest. Üldiselt on soovitav valida toetuspunkt rohkem eespool, sest siis väheneb relva nurkkõikumine. Kandva käe ranne hoida sellejuures võimalikult sirge. Jalgade hoidmise viisid laskur valib vastavalt isiklikule mõnususele ja kindlustundele. Jalgu võib hoida harali, üksteise kõrval või ristamisi üksteise peal.

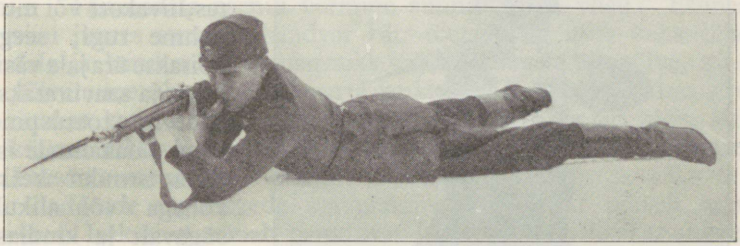

Joon. 272.

Laskeasend põlvelt laskmiseks. Põlvelt laskmisel on kandva käe õlavars või küünarnukk toetatud, mistõttu üles ja alla kõikumisi pea ei olegi, kuna horisontaalkõikumised on võrdlemisi suured. See tuleb sellest, et jalakannal istumisel keha jääb ristluudest vabaks ja põlv, millele toetub kandva käe õlavars või küünarnukk, on kergesti liikuv külgsuunas. Külgsuunalise liikumise vältimiseks on tarvis saavutada võimalikult sügav ja kindel istumine jalakannal ning mugav kandva käe toetumine põlvele.

Sügav istumine ja sobiv kandva käe toetumine põlvele saavutatakse mitmel viisil, mistõttu põlvelt asendist laskmisel on võimalik leida mitmesuguseid erivõtteid ja asendi variante rohkem, kui üheski teises laskeasendis.

Põlvelt laskmisel võidakse istuda kas püstloodis hoitud jalakannal või lapiti mahaasetatud jalal. Need kaks istumisviisi erinevad üksteisest oluliselt ja moodustavad kaks põlvelt asendi

liiki: kõrge ja madala asendi. Kandva käe ja seda toetava jala mitmesugustest asetustest tingituna võivad need kaks asendi liiki anda veel teisi variante: täiskõrge, poolkõrge, poolmadala ja täismadala põlvelt asendi.

Kõrge ja poolkõrge (joon. 273) põlvelt asendi kohta on maksvad alljärgnevad reeglid. Põlvitava jala säär asetada täisnurga all laskesuunale ja põid püstloodi istmiku keskkoha alla. Põlvitava jala sääre alla põia lähedusse asetada võimaluse korral mätas, liivakott või muu pehme tugi; seega hoitakse ära jala väsimine ja saavutatakse suurem toetuspind maal. Jalakannale istuda istmiku keskkohaga võimalikult sügavalt ja kindlasti: siis väheneb keha külgkõikumine. Kandvat kätt toetava jala säär asetada püstloodi ja võimalikult täisnurga all põlvitava säärega. Kandvat kätt toetava jala põid pöörata laskesuunast sissepoole niipalju, kui see on võimalik ilma pingutuseta. Jalapöia sissepoole pööramisega väheneb kandvat kätt toetava jalasääre külgsuunaline kõikumine. Põlvele toetamisel lasta kandva käe küünarnukk veidi põlvest üle põlvekedra sisekülgele, või asetada see ülevalpool põlve reielihasele. Esimene toetamisviis annab poolkõrge ja teine täiskõrge asendi. Kandev käsi asetada otse püssi alla. Püssi toetuspunkt valida

Joon. 273. Poolkõrge laskeasend põlvelt laskmiseks.

võimalikult kaugel eespool ja kandva käe ranne hoida sirgelt nagu lamades asendis. Päästva käega haarata laekaelast imevalt ja küünarnukk hoida kehast veidi eemal, mis soodustab pära toetumist õlasse. Põsk toetada vastu pära, et vähendada püssi kõikumisi.

Madalate põlvelt asendite juures asetatakse põlvitava jala pöid lapiti maha istmiku alla. Põlvitava jala säär asetatakse nii, kuidas kellelgi sobivam.

Poolmadala asendi juures tuuakse kandvat kätt toetava jala pöid veidi lähemale kehale, kui see oli kõrges asendis, nii et jalasäär ei jää enam püstloodi. Kandva käe küünarnukk lastakse veidi rohkem allapoole põlve, kui see oli poolkõrges asendis.

Täismadala asendi võtmine sünnib kahel viisil. Esimese viisi juures tuuakse kandvat kätt toetav jalg üsna keha lähedale ja kandva käe küünarnukk viiakse kaugele üle põlve, nii et põlvele toetub umbes õlavarre keskkoht. Teise viisi juures sirutatakse kandvat kätt toetav jalg tugevasti ettepoole välja, kuid küünarnukk viiakse põlvest vähem üle, kui esimese viisi juures. Laesäärt toetatakse võimalikult kaugelt eestpoolt.

Heade tagajärgede saavutamine madalatest põlvelt asenditest laskmisel nõuab painduvat kehaehitust. Pikakasvulistele ja saledatele laskuritele sobivad need asendid sageli hästi, kuid lühikasvulistele ja tüsedatele laskuritele sobivad paremini kõrged põlvelt asendid. Madalatesse asenditesse asumine viidab palju rohkem aega ja seepärast ei ole nad lahinguliselt vastuvõetavad.

Laskeasend püsti käelt laskmiseks. Püsti käelt laskmisel (joon. 274) toetub laskuri keha ainult jalgadele, kusjuures palgeshoitud püss teeb kaasa kõik keha kõikumised. Seepärast selles asendis keha tasakaalustamine omab esmajärgulist tähtsust. Keha tasakaalustamine on seda kindlam, mida suuremale pinnale ta toetub. Siit järgneb, et keharaskus tuleb jaotada ühtlaselt mõlemale jalale ja jalapöiad peavad kandma seda raskust terve pinnaga. Püssi tasakaalustamine nõuab omalt poolt kandva käe poolse külje pööramist märgi suunda. Nende asjaolude tõttu tuleb selle laskeasendi kätteõppimisel pidada silmas allpooltoodud nõudeid.

Asetuda märgi vastu kandva käe poolse küljega; see hõlbustab püssi toetamist ja tagab ühtlasi ka suurema keha tasakaalu. Jalad asetada mõõdukalt harali, umbes õlgade laiusele.

Märgipoolse jala pöid asetada nii, et ta lõikaks laskepinda täisnurga all või nurga all, mis võimalikult lähedal täisnurgale; tagumise jala pöid pöörata kergelt välja tahapoole. Kerge väänatus põlvedes, mis selle läbi tekib, hoiab ära kõikumised põlvedes. Loomulik, et nii pööre kui ka jalgade asetus oleneb laskuri kehaehitusest. Kandev käsi asetada püstloodis püssi alla, hoides käe randmest painutamata, nagu teistegi laskeasendite juures. Kandva käe paremaks toetamiseks asetada selle käe õlavars vastu külge rinnalihastele või toetada küünarnukk puusaluule, milleks puusa kergelt hoida ettepoole. Viimane viis kandva käe toetamisel annab häid tagajärgi pikkade jäsemetega laskurite juures. Kandva käega toetada püssi veidi tagapool selle raskuskeset, siiski aga niikaugel päästikukaitsjast eespool, kui seda võimaldab kandva käe mõnus ja pingutuseta toetumine rinnale või puusaluule. Kui püssi toetuspunkt valida liiga taga, näiteks päästikukaitsja all, siis väheneb kaugus püssi toetuspunktide, s.o. õla ja kandva käe vahel ning suureneb püssi nurkkõikumine. Laekael haarata päästva käega imevalt, tõstes

Joon. 274. Laskeasend püsti käelt laskmiseks.

sellejuures küünarnukk õla kõrgusele ja hoides teda vähe ettepoole. Seega tekib õlas õõnsus, kuhu sobivalt toetub laekaba püssi õlasse tõmbamisel. Püssi õlas hoides võib laskur ise kontrollida pikaldase ja sügava hingamisega, kas valitud asend ja püssihoidmine on õiged. Sünnib seejuures kõikumine ainult vertikaal suunas ja sirgjooneliselt, on asend ja püssihoidmine õiged. Kui kirp kõigub horisontaalselt või kõverjooneliselt, tuleb asendit ja relvahoidmist parandada.

Erilised laskeasendid. Püssi kõikumise vähendamiseks võidakse kasutada mitmesuguseid tugesid, nagu: liivakotte, muldvalle, puid, seinu j.n.e. Tugede kasutamisel on kaks laskmise põhiviisi:

— laskur toetab oma keha ja kandva käe eseme vastu, kuna püssi hoidmine ja toetamine sünnib samuti kui põhiasendites käelt laskmisel;

— püssi laesäär asetatakse esemele või surutakse toetava eseme vastu.

Teise viisi juures kandev käsi saab vastavalt toe iseloomule uue ülesande ja keha teistsuguse asendi. Kui lastakse lamades toelt, siis asub keha otse laskesuunas. Kandva käega tõmmatakse püss õlasse, hoides püssi laepärast, kaba alumise nurga lähedalt. Püss toetatakse alusele sama kohaga, kust seda toetas käsi ilma aluseta laskmisel. Põlvelt ja püsti asendites peale püssi ja kandva käe toetamise on võimalik toetada ka keha, mille tagajärjel laskuri keha kõikumised jäävad ära. Peale toele asetamise on nendes asendites võimalik ka püssi surumine küljega toe vastu.

Laskeasendile istudes laskmiseks võib leida terve rea variante, mida iga laskur võib kasutada oma mõnususe ja kindlustunde kohaselt. Näiteks:

— laskur asetab jalad sügavalt risti, nii et jalapöiad üksteist ei puuduta; mõlemad küünarnukid toetatakse reite sisekülgedele;

— laskur sirutab oma parema jala välja ja toetab kandva küünarnuki või õlavarre kõverdatud vasakule jalale;

— laskur asetab mõlemad kõverdatud jalad üksteisest eemale ja toetab küünarnukid põlvede või reite sisekülgedele.

Peale ülaltoodu leiavad istudes laskmisel kasutamist veel paljud teised variandid.

Eriasendid on ka laskeasendid istudes laskepinkidel ja madalatel taburettidel.

Laskepingilt laskmisel laskur istub kaksiti pingile ja toetub kandva käe poolse küljega vastu lauda, kuid nii, et ei

oleks takistatud vaba hingamine. Püss asetatakse vasakule käele, mis toetub pehmele alusele. Püss tõmmatakse õlga päästva käega. Mõlemad küünarnukid toetuvad lauale; püssi sihtipanekul sihtjoon suundakse märki küünarnukkide asetuse muutmisega.

Madalalt taburetilt laskmisel õpilane istub taburetil ja püssi paigalhoidmiseks toetab mõlemad küünarnukid põlvede sisekülgedele või reie lihastele. Taburetil tuleb istuda nii, et käte põlvedele toetamisel sihtjoon läheks märki.

I. Laskevõtete ühendatud täitmine. Üksikud tegevused püssi käsitsemisel tulevad esialgu ära õppida ükshaaval, alles siis võidakse üle minna toimingute ühendatud täitmisele. Laskmisel on olulise tähtsusega õige asendi leidmine ja keha tasakaalustamine; sellele pööratagu eelharjutusel alati suurim tähelepanu. Kindel ja hästi tasakaalustatud asend soodustab kiiret püssi käsitsemist ja ta paigalhoidmist lasu andmisel. Tabavat lasku saab anda kindlalt käes hoitud ja tasakaalustatud püssist. Seepärast esialgse harjutamisega püütagu saavutada püssi kindel hoidmine ja kui see on saavutatud, alles siis võib asuda päästmistehnika kätteharjutamisele ühes sihtimisega. Ortoskoobiga või mõne muu abinõuga sihtipanekut kontrollides, pöörata esialgu suurim tähelepanu sihtjoone kõikumist tekitavate vigade leidmisele ja nende kõrvaldamisele

Sihtimise algharjutustel tarvitada selgesti nähtavaid musti märke valgel foonil; harjutamine sündigu hea valgustuse juures ja püssidega, millel on täiesti korralikud sihtimisvahendid. Esialgseteks harjutamisteks valitagu sihtimissõõrid, mille läbimõõt on 2/1000 sihtimiskaugusest. Kui õpilased on omandanud juba teatud oskuse püssi sihtipanekus, siis minna kohe üle sihtimisharjutustele nende märkide pihta ja sellele kaugusele, mis on järjekordses laskeharjutuse kavas. Laskuri silm peab olema niivõrt harjunud märgiga, et ta märgi kirbule võtmisel selgesti näeks selle kontuure.

Päästmistehnika äraõppimine võib sündida ainult ühenduses palgepanekuga ja sihtimisharjutustega. Seepärast ei ole soovitav palju aega kulutada päästmistehnika harjutamisele, vaid kohe, kui päästmise üksikasjad on õpilasel selged, minna üle sihtipaneku ja päästmise ühendatud täitmisele. See on olulisem osa kogu laskeõppuses. Sihtipaneku ja päästmise ühendatud täitmist kontrollitakse ortoskoobi, peegli j.n.e. abil. See

kontroll annab häid tulemusi ainult siis, kui täitja ja kontrollija on ühesuguse nägemisega.

Kõige paremini omandatakse päästmistehnika siis, kui laskuril enesel on võimalus näha oma tegevuse tõelisi tagajärgi ja neid võrrelda oma muljetega, mis saadud päästmisel. Eelistatavam enesekontroll on laskmine, kus jääb nähtav jälg tegeliku tabamuse kujul. Et laskmine on kulukas, siis harilikult enesekontrolli teostatakse nõelaparaadi abil (joon. 275).

Joon. 275. Sihtimise ja päästmistehnika kontrollimine nõelaparaadiga.

Ainult täiesti korras nõelaparaat registreerib täpsalt laskuri tõelised tulemused. On näiteks aparaadi nõela vars paindunud, siis nõela pisted võivad, olenematult laskurist, hajuneda.

Hea päästmistehnika omandamine nõuab järjekindlat harjutamist pikema aja jooksul. Harjutamisi tuleb teostada iga päev, kusjuures harjutamine ei tohi olla liialt pikk ega tekitada väsimustunnet. 15—20 minutiga võib saada väga häid tulemusi. Üksiku harjutustunni tulemused on seda suuremad, mida vähem püütakse korraga käsile võtta harjutusalasid; see

võimaldab kogu tähelepanu koondamist ühele alale ja põhjalikult selgitada vigade põhjusi.

J. Laskmine. Õige laskeasendi ja laskevõtete kätteõppimine on vajalik tabava lasu andmiseks. Tegelikkudel õppelaskmistel kontrollitakse, kui kaugele laskur oma ettevalmistuses on jõudnud. Õppelaskmine on ühtlasi ka eelkooliks lahingulaskmisele.

Õppelaskeharjutusi peetakse õhupüssidega, mitmesuguste väikesekaliibriliste püssidega või lahingupüssidele sissepandavate väikesekaliibriliste raudadega ja vintpüssidega.

Talveperioodil koolides võetakse läbi laskmine õhupüssidest ja väikesekaliibrilistest püssidest. Laskeharjutusi täidetakse kindla kava järgi, mis arendab laskurit järk-järgult. Laskekava on seatud kokku nii, et õpilane kergematelt harjutustelt ja sobivamatelt laskeasenditelt järk-järgult viiakse raskemate tingimuste täitmisele ja raskematest asenditest laskmisele. Raskematele harjutustele pääseb ainult see, kes on täitnud kergemate harjutuste tingimused. Siit järgneb, et uue harjutuse juurde asumisel peavad olema kõik eelmiste harjutuste tingimused täidetud; järelikult ühe ja sama klassi õpilastest täidab igaüks neid harjutusi, kuhu ta on välja jõudnud. Täiesti loomulik, et püsivamad töötajad jõuavad teistest ette ja oma eeskujuga tõmbavad kaasa mahajäänuid.

Kevadistel õppustel vanemate klasside õpilased täidavad mõned harjutused vintpüssidest. Õpilastel, kes algavad laskmist vintpüssidest, on ettekujutus vintpüssi tagasilöögist rohkesti suurendatud; mõned õpilased tagasilöögi kartusel teevad laskmisel suuri vigu: noogutavad, pigistavad päästmisel silmad kinni j.n.e. Vintpüssidest laskmine tehniliselt sarnaneb täielikult väikesekaliibriliste püsside laskmisega. Ainuke vahe on paugu kõvaduses ja vähe suuremas püssi tagasipõrkes lasu momendil. Tagasipõrke vältimiseks ei tule teha üleliigseid pingutusi püssi palgeshoidmisel, vaid püss tõmmata loomulikult vastu õlga. Juba esimeste laskudega harjutakse vintpüssiga ja omandatakse vajalik vilumus tabavate laskude andmiseks.

Sihiku kasutamine. Laskeharjutustel suurendatakse järk-järgult laskekaugusi, millele vastavalt tuleb seada sihik. Sihikuseade tuleb valida nii, et oleks võimalik märki tabada normaalse sihtipanekuga, s. o. märgi kirbule võtmisega. Püsside sihikuastmed on valitud nii, et astmele vastaval kaugusel kuul tabab märki sihtpunkti kõrgusel. Normaalsel sihtimisel on

tarvis sihik seada niiviisi, et kuul satuks märgi keskkohta. Vene vintpüssi sammastmestikuga sihiku kohta on need andmed järgmised:

Kui kaugele on kuju keskele tabatav kirbule võtmisega	Missuguse sihikuseadega	Märgid
Kuni 225 m	4	Peakuju (joon. 276).
„ 350 „	6	Kolmandikkuju (250 ja 300 m vahel kuul tabab ülemist serva (joon. 277).
„ 500 „	8	Vöökuju (joon. 278).

400 m ümbruskonnas on võimalik märkisihtimine ainult sihik 6-ga.

Sihiku algastet tarvitatakse eriti väikeste märkide tabamiseks kuni 150 m kauguseni. Sellel kaugusel kuuli lendjoone haripunkt tõuseb sihtjoonest kõrgemale ainult 3,5 sm. Alltoodud joonistel (279, 280 ja 281) on näidatud vene vintpüssi kuuli lendjooned sihikuastmete 4, 6 ja 8 juures.

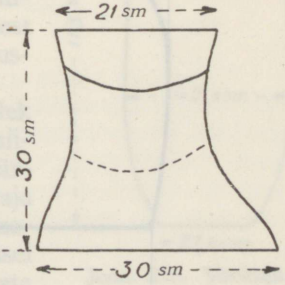

Joon. 276. Peakuju.

Vene vintpüssiga, millel on meeterastmestikuga sihik, kuju kirbule võtmiseks on tarvis järgmised sihikuseaded:

Kui kaugele on kuju keskele tabatav kirbule võtmisega	Missuguse sihikuseadega	Märgid
Kuni 200 m	2,5	Peakuju
200 ja 250 m vahel	3	„
250 „ 350 „ „	4	Kolmandikkuju
400 „ 500 „ „	5,5	Vöökuju

Väikesed kujud 300 m ümbruses ja kolmandikkujud 400 m ümbruses nõuavad märkisihtimist kaugusele vastava sihikuseadega.

Väikesekaliibrilistel ja õhupüssidel määratakse sihikuseade kindlaks proovilaskudega.

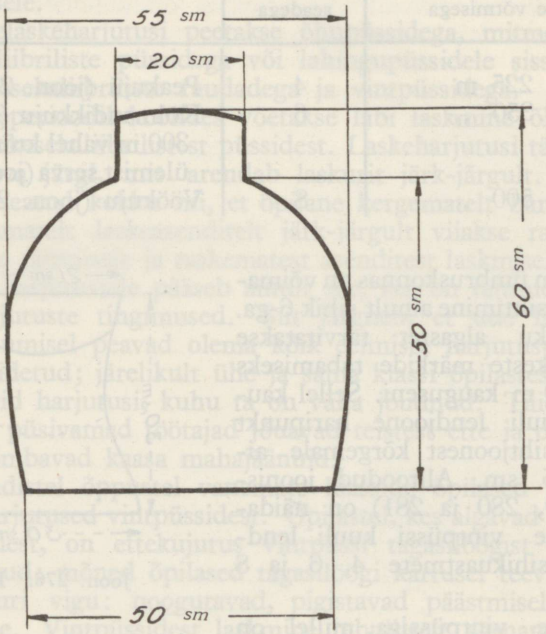

Joon. 277. Kolmandikkuju.

Vene vintpüssil sihikuseade muutmiseks längutada püss paremale küljele, tõstes teda vajaduse korral silmadele lähemale või kummardudes peaga allapoole, nii et sihikuastmete jaotused oleksid selgesti näha. Parema käe pöidla ja esimese sõrmega vajutada sihikukaeluse riivid kokku ja lükata kaelus soovitavasse astmesse, nii et ta kindlalt toetuks järgmise astme randi vastu. Sihiku seadmisel algasendisse kaelus tõmmata viimase võimaluseni tagaseisu ja suruda ta siis esimese astme randi vastu.

K. Õppelaskmise läbiviimine. Õppelaskmist õhuja väikesekaliibrilistest püssidest teostatakse koolide siseruumides, kooliõuel vastaval laskerajal ja kaitseväe või kaitseliidu laskeradadel. Vintpüssidest õppelaskmist teostatakse kevadistel riigikaitselise õppuse eripäevadel kaitseväe laskeradadel.

Ükskõik kus õppelaskmist teostatakse, tuleb hoolitseda laskjate, lasketagajärgede näitajate ja ümbruskonna julgeoleku eest.

Ümbruskonna julgeolek on tagatud siis, kui kõrvalistele isikutele on liiklemine suletud maa-alal, mis ulatub laskesuunas kuni kuulilennu kauguseni, külgedelt vähemalt pool sellest kaugusest. Asulate piires ja raioones, kus suur liiklemine, ehitatakse laskeradadele kuulipüüde vallid sarnase kõrgusega, millest juhuslikult ülelendav kuul ei ole ümbruskonnale enam ohtlik.

Lasketagajärgede näitajate julgeolek on täielikult kindlustatud ainult niisugustel laskeradadel, kus lasketagajärgede teatamiseks näitajatel ei ole vaja tulla varjendist välja. Koolides sarnaseid laskeradu ei ole. Nende puudusel õppelaskmisi tuleb teostada alljärgnevate nõuete kohaselt.

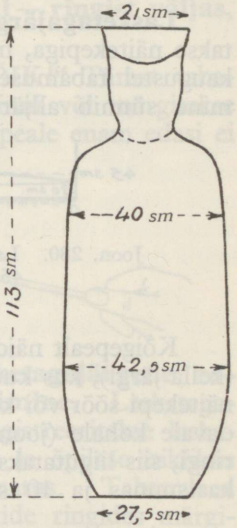

Joon. 278. Vöökuju.

Kui lasketagajärgede näitajate jaoks märkide joonel on varjendid, kus näitajad laskmise ajal on täielikult varjatud, kuid näitamiseks varjendist peavad välja tulema, siis näitajate

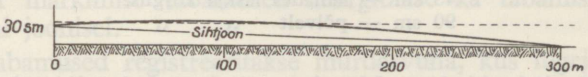

Joon. 279. Lamades 300 m peale lastud kuul (sihik 4). 30 sm — peakuju kõrgus.

väljakutsumist tohib teostada ainult kindlaksmääratud nähtava signaaliga, mille väljapanemist näitajate vanem jälgib varjendist periskoobiga. Signaal näitajate väljakutseks pannakse

välja laskejuhataja käsul. Keelatud on näitajate väljakutsumiseks tarvitada kõlasignaale, nagu vilet, signaalisarve, hüüdu j.n.e.

Kui märkide joonel varjendit näitajate jaoks ei ole, siis näitajateks määratud õpilased laskmise ajal ei tohi asuda tulejoonest eespool. Märkide joonele lasketagajärgede näitamiseks näitajad tohivad minna laskejuhataja käsu järele: „**NÄIDATA!**“

Lasketagajärgede näitamine. Lasketagajärgi näidatakse näitekepiga, mille otsas on sõõr või kolmnurk; lähematel kaugustel tabamused teatatakse suuliselt. Näitekepiga näitamine sünnib alljärgnevalt.

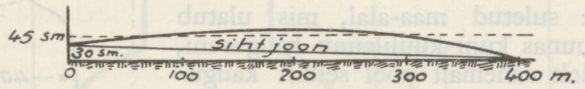

Joon. 280. Lamades 400 m peale lastud kuul (sihik 6).
45 sm — lamades laskja kõrgus.

Kõigepealt näidatakse ring, millist kuul tabas ja siis suund (kella järgi), kus kuuliauk asub. Ringide näitamiseks asetatakse näitekepi sõõr või kolmnurk märgi servale vastavat ringi tähendavale kohale (joon. 282). Kui kuul on tabanud 9 silmalist ringi, siis liigutatakse aeglaselt näitekepi sõõri 2—3 korda vertikaalsuunas ja 10 silmalise ringi tabamisel horisontaalsuunas

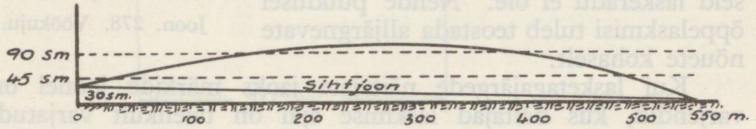

Joon. 281. Lamades 550 m peale lastud kuul (sihik 8).
45 sm — lamades laskja kõrgus.
90 sm — põlvelt „ „

üle märgi keskkoha. Märgist möödunud kuuli näitamiseks tõstetakse näitekepi sõõr märgi ülemise serva kohale ja viibatakse poolkaares 2—3 korda üle märgi. Kui kuul on tabanud märki väljaspool ringe, siis näidatakse ainult tabamissuund. Tabamissuuna näitamiseks asetatakse näitekepi sõõr märgi keskkohale ja tõmmatakse siis üle kuuliaugu sirgjoont mööda, mis läheb läbi märgi tsentrumist ja kuuliaugust.

Pikema seeria näitamisel alustatakse näitamist suuremasilmalistest tabamustest.

Suuliselt tabamuste teatamisel näitaja hüüab näiteks:

— **„Esimene märk;**
— **esimene kuul — kümme, kell kolm; teine kuul — kaheksa, kell seitse; kolmas kuul — ringist väljas, kell kuus“ j.n.e.**

Näitamine lõpetatakse hüüdega: „KÕIK!“ Pärast tabamuste näitamist kleebitakse kuuliaugud kinni või märgitakse nad värvilise kriidiga. Kui endise märgi peale enam edasi ei lasta, siis näitaja paneb üles uue märgi.

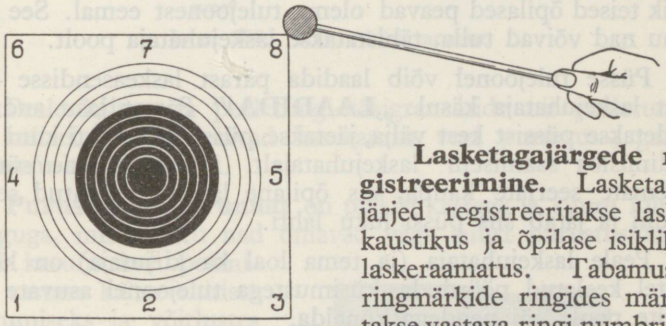

Joon. 282. Tabamuste näitamine.

Lasketagajärgede registreerimine. Lasketagajärjed registreeritakse laskekaustikus ja õpilase isiklikus laskeraamatus. Tabamused ringmärkide ringides märgitakse vastava ringi numbriga; väljaspoole ringe läinud tabamused — märgiga +; möödaläinud kuulid — märgiga O. Laskekaustikusse märgib tabamused kirjutaja. Isiklikku laskeraamatusse õpilane märgib oma tabamused ise. Pärast arvulist märkimist tabamused märgitakse ka tabamispildina vastaval joonisel.

Tabamused registreeritakse murdarvuna, kus lugejaks on tabatud ringi number ja nimetajaks tabamissuund. Näiteks 8/9 näitab, et kuul on tabanud kaheksasilmalist ringi kella üheksa suunas.

Kui näitamine kirjutajale näha ei ole, siis õpilane teatab tabamuse hüüdega: **„Õpilane Kiviväli — kaheksa, kell kolm“** ja märgib teatatud tabamuse oma laskeraamatusse murdarvuna (8/3) ja punktiga vastaval joonisel.

Pärast laskmise lõpetamist õpilane võtab saadud silmad kokku ja annab oma laskeraamatu laskejuhatajale sissemärkimise võrdlemiseks ja allakirjutamiseks.

Tulejoonele asumine. Laskmisele ilmunud õpilane enne tulejoonele asumist registreerib enese kirjutaja juures, kellele teatab missugust harjutust ta laseb. Pärast seda ta saab laskejuhatajalt (või kirjutajalt) vajaliku arvu padruneid ja, kui vabaneb koht tulejoonel, asub tulejoonele ja algab oma harjutuse laskmist.

Kord tulejoonel. Tulejoonel on korraga üks vahetus laskureid, kes laseb oma harjutust. Laskva vahetuse lähemas seljataguses on veel teine vahetus laskureid, kes ootab laskmise järjekorda ja tutvuneb lähemalt laskmise tingimustega. Kõik teised õpilased peavad olema tulejoonest eemal. See ala, kuhu nad võivad tulla, tähistatakse laskejuhataja poolt.

Püsse tulejoonel võib laadida pärast laskeasendisse asumist laskejuhataja käsul: „**LAADIDA**!" Pärast lasu andmist heidetakse püssist kest välja, jäetakse püssi lukk lahti kuni uue laadimisloa saamiseni laskejuhatajalt. Kui laskmine sünnib pikemate seeriate kaupa, siis õpilane laseb ettenähtud seeria lõpuni ja jätab siis püssi luku lahti.

Peale laskejuhataja (ja tema loal ka kirjutaja) on kõigil teistel keelatud pöörduda küsimustega tulejoonel asuvate laskurite poole või nendega kõnelda.

12. Käsigranaadid.

A. Käsigranaatide liigitus. Käsigranaate kasutatakse lähedamaavõitlusel. Nad jagunevad kaitse- ja pealetungikäsigranaatideks.

Kaitse-käsigranaat on paksu kestaga, mis lõhkemisel annab palju tugevaid ja kaugelelendavaid kilde. Mõne tüübi välis- või sisepinnale on lõigatud sooned (joon. 283), mis soodustavad kildude tekkimist. Kaitse-käsigranaat omab järgmisi mõjuraadiusi: surmav — 10 m, raskeid vigastusi tekitav — 30 m, tabamisoht — 150 m.

Pealetungi-käsigranaat (joon. 284) on õhukese kestaga, mis harilikult valmistatakse plekist, ja mõjub peamiselt

plahvatuse jõuga ning on ohtlik oma lõhkemiskoha lähemas ümbruses: surmav — 1½—2 m, raskeid vigastusi tekitav — 5 m, tabamisoht — 20 m kauguselt.

Kaitseväes on tarvitusel pealetungi-käsigranaadina „Eesti kaigas", kuna kaitsel kasutatakse inglise käsigranaate „Lemon".

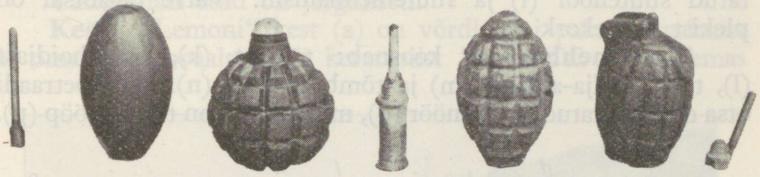

„Lemon" Saksa „ümmargune" Prantsuse „F I" „Mills"

Joon. 283. Kaitse-käsigranaate.

Peale kaitse- ja pealetungi-käsigranaatide nii pealetungi- kui kaitselahinguis leiavad kasutamist veel purustus-, gaasi- ja suitsu-käsigranaadid.

Purustus-käsigranaat on plekist kestaga ja suure lõhkelaenguga, mille tõttu nad omavad väga suurt purustusjõudu. Neid kasutatakse peamiselt vastase kaitse-ehitiste lõhkumiseks ja võitlustes soomusmasinate vastu.

„Vene pudel".

Gaasi-käsigranaadi plekist kest on täidetud sõjagaasiga. Seda granaati kasutatakse peamiselt võitlustes positsioonisõjas ja asulates.

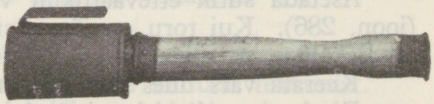

„Eesti kaigas".

Joon. 284. Pealetungi-käsigranaate.

Suitsu-käsigranaadi plekist kest on täidetud suitsu tekitava ainega, millele sageli lisatakse juurde sõjagaasi. Kasutatakse moondamiseks.

B. Käsigranaat „Eesti kaigas". „Eesti kaigas" (joon. 285) kaalub 670 g; süüteaeg 5,6—6,4 sek. Mõjub peamiselt lõhkemisjõuga.

Tähtsamad osad:

Kest. Kest (a) on valmistatud plekist. Kesta küljel on kandeaas (b), sees sütikupesa (d) ja alumisel otsal vindiga varrepesa (e).

Puuvars. Varrel on eesotsas plekist pea (g) kestaga ühendamiseks ja sütikutoru (h) sütiku jaoks. Varre õõnde on asetatud süütenöör (i) ja süütemehhanism. Varre tagaotsal on plekist kaitsekork (j).

Süütemehhanism koosneb: tongist (k), tongihoidjast (l), tongihoidja-alusest (m) ja tõmbetraadist (n). Tõmbetraadi otsa on kinnitatud tõmbenöör (o), mille küljes on tõmbenööp (p).

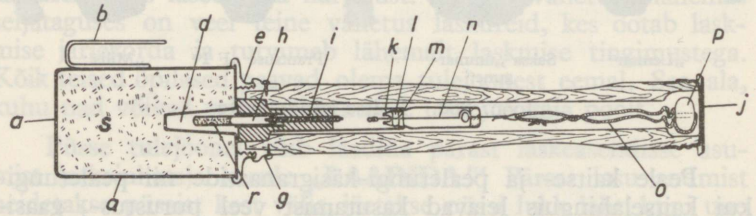

Joon. 285. Käsigranaadi „Eesti kaigas" läbilõige.

Sütik. Sütik (r) on tugevajõulise lõhkeainega padrun, mis süütenöörist saadud sädeme mõjul lõhkeb ja detoneerib granaadi lõhkelaengu.

Lõhkelaenguks (s) on amatool.

Käsigranaadi viskevalmis seadmine. Keerata käsigranaadi vars kesta pesast välja.

Asetada sütik ettevaatlikult varres olevasse sütikutorusse (joon. 286). Kui toru on jäme, siis võib seda sõrmede vahel veidi kokku pigistada, et sütik ei kukuks välja.

Keerata vars ühes sütikuga ettevaatlikult kesta külge.

Enne granaadi viskamist tuleb ta süüdata.

Granaadi süütamiseks võtta granaat paremasse kätte; keerata vasaku käega ära kaitsekork; granaat varrega allapoole pöörata, et tuleks välja tõmbenööp ja -nöör.

Tõmbenööp vasaku käe sõrmede vahele võtta ja tõmmata nöör ühes tõmbetraadiga välja. Nööbist tõmbamisel tuleb tõmbetraadi spiraalne osa tongi kergestisüttivast ainest läbi, mis hõõrumise järeldusel plahvatab ja süütab süütenööri. Süütenöör aeglaselt (5,6—6,4 sek.) põledes annab sädeme edasi

sütikule, millest sütik plahvatab ja detoneerib kestas oleva lõhkeaine. Niipea kui granaat on süüdatud, tuleb ta kohe visata ära.

D. Käsigranaat „Lemon". Käsigranaat „Lemon" (joon. 287) kaalub 645 g; süüteaeg 4—5 sek. Mõjub tugevajõuliste kildudega.

Tähtsamad osad on järgmised.

Kest. „Lemoni" kest (a) on võrdlemisi paksust malmist ja omab kas ovaalset või kerataolist kuju. Tal on mõlemas

Joon. 286. Sütiku asetamine sütikupessa.

otsas vindiga augud, mis on kaetud metallkorkidega. Kesta sisepinnal on sooned, mis soodustavad kildude tekkimist.

Metallkork. Korgist on läbi puuritud auk, kuhu on kinnitatud sütikupesa (b). Korgi välimisel otsal on rant (d), mille taha on asetatud sütiku kinnitustraat (e).

Lõhkelaeng. Lõhkelaenguks kasutatakse tugevajõulisi lõhkeaineid. Laeng kaalub umbes 60 g.

Sütik. Ta koosneb süütepeast (h), süütenöörist (i), detonaatorist (j) ja kinnitustraatidest (k). Süütepea ülemine osa koosneb hõõrumise läbi kergesti põlema süttivast ainest. Niiskuse eest kaitsmiseks on pea kaetud kas tinast kattega

(1) või niiskuskindla musta riidest lindiga. Süütenöör aeglaselt põledes annab edasi süütepeas tekkinud sädeme detonaatorile. Detonaatoriks on paukuv elavhõbe, mis sädemest plahvatades detoneerib lõhkeaine.

Käsigranaadi viskevalmis seadmine. Enne granaadi viskevalmis seadmist kinnitatakse punase fosforiga kaetud lauatükk paelte abil varruka või vasaku käe randme külge. Süütamiseks võib kasutada ka tikutoosi.

Kontrollida kas sütikupesa on puhas. Tarbekorral see puuhorgiga puhastada prügist.

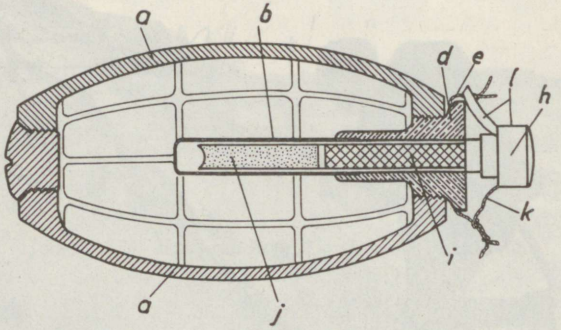

Joon. 287. Käsigranaat „Lemoni" läbilõige.

Tõmmata sirgeks sütiku ja granaadi küljes olevad sütiku kinnitustraadid.

Lükata ettevaatlikult sütik kuni lõpuni sütikupessa ja kinnitada granaadi külge traatide abil.

Sütiku pessa lükkamisel jõudu mitte tarvitada, sest see võib põhjustada sütiku enneaegse plahvatamise ja granaadi lõhkemise käes.

Tõmmata sütiku süütepeast ära tinakate või lint.

Haarata granaat viskevalmis asendis paremasse kätte sütikuga ettepoole, nii et sütiku süütepea oleks pöidla ja esimese sõrme vahel.

Tõmmata vastu lauakest (ka tikutoosi) sütiku süütepea põlema ja visata granaat soovitavas suunas minema. Süütamisel kuuldub „sisin" sütiku süütepeas, mis on veidi suurem kui tuletiku põlemise juures.

Pärast granaadi viskamist tuleb end varjata, sest tugevajõulised granaadi killud lendavad viskamise ulatusest kaugemale ning võivad tabada ka viskajat.

E. Käsigranaatide viskamine *. Granaate võib visata püsti-, põlvel- ja pikaliasendis nii sirge kui kõverdatud käega. Püstiasendis võib viskamist teostada kas hoovõtmisega või hoovõtmiseta.

Vise püsti sirge käega. Seada granaat viskevalmis (lk. 336). Granaadi viskamiseks astuda vasaku jalaga tugev samm märgi suunas ette; längutada keha ettepoole, toetada parem käsi vasaku jala kõverdatud põlve välisküljele ja süüdata granaat

Joon. 288. Granaadi süütamine püstiasendis.

(joon. 288). Nüüd kallutada keha kiiresti taha, lastes seejuures kogu keha täie raskusega kõverdatud paremale jalale, kusjuures sirgub vasak jalg (joon. 289); samal ajal hoovõtmiseks viia parem sirge käsi granaadiga ülevalt ja pea lähedalt kaares tagaseisu. Vasak käsi hoovõtmisel tõuseb üles ja sirutub märgi suunas. Niipea kui käsi granaadiga on jõudnud tagaseisu, viia keha kiire liigutusega uuesti ette. Etteliikumisel ja vasakule pöördumisel keha tõmbab oma järele tahapoole väljasirutatud parema käe, mis õlalihaste jõul ühes granaadiga

* On eeldatud, et viskamine teostatakse parema käega. Kui viskamine sünnib vasaku käega, täidetakse kirjeldatud tegevused vastupidise käe ja jalaga.

Joon. 289. Keha kallutamine hoovõtmiseks granaadi viskamisel püstiasendis.

hooga liigub kaares ülevalt ettepoole (joon. 290), kus parajal kõrgusel lasta granaat lahti. Suurema hoo andmiseks granaadile

Joon. 290. Granaadi lahtilaskmine viskamisel püstiasendis.

rebida viskamisel vasak käsi järsu liigutusega alla. Kui viskamine teostub püssiga, siis hoida see raskuskeskmega vasakus käes, nagu on näidatud joonistel 288—290. Sirge käega viskamisel hoovõtmine hüppega või mõne jooksusammuga annab kaugust juurde 3—5 m.

Püsti kõverdatud käega viskamisel keha ja jalad teevad sama liigutuse nagu sirge käega viskamisel, ainult keha tahapoole längutus ei ole nii suur. Parem käsi teeb samasuguse kaarliigutuse eest üles, kuid tagaseisu ta tuleb kõverdatuna ja jääb granaadiga umbes õla kõrgusele, võimalikult taha. Granaat visatakse ära käe- ja õlalihaste jõuga, millele keha hoog aitab kaasa. Viskehetkel sirgub parem käsi suurema hoo andmiseks. Vasaku käe tegevus nii relvata, kui relvaga on sama, mis sirge käega viskamisel. Kõverdatud käega viskamisel jooksuga hoovõtmine annab granaadile juurde lennukaugust. Granaadi viskamine kõverdatud käega sarnaneb hariliku kiviviskamisega, mida kõik juba noortena harjutanud ja seetõttu see viskeviis annab juba algusest peale häid tulemusi, eriti visete täpsuses.

Põlvelasendist sirge käega viskamiseks laskuda paremale põlvele nagu laskeasendis põlvelt laskmiseks ja süüdata vasaku jala põlvel granaat (joon. 291). Kui granaat süüdatud, siis viia ta kaares ülevalt tagaseisu, kallutada ühtlasi keha tahapoole, kusjuures keha toetub kogu raskusega kõverdatud paremale jalale (joon. 292). Vasak käsi on suundud ette. Kui granaadi viskamisel on püss vasakus käes, siis hoida seda, nagu on näidatud joon. 292, või asetada ta oma kõrvale maha käepidemega allapoole. Niipea kui parem käsi granaadiga on jõudnud tagaseisu, sirutada parem jalg (joon. 293), mille tõukel keha kiiresti längutada ettepoole, ühtlasi parema käe ülevalt kaares ja rebiva liigutusega visata granaat minema. Viskehetkel tõuseb viskaja keha pea-aegu püsti.

Põlvelasendist kõverdatud käega viskamisel asub viskaja põlvele ja süütab granaadi nagu sirge käega viskamisel. Granaadi äraviskamiseks viia kõverdatud parem käsi süüteasendist granaadiga õla kõrgusele ja võimalikult tahapoole; samal ajal tõusta hetkeks peaaegu püsti ja visata granaat käe- ja õlalihaste jõul minema. Viskehetkel sirgub parem käsi. Vasaku käe tegevus on sama, mis sirge käega viskamisel.

Joon. 291. Granaadi süütamine põlvelasendis.

Joon. 292. Keha kallutamine hoovõtmiseks põlvelasendis.

Pikaliasendis sirge käega viskamisel asetab viskaja püssi endast paremale maha, luku käepidemega allapoole; tõmbab põlvest kõverdatud vasaku jala kõhu alla ja toetab jalanina tugevasti vastu maad (joon. 294). Samal ajal surub parema käe granaadiga tugevsati vastu maad ja süütab granaadi. Granaat süüdatud, viskaja vasaku käe survel tõukab enese kükile, andes keha raskuse kõverdatud paremale jalale (joon. 295) ning viib parema käe ühes granaadiga kiire liigutusega ja

Joon. 293. Granaadi lahtilaskmine põlvelasendist viskamisel.

kaares ülevalt tagaseisu. Samal ajal vasak käsi sirutub ette märgi suunas. Niipea kui käsi granaadiga on jõudnud tagaseisu, tõugata parema jalaga keha üles ja kallutada kiire liigutusega ette, kusjuures parema käe ülevalt kaares ja rebiva liigutusega visata granaat minema (joon. 296). Pärast viset viskuda pikali. Viskamisel tõuseb keha hetkeks peaaegu püsti. Kui püstitõusmine on ohtlik, siis visatakse granaat minema ainult parema käe jõul, kusjuures suurema hoo saamiseks tõustakse vasakule käele.

Joon. 294. Granaadi süütamine pikaliasendis.

Joon. 295. Hoovõtmine granaadi viskamiseks pikaliasendist.

Pikaliasendis kõverdatud käega viskamisel on vasaku käe, keha ja jalgade tegevus sama, mis sirge käega viskamisel. Granaadi viskamiseks tõuseb kõverdatud parem käsi õla kõrgusele, kust käe- ja õlalihaste jõul visatakse granaat minema.

Käsigranaatide viskamise harjutamine. Käsigranaate võib võitluses edukalt kasutada ainult see, kes hästi tunneb nende ehitust ja käsitsemistehnikat. Käsitsemisoskus oman-

Joon. 296. Granaadi lahtilaskmine viskamisel pikaliasendist.

datakse harjutamisega. Eriti vajab harjutamist täpsusviskamine. Ka kaugusviskamist tuleb harjutada järjekindlalt.

Granaat lendab kaugemale ja tabab paremini märki, kui ta lendab paraja kõrge kaarega (15—20 m). Järsu langenurgaga kaar on vajalik lahingugranaatide täpsusvisetel, sest siis mahakukkunud granaat ei veere kukkumiskohast eemale; samuti kõrges kaares lendamisel jõuab süütenöör parajasti läbi põleda, nii et granaat kukkudes kohe lõhkeb.

Algajatel on soovitav viskamist teostada sirge käega, sest granaat on võrdlemisi raske ja kõverdatud käega viskamisel, kus tegevuses peamiselt käe õlalihased, võib hõlpsasti neid

venitada, nii et järgmised visked sünnitavad valu. Iga viske juures õppegranaatidega harjutamisel tuleb teha süütamisliigutus ja pärast seda visata granaat minema.

Kaugusvisete harjutamiseks märgitakse viskejoon ja kaugused 20 m alates iga 5 meetri tagant. Tarbekorral tähistatakse ka vahepealsed kaugused. Õige kõrguse võtmiseks tarbekorral seatakse viskejoone lähedale 4—6 m kõrgusele nöör, millest üleviskamisel granaat võtab õige lendjoone. Nöör asetatakse viskajast nii kaugele, et granaat lendjoone haripunktil tõuseks umbes 15—20 m kõrgusele.

Täpsusvisete harjutamiseks tähistatakse mitmesugusel kaugusel viskejoonest kas ringid või nelinurgad, või kaevatakse maasse mitmesuguste mõõtudega augud, vastavalt sellele, missugust täpsust soovitakse saada viskamisel. Alul harjutatakse täpsusviskamist lähematele kaugustele (15 m). Vastavalt viskajate edasijõudmisele suurendatakse kaugust. Võistluse eesmärgiga täpsusviskamistel tehakse tarbekorral viskesõõridesse veel täiendavaid sõõre või jaotatakse viskeaugud vähemateks ruutudeks. Viskeid hinnatakse punktidega, kusjuures tsentrumile lähemale sattunud visked annavad suuremasilmalisi punkte. Punkte annab otsetabamus, mitte aga granaadi veeremine mingisugusele ringile.

Kuueteistkümnes peatükk.

JALAVÄE RIVI.

1. Rivi tähtsusest riigikaitselisel ettevalmistusel.

Lahing nõuab igalt üksikult mehelt kindlaid toiminguid ja automaatseid riviliste võtete täitmisi. Üksikute meeste toimingud peavad olema omavahel kokkukõlastatud, sest koostöö on ainut siis võimalik. Kindel rivikord paneb aluse rivilisele koostööle mitmesugustes üksustes. Riviliste harjutustega teritatakse õpilaste tähelepanu, mis koondub erksaks, kiireks, täpsaks, kindlaks ja hoogsaks juhi korralduste ja käskude täitmiseks.

Kindel rivikord ja rivilised harjutused arendavad õpilasi füüsiliselt, annavad õpilasile mehise välimuse ja õpetavad neid õieti esinema.

Kaitseväe üksuse ja õpilasrühma sirged read, noorte energiline ja noorusjõudu väljendav esinemine äratavad kodanikes lugupidamist meie noorsoo ning kaitsejõudude vastu.

2. Juhtimise viisid ja abinõud.

Üksikmees või ühise juhatuse all teotsev osa teostab juhi tahet tema käskluse, leppemärgi või signaali, suulise või kirjaliku käsu või isikliku eeskuju järgi.

A. Käsklus. Käskluseks nimetatakse ettekirjutatud viisil sõnastatavat ja hääldatavat ning eeskirjas määratud viisil täitmisele kuuluvat käsku. Käsklusi kasutatakse kõigil neil juhtudel, kui juhtimine nende abil on võimalik ja kui täitmine peab sündima ajaviitmatult.

Käsklus, mis antakse vahetuks täitmiseks, harilikult jaguneb eel- ja täitekäskluseks.

Eelkäsklusega (trükitud SUURTE MITTERASVASTE tähtedega) määratakse toiming, mida on vaja täita. Eelkäskluse algesse vajaduse korral lisatakse isiku või osa nimetus, kellelt toimingu täitmist nõutakse. Eelkäsklus hääldatakse pikalt ja selgesti.

Täitekäsklusega (trükitud **SUURTE RASVASTE** tähtedega) määratakse täitmise algemoment. Täitekäsklus hääldatakse järsult, kõlavalt ja energiliselt, eraldades teda eelkäsklusest selgesti märgatava ajavahemikuga.

Kogu käskluse hääldamisel hääle kõvadus peab vastama täitjate kaugusele käskluse andjast.

Käesolevas käsiraamatus need käskluste sõnad, mida tarbekorral võib asendada teiste sõnadega, on trükitud *SUURTE LÄNGUS* tähtedega.

B. Leppemärgid ja signaalid. Leppemärke kasutatakse käskluste asemel, kui viimased ei ole kuuldavad kauguse või muude olude tõttu, või kui on vaja teotseda vaikselt.

Kindlaksmääratud tähendusega leppemärgid on järgmised:

„Tähelepanu!" — tõsta käsi püstloodis üles; antakse iga muu leppemärgi ees;

„Ei saanud aru!" — kiiresti vibutada käega pea kohal seni, kuni antud leppemärk korratakse;

„Edasi — marss!" — sirutada ülestõstetud käsi liikumise suunas;

„Edasi joostes — marss!" — sirutada ülestõstetud käsi mitu korda liikumise suunas;

„Seis!" — lasta ülestõstetud käsi järsult alla;

„Suunda muuta!" — sirutada ülestõstetud käsi uues suunas ja hoida nii kaua välja sirutatult, kuni osa või kolonni alge on võtnud uue suuna;

„Pikali!" — viibata käega mitu korda järsult allapoole;

„Ahelikku — marss-marss!" — sirutada käed horisontaalselt mõlemale poole kõrvale, pöördudes rinnaga sinnapoole, kuhu ahelik peab teotsema;

„Kohale!" — viibata külgsuunas väljasirutatud käega aeglaselt ettepoole;

„Koguda!" — keerutada käega pea kohal, kuni kogumine alanud.

Vajadusel võidakse kasutada veel mitmesuguseid muid leppemärke, teatades nende tähenduse aegsasti vastuvõtjaile.

Mittevahetuks täitmiseks antavad leppemärgid korratakse vastuvõtjalt.

Parema nähtavuse saavutamiseks leppemärkide andmisel võidakse hoida käes püssi, mõõka, mütsi j.n.e.

Signaalid jagunevad valguse- ja helisignaalideks; jalaväes on tarvitusel peamiselt viimased. Helisignaale kasutatakse tähelepanu äratamiseks, alarmi väljakutsumiseks ja tarbekorral mõnede käskluste asemel.

Helisignaalide andmiseks kasutatakse vilesid, signaalisarvesid, sireene ja muid lühikesi või venitatud helisid tekitavaid abinõusid. Kindlaksmääratud tähendusega helisignaalid on järgmised:

„Tähelepanu!" — üks pikk vile või signaalisarve heli; täitjad lõpetavad igasuguse tegevuse ja pöörduvad näoga signaali andja poole;

„Alarm!" — üks pikk, pidevalt venitatud heli; antakse puhkusel asuvate vägede alarmeerimiseks;

„Õhualarm!" — rida lühikesi vilesid või signaalisarve helisid;

„Gaasialarm!" — rida pikki vilesid, sireeni või signaalisarve helisid;

„Koguda!" — rida pikki ja lühikesi vilesid või signaalisarve helisid vaheldumisi;

„Tee vabaks!" — kaks lühikest vilet või signaalisarve heli; korratakse tarbekorral pärast pikemaid ajavahemikke.

Hargnenud osades helisignaale kordavad kõik ülemad kuni jaoülemateni kaasa arvatud.

D. Käsk. Käsk peab olema kindel, täppis, võimalikult lühike, õigeaegne ja selge. Ta ei tohi võimaldada mitmesugust arusaamist ülesandest ja peab sisaldama kõike, mida käsusaajal on tarvis teada antud ülesande täitmiseks. Täitmise viis jäetakse harilikult käsusaaja valida.

Suuline käsk korratakse käsusaajalt kohe pärast selle saamist; erandid on lubatud vaid erilist kiirust nõudvatel juhtudel. Pikematest käskudest korratakse ainult nende lühikene sisu.

Kirjalikke käske harilikult kasutatakse väeosa ja väekoondise tegevuse juhtimiseks või siis, kui suulise käsu andmine ei ole võimalik või ei ole kohane.

3. Üksikmees.

A. Üksikmees koondrivis. Üksikmehe hoolas ja põhjalik riviline ettevalmistus on alusmüüriks ühtlase koostöötamise ja täieliku liituvuse saavutamisele kõigis üksustes. Üksikmehe harjutamisel tehtud vigade tagajärgi ei ole võimalik kõrvaldada koostööharjutustel.

Erksus ja täpsus käskluste täitmisel, laitmatu seisang, tegevusvõtete puhtus ja hoogsus kõigis liigutustes on põhialusteks koostöötamisele koondrivis. Teotsemine koondrivis omakorda on parim abinõu distsipliini arendamiseks ja süvendamiseks.

a) Seisang ja tegevused relvata. Hea **seisang** ja õige kehahoid liikumisel on sõduri väärika esinemise ja sõjameheliku välimuse peamisteks tunnusteks. Kehahoid ja seisang annavad pildi ka sõduri üldisest kehalisest arenemisest.

Kaitseväelase põhiseisanguks on valvelseisang, mis rivis võetakse käskluse järele: **„VALVEL!"** ja iga eelkäskluse järele.

Valvelseisangus seista sirgelt ja täiesti liikumatult järgmiselt (joon. 297):

— jalakannad koos, pöiad ühel joonel ja ühepalju väljapoole pööratud, moodustades üksteisega umbes 60° nurga;

— jalad põlvist sirged ja pingutuseta;

— keha sirge ja ristluudest painutamata, keha raskus lasub ühetasaselt jalakandadel ja pöidadel, kõhton ette lükkamata, õlad ühetaoliselt alla lastud ja veidi tahapoole tõmmatud, rind vabalt ees;

— käed vabalt alla lastud, peopesad sissepoole pööratud, sõrmed koos ja kergesti kõverdatud, käepäkk ja sõrmeotsad puutuvad reit, keskmine sõrm asub püksiõmbluse kohal;

— pea püsti, lõug kergelt tagasi tõmmatud nii, et pea ja kael asuksid püstloodis ühel sirgjoonel, vaade ette suundud.

Valvelseisang võetakse silmapilkselt ja järsu liigutusega.

„VABALT!"

Hoida keha vabalt ja lasta parem jalg nõtku; võidakse liigutada pead ja pikemaajalisel seisul viia keha raskus ühelt jalalt teisele; jalgu paigalt mitte ära tõsta.

„KOHENDU!"

Võtta vaba seisang. Võidakse tõsta kannad lahku, pöörata vahetu ülema poole ja kohalt lahkumata kohendada riideid ja rakmeid.

Kohendumise lõpetamiseks antakse käsklus: **„KOHENDUMINE LÕPETADA!"**, mille järele võtta seisang „vabalt".

„RIVITULT!"

Lahkuda kohalt; eemalduda võidakse ainult niipalju, et ei oleks takistatud kiire kogumine juhi käskluse või signaali järgi; on lubatud kohendada rakmeid ja riideid, kõnelda ja istuda.

„PAIGALE!"

Asuda kiiresti endisele kohale ja võtta seisang „vabalt".

Liikumine ja peatumine. Liikumine koondrivis toimub vabasammu, taktsammu, valvelsammu, kiirjooksuga või taktjooksuga.

Vabasammu kasutatakse rännakuil, halbadel teedel, kohendumise võimaldamiseks liikumisel koondrivis, üleminekul sildadest ja liikumisel lahkrivis. Vabasammul ei ole täpsalt määratud sammu pikkust ega sagedust; normaalne liikumiskiirus teedel peab olema mitte alla 4 km 50 min. vältusel.

Liikumise algamiseks vabasammu antakse käsklus:

„EDASI — **MARSS!**"

Liikuda, nagu kellelegi soodsam, hoides pea otse ja rinna kõrgel, et kergendada hingamist. Sammu takti pidamine ei ole nõutav. Oma kohalt rivist mitte lahkuda. Võidakse kohendada riideid ja rakmeid, teha lahti krae haagid ja kuue nööbid ja kõnelda.

Taktsammu kasutatakse koondrivis kõigil harilikel liikumistel ja ka rännakutel. Liikumise algamiseks taktsammu antakse käsklus:

„TAKTSAMMU — **MARSS!**“

Alata liikumist vasaku jalaga, hoides kere sirge ja pea püsti, lõuga ette ajamata; liigutada käsi vabalt sammu taktis. Sammu pikkus on ligikaudu 80 sm, sagedus — 120 sammu minutis.

Valvelsamm nõuab jõupingutust ja arendab liituvust ning distsipliini. Valvelsammu kasutatakse lühidatel maadel

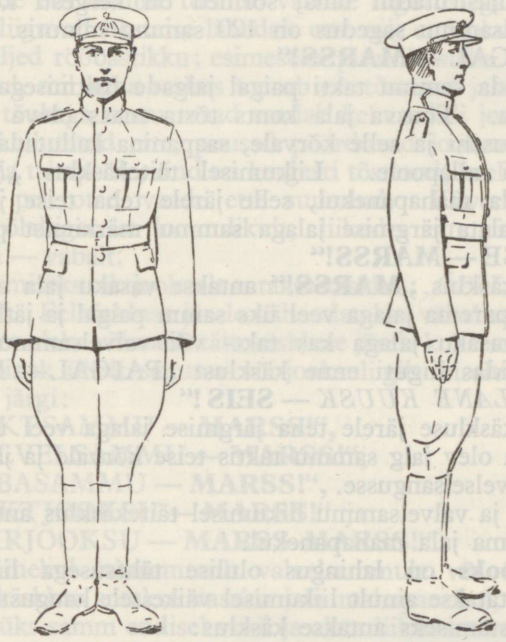

Otsevaade. Külgvaade.

Joon. 297. Valvelseisang.

osa liituvuse ja distsipliini süvendamiseks ja kontrollimiseks, tervitamisel koondrivis ja esinemistel. Liikumise algamiseks valvelsammu antakse käsklus:

„VALVELSAMMU — **MARSS!**“

Alata liikumist vasaku jalaga. Viia kergesti kõverdatud vasak jalg ühes keha raskusega ette ja panna ta 80 sm kaugusel

paremast jalast kogu tallaga maha, surudes ühes sellega vasaku põlve sirgeks ja kandes keha raskuse vasakule jalale. Jalga tõsta ainult niipalju, kui on vaja õige sammupikkuse saamiseks; jala tõstmisel hoida saapanina kergesti alla- ja väljapoole. Selle järele teha samm parema jalaga samuti nagu vasakuga. Niiviisi jätkata liikumist.

Kere hoida sirge ja pea püsti, lõuga ette ajamata; käed liiguvad sammu taktis pingutuseta umbes vöökoha kõrguseni ette ja väljasirutatult taha, sõrmed on kergesti kõverdatud.

Valvelsammu sagedus on 120 sammu minutis.

„PAIGAL — **MARSS!**"

Märkida sammu takti paigal jalgade tõstmisega ja mahapanemisega. Tõusva jala konts tõsta maas oleva jala poole sääre kõrguseni ja selle kõrvale, saapanina kallutada jala tõstmisel veidi allapoole. Liikumisel täitekäsklus **„MARSS!"** antakse jala mahapanekul, selle järele teha teise jalaga veel samm ja alata järgmise jalaga sammu märkimist paigal.

„OTSE — **MARSS!**"

Täitekäsklus **„MARSS!"** antakse vasaku jala alla, pärast seda teha parema jalaga veel üks samm paigal ja jätkata edasiliikumist vasaku jalaga kas takt- või valvelsammu vastavalt sellele, kuidas liiguti enne käsklust „PAIGAL — **MARSS!**"

„*ÕPILANE KUUSK* — **SEIS!**"

Täitekäskluse järele teha järgmise jalaga veel üks samm, panna taga olev jalg sammu taktis teise kõrvale ja jääda liikumatult valvelseisangusse.

Takt- ja valvelsammu liikumisel täitekäsklus antakse harilikult parema jala mahapanekul.

Kiirjooks on lahingus olulise tähtsusega liikumisviis. Teda kasutatakse ainult liikumisel väikestele kaugustele. Kiirjooksu alustamiseks antakse käsklus:

„KIIRJOOKSU — **MARSS-MARSS!**"

Joosta nii kiiresti kui jõutakse. Peatumine kiirjooksult sünnib kas määratud eseme juurde jõudmisel või käskluste järele **„SEIS!", „PÕLVELE!"** või **„PIKALI!"** (lk. 361—363).

Täitekäsklus **„MARSS-MARSS!"** muudes käsklustes tähendab, et täitmine peab sündima kiirjooksul.

Taktjooksul sammu pikkus on koormamata mehel 90 sm, rakmestatud ja relvastatud mehel 80 sm, sammu sagedus: koormamatult — 180 sammu, koormatult — 170 sammu minutis. Jooksu võib kasutada: rakmeteta — kuni 500 m, rak-

metes — kuni 200 m peale. Taktjooksu alustamiseks antakse käsklus:

„TAKTJOOKSU — **MARSS!**“

Eelkäskluse järele kallutada keha ettepoole ja kõverdada käed küünarliigeseist, tõmmates sõrmed kergesti rusikasse ja tõstes rusikad keha ette vöö kõrgusele (joon. 302); küünarnukid hoida keha lähedal. Täitekäskluse järele alata vasaku jalaga jooksu taktipärasel sammul.

Jalgade etteviimine toimub vabade liigutustega; põlved ja labajalad liiguvad üksteise lähedalt ette nii, et jooksujoon oleks sirge ja jäljed rööbastikku; esimesena puutub maha talla esiosa. Silmapilgul, mil keha raskus toetub ettetõstetud jalale, viimane sirgub ja tõukega vastu maad saadab keha edasi jooksusuunas. Kere on kallutatud ette, puusad pöörduvad jooksutaktis sujuvalt ette- ja tahapoole, rind on kergesti tõstetud, kael loomulikus seisundis, pea otse, vaade ette suundud. Kõverdatud käed õõtsuvad õlaliigeseist loomulikult, liikudes ette rinna kõrguseni, taha — vabalt.

Peatumiseks taktjooksult antakse käsklus: „*ÕPILANE KIVI* — **SEIS!**“. Eelkäskluse järele vähendatakse vähehaaval sammu sagedust, et oleks võimalik täitekäskluse järele kohe seisma jääda.

Üleminek ühelt sammu- või jooksuliigilt teisele teostatakse käskluste järgi:

„TAKTSAMMU — **MARSS!**“,
„VALVELSAMMU — **MARSS!**“,
„VABASAMMU — **MARSS!**“,
„TAKTJOOKSU — **MARSS!**“ ja
„KIIRJOOKSU — **MARSS–MARSS!**“.

Üleminekul taktsammult valvelsammule või ümberpöördult täitekäsklus antakse vasaku jala mahapanekul, selle järele teha veel üks samm endisel viisil ja alata liikumist vasaku jalaga uuel sammul.

Vabasammult minnakse üle esiteks taktsammule ja sellelt valvelsammule.

Jooksudelt võib üle minna ainult vabasammule. Üleminekuks jooksult sammule vähendada eelkäskluse järele vähehaaval jooksukiirust, täitekäskluse järele minna üle vabasammule.

Väiksemaks kohamuutmiseks, kui asutakse paigal, antakse käsklus:

„*NELI* SAMMU EDASI (TAGASI, PAREMALE, VASAKULE) — **MARSS!**“

Liikumine edasi ja tagasi täidetakse taktsammul, peatumine sünnib pärast määratud arvu sammude tegemist, ilma käskluseta.

Liikumisel paremale (vasakule) astuda samm parema (vasaku) jalaga, panna vasak (parem) jalg kiiresti parema (vasaku) juurde ja niiviisi jätkata liikumist, kuni on tehtud määratud arv samme.

Pärast peatumist jääda valvelseisangusse.

Pöörded. Pöördeid tehakse nii paigal kui liikumisel.

„PAREM (VASAK) — **POOL!**"

Paigal pöörata täitekäskluse järele kiiresti parema (vasaku) jala kannal ja vasaku (parema) jala ninal ¼ ringi paremale (vasakule), ühes pöördega panna taga olev jalg järsult ees oleva jala kõrvale; pärast pööret jääda valvelseisangusse. Kogu pööre täidetakse ühe võttega; pöörde ajal käed jäävad liikumatuiks.

Liikumisel taktsammu täitekäsklus antakse selle jala mahapanekul, kuhu poole pööre tehakse. Ühes järgmise sammu astumisega pöörata vasaku (parema) jala ninal ¼ ringi paremale (vasakule), üheaegselt pöördega sirutada välja parem (vasak) jalg sammuks uues suunas ja jätkata liikumist. Pöörde tegemisel jalad põlvist ei kõverdu, käte liikumine jätkub endiselt.

Liikumisel vabasammu ja jooksul pööre täidetakse vabalt. Valvelsammul ja sammumisel paigal pöördeid ei tehta.

„ÜMBER — **PÖÖR!**"

Paigal olles pöörata kiiresti vasaku jala kannal ja parema jala ninal ½ ringi vasakule, ühes pöördega panna parem jalg järsult vasaku jala kõrvale, pärast pööret jääda valvelseisangusse. Pöörde ajal käed jäävad liikumatuiks.

Liikumisel taktsammu täitekäsklus antakse parema jala mahapanekul. Teha vasaku jalaga veel täis samm edasi, asetada parem jalg poole sammu kaugusel vasaku jala ette, pöörata järsult mõlema jala ninadel pool ringi vasakule, viies keha raskuse paremale jalale, ja jätkata liikumist vasaku jalaga uues suunas täiel sammul. Käte liikumine pöördel jätkub endiselt.

Liikumisel vabasammu ja jooksul pööre täidetakse vabalt. Valvelsammul ja sammumisel paigal ümberpööret ei tehta.

Liikumissuuna määramine ja muutmine. Üksikmehe või osa liikumist võidakse suunda:

— määratud eseme pihta;

— mööda või piki määratud joont;

— juhi järele;
— näidatud suunas;
— paremale, vasakule või tagasi;
— kaarkäigu abil.

Liikumisel suunda muudetakse alljärgnevate käskluste järgi.

„SUUND *VALGE MAJA* — **MARSS!**"

Eelkäskluse järele jõuda selgusele määratud suunapunkti asukoha üle. Täitekäskluse järele võtta suund määratud eseme peale ja hoida see liikumisel alles, valides endale määratud suunas tarbekorral järk-järgult abipunkte, et mitte kõrvale kalduda õigest suunast.

„SUUND MÖÖDA (PIKI) *TEED* — **MARSS!**"

Täitekäskluse järele alata liikumist mööda (piki) määratud maastikujoont, hoides end sellest alati ühekaugusel.

„SUUND MINU JÄRELE — **MARSS!**"

Alata liikumist juhi jälgedes.

„SUUND SINNA (näidata käega) — **MARSS!**"

Alata liikumist näidatud suunas, valides ise selles suunas mõne eseme, mille järele liikuda.

„SUUND PAREMALE (VASAKULE) — **MARSS!**"

Liikuda endisest suunast 90° paremale (vasakule), valides uuel suunal mõne eseme, mille peale liikuda.

„SUUND PAREMALT (VASAKULT) TAGASI — **MARSS!**"

Liikuda paremalt (vasakult) tagasi.

„KAARES PAREMALE (VASAKULE) — **MARSS!**"

Täitekäskluse järele alata poolsammul kaarliikumist paremale (vasakule). Kui kaarliikumisega on võetud nõutav suund, antakse käsklus:

„OTSE — **MARSS!**"

Selle käskluse järele jätkata liikumist täiel sammul otsesuunas, valides suunahoidmiseks mõne hästi nähtava eseme.

Tervitamine. Väljaspool rivi paigal tervitatakse järgmiselt.

Peakatteta ajateenijad sõdurid (ka õpilased) tervitamiseks pöörduvad tervitatava poole, võttes valvelseisangu ja jälgides pea pööramisega tervitatavat kuni tema möödumiseni. Tervitus algab 4 m tervitatava ees ja lõpeb pärast tema möödumist. Ohvitserid ja üleajateenijad tervitavad pöördumisega tervitatava poole ja pea kummardamisega.

Peakattes tervitamiseks pöörduda tervitatava isiku poole, vaadata temale silma ja võtta valvelseisang; samal ajal tõsta parem käsi, mille neli sõrme on sirgelt koos ja pöial toetub esimese sõrme vastu, järsu liigutusega, ilma pihupesa pööramata, meelekohta mütsi ääre juurde; käsi jääb randmest paindumata ja moodustab käevarrega ühise sirge; õlavars on loomulikult üles tõstetud; esimese ja keskmise sõrme otsad puutuvad mütsi äärt (joon. 298). Jälgida tervitatavat pea pööramisega. Tervitus algab 4 m tervitatava isiku ees ja lõpeb pärast tema möödumist. Tervitamise lõpetamiseks viia parem käsi järsu liigutusega oma endisele kohale, pöörates ühtlasi pea otse.

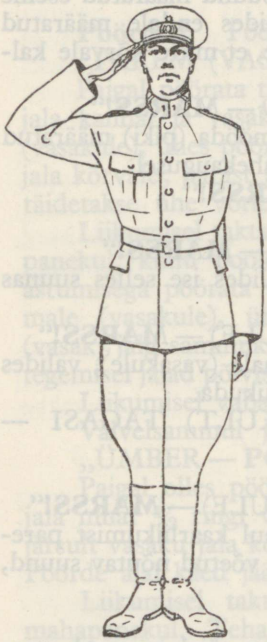

Joon. 298. Tervitamine paigal, peakattes ja väljaspool rivi.

Rivitult koos asuvad kaitseväelased tervitavad käskluse järele **„VALVEL!"** eelpoolkirjeldatud viisil. Tervitus lõpeb kas käskluse „OTSE — **VAAT!**" (lk. 357) või mõne muu käskluse (käsu) järele.

Väljaspool rivi liikumisel tervitatakse järgmiselt.

Peakatteta ajateenijad (ka õpilased) tervitavad, pöörates pea järsu liigutusega tervitatava poole, vaadates temale silma ja jälgides teda kuni möödumiseni pea pööramisega; tervitamise ajal mõlemad käed jäävad liikumatult allalastuiks. Tervitus algab 4 m tervitatava ees ja lõpeb pärast tema möödumist. Ohvitserid ja üleajateenijad tervitavad pea pööramisega tervitatava poole ja peaga kummardamisega; käed jäävad tervitamise ajal liikumatuiks.

Peakattes olles tervitamiseks pöörata pea, tõstes kergesti lõuga, järsu liigutusega tervitatava poole ja vaadata temale silma, ühtlasi tõsta parem käsi järsult üles, nagu kirjeldatud eelpool tervitamisel peakattes, ja jälgida tervitatavat pea pööramisega; vasak käsi jääb liikumatult allalastuks. Tervitus algab 4 m tervitatava ees. Pärast möödumist

tervitatavast lasta käsi järsu liigutusega alla ja pöörata pea otse.

Rivis paigal antakse tervitamiseks käsklus:

„**VALVEL!** PAREMALE (VASAKULE, KESKELE) — **VAAT!**“

Võtta valvelseisang, pöörata järsult pea käskluses näidatud suunda ja tõsta lõug vähe üles, vaadates tervitatavale silma. Tervitatava liikumisel saata teda vaatega, pöörates vastavalt pead. Ohvitserid, nende kohtadel olevad allohvitserid ja vooride ülemad võtavad ühtlasi parema käe tervitusasendisse, kui ollakse peakattes.

Tervitamise lõpetamiseks rivis paigal antakse käsklus:

„OTSE — **VAAT!**“

Pöörata pea järsu liigutusega otse ja jääda valvelseisangusse. Ohvitserid, nende kohtadel olevad allohvitserid ja vooride ülemad lasevad ühes sellega parema käe alla.

Koondrivis liikumisel antakse tervitamiseks käsklus:

„VALVELSAMMU — **MARSS!**“

„PAREMALE (VASAKULE, KESKELE) — **VAAT!**“

Käskluse järele: „VALVELSAMMU — **MARSS!**“ meeskond algab liikumist valvelsammul; käskluse järele: „PAREMALE (VASAKULE) — **VAAT!**“ kõik pööravad pea vasaku jala mahapanekul järsu liigutusega tervitatava poole, saates teda vaatega; käed liiguvad nagu valvelsammul (lk. 352). Ohvitserid, nende kohtadel olevad allohvitserid ja vooride ülemad tõstavad ühtlasi parema käe tervitusasendisse ja katkestavad vasaku käe liikumise.

Tervitamine lõpeb käskluse järgi:

„TAKTSAMMU — **MARSS!**“

Pöörata pea järsu liigutusega otse ja alata liikumist taktsammul.

Pea paljastamine ja katmine. Koondrivis pea paljastatakse käskluse järgi:

„MÜTSID — **PEAST!**“

Peakate võetakse peast vaba käega (kui mõlemad käed on vabad, siis parema käega), milleks haarata mütsi nokast pöidlaga alt, teiste sõrmedega pealt, tõsta müts peast ja lasta käsi ühes mütsiga vabalt alla, hoides mütsi põhjaga väljapoole.

Pea kaetakse käskluse järele:

„MÜTSID — **PÄHE!**“

Panna müts pähe ja jääda endisse asendisse.

b) Seisang ja tegevused relvaga. Relva peab käsitsema hoolikalt ja ettevaatlikult, et hoiduda relva, enda või kaaslaste vigastamisest ja takistamast naabrite tegevust.

Koondrivis peavad laetud relvad olema alati kaitsevinnastatud. Tulerelva käsitsemisel, eriti pikaliasendis, kanda hoolt, et relva suue kunagi ei puutuks vastu maad ja et suudmesse või mehhanismi ei satuks liiva ega muud mustust.

Relvaga varustatud üksikmehe **seisangu,** liikumise, pöörete ja pea paljastamise kohta on üldiselt maksvad eelpoolkirjeldatud võtted ühes alljärgnevate lisandustega ja erinevustega, mis on tingitud relvade hoidmisest ja kandmisest.

„VALVEL!"

Kui püss on jalal, siis hoida see paremas käes, laekaba täiel ulatusel vastu maad, triklikaitse otse ettepoole, kaba terav nurk saapaninade joonel ja vastu paremat saabast; mõlemad küünarnukid on ühekõrgusel, pöial hoiab püssi seestpoolt ja puudutab reit viimase liikmega, teised sõrmed on sirgelt koos laesäärel (joon. 299). Keha seis nagu seisangus „valvel" relvata (lk. 349).

Õlale võetud püss ripub vasakul õlal rihma abil niiviisi, et ta asub püstloodis suudmega ülespoole ja triklikaitsega ettepoole; vasak käsi on sirgelt alla lastud, pöial asub rihma ja pära vahel, surudes püssi alla ja kergesti vasakule, ülejäänud sõrmed on koos pära välisküljel, küünarnukk surub püssi kergesti vastu külge (joon. 300). Muud kehaosad nagu seisangus „valvel" relvata (lk. 349).

Selga võetud püss on riputatud selga rihmaga üle vasaku õla (ratsanikel ja rattureil — üle parema õla); relva pära on lükatud tahapoole nii, et ta ei takistaks käe hoidmist seisangus „valvel" (joon. 301). Kehaosade seis nagu seisangus „valvel" relvata (lk. 349).

„VABALT!"

Relv hoitakse samuti kui seisangus „valvel". Kehahoid nagu seisangus „vabalt" relvata (lk. 350).

„KOHENDU!"

Jalale võetud püssi võidakse nihutada paigalt ja hoida kahe käega. Õlale või selga võetud püssi jalale ei võeta. Kehahoid nagu seisangus „kohendu" relvata (lk. 350).

„RIVITULT!“

Lahkuminekul relvad viiakse kaasa, kui enne seda ei olnud käsklust nende hakitamiseks või mahapanekuks.

Võidakse võtta püss õlalt või seljast ja hoida käes, nii kuidas kellelegi soodsam.

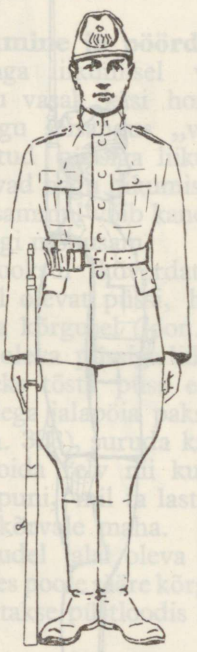

Otsevaade.

Külgvaade.

Joon. 299. Valvelseisang jalale võetud püssiga.

Relva asendi muutmine.

„RIHMALE!“

Selle käskluse järele relvad võetakse õlale, kuna need kaitseväelased, kel on ette nähtud relvade kandmine seljas, võtavad nad selga.

Võtta vaba kehaseis. Kui püss oli laadimata ja kaitsevinnastamata, seada ta kaitsevinna. Püssi võtmiseks õlale

pista vasak käsi rihma ja lae vahelt läbi ja riputada relv vasakule õlale, nagu kirjeldatud lk. 358 õlale võetud püssi kohta.

Püssi võtmiseks selga tõsta ta pea kohale triklikaitsega ettepoole ja suudmega vasakule üles (ratsanikud ja ratturid —

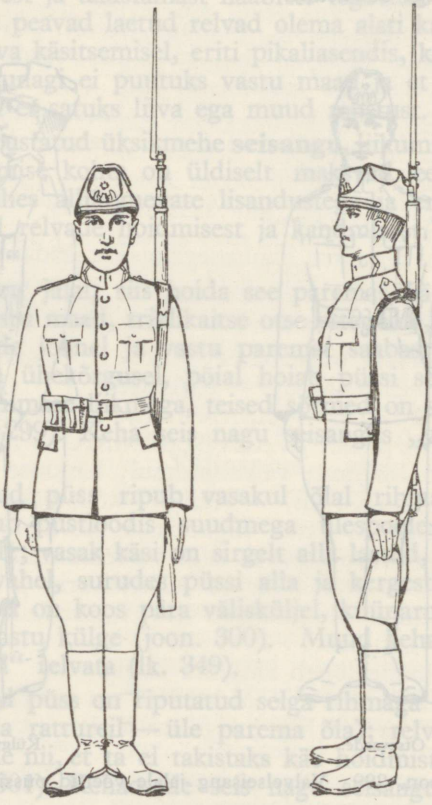

Otsevaade. Külgvaade.

Joon. 300. Valvelseisang õlale võetud püssiga.

suudmega paremale üles), pista pea ja parem käsi (ratsanikud ja ratturid — pea ja vasak käsi) rihma ja relva vahelt läbi, riputada relv selga ja lükata käega relva pära tahapoole niivõrra, et see ei takistaks kätt hoidmisel valvelseisangus või liikumisel.

Pärast rihmalevõtmist valvelseisang võetakse järgmise eelkäskluse või vastava käskluse järele.

„RIHMALT!“

Võtta vaba kehaseis. Võtta püss õlalt (seljast), anda ta paremasse kätte ja asetada jalale, nagu kirjeldatud lk. 358 jalale võetud püssi kohta.

Liikumine ja pöörded. Õlale võetud relvaga liikumisel valvelsammu ja taktsammu vasak käsi hoiab püssi liikumatult nagu seisangus „valvel“ (lk. 358); selga võetud püssiga liikumisel mõlemad käed liiguvad nagu liikumisel relvata.

Vabasammul võib kanda püssi nii, kuidas kellelegi mõnusam.

Taktjooksul kõverdatud vasak käsi toetab õlal olevat püssi, hoides kinni rihmast rinna kõrgusel (joon. 302).

Jalal oleva püssiga liikumiseks sammu ja pööreteks tõsta püss eelkäskluse järele parema käega jalapöia paksuse võrra maast lahti (joon. 303), suruda käsi relvaga vastu reit ja hoida relv nii kuni liikumise või pöörde lõpuni, mil ta lasta laekabaga pehmelt jala kõrvale maha.

Jooksudel jalal oleva relva kaba tõstetakse umbes poole sääre kõrgusele (joon. 304) ja relv hoitakse püstloodis keha ligi.

Joon. 301. Valvelseisang selga võetud püssiga.

Tervitamine. Väljaspool rivi tervitamine õlale või selga võetud püssiga sünnib nii paigal kui liikumisel samade juhiste kohaselt, mis on maksvad tervitamisel relvata (lk. 355—357). Jalal hoitud püssiga tervitatakse nii, nagu ilma relvata ja peakatteta.

Rivis paigal või liikumisel püssiga tervitatakse samuti nagu relvata, kusjuures õlal olevat püssi vasak käsi toetab liikumatult.

Asendite muutmine.

„PÕLVELE!“

Täidetakse ükskõik missugusest asendist paigal või liikumisel.

Põlvitamisel püstiasendist tõsta ette vasak jalg ja laskuda paremale põlvele, längutades keha ettepoole, kuivõrra seda on vaja varjumiseks, ja hoides parema käega paremast põlvest

Otsevaade.

Külgvaade.

Joon. 302. Õlale võetud püssi hoidmine takt-jooksuks kõverdatud käega.

ettepoole ja kõrvale püstloodis maha asetatud püssi; vasak käsi toetub vasakule põlvele (joon. 305).

„PIKALI!"

Paigal olles viskuda vabalt oma ette maha, kasutades vahepealsete toetuspunktidena vasakut põlve ja vasakut kätt;

suruda keha vastu maad; jalad hoida lahus, vaade on ette suundud. (joon. 305-a). Mahaheitmisel püss hoida paremas käes, suudmega vasakule ja üles; pikaliasendis toetada püss laesäärega vasakule pihule. Õlal või seljas olev püss võtta enne pikaliheitmist paremasse kätte.

Joon. 303. Tõstetud püssi hoidmine pöördeks paigal.

Joon. 304. Seisang taktjooksuks tõstetud püssiga.

Joon. 305. Püssi hoidmine põlvelasendis.

Liikumisel heita ülalkirjeldatud viisil maha liikumise suunas.

„PÜSTI!"

Põlvelasendist tõusta järsult püsti, toetudes vasaku käega vasakule põlvele, ja võtta seisang „vabalt". Püstitõusmisel relvale mitte toetuda.

Pikaliasendist tõusmisel võtta püss paremasse pihku, tõsta rauasuue veidi üles, toetuda vasakule käele ja samal ajal tõmmata parem jalg võimalikult keha lähedale, keha ülemist osa maast eraldamata. Andes tõuke vasaku käega ja parema jala ninaga, tõusta järsult üles, asetada vasak jalg ette ja panna parem selle juurde; samal ajal võtta püss jala juurde ja jääda seisangusse „vabalt".

Relvade käsitsemine. Püssi laadimine, kaitsevinnastamine ja tühjendamine, samuti täägi kinnitamine püssile peavad sündima väledasti ja takistuseta kõigis kehaseisudes, liikumisel, pimeduses ja pähepandud gaasitorbikuga.

Joon. 305-a. Asend „pikali".

Kõigi eelmises lõigus loeteldud tegevuste täitmisel kehaseis on vaba, üksikute võtete üheaegne sooritamine ei ole nõutav.

„PÜSSID — **LAADI!**"

Käsklus antakse esimeseks laadimiseks ja harjutamise otstarbel. Püssi laadimine teostatakse lk. 311 toodud kirjelduse kohaselt (joon. 306).

Relvad kaitsevinnastatakse käskluse järele:

„KUKK!"

See käsklus võidakse anda ka ühes laadimiskäsklusega:

„PÜSSID — **LAADI JA KUKK!**"

Iga edasiliikumise eel ja relva laadimisel käigul kaitsevinnastada laetud relv ka siis, kui selleks erikäsklust ei anta. Püss kaitsevinnastatakse lk. 316 toodud kirjelduse kohaselt.

Püsside vabastamiseks kaitsevinnakust erikäsklust ei anta. Püssid vabastatakse kaitsevinnakust iga käskluse järele, mille täitmine seda iseenesest nõuab, nagu käsklused tuleavamiseks, tühjendamiseks j.n.e.

Kaitsevinnakust püss vabastatakse kuke viimisega endisse seisu. Püssi hoida seejuures samuti nagu kaitsevinnastamisel.

Laetud püssid tühjendatakse käskluse järele:

„PADRUNID — **VÄLJA!**“

Võte täidetakse lk. 313 toodud kirjelduse kohaselt.

„PÜSSID — **NÄIT!**“

Käsklus antakse õppuste eel ja pärast laskeharjutusi püsside kontrollimiseks õnnetustest hoidumise otstarbel.

Püssi näitamisel avada padrunitask, viia püss laadimisseisu, võtta välja püssist lukk ja tõsta püss, hoides teda vasaku käega laekaelast, vasakule õlale nii, et rauasuue asuks ülespoole ja padrunisalv vastu õlga; padrunipesa näitamiseks lasta püss õlal horisontaalasendisse.

Joon. 306. Püssi hoidmine laadimisel püstiasendis.

Tääkide asetamiseks püsside otsa antakse käsklus:

„TÄÄK!“

Liikumisel ja pikaliasendis asetatakse tääk püssi otsa vabalt, kuidas kellelegi soodsam.

Püsti paigal seistes jalal oleva püssiga või põlvitades, asetatakse tääk vene püssi otsa järgmiselt.

Asetada püss parema käega keha keskkoha ette ja haarata ta pealtpoolt ülemist hoidrõngast. Vasaku käega, mille selg pööratakse keha poole, haarata vööl oleva täägi torust, tõmmata tääk tupest, tuua ta keha ette ja asetada püssi otsa, pöörates teda raua otsas paremale, kaeluse ja toru väljalõikega kirbualuse kohale. Surudes parema pöidlaga täägikaelust vasakule, vajutada tääk vasaku käega lõpuni oma kohale; seejärele pöörata parema pöidlaga täägikaelus lõpuni paremale. Haarata püss parema käega laesäärest ja viia ta oma kohale.

„TÄÄGID — **TUPPE!**“

Püsti paigal seistes jalal oleva püssiga või põlvitades, võtta tääk vene püssi otsast ja asetada tuppe järgmiselt.

Tõsta püss parema käega keha ette, haarata ta põlvedega ja võtta kinni vasaku käega ülemise hoidrõnga ja täägitoru vahelt. Pöörata parema pöidlaga ja kõverdatud esimese sõrmega täägikaelus vasakule, avausega kirbualuse kohale; vasak pöial toetada vastu täägitoru alumist serva ja suruda sellega tääki ülespoole. Parema käe surumisega või kergete löökidega täägipõlvele alt tõsta tääk ülespoole, torukrae ülemise äärega vastu kirbualust; seejärele pöörata tääk raua otsas vasakule, torukrae avausega kirbualuse kohale, ja tõsta ta parema käega raua otsast. Asetada tääk tuppe parema käega, kallutades vasakuga tupeava ettepoole. Haarata püss parema käega laesäärest ja viia oma kohale.

B. Üksikmees lahkrivis. Kui olukord ja maastik ei võimalda liikuda või teotseda koondrivis, siis tehakse seda lahkrivis.

Lahkrivis vahed ja kaugused üksikute meeste vahel harilikult on suuremad kui koondrivis. Käsklusega määratud vahed ja kaugused meeste vahel on ainult üldiseks aluseks vahede ja kauguste hoidmisel; nende täppis alalhoidmine ei ole nõutav. Samuti lahkrivis ei ole nõutav meeste asumine ühel sirgjoonel (joondumine) rinnetpidi ja sügavuti.

Liikumine lahkrivis toimub vabasammu või, vajaduse korral, vabajooksuga, kiirjooksuga, roomates või käpuli.

Relva hoitakse ja kantakse nii, nagu see on sobivam käesoleva või lähemal ajal eelseisva tegevuse jaoks: lühematel liikumistel — käes või kaenlas (joon. 307); pikematel liikumistel — rihmal, õlal, seljas või kaelas; rünnakul — kahes käes valmina kiireks palgepanemiseks või täägivõitluseks. Mehe tegevused ja liigutused on vabad ning sundimatud.

Täielik tähelepanu, erksus, hoogsus liikumisel, väledus teotsemisel ja hea, sõjamehelik kehahoid on lahkrivis nõutavad samal määral kui koondrivis. Mittehädavajalised kõnelused on keelatud.

Relvade käsitsemisel alati kinni pidada kätteharjutatud töötamisreeglitest. Erilise hoolega hoida relva põrutuste, löökide ja mustuse eest.

„EDASI — **MARSS!**"

Alata liikumist vabasammul. Kui käsklus anti asumisel pikali või põlvel, siis eelkäskluse järele valmistuda kiireks püstitõusmiseks.

Sammu pikkus ja sagedus peavad olema nii suured, kui seda lubab maastiku iseloom. Hoogus edasijõudmine on alati nõutav.

„EDASI JOOSTES — **MARSS!**“

Alata liikumist vabajooksuga. Kehahoid on vaba, jala taktipärane mahapanemine ei ole nõutav.

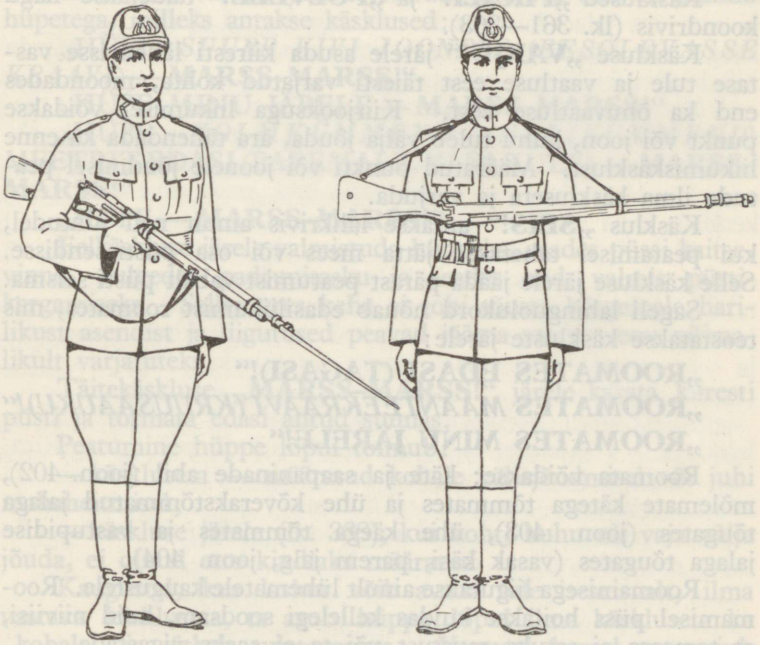

Kaenlas. Kaelas.

Joon. 307. Püssi kandmise viise lahkrivis.

„KIIRJOOKSU (*KRAAVI JOONELE*) — **MARSS–MARSS!**“

Joosta edasi nii kiiresti kui jõutakse. Kui käsklus anti pikali või põlvel asumisel, siis eelkäskluse järele valmistuda kiireks püstitõusmiseks.

„TAGASI — **MARSS!**“

Pöörduda ümber ja alata liikumist vabasammul endisele vastupidises suunas.

Liikumise suuna kättejuhatamine ja muutmine täidetakse samade juhiste ja käskluste kohaselt, mis on maksvad koondrivis teotsemisel (lk. 354—355), välja arvatud suuna muutmine kaarkäigu abil, mida lahkrivis ei kasutata.

Liikumine katkestatakse käskluste järele:

„PIKALI!“, „PÕLVELE!“, „VARJU!“ või **„SEIS!“.**

Käsklused **„PIKALI!“** ja **„PÕLVELE!“** täidetakse nagu koondrivis (lk. 361—363).

Käskluse **„VARJU!“** järele asuda kiiresti lähemasse vastase tule ja vaatluse eest täiesti varjatud kohta, moondades end ka õhuvaatluse eest. Kiirjooksuga liikumisel võidakse punkt või joon, kuhu tuleb välja jõuda, ära tähendada ka enne liikumiskäsklust. Määratud punkti või joonele jõudmisel peatuda ilma käskluseta ja varjuda.

Käsklus **„SEIS!“** antakse lahkrivis ainult neil juhtudel, kui peatamisel tahetakse jätta mees või osa püstiasendisse. Selle käskluse järele jääda pärast peatumist vabalt püsti seisma.

Sageli lahinguolukord nõuab edasiliikumist roomates, mis teostatakse käskluste järele:

„ROOMATES EDASI (TAGASI)!“

„ROOMATES ***MAANTEEKRAAVI (KRUUSAAUKU)!“***

„ROOMATES MINU JÄRELE!“

Roomata võidakse: käte ja saapaninade abil (joon. 402), mõlemate kätega tõmmates ja ühe kõverakstõmmatud jalaga tõugates (joon. 403), ühe käega tõmmates ja vastupidise jalaga tõugates (vasak käsi, parem jalg, joon. 404).

Roomamisega liigutakse ainult lühematele kaugustele. Roomamisel püss hoitakse kuidas kellelegi soodsam, kuid niiviisi, et temasse ei satuks mustust või ta ei saaks vigastada.

„KOHALE!“

See käsklus antakse laskekohale asumiseks. Kohale käsutamine võib sündida nii paigalt kui liikumiselt. Tarbekorral võidakse määrata laskekoht ligikaudu eelkäskluses.

Laskekoha valikul pidada silmas kõige esmalt tule mõjuvuse saavutamise eeltingimusi, selle järele varjumise vajadust.

Laskekohale asumine peab toimuma võimalikult varjatult vastase vaatluse eest, tarbekorral roomates. Tarvilikud ettevalmistused tuleavamiseks (relvade laadimine, sihiku seadmine, võimaluse korral märkide kirjeldamine, kättejuhatamine j.n.e.) võimalikult teha varjul olles.

Tuletegevuses tekkivatel pikematel vaheaegadel laskekohal olev mees või osa asub tarbekorral uuesti tule ja vaatluse eest täiesti varjatud kohta käskluse järele: **„VARJU!“**. Seda käsklust võidakse anda ka olenematult tuletegevusest, paigal asuva või liikuva üksikmehe või osa varjumiseks vastase maa- või õhustvaatluse eest.

Liikumine vastase jalaväe relvade mõjuva tule all sünnib hüpetega, milleks antakse käsklused:

„HÜPE *SUURE KIVI JOONELE (EESOLEVASSE KRAAVI)* — **MARSS–MARSS!**“

„HÜPE MINU JÄRELE — **MARSS–MARSS!**“

„HÜPE *KOLMKÜMMEND (NELIKÜMMEND)* MEETRIT EDASI (PAREMALE, VASAKULE) — **MARSS–MARSS!**“

„HÜPE — **MARSS–MARSS!**“

Eelkäskluse järele valmistuda hüppeks, seades püssi kaitsevinna, sulgedes padrunitasku ja seades end valmis püstikargamiseks. Sellejuures keha ei tohi tõusta kõrgemale harilikust asendist ja liigutused peavad jääma vastase eest võimalikult varjatuteks.

Täitekäskluse **„MARSS–MARSS!“** järele karata kiiresti püsti ja tormata edasi antud suunas.

Peatumine hüppe lõpul toimub:

— käskluseta — määratud kohale väljajõudmisel või juhi mahaheitmisel;

— käskluse järele (lk. 368), kui koht, kuhu oli vaja välja jõuda, ei olnud ette kindlaks määratud.

Kaugustel, kus laskur võib avada tule iseseisvalt, ilma vastava käskluseta, ta asub hüppe lõpul ilma käskluseta ka „kohale“ ja jätkab tuletegevust. Vastasel korral ta varjub pärast hüppe sooritamist täielikult.

Hüppe pikkus oleneb maastikust, vastase tule mõjust ja osa tahtejõust, harilikult ta on 20—60 m. Pikemaid hüppeid võidakse sooritada järk-järgult, tehes vahepeal lühiajalisi peatusi, mis aga ei tohi takistada kiiret edasijõudmist.

Äärmiselt kiire püstikargamine ja edasitormamine ning äkiline pikaliheitmine hüppe lõpetamisel raskendavad vastasele tabamist ning on hüppe eduka sooritamise tähtsamateks eeltingimusteks.

Peatustel vastase vaatluse ja jalaväe relvade tule all, kus puuduvad küllalt soodsad looduslikud varjed, kaevutakse käsk-

lust ootamata, omal algatusel. Muudel juhtudel kaevumist alatakse käskluse järele:

„KAEVU!"

Vastase tule või vaatluse all kaevumine sünnib lamades asendis (joon. 341). Asetada püss käe ulatusel maha, luku käepidemega vastu maad. Pöörduda küljele, võtta välja labidas ja alata kaevumist, lamades vasakul või paremal küljel ja asetades jalad laiali enda toetamiseks. Labidat hoida ühe käega lehe lähedusest, teisega varre otsast. Labidaga töötada nii, kuidas kellelegi soodsam.

Kõige esmalt valmistada labidaga enda ette muldvall relva toetamiseks ja enda varjamiseks. Valli asemel võib kasutada esialgseks katteks ka täidetud mullakotti või seljapauna. Valli varjus kaevata enda kõrvale umbes 40—50 sm laiune lohk, mida süvendada ja pikendada keha mõõdete kohaselt, roomates tahapoole.

Alul ei pea mõtlema mingisugustele mõõdetele, tähtis on eeskätt kiirus lasketoe ja küllalise paksusega eesvalli moodustamisel ja kaevumisel. Hiljem, kui on saavutatud esialgne varjumine, arendada kaevatud lohk laskepesaks laskmiseks lamades ja see esimesel võimalusel pesaks laskmiseks põlvelt ja püsti (vt. lk. 408—410).

Kaevumisel võitlejad peavad abistama üksteist tule ja labidaga. Töö kestel ei tohi kunagi katkeda tuli ega vaatlus.

Väljaspool tuld ja vaatlust kaevumine toimub töötamiseks kõige soodsamas asendis. Töötamisel peetakse silmas töö algusest peale antud ehitiste mõõteid (vt. 17. ptk.). Moondamine enne töö algust on sunduslik.

4. Laskurijagu.

A. Koosseis. Laskurijagu (l-jagu) normaalselt koosneb jaoülemast, jaoülema abist ja 8 reamehest.

Olukorra kohaselt l-jaos võib olla ka vähem mehi, sealjuures aga ta peab suutma täita oma ülesandeid.

L-jaos mehed nummerdatakse alates paremalt tiivalt järgmiselt: nr. 1—8 on laskurid, nr. 9 — jaoülema abi. Kui jaos on olemas püstolkuulipilduja (pk), siis sellega on varustatud jaoülem, kes ühtlasi kannab poolt pk laskemoonast; teist poolt pk laskemoonast kannab nr. 1. Kui jaos on vastavalt väljaõpetatud ja varustatud eriküttе, siis need on nr. 2

ja 3. Nr. 1 on normaalselt jao alussõduriks, kelle järele kogu jagu teostab oma joondumist, liikumist ja tegevust.

Kui jagu liigub viimase numbriga eesotsas, siis on alussõduriks viimane number. Erijuhtudel jaoülem võib määrata alussõduriks jao keskmise mehe või mõne muu numbri käsklusega:

„ALUSSÕDUR *ÕPILANE TAMM!*"

B. L-jagu koondrivis.

Rivistused. L-jao rivistused koondrivis on joon ühes viirus ja kolonn ühekaupa. Erijuhtudel jagu rivineb joonele kahte viirgu ja kolonni kahekaupa.

Joonel ühes viirus (joon. 308*) sõdurid asuvad numbrite järjekorras üksteise kõrval, moodustades ühe sirgjoone. Vahed sõdurite vahel on 1 m 10 sm, lugedes mehe jalakannast kõrvalseisva mehe sama jala kannani. Jaoülem asub jao paremal tiival, tema abi — jao vasakul tiival samadel vahedel.

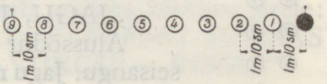

Joon. 308. L-jao üheviiruline joon.

Jao kolonn ühekaupa (joon. 309) on paremale pööratud jao joon ühes viirus. Sõdurid asuvad üksteise taga, moodustades ühe sirgjoone. Kaugused sõdurite vahel on 1 m 10 sm, lugedes jalakannast jalakannani. Jaoülem asub jao alges, tema abi — jao lõpus samadel kaugustel.

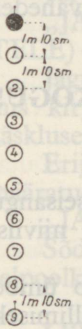

Joon. 309. L-jao kolonn ühekaupa.

Jao joonel kahes viirus (joon. 310) teine pooljagu asub esimese pooljao taga. Vahed ja kaugused sõdurite vahel on 1 m 10 sm. Jaoülem asub esimese pooljao paremal tiival, jaoülema abi — teise pooljao vasakul tiival samadel vahedel.

Jao kolonn kahekaupa (joon. 311) on paremale pööratud jao joon kahes viirus. Teine pooljagu asub esimese pooljao kõrval paremal. Kaugused ja vahed sõdurite vahel on 1 m 10 sm. Jaoülem asub esimese pooljao alges, tema abi — teise pooljao lõpus samadel kaugustel.

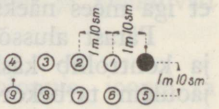

Joon. 310. L-jao kaheviiruline joon.

* Käesolevas peatükis kasutatud tingmärkide seletus vt. lisa 1.

Erijuhtudel, peamiselt siseteenistuse täitmisel ja paraadidel, on lubatud rivistada jagu joonele ja kolonni **lühendatud vahedele ja kaugustele.** Sel juhul mehed asuvad üksteisest niisugustel vahedel, et kõrvuti seisvate meeste küünarnukid puutuvad kergesti üksteist; kaugused üksteise taga seisvate meeste vahel on ligikaudu 55 sm, lugedes jalakannast jalakannani. Liikumise algusega võetakse normaalkaugused ja -vahed.

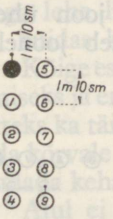

Joon. 311. L-jao kolonn kahekaupa.

Jao õpetamisel jaoülem asub seal, kust tal on soodsam õpetada oma jagu.

Jao **kogumist** joonele tehakse ainult paigal. Kogumist kolonni täidetakse paigal ja liikumisel. Harilikult jagu koguneb jaoülema järgi; kogumine teostatakse kiirjooksul.

„JAGU, JOONELE — **KOGU!**"

Alussõdur asub jaoülema kõrvale ja võtab valvelseisangu. Jagu rivistub tema järgi sirgjoonele, joondudes niiviisi, et iga mees, pöörates pea paremale ja tõstes veidi lõuga, näeks endast lugedes neljanda mehe rinda.

Pärast alussõduri kohaleasumist jaoülem astub pool sammu ette, pöördudes ühtlasi vasakule, ja kontrollib käskluse täitmist. Joondumise kontrollimiseks jaoülem tarbekorral võib liikuda oma kohalt. Joondumise lõpetamiseks jaoülem käskleb: **„VALVEL!"** ja asub oma kohale rivis või läheb sinna, kust tal on soodsam õpetada oma jagu.

Kogumiseks joonele kahte viirgu või lühendatud vahedele antakse käsklused:

„JOONELE KAHTE VIIRGU — **KOGU!**" või

„JOONELE LÜHENDATUD VAHEDELE — **KOGU!**"

Jao kogumiseks kolonni antakse käsklus:

„JAGU, KOLONNI — **KOGU!**"

Alussõdur asub jaoülema taha ja võtab valvelseisangu. Jagu rivistub tema järgi ühele sirgjoonele, joondudes niiviisi, et iga mees näeks ainult eelseisva mehe kukalt.

Pärast alussõduri kohaleasumist jaoülem pöördub ümber ja kontrollib käskluse täitmist. Joondumise kontrollimiseks jaoülem tarbekorral võib liikuda oma kohalt. Joondumise lõpetamiseks jaoülem käskleb: **„VALVEL!"** ja pöördub ümber või läheb sinna, kust tal on soodsam õpetada oma jagu.

Kui pärast käsklust **„KOGU!"** jaoülem liigub edasi sammu või joostes, siis jagu järgneb temale samal viisil.

Kogumiseks kolonni kahekaupa antakse käsklus:

„KOLONNI KAHEKAUPA — **KOGU!**"

Teine pooljagu asub esimese pooljao kõrvale paremale. Joondumine pooljagudes sünnib samuti nagu jao kogumisel kolonni ühekaupa.

Jao kogumine kolonni lühendatud kaugustele sünnib käskluse järgi:

„KOLONNI LÜHENDATUD KAUGUSTELE — **KOGU!**"

Kogumisel sõdurid asuvad 55 sm kaugusele üksteisest ja joonduvad samuti nagu jao kogumisel kolonni harilikkudele kaugustele.

Kui olukorra kohaselt on tarvilik koguda jagu kohale, kus jaoülem ise ei asu, siis see sünnib, näiteks, käskluse järele:

„JAGU, *MAANTEEKRAAVI TUULEVESKI* SUUNAS JOONELE (JOONELE KAHTE VIIRGU) — **KOGU!**"

või

„JAGU, *ÜKSIKU MÄNNI JUURDE VALGE MAJA* SUUNAS KOLONNI (KOLONNI KAHEKAUPA) — **KOGU!**"

Jagu asub määratud kohale ja rivistusse alussõduri järgi.

Paigalseisva jao joondumise viimistlemiseks vajaduse korral antakse käsklus:

„JAGU — **JOONDU!**"

või

„JAGU, LÜHENDATUD VAHEDELE (JA KAUGUSTELE) — **JOONDU!**"

Jagu joondub samuti nagu joonele või kolonni kogumisel, mis kirjeldatud eelpool (lk. 372). Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!"**.

Erijuhtudel jagu joondakse vasakul tiival või jao keskel määratud alussõduri järgi käsklusega:

„JAGU, VASAKULE (KESKELE) — **JOONDU!**"

Sõdurid pööravad pead vasakule (keskele) ja joonduvad eelpoolkirjeldatud viisil.

Liikumine. Jagu liigub harilikult kolonnis, joonel ta liigub ainult väiksemateks ümberpaigutusteks.

Jao liikumised, peatumine, sammu muutmine ja pöörded täidetakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe kohta. Eelkäskluses asendatakse üksikmehe nimetus

sõnaga „jagu“ (näiteks „JAGU — **SEIS!**“). Liikumissuuna, sammu õige pikkuse ja sageduse eest on vastutav jaoülem. Kui jaoülem jao ees ei liigu, siis vastutab sammu pikkuse ja sageduse eest alussõdur (esimene või viimane number).

Eelkäskluse järgi jaoülem (alussõdur) leiab määratud suuna või valib selle iseseisvalt. Täitekäskluse järgi jagu hakkab liikuma korraga, joondudes seljataha ja külgsuunas (joonel ja kolonnis kahekaupa), hoides õiged kaugused ja vahed. Ebaõiged kaugused ja vahed parandatakse liikumisel vähehaaval, et mitte rikkuda korda rivis.

Peatumisel kiirjooksult jagu asub kiiresti endisse rivistusse ilma erikäskluseta.

Jao joone või kolonni väikesi ümberpaigutusi võidakse teostada joondumisega alussõduri järele. Selleks alussõdur paigutatakse vastavalt ümber ja antakse käsklus:

„JAGU (VASAKULE, KESKELE) — **JOONDU!**“

Täitekäskluse järele jagu asub kiiresti uuele kohale ja joondub alussõduri järgi. Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!“**

Suuna ja asendite muutmine. Joonele rivistatud jao suunda võib muuta ainult paigal. Kolonni rivistatud jao suunda võib muuta paigal ja liikumisel.

Joonele või kolonni rivistatud jao suuna muutmine paigal täidetakse joondumisega alussõduri järgi, kes selleks pöördub nõutavasse suunda. Paigalseisva jao suuna muutmiseks antakse käsklus:

„SUUND *TUULEVESKI* (SUUND SINNA — näidata käega), PAREMALE (KESKELE, VASAKULE, KOLONNI) — **JOONDU!**“

Eelkäskluse viimase sõna järele alussõdur pöördub nõutavasse suunda, täitekäskluse järele jagu joondub alussõduri järgi. Joondumine lõpetatakse käsklusega **„VALVEL!“**.

Kolonni rivistatud jao suuna muutmine liikumisel täidetakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe kohta (lk. 355). Suuna muutmisel jagu liigub jaoülema või, kui jaoülem liigub väljaspool rivi, alussõduri jälgedes.

Joonele või kolonni rivistatud jao asendite muutmine paigal ja liikumisel täidetakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe kohta (lk. 361—364). Kolonnis mehed heidavad pikali poolviltu paremale.

Rivistuste muutmine. Joonel ühes või kahes viirus asuva jao ümberrivistamine paigal kolonni ühe- või kahekaupa (või ümberpöördult), kui pole vaja arvestada suunda, teostatakse joone pööramisega paremale (kolonni pööramisega vasakule).

Kui on vaja arvestada suunda, siis pärast moodustamist joonest kolonn viiakse nõutavasse suunda.

Üleminek kolonnist joonele endises suunas täidetakse:

— kolonni alge viimisega sinna, kuhu peab asuma joone parem tiib, mille järele kolonn pööratakse vasakule (joon. 312);

— rivistumisega joonele vasakule (ümberpööratud kolonnist — paremale) käskluse järele:

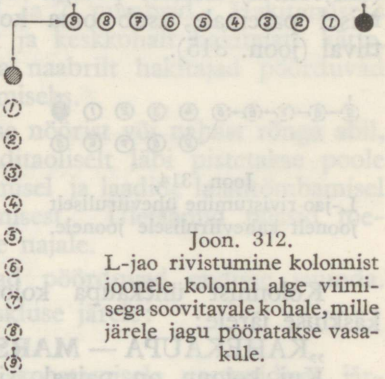

Joon. 312.
L-jao rivistumine kolonnist joonele kolonni alge viimisega soovitavale kohale, mille järele jagu pööratakse vasakule.

„JAGU, JOONELE (JOONELE PAREMALE) — **MARSS (MARSS–MARSS)!**"

Rivistumisel paigal jaoülem (alussõdur) jääb oma kohale, muud sõdurid lähevad (hüppavad kiirjooksul) otseteed oma uutele kohtadele ja asuvad temast vasakule (paremale), asudes joonele (joon. 313).

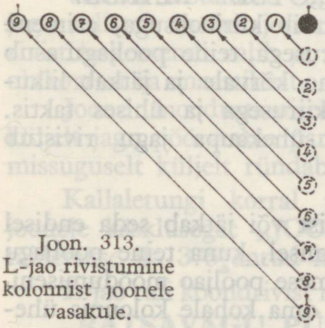

Joon. 313.
L-jao rivistumine kolonnist joonele vasakule.

Liikumisel rivistumist kolonnist joonele tehakse ainult kiirjooksuga. Jaoülem (alussõdur) jätkab liikumist endise kiirusega; muud sõdurid, jõudes joonele, jätkavad liikumist temaga ühises taktis ja ühesuguse kiirusega.

Joonelt ühes viirus joonele kahte viirgu jagu rivistub ainult paigal käskluse järele:

„KAHTE VIIRGU — **MARSS (MARSS–MARSS)!**"

Teine pooljagu pöördub paremale, liigub taktsammul (kiirjooksul) oma kohale esimese pooljao taha, peatub ja pöördub vasakule (joon. 314).

Joonelt kahes viirus joonele ühte viirgu jagu rivistub ainult paigal käskluse järele:

„ÜHTE VIIRGU — **MARSS (MARSS–MARSS)!**“

Teine pooljagu pöördub vasakule, liigub taktsammul (kiirjooksul) esimese pooljao tagant välja ja, pöördudes liikumisel paremale, asub oma kohale esimese pooljao vasakul tiival (joon. 315).

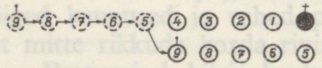

Joon. 314.
L-jao rivistumine üheviiruliselt joonelt kaheviirulisele joonele.

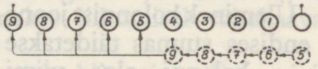

Joon. 315.
L-jao rivistumine kaheviiruliselt joonelt üheviirulisele joonele.

Kolonnist ühekaupa kolonni kahekaupa jagu rivistub käskluse järele:

„KAHEKAUPA — **MARSS (MARSS–MARSS)!**“

Kui kolonn on paigal, siis teine pooljagu liigub taktsammul (kiirjooksul) paremale esimese pooljao kõrvale ja peatub.

Liikumisel, kui rivistumine sünnib sammul, esimene pooljagu pärast täitekäsklust **„MARSS!“** märgib sammu takti paigal, teine pooljagu liigub endisel sammul paremale esimese pooljao kõrvale; teise pooljao jõudes oma kohale, jagu jätkab liikumist jaoülema käskluse järele: „OTSE — **MARSS!**“

Liikumisel, kui rivistumine sünnib kiirjooksuga, esimene pooljagu jätkab liikumist endise kiirusega, teine pooljagu asub kiirjooksul paremale esimese pooljao kõrvale ja jätkab liikumist esimese pooljaoga ühesuguse kiirusega ja ühises taktis.

Kolonnist kahekaupa kolonni ühekaupa jagu rivistub käskluse järele:

„ÜHEKAUPA — **MARSS!**“

Esimene pooljagu algab liikumist või jätkab seda endisel viisil, kui rivistumine teostub liikumisel, kuna teine pooljagu märgib sammu takti paigal kuni esimese pooljao möödumiseni, pärast seda jätkab liikumist, asudes oma kohale kolonnis ühekaupa.

Relvade käsitsemine. Pikematel peatustel ja puhkustel jagu paneb püssid hakki, ehitades ühe või kaks hakki vastavalt sõdurite arvule; ühes hakis ei tohi olla üle viie püssi.

Püsside hakitamiseks jagu rivistatakse joonele ühte viirgu ja antakse käsklus:

„PÜSSID — **HAKKI!**"

Normaalse koosseisuga jaos ehitavad hakid esimeses pooljaos 2. ja 3., teises pooljaos 6. ja 7. numbrid. Hakitamiseks püssid ulatatakse jao tiibadelt ja keskkohalt hakitajate kätte. Pärast püssi vastuvõtmist oma naabrilt hakitajad pöörduvad nägudega vastamisi haki ehitamiseks.

Vene vintpüssid hakitatakse nöörist või nahast rõnga abil, millest nelja püssi täägid vinditaoliselt läbi pistetakse poole pikkuseni; tääkide kokkuasetamisel ja laadide laialitõmbamisel hoiduda kirpude kokkupuutumisest. Ülejäänud püssid toetatakse lahtiselt valmis hakkide najale.

Pärast hakitamist hakitajad pöörduvad endisse suunda.

Püssid võetakse hakist käskluse järele:

„PÜSSID!"

Hakitajad lahutavad haki koostamisele vastupidises järjestuses ja annavad püssid edasi teistele sõduritele.

Kui pärast püsside hakitamist antakse käsklus **„RIVITULT!"**, siis mehed lahkuvad rivist kas hakkide ette või taha vastavalt jaoülema korraldusele. Enne jao lahkuminekut jaoülem määrab ühe mehe valvuriks relvade juurde.

Vastase ootamatu ratsarünnaku korral koondrivis olev jagu tulistab vastast joonelt ühes viirus. Tulistamisel koondrivist laskeasendi valib ja määrab käsklusega jaoülem olenevalt olukorrast ja maastikust.

Joone moodustamiseks kallaletungi korral jaokolonnile küljelt jagu pööratakse paremale või vasakule, vastavalt sellele, missuguselt küljelt ründab ratsavägi.

Kallaletungi korral jaokolonnile eest jagu rivistatakse joonele käsklusega: „JOONELE — **MARSS-MARSS!**", mis täidetakse lk. 375 antud kirjelduse kohaselt.

L-jao tuli koondrivist ratsaväe pihta avatakse käskluse järele:

„RATSAVÄGI! PÜSTI (PÕLVELT)! TULD!"

Käskluse **„PÜSTI (PÕLVELT)!"** järele kõik jao sõdurid võtavad käskluses määratud asendi ja vabastavad püssid kaitsevinnakust.

Käskluse **„TULD!"** järele avatakse vaba üksiktuli. Tule lõpetamiseks antakse käsklus **„LÕPP!"**.

Madalalt (alla 300 m) ründava lennuki tulistamiseks koondrivis liikuvale või paigal asuvale üksikule jaole antakse käsklus: **„LENNUK! TULD!"**

Jagu hüppab teeäärele (maanteekraavi), peatub ja rivitult avab vaba üksiktule lennuki pihta.

Lennukite tulistamiseks määratud jagu kannab püsse laetult ja kaitsevinnastatult, gaasitorbikuid — ooteasendis.

D. L-jagu lahkrivis.

Rivistused. L-jao põhirivistused lahkrivis on järestik ja ahelik.

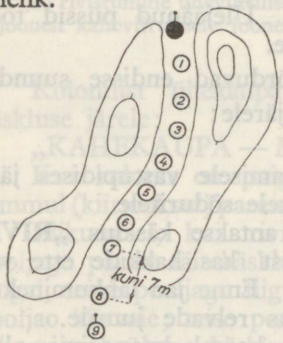

Joon. 316.
L-jagu järestikus.

Peale nende jagu kas tervikus või osakaupa võib kasutada veel igasuguseid muid rivistusi või nende kombinatsioone, kui maastik, varjumine või vastase tule mõju seda nõuavad. Üheks niisuguseks rivistuseks on trobikond.

Järestikus (joon. 316) sõdurid asuvad sügavuti numbrite järjekorras; kaugused nende vahel võivad tõusta kuni 7 m ja määratakse käsklusega. Järestikus sõdurid täpsalt ei joondu.

Ahelikus (joon. 317) sõdurid on hajutatud laiuti. Vahed sõdurite vahel määratakse käsklusega; harilikult vahed on 4—7 m. Käskluses antud vahed määravad kogusummas vaid aheliku üldpikkuse, sõdurite asetus ahelikus oleneb ainult maastikust ja

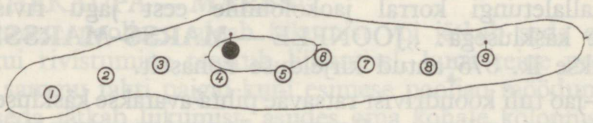

Joon. 317. L-jagu ahelikus.

vastase tule mõjust. Nii võivad sõdurid paari- ja kolmekaupa varjete taga koos olla (joon. 318). Ahelikus sõdurid ei joondu.

Trobikonnas (joon. 319) sõdurid on asetatud korrapäratult laiuti ja sügavuti. Kaugused ja vahed sõdurite vahel on hari-

likult 4—7 m; neid käskluses ei määrata, vaid sõdurid paiknevad neile iseseisvalt.

Rivistuste moodustamine ja muutmine. Lahkrivis kõigi rivistuste moodustamine ja muutmine võib sündida nii käskude kui käskluste järele. Enne üleminekut lahkrivisse

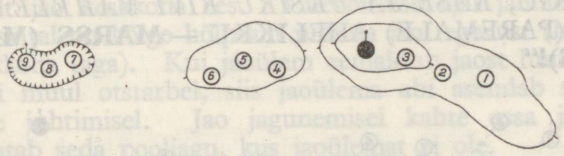

Joon. 318. L-jagu ahelikus.

jaoülem tarbekorral seletab meeskonnale eelseisva tegevuse eesmärgi ja annab teada oma tegevuse kava.

Järestiku moodustamiseks ükskõik millisest rivistusest antakse, näiteks, käsklus:

„JAGU JÄRESTIKKU, SUUND *ÜKSIK PUU*, KAUGUSED *NELI* MEETRIT—**MARSS (MARSS-MARSS)!**“

Täitekäskluse järele alussõdur algab või jätkab liikumist määratud suunas, teised sõdurid asuvad vabalt järestikku tema järele.

Ahelikku jagu võidakse paisata ükskõik millisest rivistusest nii paigalt kui liikumiselt. Seejuures ahelikku võidakse moodustada ühes liikumise algamisega, liikumise jätkamisega või ühes jao paigalejätmisega.

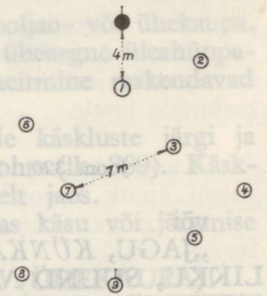

Joon. 319. L-jagu trobikonnas.

Ühes liikumise algamisega või selle jätkamisega jao paiskamiseks ahelikku antakse, näiteks, käsklus:

„JAGU, VASAKULE (PAREMALE) AHELIKKU, SUUND *VABRIKUKORSTEN*, VAHED *VIIS* MEETRIT—**MARSS (MARSS-MARSS)!**“

Jaoülem ja alussõdur algavad või jätkavad endiselt liikumist, teised sõdurid paiskuvad kiirendatud sammul (kiirjooksul) ahelikku (joon. 320) alussõdurist vasakule (paremale); jõudes oma kohtadele ahelikus, kõik jätkavad liikumist alussõduriga ühesuguse kiirusega.

Ahelik võidakse moodustada ka järestiku väljaviimisega sinna, kus peab asuma ahelik, ja järgneva pöördega vasakule või paremale.

Aheliku moodustamiseks ühes paigalejätmisega määratakse koht, kuhu ahelik peab asuma.

Näiteid käsklustest:

„JAGU, *KASE JA ÜKSIKU KIVI VAHELE* VASAKULE (PAREMALE) AHELIKKU — **MARSS (MARSS-MARSS)!**“

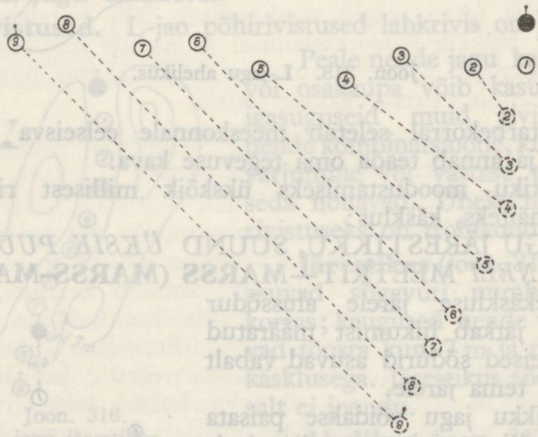

Joon. 320. L-jao paiskumine vasakule ahelikku järestikust.

või

„JAGU, *KÜNKALE* VASAKULE (PAREMALE) AHELIKKU, SUUND *NAGU MA SEISAN*, VAHED *KUUS* MEETRIT — **MARSS (MARSS-MARSS)!**“

Jaoülem ja alussõdur liiguvad (jooksevad) määratud ahelikujoone paremale (vasakule) tiivale, teised sõdurid paiskuvad kiirendatud sammul (kiirjooksul) ahelikku alussõdurist vasakule (paremale); pärast paiskumist jagu peatub ja kohaneb maastikule.

Erilist kiirust nõudvatel juhtudel ahelikku paiskumine toimub käskluse järele

„PAREMALE (VASAKULE) AHELIKKU — **MARSS-MARSS!**“

Jagu paiskub ahelikku 4—7 m vahedele suunaga sinnapoole, kust ähvardab oht. Pärast paiskumist jagu kas peatub või jätkab liikumist jaoülema eeskujul.

Trobikond moodustub kas iseenesest lahinguolude sunnil või käsu järele.

Jao liikumisel jaoülem suunab jagu isiklikult, liikudes harilikult jao keskkoha ees. Tulevõitluse ajal jaoülem asub seal, kust tal on kõige hõlpsam juhtida jao tegevust (harilikult jao keskkoha taga). Kui jaoülem eemaldub jaost luure, vaatluse või muul otstarbel, siis jaoülema abi asendab teda jao tegevuse juhtimisel. Jao jagunemisel kahte ossa jaoülema abi juhatab seda pooljagu, kus jaoülemat ei ole.

Liikumised ja peatumine. Lahkrivis oleva jao liikumised ja peatumine täidetakse samade käskluste järgi, mis antakse üksikmehele (lk. 366—369). Lühikesi nihkumisi paremale või vasakule jagu teostab käskluse järele „PAREM (VASAK) — **POOL!**". Pööre täidetakse vabalt.

Liikumise kiirust ja suunda jagu hoiab alussõduri järgi, kes omakorda teotseb jaoülema käskude, leppemärkide või eeskuju kohaselt.

Hüppeid tehakse kas terve jaoga, pooljao- või ühekaupa. Hüpetel jaoga või pooljao kaupa kiire ja üheaegne üleshüppamine, hoogus edasitormamine ja mahaheitmine raskendavad vastasele märgi tabamist.

Hüpe kogu jaoga täidetakse samade käskluste järgi ja samal viisil, nagu kirjeldatud üksikmehe kohta (lk. 369). Käsklus „HÜPE!" korratakse kõigilt meestelt jaos.

Hüpe jao osade kaupa täidetakse kas käsu või järgmise käskluse järele:

„JAGU, HÜPE POOLJAOKAUPA (ÜHEKAUPA)!

TEEKRAAVI (MINU JÄRELE või *NELIKÜMMEND* MEETRIT EDASI)!

TEINE (ESIMENE) POOLJAGU (*ÕPILANE KOOL*) — **MARSS-MARSS!**"

Käskluse „HÜPE POOLJAOKAUPA (ÜHEKAUPA)!" kordavad kõik mehed jaos.

Eelkäskluses nimetatud pooljagu (mees) seab enda hüppevalmis ja täitekäskluse järgi teeb hüppe. Järgmine pooljagu (iga järgmine mees) hüppab edasi jaoülema (jaoülema abi) täiendava käskluse järele:

„ESIMENE (TEINE) POOLJAGU *(ÕPILANE VÄLI)!*"

Hüpetel ühekaupa meeste väljakäsutamine peab toimuma korrapäratult.

Rünnakule jagu viiakse pärast tääkide asetamist püsside otsa jaoülema märguande, käsu või käskluse järele:

„TORMI — **MARSS–MARSS!**"

Sõdurid kargavad püsti ja tormavad peatamatult vastasele kallale, koondudes jooksul jaoülema ümber. Harilikult rünnak toimub tugeva **„HURRAA!"** hüüde saatel, kuid öösi ja juhtudel, kui on vaja teotseda vaikselt, minnakse rünnakule hurraahüüdeta.

Kaugus, millelt rünnakule minnakse, oleneb maastikust ja vastase tulest. Ründav üksus peab püüdma jõuda rünnaku alguseks vastasele võimalikult lähemale, et ületada järelejäänud vahemaa katkestamata kiirjooksuga. Normaalselt selleks kauguseks on mõnikümmend meetrit.

Juhtudel, kui rünnakut tuleb alata suurematelt kaugustelt (kuni 200 m), jaoülem viib jao rünnakule käsklusega:

„TORMI — **MARSS!**"

Jagu algab liikumist kiirsammul, koondudes käigul jaoülema ümber, tarbekorral seades viskevalmis käsigranaadid ja tulistades käigult.

Jõudnud vastasest mõnekümne meetri kaugusele, jagu algab tormijooksu jaoülema käskluse **„MARSS–MARSS!"** või hurraahüüde järele.

Kauguste ja vahede muutmine. Järestikku võidakse paigal ainult koondada, liikumisel koondada ja harvendada.

Kauguste suurendamiseks või vähendamiseks järestikus antakse käsklus:

„KAUGUSED *VIIS* MEETRIT — **MARSS!**"

Paigal asumisel täitekäskluse järgi alussõdur jääb paigale, teised sõdurid võtavad käsklusega määratud kaugused, liikudes edasi kiirel sammul.

Liikumisel täitekäskluse järgi alussõdur jätkab liikumist endise kiirusega, teised sõdurid võtavad käsklusega määratud kaugused, vähendades või kiirendades sammu.

Vahesid ahelikus muudetakse ainult liikumisel. Vahede muutmiseks antakse käsklus:

„VAHED *KUUS* MEETRIT — **MARSS (MARSS–MARSS)!**"

Alussõdur jätkab liikumist endise kiirusega, teised sõdurid liiguvad kiirendatud sammul (kiirjooksul) viltu vasakule või paremale, võttes käsklusega määratud vahed.

Suuna muutmine. Järestiku suunda võidakse muuta ainult liikumisel. Suuna muutmised teostatakse üksikmehele antavate käskluste järele (lk. 355), välja arvatud suuna muutmine kaarkäigu abil, mida lahkrivis ei tehta. Järestiku suuna muutmisel kõik sõdurid liiguvad jaoülema (alussõduri) jälgedes.

Aheliku suuna muutmist võidakse teha nii paigal kui liikumisel. Aheliku suunda muudetakse käskluste järele:

„SUUND *ÜKSIK TALU* — **MARSS (MARSS-MARSS)!**"

või

„SUUND MINU JÄRELE — **MARSS (MARSS-MARSS)!**"

Suuna muutmisel paremale poole on alussõduriks parema tiiva mees, vasakule poole — vasaku tiiva mees.

Paigal aheliku suuna muutmisel alussõdur pöördub käsklusega määratud suunda, teised sõdurid liiguvad kiirendatud sammul (kiirjooksul) viltu vasakule või paremale ja, välja jõudnud uuele kohale, peatuvad, pöörduvad uude suunda ja kohanevad maastikule.

„Kohale" asunud või varjunud ahelikus sõdurid liiguvad uutele kohtadele hüppega (hüpetega).

Liikumisel aheliku suuna muutmiseks alussõdur jätkab liikumist uues suunas, teised sõdurid liiguvad kiirendatud sammul (kiirjooksul) viltu vasakule või paremale ja, välja jõudnud uuele kohale, jätkavad liikumist uues suunas endise kiirusega, kokkukõlastades oma liikumist alussõduriga.

Relvade kasutamine. Relvade laadimine, kaitsevinnastamine ja tühjendamine hargnenud jaos sünnivad samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe kohta.

Tääkide otsapanemine (inglise vintpüssidele) tulevõitluse ajal teostatakse jaos kahes vahetuses: ühed kinnitavad tääke, teised arendavad samal ajal mõjuvat kiirtuld.

Harilikult jagu on selleks üksuseks, mille piires tule vahetu juhtimine on veel teostatav. Jaoülem on jao relvade tule orga-

niseerija, suunja ja ohjeldaja vastavalt jaole antud ülesannetele ja olukorrale.

Tulistamisel püssidest lahkrivis põhituleliigiks on vaba üksiktuli, mis kaugustele üle 400 m avatakse ainult juhi käsu järele; kaugustel alla 400 m laskur avab tule ja valib märke iseseisvalt, kui see ei ole keelatud erikäsuga. Juhtudel, kui on vaja suurendada tulekiirust, võidakse anda kiirtuld.

Ühtlaselt juhitud püssitule avamiseks on vaja:

— anda käsk laskekohale asumiseks ja valmisolekuks tulistamiseks;

— teatada kaugus, millele tuli avatakse, või sihikuaste, millega tuleb lasta;

— juhatada kätte tule alla võetav märk ja teatada lühidalt tule otstarve;

— määrata tulistamise viis (jagatult, koondatult, koondamistega pooljagude kaupa, kiirtuld j.n.e.), tarbekorral ka sihtpunkt ja padrunite arv;

— anda käsk, signaal või leppemärk tule avamiseks.

Tuleavamise valmisolekuks ja laskekohale asumiseks antakse käsklus: **„KOHALE!"**.

Sihikuaste, millega tuleb lasta, või laskekaugus määratakse käsklusega: *„NELI!"*, *„VIIS JA POOL!"*, *„KUUSSADA!"* j.n.e. Seada vastav sihikuaste ja vaadata vastavale kaugusele.

Märk juhatatakse kätte tema läheduses asuva, selgesti nähtava ja hõlpsasti äratuntava eseme lühida ja selge nimetamisega, näiteks: *„KÜÜN!"*, *„ÕLEKUHI!"* j.n.e. Eseme hõlpsamaks leidmiseks tarbekorral lisatakse eseme nimetusele juurde suund, kust eset otsida, näiteks: *„POOLVASAKUL KÜÜN!"*, *„OTSE SILD!"*, *„VEERAND PAREMAL KIVI!"* j.n.e.

Kui märgi vahetus läheduses ei asu silmatorkavat eset, siis laskurite vaade juhitakse märgile järk-järgult, näiteks: *„POOLPAREMAL KÜÜN!"*, *„KAKSSADA VASAKUL PÕÕSAD!"*, *„KAKS KUULILAIUST VASAKUL KUHI!"* j.n.e. Järgmine orienteeriv ese nimetatakse alles siis, kui eelmine on leitud ja käsusaaja seda on kinnitanud hüüdega: „KÄES!".

Märgi suuna kättejuhatamist võib teostada ka kella numbrilaua järele, kujutades, et laskur asub kella numbrilaua keskpunktis

ja jaotus „12" otse ees. „*KELL KAKS!*", „*KELL KÜMME!*" j.n.e. annavad siis suuna, milles märki tuleb otsida.

Hästi moondunud märgi kättejuhatamiseks võib kasutada leek- või suitsukuule. Sel juhul käskleda näiteks: „*POOL-PAREMAL, SEITSESADA, JÄLGIDA LEEKI (SUITSU)!*".

Kui märgi asukoht on eelpooltoodud viisil kätte juhatatud, siis nimetatakse märk ise, näiteks: „*AHELIK!*", „*KAEVIK!*", „*KUULIPILDUJA-PESA!*" „*MIINIPILDUJA!*" j. n. e.

Tule otstarbe teatamiseks ei ole erilist käsklusvormi, kuid teatamine tuleb sõnastada lühidalt ja selgesti.

Tihedalt koosasuvate ja üksikute tähtsate märkide (automaatrelv, vaatluspost, juhtidegrupp j.n.e.) tulistamiseks koondatakse selle märgi pihta mitme laskuri tuli käskluse järele: „*KOONDATULT!*", „*POOLJAGUDE KAUPA KOONDATULT!*" j.n.e. Tule koondamisel kõik laskurid kas terves jaos või pooljagude kaupa juhivad oma tule kättenäidatud märgi pihta (joon. 321). Rea märkide tulistamiseks, mis asuvad hõreda ahelikuna, harvendatud kolonnina j. n. e., jao (pooljao) tuli koondatakse nende pihta järgemööda käsklusega: „*VASAKULT (PAREMALT) KOONDAMISTEGA!*" Niisugusel juhul tuli koondatakse märgi ühel tiival asuva üksiku märgi pihta, viiakse siis koondatult üle järgmise märgi peale j.n.e. Iga üksiku märgi pihta iga laskur annab 1—2 lasku.

Laskurite iseseisev tule koondamine jaos on sunduslik, kui võideldakse vastase hüpetega. Hüppab üksik vastase mees, siis tulistab seda see laskur, kelle tulepiirkonnas hüpe sünnib, ja need naabrid, kes hüpet kõige ennem näevad. Kui hüppab vastase jagu või pooljagu, siis talitavad jaod analoogiliselt. Kes jääb hiljaks tule üleviimisega, jätkab tulistamist endise märgi pihta.

Kui jao tulega on vaja üheaegselt mõjutada mingisugust pikka märki, nagu kaevik, ahelik j.n.e., tervel selle märgi ulatusel, siis jagatakse jao tuli tervele tule alla võetavale rindele käsklusega: „*JAGA TULT!*". Tarbekorral lisatakse juurde tule alla võetava rinde piirjooned, näiteks: „*ÜKSIKUST MÄNNIST KIVIHUNNIKUNI!*". Tule jagamisel on tähtis, et tule alla võetav rinne hoitaks ühtlaselt tule all ja et tuli automaatselt

ei koonduks üksikute ja hästi nähtavate märkide pihta. Tule jagamisel iga mees valib endale vastava osa vastase rindest (joon. 322), mille hoiab tule all.

Tule mõjuvuse suurendamiseks, ilmastiku ja muid tingimusi arvesse võttes, juhatatakse laskuritele kätte sihtpunkt

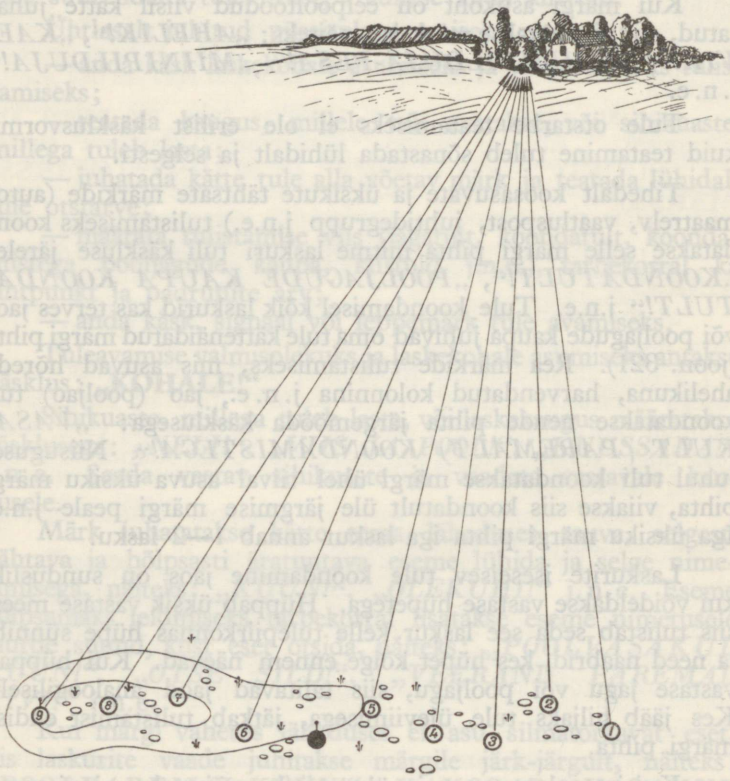

Joon. 321. L-jagu koondas tule vastase kuulipilduja pihta.

käsklusega: „*KAKS KUJULAIUST VASAKULE!*“, „*KAKS KIRPU PAREMALE!*“, „*MÄRK KIRBU ALLA!*“, „*MÄRKI!*“ j.n.e. Kättejuhatatud sihtpunkti võtmisel iga laskur võtab arvesse oma relva jooksu.

Tule distsipliini hoitakse ja tarbekorral tule intensiivsust reguleeritakse padrunite arvu määramisega, näiteks: „*VIIS PADRUNIT!*“, „*KAKS PIDET!*“ j.n.e.

Tule kiirust iga laskur harilikult reguleerib ise vastavalt olukorra tingimustele. Mõnikord on siiski vajalik tulekiirust tõsta või vähendada; selleks antakse käsklus: „*KIIRTULD!*“, „*AEGLASELT!*“ või „*00 LASKU MINUTIS!*“

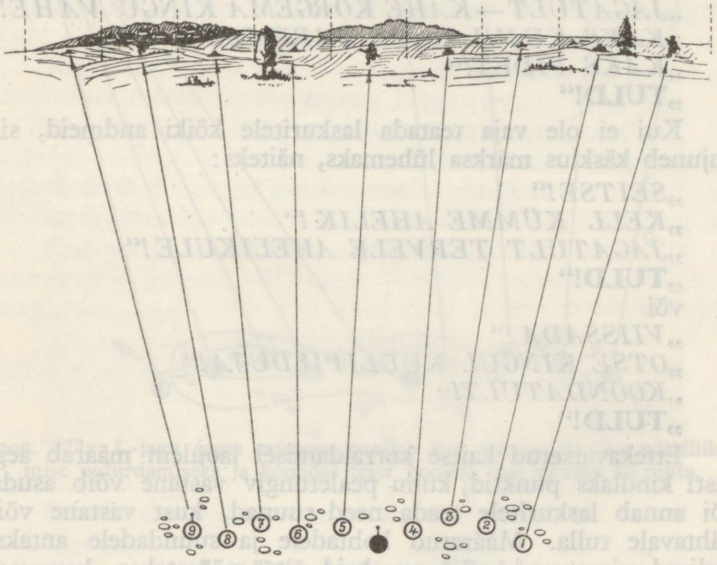

Joon. 322. L-jagu jagas tule vastase ahelikule.

Tuli avatakse käskluse järele: **„TULD!“** või **„KIIR-TULD!“**

Tuli lõpetatakse käskluse järele: **„LÕPP!“**, mida kõik laskurid kordavad. Käskluse järele tuli kohe lõpetada, pidades märki aga endiselt silmas. Püss laadida täie arvu padrunitega.

Tuli avatakse uuesti endise märgi pihta käskluse järele: **„JÄTKATA TULD!“**

Kui on vajadus tuld üle kanda uuele märgile, siis sellele juhitakse laskurite tähelepanu käsklusega: **„UUS MÄRK!“**, mille järele antakse käsklus uue märgi tulistamiseks.

Rünnakule minnes tarbekorral jätkatakse tulevõitlust, mis sünnib käskluse järele: **„KÄIGUL TULD!“**. Tulistada võib ainult otse oma ette. Lasu andmiseks peatuda.

Näide tuleavamise käsklusest:

„KOHALE!“
„KUUS!“
„POOLVASAKUL KÜNGASTIK!“
„AHELIK!“
„JAGATULT—KAHE KÕRGEMA KINGU VAHE!“
„KAKS KUJULAIUST PAREMALE!“
„KAKS PIDET!“
„TULD!“

Kui ei ole vaja teatada laskuritele kõiki andmeid, siis kujuneb käsklus märksa lühemaks, näiteks:

„SEITSE!“
„KELL KÜMME AHELIK!“
„JAGATULT TERVELE AHELIKULE!“
„TULD!“
või
„VIISSADA!“
„OTSE KINGUL KUULIPILDUJA!“
„KOONDATULT!“
„TULD!“

Ettekavatsetud kaitse korraldamisel jaoülem määrab aegsasti kindlaks punktid, kuhu pealetungiv vastane võib asuda, või annab laskuritele teada need suunad, kust vastane võib nähtavale tulla. Määratud kohtadele ja suundadele antakse alalised nimetused või numbrid ja määratakse kaugused nendeni. Käsklus tule avamiseks niisugusel korral sisaldab ainult laskurite tähelepanu juhtimist teatud punktile või suunale, näiteks: *„PUNKT KAKS!“*, *„SUUND KOLM!“*, *„KÜNGASTIK!“* j.n.e. „JAGATULT (KOONDATULT)! **TULD!“**
või
„ESIMENE POOLJAGU—*SUUND KAKS*, JAGATULT! TEINE POOLJAGU — *PUNKT ÜKS*, KOONDATULT! — **TULD!“** (joon. 323).

Juhul, kui kaugused polnud ennem kindlaks määratud, antakse nad laskuritele teada ühes suuna nimetamisega, näiteks: *„SUUND ÜKS!“*, *„NELI!“*, *„VIISSADA!“* j.n.e.

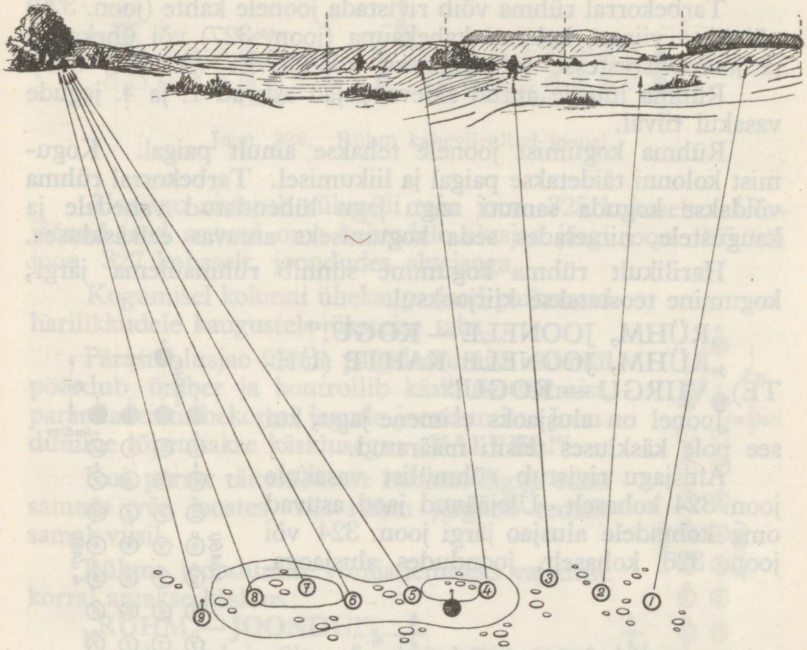

Joon. 323. L-jagu jagas esimese pooljao tule vastase aheliku edasiliikumise pidurdamiseks ja koondas teise pooljao tule vastase kk pihta.

5. Rühm koondrivis.

Koosseis. Rühm normaalselt koosneb rühmaülemast, rühmavanemast, kahest kk-jaost ja kahest l-jaost. Rännakul ja lahinguolukorras rühma juurde kuuluvad veel kaks sidevaatlejat.

Erandina rühmas võib olla kolm või kaks jagu; harilikult üks neist on kk-jagu.

Jaod tähendatakse järgarvudega 1-st kuni 4-ni või jaoülemate nimedega; järgarvudega märkimisel 1. ja 4. on kk-jaod, 2. ja 3. on l-jaod.

Rivistused. Rühma rivistused koondrivis on rühmajoon (joon. 324) ja rühmakolonn (joon. 325).

Tarbekorral rühma võib rivistada joonele kahte (joon. 326) või ühte viirgu, kolonni kahekaupa (joon. 327) või ühekaupa ja joonrivistustesse tulistamiseks koondrivist (lk. 395—397).

Rühma juurde antud sidevaatlejad asuvad 1. ja 4. jagude vasakul tiival.

Rühma kogumist joonele tehakse ainult paigal. Kogumist kolonni täidetakse paigal ja liikumisel. Tarbekorral rühma võidakse koguda samuti nagu jagu lühendatud vahedele ja kaugustele, nimetades seda kogumiseks antavas eelkäskluses.

Harilikult rühma kogumine sünnib rühmaülema järgi; kogumine teostatakse kiirjooksul.

„RÜHM, JOONELE — **KOGU!**"

„RÜHM, JOONELE KAHTE (ÜHTE) VIIRGU — **KOGU!**"

Joonel on alusjaoks esimene jagu, kui see pole käskluses teisiti määratud.

Alusjagu rivistub rühmülist vasakule joon. 324 kohaselt. Ülejäänud jaod asuvad oma kohtadele alusjao järgi joon. 324 või joon. 326 kohaselt, joondudes alusjaoga.

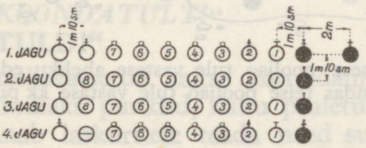

Joon. 324. Rühmajoon.

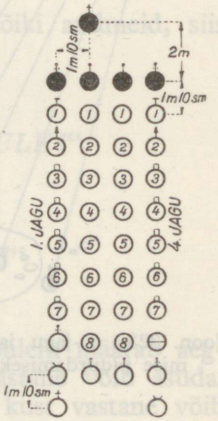

Joon. 325. Rühmakolonn.

Kogumisel ühte viirgu jaod paiknevad harilikkudele vahedele üksteise kõrvale.

Pärast alusjao ülema paigaleasumist rühmül pöördub vasakule ja kontrollib käskluse täitmist, parandades tarbekorral jagude joondumist. Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!"**.

„RÜHM, KOLONNI — **KOGU!**"

„RÜHM, KOLONNI KAHEKAUPA (ÜHEKAUPA) — **KOGU!**"

Kolonnis on alusjaoks teine (kolonnis ühekaupa — esimene) jagu, kui see pole käskluses teisiti määratud.

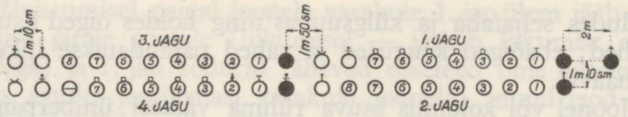

Joon. 326. Rühm kaheviirulisel joonel.

Alusjagu rivistub rühmüli taha joon. 325 kohaselt. Ülejäänud jaod asuvad oma kohtadele alusjao järgi joon. 325 või joon. 327 kohaselt, joondudes alusjaoga.

Kogumisel kolonni ühekaupa jaod paiknevad harilikkudele kaugustele üksteise taha.

Pärast alusjao ülema paigaleasumist rühmül pöördub ümber ja kontrollib käskluse täitmist, parandades tarbekorral jagude joondumist. Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!“**.

Kui pärast täitekäsklust rühmül liigub edasi sammu või joostes, siis rühm järgneb temale samal viisil.

Rühma joondumise viimistlemiseks vajaduse korral antakse käsklus:

„RÜHM — **JOONDU!**“

Joondumisel jaoülemad rivist välja ei astu. Täppis joondumine on nõutav nii sügavuti kui külgsuunas.

Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!“**.

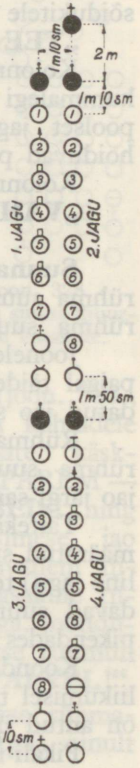

Joon. 327. Rühm kolonnis kahekaupa.

Liikumine. Rühm liigub harilikult kolonnis, joonel ta liigub ainult väiksemateks ümberpaigutusteks.

Rühma liikumised, peatumine, sammu muutmine ja pöörded täidetakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe kohta. Liikumissuuna, sammu õige pikkuse ja sageduse eest on vastutav alusjao ülem või, tarbekorral, rühmaülema poolt määratud alussõdur.

Eelkäskluse järgi alusjao ülem (alussõdur) leiab määratud suuna või valib selle iseseisvalt. Täitekäskluse järgi rühm hakkab liikuma korraga,

Tarbekorral rühma võib rivistada joonele kahte (joon. 326) või ühte viirgu, kolonni kahekaupa (joon. 327) või ühekaupa ja joonrivistustesse tulistamiseks koondrivist (lk. 395—397).

Rühma juurde antud sidevaatlejad asuvad 1. ja 4. jagude vasakul tiival.

Rühma kogumist joonele tehakse ainult paigal. Kogumist kolonni täidetakse paigal ja liikumisel. Tarbekorral rühma võidakse koguda samuti nagu jagu lühendatud vahedele ja kaugustele, nimetades seda kogumiseks antavas eelkäskluses.

Harilikult rühma kogumine sünnib rühmaülema järgi; kogumine teostatakse kiirjooksul.

„RÜHM, JOONELE — **KOGU!**"

„RÜHM, JOONELE KAHTE (ÜHTE) VIIRGU — **KOGU!**"

Joonel on alusjaoks esimene jagu, kui see pole käskluses teisiti määratud.

Alusjagu rivistub rühmülist vasakule joon. 324 kohaselt. Ülejäänud jaod asuvad oma kohtadele alusjao järgi joon. 324 või joon. 326 kohaselt, joondudes alusjaoga.

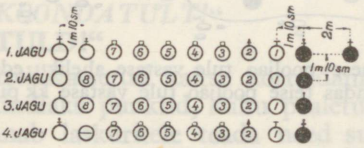

Joon. 324. Rühmajoon.

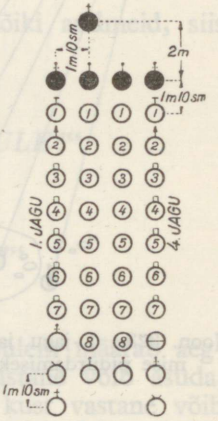

Joon. 325. Rühmakolonn.

Kogumisel ühte viirgu jaod paiknevad harilikkudele vahedele üksteise kõrvale.

Pärast alusjao ülema paigaleasumist rühmül pöördub vasakule ja kontrollib käskluse täitmist, parandades tarbekorral jagude joondumist. Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!"**.

„RÜHM, KOLONNI — **KOGU!**"

„RÜHM, KOLONNI KAHEKAUPA (ÜHEKAUPA) — **KOGU!**"

Kolonnis on alusjaoks teine (kolonnis ühekaupa — esimene) jagu, kui see pole käskluses teisiti määratud.

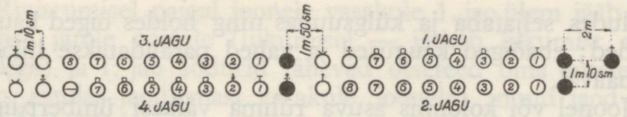

Joon. 326. Rühm kaheviirulisel joonel.

Alusjagu rivistub rühmüli taha joon. 325 kohaselt. Ülejäänud jaod asuvad oma kohtadele alusjao järgi joon. 325 või joon. 327 kohaselt, joondudes alusjaoga.

Kogumisel kolonni ühekaupa jaod paiknevad harilikkudele kaugustele üksteise taha.

Pärast alusjao ülema paigaleasumist rühmül pöördub ümber ja kontrollib käskluse täitmist, parandades tarbekorral jagude joondumist. Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!“**.

Kui pärast täitekäsklust rühmül liigub edasi sammu või joostes, siis rühm järgneb temale samal viisil.

Rühma joondumise viimistlemiseks vajaduse korral antakse käsklus:

„RÜHM — JOONDU!“

Joondumisel jaoülemad rivist välja ei astu. Täppis joondumine on nõutav nii sügavuti kui külgsuunas.

Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!“**.

Liikumine. Rühm liigub harilikult kolonnis, joonel ta liigub ainult väiksemateks ümberpaigutusteks.

Rühma liikumised, peatumine, sammu muutmine ja pöörded täidetakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe kohta. Liikumissuuna, sammu õige pikkuse ja sageduse eest on vastutav alusjao ülem või, tarbekorral, rühmaülema poolt määratud alussõdur.

Eelkäskluse järgi alusjao ülem (alussõdur) leiab määratud suuna või valib selle iseseisvalt. Täitekäskluse järgi rühm hakkab liikuma korraga,

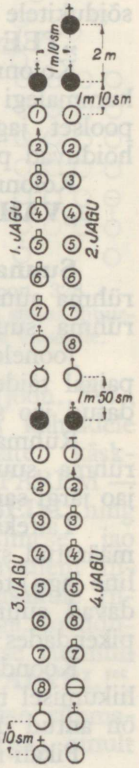

Joon. 327. Rühm kolonnis kahekaupa.

joondudes seljataha ja külgsuunas ning hoides õiged kaugused ja vahed; ebaõiged kaugused ja vahed parandatakse liikumisel vähehaaval.

Joonel või kolonnis asuva rühma väikesi ümberpaigutusi tehakse joondumisega alussõduri järele, milleks alussõdur paigutatakse vastavalt ümber ja antakse käsklus:

„RÜHM (VASAKULE, KESKELE) — **JOONDU!**"

Täitekäskluse järgi rühm asub kiiresti uuele kohale ja joondub alussõduri järgi. Joondumine lõpeb käsklusega: **„VALVEL!"**.

Kui rühm liigub kolonnis neljakaupa, siis tee vabastatakse sõidukitele ja ratsanikkudele käskluse järgi:

„TEE VABAKS!" või **„TEE KESKELT VABAKS!"**

Kolonn surub end parempoolsele või poolrühmade kaupa kummalegi teeäärele (kolmejaolises rühmas — kaks parempoolset jagu paremale teeäärele), kolonnis liikuvad veokid hoiduvad paremale ja kõik jätkavad liikumist endise kiirusega.

Kolonn asub tagasi teele õigetele vahedele käskluse järele:

„VAHED!"

Suuna ja asendite muutmine. Joonele rivistatud rühma suunda võib muuta ainult paigal. Kolonni rivistatud rühma suunda võib muuta paigal ja liikumisel.

Joonele või kolonni rivistatud rühma suuna muutmine paigal täidetakse joondumisega alussõduri järele, nagu kirjeldatud jao suuna muutmise kohta lk. 374.

Rühmakolonni või kolonni kahe- või ühekaupa rivistatud rühma suuna muutmine liikumisel täidetakse pöördepoolse jao järgi samade käsklustega, mis antakse üksikmehele ja jaole.

Täitekäskluse järgi pöördepoolne jagu algab pöördumist määratud suunda, lühendades sammu nii, et välised jaod (väline jagu) temaga kõrvuti edasi jõuaksid. Ülejäänud jaod muudavad suunda, joondudes külgsuunas pöördepoolse jaoga ja pikendades selleks vastavalt sammu (joon. 328).

Koondrivis oleva rühma asendite muutmine paigal ja liikumisel täidetakse samade käskluste ja juhiste kohaselt, mis on antud üksikmehe kohta (lk. 361—364).

Pikali mehed heidavad poolviltu paremale üksteise kõrvale.

Rivistuste muutmine. Ümberrivistused joonelt kolonni ja ümberpöördult täidetakse rühmas samuti nagu jaos (lk. 375).

Rivistumisel paigal joonele vasakule 1. jao ülem jääb täitekäskluse järele paigale (liikumisel — jätkab liikumist endise kiirusega) ja 1. jao sõdurid lähevad otseteed oma uutele kohtadele, asudes jaoülemast vasakule joonele; muud jaod rivistuvad 1. jao taha.

Rühmajoonelt joonele kahte viirgu (joon. 329) rühm rivistub ainult paigal käskluse järele:

„KAHTE VIIRGU — **MARSS (MARSS-MARSS)!**"

3. ja 4. jagu pöörduvad vasakule, liiguvad taktsammul (kiirjooksul) 1. ja 2. jao tagant välja ja asuvad oma kohtadele 1. ja 2. jao kõrval 3. jao ülema käskluste järele: „PAREM — **POOL!**" ja **„SEIS!"**. Pärast seismajäämist joondutakse parempoolsete jagude järgi. Rühmavanem liigub rühma vasakule tiivale ühes 3. ja 4. jaoga. Joondumine lõpetatakse rühmüli käsklusega: **„VALVEL!"**.

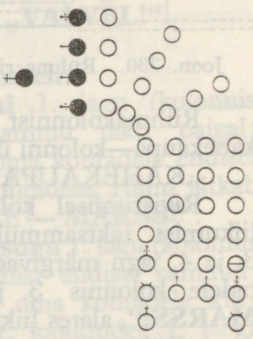

Joon. 328. Rühma suuna muutmine vasakule.

Rühmajoonelt või joonelt kahes viirus joonele ühte viirgu rühm rivistub ainult paigal käskluse järele:

„ÜHTE VIIRGU — **MARSS (MARSS-MARSS)!**"

Kõik jaod peale esimese pöörduvad vasakule (joon. 330), liiguvad taktsammul vastavalt edasi, asuvad oma kohtadele oma jaoülemate käskluste järele: „PAREM — **POOL!**" ja **„SEIS!"** ning joonduvad esimese jao järele. Rühmavanem liigub rühma vasakule tiivale ühes 4. jaoga. Joondumine lõpetatakse rühmüli käsklusega: **„VALVEL!"**.

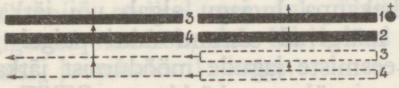

Joon. 329. Rühma rivistumine rühmajoonelt kaheviirulisele joonele.

Joonelt ühes või kahes viirus rühm rivistatakse rühmajoonele (joonelt ühes viirus — joonele kahte viirgu) ainult paigal käskluse järele:

„RÜHMAJOONELE (KAHTE VIIRGU) — **MARSS (MARSS-MARSS)!**"

Kõik jaod, mis asuvad 1. jaost vasakul, pöörduvad paremale (joon. 331), liiguvad taktsammul (kiirjooksul) oma kohtadele, peatuvad, pöörduvad vasakule ja joonduvad seljataha ning külgsuunas. Rühmavanem liigub oma uuele kohale üheaegselt jagudega. Joondumine lõpetatakse rühmüli käsklusega: „**VALVEL!**".

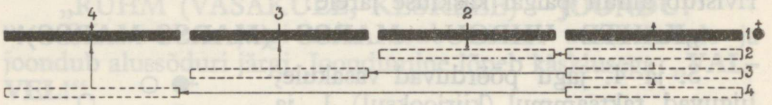

Joon. 330. Rühma rivistumine rühmajoonelt üheviirulisele joonele.

Rühmakolonnist kolonni kahe- või ühekaupa (kolonnist kahekaupa—kolonni ühekaupa) rühm rivistatakse käskluse järele:

„KAHEKAUPA (ÜHEKAUPA) — **MARSS!**"

Rivistumisel kolonni kahekaupa 1. ja 2. jagu algavad liikumist taktsammul või jätkavad liikumist endisel viisil, 3. ja 4. jagu märgivad sammu takti paigal ja asuvad oma kohtadele kolonnis 3. jao ülema käskluse järele: „OTSE — **MARSS!**", alates liikumist eesmiste jagudega ühesuguse kiirusega. Rühmavanem algab (jätkab) liikumist 3. jao järel.

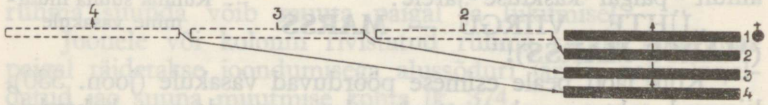

Joon. 331. Rühma rivistumine üheviiruliselt joonelt rühmajoonele.

Rivistumisel kolonni ühekaupa 1. jagu algab või jätkab liikumist. Ülejäänud jaod märgivad sammu takti paigal ja numbrite järjekorras pärast eesmiste jagude möödumist jätkavad liikumist nende järele oma jaoülemate käskluste „OTSE — **MARSS!**" järgi. Rühmavanem algab (jätkab) liikumist 4. jao järel.

Kolonnist ühekaupa (kahekaupa) rühm rivistatakse rühmakolonni (kolonnist ühekaupa—kolonni kahekaupa) käskluse järele:

„RÜHMAKOLONNI (KAHEKAUPA) — **MARSS (MARSS-MARSS)!**"

Paigal sünnib rivistumine järgmiselt.

Rivistumisel rühmakolonni 2., 3. ja 4. jagu liiguvad taktsammul (kiirjooksul) 1. jaost paremale, peatuvad ja joon-

duvad 1. jao järgi. Rühmavanem liigub oma uuele kohale üheaegselt jagudega.

Rivistumisel kolonnist kahekaupa rühmakolonni 3. ja 4. jagu liiguvad taktsammul 2. jaost paremale, peatuvad ja joonduvad esimese poolrühma järgi.

Rivistumisel kolonnist ühekaupa kolonni kahekaupa 2. jagu liigub 1. jaost paremale, 3. jagu 1. jao taha ja 4. jagu 2.jao taha; rühmavanem liigub oma uuele kohale ühes jagudega. Jõudes oma kohtadele, jaod joonduvad 1. jao järgi.

Joondumine lõpetatakse käsklusega: **„VALVEL!"**.

Liikumisel sünnib rivistumine järgmiselt.

Rivistumisel rühmakolonni **sammul** 1. jagu (kolonnis kahekaupa — 1. ja 2. jagu) märgib sammu takti paigal; ülejäänud jaod ja rühmavanem liiguvad oma kohtadele endisel sammul; tagumiste jagude jõudes oma kohtadele, rühm jätkab liikumist rühmüli käskluse järele: „OTSE — **MARSS!**".

Rivistumisel rühmakolonni **kiirjooksuga** 1. jagu (kolonnis kahekaupa — 1. ja 2. jagu) jätkab liikumist endisel sammul; ülejäänud jaod ja rühmavanem liiguvad oma kohtadele kiirjooksul ja pärast seda jätkavad liikumist, joondudes 1. jaoga (1. ja 2. jaoga).

Rivistumisel kolonnist ühekaupa kolonni kahekaupa **sammul** 1. jagu märgib sammu takti paigal; ülejäänud jaod ja rühmavanem liiguvad oma kohtadele endisel sammul; tagumiste jagude jõudes oma kohtadele, rühm jätkab liikumist rühmüli käskluse järele: „OTSE — **MARSS!**".

Rivistumisel kolonni kahekaupa **kiirjooksuga** 1. jagu jätkab liikumist endisel sammul, ülejäänud jaod ja rühmavanem liiguvad oma kohtadele kiirjooksul ja pärast seda jätkavad liikumist, joondudes 1. jaoga.

Vastase ootamatu **ratsarünnaku** korral, kui rünnak toimub ilma tuletoetuseta ja puudub aeg hargnemiseks, koondrivis olev rühm asub kiiresti allpoolkirjeldatud joonrivistustesse ja lööb tagasi ründava vastase kk- ja püssitulega ning käsigranaatidega. Joonrivistused tulistamiseks koondrivist on vaid kiiresti-mööduvaks üleminekuvormiks võitlemisel ründava ratsaväega; nende otstarve on vältida kabuhirmu tekkimist ja võita aega hargnemiseks.

Liikuv rühm pärast joonrivistuse moodustamist peatub.

„RATSAVÄGI EEST!“

Käsklus antakse juhul, kui vastane ründab ratsa ootamatult rühmakolonni (kolonnis kahekaupa olevat rühma) eest. Jaod hüppavad joontele, nagu näidatud joon. 332.

Rühmül ühes sidevaatlejatega asub rühma keskkoha taha, rühmavanem tema juurde.

Kolmejaolises rühmas asub keskel üks jagu.

Kahest jaost koosnevas rühmas jaod jooksevad joonele üksteise kõrvale, vasakpoolne jagu vasakule, parempoolne jagu paremale.

„RATSAVÄGI TAGANT!“

Käsklus antakse, kui vastane ründab ratsa ootamatult rühmakolonni (kolonnis kahekaupa olevat rühma) tagant.

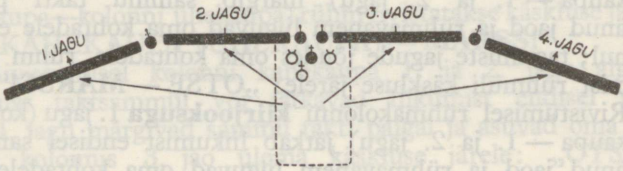

Joon. 332. Rühma joonrivistus vastase ratsarünnaku korral eest.

Rühm pöördub ümber ja moodustab joonrivistuse analoogiliselt eelpoolkirjeldatule. Jaod jooksevad välja joontele jaoülemate abide kõrvale.

„RATSAVÄGI PAREMALT (VASAKULT)!“

Käsklus antakse, kui vastane ründab ratsa ootamatult rühmakolonni küljelt.

Käskluse järele: **„RATSAVÄGI PAREMALT!“** 4. ja 3. jagu teevad pöörde paremale ja 2. jagu pöördub ümber; 1. ja 2. jagu jooksevad välja joonrivistuse tiibadele: 1. jagu vasakule, 2. jagu paremale ja peatuvad seal, pöördudes ohtliku külje poole; samal ajal 3. jao mehed astuvad 4. jao meeste vahedesse (joon. 333). Rühmül ühes sidevaatlejatega asub rühma taha.

Käskluse järele: **„RATSAVÄGI VASAKULT!“** 1. ja 2. jagu teevad pöörde vasakule ja 3. jagu pöördub ümber; 3. ja 4. jagu jooksevad joonrivistuse tiibadele: 3. jagu vasakule, 4. jagu paremale, kus peatuvad, pöördudes ohtliku külje poole; samal ajal 2. jao mehed astuvad 1. jao meeste vahedesse (joon. 334). Rühmül ühes sidevaatlejatega asub rühma taha.

Joonrivistuse moodustamisel kolmejaolisest rühmast tagumised jaod jooksevad välja eesmise jao tiibadele, kõige tagumine jagu alati vasakule tiivale.

Kolonnis kahekaupa liikuvast rühmast joonrivistus tulistamiseks küljele moodustatakse kolonni pööramisega paremale või vasakule ja tagumiste jagude väljajooksmisega lähemale tiivale.

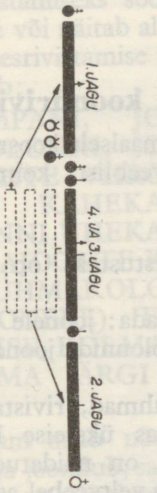

Joon. 333.
Rühmakolonnist moodustatud joonrivistus ratsarünnaku korral paremalt.

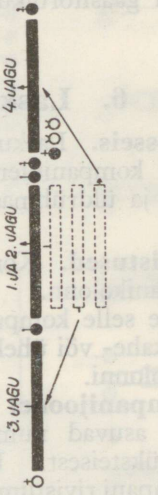

Joon. 334.
Rühmakolonnist moodustatud joonrivistus ratsarünnaku korral vasakult.

Relvade käsitsemine. Püsside hakitamisel rühma koondrivis iga jagu paneb püssid omaette hakki, nagu kirjeldatud lk. 376—377. Püssihakid joondakse esimese jao hakkide järele.

Püsside hakitamiseks ja püsside võtmiseks hakkidest antakse samad käsklused nagu jaole (lk. 377).

Rühma laialimineku korral valvuriks relvade juurde määratakse rühmast üks mees.

Ratsaväe tulistamiseks joonrivistusse asunud rühm avab tule käskluse järele:

„PÜSTI (PÕLVELT)! TULD!"

Käskluses määratud laskeasend on maksev ainult püssikandjate kohta. Ratsaväe tagasilöömiseks avatakse vaba üksiktuli; tule lõpetamiseks antakse käsklus **„LÕPP!"**

Madalalt (alla 300 m) ründava lennuki tulistamiseks koondrivis liikuvale (asuvale) rühmale antakse käsklus:

„LENNUK! TULD!“

Rühm hüppab poolrühmade kaupa kummalegi teeäärele, peatub ja laskurid avavad rivitult tule lennuki pihta.

Lennukite tulistamiseks määratud rühm kannab püsse laetult ja gaasitorbikuid ooteasendis.

6. Laskurikompani koondrivis.

Koosseis. Laskurikompani normaalselt koosneb kompaniülemast, kompaniülema abist, veltveeblist, kolmest lahingurühmast ja üldrühmast vooriga*.

Rivistused. Kompani põhirivistusteks on kompanijoon ja kompanikolonn.

Peale selle kompanit võib rivistada: joonele kahte viirgu, kolonni kahe- või ühekaupa, rühmakolonnide joonele ja rühmajoonte kolonni.

Kompanijoonel (joon. 335) rühmad, rivistatult rühmajoontele, asuvad numbrite järjekorras üksteise kõrval, 4 m vahedel üksteisest. Ülemate kohad on näidatud joon. 335.

Kompani rivistumisel üldrühmata veltveebel asub 2 meetrilisel vahel kompani vasakul tiival.

Kompanikolonn (joon. 336) on paremale pööratud kompanijoon.

Joonel kahes viirus asuvad samas rivistuses olevad rühmad numbrite järjekorras üksteise kõrval; vahed ja ülemate asukohad on samad nagu kompanijoonel.

Kolonnis kahekaupa (ühekaupa) asuvad samas rivistuses olevad rühmad numbrite järjekorras üksteise taga, kaugused ja ülemate asukohad on samad nagu kompanikolonnis.

Rühmakolonnide joonel (joon. 337) rühmad seisavad kõrvuti rühmakolonnides ja numbrite järjekorras 4 m vahedel. Ülemate asetus on näidatud joon. 337.

Rühmajoonte kolonnis (joon. 338) rühmad, mis rivistatud rühmajoontele, asuvad numbrite järjekorras 4 m kaugustel üksteise taga. Ülemate asetus on näidatud joon. 338.

* Koolides üldrühma ei moodustata.

Kompani kogumine ja joonmine soovitavasse rivistusse teostatakse alusrühma järgi analoogiliselt rühma kogumisele ja joonmisele. Kogumiseks kompül asub kompani ülesrivistamiseks soovitavale kohale või näitab alusrühmülile ülesrivistamise koha ja käskleb:

„KOMPANI, JOONELE (KOLONNI, JOONELE KAHTE VIIRGU, KOLONNI KAHEKAUPA, KOLONNI ÜHEKAUPA, RÜHMAJOONTE KOLONNI, RÜHMAKOLONNIDE JOONELE) ESIMESE (TEISE, KOLMANDA) RÜHMA JÄRGI — **KOGU!**“

Alusrühm asub nõutavale kohale ja joondub, samal ajal asuvad oma kohtadele teised rühmad, joondudes alusrühma järele.

Rühmakolonnide joonel ja rühmajoonte kolonnis täppis joondumine külgsuunas ja seljataha on üldiselt nõutav vaid rühma piirides, kompani piirides neis rivistustes nõutakse täpsat joondumist rühma- ja jaoülematelt.

Liikumine ja suuna muutmine. Kompani liigub harilikult kompanikolonnis, kitsastel või halbadel teedel kolonnis kahekaupa või ühe-

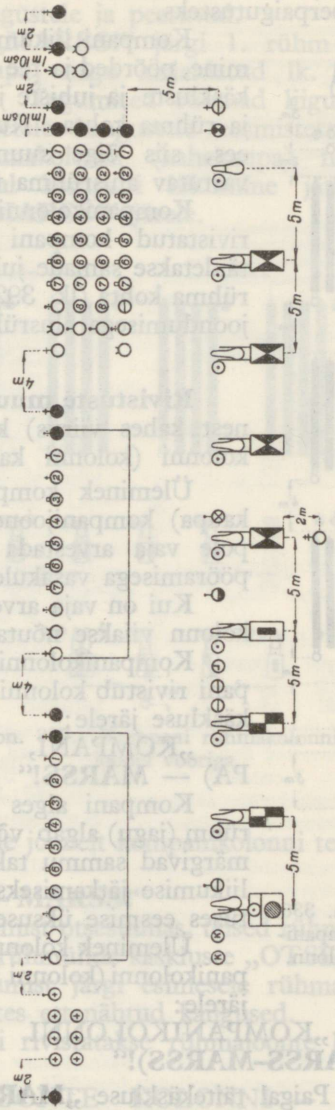

Joon. 335. Kompanijoon vooriga; sidevaatlejad on vastavate ülemate juures.

kaupa. Muudes rivistustes kompani liigub ainult vähemateks ümberpaigutusteks.

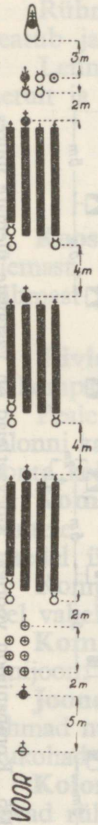

Joon. 336. Kompanikolonn.

Kompani liikumine, peatumine, sammu muutmine, pöörded ja tee vabastamine täidetakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud üksikmehe ja rühma kohta. Kui kompül ise ei liigu kompani ees, siis õige suuna ja liikumiskiiruse eest on vastutav alusrühma ülem.

Kompanikolonni ja kolonni kahe- või ühekaupa rivistatud kompani suuna muutmine liikumisel täidetakse samade juhiste kohaselt, mis on toodud rühma kohta (lk. 392). Paigal suunda muudetakse joondumisega alusrühma järgi.

Rivistuste muutmine. Kompanijoonest (joonest kahes viirus) kompani moodustab kompanikolonni (kolonni kahekaupa) pöördega paremale.

Üleminek kompanikolonnist (kolonnist kahekaupa) kompanijoonele (joonele kahte viirgu), kui pole vaja arvestada suunda, teostatakse kolonni pööramisega vasakule.

Kui on vaja arvestada suunda, siis enne pööret kolonn viiakse nõutavale kohale.

Kompanikolonnist (kolonnist kahekaupa) kompani rivistub kolonni kahekaupa (kolonni ühekaupa) käskluse järele:

„KOMPANI, KAHEKAUPA (ÜHEKAUPA) — **MARSS!**“

Kompani alges liikuva rühma esimene poolrühm (jagu) algab või jätkab liikumist, kõik muud märgivad sammu takti paigal, kuni avaneb ruum liikumise jätkamiseks ettenähtud kaugusel ja rivistuses eesmise üksuse järele.

Üleminek kolonnist kahekaupa (ühekaupa) kompanikolonni (kolonni kahekaupa) teostatakse käskluse järele:

„KOMPANIKOLONNI (KAHEKAUPA) — **MARSS (MARSS–MARSS)!**“

Paigal täitekäskluse **„MARSS!“** järgi rühmad rivistuvad rühmakolonni (kahekaupa) nagu kirjeldatud lk. 394 ja 395.

Pärast seda rühmad rühmülide vastavate käskluste järele liiguvad üksteisest õigetele kaugustele ja peatuvad.

Liikumisel täitekäskluse **„MARSS!"** järgi 1. rühm rivistub rühmakolonni (kahekaupa) nagu kirjeldatud lk. 395 rühma rivistumine liikumisel. Tagumised rühmad liiguvad endisel viisil (kiirjooksul) õigetele kaugustele eesmistest ja pärast seda rivistuvad rühmakolonni (kahekaupa) nagu 1. rühm. Rivistumisel sammul kompani liikumine jätkub kompüli käskluse „OTSE — **MARSS!**" järele.

Rivistumine kompanikolonnist rühmakolonnide joonele rindega endises suunas teostub kompüli käskluse järele:

„VASAKULE RÜHMAKOLONNIDE JOONELE — **MARSS!**"

Esimene rühm jääb paigale või peatatakse rühmüli käsklusega, muud rühmad liiguvad rühmülide järele numbrite järjekorras vasakule esimese rühma kõrvale ja asuvad joon. 337 näidatud kohtadele rühmülide käskluste **„SEIS!"** järele. Pärast peatumist kompani tarbekorral joondakse kompüli käsklusega.

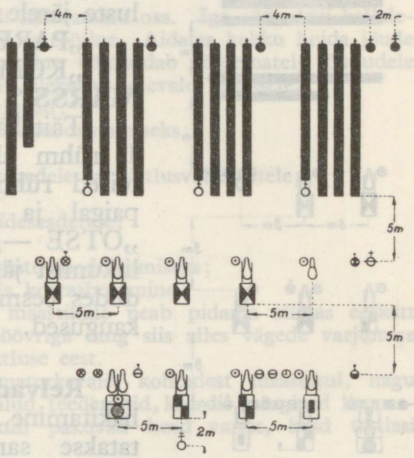

Joon. 337. Kompani rühmakolonnide joonel vooriga.

Rivistumine rühmakolonnide joonelt kompanikolonni teostub kompüli käskluse järele:

„KOMPANIKOLONNI — **MARSS!**"

Esimene rühm alustab liikumist otsesuunas, teised rühmad märgivad sammu takti paigal ja rühmülide käskluste „OTSE — **MARSS!**" järele algavad liikumist järgi esimesele rühmale, joondudes eesmiste taha ja võttes ettenähtud kaugused.

Kompanikolonnist kompani rivistatakse rühmajoonte kolonni kompüli käsklusega:

„KOMPANI, RÜHMAJOONTE KOLONNI — **MARSS!**"

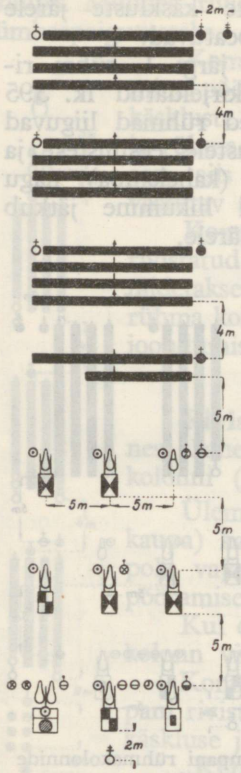

Joon. 338.
Kompani rühmajoonte kolonnis vooriga.

Täidetakse ainult paigal.

Rühmad rühmülide käskluste järgi rivistuvad vasakule, liiguvad joontena ettenähtud kaugustele üksteisest (joon. 338) ja peatuvad.

Pärast ümberrivistamist kompani tarbekorral joondakse esimese rühma järgi kompüli käsklusega.

Rivistumine rühmajoonte kolonnist kompanikolonni teostub kompüli käskluste järele:

„PAREM — **POOL!**"

„KOMPANIKOLONNI — **MARSS!**"

Täitekäskluse **„MARSS!"** järgi 1. rühm alustab liikumist otsesuunas, teised rühmad märgivad sammu takti paigal ja oma rühmülide käskluste „OTSE — **MARSS!**" järele algavad liikumist järgi esimesele rühmale, joondudes eesmiste taha ja võttes ettenähtud kaugused.

Relvade käsitsemine. Püsside hakitamine ja võtmine hakkidest teostatakse samade käskluste ja juhiste järgi, mis on antud jao ja rühma kohta lk. 377 ja 397. Hakitatud püsside valvamiseks määratakse üks mees kompüli korraldusel.

Seitsmeteistkümnes peatükk.

VÄLIKINDLUSTAMINE.

1. Välikindlustamise eesmärk ja üldised alused.

Välikindlustamise eesmärgiks on täiendada maastiku omadusi selleks, et:
— soodustada tuld ja manöövrit oma vägedele;
— vähendada vastase relvade ja teiste võitlusvahendite mõju;
— takistada vastase edasiliikumist, hoides teda kauemat aega tule all;
— hõlbustada vägede liiklemist ja sidepidamist;
— parandada vägede elamistingimusi, soodustada nende varustamist ja evakueerimist.

Välikindlustamine on lahingu lahutamatu osa. Iga sõdur nii kallaletungil kui kaitsel on ühtlasi võitleja ja tööline. Aidates kokku hoida jõude ja vähendada kaotusi, välikindlustamine võimaldab nõrgematele jõududele edukalt vastu panna ka arvuliselt ülekaalus olevale vastasele.

Välikindlustamise hulka kuuluvad:
— tööd vaatluse ja tulistamise soodustamiseks;
— tõkete ehitamine;
— kaitseehitiste ehitamine vägedele ja võitlusvahenditele;
— moondamine;
— kaitseehitiste ehitamine sideseadetele;
— purustus- ja hävitustööd;
— tööd vägede elamistingimuste soodustamiseks;
— ühendusteede ehitamine ja korrashoidmine.

Kaitseehitiste kohaldamisel maastikule peab pidama silmas eeskätt teotsemisvõimalusi tulega ja manöövriga ning siis alles vägede varjumise vajadusi vastase maa- ja õhustvaatluse eest.

Tuleb loobuda kõigist silmatorkavaist kohtadest maastikul, nagu üksikud elamud, vähemad metsasalud, teederistid, kaardil märgitud kruusa- või saviaugud, mis harilikult küll pakuvad head varjet, kuid ühtlasi köidavad vastase tähelepanu.

Üksikud, vähemad metsasalud tõmbavad endale vastase suurtükituld Suuremad metsad aga on kasulikud kaitsjale. Nad varjavad kaitseehitisi ja liiklemist, raskendavad vastase tuld ja vaatlust, eriti õhust.

Tähtsamate kaitseehitiste asetamisel maastikule peab arvestama vastase suurtükitule loomulikku hajumist, mis ei luba paigutada ehitisi üksteise lähedale (sügavuti mitte lähemale kui 60 m, rinnetpidi — 30 m).

Välikindlustamisel omab erilist tähtsust moondamine. Moondamisel tuleb kasutada kõiki abinõusid ja võtteid, et viia vastast eksiarvamusele ja varjata vastase õhu-ja maavaatluse eest kindlustusi, nende ehitamist, neile juurdepääsu ja neis liiklemist. Moondamist tuleb püüda saavutada veel enne tööde algamist.

2. Välikindlustamise tööriistad.

Välikindlustamistöödeks väeosi varustatakse tarviliste tööriistadega. Need jagunevad väikesteks ja suurteks. Väikesed tööriistad on varustatud vastavate kandeabinõudega ja on sõduritel alati kaasas. Suuri tööriistu veetakse vooris. Erandina pioneriosad on varustatud kantavate suurte

tööriistadega. Vastavalt aastaajale ja töö iseloomule väeosi varustatakse lisatööriistadega ladudest.

Väikesed tööriistad on väikene labidas, kirves ja kõblas (joon. 339).

Iga laskur on varustatud väikese labidaga, osa mehi peale selle veel kirvega või kõblasega.

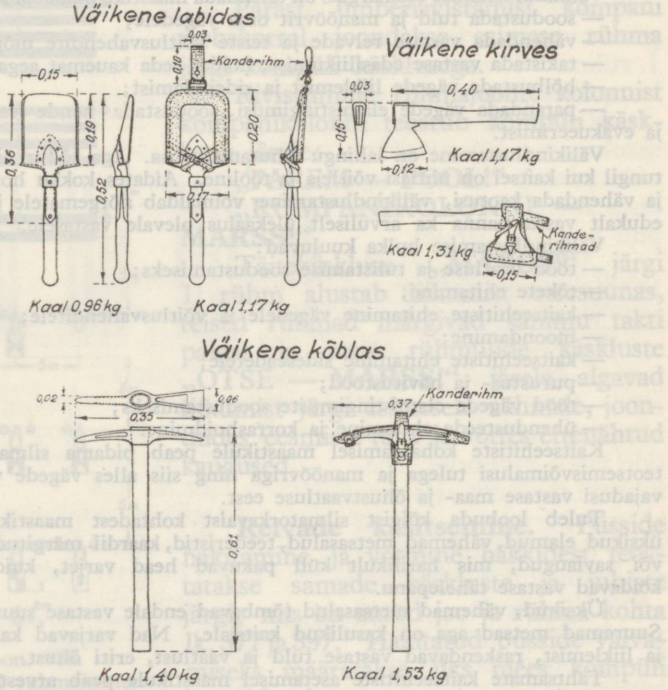

Joon. 339. Väikesed tööriistad.

Väikese labidaga võib töötada lamades, põlvitades, istudes või küürutades. Iga kaitseväelane peab oskama käsitseda labidat ja tundma labida mõõteid, et kasutada teda mõõduabinõuna.

Väikest kirvest kasutatakse laskevälja puhastamiseks, moondamistöödeks ja vähemateks puutöödeks.

Kõblast kasutatakse kõva, kivise või külmanud pinnase lahtiraiumiseks. Külmanud pinnast raiutakse lahti kõblase laia teraga.

Vooris veetakse suuri labidaid, kõblaseid, kange, suuri kirveid, põik- ja käsisaage ja traadikääre (joon. 340). Suurte tööriistadega on hõlpsam töötada ja töö edu on suurem. Neid kasutatakse igal juhul, kui olukord seda võimaldab.

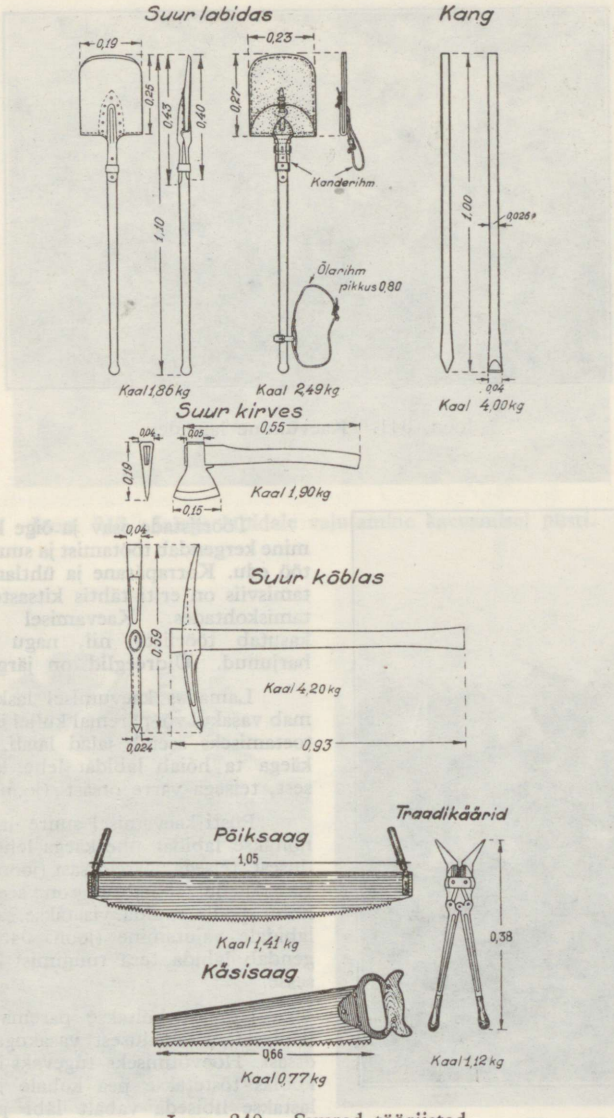

Joon. 340. Suured tööriistad.

Joon. 341. Kaevumine lamades.

Joon. 342. Kaevamine püsti.

Tööriistade osav ja õige käsitsemine kergendab töötamist ja suurendab töö edu. Korrapärane ja ühtlane töötamisviis on eriti tähtis kitsastes töötamiskohtades. Kaevamisel igaüks kasutab tööriista nii, nagu ta on harjunud. Üldreeglid on järgmised.

Lamades kaevumisel laskur lamab vasakul või paremal küljel ja enese toetamiseks asetab jalad laiali. Ühe käega ta hoiab labidat lehe lähedusest, teisega varre otsast (joon. 341).

Püsti kaevamisel suure labidaga hoitakse labidat ühe käega lehe lähedusest, teisega varre otsast (joon. 342). Labidalehe läheduses on see käsi, kuhu poole mulda visatakse. Jalaga labidale vajutamine (joon. 343) kergendab labida tera tungimist pinnasesse.

Kõblast hoitakse parema käega kõblaseraua lähedusest, vasakuga varre otsast. Hoovõtmiseks tugevaks löögiks kõblas tõstetakse pea kohale ja vars lastakse libiseda vabalt läbi parema käe peopesa (joon. 344).

Joon. 343. Jalaga labidale vajutamine kaevamisel püsti.

Joon. 344. Töötamine kõblasega.

Joon. 345. Töötamine kõblasega lamades.

Joon. 346. Jämedate puude raiumine.

Hoovõtmine seljatagant ja ringlöögid on keelatud, et vältida naabrite vigastamist töötamisel.

Joon. 345 selgitab töötamist kõblasega lamades.

Kirvest käsitsetakse nagu kõblast. Peened oksad ja latid raiutakse järsult läbi. Jämedate puude läbiraiumiseks tuleb raiuda paremalt ja vasakult vahelduvate kaldlöökidega täkked (joon. 346).

3. Laskepesad laskurile.

A. Laskepesa laskmiseks lamades. Lühiajalistel peatustel lahingus laskur kaevab laskepesa laskmiseks lamades. Alul laskur valmistab labidaga muldvalli relva toetamiseks ja enda varjamiseks. Valli varjus ta kaevab enda kõrvale 40—50 sm laiuse lohu, mida tahapoole roomates pikendab ja süvendab (joon. 341 ja 347). Valli asemel võib tarvitada esialgseks katteks ka täidetud mullakotti* või seljapauna.

Lohust väljakaevatud mullast moodustatakse eesvall ja tagavall. Eesvalli kõrgus harilikult ei ületa 0,2 m. Tulista-

* Mullakotte kasutatakse mulla kandmiseks, vooderdamiseks ja mullete ehitamiseks. Mullaga täidetud kott (joon. 348) kaalub 20 kg.

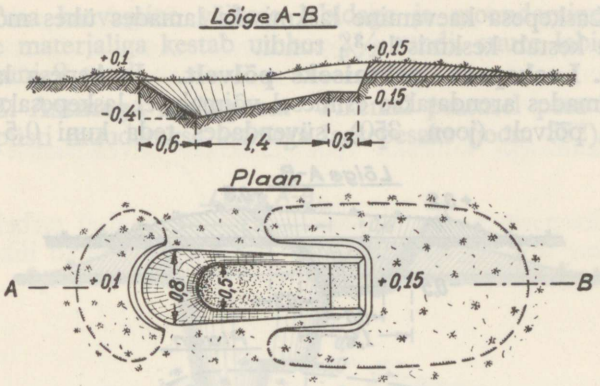

Joon. 347. Laskepesa laskmiseks lamades.

mise hõlbustamiseks külgsuunas ja kaitseks vastase tule eest küljelt eesvall pikendatakse külgedele. Tagavall kaitseb laskurit tagant juhuslikkude kuulide ja mürsukildude eest.

Valle moondatakse kohapeal leiduva materjaliga: murumätastega (joon. 349), rohuga, okstega j.n.e. Lohu moondamiseks võib kasutada üle laskepesa laotatud laskuri palitut või telgilina.

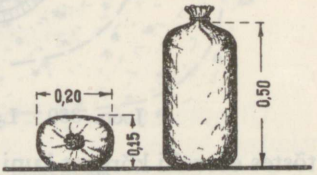

Joon. 348. Mullakott.

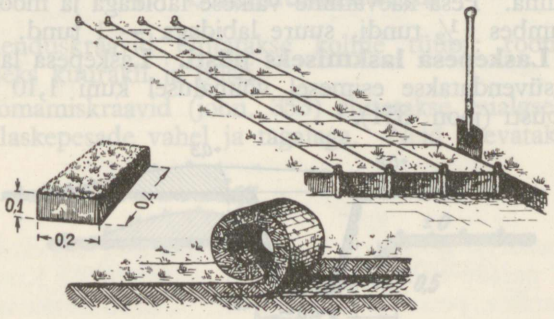

Joon. 349. Murumätaste lõikamine.

Laskepesa kaevamine laskmiseks lamades ühes moondamisega kestab keskmiselt ¾ tundi.

B. Laskepesa laskmiseks põlvelt. Laskepesa laskmiseks lamades arendatakse esimesel võimalusel laskepesaks laskmiseks põlvelt (joon. 350), süvendades teda kuni 0,5 m ja

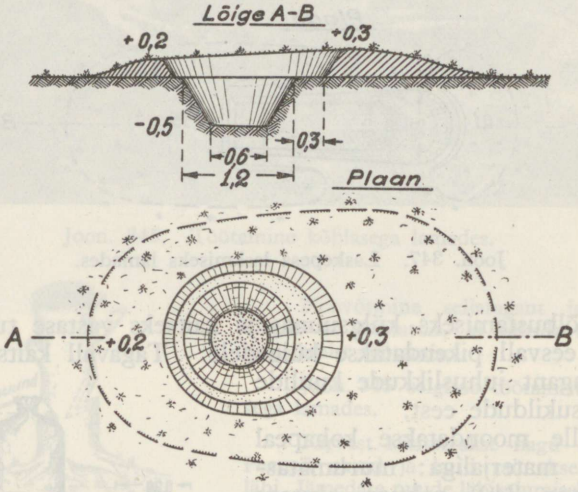

Joon. 350. Laskepesa laskmiseks põlvelt.

tõstes eesvalli kõrgust kuni 0,3 meetrini. Kaevisest väljavisatud mullast moodustatakse ringvall. Vall moondatakse kohapeal leiduva materjaliga; kaevise moondamiseks kasutatakse palitut või telgilina. Pesa kaevamine väikese labidaga ja moondamine kestab umbes 1½ tundi, suure labidaga — 1 tund.

D. Laskepesa laskmiseks püsti. Laskepesa laskmiseks põlvelt süvendatakse esimesel võimalusel kuni 1,10 m laskmiseks püsti (joon. 351).

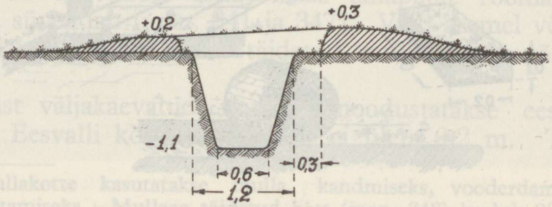

Joon. 351. Laskepesa laskmiseks püsti.

Pesa kaevamine väikese labidaga ja moondamine kohapealse materjaliga kestab umbes 2½ tundi, suure labidaga — 1½ kuni 2 tundi.

E. Astmega laskepesa. Pikemal peatusel pesa laskmiseks püsti muudetakse astmega laskepesaks (joon. 352).

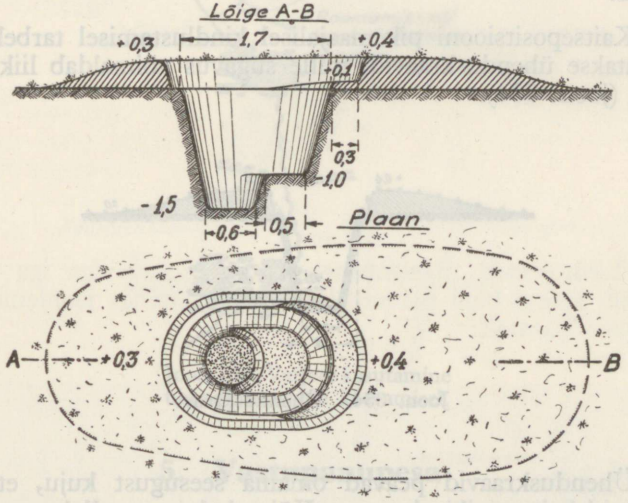

Joon. 352. Astmega laskepesa.

4. Ühenduskraavid.

Ühenduskraavid ehitatakse kolme tüüpi: roomamiseks, liikumiseks küürakil ja püsti.

Roomamiskraavid (joon. 353) ehitatakse esialgseks ühenduseks laskepesade vahel ja tagalaga. Neid kaevatakse vasta-

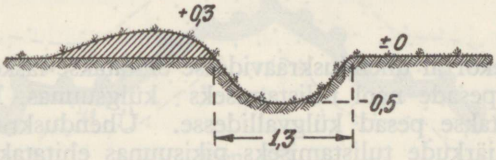

Joon. 353. Roomamiskraav.

valt olukorrale kas lamades või püsti. Väljakaevatud muld visatakse vastasepoolsele kraaviäärele, kus mullast moodustatakse lame vall. Vall ja kaevis moondatakse hoolsasti kohapealse materjaliga.

Liikumiseks küürakil roomamiskraav süvendatakse kuni 1,0 m.

Kaitsepositsiooni pikemaajalisel kindlustamisel tarbekorral kaevatakse ühenduskraavid, mille sügavus võimaldab liikumist püsti (joon. 354).

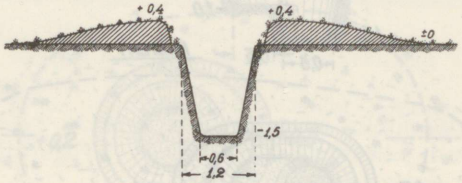

Joon. 354. Ühenduskraav.

Ühenduskraavid peavad omama seesugust kuju, et nad pakuksid kaitset pikitule eest. Kõige kohasem selleks on looklev kuju (joon. 355).

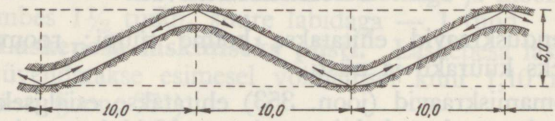

Joon. 355. Ühenduskraavi üldine kuju.

Tarbekorral ühenduskraavidesse ehitatakse laskekohad astmete või pesade näol tulistamiseks külgsuunas. Kuulipildujaile ehitatakse pesad külgvallidesse. Ühenduskraavide sirgjooneliste järkude tulistamiseks pikisuunas ehitatakse käänaku kohtadele rinnakõrgused vallid laskuritele.

Ühenduskraavide kaevamine nõuab suuri mullatöid, seepärast tuleb hoolikalt kasutada kõiki maastikul leiduvaid varjeid, mis võimaldavad vähendada tööd (joon. 356).

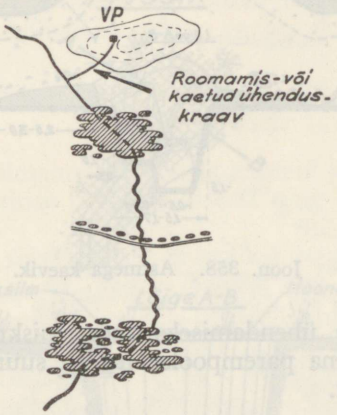

Joon. 356. Varjete kasutamine ühenduskraavide kaevamisel.

5. Vastupanupesa.

Kindlustatud positsioonile kaitseülesandega asunud kk- või laskurijagu moodustab vastupanu algraku — vastupanupesa.

Vastupanupesas valmistatakse üks või mitu laskepesa kk-le, laskepesad laskuritele ja vaatluspesa vahipostile. Üksikud laskepesad ühendatakse ühiseks kaevikuks (joon. 357, 358 ja 359), ühtlasi ehitatakse varjendid ja vajaduse korral ühenduskraav tagalasse.

Joon. 357.
Harilik kaevik.

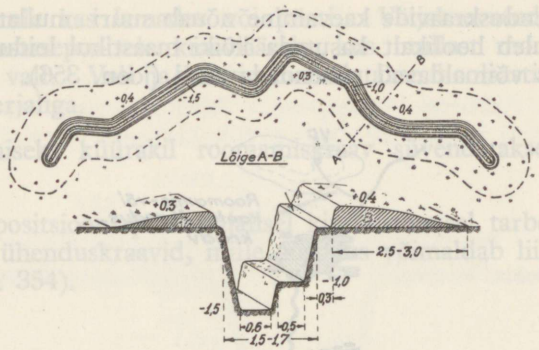

Joon. 358. Astmega kaevik.

Laskepesade ühendamiseks roomamiskraaviga iga laskur kaevab kraavi oma parempoolse naabri suunas jaoülema korralduste kohaselt.

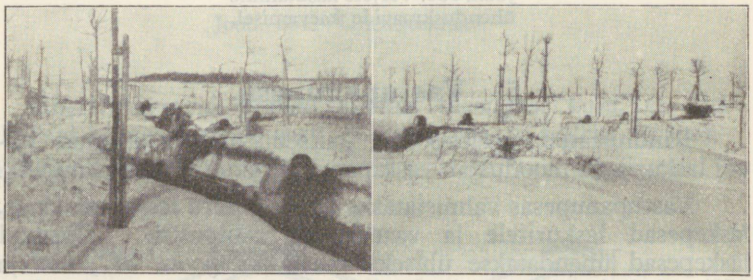

Joon. 359. Vabadussõjaaegne kaevik Keldrimäel, Narva lähedal.

6. Vaatluspunktid (VP).

Kõige lihtsam VP on lahtine vallita vaatluspesa, millesse tehakse aste istumiseks ja ehitatakse redel väljapääsmiseks, või pesa ühendatakse tagalaga ühenduskraavi abil. Vaatluspesa moondamiseks ta kaetakse moondamisvõrguga (joon. 360). Joon. 361 on näidatud VP, mis on varustatud killukindla kattega telefonisti jaoks.

Kaevikus vaatlejale kaevatakse vaatluspesa ühes vaatluspiluga eesvallis. Moondamiseks pesa ja pilu kaetakse moondamisvõrguga.

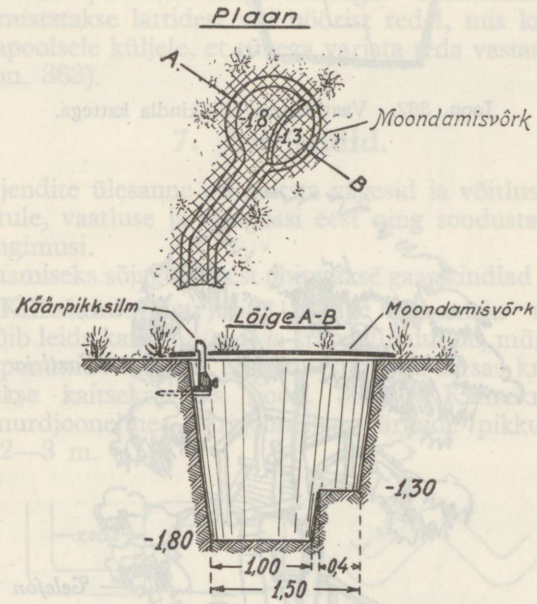

Joon. 360. Lahtine vallita vaatluspesa.

Kui on võimalik, vaatluspesa kaetakse killukindla kattega vaatleja kaitsmiseks püssi- ja šrapnellikuulide ja mürsukildude eest (joon. 362).

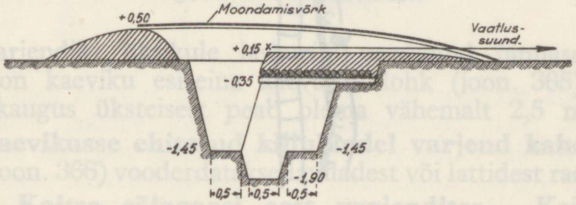

Joon. 361. Vaatluspesa killukindla kattega telefonisti jaoks.

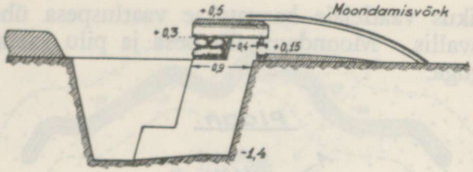

Joon. 362. Vaatluspesa killukindla kattega.

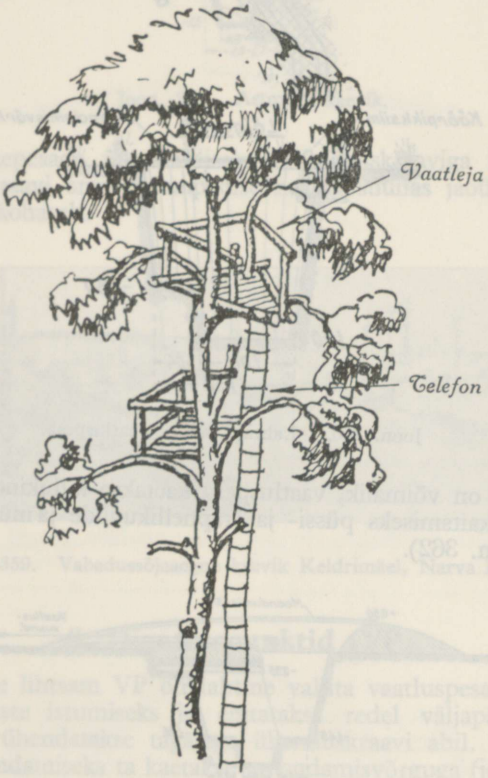

Joon. 363. Vaatluspunkt puu otsas.

VP ehitamisel puude otsa valitakse tugevamad puud; üksikult kasvavatele puudele VP ei asetata. Vaatlejale ehitatakse lattidest platvorm, mis varustatakse käsipuudega. Platvorm seotakse puuokste külge traadiga. Platvormile pääsmiseks valmistatakse lattidest või nöörist redel, mis kinnitatakse puu omapoolsele küljele, et tüvega varjata teda vastase vaatluse eest (joon. 363).

7. Varjendid.

Varjendite ülesanne on kaitsta vägesid ja võitlusvahendeid vastase tule, vaatluse ja sõjagaasi eest ning soodustada vägede elamistingimusi.

Kaitsmiseks sõjagaasi eest ehitatakse gaasikindlad varjendid.

A. Killukindel varjend. Kõige lihtsamaks varjendiks, milles võib leida kaitset püssi- ja šrapnellikuulide, mürsukildude ja lennupommide kildude eest, on sügav ja kitsas kraav, mida nimetatakse kaitsekraaviks (joon. 364). Kaitsekraav peab olema murdjooneline; sirgjooneliste järkude pikkus ei tohi ületada 2—3 m.

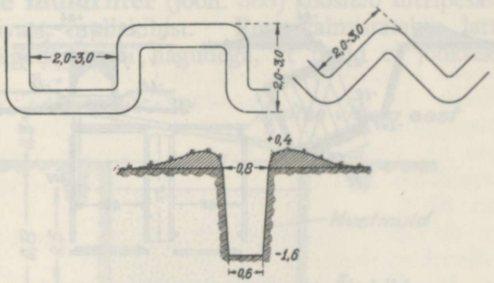

Joon. 364. Kaitsekraav.

Varjendiks üksikule laskurile paadunud pinnases (savi, paas) on kaeviku esiseina kaevatud lohk (joon. 365). Lohkude kaugus üksteisest peab olema vähemalt 2,5 m.

Kaevikusse ehitatud killukindel varjend kahele mehele (joon. 366) vooderdatakse laudadest või lattidest raamidega.

B. Kaitse sõjagaasi eest varjendites. Kaitsmiseks sõjagaasi eest varjend peab olema õhukindel. Selleks kõik

praod varjendi seintes topitakse kinni õhukindla materjaliga (savi, õlikitt) ja sissekäigud suletakse gaasikindlate ustega. Tarbekorral varjendivooder kaetakse savikorraga.

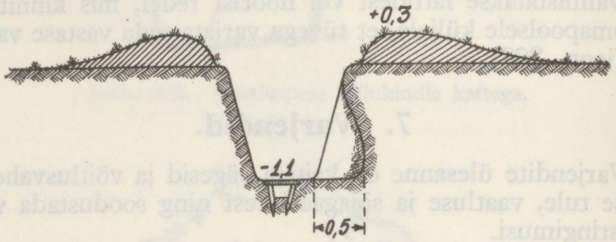

Joon. 365. Lohk kaeviku esiseinas varjendiks üksikule laskurile.

Varjendite sissekäigud varustatakse kahe gaasikindla uksega (joon. 367) 1—2 m kaugusel üksteisest. Ruum mõlemate uste vahel on määratud riiete desinfitseerimiseks ja välise ukse avamisel sissetunginud õhu puhastamiseks gaasist.

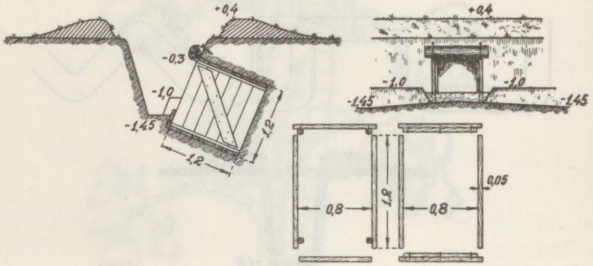

Joon. 366. Kaevikusse ehitatud killukindel varjend kahele mehele.

Inimene tarvitab keskmiselt 1,75 m³ õhku tunnis. Et võimaldada pikemaajalist viibimist ustega suletud gaasikindlas varjendis, peab hoolitsema hapniku või värske, sõjagaasist puhastatud õhu juurdevoolu eest. Hapnikku saadakse hapnikupudelitest või keemilisel teel. Hapniku juurdevool peab olema iga inimese peale 120 liitrit ja iga põleva küünla peale 60 liitrit tunnis.

Värsket, sõjagaasist puhastatud õhku imetakse varjendisse ventilaatori abil. Ventilaator peab imema vähemalt 30 liitrit õhku minutis iga varjendis viibiva inimese peale. Õhu puhastamine sõjagaasist sünnib filtris. Filtrid võivad olla välised või sisemised.

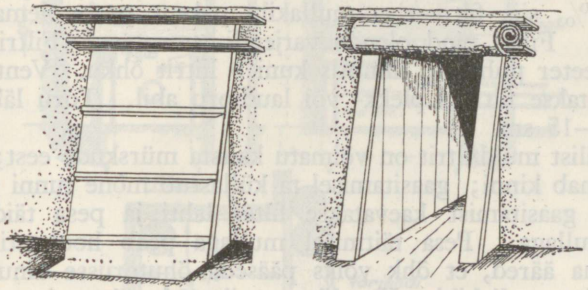

Joon. 367. Gaasikindel kalduks varjendi sissekäigu sulgemiseks. Parempoolsel joonisel on näha ruumi riiete desinfitseerimiseks.

Väline muldfilter (joon. 368) koosneb filtripesast, restist ja filtreerivast mullakihist. Rest valmistatakse lattidest ja kaetakse õlgedega või hagudega, et muld ei jookseks restist

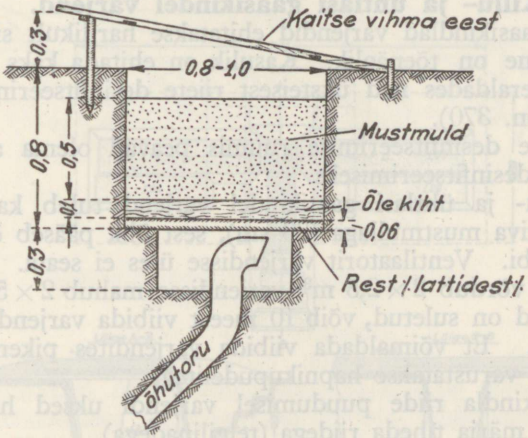

Joon. 368. Väline muldfilter.

läbi. Resti võib asendada punutud matiga. Filtripesa täitmiseks on kõige kohasem huumusrikas aiamuld. Mida rohkem orgaanilisi aineid sisaldab muld, seda paremini absorbeerib ta gaase. Muld, mis sisaldab orgaanilisi aineid 4 või vähem protsenti oma kaalust, ei ole kõlblik filtri täitmiseks. Kui muld sisaldab orgaanilisi aineid vähemalt 10% ja niiskust 20—40%, siis filtreeriva mullakihi paksus peab olema 35—40 sm. Filtri pind oleneb varjendi suurusest. Filtri ruutdetsimeeter puhastab minutis kuni 9 liitrit õhku. Ventilaator ühendatakse filtriga plekk- või laudtoru abil. Toru läbimõõt on 10—15 sm.

Välist muldfiltrit on võimatu kaitsta mürskude eest; talvel ta külmab kinni; gaasitamisel ta küllastub mõne tunni pärast. Pärast gaasitamist kaevatakse filter lahti ja pesa täidetakse uue mullaga. Pesa täitmisel mullaga peab hoolsasti kinni tampima ääred, et õhk võiks pääseda õhutorusse ainult läbi filtreeriva mullakihi. Kasulik on niisutada filtreerivat mullakihti aeg-ajalt seebiveega.

Sisemine muldfilter (joon. 369) paigutatakse varjendisse. Gaasist puhastamata õhk pääseb filtrisse varjendi sissekäigu kaudu. Filtreeriva mullakihi paksus on 40 sm; kihi all on ruum gaasist puhastatud õhu jaoks. Eriti tähtis on teha filtri seinad gaasikindlaiks, et õhk pääseks varjendisse vaid läbi filtri.

Suuruselt sisemised filtrid ei erine välistest.

D. Killu- ja ühtlasi gaasikindel varjend. Killu- ja ühtlasi gaasikindlad varjendid ehitatakse harilikult sinna, kus gaasitamine on tõenäolik. Kasulik on ehitada kaks varjendit kõrvuti, eraldades nad üksteisest riiete desinfitseerimise ruumiga (joon. 370).

Riiete desinfitseerimise ruumis peavad olema aparaadid ja ained desinfitseerimiseks.

Killu- ja ühtlasi gaasikindel varjend tuleb katta gaasi absorbeeriva mustmullaga (30 sm), sest õhk pääseb õhukesest kattest läbi. Ventilaatorit varjendisse üles ei seata. Varjendi õhumaht võrdub $2 \times 2{,}5$ m^3, varjendisse mahub 2×5 inimest. Kui uksed on suletud, võib 10 meest viibida varjendis umbes ¼ tundi. Et võimaldada viibida varjendites pikemat aega, varjendid varustatakse hapnikupudelitega.

Õhukindla riide puudumisel varjendi uksed hädakorral suletakse märja tiheda riidega (telgilinadega).

Jagu ehitab kirjeldatud varjendi keskmiselt 12 tunniga.

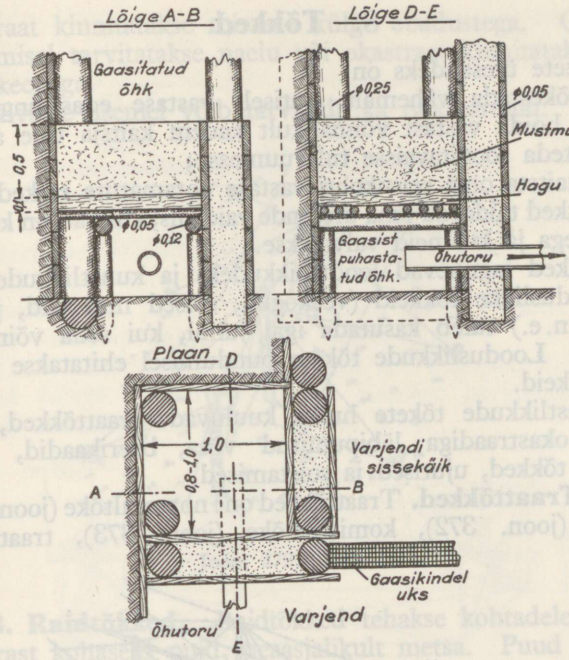

Joon. 369. Sisemine muldfilter.

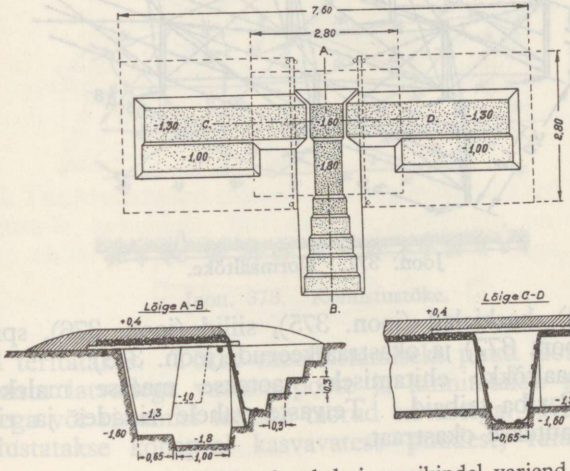

Joon. 370. Killu- ja ühtlasi gaasikindel varjend.

8. Tõkked.

Tõkete ülesandeks on:

— tõkestada vähemalt ajutiselt vastase edasitungi, eesmärgiga hoida vastast võimalikult kauem kaitsja tule all, või suunda teda soovitavaisse tuleruumesse;

— kaitsta oma seisukohti vastase ootamatute retkede eest.

Tõkked täidavad oma ülesande vaid siis, kui nad on kaitstud oma tulega ja kui neid valvatakse.

Tõkked jagunevad looduslikkudeks ja kunstlikkudeks.

Looduslikke tõkkeid (veekogud, soised maa-alad, järsandikud j.n.e.) tuleb kasutada igal juhul, kui seda võimaldab olukord. Looduslikkude tõkete puudumisel ehitatakse kunstlikke tõkkeid.

Kunstlikkude tõkete hulka kuuluvad: traattõkked, raidtõkked, okastraadiga läbipunutud võsa, barrikaadid, tankivastased tõkked, ujutised ja soistamised.

A. Traattõkked. Traattõkked on: normaaltõke (joon. 371), kiirtõke (joon. 372), komistustõke (joon. 373), traatlengid

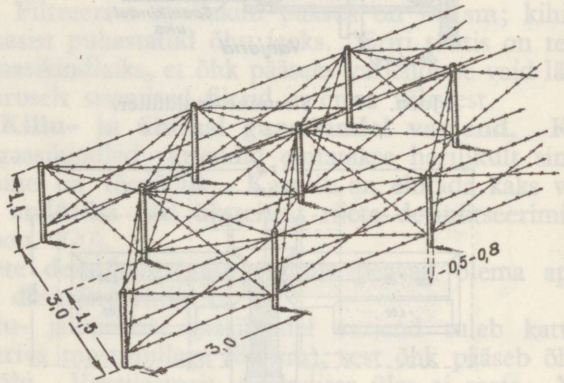

Joon. 371. Normaaltõke.

(joon. 374), harkjalad (joon. 375), siilid (joon. 376), spiraalvõrgud (joon. 377) ja okastraatkeerud (joon. 378).

Normaaltõkke ehitamiseks taotakse maasse malekorras vähemalt 3 riba teibaid. Teivaste vahele ridades ja ridade vahele punutakse okastraat.

Traat kinnitatakse teivaste külge obadustega. Obaduste puudumisel tarvitatakse naelu või okastraat kinnitatakse teiba külge keeruga.

Teivaste asemel võib tarvitada ka raudvardaid.

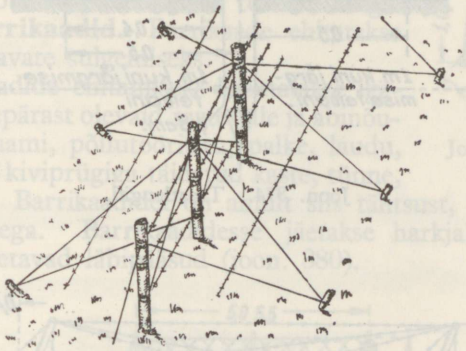

Joon. 372. Kiirtõke.

B. Raidtõkked. Raidtõkked tehakse kohtadele, kus on käepärast kohaseid puid, peaasjalikult metsa. Puud raiutakse maha ja laasitakse peenematest okstest ja lehtedest, jämedamad

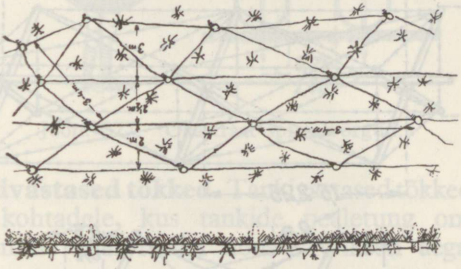

Joon. 373. Komistustõke.

oksad teritatakse. Tõkke moodustamiseks puud laotakse tihedalt ritta latvadega vastase poole ja kinnitatakse maa külge lattidega või ristamisi maasse taotud teivastega. Kui raidtõke moodustatakse kohapeal kasvavatest puudest, raiutakse läbi

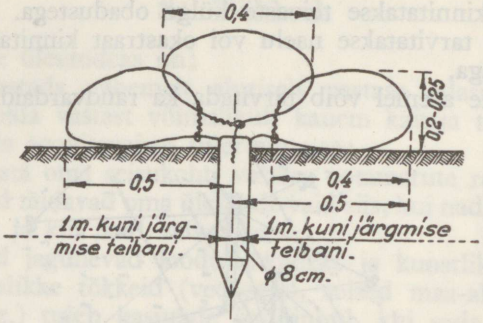

Joon. 374. Traatlengid.

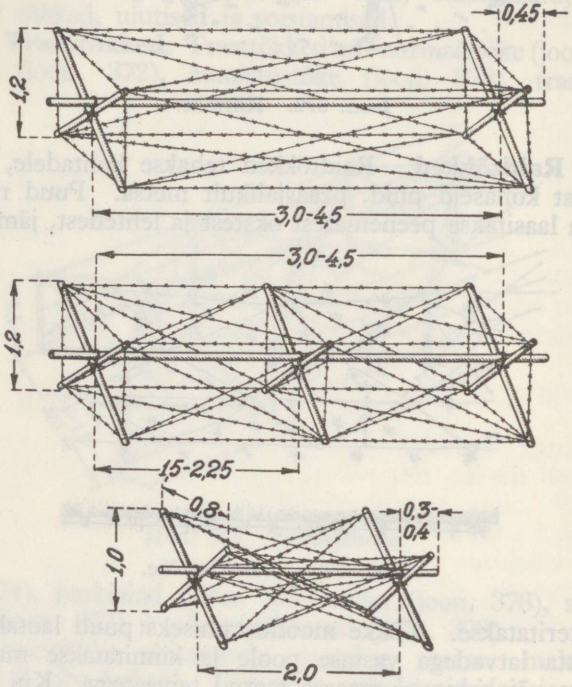

Joon. 375. Harkjalad.

¾ nende jämedusest ja puud langetatakse ladvaga vastase poole nii, et tüvi jääks seotuks kännuga (joon. 379).

Tõkke moodustamiseks võsastikus või metsas punutakse läbi okastraadiga 1—3 m laiune riba. Okastraat kinnitatakse keerdudega või seotakse jämedamate tüvede külge.

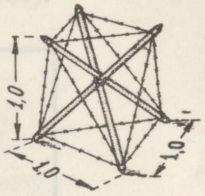

Joon. 376. Siil.

D. Barrikaadid. Barrikaade ehitatakse asulates tänavate sulgemiseks.

Barrikaadide ehitamiseks kasutatakse igasuguseid käepärast olevaid materjale ja abinõusid: majakraami, põllutööriistu, palke, laudu, mullaga või kiviprügiga täidetud kaste, tünne, kotte j.n.e. Barrikaadidel on ainult siis tähtsust, kui nad on kaitstud tulega. Barrikaadidesse jäetakse harkjalgadega või siilidega suletavad läbipääsud (joon. 380).

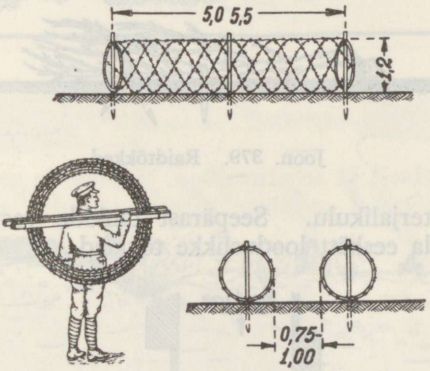

Joon. 377. Okastraat-spiraalvõrgud.

E. Tankivastased tõkked. Tankivastased tõkked ehitatakse niisugustele kohtadele, kus tankide pealetung on tõenäolik. Tõkete ehitamine laial rindel nõuab rohkesti aega, tööjõudu

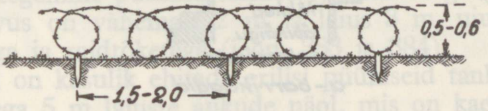

Joon. 378. Okastraatkeerud.

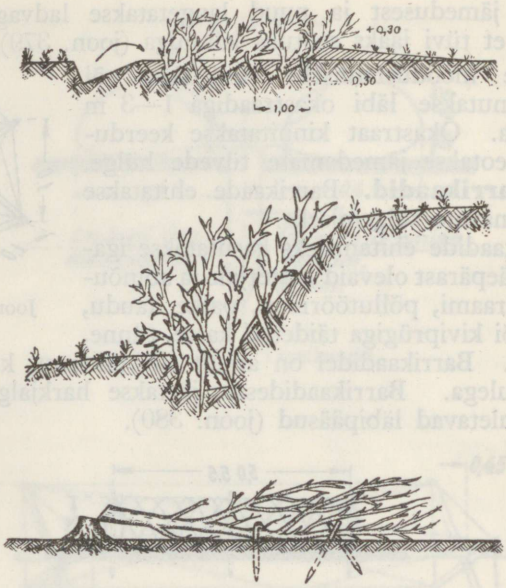

Joon. 379. Raidtõkked.

ja suurt materjalikulu. Seepärast tankide vastu võitlemisel tuleb kasutada eeskätt looduslikke tõkkeid.

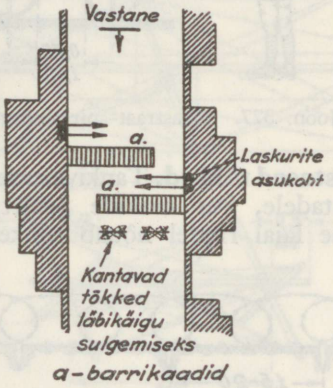

Joon. 380. Barrikaadid.

Teedele ja kohtadele, millest möödapääs kõrvalt on raske, on kohane teha lõhkeainetega suuri lehtreid, mille läbimõõt on vähemalt 6 m, või paigutada miine (joon. 381).

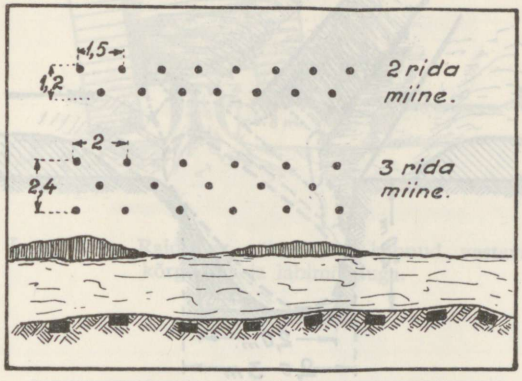

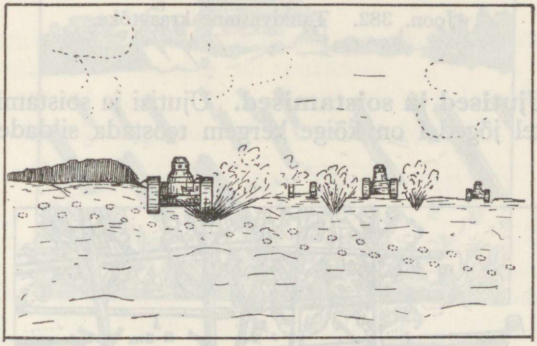

Joon. 381. Miiniväli.
Punktiiriga on näidatud miinide asukohad.

Tankide edasiliikumist võib takistada sildade rikkumisega (saelõigete tegemine puusilla taladesse), kraavidega (joon. 382), mille sügavus on vähemalt 2 m ja laius 3 m, ujutistega või soistamistega ja raidtõketega (joon. 383 ja 384).

Kohati on kasulik ehitada erilisi püüniseid tankidele järskude seintega 5 m laiuste aukude näol, mis on kaetud laudadega ja moondamismaterjaliga.

Raudteerööbastest ehitatud tankivastane tõke on näidatud joon. 385.

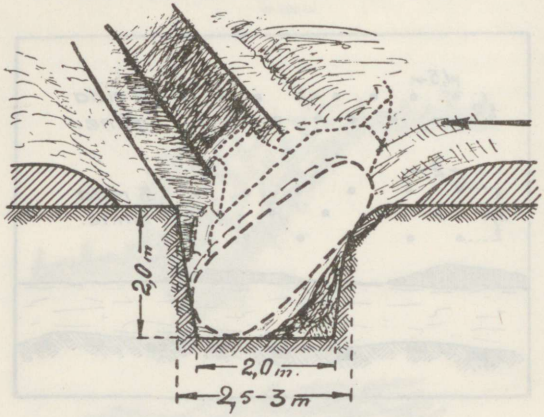

Joon. 382. Tankivastane kraavtõke.

G. Ujutised ja soistamised. Ujutisi ja soistamisi ojadel ja väikestel jõgedel on kõige kergem teostada sildade avauste

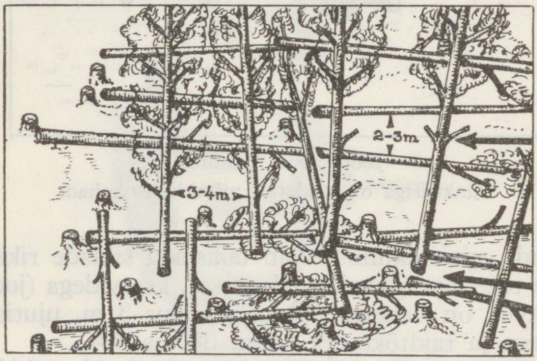

Joon. 383. Tankivastane raidtõke.
Nooltega on näidatud tankide liikumise suund.

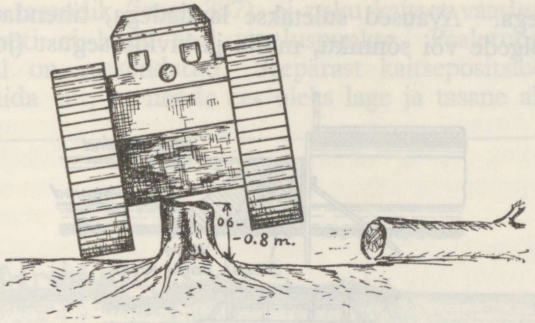

Joon. 384. Raidtõket täiendavad kännud vastava kõrgusega ja läbimõõduga.

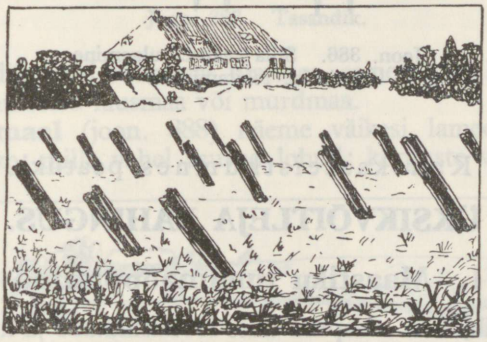

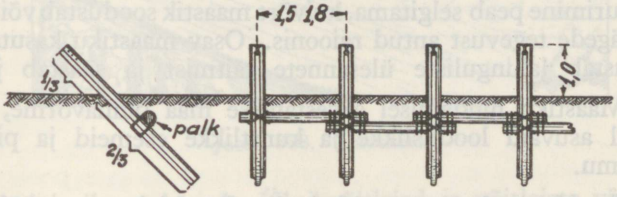

Joon. 385. Raudteerööbastest ehitatud tankivastane tõke.

sulgemisega. Avaused suletakse laudadega, tihendades sulgu kattega õlgede või sõnniku, mulla ja kivide segust (joon. 386).

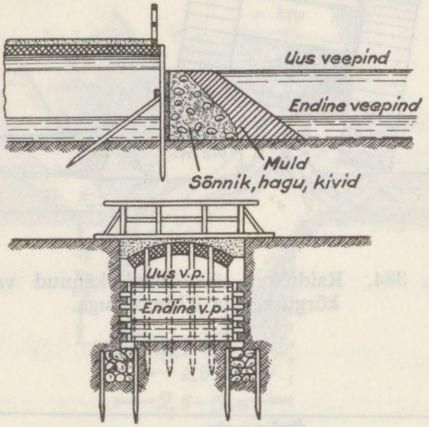

Joon. 386. Silla avause sulgemine ujutise tekitamiseks.

Kaheksateistkümnes peatükk.

ÜKSIKVÕITLEJA LAHINGUS.

1. Maastiku tundmaõppimine.

Maastik, s. o. maapind ühes looduslikkude ja kunstlikkude esemetega, avaldab lahingutegevusele suurt mõju. Seepärast väed õpivad tundma oma tegevusraiooni maastikku võimalikult põhjalikult, uurides ning hinnates ta omadusi kõigekülgeslt. See uurimine peab selgitama, kuivõrt maastik soodustab või takistab vägede tegevust antud raioonis. Osav maastiku kasutamine soodustab lahinguliste ülesannete täitmist ja säästab jõude.

Maastiku hindamisel arvestatakse maa pinnavorme, maapinnal asuvaid looduslikke ja kunstlikke esemeid ja pinnase iseloomu.

A. Maa pinnavormid (reljeef). Meie maa tüübilised pinnavormid on tasandik, lausmaa ja murdmaa.

Lage tasandik (joon. 387) ei paku kaitset vaatluse ja tule eest, samuti ei leidu seal vaatluspunkte. Pealetung lagedal tasandikul on raskendatud. Seepärast kaitsepositsioone püütakse valida nii, et nende ees oleks lage ja tasane ala. Täie-

Joon. 387. Tasandik.

line tasandik, eriti suuremas ulatuses, esineb meil harva. Enamasti domineerib lausmaa või murdmaa.

Lausmaal (joon. 388) näeme väikesi lamedakallakulisi kõrgendikke, mille vahel asuvad lohud; kõrguste vahed ei ole

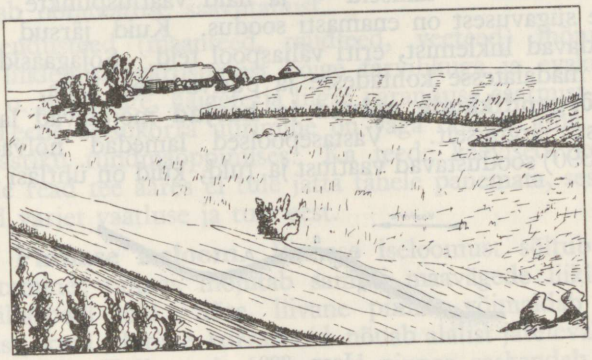

Joon. 388. Lausmaa.

siin kuigi silmapaistvad. Üksikvõitlejad ja võitlejate vähemad grupid peavad oskama kasutada neid maapinna volte kaitseks

vastase tule ja vaatluse eest. Vaatluspunkte on lausmaal vähe; neid on vastasel hõlpus leida ja neutraliseerida. Tulistamine, eriti jalaväe relvadest, on hõlpus, kuid tulega toetamine sügavusest on võimalik ainult läbi eespoolasuvate osade vahede.

Murdmaad (joon. 389) iseloomustavad järsumate längudega ning tunduvate kõrguste vahedega kõrgendikud ja

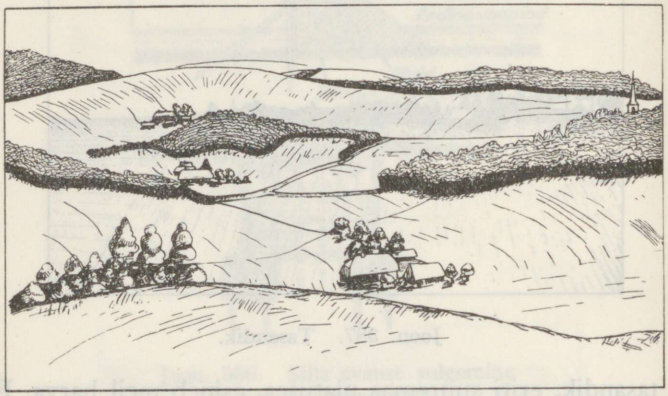

Joon. 389. Murdmaa.

lohud. Murdmaal leidub rohkesti vastase vaatluse ja tule eest kaitstud alasid — lähiseid — ja häid vaatluspunkte. Tulistamine sügavusest on enamasti soodus. Kuid järsud längud raskendavad liiklemist, eriti väljaspool teid. Sõjagaasid kogunevad madalatesse kohtadesse ja püsivad seal kaua.

Kõrgendikkude nõlvad ja harjad mõjutavad lahingutegevust järgmiselt. Vastasepoolsed lamedad nõlvad AB (joon. 390) soodustavad vaatlust ja tuld, kuid on ühtlasi avatud

Joon. 390.

vastase vaatlusele ja tulele. Järsud nõlvad vastase poole raskendavad tuletoetust nii jalaväe relvadelt kui suurtükkidelt. Seljandikkude ja küngaste harjad B soodustavad vaatlust ja

tulistamist ning hõlbustavad ühenduse pidamist tagalaga, kuid nõlval ja jalal sageli tekivad varjualad adb. Omapoolsed nõlvad BD piiravad vaatlust ja jalaväe relvade laskeala, kuid soodustavad ootamatust, nendele nõlvadele asetatud relvade kaitsmist vastase tule eest ja suurtükitulega toetamist.

Rindega rööbiti asuvad seljandikud ja lohud on varjeteks liiklemisel. Nad soodustavad jõudude järgustamist sügavuti ja nende paiknemist varjatult.

Rindele risti asuvad seljandikud ja lohud osutuvad lähisteks pealetungijale, kuid nad lahutavad ühtlasi teotsevaid osi. Kaitsepositsioonilt nad on tulistatavad pikisuunas.

Järsandikud, veekogud ja soised maa-alad raskendavad liiklemist. Soomusväe osadele nad osutuvad sageli tõkkeks.

B. Looduslikud ja kunstlikud esemed. Maapinnal asuvate looduslikkude (kivi, känd, põõsas, puu, mets j. n. e.) ja kunstlikkude (aed, sild, hoone, küla, linn j. n. e.) esemete suhtes hinnatakse maastikku lahtisena või kinnisena. Lahtine maastik, s. o. maa-ala, millel on vähe või ei leidu üldse looduslikke või kunstlikke esemeid, soodustab vaatlust ja tuld, kuid pakub vähe varjet vastase tule ja vaatluse eest, eriti õhust. Rohkearvuliste looduslikkude ja kunstlikkude esemetega kaetud maastik, mida nimetatakse kinniseks, varjab vägesid vastase tule ja vaatluse eest nii maa pealt kui õhust; sellega ta soodustab ootamatuse saavutamist.

Ühendusteed (maanteed, raudteed, veeteed) mõjutavad vägede liiklemist, varustamist kõige tarvilikuga ja evakueerimist, s. o. haavatute, haigete ja liigse varanduse saatmist tagalasse. Teede seisukorra uurimine on väga oluline ning tähtis osa maastiku tundmaõppimises. Ka teede kaevised, kraavid ja puude read tee ääres ei tule jätta tähele panemata, sest nad annavad varjet vaatluse ja tule eest.

D. Pinnase iseloom. Pinnase iseloomust sõltub välikindlustamine; pinnas mõjutab samuti maavägede liiklemist, eriti väljaspool teid. Sõre, liivane pinnas võimaldab kiiret töötamist, kuid ehitiste korrashoid nõuab alalist järelevalvet ja parandustöid. Kaljune ja külmanud pinnas raskendab tööd, nõuab eritööriistu ja lõhkeaineid. Soine, samuti vett raskesti läbilaskev savine pinnas muutub kiiresti pehmeks ning aeglustab liikumist. Kõiki neid asjaolusid tuleb arvestada maastiku hindamisel.

E. Maastiku kirjeldamine. Võitleja peab suutma maastikku mitte ainult sõjaliselt hinnata, vaid ka kirjeldada sedavõrt täpsalt ja tabavalt, et kirjelduse järgi saaks maastikust tõetruu pildi ka see, kes teda isiklikult pole näinud. Eriti tarvilik on see luure- ja vaatlusteenistuses. Kirjeldus võib anda rahuldavaid tulemusi vaid siis, kui kirjeldamisel tarvitatakse üldtunnustatud ning kõigile arusaadavaid nimetusi ja kirjeldaja suudab eraldada sõjaliselt tähtsaid maastiku elemente vähem tähtsatest. See nõuab vilumust ning erilisi harjutusi maastikul.

Kirjeldamisel tuleb iseloomustada reljeefi, veekogusid ja maapinnal asuvaid looduslikke ja kunstlikke esemeid.

Reljeef. Maapinnal näeme kõrgemaid ja madalamaid kohti, mille kõrgusi võime määrata kas võttes aluseks merepinda või oma ümbruse pinda. Kui kõrguste määramisel võtame aluseks merepinna, saame absoluutsed kõrgused ehk kõrgused merepinnast. Võttes aluseks oma ümbruse pinna, saame relatiivsed ehk suhtelised kõrgused. Maastiku sõjalisel hinnangul kõrgusi hinnatakse suhteliselt, sest maastiku mitmekesisus ning vaheldavus oleneb eeskätt just suhtelistest kõrgustest.

Pinnavorme, mis on ümbrusest kõrgemad, nimetatakse kõrgendikkudeks; ümbrusest madalamaid pinnavorme — lohkudeks.

Lohud esinevad kas igalt poolt piiratud külgedega, või on avatud ühelt või kahelt poolt. Esimesi nimetatakse sulglohkudeks, viimaseid avalohkudeks ehk orgudeks. Kitsast orgu nimetatakse kuristikuks.

Maapinnal asuvad esemed. Maapinnal asuvatest looduslikkudest esemetest tuleb maastiku kirjeldamisel sagedamini nimetada taimkonna vorme: puud, põõsad, metsad, põõsastikud, põllud, niidud, sood. Kirjeldaja andku taimkonna vormile võimalikult täppis nimetus, tähendades näiteks: okaspuu, lehtpuu, okaspõõsas, lehtpõõsas, okasmets, lehtmets, segamets, okaspõõsastik, lehtpõõsastik, rukkipõld j.n.e. Üldist laadi nimetustest nagu puu, põld, mets j.n.e. hoidutagu, sest sellised nimetused ei anna täielikku selgust kirjeldatava eseme kohta ning võimaldavad mitmesugust tõlgitsemist.

Ala, kus taimkatet ei ole või kus seda esineb väheselt, nimetatakse lagendikuks. Reljeefilt võib lagendik olla väga vahelduv.

Maapinnal asuvatest kunstlikkudest esemetest on arvuliselt esikohal hooned ja teed.

Hooned jagunevad elamuteks ja kõrvalhooneteks. Elamuid võib liigitada kordade arvu, kõrvalhooneid — otstarbe järgi: ait, laut, rehi, küün j.n.e. Sõjaliselt on tähtis, kas on tegemist puu- või kivihoonega. Kirjeldamise juures ei tule seda unustada. Üksikute hoonete ja asulate nimetused olgu võimalikult täpsad, näiteks: ühekordne kivist elamu, puust karjalaut, kivist kirik, talu, küla, alev, linn.

Liiklemisteede võimalikult täppis nimetamine on samuti väga oluline ning tarvilik. Kirjeldaja ei pea kunagi piirduma üldise nimetusega „tee", vaid ta tähendagu selgesti kas raudtee, maantee (võimalikult ka sillutise iseloom: kivitee, kruusatee), külavahetee või jalgrada.

Näide maastiku kirjeldamisest. Võitlejal on ülesanne kirjeldada maastikku antud sektoris. Võitleja asukoht ja kirjeldamiseks määratud maa-ala on näidatud joon. 391.

Ülesande täitja vaatleb mõne hetke kirjeldamiseks määratud maa-ala ja iseloomustab teda siis alljärgnevalt.

Pinnavormilt käesolev maastik jaguneb kahte ossa: ligem osa kuni põhja pool raudteed asuva metsa ja talu jooneni on lahtine lausmaa, kaugem osa — poolkinnine murdmaa. Kirjeldan esmalt ligemat, siis kaugemat osa. Algan sektori parempoolselt piirjoonelt.

Esiplaanil segametsa loodenurgal on tehas (juurde lisada missugune, kui see on teada), kolm kivihoonet ja kolm puuhoonet. Tehase kõrge korsten paistab kaugele silma. Külast viib tehase juurde kruusatee; viimaselt hargneb põhja külavahetee. Tehasest kirdesse on lage väli, millel üksik küngas lehtpuude grupiga. Edasi metsaistandis; selle põhjaserval läände voolav oja, millel näha väike puusild. Üle oja paistab raudteetamm ühes telegraafipostidega; raudtee suund idast läände. Sektori parempoolses osas raudtee läbistab puiestee ja jõe, mis voolab idakirdest lääneedelasse. Üle jõe viib raudsild. Põhja pool raudteed kuni segametsani (kui metsa nimetus teada, siis lisatakse see juurde) lage väli.

Vaadates põhja, näeme enese ees Laaneküla põhjaserva kirdepoolset osa, kus rida ligistikku asuvaid puuehitisi, üksikute lehtpuudega nende vahel. Küla servalt hargnevad kaks kruusateed: üks kirdesse, teine põhja. Umbes 400 meetrit külast põhja pool lõikab viimane tee idakirdest lääneedelasse suunduvat puiesteed. Kuni teederistini külast põhja poole viiv

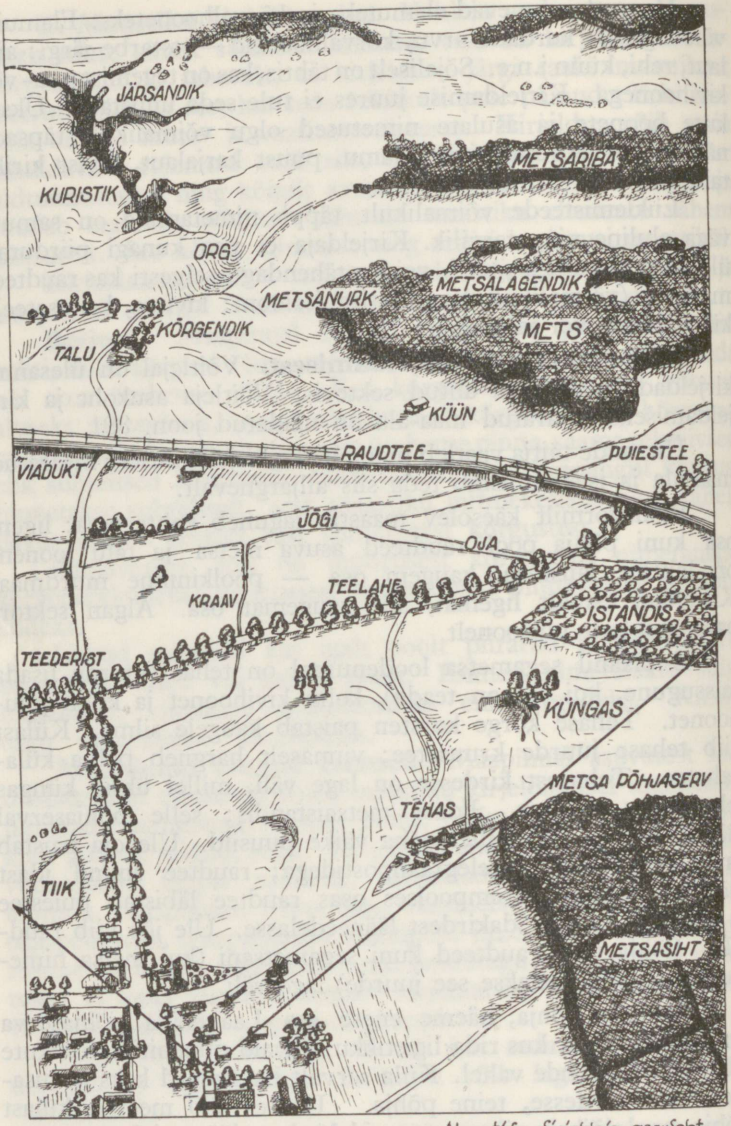
JÄRSANDIK
KURISTIK
METSARIBA
ORG
METSALAGENDIK
METSANURK
KÖRGENDIK
METS
TALU
KÜÜN
RAUDTEE
VIADUKT
PUIESTEE
JÕGI
OJA
KRAAV
TEELAHE
ISTANDIS
TEEDERIST
KÜNGAS
METSA PÕHJASERV
TEHAS
TIIK
METSASIHT
× Maastiku siirjeldaja asukoht
→ Sektori piirjoon

Joon. 391.

tee on puiestee. Sealt edasi tee läheb mööda lagedat välja, üle kivisilla ja läbi raudtee viadukti põhja poole.

Tehasest loodesse on kuplikujuline küngas, millel asetseb lehtpuude grupp. Künka idapoolsel järsumal jalal on külavahetee, mis siinkohal süvendatud. Künka läänepoolsel pikkamööda langeval nõlval lookleb kraav, mille põhjas vett. Kraav algab küla põhjaserval asuvast tiigist ja suubub jõkke, lõigates eesolevaid puiesteid. Teest ühe sõrme võrra paremale jõe ligidal üksik lehtpuu. Silla juures jõe põhjapoolsel kaldal on lehtpuu-põõsaste rida. Sellest paremal ja veidi kaugemal raudteetammi ligidal üksik ühekordne puust elamu. Põhja pool raudteed sektori vasakpoolses osas maapind tõuseb, moodustades kõrgendiku, millel asub talu. Kõrgendiku idapoolsel pikal längul on lagedad väljad ja niit küüniga.

Lõpetanud sektori ligema osa iseloomustuse, vaatleja kirjeldab samuti selle kaugemat osa ja annab siis maastiku kohta üldise kokkuvõtliku hinnangu, mis kõlab näiteks alljärgnevalt.

Maastik sektori ligemas osas on üldiselt lahtine, tiheda teedevõrguga, soodustab liiklemist kõikidele väeliikidele; vaatluspunkte leidub siin vähesel arvul; suuremate võitlusgruppide varjatud liikumine raske. Sektori kaugem osa on reljeefilt väga vahelduv, poolkinnine, väheste teedega ja asulatega, ebasoodus liiklemiseks suurtüki- ja soomusväele, rikkam vaatluspunktide poolest; varjumine võimalik ka suurematele võitlusgruppidele. Idast läände läbistab sektorit jõgi, mis vee lahtioleku ajal teeb takistusi pealetungiks põhjast lõunasse või ümberpöördult. Ülekäikude purustamisega võib tunduvalt tõsta jõe mõju takistusena.

Kokku võttes: maastik on soodsam kaitseks, kui lahingutegevus sünnib põhja-lõuna suunas või ümberpöördult. Idaläänе suunas või ümberpöördult teotsevatele vägedele võimaldab maastik nii kaitset kui pealetungi.

2. Maastiku kasutamine.

A. Asukoha valik. Võitlejal tuleb lahingus asukohti valida kas vaatlemiseks, vastase tulistamiseks või täielikuks varjumiseks vastase vaatluse ja tule eest. Viimane tegevus võib aset leida vaid siis, kui võitleja pole seotud vaatluse ega tulistamise ülesandega.

Asukoha valikul vaatlemiseks on üheks ja peamiseks nõudeks vaadeldava eseme või märgi hea nähtavus. Kui näiteks vaatlemise eesmärgiks on tähele panna märke teatud maa-alal, kus vastast veel ei ole, kuid kuhu teda on oodata, siis vaatleja valib omale niisuguse asukoha, kust see maa-ala oleks võimalikult hästi näha. Sellisteks kohtadeks päeval on ümbruskonnas domineerivad punktid: kõrgendikud, puude ladvad, hoonete ülemised korrad ja katused, kirikutornid j.n.e. Kuid oma asukoha valikul ja kasutamisel vaatleja ei pea unustama ka teist tähtsat nõuet: enese varjamist vastase vaatluse eest. Järelikult, vaatlemiseks valitakse niisugune koht, kust vaadeldav ala või märk oleks võimalikult hästi näha, vaatleja ise aga varjatud vastase vaatluse eest (joon. 392, 393 ja 394).

Vale! Õige!

Joon. 392. Vaatleja asukoht põõsas.

Laskekohale asumine (joon. 395—399) võib sündida kaitse- või pealetungi olukorras. Kui laskekohale asutakse kaitse olukorras, siis võitleja peab oma asukoha valima nii, et tal oleks hea laskeväli, soodus laskeasend ja ta ise võimalikult hästi kaitstud vastase vaatluse ning tule eest. Kui maastiku looduslikud omadused ei võimalda kõigi nende nõuete rahuldamist, ei pea võitleja loobuma heast laskeväljast varjumise kasuks, vaid kasutades labidat kiiresti kaevuma.

Laskeväljaks nimetame maa-ala, mille ulatusel võitleja saab kasutada oma tulerelva maapinnal ilmuvate märkide tulistamiseks. Mida tasasem ja lahtisem eesolev maastik, seda

soodsam on vaatlus, seda kergem märkide leidmine ja tabamine, järelikult — seda parem on laskeväli.

Pealetungil võitleja püüab vastasele läheneda võimalikult varjatult, kasutades lähiseid. Tulistab laskur neid märke, mida ta näeb ja mis takistavad ta edasiliikumist. Laskekoha valikul on seepärast peanõudeks tulistatava märgi hea nähtavus. Vastase vaatluse ja tule eest varjumise kohta on maksvad samad põhimõtted, mis kaitsel asumisel.

Vale!
Vaatleja! on küll avar vaatlus, kuid ta ise on täiesti varjamata vastase vaatluse eest. Seljapaun parem jätta puu alla.

Õige!
Vaatleja on end hästi varjanud puuokstega, valinud endale soodsa koha ja asendi vastase jälgimiseks.

Joon. 393. Vaatleja asukoht puu otsas.

Lahingus on olukordi, kus võitleja on ajutiselt vaba vaatlemise ja tulistamise ülesannetest ning võib puhata. Asub näiteks jagu eelpostis* ja vaenlase kallaletungi pole märgata, siis ei asu kõik jao sõdurid laskekohtadel ega vaatle eesolevat maastikku, vaid seda ülesannet täidavad vahipostile asetatud vahid. Kõik teised asetsevad varjatult tagapool, olles valmis laskekohtadele asumiseks.

Sarnastel juhtudel võitlejad paiknevad niisugustes kohtades, mis on varjatud vaenlase vaatluse eest nii maa pealt kui õhust ja pakuvad võimalikult head kaitset vastase tule vastu. Ei tule

* Vt. 19. ptk., 3, D.

unustada, et vastase vaatluse eest varjumine mitte alati ei kaitse ühtlasi ka ta tule eest. Nõnda põõsas varjab küll hästi vaatluse eest, kuid ei paku mingit kaitset tule vastu, milleks on vaja asuda niisuguse eseme varju, mis läbistamatu kuulile. Selleks kasutatakse kõrgendikkude omapoolseid längusid,

Joon. 394. Vaatleja asukoht metsaserval. Enne metsast väljumist vaatleja uurib eesolevat maastikku.

lohkusid, maapinna volte, mürsuauke, kraave, kivihooneid, kivimüüre j.n.e. Kui on aega, ehitatakse kaevikud. Üksikute suuremate kivide ja kivihunni kute kasutamisest tuleb hoiduda, sest kivid annavad kuuli pihtamisel ohtlikke kilde. Hariliku püssikuuli läbistamisvõimet iseloomustab alljärgnev tabel.

Vale!

Laskur on halvasti varjunud: ta lamab nii, et küngas temast paremal, see takistab soodsa laskeasendi võtmist ja head varjumist.

Õige!

Laskur on laskeasendi võtnud nii, et küngas temast vasakul. Laskeasend soodus ja varjumine hea.

Joon. 395. Laskeasend künka varjus.

Püsti laskmiseks. Põlvelt laskmiseks. Lamades laskmiseks.

Joon. 396. Laskeasend puu varjus.

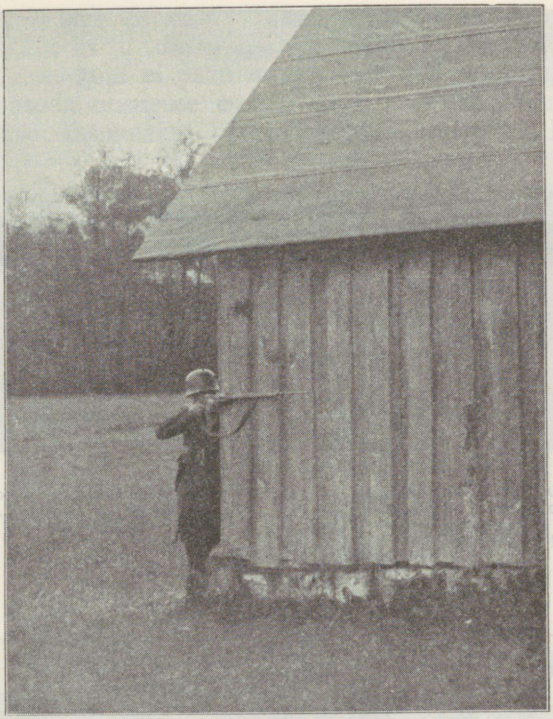

Joon. 397. Laskeasend hoone varjus.

Püssikuuli läbistamisvõime.

Pinnas või materjal	Läbistamis-võime meetrites
Kivine pinnas	0,40
Külmanud pinnas	0,60
Kohemuld	1,50
Liiv	0,60
Savi	1,20
Turvas	1,50
Sõtkutud lumi	2,00
Puu	1,25
Raud	0,015

Vale!

Laskur asus heledale liivale, kuigi sealsamas ligidal on rohuga kaetud maad.

Õige!

Laskur asus kohale, mis värvilt ühte sulab ta riietusega.

Joon. 398. Laskeasend lahtisel alal.

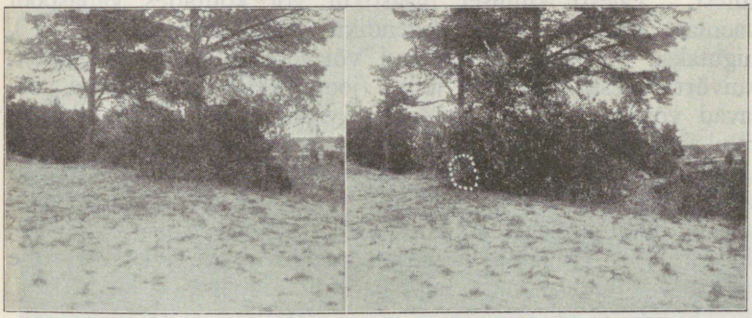

Vale!

Laskur lamab nii, et põõsas temast paremal. See takistab soodsa laskeasendi võtmist ning head varjumist.

Õige!

Laskur lamab nii, et põõsas tema vasakul käel. Laskeasendi võtmine ning varjumine soodus.

Joon. 399. Laskeasend põõsa varjus.

Ülesandeid asukoha valikuks.

Vaatlemiseks.

Leida varjatud koht, kust võib hästi näha liiklemist maanteel A ja B vahel.

Leida varjatud koht, kust võib vaadelda maastikku üksikust pajupõõsast, mis poolparemal, kuni kiviteeni poolvasakul.

Tulistamiseks.

Leida laskekoht, kust on võimalik tuld anda teederistile poolparemal, olles ise hästi varjatud. Asuda laskeasendisse!

Leida laskekoht, kust võib tuld anda eesolevale rohelisele künkale, ja asuda laskeasendisse! Laskur ise olgu võimalikult hästi kaitstud vastase vaatluse ja tule eest poolparemalt, üksiku põõsa suunast, kus vastase kuulipilduja.

Täielikuks varjumiseks.

Eesoleval künkal vastase vaatleja. Varjuda!

Poolvasakult, üksiku lehtpuu suunast avati Teie pihta tuli. Varjuda!

Sellest suunast (suund näidata!) läheneb vastase lennuk, umbes 800 m kõrgusel. Varjuda!

B. Liikumine. Liikumine vastase vaatluse ja tule piirkonnas sündigu võimalikult varjatult, moondatult, et mitte paljastada oma kavatsusi ega tõmmata enesele vastase tuld. Selleks kasutatakse varjatud alasid maastikul ja mitmesuguseid liikumisviise. Maastiku ebasoodsad omadused ei tohi olla edasiliikumise katkestamise põhjuseks, välja arvatud täiesti läbipääsmatud alad, millistest ligidalt mööduda võimata.

Liikumisviisid valitakse olenevalt maastikust ja vastase tulest. Täiesti kinnisel maastikul või kohtades väljaspool vaenlase vaatlust (org, kõrgendiku omapoolne nõlv j.n.e.), liigutakse püsti, kiirel sammul või joostes, olenevalt sellest, kuivõrt kiiresti vaja edasi jõuda (joon. 400). Kui esemed varjavad võitlejat rinnani (põõsastik, rukkiväli), liigub ta küürakil (joon. 401). Madalate varjete kasutamisel peab võitleja liikuma käpuli või roomates (joon. 402, 403 ja 404). Sageli võitlejal tuleb liikuda maastikul, mis isegi roomates ei paku varju. Selliseid lagedaid kohti läbitakse hüpetega (joon. 405, 406 ja 407). Hüpe tuleb teostada sedavõrt kiiresti, et vastase laskur ei suudaks anda hüppaja pihta tabavat lasku.*

Lühikeste kiirete hüpete teostamisel, mis vahelduvad roomamisega, võitleja on vastasele raskesti vaadeldav, eriti siis, kui ta end hästi moondab. Lahtistest küngastest tuleb mööduda või ületada nad kas roomates või kiire hüppega. Metsas liikudes

* Vt. lk. 369.

Joon. 400. Liikumine püsti, väljaspool vastase vaatlust.

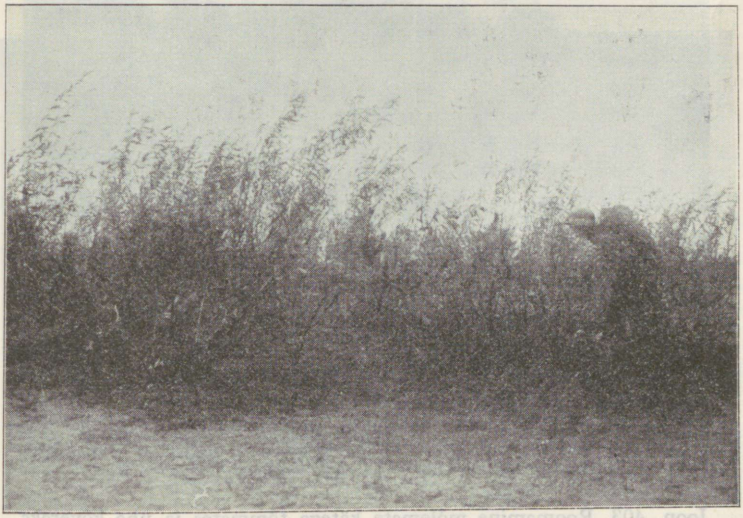

Joon. 401. Liikumine küürakil.

Joon. 402. Roomamine käte ja saapaninade abil.

Joon. 403. Roomamine mõlemate kätega tõmmates ja ühe kõveraks tõmmatud jalaga tõugates.

hoiduda kasutamast sihte ja hõlpsasti vaadeldavaid teid, samuti mööduda lagendikkudest. Metsast väljumisel vastase vaatluse

Joon. 404. Roomamine ühe käega tõmmates ja vastupidise jalaga tõugates.

piirkonnas hoida end puude varju ja enne liikumise algust valida liikumiseks võimalikult varjatud tee.

Joon. 405. Tõus hüppeks.

Öösi liikuda tasa ja kärata. Ümbruskonna valgustamisel helgiheitjaga või rakettidega jääda liikumatult paigale, kattes kinni relvade läikivad osad.

Joon. 406. Jooks hüppe sooritamisel.

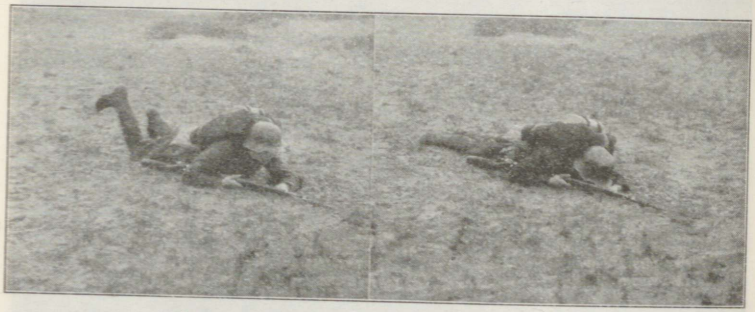

Vale!
Pikaliviskumisel võitleja jalad tõusid õhku, mis võib paljastada ta asukoha.

Õige!
Pikaliviskumisel võitleja püüab kaduda vastase vaatluse alt võimalikult kiiresti, surudes end tihedasti vastu maad. Hetk hiljem võitleja suunab oma vaate ette, milleks tõstab pea.

Joon. 407. Pikaliviskumine hüppe lõpetamisel.

Liikumisel vastase otseses läheduses sageli kasutatakse hiilimist. Peale varjumise omab siin suurt tähtsust oskus liikuda tasa, kärata ning tähelepanu äratamata. Eriti tähtis on see hiilimisel öösi, sest öö vaikuses nõrgadki hääled on kuuldavad. Mitmesuguse kära (mootoripõrin, laskmine j.n.e.) ajal püüab hiilija võimalikult kiiresti edasi jõuda, silmas pidades seda, et hiilimisel on liikumiskiirus üldiselt väga väike. Vastasele on kasulik läheneda mitte otse, vaid küljelt või isegi seljatagant.

Ülesandeid liikumiseks.

Vastase piilurid taandusid eesoleva talu suunas. Meil on käsk tähendatud talu vallutada. Jätkata liikumist!

Vastase laskur üksikus põõsas poolparemal. Asuda eesoleva künka raiooni! Varjumise otstarbel suunast kõrvalekaldumine lubatud kuni 30 m.

Meie jagu asub kaitsel eesoleva kraavi joonel. Vastane künkal poolvasakul. Viia jaoülemale 2 gaasitorbikut!

Eesoleva rohelise põõsa juures vaenlase vaatleja. Hiilida talle juurde ja võtta ta vangi! Ülesannet täidavad 2—3 meest ühiselt.

3. Moondamine.

A. Moondamisest üldse. Mida täpsamaid teateid omame vastasest, tema jõudude suurusest, paiknemisest ja kavatsustest, seda kergem on teda lüüa. Seepärast sõdivad pooled püüavad kõigiti muretseda neid teateid üksteise kohta. Selleks korraldatakse pidev luure ja vaatlus.

Et mitte paljastada oma asukohti, jõudude grupeerimist ning kavatsusi või vähemalt raskendada vastasel andmete kogumist selle üle, võitlevad pooled varjavad ja peidavad oma vägesid, positsioone, asutisi ja ehitisi vastase vaatluse eest. Kuid täielik varjumine ja peitmine osutub sageli teostamatuks. On võimata näiteks peita kõiki välikindlustisi, lennuväe angaare, aerodroome j.n.e. Seepärast varjumise ja peitmise kõrval kasutatakse vastase petmist mitmesuguste näilikkude (vale) positsioonide, ehitiste, tegevuste j.n.e. abil. Tegevust, mille eesmärgiks on vastast petta, viia teda eksiarvamustele tõelise olukorra ning tegelikkude kavatsuste kohta, nimetatakse moondamiseks.

Moondamine võimaldab saavutada ootamatust, mis on tähtsaks edu tingimuseks lahingus; moondamine säästab elavjõude ja materjalosa.

Mõjuvaid tagajärgi moondamine võib anda ainult siis, kui kõik moondamisvõtted ja abinõud vastavad olukorrale täiel määral. Peamised tegurid, mida tuleb arvestada moondamise teostamisel, on osadele antud ülesanne, maastiku iseloom, ilmastiku ja vastase vaatluse tingimused. Eriti pildistamine õhust sunnib moondamisel teotsema täpsalt ja asjatundlikult. Moondatud ese peab sarnanema vastavale tegelikule objektile ja sobima antud ümbrusse. Moondamine olgu aktiivne, s. o. ei tule piirduda passiivse varjumisega, vaid vaja püüda vastast petta, eksiarvamustele viia. Moondamistööd teostatakse kavakindlalt, võimalikult mitmekesiste võtete ja abinõude varal. Korduvalt tarvitatud üks ja sama võte võib paljastada tõelikkuse.

Edu moondamisel sõltub peamiselt võitlejate leidlikkusest ja tahtest moondada ennast ning oma tegevust igas olukorras. Nii üksikvõitleja kui võitlejate grupp või terve väeosa peab pidama kindlat moondamisdistsipliini, mille all mõistetakse kindlat korda tegevuses ja käitumises. Siia kuuluvad näiteks: uute teeradade tekkimise ärahoidmine vägede asukohtades ja positsioonidel, varjendite kütmise keeld päeval, vaikuse nõudmine ja suitsetamise keeld öiste tegevuste juures vastase ligidal j.n.e.

Moondamine teostatakse kas ilma tehniliste vahendite kasutamiseta või tehniliste vahendite abil.

B. Moondamine tehniliste vahenditeta. Moondamisel tehniliste vahenditeta kasutatakse: aja ja ilmastiku tingimusi, maastiku looduslikke omadusi ja pettetegevusi.

Aja ja ilmastiku tingimustest sõltub õhuvaatluse edu, seepärast kasutatakse neid tingimusi oma tegevuse varjamiseks. Moondamist soodustavad ööpimedus, udu, vihm, lumesadu, lumetuisk, madal pilvitus j.n.e.

Maastiku elementidest moondamisel kasutatakse maa pinnavorme, mitmesuguseid kohalikke esemeid ja taimestikku. Maa pinnavormid (kõrgendikkude tagumised nõlvad, orud, lohud j.n.e.) varjavad võitlejaid, võitlusvahendeid ja ehitisi eeskätt vastase maapealse vaatluse eest. Kohalikud esemed ja taimestik (metsad, põõsastik, rohi j.n.e.) pakuvad varjet vastase vaatluse eest nii maa pealt kui õhust.

Kohalikud esemed ja maapinna ebatasasused heidavad päikese paistes maapinnale varje. Neid varje tuleb kasutada oma asukoha ja tegevuste varjamiseks. Maastiku osad erinevad üksteisest värvilt, olenevalt pinnase iseloomust (liiv, savi, must muld j.n.e.). Värvide ja varjude kombinatsioon annab maastikule kirju, mitmekesise ilme. Mida mitmekesisem ja kirjum maastik, seda soodsam on ta moondamiseks.

Pettetegevused on mitmesugused demonstratiivsed tegevused, mille eesmärgiks on anda vastase vaatlejatele ja tema luurorganitele petlik ettekujutus meie vägede suurusest ja tõelistest kavatsustest. Pettetegevustega juhitakse vastase tähelepanu tõeoludest kõrvale. Pettetegevuste hulka kuulub: liikumine vales suunas, kolonnide venitamine sügavuti ja rinnetpidi, demonstratiivsed pealetungid j.n.e.

Üksikvõitleja moondamine. Maapinnalt vaadelduna üksikvõitleja (joon. 408) eraldub ümbrusest eeskätt oma keha kontuuridega. Lähedatelt kaugustelt paistavad eriti silma ta valge nägu, käed, mitmesugused läikivad asjad või osad riietel, rakmetel ja relvadel. Liikumisel on võitleja paremini nähtav kui paigal olles. Võitleja peab moondamiseks kasutama puuoksi, rohtu, telgiriiet või muud kohalolevat materjali, kuid nii, et kasutatavad vahendid oleksid kokkukõlas ümbruskonnaga; selle nõude mittetäitmine võib tuua kasu asemel kahju (joon. 409).

Õhust vaadelduna üksikvõitleja paistab tumeda täpina, kusjuures heledal pinnal (lumi, valge teepind, roheline väli j.n.e.) on selgesti näha tema vari. Varjumiseks vastase lennuki eest

Joon. 408. Sõdur lahingvarustuses.

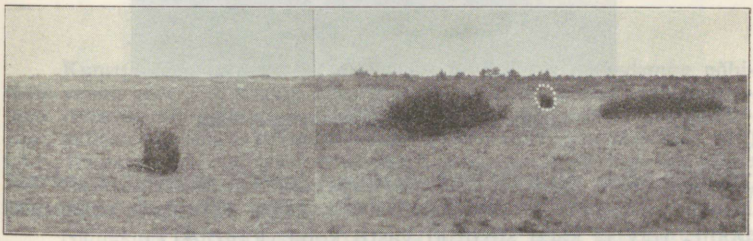

Vale!

Lagedal liivaväljal üksik põõsas äratab vastase tähelepanu. Harv oks ei varja võitlejat.

Õige!

Põõsastega kaetud maastikul võitleja võib varjata end paraja puhmaga üle lageda koha roomamisel.

Joon. 409. Taimkatte kasutamine moondamisel.

võitleja kasutab lähedal asuvaid puid, põõsaid, hooneid j.n.e. (joon. 410). Asub võitleja lennuki ilmumisel täiesti lahtisel maastikul, heidab ta pikali võimalikult päikese eest varjatud kohta: kraavi, mürsuauku, lohku, kännu varju j.n.e. Seejuures

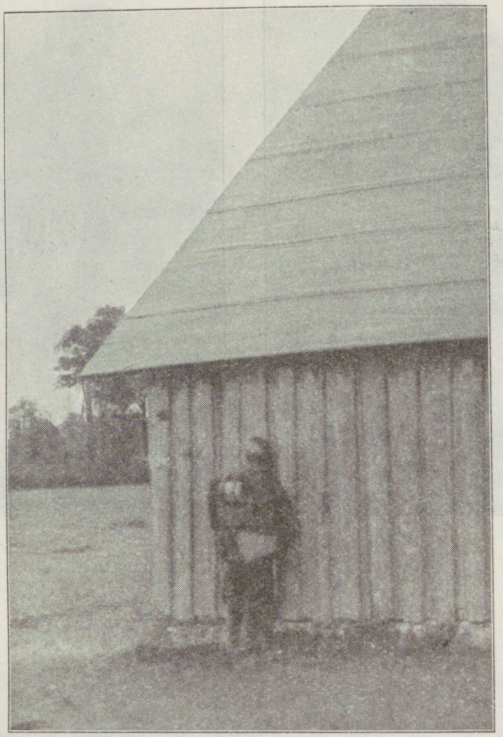

Joon. 410. Varjumine lennuki eest.

võitleja peab vältima oma riietusest värvilt teravalt erinevaid kohti. Lamada tuleb liikumatult, nägu pööratud maapinna poole, relv ja käed surutud vastu keha (joon. 411).

D. Tehniline moondamine. Tehniliseks moondamiseks kasutatakse: värvi, kunstlikke varjeid, näilikke ehitisi, taimestikku, suitsu, kunstlikku udu ja kõlamoondamist.

Moondamine värvi abil saavutatakse sel teel, et moondatava eseme pind kaetakse niisuguse värviga, mis vähendab eseme nähtavust või moonu-

tab eseme välist kuju. Värvi kasutatakse kas ühetooniliselt, vastavalt ümbruskonna värvile (sõjalaevade värvimine vesihalliks, kaitsevärvi riietus, valged mantlid lumisel väljal — joon. 412 — j.n.e.), või laiguliselt, mitme värviga. Laiguline värvimine moonutab eseme kontuure, raskendades seega vastase vaatlust. Laiguliselt värvitakse soomusronge, soomusautosid, tanke, suurtükke j.n.e. (joon. 413 ja 414). Hilissügisel, talvel ja varakevadel kasutatakse must-valge-laigulist rüüd (joon. 415).

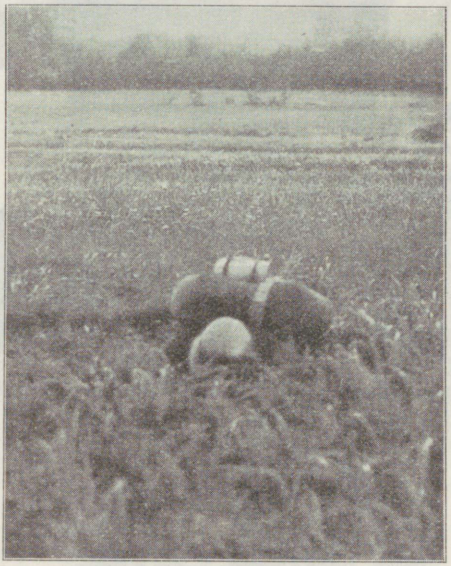

Joon. 411. Varjumine lennuki eest lagedal väljal.

Kunstlikkude varjete kasutamise ehk dekoratiivse moondamise põhimõte seisab selles, et vastase vaatleja ja moondatava eseme vahele asetatakse varjamise või petmise eesmärgil mõni kunstlik varje, nagu moondamisvõrk, millesse põimitakse moondamismaterjal (joon. 416), haovarje (joon. 417) j.n.e., või antakse moondatavale esemele mingi tähtsuseta kõrvalise asja väline kuju. Vaatluspunktide moondamiseks antakse neile näiteks kivide, kändude, hao- või kivihunnikute kuju (joon. 418 ja 419).

Näilikkude ehitiste otstarve on anda vastasele petlik ettekujutus meie vägede ja kaitseehitiste asetusest. Näilikud ehitised asetatakse nii, nagu samal kohal oleksid asetatud tõelised ehitised; näilikke ehitisi tuleb moondada, kuigi seda võib teha vähem hoolsasti kui tõelikke. Peale selle tuleb näilikkudes ehitistes näidata aeg-ajalt elu ja tegevust, näiteks toimetada laskmist, liiklemist j.n.e. Seda kõike on vaja selleks, et vastane tõesti võtaks

Joon. 412. Valged mantlid on kasutatavad ainult valgel tagapõhjal, tumedal nad demaskeerivad võitlejaid.

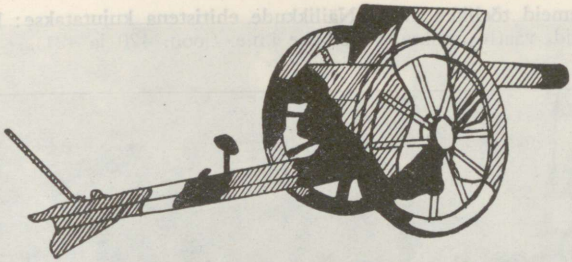

Joon. 413. Laiguliselt värvitud suurtükk.

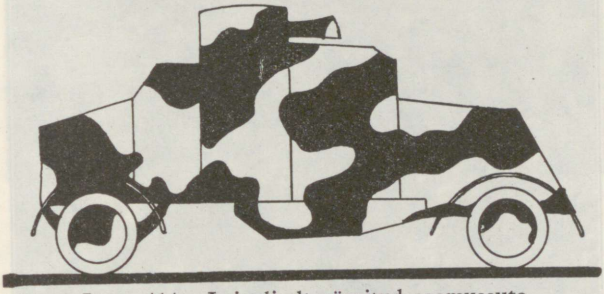

Joon. 414. Laiguliselt värvitud soomusauto.

Joon. 415. Must-valge-laiguline rüü.

neid esemeid tõelikkudena. Näilikkude ehitistena kujutatakse: kaevikuid, varjendeid, vaatluspunkte, suurtükke j.n.e. (joon. 420 ja 421).

Joon. 416. Moondamisvõrk.

Taimestiku abil moondatakse värskelt paljastatud pinda, mis erineb ümbruskonna taimkattest. Siia kuulub katmine murumätastega, seemen-

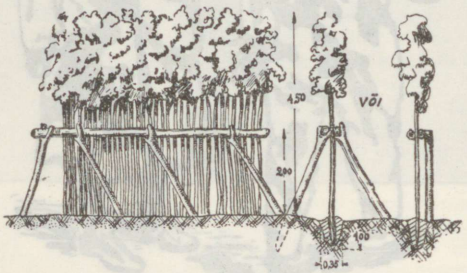

Joon. 417. Haovarje.

Joon. 418. Vaatluspunkt, millele on antud kivi kuju.

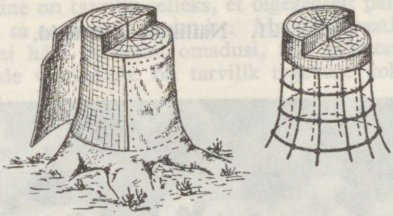

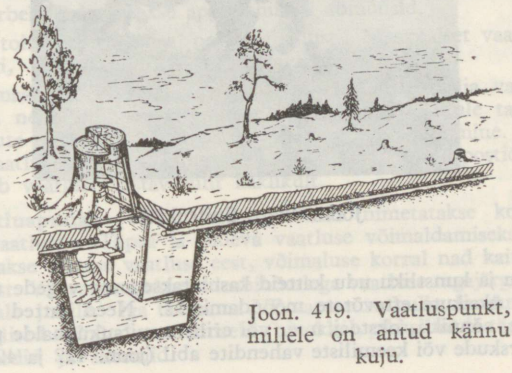

Joon. 419. Vaatluspunkt, millele on antud kännu kuju.

damine kiirestikasvava rohuga või viljaga, puude või põõsaste ümberistutamine, katmine samblaga j.n.e.

Joon. 420. Näilik kaevik.

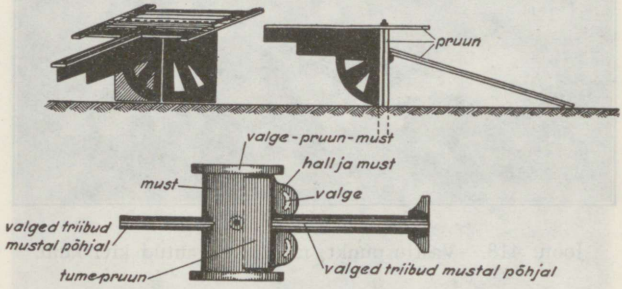

Joon. 421. Näilikud suurtükid.

Joon. 422. Suitsukate.

Suitsu ja kunstliku udu katteid kasutatakse oma vägede tegevuse varjamiseks ja üksikute ettevõtete moondamiseks. Need katted luuakse niiskete õlgede, sõnniku, okste j. n. e. või eriliste suitsuküünalde põletamisega, eriliste mürskude või keemiliste vahendite abil (joon. 422 ja 423).

Kõlamoondamise all mõistetakse mitmesuguseid häälesumbutamise võtteid ja häälte järeletegemist. Tankide liikumismüra näiteks saab sumbu-

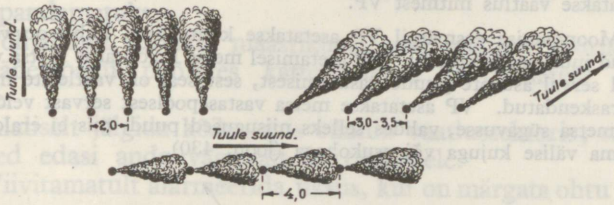

Joon. 423. Suitsuküünalde asetuse tihedus.

tada suurtükitulega ja lennukite mootorite põrinaga. Vankrite müra maanteedel, vedurite viled j.n.e. võivad vastases esile kutsuda eksliku ettekujutuse meie vägede tegevusest.

4. Vaatlus.

A. Vaatlusest üldse. Vaatluse ülesandeks on panna tähele ja jälgida kõike seda, mis annab teateid vastasest, maastikust ja oma vägedest.

Vastase jälgimine on tarvilik selleks, et õigeaegselt paljastada ta kavatsusi, vältides seega ta ootamatut ilmumist. Maastiku vaatlemine aitab selgitada tegevusraiooni häid ja halbu omadusi, mis mõjutavad vägede tegevust. Oma vägede vaatlemine on tarvilik tegevuse kokkukõlastamiseks ning sidepidamiseks.

Vaatlus olgu pidev ja hoolikas, vastasel korral võivad jääda tähele panemata väga tähtsad asjaolud, mis võib osutuda ebaedu põhjuseks. Vaatlusel saadud andmed vaja kiiresti ja täpsalt edasi anda juhile. Selleks vaatleja ja juhi vahel peab olema tagatud kindel side.

Vaatlust toimetatakse nägemise ja kuulmise, gaasivaatlusel ka haistmise abil. Tarbekorral võetakse appi tehnilisi abinõusid.

Vaatlust toimetatakse maa pealt ja õhust. Maapealset vaatlust toimetab maavägi, vaatlust õhust — lennuvägi.

Jalaväe maapealse vaatluse eesmärgiks on: lahinguvälja vaatlemine, naaberosade ja neilt antavate signaalide tähelepanemine, tule tagajärgede vaatlemine, uute märkide leidmine ja õhumärkide vaatlemine. Vaatlust toimetatakse vaatluspunktides, kuhu asetatakse erilised vaatluspostid. Tarbekorral toimetab vaatlust vastav juht isiklikult.

B. Vaatluspunkt (VP). Vaatluspunktiks nimetatakse kohta, kus toimetatakse vaatlust. Täpsa ja pideva vaatluse võimaldamiseks vaatluspunktid varjatakse vastase vaatluse eest, võimaluse korral nad kaitstakse ka vastase tule eest. VP varustatakse sideabinõudega vaatluse tagajärgede teatamiseks vastavale juhile. Iga tähtsama VP varustuse hulka kuuluvad peale selle veel tehnilised abinõud vaatlemiseks (binokkel, pikksilm) ja täpsad topograafilised kaardid ja skeemid.

Vaatluspunktide võrk moodustatakse nii, et oleks tagatud pidev ja sügav vaatlus tervel vaadeldaval alal, eriti aga vastase lähenemisteedel (joon. 424). Suundadele, kust vastase kallaletungi on oodata kõige rohkem, koondatakse vaatlus mitmest VP.

Moondamise eesmärgil VP asetatakse kohtadesse, kuhu on võimalik varjatud juurdepääs tagalast. VP asetamisel metsa hoidutakse metsa vastasepoolsel serval asuvate puude kasutamisest, sest seal on vaatlejate moondamine raskendatud. VP asetatakse metsa vastasepoolsest servast veidi tahapoole metsa sügavusse, valides selleks niisugused puud, mis ei eraldu teistest oma välise kujuga või asukohaga (joon. 430).

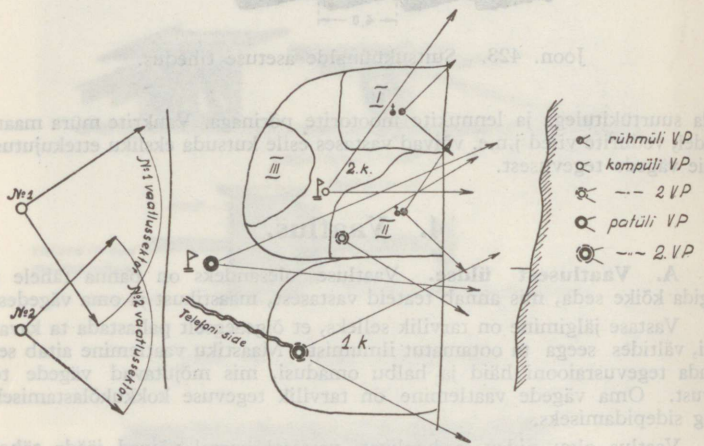

Joon. 424. Vaatluspunktide võrk pataljonis.

D. Vaatluspost. Vaatluspost koosneb kahest või rohkem vaatlejast, kellest üks määratakse vanemaks. Tähtsamatesse vaatluspunktidesse määratakse ohvitsere.

Vaatluspostile teatatakse postile asumisel vajalikud andmed vastasest ja oma vägedest, selle üksuse ülesanne, kelle kasuks post vaatleb ja posti enda täppis ülesanne. Vaatlemiseks määratud ala (sektor) näidatakse kätte maastiku esemete abil. Sektorid määratakse nii, et nad osalt üksteist kataksid (joon. 424), mis on tarvis pideva vaatluse tagamiseks. Peale selle vaatluspostile antakse: tähtsamad suunad ja raioonid, millele vaja pöörata eriline tähelepanu, vastavad optilised abinõud vaatluse toimetamiseks, juhatused selle kohta, kuidas fikseerida kogutud andmeid, kuhu neid saata või edasi anda ja mil viisil.

Vaatleja kohused. Valida omale soodus asend vaatlemiseks nii, et ta näeks tervet temale vaatlemiseks määratud sektorit, võimalikult ka naabervaatlejat, jäädes ise vastasele tähelepandamatuks.

Põhjalikult tutvuda maastikuga oma vaatlussektoris, erilist tähelepanu pöörates kättenäidatud tähtsamatele suundadele.

Alaliselt jälgida kõike, mis sünnib vaatlussektoris; saadud andmed edasi anda vastavalt korraldustele.

Viivitamatult alarmeerida üksus, kui on märgata ohtu vaenlaselt.

Vaatluspost ei tohi loobuda temale määratud ülesande täitmisest enne, kui ta on vahetatud või ära kutsutud teda postile saatnud juhi poolt. Postil on keelatud kõrvaliste isikutega kõnelda ja üldse toimetada kõike seda, mis paljastaks posti asukoha või juhiks posti tähelepanu ülesande täitmisest kõrvale.

Vaatluse hõlbustamiseks on kasulik jagada sügavad vaatlussektorid 2—3 vaatluspiirkonda: lähem ja kaugem, või lähem, keskmine ja kaugem. Esmalt uuritakse sektori lähem piirkond, sest seal asuv vastane on kõige lähemal ning kardetavam. Lähem piirkond läbi vaadatud, minnakse üle järgmisele piirkonnale. Nii vaadeldakse piirkondi korda mööda, kui lähem piirkond ei nõua sagedamat vaatlust; vaatlust alatakse harilikult sektori paremalt piirjoonelt ja minnakse pideva vaatlusega kuni vasaku piirjooneni; sealt tullakse samas korras tagasi parempoolse piirjooneni j.n.e. Ükski ese ei tohi jääda uurimata. Eriti põhjalikult uuritakse esemeid, mille juures on märgatud midagi kahtlast.

Öösi on vaatlus piiratud ning võimalik vaid kitsamas piirkonnas. Vaatluspostid (kuuldepostid) asuvad madalamates kohtades ja tihedamini, eriti pimedatel öödel ja kunstliku valguse puududes. Nägemise asemele asub öösi ja udus kuulmine. Seepärast post toimigu täielikus vaikuses, aeg-ajalt hinge kinni pidades ja pannes kõrv vastu maad. Teravalt vaja kuulata ning püüda eraldada vähematki häält või müra, mis võiks anda märki vastasest: sammud, köhatamine, okste murdumine jala all j.n.e. Nägemise abil annab öine vaatlus rahuldavaid tagajärgi vaid kuuvalgel või kunstliku valguse (helgiheitjad, raketid) kasutamisel.

Pealetungil vaatlejad liiguvad edasi selle üksusega, kelle kasuks nad vaatlevad. Edasiliikumine võib sündida esemelt esemele, vastavalt üksuse ülesandele ja olukorrale.

Vaatlust rühmas, kompanis ja pataljonis teostavad sidevaatlejad ülaltoodud põhimõtteil. Peale eriliste vaatlejate ka iga sõdur peab lahingus teraselt tähele panema kõike seda, mis sünnib ligemas ümbruskonnas; ilma selleta ta ei saa teotseda olukorra kohaselt ja kokkukõlas naabrite tegevusega.

E. Gaasivaatlus ja õhuvaatlus. Eriharudena üldises vaatlusteenistuses esinevad gaasivaatlus ja õhuvaatlus.

Gaasivaatluse eesmärgiks on tagada vägesid vaenlase ootamata gaasikallaletungide eest õhust ja maalt nii rindel kui tagalas. Gaasivaatlust toimetavad erilised gaasivaatluspostid; postid varustatakse tarvilikkude abinõudega ilmastiku uurimiseks ja vaenlase gaasikallaletungi ettevalmistuste paljastamiseks. Gaasivaatluspostidele määratakse isikuid, kes saanud vastava erilise ettevalmistuse. Erilistel juhtudel toimetavad gaasivaatlust harilikud jalaväe vaatluspostid. Selleks antakse neile sellekohane ülesanne ja tarvilikud abinõud.

Gaasivaatleja kohused. Tähele panna ilmastikku, eriti tuule suunda, tuule kiirust ja sademeid. Vaenlasega kokku puutudes hoolega jälgida kõike seda, mis annab põhjust oletada gaasikallaletungi. Gaasiohu korral viibimata alarmeerida oma vägesid, kasutades vastavaid signaale. Gaasialarmi signaaliks on rida pikki venitatud helisid, mis antakse edasi sireeniga või teiste venitatud helisid tekitavate abinõudega.

Õhuvaatluse eesmärgiks on õigeaegselt hoiatada vägesid ja asutisi õhuvaenlase ilmumisest. Õhuvaatlust toimetavad õhuvaatluspostid (ÕVP); nende võrk organiseeritakse üleriiklikult. ÕVP varustatakse abinõudega õhuvaenlase vaatlemiseks, kuulamiseks ja sidevahenditega teadete kiireks edasiandmiseks. ÕVP asetatakse niisugustesse kohtadesse, kust on laiem ringvaade.

Väeliikides toimetavad õhuvaatlust õhukaitsepostid (vt. lk. 471).

G. Märkide nähtavus ja kättejuhatamine. Tulerelvade suur laskeulatus, täpsus ja laskekiirus sunnib lahingus teotsevaid vägesid liikuma hõredates rivikordades, laialipaisatult ja maastikule kohanenult. Selle tagajärjel praegusaja lahinguväljad on tühjad. Vastase asukohti ja liikumist isegi lähedatel kaugustel suudab avastada vaid vaatluses täiesti vilunud silm. Et võitlejat ei tabaks üllatus, peab ta oskama

kiiresti leida märkisid, s. o. vastast ning ta võitlusvahendeid, ja neid kätte juhatada oma naabritele.

Märkide nähtavus sõltub ilmastikust, maastikust, märgi paiknemisest ja liikumise viisist.

Märgid on hästi näha selge ilmaga, heledal, tasasel, lagedal väljal, kõrgendikkude harjadel, iseäranis siis, kui tagaseinaks on selge taevas, silmatorkavate esemete juures, korrapäraselt asetatuina (kolonn, ühesuuruste vahedega ja ühel joonel asuv laskuriahelik); iseäranis hästi paistavad silma märgid, mis oma värvilt eralduvad ümbruskonnast, eriti siis, kui nad on liikumas.

Märgid on halvasti näha tumedal pinnal ja tagaseinal, kirjul ebatasasel maastikul, pilves ja vihmase ilmaga, lumesajus ja tuisus (tihedas udus on märgid näha vaid mõne sammu kaugusel), kunstlikkude või looduslikkude esemete varjus, korrapäratult asetatuina (trobikond, murdejooneline, mitmesuguste vahedega laskuriahelik), varjatult liikumisel või paigalpüsimisel, kusjuures tihe ja kõrge taimkate varjab märgid täielikult.

Märgid ilmuvad lahingus ainult lühikeseks ajaks ja kaovad kiiresti maastiku voltidesse, esemete varju. Seepärast oskus märke kiiresti kätte juhatada kaasvõitlejatele on lahingus suure tähtsusega.

Märk harilikult juhatatakse kätte järgmiselt.

Esmalt näidatakse suund, milles märk asub: otse, paremal, poolparemal, vasakul, poolvasakul j.n.e. Antud suunas nimetatakse mingi selgesti silmapaistev ese, mille läheduses märk asub. Edasi juhitakse vaade sellelt esemelt märgile, milleks harilikult kasutatakse väljasirutatud kätt. Käsi sirutatakse välja märgi suunas silmade kõrgusele, peopesaga enda poole ja öeldakse, mitme sõrme laius katab vahemaa esemest märgini; vaadata seejuures tuleb ühe silmaga. Käe asemel võib tarvitada ka mõnd käepärast olevat asja: padrunit, padrunipidet j.n.e. Kui märgi ligidal ei asu ühtki silmapaistvat eset, tähendatakse ligikaudne kaugus märgini. Näide märgi kättejuhatamisest (joon. 425): „poolparemal üksik mänd, sellest kaks sõrme vasakule madal kadakapõõsas, põõsas vastase piilur!“ Esemete kättejuhatamine sündigu sedavõrt selge ning valju häälega, et hästi kuuleksid kõik, kellele märki juhatatakse. Eseme leidmisest teatatakse hüüdega „käes!“. Järgmist eset ei juhatata enne, kui eelmine leitud ja sellest teatatud.

Kui märk ei asu kättejuhatatud esemega ühel joonel, vaid sellest ligemal või kaugemal, on kasulik juurde lisada umbkaudne kaugus märgini. Näide: „otse maanteel kilomeetripost („käes!"), sellest üks sõrm paremale, kaugus 300 meetrit, mullahunnik („käes!"), mullahunniku varjus vaenlase kuulipilduja!".

H. Kauguste hindamine. Kaugusi tehakse kindlaks tehniliste abinõudega, silmamõõduliselt või, väljaspool vastase tuld, hariliku mõõtmisega sammudega või mõõdupuuga. Iga võitleja peab suutma lahingus kaugusi hinnata palja silmaga kuni 1000 meetrini, kusjuures vead ei tohi ületada 10% distantsist. Kauguste hindamine on tarvilik sihiku seadmiseks relva tarvitamisel ja märkide kättejuhatamiseks kaasvõitlejatele.

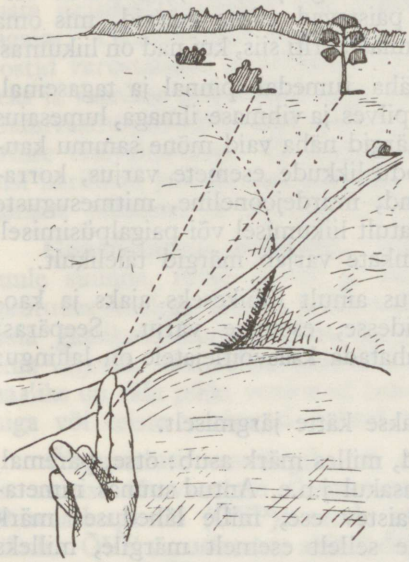

Joon. 425. Märgi kättejuhatamine.

Silmamõõdulisele kauguste hindamisele avaldavad petlikku mõju ilmastiku tingimused ja maastiku omadused. Et vältida suuri vigu, tuleb kauguste hindamisel neid mõjusid arvestada. Märgid näivad tõelistest kaugustest ligemal, kui nad on heledasti valgustatud, heledat või ümbruskonnast teravalt erinevat värvi, asuvad üle lagendiku, üle veekogu, mäeharjadel või üldse kõrgetes kohtades. Sellevastu märgid paistavad tõelistest distantsidest kaugemal: kui nad värvilt on tumedad või maastikuga ühte sulavad, uduse või sajuse ilmaga, videvikus, kirjul maastikul, orus, üldse halbades vaatluse tingimustes. Suured märgid näivad harilikult ligemal, väikesed, ümberpöördult, kaugemal tõelisest kaugusest.

Vilumus kauguste hindamises saavutatakse praktiliste harjutustega maastikul, kusjuures võib kasutada mitmesuguseid võtteid. Tähtsamad nendest on järgnevad.

Hinnatakse, mitu korda mahub antud kaugusesse hästituntud ning alati mälus olev distants, näiteks 100 m. Seejuures ei tule unustada, et kaugemad osad näivad tõelistest kaugustest vähematena. See kaugusehindamise viis annab rahuldavaid tagajärgi kaugustel kuni 500 m.

Antud kaugus jaotatakse silma järgi kaheks võrdseks osaks, arvestades seda, et kaugem osa näib tegelikust kaugusest vähemana. Selle järele hinnatakse ligema osa kaugus ja võetakse see kahekordselt.

Hinnatakse kõige suurem ja kõige väiksem tõenäoline kaugus märgini; saadud arvudest võetakse keskmine.

Peetakse meeles, kuivõrt selgesti ning milliste üksikasjadeni mitmesugused märgid ja esemed on nähtavad kindlatel kaugustel. Vastavalt sellele määratakse terve kaugus korraga.

Näiteks: 500 m kauguselt on näha üksikute meeste jalgade liikumist kolonnis,
200 „ „ „ inimese näo kontuuri,
150 „ „ „ heledaid nööpe,
70 „ „ „ inimese silmi.

Samuti võib praktiliste harjutuste abil jäädvustada nägemismällu, kuidas on näha püsti, põlvelt või lamades laskja 100 m, 200 m, 300 m j.n.e. kaugusel; need andmed võetakse aluseks kauguste hindamisel vastavate märkideni.

Peale ülalkirjeldatud võtete, mis põhjenevad nägemismälul, kaugusi võib hinnata mitmesuguste käepärast olevate asjade või selleks valmistatud lihtsate abinõude abil, kasutades matemaatilisi arvutusi. Viimane viis on tarvilikuks täienduseks puht-silmamõõdulisele hindamisele, eriti siis, kui õiget hindamist raskendavad ilmastiku või maastiku tingimustest olenevad kõrvalmõjud. Allpool toome tähtsamad nendest kaugusehindamise viisidest.

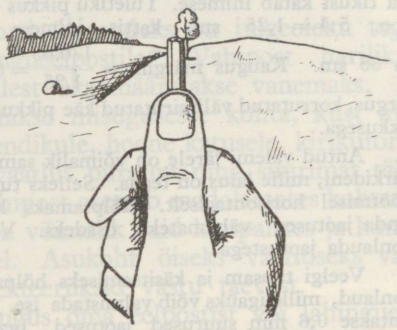

Joon. 426. Viseerimine pliiatsi abil.

Paremasse kätte võetakse mingi peenike, piklik asi, näiteks pliiats. Asetatakse ta vertikaalselt silmade kõrgusele, 60 sm kaugusele paremast silmast, milleks parem käsi vastavalt ette sirutatakse (joon. 426). Suletakse vasak silm ja viseeritakse parema silmaga märgile, milleni soovitakse määrata kaugust. Selle järele suletakse parem silm ja vaadatakse pliiatsile vasakuga. Pliiats on nüüd näha endisest punktist, s. o. märgist millele viseeritud, paremal pool. See punkt märgi joonel, mille kohal asub pliiats vasaku silmaga vaadates, fikseeritakse maastikul ja hinnatakse silmamõõduliselt vahemaa märgist kuni saadud punktini. Kaugus märgini võrdub selle vahemaaga, korrutatult 10-ga. Näide: viseerime parema silmaga eesolevale üksikule puule ülalkirjeldatud viisil; väljasirutatud käe asendit muut-

tama, suleme parema silma ja vaatame nüüd pliiatsile vasakuga. Punkt, mida lõikab vasaku silma vaatlusjoon, asub puust paremal 30 meetrit; kaugus märgini = 30 m × 10 = 300 m.

Kaugusi märkideni, mille kõrgus on teada (näiteks inimese keskmine kasv 170 sm, ratsaniku kõrgus 250 sm), võib määrata käepärast olevate asjade abil. Mõõtmiseks kasutatava asja, samuti mõõtmist toimetaja väljasirutatud käe pikkus peab olema teada. Soovitakse näiteks määrata kaugus püstioleva inimeseni tuletiku abil, siis toimitakse nii (joon. 427): võetakse tuletikk vertikaalselt paremasse väljasirutatud kätte, suletakse

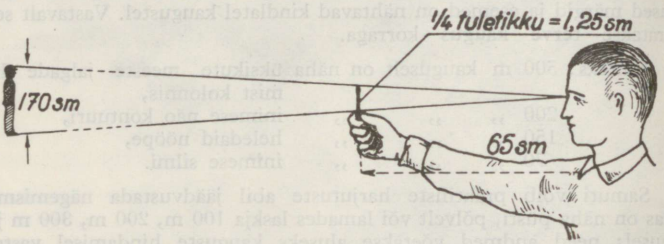

Joon. 427. Kauguste määramine tuletiku abil.

vasak silm ja vaadates parema silmaga mõõdetakse, missugune osa tikust katab inimese. Tuletiku pikkus = 5 sm. Oletame, et ¼ tuletikku, s. o. 5:4 = 1,25 sm, kattis inimese ja väljasirutatud käe pikkus on 65 sm. Kaugus märgini = $\frac{170.65}{1,25}$ = 88 m (ümmarguselt), s. o. märgi kõrgus, korrutatud väljasirutatud käe pikkusega ja jagatud märki katva eseme pikkusega.

Antud valemi järele on võimalik samal viisil kindlaks määrata kaugusi märkideni, mille laius on teada. Selleks tuletikk või muu vastav asi hoitakse mõõtmisel horisontaalselt. Hõlpsamaks kasutamiseks on soovitav tikule kanda jaotused vähemateks osadeks. Võib samuti kasutada vastavat joonlauda jaotustega.

Veelgi täpsam ja käsitsemiseks hõlpsam on eriline kaugusehindamise joonlaud, mille igaüks võib valmistada ise. Joonlauale, mille pikkus u. 15 sm, kantakse 0,6 mm suurused jaotused. Iga niisugune jaotus vastab 0,001 kaugusest, mispärast teda nimetatakse kaugustuhandikuks; see mõõduüksus leiab kasutamist suurtükiväe ja raskekuulipilduja laskeasjanduses mitmesuguste nurkade mõõtmisel. Kuna 0,6 mm suuruste jaotuste pealekandmine sellekohaste abinõudeta on raske, võib joonlaud jaotada suuremateks mõõduüksusteks, mis vastavad mitmele kaugustuhandikule. Nii vastavad 3 mm suurused jaotused (3:0,6) 5-le kaugustuhandikule. Kaugusemõõtmise joonlaua abil on võimalik kaugusi määrata siis, kui on teada märgi kõrgus või laius. Viseerimisel märgile tuleb joonlaud hoida 60 sm kaugusel silmast.

Näiteid joonlaua kasutamisest. Vaja määrata kaugus puuni, mille kõrgus 10 meetrit; viseerimisega tehakse kindlaks, et puu katab

20 kaugustuhandikku. Seega 0,001 kaugusest = = 10 m : 20 = 0,5 m, järelikult terve kaugus märgini = 0,5 m × 1000 = 500 m.

Rindega rööbiti on maantee, millel näha telefonipostid. Kahe telefoniposti vahe, mis harilikult 60 m, kattub 100 kaugustuhandikuga; 0,001 kaugusest = 60 m : 100 = 0,6 m, terve kaugus märgini = 0,6 m × 1000 = 600 m.

Kaugusemõõtmise joonlaua asemel võib kasutada mitmesuguseid vähemaid käepärast olevaid asju, mille mõõdud kaugustuhandikkudes on kindlaks tehtud katse abil. Katsega on kindlaks tehtud, et:

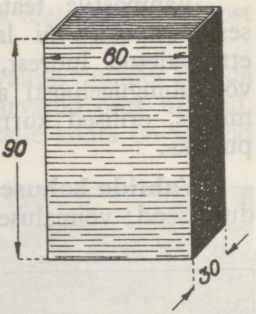

Joon. 428. Tikutoosi mõõted kaugustuhandikkudes.

— ühe täiskasvanud inimese sõrme paksus katab 30 kaugustuhandikku;

— tikutoosi pikkus (joon. 428) katab 90 kaugustuhandikku
„ laius „ 60 „
„ paksus „ 30 „

Kaugusemääramiseks kasutatavaid asju hoitakse märgile viseerimisel 60 sm kaugusel silmast.

5. Teenistus vahipostil ja õhukaitsepostil.

A. Vahipost. Vahiposti ülesandeks on julgeoleku tagamine eelpostile või lahingueelpostile*. Vahipost harilikult koosneb kahest vahist, kellest üks määratakse vanemaks.

Päeval vahipost asetatakse niisugusesse kohta, kust avaneb laiem ringvaade: kõrgendikule, hoone katusele, kirikutorni, puu otsa j.n.e. Öösi, mil vaatlus piiratud ning suurimat tähtsust omab kuulmismeel, vahipost asetseb madalamates kohtades maapinnal. Öösi vaatlus on võimalik vaid kuupaistes ja kunstliku valgustuse kasutamisel. Asukoht öiseks vaatluseks valitakse nii, et märgid projekteeruksid vastu taevast.

Vahiposti asukoha kaugus oma eelpostist või lahingueelpostist sõltub maastikust, ööpäeva ajast ja sidepidamise võimalustest. Pimedatel öödel välisõja oludes on see kaugus mõnikümmend meetrit; heades vaatluse tingimustes ja niisugusel maastikul, kus vahiposti toetamine hõlpus, võib see kaugus ulatuda kuni 300 m.

Vahiposti asukoht tuleb hoolsasti moondada. Aeg-ajalt on soovitav asukohta muuta.

* Eelposti ja lahingueelposti kohta vt. 19. ptk.

Vahipostile teatatakse tema väljapanekul: teated vastasest, eelposti või lahingueelposti ülesanne, naabrid, teated ettesaadetud luurest, vahiposti ülesanne, leppemärk eelposti või lahingueelposti alarmeerimiseks ja tema juhi väljakutsumiseks, erilised korraldused vaenlase ilmumise ja pealetungi puhuks.

Vahtide kohused. Kättenäidatud kohal valida endale soodus asend; võimaluse korral kaevuda (joon. 429).

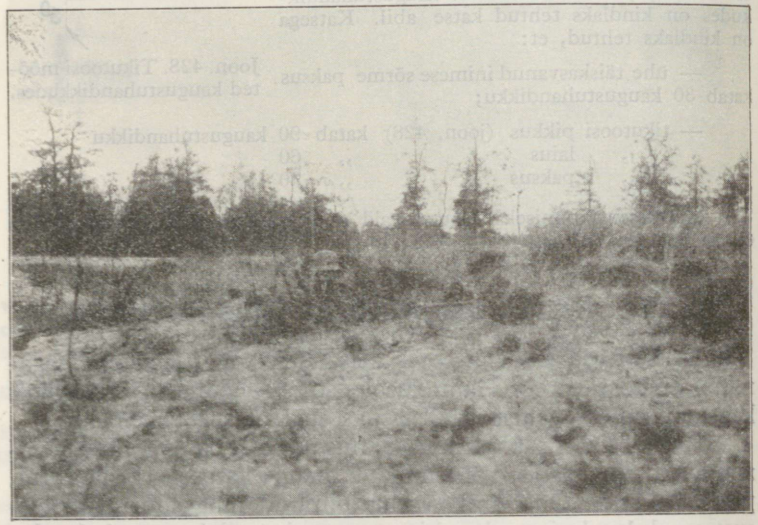

Joon. 429. Vahipost.

Täita suurima hoolega ja tähelepanuga antud ülesannet. Vahid vaatlevad koos, asudes üksteise ligidal.

Kui vaatluse toimetamiseks kasutatakse puud, torni j.n.e., asub üks vahtidest — harilikult noorem — maapinnal sidepidamiseks juhiga (joon. 430).

Teatada kõigest tähelepanuväärsest eelposti või lahingueelposti ülemale; teate edasiandmiseks viimasele lahkub üks vahtidest ajutiselt postilt, või kutsutakse ülem leppemärgiga vahiposti asukohta.

Vaenlase kallaletungi puhul viibimata alarmeerida eelpost või lahingueelpost.

Valju hüüdega: „seis!" ja püssi laskevalmis* hoides pidada kinni kõik, kes lähenevad postile, välja arvatud oma ülemad, keda vahid tunnevad isiklikult ja need, kelle kohta on saadud

Joon. 430. Vahipost; vanem puu otsas, abi maapinnal.

korraldus läbilaskmiseks. Kinnipeetud isikute selgitamiseks kutsutakse kohale eelposti või lahingueelposti ülem. Kolmekordse hoiatuse järele mitteseismajäänu lastakse maha. Pimedas ja udus peetakse kinni kõik, kes lähenevad postile.

* Püssid laetakse täie pidemega ja seatakse kaitsevinna eelposti või lahingueelposti väljaastumisel oma asukohta.

Vaenlase üksikute meestega talitada nii, nagu on määratud erikorraldusega.

Vahtidel on keelatud kõnelda kõrvaliste isikutega ja üldse toimetada kõike seda, mis viiks vahtide tähelepanu kõrvale neile antud ülesande täitmisest või paljastaks vahiposti asukoha. Vahid võivad suitsetada, kui see pole keelatud erilise käsuga. Juhiga kõneldes ei pöördu vaht näoga juhi poole, vaid jätkab vastase vaatlemist. Vahid vahipostil ei tervita.

Vahipost ei või loobuda temale antud ülesande täitmisest, kuni ta ei ole vahetatud. Harilikult vahetus sünnib iga 2 tunni järele.

Vahiposti tegevusest mitmesugustel juhtudel. Vahipostil tuleb kokku puutuda nii vastase kui oma vägede koosseisu kuuluvate isikutega, mõnikord ka eraisikutega. Kuidas toimida ühel või teisel juhul, selle kohta allpool mõningad näited.

Kui vahipostile läheneb üksik vaenlane, püüab vahipost jõuda selgusele, kas on tegemist vastase piiluriga, ülejooksikuga või eksinuga. Piilurit võib tunda liikumise viisilt: ta liigub ettevaatlikult, mööda varjeid, uurides hoolega maastikku. Ülejooksik ligineb avalikult ja püüab anda märki oma ületuleku soovist. Eksinu liigub samuti avalikult, kuna ta harilikult ei tea oodata kokkupuutumist vastasega.

Vahipost milgi tingimusel ei tohi lasta põgeneda vastase piilureid, kes märkasid vahiposti asukohta või kes tulevad meie vägede poolt ning omavad nende kohta andmeid. Selliseid vaenlase piilureid vaja tingimata tabada või hävitada, võimalikult terarelvaga ja kärata, et mitte äratada vastase tähelepanu. Kui vastase üksikud piilurid mööduvad vahipostist meie vägede suunas, peab vahipost sellest teatama lahingueelposti ülemale, kes korraldab nende tabamist.

Vastase üksikute võitlejate vastu teotsemisel vahipost peab töötama julgesti, kiiresti ning vastasele ootamatult, muidu ta võib ise langeda vastase kätte.

Üksikutel juhtudel vahipost võib puutuda kokku isikutega, kes vastase poolt on saadetud läbi rääkima mõnesuguste küsimuste üle, nagu vaherahu, sanitaarküsimused j.n.e. Harilikult lähenevad need isikud relvadeta ja valge lipuga. Vahipost peatab nad ettenähtud korras umbes 50 m kaugusel ja kutsub kohale lahingueelposti ülema. Enne tahapoole saatmist vastase volinikel seotakse silmad, et nad ei näeks meie vägede paiknemist ja arvu.

Oma vägede koosseisu kuuluvate isikute läbilaskmiseks vastase poole vahipost harilikult saab oma ülemalt vastava käsu. Kui seejuures vaenlase poole liikuva meeskonna juht (luurüksuse ülem) või muu ülem pöördub vahiposti poole selgituste saamiseks vastase kohta, on vahipost kohustatud andma nõutavaid teateid. Isikud, kelle kohta pole saadud läbilaskmise korraldust, peetakse kinni üldises korras.

Joon. 431. Õhukaitsepost.

Vahipostidele lähenevad või nendest mööduvad eraisikud peetakse kinni üldises korras; nendel seotakse silmad, mille järele nad antakse kohalekutsutud juhi käsutusse. Eraisikutena võivad riietuda ja rindel liikuda vaenlase salakuulajad. Seepärast nende tabamine omab suurt tähtsust.

B. Õhukaitsepost (ÕKP). Õhukaitseposti (joon. 431) ülesandeks on vastase kindlakstegemine õhus ja ta hävitamine mõjuvtule piirkonda ilmumisel. Õhukaitsepostid hoiatavad vägesid ja asutisi vastase õhujõudude ilmumisest telefoni teel või

määratud signaali abil. Harilikult on selleks rida lühikesi järske helisignaale, mis antakse edasi viledega või muude abinõudega.

Õhukaitsepostide relvadeks on õhukaitse-kuulipildujad; viimased on varustatud eriliste sihtimisabinõudega ja asetatud erialustele. Peale selle õhukaitsepost varustatakse tarvilikkude abinõudega kuulamiseks, vaatlemiseks (binoklid) ja sideabinõudega teadete kiireks levitamiseks.

6. Sõduri kohused lahingus.

Edu lahingus oleneb suurel määral sellest, kuivõrt innukalt ning täpsalt sõdur täidab oma kohuseid. Normaalselt sõdur teotseb jao koosseisus, kus tal on ette nähtud kindlad kohused vastavalt oma põhiettevalmistusele: laskurina, sihturina, laadurina, padrunikandjana j.n.e. Kuid peale nende erialaliste kohuste on sõduril täita rida üldise iseloomuga kohuseid, mis allpool üldjoontes loendatud.

Iga sõdur peab alati teadma oma jao, rühma ja kompani lahinguülesannet. Tal peavad olema selged kompani üldine tegevuskava ning rühma ja jao eriülesanded ühise eesmärgi saavutamiseks. Seda teades, peab sõdur alati valmis olema teotsema omal algatusel, kui ta juhilt ei saa vastavat käsku, või astuma juhi asemele, kui viimane rivist välja langeb.

Võitluses sõdur peab abistama oma naabrit ka kõige ohtlikumas olukorras.

Kõik lahinguülesanded ja -käsud on kategoorilised: neid tuleb täita, viia lõpuni maksku mis maksab.

Jõudude vähesus ei või põhjustada võitlusest loobumist.

Lahingut ei otsusta üksnes võitlejate arvuline suurus, vaid ka nende vankumatu tahe võita. Abi lahingus ei anta mitte ainult sellega, et teatud kohal suurendatakse jõudusid, vaid sageli vaenlase hävitamisega koondatud jõudude abil teisal. Iga sõdur ja väeosa lootku lahingus eeskätt omale jõule.

Ei ole olukorda, millest ei võiks auga välja tulla. Kohates ootamata raskusi, võtta tarvitusele kõik võimalikud abinõud nende kõrvaldamiseks. Visadusega ja julgusega võib võita tugevama.

Täielik ümberpiiramine vaenlase poolt ei või olla relvade mahapaneku ning vangiandmise põhjuseks. Praegusaegsete tulerelvadega võib väikegi üksus pikemat aega vastu panna

isoleeritult. Kui laskemoon on otsas, tuleb astuda võitlusse terarelvaga. Võitlusest loobujat nuheldakse. Võitlusest loobunud väeosa on autu.

Naabri taandumine, laskemoona lõppemine, haaramine vaenlase poolt, samuti viimase tungimine tagalasse ei või olla taandumise põhjuseks. Taanduda tohib ainult juhi käsul. Kes taandub käsuta, avatleb taandumisele teisi või tekitab paanikat, langeb karistuse alla.

Kes lahingutegevuse ajal viibib oma jaost tagapool, kui seda ei nõua juhilt saadud kindla ülesande täitmine, langeb karistuse alla kui väejooksik. Sõdur, kelle jaos kõik kaaslased on rivist välja langenud, ühineb lähema jaoga, teatades oma ilmumisest selle jao juhile. Täieliku võimatuse korral pääseda lähema jao juurde, sõdur jätkab võitlust üksinda üldise ülesande kohaselt.

Abiandmist haavatuile ning tarbekorral nende väljakandmist lahingust teostavad selleks määratud sõdurid, sanitarid. Kerghaavatud jätkavad võitlust pärast haavade sidumist. Iga sõduri kohus on hoolitseda selle eest, et tal lahingus kaasas oleks sidumismaterjal ja ta seda oskaks tarvitada. Haavatuilt või langenutelt võetakse ära laskemoon, mis läheb rivissejäänud võitlejate kasutada.

Kui vaenlane algab kallaletungi, jääb esijoonel seisma igasugune liikumine tahapoole; juhtub vastase kallaletung vägede vahetuse ajal, kuulub vahetusele ilmunud osa seni sellel kohal asunud üksuse ülema käsutusse.

Võitlejatel pole lubatud astuda vastasega läbirääkimistesse või muusse ühendusse. Tarvilikud läbirääkimised peetakse sõdivate poolte valitsuste korraldusel. Vastase läbirääkimise või läbikäimise katsed lõpetada tulega.

Lahingus ei tohi kaasas kanda dokumente, mis vaenlasele võiksid anda selgust meie vägede koosseisu ja kavatsuste kohta. Vangi langedes tohib teatada ainult oma nime, auastme või ameti, sünniaja ja -koha.

Üheksateistkümnes peatükk.

LASKURIJAGU LAHINGUS.

1. Luurel.

A. Luurest üldse. Luure eesmärgiks on koguda teateid vastasest, maastikust, kohalikust rahvast ja ainelistest tagavaradest. Neid teateid juht kogub omal algatusel ulatuses, nagu see temale on tarvilik antud ülesande täitmiseks. Luureandmete põhjal juht otsustab, kuidas antud olukorras teotseda suurima eduga. Väeüksus, mis teotseb ilma luureta, ei ole tagatud üllatavate ootamatuste eest, mida talle võivad pakkuda vastane ja tundmata maastik.

Vastase kohta püütakse selgitada tema jõudude suurust, jaotust, paiknemist ja kavatsusi. Maastikuluure peab selgitama, kuivõrt antud raioon soodustab või takistab liiklemist, vaatlust, tulistamist ja varjumist. Kohaliku rahva kohta on tähtis selgitada tema suhtumist meie vägedesse, samuti koguda andmeid rahva majanduslikust ja tervislikust seisukorrast. Kõik need tegurid mõjutavad lahingutegevust.

Ka näiliselt tähtsuseta teated võrdlusel teiste andmetega võivad omada suurt tähtsust üldise olukorra selgitamisel. Seepärast kõik luureteated saadetakse muutmata kujul ajaviitmatult edasi.

Luure peab olema pidev. Luuret ei või katkestada lühemakski ajaks, sest olukord lahingus muutub kiiresti. Pidev luure on võimalik luureabinõude kokkuhoidlikul ja otstarbekohasel kasutamisel. Luureabinõude otstarbekohase kasutamise eeltingimuseks on selgete ja jõukohaste ülesannete andmine luure toimetajatele ja nende tegevuse kokkukõlastamine.

Luurega saadud teateid tuleb kasutada õigeaegselt. Seda teeb kõigepealt see juht, kes teated saanud.

Teateid kogutakse: lennukitega (õhuluure), kergete osadega, väeliikide (jalaväe, suurtükiväe j.n.e.) luurega, juhi või tema staabi koosseisu kuuluvate ohvitseride isikliku luurega ja vaatlusega, salajaste kaastöölistega (salaluure), vastase raadiojaamade ja telefonikõnede pealtkuulamisega, sõjavangide, ülejooksikute ja kohalikkude elanikkude küsitlemisega, lahinguväljalt kogutud esemete, dokumentide ja kirjavahetuse uurimisega.

Õhuluuret toimetatakse vaatlusega ja pildistamisega lennukilt. Õhuluure on kiire ja küllalt täppis, kuid tal puudub pidevus. Ebasoodsad maastiku, ilmastiku ja vaatluse tingimused võivad raskendada õhuluuret või koguni teha ta võimatuks. Vastase õhukaitse võib ajutiselt sulgeda luurelennukitele juurdepääsu teatud raioonidesse. Hästi moondatud vastane võib viia eksitusse lenduri ja vaatleja.

Kergetest osadest on luureülesannete täitmiseks eriti kohased ratsavägi, suuskratturiosad ja soomusosad. Suuskuriosad on parimaks luureabinõuks talvel, eriti sügava lumega kaetud maastikul.

Jalaväegi kogub teateid vastasest ja maastikust oma luurorganite (luursalk, luurpatrull) kaudu, vastase vaatlemisega oma vaatluspunktidest, õhuvaatluspunktidest ja lahinguga. Teadete saamiseks tarbekorral korraldatakse retki vangide võtmisega.

Suurtükiväe luure ja vaatlus teostub sides jalaväega ja suundub eeskätt suurtükiväe enda tarvete rahuldamisele: positsioonide luure, tule tagajärgede kontrollimine, vastase tegevuse jälgimine j.n.e.

Pioneri-, side- ja gaasiluure teostub kas koos jala- ja suurtükiväe luurega või iseseisvalt, vastavalt eriülesannetele.

Juhi isiklik luure ja vaatlus on tarvilik nii enne lahingut kui lahingu ajal. Kui juhil pole võimalik toimetada luuret ja vaatlust isiklikult, määrab ta selle toimetamiseks ohvitsere oma staabist.

Salaluure tähelepanu esemeks on peamiselt vastase tagala ja sisemaa. Ühtlasi ta peab võitlust vastase salaluurega ja selgitab kohalikkude elanikkude meeleolu ja suhtumist meie vägedesse.

Sõjavangide ja ülejooksikute küsitlemine võib anda tähtsaid teateid vastase asetuse ja koosseisu kohta. Vangidelt ja ülejooksikutelt võetakse kohe ära dokumendid, juhid eraldatakse ja kõik kinnivõetud saadetakse valve all kõrgema juhi staapi; tabatuil keelatakse kõnelda omavahel.

Lahinguväljale vastase poolt maha jäetud esemed, dokumendid ja kirjavahetus kogutakse: esemed — eriti selleks määratud kogumiskohtadesse, dokumendid ja kirjavahetus — staapidesse. Nimetatud esemete ja dokumentide esialgne uurimine sünnib väeosades, kust nad viivitamatult edasi saadetakse kõrgemasse staapi. Ärasaatmisele kuuluvad vähemagi tähtsusega esemed ja dokumendid.

B. Luurorganid.

Luursalk. Luursalga jõud, koosseis ja juhtimine määratakse vastavalt ta ülesandele. Harilikult luursalk moodustatakse kas ratsaosadest, andes juurde raskekuulipildujaid, suuskratturi- ja soomusosi, või suuskratturiosadest, andes juurde raskekuulipildujaid, ratsa- ja soomusosi.

Luursalk temale määratud ribas või suundades saadab välja luurpatrullid. Ülejäänud jõud moodustavad luursalga südamiku.

Luurpatrull. Luurpatrull saadetakse välja iseseisva ülesandega kas luursalgast või mõnest teisest osast. Luurpatrulli suurus oleneb ülesandest ja olukorrast, milles tal tuleb teotseda, ja ulatub kuni ühe rühmani. Tarbekorral määratakse luurpatrulli koosseisu soomus-, pioneri- ja gaasikaitseosi. Sidepidamise hõlbustamiseks antakse patrulli käsutusse tehnilisi sidevahendeid. Kui luurpatrullile tehakse ülesandeks tähtsate punktide või vähemate alade vallutamine, siis kõvendatakse teda raskete tulerelvadega (rk).

Luurpatrulli väljasaatmisel tema juhile antakse:

— teated olukorrast (vaenlane, naabrid, maastik, vanema juhi kavatsused), kusjuures andmeid naabrite ja vanema juhi kavatsuste kohta on keelatud üles kirjutada, et vältida nende andmete sattumist vastase kätte;

— ülesanne: missuguseid teateid juht temalt nõuab, mis ajaks ja kuhu need teated saata;

— korraldused selleks, mida teha pärast ülesande täitmist;

— õige kellaaeg.

Peale oma otseste ülesannete patrull on kohustatud koguma andmeid läbikäidud tee ja maastiku kohta, panema tähele elanikkude meeleolu ja üldse kõike seda, mis võib mõjutada vägede tegevust.

Enne väljaastumist luurpatrulli juht teeb oma alluvatele ülevaatuse, pannes erilist rõhku relvastuse ja varustuse korrasolekule. Meeskonna tutvustamine ülesandega ja olukorraga sünnib kas enne väljaastumist või — aja puudusel — teel. Püssid laetakse täie pidemega ja seatakse kaitsevinna.

Tegevuse moondamiseks juht võib teha pettekorraldusi, laotades neid laiali kohalikkude elanikkude keskel. Valedokumentide mahajätmine võib samuti olla kasulik. Liikumise varjamiseks sageli kasutatakse ööd.

Teadete saamiseks vastase suurematest jõududest (nende koosseis, jaotus, asetus j.n.e.) ja maastikust luurpatrull peab läbima vastase julgestusosad, kusjuures lahingusse ta astub siis, kui teisiti võimata täita ülesannet. Ootamata, energiline ja julge kallaletung vastasele annab siin parimaid tulemusi; suur tähtsus on oskusel moondada oma tegevust.

Luure toimetamiseks luurpatrull saadab välja piilkonnad, jättes osa mehi patrulli südamikku (joon. 432). Patrulli ees

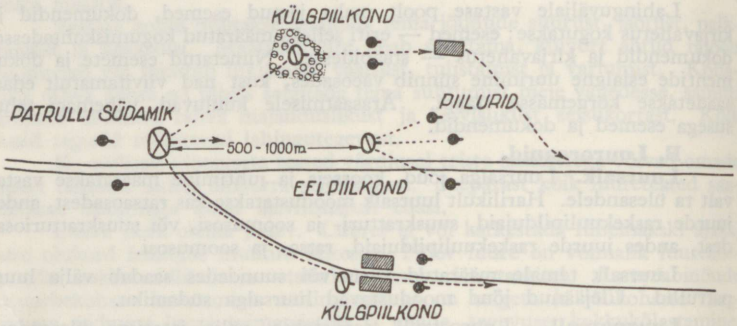

Joon. 432. Luurpatrulli liikumine kinnisel maastikul.

tema liikumissuunas liigub eelpiilkond, paremal ja vasakul külgpiilkonnad. Viimased saadetakse välja vaid siis, kui on olemas rööptee või kui seda nõuab liikumistee kõrval asuvate esemete (metsasalu, oru, asula j.n.e.) läbivaatamine. Niipea kui esemed on vaadatud läbi, külgpiilkond ühineb südamikuga. Enese vahetuks julgestamiseks patrulli südamik võib tarbekorral välja saata piilureid. Koosseisult väike luurpatrull (1 jagu) toimetab luuret piiluritega.

Piilkond julgestab seda osa, kust ta on välja saadetud, ja teotseb kokkukõlas ning alalises sides viimasega. Piilkonna suurus on kuni 1 jagu. Teotsemiseks ta jaguneb piilkonna südamikuks ja piiluriteks. Vastavalt maastikule ja ülesandele piilkond teotseb ½—1 km kaugusel teda väljasaatnud osast. Piilkonna liikumine sünnib vaatluspunktist vaatluspunkti; eelmisest punktist vaadatakse valmis järgmise peatuse asukoht ja tee sinna liikumiseks.

Piilkonna väljasaatmisel tema juhile antakse: teated olukorrast, selle osa ülesanne, kes piilkonna välja saatis, piilkonna enda täppis ülesanne ja liikumissuund, kellega pidada sidet ja leppemärgid selleks. Asudes ülesande täitmisele, piilkonna juht selgitab meeskonnale olukorra ja ülesande, jaotab meeskonna piiluriteks ja piilkonna südamikuks, annab piiluritele täpsad ülesanded, määrab suunva piiluri ning täpsa suuna viimasele, annab juhatused sidepidamiseks ja vastavad leppemärgid.

Piilurid teotsevad üksikult või kahekaupa koos. Nad liiguvad niisugustel kaugustel ja vahedel, et oleks võimalik üksteist alati näha ning vajaduse korral vastastikku abistada.

Piilkonna südamik liigub piiluritest niisugusel kaugusel, mis võimaldab viimaste kiiret abistamist.

Piiluri kohused. Liikuda kättenäidatud suunas või antud maršruudi järele.

Hoolega tähele panna maastikku ja kõike seda, mis seal sünnib, eriti põhjalikult läbi vaadata mitmesugused esemed, varjed ja maastiku ebatasasused, kus vaenlane ennast võib peita.

Pidada alalist sidet naabritega ja piilkonna südamikuga; naabreid mitte segada, vaid püüda neid kõigiti aidata oma tegevusega; hoolega jälgida juhi leppemärke ning toimida nende järele.

Piilur liigub ühelt vaatluskohalt teisele võimalikult varjatult. Lagedaid kohti ta püüab vältida või vastase läheduses läbib neid kiiresti, tarbekorral joostes. Kõrgeid kohti ta kasutab ümbruskonna vaatlemiseks, tehes seda võimalikult varjatult. Metsas liikudes ta peab silmas seda, et vaenlane võib ennast peita puude otsa.

Kui vaenlane ei takista piilurile ülesande täitmist, siis piilur jätkab oma tegevust, teatades juhile sellekohase leppemärgiga vastase ilmumisest. Vaenlane, kes takistab ülesande täitmist, vangistatakse või hävitatakse piiluri poolt. Ootamata kokkupuutumisel vastasega piilur peab vähemalt püüdma teatada sellest juhile ja naabritele lasuga.

Öösi piilurid teotsevad lühendatud distantsidel ja vahedel, pannes suurimat rõhku kuulmisele ja liikudes täielikus vaikuses. Liikumisest üle ümbruskonnast kõrgemate kohtade tuleb hoiduda, vaatlust toimetada alt üles.

Luure tulemustest patrull annab teada sellele ülemale, kes ta välja saatis. Harilikult esitab ta selleks kirjaliku teatise,

millele juurde lisatakse krokii või perspektiivvisand. Teatis peab sisaldama õigeid andmeid ja tuleb esitada õigeaegselt. Teatises märgitakse täpsalt:

— teadete saamise allikas, eraldades kindlad teated vähem usaldatavaist;

— koht, kust teatis saadetud;

— kellelt teatis on saadetud;

— aeg, millal teatis on välja saadetud.

Peale selle on soovitav ära tähendada teatise saatmise viis.

Kirjutada tuleb sedavõrt selge käekirjaga, et teatis nõrgagi valgustuse juures oleks kergesti loetav. Sama nõue on maksev ka krokii ja perspektiivvisandi kohta. Keemilise pliiatsi kasutamisest tuleb hoiduda, sest märjaks saades ta kiri muutub segaseks.

Teatised jagunevad tähtajalisteks ja erakorralisteks. Tähtajaliseks nimetatakse teatist, mille esitamise tähtaeg on juhi poolt määratud. Harilikult sünnib tähtajaliste teatiste esitamine kas kindlatel kellaaegadel või teatavate joonte või punktide möödumisel luure poolt. Igal juhul teatatakse:

— esimesest kokkupuutumisest vastasega või kui vastast seal pole leitud, kus ta arvati olevat;

— lahtise tiiva leidmisest vastase juures;

— määratud kohta jõudmisel.

D. Laskurijagu luurpatrullina. Jao tegevust luurpatrullina selgitame näitliku ülesande lahendamisega. See näide — samuti teisedki käesolevas raamatus lahingutegevuse alal toodud näited — on vaid üks variant võimalikust tegevusest antud olukorras; ta ei või olla šablooniks analoogiliste ülesannete lahendamisel; tegevus peab igakord sündima vastavalt olukorrale.

Olukord ja ülesanne. 6. jalaväerügemendi 4. kompani peatus ajutiselt pealetungil Hiie talu raioonis (joon. 433). Kompaniülem sai 3. septembril kell 0300 telefoni kaudu pataljoni ülemalt järgmise käsu: „Vastane on öö jooksul taandunud uuele positsioonile põhja pool Pärlijõge; pataljon algab täna üldist pealetungi; Teie kompanil on ülesanne tungida peale kõrg. 48,3, Liiva talu üldsuunas, vallutada eeskätt Mäe ja Teearu talud ning kõrgendik viimasest lääne pool. Pealetung algab mitte varem kui kell 0730; selgitage luurega vastase asetus Pärlijõe põhjakaldal. Meie osi kompani rinde ees ei ole. Üksikasjalikud korraldused pealetungiks järgnevad.“

Kompaniülem, pärast läbirääkimist varus asuva II rühma ülemaga, kutsus enese juurde sama rühma 1. jao ülema allohvitser Kivi ja andis temale järgmise käsu: „Vastane on öösi

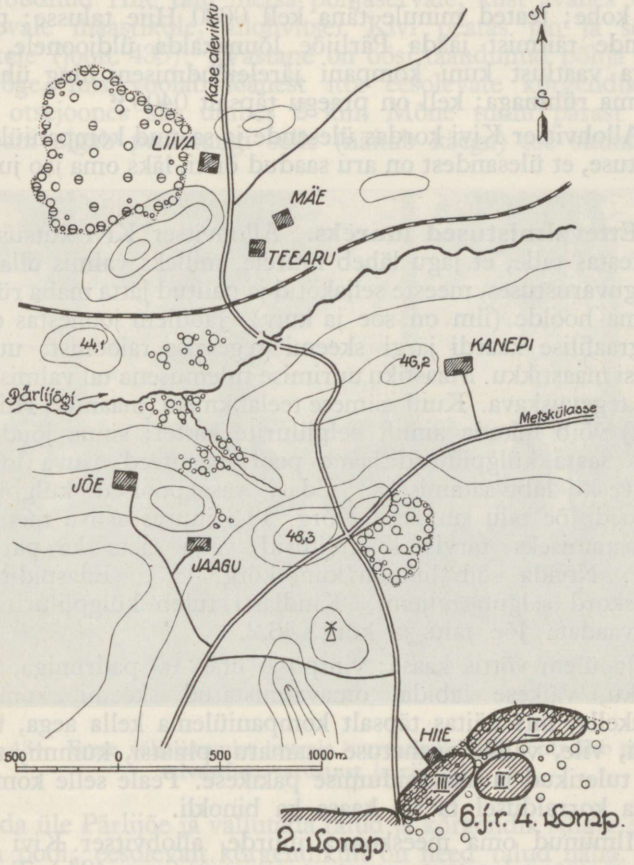

Joon. 433.

taandunud põhja poole Pärlijõge; meie kompani algab pealetungi, et vallutada eeskätt Mäe ja Teearu talud ning kõrgendik viimasest ½ km läände*; Teie oma jaoga lähete luurele üles-

* Esemed näidatakse maastikul või kaardil.

andega selgitada: 1) kas sild üle Pärlijõe on terve; 2) kas jões on koolmeid ja nende asukohad; 3) kuidas asetseb vastane põhja pool Pärlijõge Teearu ja Mäe talude raioonis ning kõrgendikkudel nendest lääne pool; ees meie osi ei ole; luuret alata kohe; teated minule täna kell 0630 Hiie talusse; pärast ülesande täitmist jääda Pärlijõe lõunakalda üldjoonele, kust jätkata vaatlust kuni kompani järelejõudmiseni ning ühineda siis oma rühmaga; kell on praegu täpsalt 0400."

Allohvitser Kivi kordas ülesande ja saanud kompaniülemalt kinnituse, et ülesandest on aru saadud õieti, läks oma jao juurde.

Ettevalmistused luureks. Allohvitser Kivi kutsus oma abi, teatas talle, et jagu läheb luurele, milleks valmis olla täies lahinguvarustuses, meeste seljakotid ja palitud jätta maha rühmavanema hoolde (ilm on soe ja kuiv). Jaoülem joonestas omale topograafilise kaardi järgi skeemi tegevuse raioonist, uurides ühtlasi maastikku. Maastiku uurimise tulemusena tal valmis järgmine tegevuskava. Kuni esimese teelahkmeni (maanteel Hiie talu kohal) võib liikuda ainult eelpiilurite kattel; sinna jõudes on tarvis saata külgpiilurid lääne pool maanteed asuva lohu ja tuuleveski läbivaatamiseks. Edasi vasakpoolsed külgpiilurid liiguksid Jõe talu suunas. Kõrg. 48,3 juures asuva metsatuka läbivaatamiseks tarvis külgpiilurid välja saata ka paremale poole. Nõnda võib liikuda kuni kõrg. 48,3. Edaspidine liikumiskord selgub hiljem. Kindlasti tuleb külgpiilurite abil läbi vaadata Jõe talu ja kõrg. 46,2.

Jaoülem võttis kaasa: vintpüssi ühes 90 padruniga, gaasitorbiku, väikese labida, omavalmistatud skeemi, kompassi, taskukella, mis näitas täpsalt kompaniülema kella aega, taskulambi, vile, välikirjavahetuse raamatu, pliiatsi, kummi, taskunoa, tuletikud ja haavasidumise pakikese. Peale selle kompaniülema korraldusel ta sai kaasa ka binokli.

Ilmunud oma meeskonna juurde, allohvitser Kivi kontrollis meeste relvastust, varustust ja riietust (joon. 434.). Ta leidis jaos kõik korras, välja arvatud ühe sõduri poolsaapad, mis olid muutunud kõlbmatuiks; nende asemele kompani varahoidja andis välja kõlblikud. Igal sõduril oli kaasas: vintpüss ühes 90 padruniga, 2 käsigranaati, väike labidas, gaasitorbik, tähislina (oma asukoha näitamiseks oma lennukile) ja haavasidumise pakike.

Lõpetanud ülevaatuse, allohvitser Kivi ütles meestele: „Meie jagu on määratud luurpatrulliks ning läheb luurele, ülesande seletan teel.“ Järgnes jaoülema käsklus liikumiseks.

Jõudnud Hiie talu metsa põhjaservale, kust avanes vaade eesolevale maastikule, allohvitser Kivi peatas jao ja seletas meestele (joon. 435): „Vastane on öösi taandunud põhja poole Pärlijõge, mis voolab läänest itta eesolevate kõrgendikkude taga, otsejoones siit umbes 2 km. Mõne tunni pärast meie kompani algab pealetungi selle (näitab käega) tee suunas, et

Joon. 434. Enne väljaastumist luurele luurpatrulli juht kontrollib meeste relvastust, varustust ja riietust.

tungida üle Pärlijõe ja vallutada talud ja kõrgendik sillast ½ km põhja pool; eesolevalt kõrgendikult on need talud näha. Meil on käsk kindlaks teha: 1) kas sild üle Pärlijõe on terve, 2) kuidas on võimalik jõest üle pääseda väljaspool silda ja 3) kuidas vastane on paiknenud põhja pool jõge. Ees meie osi ei ole.“

Et kontrollida, kas meeskond õieti aru sai olukorrast ja ülesandest, allohvitser Kivi käskis ühel sõduril korrata öeldu. Seejärele ta kontrollis, kas meeskond tunneb eeskirjaga määratud leppemärke, ja määras leppemärgi vastase asukoha

teatamiseks: „seal vastane!“ tõsta käsi ühes mütsiga kaks korda üles ja sirutada ta välja vajalikus suunas.

Neid leppemärke kasutatakse sidepidamiseks nii piilurite ja patrulli südamiku kui ka üksikute piilurite vahel. Rohkem leppemärke allohvitser Kivi ei määranud, sest nad võivad ununeda või minna segamini.

Joon. 435. Luurpatrulli juht seletab meeskonnale ülesannet.

Luure teostamine. Patrulli juht määras eelpiiluriteks reamehed Kase ja Pilve, esimese nendest vanemaks ning suunvaks; vaatlejaks ning leppemärkide vastuvõtjaks ja edasiandjaks — reamees Paju. Eelpiilurid said käsu liikuda ja luurata vastast Hiie talu tee suunas kuni maanteeni ja sealt edasi piki maanteed kuni eesoleva kõrgendikuni (48,3), kus peatuda ja vaadelda Pärlijõe orgu silla suunas kuni uue ülesande saamiseni. Kõrg. 48,3 ning eesolevale metsatukale liginemisel olla eriti ettevaatlik. Eelpiiluritele teatati, et maanteest vasakul asuva lohu ja tuuleveski järelevaatamiseks hiljem saadetakse

välja külgpiilurid, samuti kõrg. 48,3 juures asuva metsatuka läbivaatamiseks.

Eelpiilurid vaatlesid mõne hetke oma liikumise suunas ja eemaldusid siis kiirel sammul: üks paremal, teine vasakul pool teed, umbes 50 m kaugusel üksteisest. Kui eelpiilurid jõudsid umbes 400 m kaugusele Hiie talu metsa servast, luurpatrulli südamik algas liikumist nende järel kolonnis ühekaupa; sellises korras liiguti kuni piilkonna südamiku jõudmiseni maanteele (joon. 436).

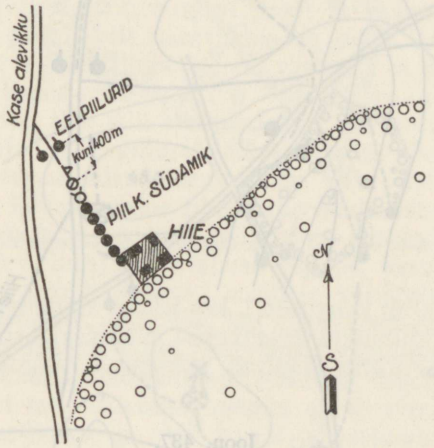

Joon. 436.

Mõnikümmend meetrit enne Hiie talu teelahkmeni jõudmist patrulli juht kutsus enese juurde kaks sõdurit ja määras nad külgpiiluriteks vasakule. Ülesande neile ta andis liikumisel: läbi vaadata lohk ja tuuleveski vasakul pool maanteed ja liikuda siis kõrg. 48,3 läänepoolset längu mööda, kus vaadata läbi eesolevad talud (Jaagu ja Jõe). Et anda piiluritele võimalus eemalduda, patrulli juht peatas teelahkmel patrulli südamiku, kuna eelpiilurid jätkasid liikumist. Kui külgpiilurid jõudsid tarvilikule kaugusele, patrulli südamik jätkas liikumist (joon. 437).

Oru läbivaatamine. Käesoleval juhul on tegemist väikese lohuga, mis veerult hästi vaadeldav ja asetseb liikumissuunast kõrval. Seepärast patrulli südamik võis õige pea jät-

kata liikumist. Teisiti kujuneb asi siis, kui on tegemist suurema oruga, mis asub liikumissuunas. Asetseb org liikumissuunale perpendikulaarselt, peatub luure südamik oru ees seni, kuni

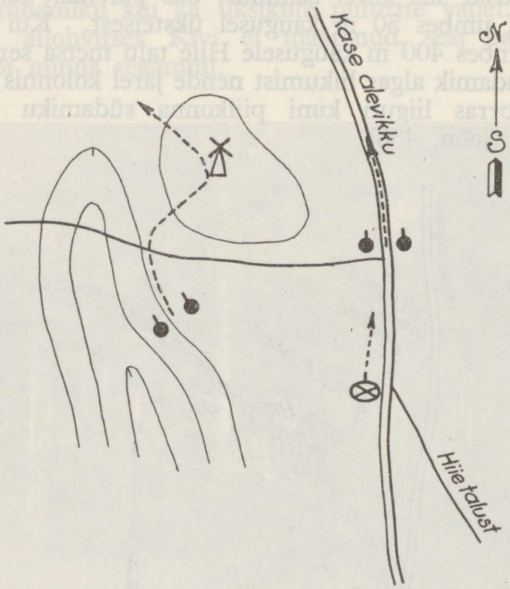

Joon. 437.

piilurid on läbinud oru ning jõudnud oru vastaspoolsele kaldale. Kui org asetseb piki luure liikumise teed, siis saadetakse piilurid või piilkonnad oru mõlemat veeru mööda ja oru põhja läbivaatamiseks, kui viimane on kinnine (joon. 438).

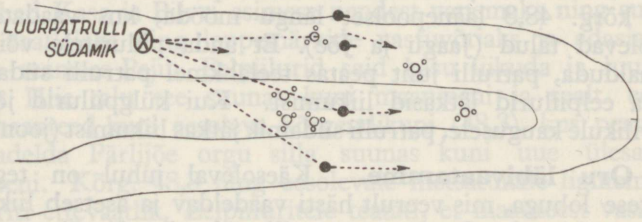

Joon. 438. Luurpatrull oru läbivaatamisel.

Kui külgpiilurid vaatasid läbi lohu ja künka ühes tuuleveskiga, peatas allohvitser Kivi patrulli südamiku ja andis piiluritele leppemärgi „seis!". Ta määras 2 meest parempoolseteks külgpiiluriteks ja tegi neile ülesandeks läbi vaadata eesoleva teederisti juures asuva metsatuka. Kui määratud piilurid eemaldusid vajalikule kaugusele, andis allohvitser Kivi leppemärgi „edasi!" ja liikus ise ühes südamikuga tuuleveski juurde, asetas seal piilkonna südamiku varjatult ja ise asus jälgima piilurite tegevust (joon. 439).

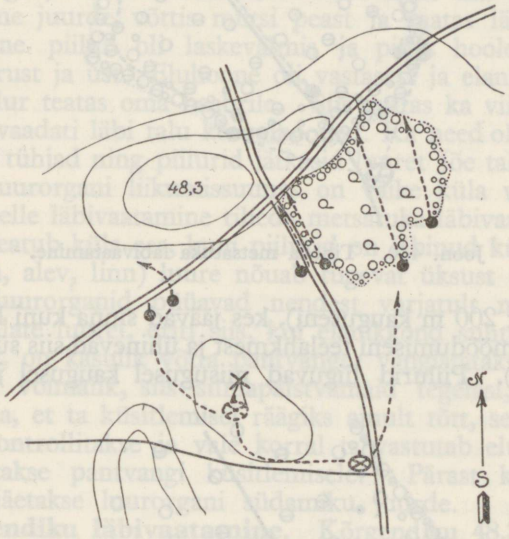

Joon. 439.

Metsa läbivaatamine. Käesoleval juhul tuleb läbi vaadata väike hõre mets. Selleks jätkub kahest piilurist, kusjuures parempoolne eelpiilur kaasa aitab metsa lääneserva läbivaatamisega.

Tiheda metsatuka luurel piirdutakse peamiselt metsa äärte läbivaatamisega; kui liikumissuunas leidub siht või tee, läheb üks piilur seda mööda (joon. 440). Südamik algab liikumist siis, kui piilurid on jõudnud metsatuka vastaspoolsele servale.

Suur mets, mida luurorgan tervena läbi vaadata ei suuda, luuratakse vaid luurorgani liikumise tee suunas, mõlemal pool teed. Enne südamiku liikumist metsa sisemusse luuratakse hoolega metsaserv tee kohal. Haruteedele saadetakse piilurid

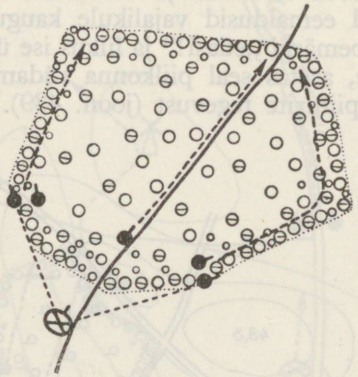

Joon. 440. Tiheda metsatuka läbivaatamine.

(keskmiselt 200 m kauguseni), kes jäävad sinna kuni luurorgani südamiku möödumiseni teelahkmest ja ühinevad siis südamikuga (joon. 441). Piilurid liiguvad niisugusel kaugusel ja vahedel

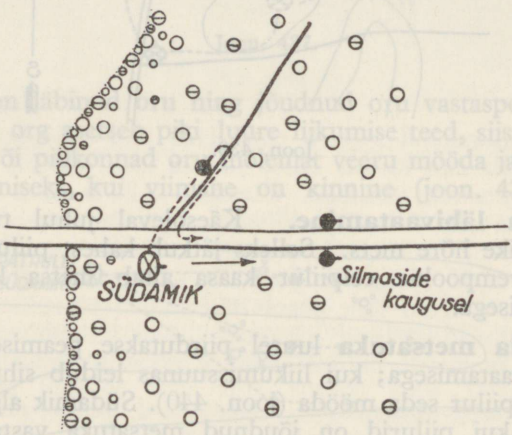

Joon. 441. Luurpatrull suure metsa läbimisel.

üksteisest ja piilkonna südamikust, et nad alati näeksid üksteist; see kaugus on seda suurem, mida hõredam on mets, ja ümberpöördult.

Asula läbivaatamine. Vasakpoolsed külgpiilurid olid lähenenud Jaagu talule ja vaatlesid teraselt talu ümbrust. Siis üks piilur hiilis talu suunas, kuna teine, vanem, jäi vaatlema endisele kohale, püss laskevalmis, et toetada kaasvõitlejat. Jõudnud talu ümbritseva aiani, piilur peatus, et uurida ligemalt, mis sünnib õues. Leidmata midagi kahtlast, ta kutsus leppemärgiga järele oma kaaslase. Nüüd hiilis üks piilur läbi aia eluhoone juurde, võttis mütsi peast ja vaatas läbi akende tuppa; teine piilur oli laskevalmis ja pidas hoolega silmas maja ümbrust ja ust. Eluhoone oli vastasest ja elanikest tühi, millest piilur teatas oma naabrile. Siis ruttas ka viimane õue ja ühiselt vaadati läbi talu kõrvalhooned. Ka need olid inimestest täiesti tühjad ning piilurid jätkasid luuret Jõe talu suunas.

Kui luurorgani liikumissuunas on väike küla või alevik, sarnaneb selle läbivaatamine tiheda metsatuka läbivaatamisega: südamik peatub küla ees, kuni piilurid on läbinud küla. Suure asula (küla, alev, linn) luure nõuab tugevat üksust (luursalk), vähemad luurorganid püüavad nendest varjatult mööda liikuda. Asulate luurel, eriti siis, kui elanikkond suhtub meisse vaenulikult, on kasulik võtta pantvange: vangistatakse kohalik elanik, kui võimalik, siis silmapaistvamaid tegelasi, ja hoiatatakse teda, et ta küsitlemisel räägiks ainult tõtt, sest teadete tõelisust kontrollitakse ja vale korral ta vastutab eluga. Seejärele asutakse pantvangi küsitlemisele. Pärast küsitlemist pantvang jäetakse luurorgani südamiku juurde.

Kõrgendiku läbivaatamine. Kõrgendiku 48,3 raioonis eelpiilurid liikusid eriti ettevaatlikult; kumbki neist ei roninud kõrgendiku harjale, vaid nad hiilisid üks idapoolset, teine läänepoolset längu mööda, pidades omavahel silmasidet. Piilurite jõudes kõrgendiku põhjapoolsele längule, patrulli juht ruttas ette kõrgendikule 48,3, et toimetada sealt isiklikku vaatlust ning määrata edaspidine liikumiskord. Patrulli südamiku ta jättis kuni korralduseni tuuleveski juurde oma abi juhatusel.

Tegevus kokkupuutumisel vastasega. Kui patrulli juht oli teel tuuleveski juurest kõrgendikule 48,3, sai ta eelpiilurilt leppemärgi „seal vastane!", kusjuures piilur näitas kõrg. 46,2 suunas. Patrulli juht kiirendas oma liikumist, tõusis mõne hetke pärast roomates kõrgendikule 48,3 ja otsis endale

varjatud koha vaatlemiseks. Ta nägi varsti, et kaks vastase sõdurit liikusid Kanepi talust kõrg. 48,3 suunas. Hiljem järgnes veel üks mees, nähtavasti vanem. Kõrgendikul 46,2, maantee suunas ja sellest vasakule vastast polnud näha. Patrulli juht käskis eelpiiluritel varjuda, andis vasakpoolsetele piiluritele leppemärgid „seal vastane!“ ja „seis!“, ise liikus kiiresti metsaservale teederisti kohale, varjates end liikumisel kõrgendikuga 48,3.

Ta kogus enda juure parempoolsed külgpiilurid ja asetas nad varjatult nii, et vastase liikumist oli näha. Oli selge, et vastane läheneb eesmärgiga vaadata läbi kõrgendik 48,3 ja metsatukk sellest ida pool. Patrulli juht otsustas: kaks vastase sõdurit hävitada ja ühe, kui võimalik siis vanema, võtta vangi (kõikide vangistamine ning tagalasse konvoeerimine nõuaks mitut meest saatjatena, seega nõrgestaks luurpatrulli jõudu); vastasele kallale tungida ootamatult siis, kui ta on jõudnud niivõrt ligidale, et on paras teotseda terarelvaga; tulerelva kasutamisest hoiduda, sest see ärataks vastase tähelepanu. Patrulli juht määras ära, kes pidi kallale tungima esimesele, kes teisele vastase sõdurile. Juht ise vangistab vanema.

Kui vastase piilurid jõudsid metsatukka, tungiti kokkulepitud kava kohaselt neile kallale, kaks piilurit hävitati, vanem vangistati. Kaasasolevad relvad ja dokumendid (tunnistused, kirjad) võeti ära. Patrulli juht asus vastase küsitlemisele, mida tuli teha märkide abil, sest üksteise keelest ei saadud aru. Allohvitser Kivi näitas käega kõrg. 46,2 suunas ja siis sõrmedel 5 ja 10. Sellega ta tahtis küsida, kui palju on vastast kõrg. 46,2. Vang sai küsimusest aru ning näitas sõrmedel 8. Patrulli juht järeldas sellest, et seal vastasel on umbes üks jagu, millest nähtavasti luureks ette saadeti 3 meest. Sama märgi abil sai patrulli juht teada, et Jõe talus on vastasel umbes pool jagu.

Rohkem allohvitser Kivi vangi ei küsitlenud. Ta teadis, et seda teevad nii kui nii kompaniülem ja kõrgemad ülemad. Ta saatis vangi ühe sõduri valve all kompaniülema käsutusse. Saatjale tehti ülesandeks üle anda vastase sõduritel kaasasolnud dokumendid ja suusõnal ette kanda kokkupõrke üksikasjad. Aja säästmiseks allohvitser Kivi loobus kirjaliku teatise esitamisest.

Vaadeldes binokliga eesolevat maastikku, patrulli juht nägi kõrg. 46,2 lõunalängul ja Kanepi talu juures üksikuid laskurilohke ja kahte vastase sõdurit. Jõe talu suunas polnud

midagi näha. Seal asuv osa oli end nähtavasti hästi moondanud. Samuti polnud midagi märgata põhja pool Pärlijõge. Juhi ees seisis küsimus, kuidas teotseda edasi, et selgitada vastase paiknemist põhja pool Pärlijõge ja jõest ülepääsu võimalusi. Ta hindas olukorda järgmiselt. Varjatult edasiliikumine kõrg. 46,2 ja maantee suunas on võimatu, kuna maastik seal täiesti lahtine ning vastaselt hästi vaadeldav. Maanteest lääne pool sellevastu leidub lähiseid, mis võimaldavad piilurite varjatud edasiliikumist Jõe talu ja kõrg. 44,1 suunas. Vastase paiknemist põhja pool Pärlijõge ei saa selgitada ainult vaatlusega, vaid selleks tuleb välja kutsuda vastase tuli. Selle eesmärgi saavutamiseks tuleb demonstreerida kallaletungi, milleks on otstarbekohane ootamatult rünnata Jõe talus asuvat vastast ja avada samal ajal sage tuli kõrg. 48,3. Olukorra hinnangu tulemusena patrulli juhil valmis järgmine tegevuskava (joon. 442):

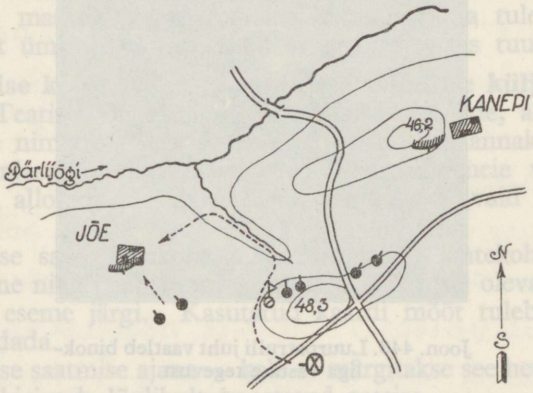

Joon. 442.

eelpiilurid ja parempoolsed külgpiilurid kaevuvad kõrgendikul 48,3, et silmas pidada Kanepi talu raioonis asuvat vastast ning avada ta pihta tuli siis, kui algab tulevahetus Jõe talu raioonis (vastase eksiteele viimiseks); vasakpoolsed külgpiilurid jätkavad liikumist Jõe talu suunas; patrulli südamik hiilib varjatult Pärlijõkke suubuva oja orgu ja seda mööda edasi Jõe talu kohale, et koos vasakpoolsete külgpiiluritega rünnata talus asetsevat vastast jaoülema abi juhatusel; viimasele alloh-

vitser Kivi andis sellekohase käsu. Luurpatrulli juht jääb kõrg. 48,3, et vaadelda isiklikult vastase tegevust põhja pool Pärlijõge.

Kui luurpatrulli südamik oli möödunud kõrgendikust 48,3 ja jõudis orgu, mis põhja pool Jaagu talu, avas vastane tule Jõe talu juurest, nähtavasti vasakpoolsete külgpiilurite pihta, sest südamiku asukoha ligidale kuule ei langenud. Vastase tulele vastasid külgpiilurid, kes olid liikumas Jõe talu suunas. Patrulli südamik liikus kiiresti edasi ning jõudis vastaselt märkamata Jõe talu kohale, kust ta vastasele kallale tormas ühel ajal vasakpoolsete külgpiiluritega. Vastane põgenes varsti kõrg. 44,1 suunas, jättes maha 2 surnut. Õige pea avati kõrg. 44,1 püssituli. Samal ajal patrulli juht nägi binokliga (joon. 443)

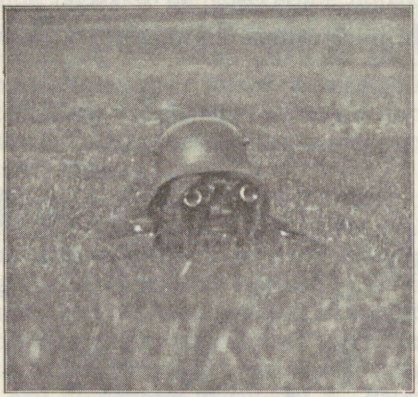

Joon. 443. Luurpatrulli juht vaatleb binokliga vastase tegevust.

liikumist Teearu talu juures, kust mõne minuti pärast kuuldus kuulipildujatuld, mis kestis vaid lühikest aega. Põõsastest kõrg. 44,1 ida pool kostsid üksikud lasud püssidest. Vahepeal algas elav tulevahetus ka kõrg. 48,3 kaevunud piilurite ja kõrg. 46,2 asuva vastase eelposti vahel. Mäe talust ½ km ida pool asuva künka raioonist laskis vastane pika seeria raskest kuulipildujast. Varsti tulevahetus lõppes.

Jõe talu keldrist leiti kohalik elanik, talu peremees, kes küsitlemisel teatas, et Pärlijõgi on jalameestele kõikjal läbikäidav, vesi ei ulatu üle puusade, jõe põhi liivane. Pärlijõe

sild on lõhutud. Need andmed jaoülema abi teatas virgatsiga luurpatrulli juhile.

Kuna kell oli juba 0540, pidi allohvitser Kivi asuma teatise koostamisele; enne seda ta uuris binokliga veel kord Teearu talu ümbrust ja silda üle Pärlijõe. Teearu ja Mäe talu juures ta nägi pooleldivalmis kaevikuid. Sild üle Pärlijõe oli tõesti lõhutud; jões paistsid üksikud vaitoed.

Teatis luure tulemustest. Teatise allohvitser Kivi kirjutas välikirjavahetuse raamatu rebitavale lehele, asetades selle taha kopeerimispaberi ärakirja tarvis, mis jäetakse omale. Teatis vt. joon. 444 ja 445.

Teatise allohvitser Kivi asetas vastavasse ümbrikusse ja kirjutas sellele aadressi. Ümbriku esikülg vt. joon. 446.

Ümbriku allohvitser Kivi jättis kinni kleepimata, kutsus reamees Oja ja käskis viimasel viia teatise viivitamatult kompaniülema kätte Hiie talusse. Seejuures allohvitser Kivi näitas rm. Ojale maastikul varjatud tee liikumiseks ja tuletas talle meelde, et ümbrik vastuvõtja allkirjaga on tarvis tuua tagasi.

Teatise koostamise ja saatmise tehnilise külje selgituseks. Teatises on keelatud tähendada väeosade, allüksuste ja ametite nimetusi, sest vastase kätte sattudes annaks selline teatis vaenlasele hulga väärtuslikke andmeid meie vägedest. Seepärast allohvitser Kivi märkis ettekandes vaid auastme ja nime.

Teatise saatja asukoha tähendamine — lähtekoht — on väga oluline ning peab sündima täpsalt, tarvitusel oleval kaardil märgitud eseme järgi. Kasutatud kaardi mõõt tuleb teatises ära tähendada.

Teatise saatmise ajana — kell — märgitakse see hetk, millal juht alla kirjutab lõplikult koostatud teatise.

Teatise sisu olgu lühike, täppis ja selge. Kaudsel teel saadud teadete edasiandmisel tähendatakse ära, mil viisil nad on saadud. Nõnda allohvitser Kivi teatab, et andmed jõe läbikäidavuse ja jõe põhja kohta on saadud kohalikult elanikult.

Tähtsa teatise edasiandmiseks kasutatakse mitut sidevahendit, näiteks kaht virgatsit, kes liiguvad erinevaid teid mööda. Kui üks ei jõua kohale, siis täidab oma ülesande teine. Käesoleval juhul allohvitser Kivi piirdus ühe mehe saatmisega sellepärast, et rindel on täiesti vaikne, tee tagalasse küllalt varjatud ja vastase kohtamine pole tõenäolik.

Kellele Kapten Toom'ele

Kuhu Hiie talusse

Nr. 14. „3." sept. 1932 a. kell 0600

Lähtekoht Kõrg. 48,3. Kaart 1:42 000.

Vastase kindlustusi on näha põhja pool Pärlijõge Teearu, Mäe ja kõrg. 44,1 raioonis. Vastase asetus vt. sskeem. Vastase eelposti Jõe taludest, umbes 6 meest, sundis luurpatrull taanduma üle Pärlijõe.

Sild üle Pärlijõe on lõhutud. Jõe laius 5-6 m. Kohaliku elaniku üteluse järgi on Pärlijõgi lüvase põhjaga ja kõikjal läbikäidav. Seda kinnitab vastase sõdurife põgenemine Jõe talust läbi Pärlijõe kõrg. 44,1 sekenas.

Jagu asub Jõe talus ja kõrg. 48,3, kust jatkan vaatlust.

Jao kaotused: kaks haavatut, üks nendest jäi rivisse.

Lisa: sskeem.

Teatis saadetud rm. Ojaga. J. Kivi, n.-allohvitser

Joon. 444. Teatis.

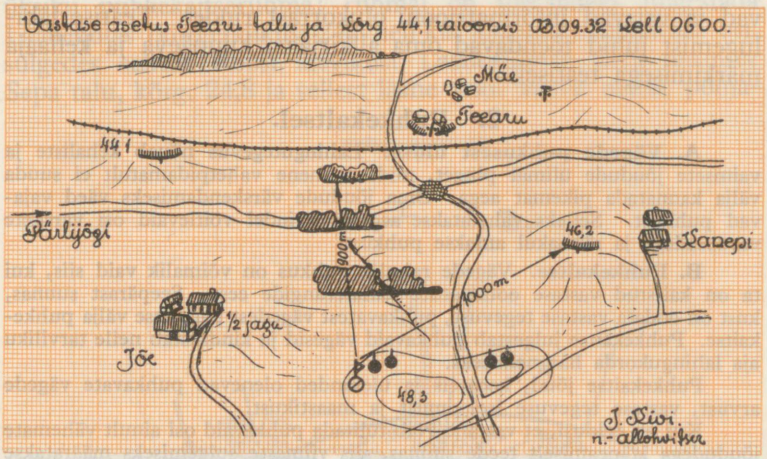

Joon. 445. Lisa luurpatrulli juhi teatisele.

Ümbriku allohvitser Kivi jättis kinni kleepimata selleks, et teatise sisuga võiksid tutvuda juhid, kes virgatsit teel kohta-

Kellele Kapten Toomele

Kuhu Hiie talusse

Nr. 14.

Kätte saadud:

„.....“ 193 a., kell.....

Allkiri .....

Ümbrik antakse kirjatoojale tagasi.

Joon. 446. Ümbriku esikülg.

Kellele Kapten Toom'ele

Kuhu Hiie talusse

Nr. 14. „ 3. " sept. 1932 a. kell 0600

Lähtekoht Kõrg. 48,3. Kaart 1:42 000.

Vastase kindlustusi on näha põhja poole Pärlijõge Teearu, Mäe ja kõrg. 44,1 vahemik. Vastase asetus vt. sxeem. Vastase eelpoolt Jõe talust, umbes 6 meest, sundis luurpatrull taanduma üle Pärlijõe.

Sild üle Pärlijõe on lõhutud. Jõe laius 5-6 m. Kohaliku elaniku ütelusе järgi on Pärlijõgi liivase põhjaga ja kõrkjal läbikäidav. Seda kinnitab vastase sõdurite põgenemine Jõe talust läbi Pärlijõe kõrg. 44,1 suunas.

Jagu asub Jõe talus ja kõrg. 48,3, kust jätkan vaatlust.

Jao kaotused: kaks haavatut, üks nendest jäi rivisse.

Lisa: sxeem.

Teatis saadetud vm. Ojaga. J. Kivi,
n.-allohvitser

Joon. 444. Teatis.

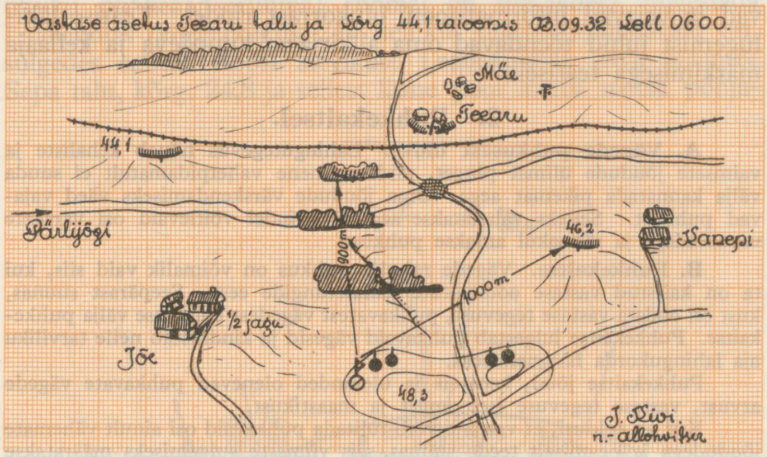

Joon. 445. Lisa luurpatrulli juhi teatisele.

Ümbriku allohvitser Kivi jättis kinni kleepimata selleks, et teatise sisuga võiksid tutvuda juhid, kes virgatsit teel kohta-

Kellele Kapten Toomele

Kuhu Hiie talusse

Nr. 14.

Kätte saadud:

„.....“ 193 a., kell .....

Allkiri .....

Ümbrik antakse kirjatoojale tagasi.

Joon. 446. Ümbriku esikülg.

vad ja vajavad informatsiooni olukorrast rindel. Teatise läbilugemist juhid tõendavad oma allkirjaga, kuupäeva ja kellaaja märkimisega teatisel.

2. Puhkekaitsel.

A. Vägede puhkusest üldse. Lahingutegevus nõuab kehaliste ja vaimsete jõudude ülimat pinget, mida inimene vahetpidamatult ei suuda välja kannatada pikemat aega. Oma jõudude värskendamiseks väed vajavad puhkust. Selleks vahetatakse aeg-ajalt rindel võitlevaid osi värskete varuosadega ja rännakul antakse puhkust.

B. Puhkekaitse. Vägede rahulik puhkus on võimalik vaid siis, kui ta on kaitstud vastase ootamatute kallaletungide eest. Seepärast suunas, kust on oodata vastase tegevust, puhkavatest vägedest pannakse välja puhkekaitse. Puhkekaitse julgestab puhkavaid vägesid ja kindlustab neile tarviliku aja lahingukorda hargnemiseks.

Puhkekaitse jõud, koosseis ja ülesanded olenevad puhkavate vägede arvust, vastase tegevuse iseloomust ja maastikust.

Kui on eeldusi, et vastane võib tülitada puhkavaid osi ainult vähemate jõududega ja peamiselt teede suunas, siis viimaste sulgemiseks määratakse üksikud puhkekaitserühmad; tarbekorral kõvendatakse neid rühmi kergete osadega, raskekuulipildujatega ja toetatakse suurtükiväe tulega.

Kui eeldatakse vastase kallaletungi suuremate jõududega maastikul, mis on kõikjal läbipääsetav, siis puhkuse julgestamiseks määratakse puhkekaitsekompanid, kõvendatud harilikult suurtükiväega ja kergete osadega.

Kui puhkekaitses on rohkem kui üks kompani, siis nende tegevust juhib puhkekaitse ülem, kelleks on selle pataljoni ülem, kelle kompanid puhkekaitsesse määratud. On puhkekaitses ainult üks kompani, siis selle ülem on ühtlasi puhkekaitse ülemaks. Puhkekaitse väljasaatmisel tema ülemale, samuti üksikute puhkekaitserühmade ülematele teatatakse üldine olukord, puhkekaitse ülesanne, positsioon ja mida teha vastase suuremate jõudude pealetungi puhul.

Puhkekaitse asetatakse niisugusele kaugusele puhkavatest vägedest, et viimased oleksid kaitstud vastase väljasuurtükiväe mõjuva tule eest.

Puhkekaitse organiseerib positsiooni ja teotseb seal kaitselahingu (vt. lk. 500—502) põhimõtetel.

Puhkekaitse osa (kompani, üksik rühm) harilikult paikneb järgmiselt (joon. 447): vastase vaatlemiseks, tema kavatsuste paljastamiseks ja ta luurosade edasipääsu tõkestamiseks pannakse välja eelpostid; eelposti suurus on harilikult üks jagu; ta võtab oma alla vaatluseks soodsa punkti maastikul ja julgestab end vahipostiga; eelpostid asetsevad üksteisest niisugusel kaugusel, et kõik lähised ja teed puhkekaitse osa lõigus oleksid valvatud pidevalt; kohti, mida on võimatu vaadelda pidevalt, valvatakse piilkondadega; puhkekaitse positsiooni tunginud vastase hävitamiseks eraldatakse varud.

Kaugemale puhkekaitse ette, vähemalt kuni päevateekonna kauguseni, saadetakse luure. Peale selle puhkekaitse toimetab pidevat luuret ja vaatlust iseseisvalt.

D. Laskurijagu eelpostis. Eelposti tegevuse selgitamiseks lahendame näitliku ülesande (joon. 448.). 2. kompani III rühm, kõvendatud rk-rühmaga ja ratturijaoga, moodustab

üksiku puhkekaitserühma; rühmal on ülesandeks julgestada Laanekülas (kõrgendikust 24,8 neli km lõunasse) puhkavaid osi, sulgedes selleks Roosi alevikust Laanekülasse viiva maantee Sepa talu, kõrg. 24,8 ja sellest lääne pool asuva metsa põhja-

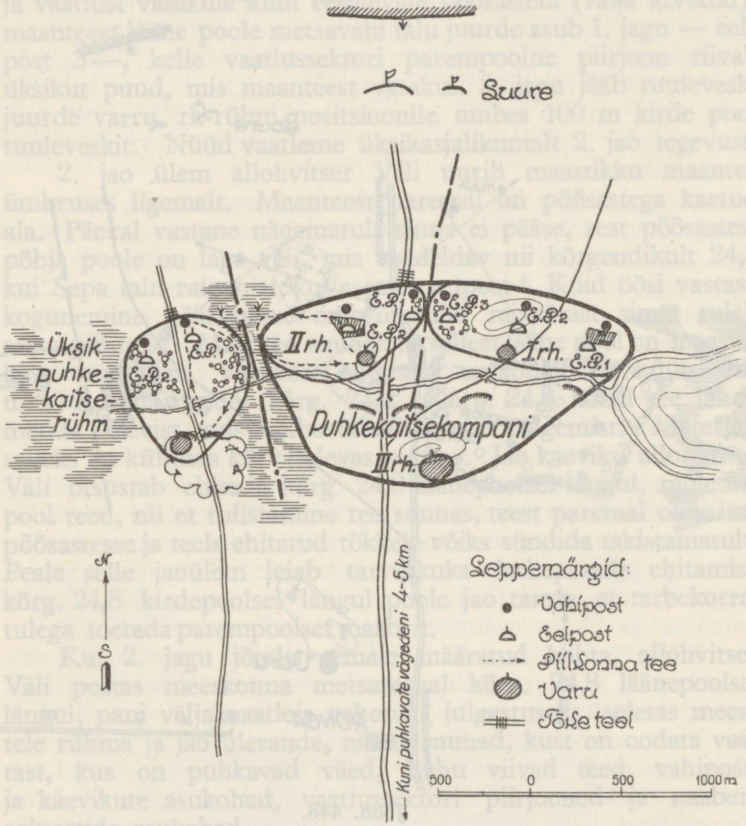

Joon. 447. Puhkekaitse osade paiknemine päeval, heades vaatlustingimustes.

serva joonel; rühmast paremal teostab puhkekaitset 3. kompani, rühma vasak tiib on lahtine; vastast on oodata kirdest ja põhjast umbes 40 km kauguselt; meie luure on ees umbes 30 km kaugusel.

Ülaltähendatud ülesandel rühm liikus 2. juunil rännakukorras mööda Laaneküla — Roosi maanteed temale määratud

lõiku, julgestades end liikumisel piiluritega. Jõudnud kella 1600 Ronga talu kohale, rühmaülem peatas rühma, asetas ta tee ligidale varjatud kohta, pani välja vahiposti eesoleva tuuleveski juurde, jättis oma asetäitjaks rühmavanema ja läks ühes jaoülematega ja rk-rühma ülemaga kõrgendikule 24,8, kust

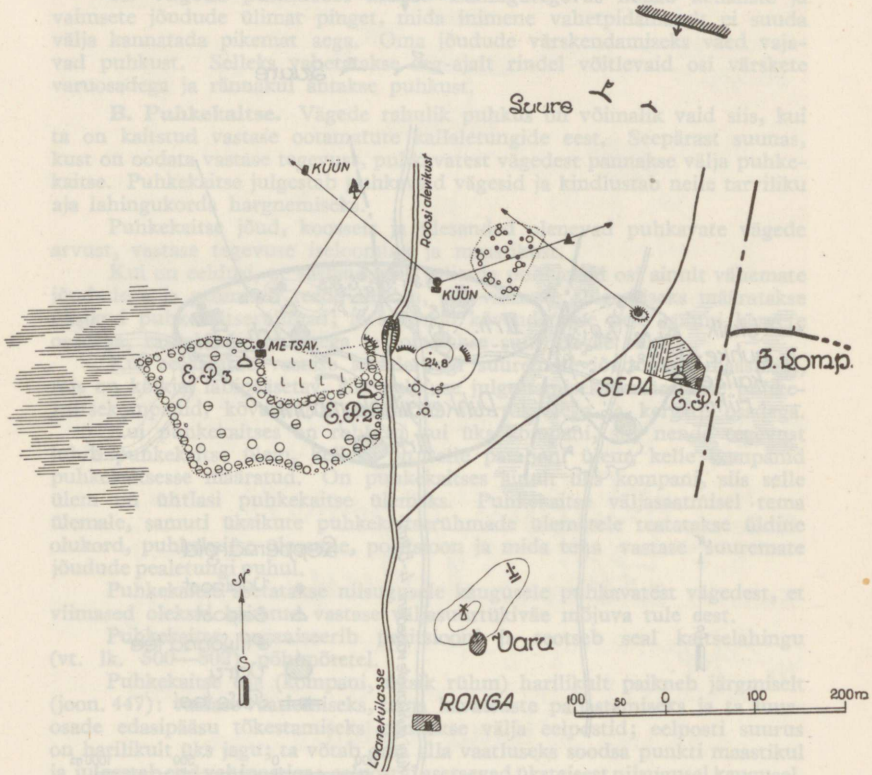

Joon. 448.

maastik rühmale määratud lõigus oli hästi näha. Rühmaülem kordas veel kord teated olukorrast, rühma ülesande ja tutvustas jaoülemaid ümbrusega (kust on oodata vastast, kus asuvad naabrid, kust ja kuhu viivad teed, talude nimed j.n.e.). Siis rühmaülem määras ülesanded jagudele. 2. jaole — eelpost 2—ta tegi ülesandeks asuda kaitsele kõrgendikul 24,8 ees-

märgiga tõkestada vastase pealetung Roosi — Laaneküla maantee suunas ja teostada valvet ning vaatlust üksikust kivist paremal kuni küünini vasakul. Paremale Sepa talu juurde asub kaitsele 4. jagu — eelpost 1 —, teostades ühtlasi valvet ja vaatlust vasakule kuni eesolevate põõsasteni (välja arvatud); maanteest lääne poole metsavahi talu juurde asub 1. jagu — eelpost 3 —, kelle vaatlussektori parempoolne piirjoon riivab üksikut puud, mis maanteest vasakul. 3. jagu jääb tuuleveski juurde varru, rk-rühm positsioonile umbes 100 m kirde pool tuuleveskit. Nüüd vaatleme üksikasjalikumalt 2. jao tegevust.

2. jao ülem allohvitser Väli uurib maastikku maantee ümbruses ligemalt. Maanteest paremal on põõsastega kaetud ala. Päeval vastane nägematult sinna ei pääse, sest põõsastest põhja poole on lage väli, mis vaadeldav nii kõrgendikult 24,8 kui Sepa talu raioonist, kus asetseb eelpost 1. Kuid öösi vastase kogunemine põõsastesse on võimalik, mispärast sinna tuleb saata piilureid. Maantee suunas ja sellest lääne pool on maastik hästi vaadeldav. Vahiposti soodsaks asukohaks on küün, mis u. 80 m põhja pool kõrg. 24,8. Kõrg. 24,8 kohal tee läheb mööda kaevist, mis hõlbustab liikumise sulgemist. Materjali selleks on külluses kõrvalolevas metsas. Jao kaeviku allohvitser Väli otsustab ehitada kõrg. 24,8 läänepoolsel längul, mõlemal pool teed, nii et tulistamine tee suunas, teest paremal olevaisse põõsastesse ja teele ehitatud tõkkele võiks sündida takistamatult. Peale selle jaoülem leiab tarvilikuks laskepesade ehitamise kõrg. 24,8 kirdepoolsel längul poole jao tarvis, et tarbekorral tulega toetada parempoolset naabrit.

Kui 2. jagu jõudis temale määratud kohta, allohvitser Väli peatas meeskonna metsaserval kõrg. 24,8 läänepoolsel längul, pani välja vaatleja vahetuks julgestuseks, seletas meestele rühma ja jao ülesande, näitas suunad, kust on oodata vastast, kus on puhkavad väed, kuhu viivad teed, vahiposti ja kaevikute asukohad, vaatlussektori piirjooned ja naabereelpostide asukohad.

Küsimuste varal allohvitser Väli kontrollis, kas meeskond sai aru ülesandest ja olukorrast, andis veel täiendavaid seletusi ja tegi siis meeskonnale jaotuse. Laskurijao koosseis:

laskureid	— 8
jaoülema abi	— 1
jaoülem	— 1
Kokku	10

Jaoülem määras vahtideks:

1. vahetus — vaht reamees Mets, abi reamees Kõiv;
2. „ — „ „ Põlv, „ „ Ots;
3. „ — „ „ Rinne, „ „ Org.

Vahtide vahetus iga kahe tunni tagant. Vahetamist korraldab jaoülema abi kapral Selge. Leppemärk eelposti ülema kohalekutsumiseks — viibata mütsiga mitu korda enda poole. Vahipostist mööda liikuvaid vastase üksikuid mehi mitte tulistada, vaid teatada sellest eelposti; vahipostile lähenevad vastase üksikud mehed kinni võtta. Ootamatu kallaletungi puhul avada kiirtuli.

Kapral Selge viis kohale vahtide 1. vahetuse. Vaht asetati valvama läbi küüni katuse, milleks katusesse tehti väike pilu. See töö ei nõudnud kuigi palju aega: küün oli heintega täidetud, uks lukustamata. Vahi abile määrati koht küüni kõrval, varjus päikese eest. Asetanud kohale vahid, kapral Selge läks eelposti 1, teatas eelposti ülemale, kuidas asetus eelpost 2, kuhu oli välja pandud vahipost j.n.e.; vastavad andmed kapral Selge sai ka eelpost 1 kohta. Kui kapral Selge informatsiooni eesmärgil oli teel eelposti 3, kohtas ta 1. jao ülema abi; viimasel oli ülesanne vastastikuseks informatsiooniks ilmuda eelposti 2. Saanud tarvilised teated ka eelpost 3 asetuse kohta, kapral Selge läks tagasi oma vahiposti juurde ja näitas talle maastikul kätte naabervahipostide asukohad ja nende vaatlussektorite piirjooned. Selle järele kapral Selge ilmus eelposti ülema juurde, kandis ette vahiposti väljapanekust ja teatas naabritelt saadud informatsiooni.

Kõik ülejäänud mehed allohvitser Väli rakendas kaeviku ehitamisele, näidates igale sõdurile laskepesa koha maastikul. Ise allohvitser Väli kaalus maantee tõkestamise võimalusi ja abinõusid selleks. Ta valis teel koha, kus kaevise seinad olid kõige järsemad. Tee oli seal 5 meetrit lai. Ligidal metsas allohvitser Väli leidis propsivirnasid, propsipuu pikkus 2,1 m. Ta otsustas neid kasutada tee tõkestamiseks. Teele tuleks asetada 3 propsiriita, kaevise seinu selleks $^3/_4$ meetri võrra välja kaevates. Propside riidad on vaja toetada tugedega. Tee pind aga oli kõva ning töötamine ilma kõlblasteta raske. Seepärast tuli neid paluda rühmaülemalt, samuti kirveid (kuulipildujavankris rühm veab kaasas kõblaseid ja puusepa-kirveid). Tõkke ehitamisele asuda siis, kui on valmis kaevik kõrg. 24,8 läänepoolsel längul.

Kell 1815 ilmus eelposti rühmaülem. Allohvitser Väli esines talle ettekandega: „Härra leitnant, eelpostis 2 on kõik korras". Rühmaülem kontrollis eelposti asetust, kindlustustööde kava ja kiitis selle heaks. Tööriistadest ta saadab eelposti kasutada 2 kirvest, 2 suurt labidat ja 2 kõblast. Vastase üleolevate jõudude survel rühmaülem käsib eelpostil taanduda edela suunas läbi metsa, et võimaldada rk-rühmale tõkke ja kõrg. 24,8 tulistamist. Kui eelpost on taandunud kõrgendikult 24,8, lasta üles rida punaseid rakette. Ööks asetatakse rk-rühm positsioonile nii, et vähemalt 2 relva võivad tulistada teele ehitatud tõket. Tule väljakutseks rida rohelisi rakette.

Lõpetanud kaevikute ehituse kõrg. 24,8 läänepoolsel lõngul, allohvitser Väli jaotas jao vabad mehed kahte ossa: 2 meest määras laskepesade kaevamiseks kõrg. 24,8 kirdepoolses osas, 4 meest — tee tõkestamiseks propsipuude abil.

Kella 2400-ks kõik kavatsetud tööd olid valmis: laskepesad laskmiseks püsti ühendatud roomamiskraavidega ja moondatud; maantee tõkestatud propsiriitadega (joon. 449). Ka õhtusöögi on jagu vahepeal söönud. Eelposti ülem teeb nüüd korraldused ööks. Vahipost asetatakse maa peale, päevasest asukohast teele ja eelpostile veidi ligemale. Vahipostiteenistusest vabaksjäänud 2 meest määratakse piiluriteks, kes kella 2300 kuni

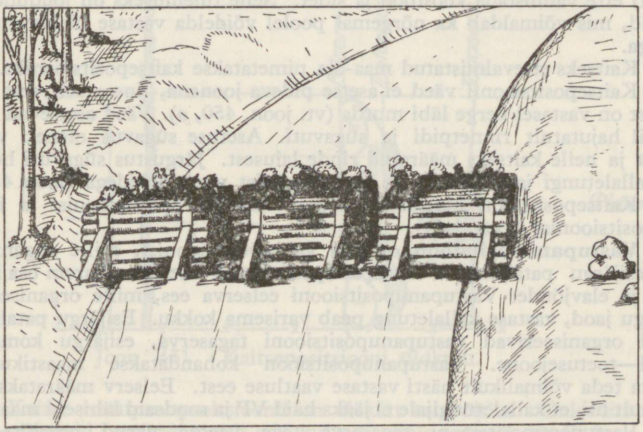

Joon. 449. Propsiriitadega tõkestatud maantee.

kella 0230 valvavad põõsastega kaetud ala eelpost 1 ja eelpost 2 vahel.

Kõik vabad mehed eelposti ülem asetab kõrg. 24,8 edelas oleva metsa servale, kuhu nad asuvad puhkama riietes ja rakmetes, relvad käepärast, täägid püssidel otsas. Jaoülem ja ta abi puhkavad kordamisi. Enne puhkama heitmist allohvitser Väli seletab meeskonnale, kuidas teotseda vastase soomusmasina ilmumisel: tuleb oodata, kuni soomusmasin peatub tõkke ees ja mõni tema meeskonnast maha tuleb, et uurida tõket ligemalt; siis tormata ootamatult kallale, teotsedes käsigranaatidega ja tääkidega.

3. Kaitselahingus.

A. Kaitsest üldse. Kaitsja püüdeks on, nõrgestades ja kurnates vastast, hoida kokku omi jõude otsustavaks tegevuseks. Et lüüa vastast, kaitse peab olema seotud pealetungiga.

Kaitse olgu visa. Keegi ei tohi käsuta maha jätta temale määratud kohta; kaitselahingu lõppedes kaitseks määratud maa-ala peab olema tervikuliselt alal hoitud, kui juht selle kohta pole teinud teisi korraldusi.

Kaitset tuleb teostada aktiivselt: tulega ja vastulöökidega kurnatud vastane lüüa lõplikult otsustava vastupealetungiga. Aktiivsust saavutatakse kaitse järgustamisega sügavusse — see võimaldab manövreerida nii tulega kui varudega — ja kaitsja alalise püüdega kiskuda algatus vaenlaselt endale.

Kaitsja tegevust soodustab maastiku osav kasutamine ja ettevalmistamine kaitseks. Kaitsjal on võimalus õppida tundma maastikku ning paigutada oma relvi, vaatluspunkte ja elavjõude vastavalt maastiku iseäraldustele, samuti ette valmistada koostööd ja sidet. Selle tulemuseks on jõudude kokkuhoid, mis võimaldab ka nõrgemal poolel võidelda vastase üleolevate jõududega.

Kaitseks ettevalmistatud maa-ala nimetatakse kaitsepositsiooniks.

Kaitsepositsioonil väed ei asetse pideva joonena, lineaarselt, sest sellist asetust on vastasel kerge läbi murda (vt. joon. 450, a). Väed asetsevad positsioonil hajutatult rinnetpidi ja sügavuti. Asetuse sügavus oleneb vägede arvust ja neile kaitseks määratud rinde laiusest. Järgustus sügavuti hõlbustab kallaletungi ja sissemurrete likvideerimist vastulöökidega (joon. 450, b).

Kaitsepositsioon harilikult koosneb vastupanupositsioonist ja julgestusepositsioonist (joon. 451).

Vastupanupositsioon on osa kaitsepositsioonist, mille organiseerivad esijärgu pataljonid. Vastupanupositsioonil asetseb suurem osa kaitsja tule- ja elavjõude. Vastupanupositsiooni eelserva ees, mille organiseerivad esijärgu jaod, vastase kallaletung peab varisema kokku. Esijärgu pataljonide varud organiseerivad vastupanupositsiooni tagaserva, esijärgu kompanite varud—toetusejoone. Vastupanupositsioon kohandatakse maastikule, et varjata teda võimalikult hästi vastase vaatluse eest. Eelserv määratakse võimalikult nii, et kallaletungijale ei jääks häid VP ja soodsaid lähiseid maastikul.

Vastupanupositsiooni tagaserva taga väeosa varud organiseerivad tarbekorral varude positsiooni.

Julgestusepositsioon asetseb vastupanupositsiooni ees 1—1½ km kaugusel. Seal asuvad väikesed üksused, harilikult jaod, mida nimetatakse lahingueelpostideks.

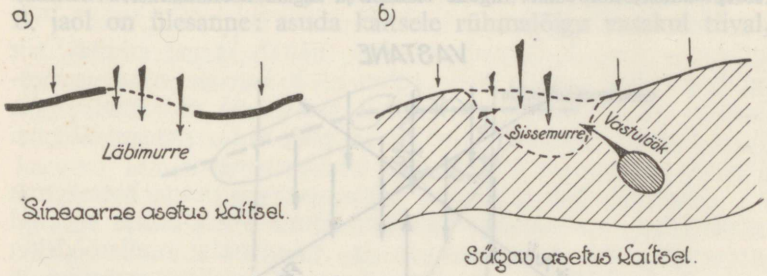

Joon. 450.

Kaitsepositsioon jaotatakse lõikudeks, mis üksteisest on lahutatud piirjoontega. Lõigud määratakse kõigile esijärgus asuvatele osadele, välja arvatud jagu. Jagudele määratakse kohad, mida nad peavad kaitsma, ja täpsad vaatlus- ja tulistamisülesanded.

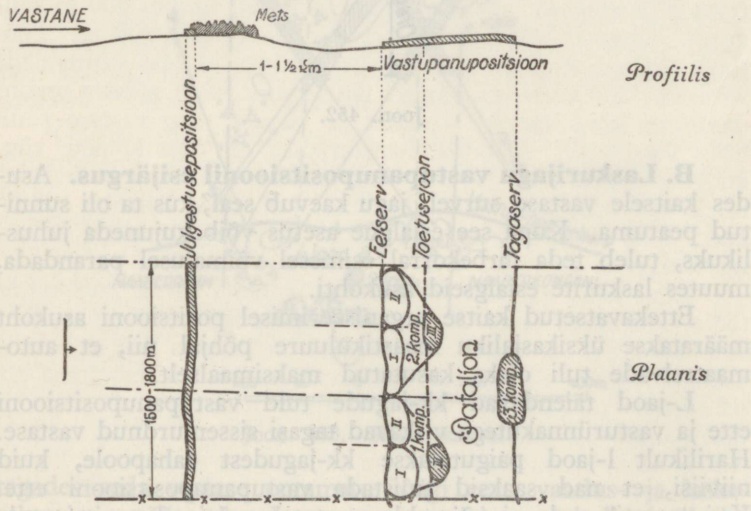

Joon. 451. Kaitsepositsiooni üldkuju.

Kaitse vastupanupositsioonil on eeskätt tulevõitlus. Tulevõitlus võib anda mõjuvaid tagajärgi ainult siis, kui tulistamine sünnib kindla kava järele, mida nimetatakse tulekavaks. Automaatrelvade laskekohad määratakse

kella 0230 valvavad põõsastega kaetud ala eelpost 1 ja eelpost 2 vahel.

Kõik vabad mehed eelposti ülem asetab kõrg. 24,8 edelas oleva metsa servale, kuhu nad asuvad puhkama riietes ja rakmetes, relvad käepärast, täägid püssidel otsas. Jaoülem ja ta abi puhkavad kordamisi. Enne puhkama heitmist allohvitser Väli seletab meeskonnale, kuidas teotseda vastase soomusmasina ilmumisel: tuleb oodata, kuni soomusmasin peatub tõkke ees ja mõni tema meeskonnast maha tuleb, et uurida tõket ligemalt; siis tormata ootamatult kallale, teotsedes käsigranaatidega ja tääkidega.

3. Kaitselahingus.

A. Kaitsest üldse. Kaitsja püüdeks on, nõrgestades ja kurnates vastast, hoida kokku omi jõude otsustavaks tegevuseks. Et lüüa vastast, kaitse peab olema seotud pealetungiga.

Kaitse olgu visa. Keegi ei tohi käsuta maha jätta temale määratud kohta; kaitselahingu lõppedes kaitseks määratud maa-ala peab olema tervikuliselt alal hoitud, kui juht selle kohta pole teinud teisi korraldusi.

Kaitset tuleb teostada aktiivselt: tulega ja vastulöökidega kurnatud vastane lüüa lõplikult otsustava vastupealetungiga. Aktiivsust saavutatakse kaitse järgustamisega sügavusse — see võimaldab manövreerida nii tulega kui varudega — ja kaitsja alalise püüdega kiskuda algatus vaenlaselt endale.

Kaitsja tegevust soodustab maastiku osav kasutamine ja ettevalmistamine kaitseks. Kaitsjal on võimalus õppida tundma maastikku ning paigutada oma relvi, vaatluspunkte ja elavjõude vastavalt maastiku iseäraldustele, samuti ette valmistada koostööd ja sidet. Selle tulemuseks on jõudude kokkuhoid, mis võimaldab ka nõrgemal poolel võidelda vastase üleolevate jõududega.

Kaitseks ettevalmistatud maa-ala nimetatakse kaitsepositsiooniks.

Kaitsepositsioonil väed ei asetse pideva joonena, lineaarselt, sest sellist asetust on vastasel kerge läbi murda (vt. joon. 450, a). Väed asetsevad positsioonil hajutatult rinnetpidi ja sügavuti. Asetuse sügavus oleneb vägede arvust ja neile kaitseks määratud rinde laiusest. Järgustus sügavuti hõlbustab kallaletungi ja sissemurrete likvideerimist vastulöökidega (joon. 450, b).

Kaitsepositsioon harilikult koosneb vastupanupositsioonist ja julgestuspositsioonist (joon. 451).

Vastupanupositsioon on osa kaitsepositsioonist, mille organiseerivad esijärgu pataljonid. Vastupanupositsioonil asetseb suurem osa kaitsja tule- ja elavjõude. Vastupanupositsiooni eelserva ees, mille organiseerivad esijärgu jaod, vastase kallaletung peab varisema kokku. Esijärgu pataljonide varud organiseerivad vastupanupositsiooni tagaserva, esijärgu kompanite varud—toetusejoone. Vastupanupositsioon kohandatakse maastikule, et varjata teda võimalikult hästi vastase vaatluse eest. Eelserv määratakse võimalikult nii, et kallaletungijale ei jääks häid VP ja soodsaid lähiseid maastikul.

Vastupanupositsiooni tagaserva taga väeosa varud organiseerivad tarbekorral varude positsiooni.

Julgestusepositsioon asetseb vastupanupositsiooni ees 1—1½ km kaugusel. Seal asuvad väikesed üksused, harilikult jaod, mida nimetatakse lahingueelpostideks.

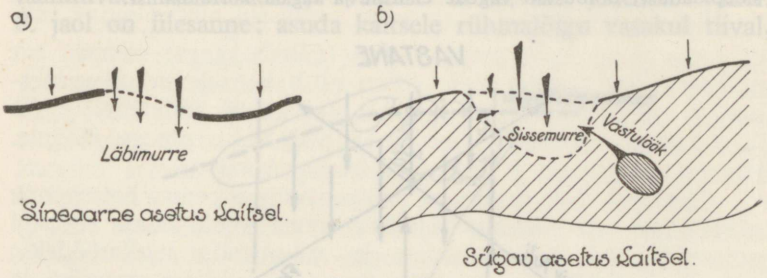

Joon. 450.

Kaitsepositsioon jaotatakse lõikudeks, mis üksteisest on lahutatud piirjoontega. Lõigud määratakse kõigile esijärgus asuvatele osadele, välja arvatud jagu. Jagudele määratakse kohad, mida nad peavad kaitsma, ja täpsad vaatlus- ja tulistamisülesanded.

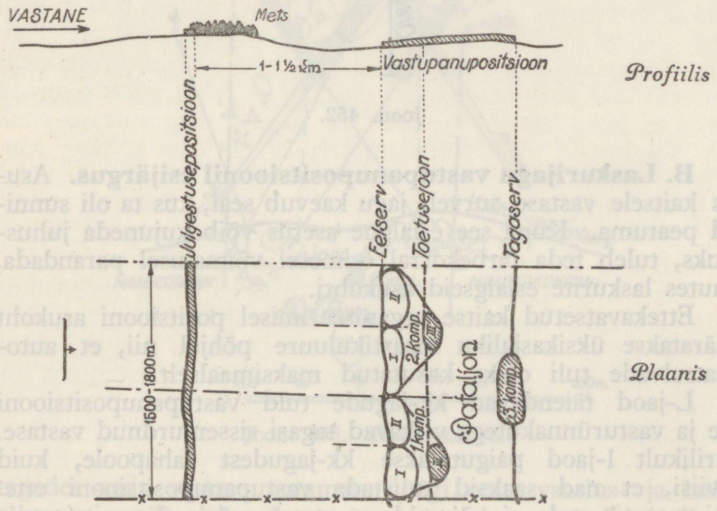

Joon. 451. Kaitsepositsiooni üldkuju.

Kaitse vastupanupositsioonil on eeskätt tulevõitlus. Tulevõitlus võib anda mõjuvaid tagajärgi ainult siis, kui tulistamine sünnib kindla kava järele, mida nimetatakse tulekavaks. Automaatrelvade laskekohad määratakse

nii, et relvad saaksid täita oma vastutavaid tuleülesandeid flankeerivalt; flankeeriv tuli on otsetulest palju mõjuvam (joon. 452). Suurt tähtsust omab kaitsel välikindlustamine.* Ta soodustab kaitsja tuld, vaatlust, moondamist, sidepidamist, hõlbustab vägede elamist ja tagala korraldamist.

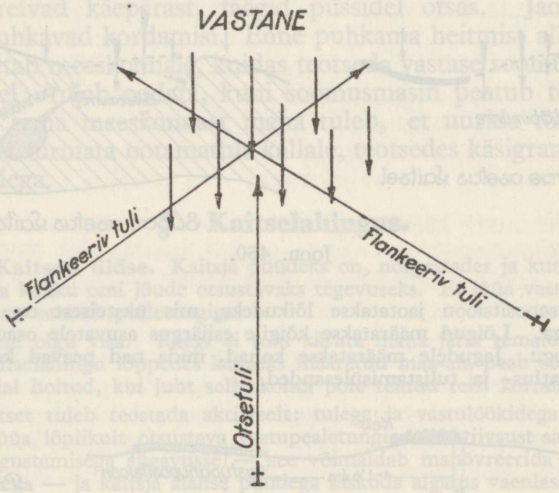

Joon. 452.

B. Laskurijagu vastupanupositsioonil esijärgus. Asudes kaitsele vastase survel, jagu kaevub seal, kus ta oli sunnitud peatuma. Kuna see esialgne asetus võib kujuneda juhuslikuks, tuleb teda tarbekorral esimesel võimalusel parandada, muutes laskurite esialgseid asukohti.

Ettekavatsetud kaitse organiseerimisel positsiooni asukoht määratakse üksikasjaliku maastikuluure põhjal nii, et automaatrelvade tuli oleks kasutatud maksimaalselt.

L-jaod täiendavad kk-jagude tuld vastupanupositsiooni ette ja vasturünnakutega viskavad tagasi sissemurdnud vastase. Harilikult 1-jaod paigutatakse kk-jagudest tahapoole, kuid niiviisi, et nad saaksid tulistada vastupanupositsiooni ette. Kui maastik seda ei võimalda, asetatakse 1-jaod positsioonile kk-jagude joonele. L-jao tegevust ettekavatsetud kaitse organiseerimisel selgitame alltoodud näite abil.

* Vt. 17. peatükk.

Rühm asub kaitsele, nagu näidatud joon. 453. Ees umbes poole päevateekonna kaugusel käib visa võitlus meie järk-järgult taanduvate katteosade ja vastase üleolevate jõudude vahel. 3. jaol on ülesanne: asuda kaitsele rühmalõigu vasakul tiival,

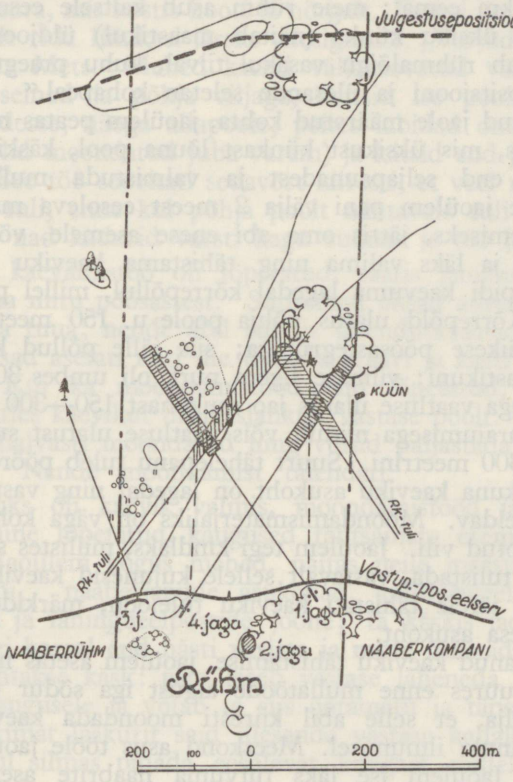

Joon. 453. Rühm kaitsel.

tagades seda vastase ootamatu löögi eest, vaatlus- ja laskesektor — põõsastiku kagunurgast poolparemal kuni üksiku puuni poolvasakul; kaevata jao tarvis kaevik ja moondada see kohapealse materjali abil; lahinguvalmis olla kell 2000 (käsk anti 5.09 kell 0430). Jaoülem sai rühmaülemalt peale selle: teated vastasest ja oma vägedest, kompani ja rühma ülesande,

teated automaatrelvade ja suurtükiväe tõkketulede kohta rühmalõigus, signaalid ja leppemärgid sidepidamiseks, 10 suurt labidat.

Jaoülem allohvitser Mets liikus meeskonnaga rühmalõigu vasakule tiivale, seletades teel meestele järgmist: „Vastane on võitluses meie katteosadega selles (näitab käega) suunas, siit umbes 15 km eemal; meie rühm asub kaitsele eesoleva metsaserva ja üksiku künka (näitab maastikul) üldjoonel; meie jagu kaevub rühmalõigu vasakul tiival, kuhu praegu läheme. Rühma positsiooni ja ülesande seletan kohapeal."

Jõudnud jaole määratud kohta, jaoülem peatas meeskonna põõsastikus, mis üksikust künkast lõuna pool, käskis meestel vabastada end seljapaunadest ja valmistuda mullatöödeks; selle järele jaoülem pani välja 2 meest eesoleva maastiku ja õhu vaatlemiseks, jättis oma abi enese asemele, võttis kaasa ühe mehe ja läks valima ning tähistama kaeviku asukohta.

Jagu pidi kaevuma lagedal kõrrepõllul, millel paar viljarõuku. Kõrrepõld ulatus põhja poole u. 150 meetrit; edasi oli niit väikese põõsastegrupiga; siis jälle põllud kuni suurema põõsastikuni; viimase ligem nurk oli umbes 300 m kaugusel. Seega vaatluse ulatus jao asukohast 150—300 m. Põõsaste maharaiumisega niidult võis vaatluse ulatust suurendada vähemalt 300 meetrini. Suurt tähelepanu tuleb pöörda moondamisele, kuna kaeviku asukoht on lagedal ning vastase poolt hästi vaadeldav. Moondamismaterjaliks on väga kohane rõukudesse laotud vili. Jaoülem tegi kindlaks, millistes suundades tuleb jaol tulistada, vastavalt sellele kujunesid kaeviku käänakud. Selle järele tähistati kaeviku tulejoon, märkides täpsalt iga laskepesa asukoht.

Lõpetanud kaeviku tähistamise, jaoülem asetas meeskonna tööle, kusjuures enne mullatööde algust iga sõdur tõi endale sületäie vilja, et selle abil kiiresti moondada kaevamistööd vastase lennuki ilmumisel. Meeskond asus tööle jaoülema abi juhatusel. Jaoülem ise läks tutvuma naabrite asetusega ja maastikuga rühma lõigus. Minnes rinnetpidi paremale, ta jõudis mõne hetke pärast 4. jao juurde, kes samuti oli kaevamistöödel. Jaoülemad informeerisid üksteist kaevikute üksikasjaliku asetuse, vaatluse ja tulistamise alade üle.

3. jao ülemat huvitas koostöö küsimus ka oma vasakpoolse naabriga ja ta läks selle juurde. Naabriks vasakul osutus kk-jagu, kellel oli ülesandeks anda flankeerivat tuld ka 3. jao ette. Allohvitser Mets juhtis naabri tähelepanu sellele, et ta kavat-

seb maha raiuda põõsad eesolevalt niidult. Naabri tuletoetust ta vajaks eriti selleks, et takistada vastase liikumist sealt kaugemast põõsastikust (näitab käega) eesoleva künka taha. Naaber andis kindla lubaduse tulistada vajaduse korral seda ala.

Jõudnud tagasi oma jao juurde, allohvitser Mets kuulis mootorimüra, mis kostis hooti ja nõrgalt. Samal hetkel kuuldus vahipostilt rida lühikesi järske vilesignaale. „Varjuda!“, käskles allohvitser Mets. Mehed katsid väljakaevatud värske mulla, kaeviku seinad ja põhja viljaga, heitsid ise pooleldi valmis laskepesadesse, näoga allapoole, peites labidad oma keha alla (püssid olid moondatud juba varem) ja katsid end järelejäänud viljaga. See töö sooritati sedavõrt kiiresti, et veel mõni minut oodatagi tuli, enne kui põhja poolt nähtavale tuli 3 vaenlase lennukit; nad kadusid varsti kagu suunas ja töö jätkus.

Kui kaevamistöö oli lõpetatud, saatis jaoülem 2 meest puhastama niitu põõsastest. Suuremad oksad allohvitser Mets käskis ära tuua; nende abil sündis ühenduskraavide moondamine: oksad asetati risti üle ühenduskraavi ja kaeti pealt suviviljaga. Kui ka moondamistööd olid lõpetatud, allohvitser Mets vaatles kaevikut üksikasjalikult vastase poolt. Paar laskepesa oli halvasti moondatud ning võisid paljastada positsiooni asukoha. Nende moondamist täiendati.

Õhtuks oli kaevik valmis, moondamistööd ja laskevälja puhastamine lõpetatud, kaugused tähtsamate esemeteni määratud. Jaoülem kogus mehed, näitas neile maastikul rühma positsiooni, naaberjagude asukohad, automaatrelvade tulistamisalad ja lahingueelpostide joone; ta käskis jaol vaenlase pealetungi korral end hästi varjata ja mitte tulistada enne, kui selleks antakse käsk: jagu laseb vastase läheneda umbes 200 meetri kaugusele ja võtab ta siis ootamatu ja täpsa tule alla. Kaks parimat laskurit said ülesande vastase kallaletungi ilmsikstulekul silmas pidada eesolevat küngast, millel 2 üksikut puud (näidatakse maastikul), ja oma tulega hävitada seal ilmuvat vastast. Kontrollinud küsimuste varal meeste arusaamist ülesandest, jaoülem jaotas mehed öiseks teenistuseks: 3 vahetust vahtisid à 2 meest, vahid asuvad jao kaevikus ja vahetavad üksteist iga kahe tunni järele, 1 mees sideks vasakpoolse naabri juurde; vabad mehed puhkavad üksteise ligidal kaevikus, allalaotatud suviviljal, relvad ja gaasitorbikud käepärast; jaoülem ja ta abi puhkavad vaheldumisi.

D. Laskurijagu lahingueelpostis. Lahingueelpostid asetsevad kohtades, mis võimaldavad head vaatlust ja tuld vastase arvatava kallaletungi suunas. Lahingueelposte saadavad välja harilikult kompaniülemad, erilistel juhtudel pataljoniülemad. Kohale asumine sünnib võimalikult varjatult. Asukoha valik, positsiooni organiseerimine ja teenistus toimub samadel põhimõtetel kui eelpostis.* Lahingueelposti asukoha aeg-ajaline muutmine on kasulik; see raskendab vastasele luuret ja kaitseb osalt eelposte vaenlase retkede eest.

Teenistus lahingueelpostis on väga vastutusrikas: hilja avastatud või koguni avastamata kallaletung vastaselt võib osutuda vastupanupositsioonil asuvatele vägedele saatuslikuks. Lahingueelposti tegevus on ühtlasi raskemaid, eriti taandumisel vastupanupositsioonile. Taandumise algusest lahingueelpostid harilikult annavad teada optilise signaaliga (raketid). Taandumistee olgu varem täpsalt luuratud; seda teed peavad teadma ka vastupanupositsioonil asuvad osad. Taandumine teostatakse järk-järgult, kasutades maksimaalselt oma relvade tuld: üks osa (näiteks pool jagu) paneb vastu seni, kui teine on võtnud uue positsiooni tagapool, katkestab siis kiiresti kontakti vastasega ning taandub uuele laskekohale j.n.e. Automaatrelvad vastupanupositsioonilt ja suurtükivägi toetavad lahingueelpostide taandumist tulega.

4. Pealetungilahingus.

A. Pealetungist üldse.** Võitluse lõppeesmärgiks on sundida vastane loobuma oma püüetest meid vallutada. Seda võimaldab otsustav pealetung vastasele niisugusel ajal ja kohal, kus tal puuduvad võimalused kasutada oma üleolevaid jõude.

Edu pealetungil ei olene üksnes pealetungija jõulisest ülekaalust, vaid peamiselt ta kindlast tahtest võita ja oskusest kasutada kõiki võimalusi ja abinõusid võidu saavutamiseks. Pealöök vastasele tuleb anda jõudude enamikuga nii, et ta tabaks teda kõige tundlikumas kohas. Pealööki toetatakse abilöökidega (joon. 454).

Suurt tähtsust omab pealetungil ootamatus. Ta on tarvilik selleks, et tabada vastast olukorras, kus vastane ei ole valmis tegevuseks. Ootamatus saavutatakse pealetungi ettevalmistuste hoidmisega täielikus saladuses ja ta teostamisega kiiresti ja moondatult.

Kõige tundlikumateks kohtadeks vastasele on harilikult ta tiivad. Löök tiivalt antakse haaramisega ja tiibamisega (joon. 455).

---

* Vt. lk. 497—500.

** Vt. lk. 7—13 „Võitlusviisid".

Vastase haaramine sünnib sides rindel teotsevate osadega niiviisi, et mõlemad tegevused — haaramine ja pealetung rindelt — oleksid kokkukõlastatud ajaliselt. Otsest tulesidet haaravate ja rindelt pealetungivate osade vahel harilikult ei saa olla.

Vastase tiibamine teostatakse kõige lähemas suurtükiväe ja jalaväe tulesides rindel teotsevate osadega.

Kui pealetung teostatakse rindelt, siis selle esimeseks eesmärgiks on sisse murda vastase lahingukorda. Saavutatud sissemurret tuleb kiiresti laiendada nii sügavuti kui laiuti, et sellest kujuneks läbi-

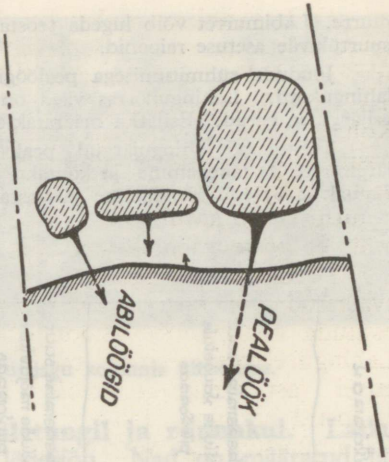

Joon. 454.

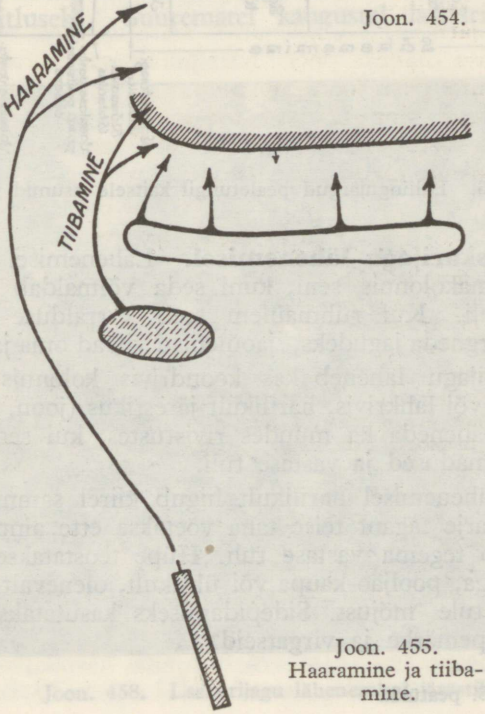

Joon. 455.
Haaramine ja tiibamine.

murre. Läbimurret võib lugeda teostatuks siis, kui on vallutatud vastase suurtükiväe asetuse raioonid.

Jõudude rühmitumisega pealöögiks ja abilöökideks kujuneb vägede lahingukord. Lahingukorras väed on järgustatud sügavuti, moodustades esijärgu ja varud. Esijärku määratakse jõudude enamik.

Tähtsamad lahingujärgud pealetungil kaitsele asunud vastasele on järgmised: 1) lähenemine ja kontakti loomine vastasega, 2) kallaletung ja rünnak ja 3) edu arendamine ja vastase jälitamine (joon. 456).

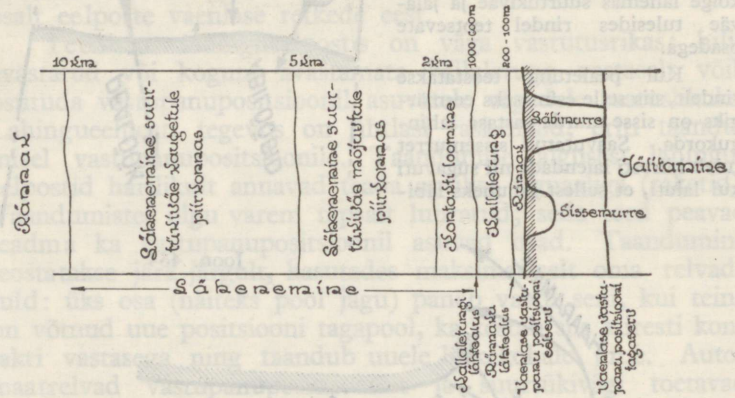

Joon. 456. Lahingujärgud pealetungil kaitsele asunud vastasele.

B. Laskurijagu lähenemisel. Lähenemisel laskurijagu liigub rühmakolonnis seni, kuni seda võimaldab maastik ja vaenlase tuli. Kui rühmaülem teeb korralduse või annab käskluse hargneda jagudeks, jaoülemad viivad oma jaod lahku*.

Laskurijagu läheneb kas koondrivis kolonnis ühekaupa (joon. 457) või lahkrivis, harilikult järestikus (joon. 458). Kuid jagu võib läheneda ka muudes rivistustes, kui seda nõuavad maastiku omadused ja vastase tuli.

Jagu lähenemisel harilikult liigub kiirel sammul. Hüppeid ühe varje tagant teise taha võetakse ette ainult siis, kui seda sunnib tegema vastase tuli. Hüpe teostatakse kas terve jaoga korraga, pooljao-kaupa või üksikult, olenevalt maastikust ja vastase tule mõjust. Sidepidamiseks kasutatakse signaale, lihtsaid leppemärke ja virgatseid.

* Vt. 16. peatükk.

Joon. 457. Laskurijagu kolonnis ühekaupa.

D. Laskurijagu kallaletungil ja rünnakul. Laskurijaod moodustavad rühma löögijõu. Nad on määratud lähedamaavõitluseks. Suurematel kaugustel laskurijaod liiguvad

Joon. 458. Laskurijagu lähenemisel järestikus.

edasi varjatult, kuulipilduja- ja suurtükitule kattel, harilikult teises järgus (joon. 459), kusjuures parimad laskurid soodsatel juhtudel tarbekorral võtavad osa tulevõitlusest.

Tulevõitlusse laskurijagu astub umbes 600 m kaugusel vastasest, koondades tuld tähtsamatele märkidele ja täiendades kuulipildujatuld. Mida ligemale vastasele, seda tabavamaks muutub püssituli, seda suurema tähtsuse omandavad laskurijaod rühma tulevõitluses. Kokkupuutumisel vastase eelosadega, mis takistavad rühma edasitungi, laskurijaod murravad nende vastupanu tarbekorral rünnakuga. Rünnak teostub kõige ligemas tulesides kk-jaoga. Selle kohta alljärgnev näide (joon. 460).

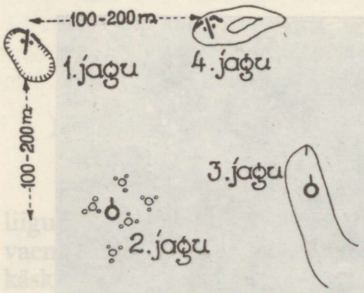

Joon. 459. Rühm kallaletungil.

1. ja 2. jagu on kallaletungil peatunud visa vastupanu tõttu, mida avaldab raiesmikus kaevunud vastase eelpost. Kuidas areneb jagude edaspidine tegevus?

1. jagu oma kuulipilduja- ja püssitulega püüab maha suruda vastase tuld, et võimaldada edasiliikumist 2. jaole. 2. jagu liigub edasi hüpetega, sest liikumine sünnib lahtisel väljal. Hüpped teostatakse esialgu terve jaoga—aja säästmine — sellel ajal, kui 1. jagu tulistab. Mehed tormavad edasi nii kiiresti kui suudavad ja küürutamata. Jooksmine küürakil vähendaks vaid kiirust, vastase kuulide eest aga niikuinii ei varjaks. 2. jao esimeseks eesmärgiks on eesolevasse mätastikku jõudmine, kus on soodsam koht varjumiseks ja tulevõitluse jätkamiseks. Jõudnud sinna, 2. jagu algab omakorda vastase tulistamist, et toetada tulega 1. jao edasitungi. Laskurid valivad endile soodsad laskekohad, kohendades neid tarbekorral labidatega, ja võtavad vastase tabava tule alla. Ükski pead tõstev vaenlane ei jää tulistamata. Samal ajal 1. jagu jätkab hüppeid

loode pool asuva künka suunas, et jõuda vastasele ligemale mõjuvate tulelöökide andmiseks. Niiviisi üksteist vastastikku toetades, jaod jõuavad vastasele ikka lähemale. Kui vastane tule mõjul ei taandu, antakse talle löök terarelvaga; löögi annab harilikult laskurijagu ühes kk-jao tagavaratoimkonnaga. Tegevtoimkond asetab kergekuulipilduja positsioonile nii, et oleks võimalik toetada tulega rünnakule minejaid.

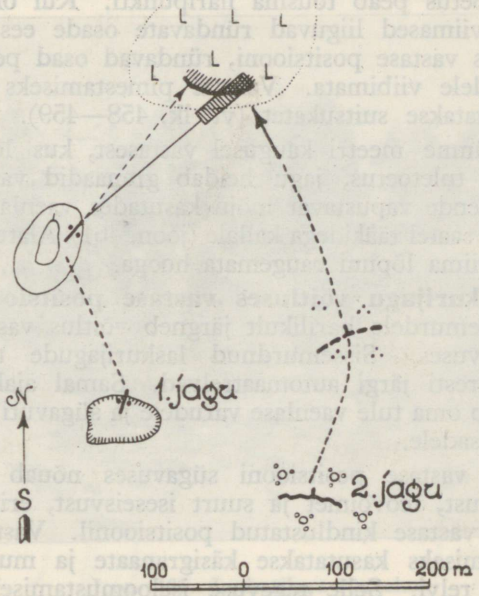

Joon. 460.

Kõrvaldanud vastase eelosa vastupanu, jaod jätkavad kiiret liikumist raskekuulipilduja- ja suurtükitule toetusel, et jõuda vastase vastupanupositsiooni ette. Mida lahtisem maastik ja mida ligemale vastasele, seda enam vastase tuli sunnib jagusid harvenema, et paremini kasutada maastiku kaitset. Edasiliikumine sünnib trobikonnas või ahelikus, mees mehest 4—7 m vahedel; hüpped teostatakse vähemate gruppidega, tarbekorral ühekaupa või roomates. Kaugustel alla 400 m,

samuti ootamatul kokkupõrkel vastasega (metsas, asulates, kinnisel maastikul) võib iga laskur avada tule iseseisvalt, kui see pole keelatud erikäsuga. Näpsavate üksiklaskudega hävitatakse iga vastane, kes tõstab pea.

Saabunud rünnaku kauguseni vastasest, jaoülem annab käskluse „TÄÄK!", täägid asetatakse püsside otsa, laetakse käsigranaadid ja jagu läheb kiirsammul või joostes rünnakule. Selleks ajaks kuulipildujate, suurtükkide ja muude võitlusvahendite toetus peab tõusma haripunkti. Kui on kasutada tanke, siis viimased liiguvad ründavate osade ees. Tankide sisse murdes vastase positsiooni, ründavad osad peavad järgnema tankidele viibimata. Vastase pimestamiseks võimaluse korral kasutatakse suitsukatet (vt. lk. 458—459).

Mõnekümne meetri kaugusel vastasest, kus lõpeb automaatrelvade tuletoetus, jagu heidab granaadid vastase pihta ja tormab nende vapustavat mõju kasutades vaenlasele tugeva „HURAA!" saatel tääkidega kallale (joon. 461). Alatud rünnaku jagu peab viima lõpuni raugemata hooga.

E. Laskurijagu võitluses vastase positsiooni sügavuses. Sissemurdele harilikult järgneb võitlus vastase positsiooni sügavuses. Sissemurdnud laskurijagude toetamiseks visatakse kiiresti järgi automaatrelvad. Samal ajal suurtükivägi koondab oma tule vaenlase varudele ja sügavuti paiknenud vastupanupesadele.

Võitlus vastase positsiooni sügavuses nõuab osavõtjailt külmaverelisust, teovõimet ja suurt iseseisvust, eriti siis, kui võideldakse vastase kindlustatud positsioonil. Vastase vastupanu murdmiseks kasutatakse käsigranaate ja muid lähedamaavõitluse relvi. Selle tegevuse iseloomustamiseks on alljärgnev näide.

I rühma 2. jagu vallutas vastase kaeviku osa AB (joon. 462). Jaol on vahetu side vasakul teotseva 3. jaoga, paremal umbes 100 meetri kaugusel sama kompani II rühma osad võitlevad vastase kaevikus, tungides ida suunas. 2. jao edasitungi põhja poole takistab ühenduskraavis asuvate vastase kuulipilduja ja üksikute laskurite tuli. Oma kk on järele liikumas, kuid pole veel jõudnud kaevikuni. Kuidas jätkab 2. jagu tegevust?

Jaoülem määrab 2 parimat laskurit ülesandega pidada tulevõitlust ühenduskraavis peatuva vastasega ning panna tähele

ta tegevust (joon. 463). Ülejäänud meestega jaoülem jätkab edasitungi piki kaevikut ja ühenduskraavi. Ta jaotab mehed järgmiselt: ees mööda kaeviku põhja liigub laskur, kes tulega või terarelvaga hävitab vastupanu avaldava vastase; laskurile järgnevad kaks granaadiheitjat; viimastele järgneb jaoülem; tema järel kaks granaadikandjat granaatide tagavaraga; väljaspool kaevikut liiguvad 2 vaatlejat, kes panevad tähele kaevikute ümbrust ning tõrjuvad tagasi vastase ootamatud vastulöögid.

Joon. 461. Laskurijagu rünnakul.

Mehed asuvad kaevikus 4—7 m kaugusel üksteisest, et kaevikusse sattunud vastase granaat lõhkemisel ei tabaks korraga mitut. Tegevus algab granaatide heitmisega. Niipea kui granaadid lõhkevad, tormab jagu hoogsasti edasi kaeviku järgmise käänakuni, kus peatub uuteks viseteks. Kui teel on varjend, siis ei avata selle ust enne, kui varjendisse on heidetud granaat.

Niiviisi teotsedes jagu jõuab ühenduskraavini ja jätkab seda mööda edasitungi põhja poole. Jõudnud kohani, kus ühenduskraav hargneb kaheks, jagu jätkab liikumist piki loodesse

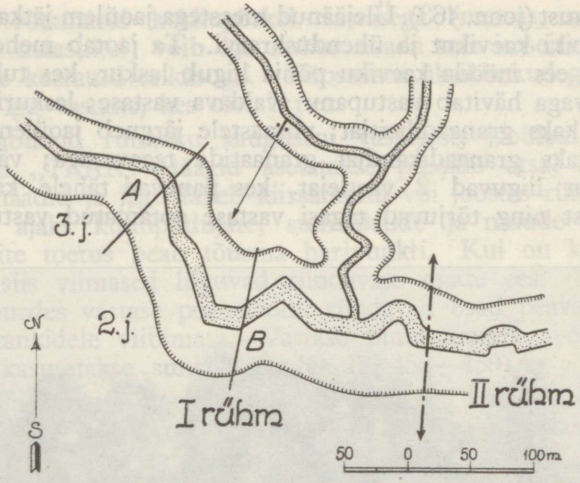

Joon. 462.

viivat ühenduskraavi, kus vastane avaldas vastupanu. Julgeoleku tagamiseks põhja poolt jaoülem paneb välja vaatlejad

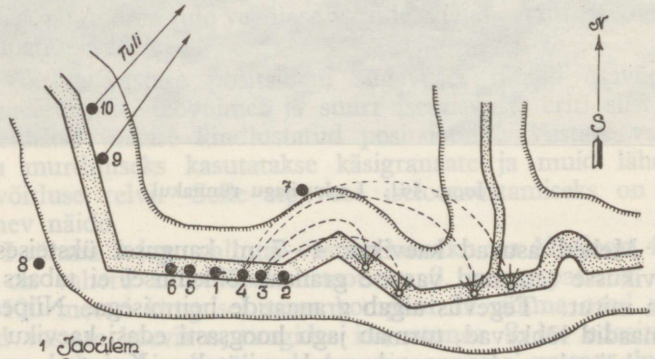

Joon. 463.

ühenduskraavide lahkme kohale nii kraavi põhja kui väljapoole kraavi. Ühtlasi jaoülem peab teraselt silmas võitluse arenemist paremal ja vasakul, samuti oma rühma teiste jagude tegevust.

Vastase positsiooni sügavusest läbi murdnud, jagu järgneb taanduvale vastasele tema kannul, et hoida alal kontakti ja järelejätmatult hävitada teda tulega.

Vallutanud antud märgi või jõudnud vastase üleoleva vastupanuni, mida jagu ei suuda murda, ta kaevub ja korraldab end kaitseks.

---

16. peatükis kasutatud tingmärkide seletus.

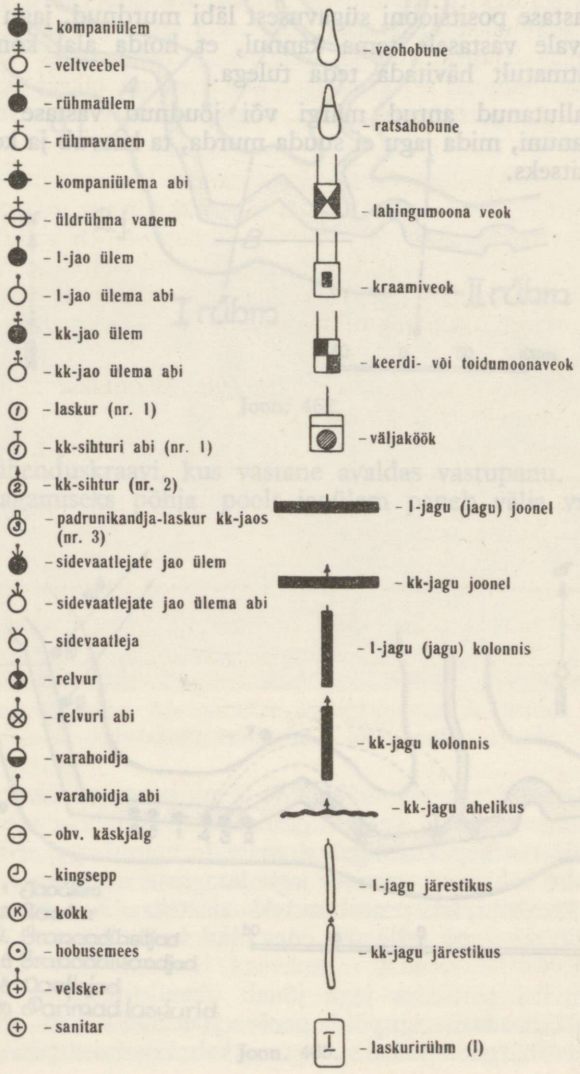

Taktikalisi tingmärke.

Taktikaliseks tingmärgiks nimetatakse joonist, mille abil paberil märgitakse kaitseväe üksusi, võitlusgruppe ning nende paiknemist maastikul, relvi, tehnilisi vahendeid ja välikindlustamise töid. Taktikalisi tingmärke kasutatakse peamiselt skeemide ja krokiide joonestamisel. Tarbekorral neid kantakse vastavatele kaartidele.

Taktikaliste tingmärkide joonestamisel tuleb kinni pidada nende üldisest kujust ja tingmärgi üksikute osade omavahelisest proportsioonist. Tingmärgi suurus oleneb selle kaardi või skeemi mõõdust, millele tingmärk joonestatakse. Taktikaline tingmärk kantakse kaardile või skeemile seevõrra selgesti, et ta ei jääks maastikku kujutavate topograafiliste tingmärkide varju.

Kahe värvi tarvitamisel harilikult märgitakse oma väed sinisega, vastase väed punasega.

Araabia numbritega märgitakse: jaod, kompanid, patareid, eskadronid, rügemendid ja diviisid.

Rooma numbritega märgitakse: rühmad, pataljonid, suurtükiväe-grupid ja brigaadid.

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Jalavägi.		
9. jalaväerügemendi ülem	rügül 9.	
5. jalaväerügement	5. rüg.	
5. jalaväerügemendi I pataljon	I/5.	
I pataljoni 3. laskurikompani	3./I	
I pat. kuulipilduri-kompani	k-komp/I	

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
I pataljoni ülem	patül I	
3. laskurikompani ülem	kompül 3	
Kuulipilduri-kompani ülem (I pataljoni)	k-kompül/I	
Jalaväerühm	j-rühm	
Rühmaülem	rühmül	
Rühmavanem	—	
Kergekuulipilduri-jagu	kk-jagu	
Kergekuulipilduja	kk	
Laskurijagu	l-jagu	
Kuulipilduririihm	k-rühm	
Raskekuulipilduja	rk	
Ratturikompani	rattkomp	
Ratturirühm	rattrühm	
5. jalaväerügemendi pionerikompani . .	pikomp/5	
Luursalk	lurs	
Luursalga ülem	lursül	
Luurpatrull	lurp	

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Luurpatrulli ülem	lurpül	
Piilkond	pilk	
Piilkonna ülem	pilkül	
Piilur või liikuv üksik mees	—	
Vaatleja	—	
Vahipost või paigalseisev üksik mees .	—	
Eelpost	—	
Jalaväe vaatluspunkt, patüli	VP	
Jalaväe vaatluspunkt, kompüli	VP	
Suurtükivägi.		
Kergekahuri-patarei	k-patr	
Kergehaubitsa-patarei	kh-patr	
Raskehaubitsa-patarei	rh-patr	
Raskekahuri-patarei	r-patr.	
Kahur, kerge	—	
Kergepatarei-rühm	—	
Kahur, raske	—	

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Haubits, kerge	—	
Haubits, raske	—	
Ratsavägi.		
1. ratsaväerügemendi ülem	rarügül 1.	
1. ratsaväerügement	1. rarüg	
2. eskadron	2. esk	
Ratturieskadron	rattesk	
Kuulipildurieskadron	k-esk	
Ratsaväerühm	rarühm	
Ratsaväerühma kergekuulipilduri-jagu .	rarühma kk-jagu	
Ratsaväerühma laskuri-jagu	rarühma l-jagu	
Luurpatrull	—	
Piilkond	—	
Piilur	—	

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Lennuvägi.		
Luurelennuk	—	
Hävituslennuk	—	
Pommituslennuk	—	
Õhukaitse-patarei	õhpatr	
Õhukaitse-suurtükk	õhsur	
Õhukaitse-kuulipilduja	—	
Õhuvaatluspost	—	
Soomusvägi.		
Kerge-soomusrong	k-somrong	
Raske-soomusrong	r-somrong	
Tankikompani	takomp	
Tankirühm	tarühm	
Tank	—	
Soomusauto-kompani	sakomp	

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Soomusauto-rühm	sarühm	
Soomusauto	—	
Insenerivägi ja välikindlustamine.		
Pionerikompani	pikomp	
Pionerirühm	pirühm	
Kaevik	—	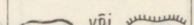
Ehituselolev või näilik kaevik	—	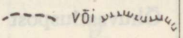
Ühenduskraav	—	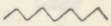
Lahtine kuulipildujapesa	—	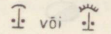
Kaetud kuulipildujapesa	—	
Killukindel varjend		
Traattõke	—	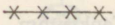
Raidtõke		
Purustis		

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Tõke teel	—	
Sidekompani	sikomp	
Siderühm	sirühm	
Sidejagu	—	
Telefoni-keskjaam	—	
Morse telegraaf	—	
Induktoriline telefoniaparaat	—	
Fooniline telefoniaparaat	—	
Helkjaam	—	
Virgatsside	—	
Ratsaside	—	
Ratturside	—	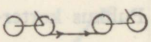
Lippside	—	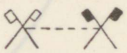
Optiline side	—	
Raadioside	—	
Raadio saate- ja vastuvõttejaam . . .	riosav	

Täielik nimetus	Lühendatud nimetus	Tingmärk
Teadete kogumise punkt	TKP	
Gaasikompani	g-komp	
Gaasivarjend	—	G
Gaasivaatleja	—	G

Seisukorra või tegevuse tähendamine.

Nimetus	Tingmärk
Puhkus.	
Puhkus korterites	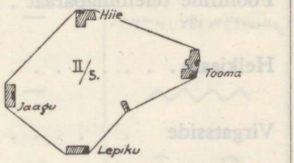
Puhkus korter-bivakis	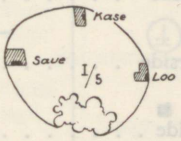
Puhkus bivakis	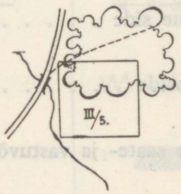

Nimetus	Tingmärk
Lahing.	
Raskekuulipilduja peatulistamisala	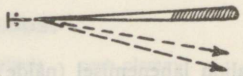
Raskekuulipilduja kõrvaltulistamisala	
Kergekuulipilduja peatulistamisala	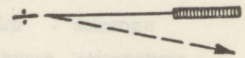
Kergekuulipilduja kõrvaltulistamisala	
Kaitselõikude ja pealetungiribade piirjooned:	
— brigaadide vahel	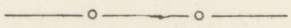
— rügementide vahel	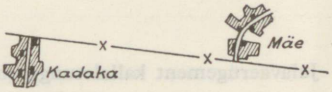
— pataljonide vahel	
— kompanite vahel	
— rühmade vahel	
Vastupanupositsiooni eelserv . . .	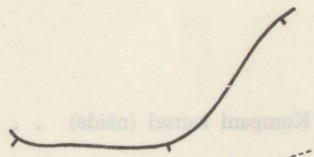
Julgestusepositsioon	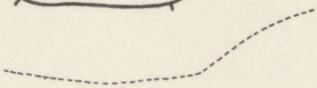
Vastase asetuse eelserv	

Nimetus	Tingmärk
Pataljon lähenemisel (näide)	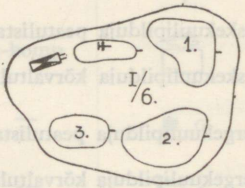
Jalaväerügement kallaletungil (näide)	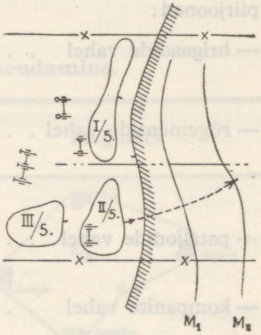
Kompani kaitsel (näide)	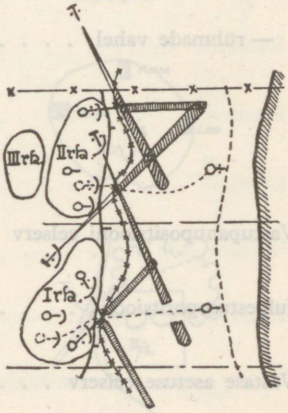

Vigade parandus.

			on trükitud:	peab olema:
47. lk.	4. rida	alt	25. nov.	27. nov.
120. „	21. „	ülalt	seisaku	seisangu
120. „	24. „	„	seisakusse	seisangusse
195. „	3. „	„	üldkord	üldkood

Nimetus	Tingmärk
Kompani kaitsel (näide)	

EESTI

JOONESTANUD J. L. JÜRGENS

MÕÕT 1:1.000.000

0 5 10 15 20 25 Km.

riigi piir
maakondade piirid
kihelkondade piirid
raudteed jaamadega
maanteed
linnad
alevid ja alevikud
vabrikud, tehased
kaevandused
kalad ja teris asulad
Ev. luthери u. kirikud
Ev. luthери u. abikirikud
Apostel õigeusu kirik
maalinnad
lossid ja nende varem
kloostrid ja nende varem
tuletornid
tulelaevad
sadamad

KÕRGUSED:
0-30 m. üle mereр.
30-60 m. „ „
60-120 m. „ „
120-200 m. „ „
200-300 m. „ „
üle 300 m. „ „

MERE SÜGAVUSED:
0-20 m. alla mereр.
20-50 m. „ „
50-100 m. „ „
üle 100 m. „ „

SOOMELAHT
NARVA LAHT
Luuga laht
Tallinna laht
Soela väin
Muhu väin
Matsalu laht
Pärnu laht
Peipsi järv
Võrtsjärv
Pihkva järv
RIIA ehk LIIVI LAHT
LÄÄNEMERI
IRBENI VÄIN
HANGO
Tallinna kivi
Kokskärt saar
Prangli saar
Naissaar
Aegna saar
Aksi saar
Rammusaar
Jumida neem
Purekkarneem
Mohni s. (Ekholm)
Lobineem
Pöhja
Lühi s.
Vainio (Stenskär)
S.-Tütarsaar
Kurgalovo
Koskolovo
Krakolje
Batovo
Tallinn
Viimsi
Randvere
Pirita
Ülgase
Ihelehtme
Rahala
Kuusalu
Suurop
Kaunamõis
Joa
Vähna
NÕMME
Männiku
Jüri
Laagedi
Saku
Saue
Kiisa
V. Pakrisaar
S. Pakrisaar
PALDISKI
Pohlamaa
Klooga
KEILA
Osmusaar
Põõsaspea neem
Madise
Risti
Vasalemma
Laitse
Nõva
Roosiaia
Tahkuna n.
Suurrahu
Sutlepa
Toarootsi
Ristna
Andrese m.
Torni m.
Köpu
KÄRDLA
Reigi
Paluküla
Pühalepa
Körgesaare
HIIUMAA
Kassaar
Heltermaa
Mänspää
Keina
Emmaste
Hundvanina
Pank nina
Pamma nina (Soela neem)
Leisi
Jaani
Karja
Pöide
Tornimäe
Muhu
Hellamaa
LINNUSE
Oopiku
Orissaare
Pärsamaa
Valjala
Kahtla
Reomäe
Pühi
Mustjala
Ohtja
Vilsandi saar
KIHELKONNA
Kaarma
Mõhuste
Loonalaid
Viidu m.
Lümmada
KURESAARE
Roomassaare
Abruka saar
Ansekülа
Jämaja
Torgu
Lalinuki ots
Suur Kotel
Tahkuna
Rohuküla
HAAPSALU
Taebla
Palivere
Ridala
Marina
Mäemõisa
Kullamaa
V. Lähtru
Risti
Ellamaa
Pitrsalu
Nissi
Riisipere
HAGERI
Lohu
LOONE
VARBOLA
Hagudi
RAPLA
Mahtra
Juuru
Valtu
Ralhüla
Kohtse
Keava
Pühatu
Peetri
LELLE
Paehüla
Käru
Kolu
Koogiste
Kidapere
Järvakandi klaasvabr.
Vigala
Kirbla
LIHULA
Kullese
Karuse
Hanila
UIVIRTSU
Virtsu
LINNUSE
Kallit
Paadrema
Varbla
Tõhela
Tõstamaa
Poosti
Sorgu s.
Kihnusaar
Domesneest n. (Dundagas rags)
Kolka
Irbe
Pize
Rinda
Dundaga
Gibka
Roja
KURAMAA
Ruhnusaar
Ristiküla
Tahkuranna
Sigaste
Rilseljа
Laiksaare
Häädemeeste
Massiaru
Reiküla
Treaste
Dreimani
Oraföe
Ikla
HEINASTE
SALATSI
Pahles
Arzeema
Pank
Lappier
Dikiu
Katrinas
Umurga
LEMSALU
Leepapе
Matsiu
Burinek
Ehvele
Sauleh
STAKELN
VOLMARI
Trikates
Rubene
SMILTEN
Asvig
MARIENBURG
Adsel
Koivalina (Gaujane)
Hopa
Mõnijate
Harga
Roosa
Tähtvа
Koiküla
Kaagjärve
Kaagvere
Kaarepere
Palamuse
Saarepere
Saaremõisa
Alatskivi
Kodavere
KALLASTE
NINA
ÄVARNJA
Kärkna
Vara
Akal
Vana-Kuuste
Kuremaa
Kõrveküla
Kõrvemaa
Kõrve
Pilsi
Nenasi
LOHUSUU
MUSTVEE
Peipsi
Torma
Pedja
Laiuse
Laiuse m.
JÕGEVA
Kuremõisa
Kuremõisa m.
PÕLTSAMAA
Sadukülа
Kursi
Pillistvere
Arusaare
Kiigevere
Käreevere
Ollepa
Luua
VANA-VÄNDRA
Mihkli
Jaagupi
Tootsi
Lavasaare
Maiemaa
Tori
TORI
Tammiste
SINDI
PÄRNU
Paunküla
Kõnnu
Viluvere
Kärgula
Kolga-Jaani
Võlsiku
Võleski puiteli vab.
Olustvere
Lehola
SUURE-JAANI
127 m. Surgavere
VILJANDI
Sinthalliku
Ulanõ
Lõodi
Paisu
MUSTLA
Tuhalaane
Kaastna m. 135 m.
Saisiepi
Tarvastu
Halliste
Olsa
Abja
Karksi
NUIA
PALUOJA
VÕLTVETI
KILINGI-NÕMME
Saarde
MÕISAKÜLA
Penuja
Kirbla
Pikasaare
Talli
Hummuli 135 m.
Helme
TORVA
RUHJA
Nõuksi
Salatsi
Pahles
Aloja
Lõpe
Jõgeva
Palupõhja
Kavilda
Rannu
Pühja
Luunja
Tähtvere
Tähtvere m.
Tähtvere järv
Tähtvere mõis
Tähtvere kirik
Tähtvere kool
Tähtvere jõgi